

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

17

**Національна академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича**

**СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

XVI - першої половини XVII ст.

**Випуск 17
М – МОАВИТАНКА**

**Львів
2017**

ББК 4У (03)

С 48

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред.: М. Чікало. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. – Вип. 17 (М – Моавитанка), – 248 с.

Сімнадцятий випуск є частиною «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 729 слів на літеру М (М – Моавитанка), їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наведено за хронологією, зважаючи на територіальне поширення й жанрові особливості писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці в цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Редакційна колегія	к.філол.н. М. ЧІКАЛО (відп. ред.), к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ, к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА, к.філол.н. Н. ХОБЗЕЙ, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (секретар)
Редактори 17-го випуску	к.філол.н. М. ЧІКАЛО, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ
Укладачі випуску	к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА (М–Мало) к.філол.н. Н. БАГНЮК (Малобачний–Масличний) к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ (Масло–Медений) О. ТРІЛЬ, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. М. ЧІКАЛО (Медикаменть–Меринь) к.філол.н. Г. ВОЙТІВ (Мерка–Мирянинь) О. Тріль, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК (Миса–Мней) к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (Мнейший–Моавитанка)
Підготовка до друку	к.філол.н. О. ЗАНЕВИЧ, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО
Комп'ютерна верстка	Д. САВІНОВ
Рецензенти	д.ф.н., проф. В. МОЙСІЄНКО, к.ф.н. І. ОЩИПКО
Консультанти	чл.-кор. НАНУ, д.ф.н., проф. В. НІМЧУК, к.філос.н. І. ПАСЛАВСЬКИЙ, к.і.н. Я. КНИШ

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім,
хто порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опубліковано за підтримки Меморіального фонду ім. Нестора і Зеновії Соломонів
при Канадському інституті українських студій (КІУС)

ISBN 966-022705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-8594-1 (вип. 17)

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017

кгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); макге(р)кѣ верь(х) рога головного повѣсивши, коси(ч)кѣ, ѣли пѣрце верь(х) макге(р)ки оустромивьши..., тобѣ ли покаанїа не треба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); взялъ... у Мелешка... //... макгерку за ползолото (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 406–407).

2. Вл. н., ч.: васи(л) Макге(р)ка (1649 *РЗВ* 175).

МАГЕРОНОСЕЦЬ, МАКГЕРОНОСЕЦЬ ч. (*той, хто носить магерку*) магероносець: Бои(т)са, дла того абы то(т) клобѣкъ, многи(х) на живо(т) вѣч'ны(и) ш(т) макге(ро)носе(в) не полови(л), и в' мѣдрованїе нѣ(с)ное не вовле(к) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Или не вѣдає(ш), ѡ(к) многопре(д)стоащи(м) гологлавы(м), трепѣ(р)ны(м), и многопѣр'ным', макгероносеце(м) шлыко(м) ко(в)пако(м)... дворанино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м)... о црѣстве Бжѣмь не то(л)ко мыслити, но и поме(ч)тати // не може(т) (Там само, 238 зв.–239).

МАГЛОВАНЫЙ, МАКГЛОВАНЫЙ *дис-прикм. у ролі. ім. (качаній маглівницею; випрасуваний)* магльований, -ого. Вл. н.: Анѣдрѣй Макглованы(и) (1649 *РЗВ* 42 зв.).

МАГНЕСЬ ч. Те саме, що магнитъ: Таа мѣць есть и сїла магнѣса желѣза повѣдають же вшелакоє желѣзо таємны(м) способо(м) мѣцны(м) до сѣбе тагне(т), и высѣко по(д)носить (поч. XVII ст. *Проп.р.* 115); Дивѣет'са члѣкъ ѡкимъ спѣсобомъ, такъ штѣчны(х) и вѣлце коштовны(х) крѣщцвѣ приготова(н)є в' внѣтрностахъ зѣмныхъ быти мѣжетъ: ѡкв тежъ Магнесь до себе желѣзо притагаєтъ

(Київ, 1640 *Тр.* 3 нenum.); с той зе(м)лѣ приходи(т) еди(н) каме(н) магнесь, тотъ къ себѣ желѣзо тягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 534).

МАГНИТЬ *див. МАГНИТЬ.*

МАДЖАРЬ ч. Мортира; ступа. Вл. н.: Ва(с)ко Маджа(р) (1649 *РЗВ* 8 зв.); Процы(к) Маджа(р) (Там само, 308).

МАДИЯМЛАНЕ *ми. (жителі Мідії)* мідійці: пото(м) възмогли мадиямлане. почали воевати изрѣльтаны. и ѡвилъса стѣи миха(и)л. гедсоноу (1489 *Чет.* 71 зв.).

Див. ще МЕДІАНИТИ, МЕДОВЕ.

МАДИЯМЫ *ми.* Те саме, що мадиямлане: и вчинилъ гедсѣнъ такъ по повелѣнїю стѣо архистратига михаила. и да(л) своимъ воємъ по нарѣ. со свѣщами и напаль на мадиямы ночью (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАДИЯМСКИЙ *прикм. (який стосується Мідії)* мідійський: и ѡвилъса стѣи миха(и)л. гедсоноу. и р(ч)є смѣ. поими. триста домоча(д)цовъ свои(х) вѣорѣжены(х). поиди противу црѣмъ мадиямскимъ (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАЄВІЙ *прикм.* Травневий, маєвий: Оу днї маєвїи снѣгъ великїи спа(л) и до 7 днїи трѣвѣль (1509–1633 *Остр.л.* 127).

МАЄРАНЪ, МАЙРАНЪ ч., *бот.* (*Origanum majorana* L.) майоран: ichtei asinus, маєранъ (1642 *ЛС* 223); на земли такожде цвѣтѣе различнои красоты, и дѣброи во(н)ности, едины на оутѣхъ нѣздрамъ и в'семѣ тѣлѣ, ѡко рѣжа, майранъ,... а дроугїи на лѣкарство сѣтворѣнны соутъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17).

Див. ще МАЄРОНА, МАЄРУХЪ.

МАЕРОНА ж. Те саме, що **масрань**: маерона... по ла(т)... та трава маеронова горяча и соуха (XVI ст. *Травн.* 284 зв.).

Див. ще МАЕРУХЪ.

МАЕРОНОВЫЙ прикм. (який стосується *масрану*) масрановий. ◊ маеронова трава див. **ТРАВА**.

МАЕРУХЪ ч. Те саме, що **масрань**: *steguchit*, маерухъ, маеранъ трава во(н)ная (1642 *ЛС* 177).

Див. ще МАЕРОНА.

МАЕСТАТНЫЙ прикм. (який стосується *маестату* як королівської влади) королівський. ◊ маестатная печать, печать маестатная див. **ПЕЧАТЬ**.

Див. ще МАЕСТАТОВЫЙ.

МАЕСТАТОВЫЙ прикм. Те саме, що **маестатный**. ◊ печать маестатова див. **ПЕЧАТЬ**.

МАЕСТАТ див. **МАЕСТАТЬ**.

МАЕСТАТЬ, МАЕСТАТ, МАЙСТАТЬ ч. **1.** (*велич, величність*) маестат: але еслі бы дворане и велмѡжа, которїи бы с крѡле(м) зѡвше боудѣчи при ни(м) розмовлѡли, шбачївши его велможно(ст) и маестѡтъ велце са дивовѡли и припатровали крѡлеви, з' котѡры(м) са вѣховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.); Слава: хвала, чѣсть, или маестѡтъ, или достѡйно(ст) (1627 *ЛБ* 115);

(*про Бога*) (*сила, могутність, слава, честь*) маестат: Наконець — волно Пана Бога блюзнити и противъ превѣчному маестатови Сына Божого писма заразливые вы-

давать, друковать, людей добрыхъ,... въ церкви // Божой вже окрещеныхъ, знову крестити, понурити (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 114–115); Змилоуиса надо мною мл(с)тивый Гї же а не естъ достоинь станоути пре(д) маистато(м) твои(м) и подаждь ми Гї грѣшномуу мл(с)тивоую роукоу твою (XVI ст. *УС Триг.* 98); Кгды(ж) гѣ бѣгъ в'седрѣжите(л), бѣдѣчи в' ма(и)стѡтъ свое(м)... почина(л) господа(р)ство свое і тако правый ш(т)ць чела(д)ный на почѡткуу сѣтвори(л) е(ст) нѣбо и землю (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 2 зв.); Если же я кому въ чемъ не догодиль,... прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божїи пусти, передъ котораго маестатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будутъ (Володимир, 1609 *АСД Х*, 231); кому што належить, што прудшей не поодаваль, теды я оного на судъ Паньский перед маестат святыи взываю (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 75); Повїннисте... заховати... малѣнскѡю мл(с)ть: котѡраа не тѣл'кш в' домѣ все споражѡеть,... лечъ тыжъ и найвѣшогоу Пана Маестѡтови естъ приемна, іакъ ш томъ м(д)рость Бѣаа мѡвитъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Вы з радостїю провадите цѣра своѣгоу, А збавїтеля мое(г): до Вел'можногоу маестѡтѣ славы егѡ (Чернігїв, 1646 *Перло* 43 зв.); **маестать божий (божый, божїй, божїи)** — Бог: Жидѡве іавныи близнѣрци маестѡтѣ бѣгого, такъ(ь)же свойхъ ани мѣсть ани се(л) осѡбны(х) оу насъ не мають, але вкоупѣ с хр(с)тіяны мѣшкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 50); Вѡми хочѣ похвалїтиса передъ маестѡтомъ бѣжимъ, кгды з васъ жѡденъ не бѣдетъ апостѡтомъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); Маемъ при млтѡва(х) нашихъ щодѣнны(х), просїти..., абы // мо-

літвы наші пре(д) маєстать бжїй приносачи, за нами са причина́ль, а самъ на(м) быль по-мóчнымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 8–8 зв.); тварь не до с'щен'ника, але в'бокъ его обернѣню маючи, стоати має(т), знаючы тоє же не пре(д) члкомъ то́лько грѣшны(м), але пре(д) самымъ маєстатомъ бжымъ стоить (Львів, 1645 *О тайн.* 80); *Образно*: Почварто показується члкъ Нбѡм', ал'бо Маєстато(м) Бжїн(м), в котóромъ преложо́ныє сѣть Агтлами (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.); **маєстать бозкий (бозкїй, бозский, бозький), бозкий (бозскїй) маєстать** — те саме, що **маєстать божий**: Южь тыжь и часъ былъ пришоль слоушне прїемный, в' котóрый прїстоало нóвому іїлю, нóвыє шфѣры, маєстатови его бо(з)комоу гóдныє шфѣровати (Дермань, 1603 *Охт.* 7); Блажєнни плáчущїи грѣхѡвъ свих', що нїми шбразїли маєстать бо(з)кїй, такшвыи оутѣшат'са в' радостї вѣчной (Чернігів, 1646 *Перло* 167); Але шнь спаналый мона́рха которїй былъ пришо(л) оу(с)покоити навáлности свѣта того, здорова посполїтос... нѣжли свое шанóуючи, маєстать бо(з)ский ш(т)ложївши, слáбость лю(д)скѡю прина́ль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Бо если же сами суть неприятельми Сына Божего и лупежьцами оалы маєстату Его Бозького, певны и оwoцы тые не суть прїятны Богу (Вільна, 1599 *Ант.* 607); На правїци Бга и Сна своєгw, Которїй радѣтса с приходѣ твоєгw. И показѣт тебѣ слáвѣ, бw(з)когw маєстатѣ своєгw (Чернігів, 1646 *Перло* 38); чємоу (ж) пѣрше анѣ(ж)ли встоупишь, пѣрше нѣжли оупрóсишь свою оуказѣешь достóйно(ст), и бо(з)скїй маєстать (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139).

2. Достóйство; влада короля: Звычай єсть подлѣ бетѣ свѣтл, абы знамѣнитые, а шхотныє послуги, которыеж маєстатѣ панскомѣ напротївкѣ неприятелей его вѣрными бываючыє заса щедростливостью корwлевѣ, або княжат великих имѣ штдаваны были, а прото мы... король Польский... чиним знамѣнито сим нашим листом (Львів, 1509 *AS* III, 69); мы его [Желеха]... перед шбличностью маєстатѣ нашего до рѣкѣ наших завезати и шистити казали (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); такъ и прошу покорне вашого найяснѣйшого королевского величества прощєнїя, въ чемѣ бы колвекъ згрубилъ и погрѣшилъ, яко человѣкъ, предѣ найяснѣйшимъ вашого величества маєстатомъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Великост', зацно(ст), майстатѣ, превъзложєнїє, прїемѣтелство, превзáто(ст) (1627 *ЛБ* 14); **маєстать его королевской милости** — король, мона́рх: Прото если бы сѣ та справа мѣла прїточити... пре(д) маєста(т) его к(р) м(л)... поко(р)не прошѣ и(ж) бы вѣ мо(и) м(л) панѣ, яко каньцле(р) при бокѣ его к(р) м(л)с(т)и бѣдѣчи постеречи того рачи(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 270); томоу не забѣгати маємw скро(м)не, все чїначи з' охронѣнѣс(м) конфедєра́ци, и с пошановáньємъ маєстатѣ его к(р) м(л) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 78 зв.).

3. (*багато оздоблене крісло монарха на спеціальному підвищенні як символ влади*) трон: Престóль: Століца, кролѣвскї(и) столóкъ, сѣдѣнѣє, маєста(т),... столѣць, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); **на маєстатѣ усѣсти** — зїйти на трон: А по гóркой и страшлївой смѣрти ѳєшфїловой, жонá его сватоблїваа Цєсароваа ѳєшдѡра, и сынѣ еи блговѣрный Михаилъ,

на маестатѣ Цесарскомъ оусѣ(д)ши, ворота смѣлости Православны(м) шварили (Київ, бл. 1619 *О обр.* 33);

підвищення, подіум: А коли оузрѣла цѣра стоа́чогw, на маестате, водлѣгъ шбычаю,... и вѣсь лю́дъ земли веселачїи се и трѣбачїи в' трѣбы... роздѣрла шаты свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 332).

4. (символ божественної влади) престол: то́е все те(р)пѣти боудоу(т) в то(т) часѣ, в котóрый боудоу(т) коронóвани, и выхваланы стоа́чїе пере(д) маестато(м) ца(р)ски(м) всѣ, котóрые дóбре чинїли (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); И бóазню вели́кою знáти бывáють. Якъ пре(д) Маестатомъ онымъ Бо(з)ства огнїсты(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Оусѣль тѣды Хс... не на Маестатѣ, а́нѣ на стóл'кѣ; а́ле на землі, змордóваномѣ сво́емѣ тѣлѣ, чинїль ш(т)-почїнокъ, и при стѣднї охоложáл'са (Київ, 1637 *УС Кал.* 260); Пре(д)вѣчнаа мѣдрость Бѣаа..., Дѣва(т) чїнш(в) Аггл(с)ки(х)... на три чáсти роз(д)ѣлила. Пѣршѣю ѳршны, Херѣвїми, и Серафїми, бли(з)ко высóкости Маестатѣ сво́егw посадила (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); *Образно:* Тог(д)а Гдѣ нашѣ... сáдеть на Маестатѣ слáвы свши, и всѣ // стѣи егw с нїмѣ, Ап(с)толшве засáдѣть на стwлца(х) свои(х), при бóкѣ цѣра Агглекогw и любїмогw ѣчтла сво́егw (Чернігів, 1646 *Перло* 149 зв.–150).

5. (ангельські чини) престолы: Кгдыжъ невидоме Ангели ся зобрали: И Херувими полки своими стали. Съ Серафїми страшными ся скупивши,... И маестатове вколо гробу стоять: И шестокрыліи, въ порядкѣ ся боятъ (Львів, 1630 *Тр.п.* 170).

МАЕТНОСТКА, МАЕТНОСТЬКА, МАЕТЬНОСТКА ж. 1. (*рухоме і нерухоме майно*) маеток, маетність: а в том часе тую... осаду их, з дворкомъ, з будованемъ, спряты, маетьносткою, домовством, гумном, збожем навезеным,... огороды, з садами и пасекою, все огуломъ,... на себе обняли (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); Єліссей Архімандрїть w цѣлости... Монастыра Печерскогw,... старáючиса цáлы(м) рóзѣмо(м) и сїлами борóначи егw ш(т) ты(х) котóрыи ялмѣжнѣ, то є(ст), Маестносткам' того с(т): Мѣсца крївды и безправ'а чїнать, и ихъ гвалтомъ одеймѣют' и ш(т)далáю(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 28); Што се засѣ дотыче маетности, худобки зобрая моего, тую таковымъ способомъ споражаю и конечно мѣти такъ хочу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

2. (*невелике земельне володіння*) маеток: взяли и позычили у... пана Станислава Прокшича Кандыбы,... двоухъ тисечей золотыхъ польскихъ, въ которой суме, до выдержанья арендою, на сорокъ летъ завели и уступили маетностку церковную, въ повете Луцкомъ лежачую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/Л, 427); Иванъ Терлецкий, черезъ збитки и своволенство стративши маетностьку свою в повете Премысльскомъ, до мене се яко повинный удалъ и..., уживаючи мене самъ прозбами своими..., абымъ оногo яко упадлого пригорнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 280); архимандритъ Печерскїй и господинъ отецъ Исаакїй... зъ тое жѣ убогое маетности моее, абы на душу мою не плакали, заплатити мають, о што и прошу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

Див. ще МАЕТНОСТЬ, МАЙНОСТЬ.

МАЕТНОСТЬ див. МАЕТНОСТЬ.

МАЕТНОСТЬ, ИМАЕТНОСТЬ, МАЕТНОСТЬ, МАЕТЬНОСТЬ, МАЕТЬНОСТЬ, МАЕТЬНОСТЬ Ж. 1. (*рухома й нерухома власність*) маетність, майно: А достаточньо пописанье места и поветѹ киевского а маетьносте(и) земаньскихъ и церьковныхъ и доходовъ воеводининыхъ не могло быти на тотъ часъ бо недопущено того в небытности воеводино(и) (1552 *ОКЗ* 46 зв.); тогда жона едина боудоучи в с'воєи немочи. теченію крове. ш(т) дванадесати лѣтъ. котораа южь была на лѣкарства выдала в'сю мает'ность свою. а ш(т) жадного не могла оуздоровлена быти (1556–1561 *ПС* 251); все маетности мои... поручаю... ихъ милостямъ... старости Любецькому... князю Дмитрію Козѣце (*Літовиж*, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33); А ш(т)ато(к) вказали ижъ на наклады шбе(р)нѣли што показали и пре(д) федоро(м) ка(р)по(м) шце(м) свы(м) А дѣдомъ ты(х) сирот(т) // Што записѹю(т) на имає(т)носте(х) свы(х) та(к) на рола(х) якъ и на рѣхомы(х) рѣча(х) ты(м) сырота(м) (*Одрехова*, к. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 6, 4–4 зв.); ко(ж)дому во(л)но естѣ добрами и маєтностями своими по добро(и) воли ш(т)дати... даровати записати ш(т) дете(и) и бли(з)ки(х) ш(т)дали(ти) (*Берестя*, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 26); Нижли ся и тому Панко пасынок мой спротивив, тоєи маєтности моеи мне не поступив (*Бориспіль*, 1614 *АБМУ* 7); жаде(н) абы до свѣго пожи(т)кѣ, таковы(и) дохѣ(д) не смѣ(л) собѣ привлащати, кгда(ж) естѣ пови(н)ни ба(р)зѣи з свои(х) вла(с)ны(х) має(т)носте(и), на тоє давати, а не и(ж) бы що не є(ст) чие вла(с)ное, до себе брати (*Ясси*, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Федор Липка... прибравши до

себе козацтва и гульгѣйства, по маєтностях... шляхецьких... еждячы... вси збераня шляхецькие... плундроваль, пасеки вылуповаль (*Луцьк*, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 72); **маєтность заставная** — маєток, який є забезпеченням боргового зобов'язання: ве(р)но(ст) твоєа пне сєнюто має(т)ность и(х) всю рѣхомѹю в то(и) має(т)но(ст)и и(х) за(ст)авную... ш(т)дати не хочешъ (*Кременець*, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Ід, 2033, 61 зв.); па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х)... заста(в)ны(х)... по пѣ(л)тора золото(г) все(г) сумою чини(т) золоты(х) по(л)скы(х) два(д)ца(т) шди(н)... а то разо(м) за тры поборы (*Київ*, 1614 *ЛНБ* 5, ІІІ 4054, 63); **маєтность (маєтьность, маєтьность) дедичная (дедычная, делечьяная)** — маєток, успадкований від предків: па(н) Я(н) Модзоле(в)ски(и)... приехавши до має(т)ности своє(и) деди(ч)но(и)... за(с)таву свою... зо(с)тави(л) (*Житомир*, 1649 *ДМВН* 180); урожоному... пану А(н)дрєєви Мо(с)чени(ц)кому має(т)но(ст) свою дєды(ч)ную... по(с)тупили (*Там само*, 181); Трети позо(в) такъже до записѣ зо(ш)лого Пана лю(д)викга шлизѣра ш непрєсєне // сѣмы... правомъ заста(в)нымъ зо(ш)ломѣ Панѣ данілеви Кгрто(в)скомѣ... на рѣ(д)ню и млыны... и на и(н)шую маєтьно(ст) дєди(ч)нѣю (*Київ*, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 15); **возьны(и) // енераль...** былъ... в ключу, за(с), Махьновскимъ лежачимъ, в маєтьносьти дєдєчьно(и) некгда свято(и) памєти ясьневельможьного его милосѣти пана Януша (*Житомир*, 1650 *ДМВН* 214–215); **маєтность отцевская** — маєток, успадкований від батьків: И яко въ земли, въ будованю, въ маєтности отцевское, такъ тежъ въ спадкохъ браты нашое и въ ку-

пли сестренца нашего, и во всемъ на все мнѣ дѣлу ровного поступилъ, и за все за то до- сытъ вчинилъ (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); Тил- кож если лѣтъ доростуть дочки помененное Насти Васчыхи... мает Омелко сын Антипов оныхъ з маестности отцевской... вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); **мастность от- чизная (отчизная), отчизная мастность** — те саме, що **мастность отцевская**: ш(н) для мене во вшеллаки(х)... потреба(х)... та(к) з стороны здоро(в)я и уваже(н)я... яко те(ж) и в доходже(н)ю маестности моее ш(т)чизное... ш(ч)тиве и статечне шбыходи(т) (Володимир, 1598, коп. 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); которые... се поделили ровно мае(т)ностя(ми) своими... ш(т)чы(з)ными (Київщина, 1600 *ККПС* 132); дѡмъ бовѣ(м) не добудованный зоставилемъ, роздѣлѣти пото(м)комъ якъ по- трѣба ш(т)чизну мае(т)ность не вспѣлемъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **отчистая маст- ность** — те саме, що **мастность отцевская**: Понѣва(ж) яко ш(т)чѣстѣю // якѣю маестно(ст) ш(т)ць снѡ(м) свои(м) збавитель Панъ мл(с)тъ на тѣстаментѣ оучню(м) своѣи(м) зоставити рачиль (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 37–38);

нерухомість: тое все сѣмы вышей мене- ное князь Федор и сго потомки на именью и на всей маестности рѣхомой и нерѣхомой в Корѣне Полской... искати и вытагати масть (Краків, 1539 *AS* IV, 186); шта(в)уемъ абы по сме(р)ти родичо(в) детя(м) ле(т) недоро(с)- лы(м) шкоды и распороше(н)я на маестно(с)- тихъ яко лежачы(х) та(к) и рѣхомы(х) маю(т) бы(ти) по(д) справою... шпекѣно(в) (1566 *ВЛС* 66 зв.); ш мае(т)но(ст)... лежачую... межи ма(л)жо(н)кою моею... и бра(т)ею

бли(з)кими моими по животе мое(м) яки(и) ро(з)рѣхъ и ро(з)ницы не были... ш(с)тато(ч)- ную волю мою на се(м) те(с)таме(н)те... ш(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); А сго м(л) такъ тѣю лежачую яко тежъ и рѣхомѣю маестно(ст)... на (с)во(и) вла(с)- ны(и) // пожитокъ шберѣнѣль и привлашчилъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104); а шѣто ся тычетъ мае(т)но(с)ти убогое мое лежаче и рухомое, меновите: ча(с)ти моее вла(с)ное прирѣженое... такъже други(х) двоухъ ча(с)- те(и) з брато(м) моимъ... набыты(х)... у бра- ти мое(г) [о]... зо(с)тають (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

(садиба, будинок) маесток: Потымъ и дру- гий разъ былемъ на справе... // пана Браньс- кого в той же маестности,... где... зъ вен- цем... приехали в домъ их милости, никого не засѣтавши, там же чекали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598–599).

2. (земельне володіння) грунт: великіи мл(с)тникъ набженс(т)ва крѣцкаго, монасти- рѣ побудова(л) маестности понадавалъ наве(т) и до мѣскихъ церко(в) маестности надаль (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); мы бачечи на то, же они сѣтъ люди вкраиньи, а отъ поганства татаръ на именьяхъ и на маестностяхъ своихъ скажены, и с тое работы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); про то слушне тое, што стравиль, от него вернено быти маест, бо патріархъ // фол- варковъ анѣ сель ани маестностей своих не маест (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29–30).

3. (речі, які комусь належать на правах власності) майно, власність: Людѣ(и) ко- торыхъ з ы(з)бами и зо (в)сею маестностью

ихъ побраль и за собою шсадилъ (1552 *ОЛЗ* 188); ш(н) [Юрѣи Козли(н)ский] буду(чи) пе(р)ве(и) сего прита(г)не(н) ш кн̄гини ма-са(л)ское пере(д) тебе ку пра(в)у школо по-краде(н)е ска(р)бу и мае(т)ности се зъ за(м)-ку тучи(н)ского (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 323, 1); товары и вся маетность его мае(т) быти до ска(р)бѣ нашо(г) взята (1566 *ВЛС* 38); жалова(л)... кна(з)... масальски(и) на ва(с) ш томъ, што ты п̄не Миха(и)ло лабу(н)ски(и)... кгва(л)то(м)... на дво(р) его мл(с)ти... суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника его мишка зби(л) и зрани(л) и многую маетность по-бра(л) (Кременецъ, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); служебника его... збили и зранили шкодъливе и всю маетность его забрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); кгды-(м),... бы(л) на-готоваль ся з места Коростешова // ехати, наложи(л) бы(л) зо всего (!) маетностью своею на во(з) всѣ речи свои кра(м)ные (Жи-томир, 1583 *АЖМУ* 59–60); маетно(ст)... ты(х) по(д)данныхъ... пограбили... // 8 гри(ц)-ка пѣчки све(р)дловъ три доло(т) две (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89–89 зв.); маетность зась и спрятъ домовый пана Корсаковъ и малжонки его што колвекъ тамъ въ тыхъ ко-морахъ было на свои подводы... кидали и на доль до двора его мил. пана подъчашого киевскаго... возили (Київ, 1633 *КМІМ* I (дод.) 544); А што се до(т)кне(т) мае(т)но(с)-ти мое(и), // а меновите сумы меновано(и) дво(х) тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х)... тая сума никому иньшому, то(л)ко мне само(и) належитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217–218); А маетность егш была а̄ овѣць... волѣвъ ѿ ос-лицъ и чѣлади велми многш (серед. XVII ст. *Хрон.* 54).

4. (велике майно, цінності, гроші) багат-ство: Коли оуслыша(л) юноша ты(и) слова, ш(т)шоль и засмоутил'са. бо ималь маетности много (1556–1561 *ПС* 84 зв.); хотачи избави-ти д̄ши свои ш(т) мою(к) и шгна вѣчнаго. не стараючиса ш великы(х) пожитка(х), албо ма-етносте(и) свѣта // того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.–36); Присмотрѣмо ж ся, яко поганин, врожоный неприятель, вѣры не ломлет, не гу-бит,... маетностей земных не забирает, до своее вѣры кгвалтом не примушает, яко рымская столица (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); в'спа-матай... на приповѣсть богатого и л̄зара, котѣры на(д) такъ великими мае(т)носта-ми боудѣчи пано(м), в ша(р)латъ оубраны, и анѣ кро(п)лѣ воды не быть гѣденъ; а хо(т) в' прагне(н)ю быть велико(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); люде а̄къ мнѣго для порѣжене славы пра-цѣють, такъ... и ш великїи скѣрбы и маетно-сти старают'са (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 68); Але богачъ кѣтры(и) злѣ мае(т)ности доставае(т) лїхвами и неправ(д)ами, бо кто бога(т)ство такое мае(т) то(и) зѣвше оу грѣхоу лежи(т) а̄ко свїнїа оу болѣтѣ (1645 *УЄ* № 32, 197); В такой терпливости застаючи Ішвъ дождалса ӣжъ смѣ б̄гъ не тѣлkw здорѣвье приворотїлъ, але смѣ и маетность дѣлъ, двоа̄ко бѣлшей нїжли пѣрвѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(рухома власність) майно: сыновъ моихъ,... которыемъ въ малыхъ деташихъ летехъ ихъ зъ маетностью моею рѣхоною, въ замкѣ..., въ забегѣ передъ Татараы,... при хлопце Сидоре Засадковигѣ... зоставилъ (1577 *АС* VI, 71); А што ся дотыче(т) мае(т)ности моее, рухомое и лежачое, што бы колвекъ было, то все ш(т) мала до велика,... дарую и си(м) листо(м) за-

писую пану Голове(н)скому (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); не вы́бави(т) та мае(т)ность рѹхомаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); А Его м(л) такъ тѹю лежачую ѿко тежъ и рѹхомѹю маетьно(ст) Его вла(с)нѹю на (с)во(и) вла(с)-ны(и) // пожитокъ шбернѹль и привлашчилъ то естъ меновите взято шкатѹлѹ... в Которо(и) было... золотыхъ шестьдесятъ тисече(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104);

дохід, достаток: Воспримѣте и(х) тихимъ лице(м) любезнѣ и дадите и(м) подобающѹю мѣ(с)тиню и вспоможеніе. Кожды(и) по блгому его изволенію ш(т) своеса мае(тн)сти. ш(т) ни(х) же на(м) великодатель и члѣколюбє(ц) богъ нашъ дарова (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

3. *Перен.* Цінність: є(д)но то(л)ко прав(д)ивымъ ср(д)цемъ покой са члѣе ш(т) злостій свои(х) а не оутрачай мае(т)ности шца своего... а оутече(ш) са до него теды ш(ц) нб(с)ны(и) прїиме(т) в ла(с)коу свою стѹю (к. XVI ст. УЄ № 31, 5); а при томъ вѣдаючи іжъ по достаткѹ по маетьностахъ своїхъ дѹховныхъ правослѣвны(х) нашихъ, Велможность твоа мѣти, и трыбомъ стои Памлати Прѣдка своєго идѹчи, шнымъ въ Правослѣвїи не нарѹшено право... прошѹ тѹю Книгѹ шнымъ до оуживѣна никѣмѹ заборонати (Київ, 1631 *Тр.П.* 10 нум.).

Див. ще МАЕТНОСТКА, МАЙНОСТЬ.

МАЕТНОСТЬКА *див.* МАЕТНОСТКА.

МАЕТНЫЙ, МАЕТЬНЫЙ *прикм.* Маєтний, багатий, заможний: ажъ теперъ, доставши оныхъ съ книгъ, а до того и то не меньшая, ижъ есми на право накладати для недостатковъ своихъ, чуючи того то пана стрья моего маєтного, и во всемъ потужно-

го, не малъ чимъ, ажъ есми мусель и иншую маєтность мою по брате моемъ,... контрактъ зъ разными особами учинить (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/1, 294); Имовіть: Маєтний (1627 *ЛБ* 48); шнь... // ча(с)то до и(р)гачова скрыте надѣбегаючи подѣданы(х) поводовъ дедичьны(х) люде(и) маєтныыхъ... зо вѣсемъ ихъ пожи(т)комъ... выкочиваль (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

Пор. МАЕТНѢЙШІЙ.

МАЕТНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Багатший, заможніший: а та(к) тыи котрїи мае(т)-нѣишіи. теды повиннісмо ратовати до(м) бжїи и слоуги его оубогы(х) и бѣ(д)ны(х) котрїи не маю(т) г(д)е взати (к. XVI ст. УЄ № 31, 35 зв.).

Пор. МАЕТНЫЙ.

МАЕТЬНОСТКА *див.* МАЕТНОСТКА.

МАЕТЬНОСТЬ *див.* МАЕТНОСТЬ.

МАЕТЬНОСТЬ *див.* МАЕТНОСТЬ.

МАЕТЬНОСТЬ *див.* МАЕТНОСТЬ.

МАЕТЬНЫЙ *див.* МАЕТНЫЙ.

МАЖА *ж.* 1. (великий віз, запряжений волами) мажа: И дали и потврьдили есмы... абы... наши калюгери ѿже шбитають въ то(м) стѣи нашъ мѹнастырь ш(т) пѣтнои абы имъ ходили по рибѹ по три мажи... оу весни три мажи оу шсень (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

2. (міра місткості) мажа: Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... //... Соли мажъ две ко(ж)дѹю мажѹ кѹповано по петидесятъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

МАЗАЛНИКЪ ч. Масажи́ст: aliptes, маза(л)никъ (1642 ЛС 77).

МАЗАЛНИЦА ж. Приміщення у лазні для масажу: alipterium, маза(л)ница (1642 ЛС 77).

МАЗАНЄ с. 1. Брудота, гидота: шныи жидов'скїи пліогавыи храхотины всѣ погїноули и мазана и раны шныи дроб'ныи... зажили (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.);

2. *Перен.* Ласка, милість. ϕ з мазаня — з ласки: там же дей приехал до них пан Борис Охлоповский по жону свою, которая у брата своего... час немалый, приехавши з Луцка, з мазаня мешкает, а до дому не едет (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Пор. **МАЗАТИ.**

МАЗАНКА ж. Мазанка. Вл. н., ч.: миха(н)-ло маза(н)ка (1649 *РЗВ* 19 зв.).

МАЗАТИ діссл. недок. 1. (що, кого чим) (*покривати шаром чогось рідкого або жирного*) мазати: во египьтѣ монсѣи. рѣжючи бораны. да кровью браньєю на шдверии маза(л) (1489 *Чет.* 171); Не помазаль еси головы моеє шливою, а таа мастью ноги мон... шливою мазала (Хорошів, 1581 *Є.Нез.* 65); Тако(ж) кого жона сказить то ты(м) же ма(ж) що и килоу каже(т) // мазати (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5–5 зв.); скоро бы намъ росказано ве(д)-лугъ звѣчаю костѣлно҃го, болото(м) и солью крщєныхъ мазати, то ижъ стародавныи цркви стое порадокъ крщєнїа стго мѣсѣль бы бѣти завѣрженъ (Острог, 1606 *Мол.* 3); ungo мазати (I пол. XVII ст. *Сем.* 179); *Образно:* ла(с)каете го(р)тань смачнѣиши(ми) кѣсы, ѡсла(ж)даѣте смакѣте, мажете, собѣ ѡга(ж)даѣте, волю по-

хо(т)нѣю во всѣмъ испо(л)наѣте (1598 *Виш. Кн.* 274);

(*покривати стїни хати, будівлі глиною, вапном*) мастити: niźli tyje weźy... wsi pe obmazany u horodni teź jnszyi pe mazany (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20);

(чим) бруднити: мазати, bulbito, дѣти(н)-ны(м) гное(м) мажу, каляю (1642 ЛС 106); мажѣ Maculo (1645 *Уж.* 50 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) Плямувати, ганьбити: хто кареть незьбожного, самъ себе мажете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); А если же (тежъ) што на котрого ведаѣтъ, нех же ся, не крыючи имени своего, обявить, яко цнотливому прыстоить — у-вѣ очи каждому мовить, а не яко песь — съ тылу кусаючи, и мажучи почтивости людские (Вільна, 1599 *Ант.* 925); то е(ст), же ш грѣхоу чинѣно(м)... тоє маемъ розѣмѣти, а не ш грѣхоу прѣворо(д)-но(м), котрый великаго тѣла, то естъ на тоури людскои головоу пре(з) грѣ(х) псоу-ючїй насъ всѣ(х) которїи тоєи головы члѣнки естєсмо, псоуѣтъ и мажєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 191 зв.); если бы кто хотѣл мазати свою чистѣю мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи туу ганбою... вѣнчати и писаниєм... обличати, могл бы цѣлую библию,... написати (1608–1609 *Виш.Зач.* 212); Которые бѣдѣчи неприя-тел'ми головными Цркви Веходней,... смѣли и // важилиса ро(з)ными герѣзіями Црковъ Православнѣкаѣолическѣю мажѣчи, свѣтѣ шгижати (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. нenum.).

Пор. **МАЗАНЄ.**

МАЗАТИСЕ див. **МАЗАТИСЯ.**

МАЗАТИСЯ, МАЗАТИСЕ, МАЗАТИСА дієсл. недок. І. (чим) (намащуватися, натиратися чимось рідким або жирним) мазатися, маститися: Жидова... надъ иконою... поруганіє чинили, и якие чуда отъ нея были: кровь и вода вышла изъ дошки образа //... исцеленіє стало велико хоримъ, мажушимся кровию тою (Супрасель, 1580 *Пис.пр.лют.* 69); На той часъ шпѣстѣвшє ю стїи Бжїи Агели, порвѣтъ ю Мѣрины, шные бѣси... оувѣргѣ(т) ю звѣзанѣю ланцѣхами... в' зѣмлю тѣмностнѣю... // где сѣт' затарасованѣе дшѣ грѣшникѣ(в)... гдѣ рѣскошь попѣднаа, нечїстаа... где шлѣйками и мѣст'ми мѣжѣчїиса и пѣ(з)мѣючїиса, где з' бѣбнами и пища(л)ками вино пїочїи (Львїв, 1642 *Час.Слово* 269–270); **руцѣ мажутъ се** див. **РУКА**.

2. *Перен.* (з чого, чим) Бруднитися, паскудитися: Рѣклѣ г(с)дѣ до Мѣвсѣа: мѣвъ до сщѣнниковѣ сынѣвъ // Аарѣоновыхѣ: нехѣй са не мѣжѣтъ смертѣми сосѣдѣвъ свойхѣ, хїба крѣвнѣхѣ а блїзкихѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123–123 зв.); Всѣко (ж) данїїль постановїль в' ср(д)цѣ своймѣ, же бы се не мѣзаль з' столѣ пр(с)когѣ ани винѣмѣ пїтѣа егѣ (Там само, 357).

МАЗАТИСА див. **МАЗАТИСЯ**.

МАЗНИЦА ж. Мазниця. Вл. н., ч.: Анѣдрє(и) Мазниця (1649 *РЗВ* 376 зв.).

МАЗУРЪ ч. Мазур. Вл. н.: Кри(ш)тофа Мазура,... збили, змо(р)довали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 40); а(н)дрє(и) мазу(р) сло(д)о(в)ни(к) (Львїв, 1591 *ЛСБ* 1036, 2); преорѣ конѣвенту Затурецького... заноситѣ... напротивѣко неробѣтнѣмѣ Васѣкови Лїсовѣцови, Васѣко-

ви Мазурови... прѣтєсѣтацию в тотѣ способѣ (Володимир, 1650 *АрхїЮЗР* 3/VI, 429).

МАЗЪ ж. (густа жирна речовина для змащування предметів) мастило: ма(и)строви... на ла(т)ное гво(з)дѣ \bar{s} гро(ш) и по(л)пѣта гро(ш) на ма(з) (Львїв, 1591 *ЛСБ* 1036, 10); на ма(з)... г(рш) \bar{v} (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.).

МАИСТЕРСТВО див. **МАЙСТЕРСТВО**.

МАИСТЕРЪ див. **МАЙСТЕРЪ**.

МАИСТОРСѢЯ ж. (вправнїсть, умїння) майстернїсть: Прѣто а ш(т) тѣбѣ дѣаволѣ, тѣе ма(и)сторсѣи слѣвы и ч(с)ти не трѣбѣю; грошико(в) збирати, фо(л)ва(р)ко(в) и до(м)ко(в) // ... кѣповѣти не хочѣ (1599–1600 *Виш. кн.* 211).

МАИСТРАТЪ ч. (орган мїського самоврядування) магістрат: Мы во(и)тѣ бѣ(р)мїстрѣ Ра(и)цы и ѣвє(с) ма(и)стра(т) Мѣста... Києва зє(з)навамы ты(м) писанє(м) нашимѣ ижѣ... што ѣвєдо(р) Юшковичѣ Мѣсчани(и) Киє(в)ски(и) мѣль ѣ себе Коморѣ ш(т)цовскѣю в ри(н)ку Києвскомѣ на плацѣ волномѣ (Київ, 1638 *ПИ* № 30); умоцованы(и) сторѣны пово(д)овѣе до(м)авялѣсе, абы мѣнованы(и) во(и)тѣ белоце(р)ковѣски[и],... яко и ш(д) ма(и)страту... мѣ(с)та Белоє Це(р)кви плєнїпѣте(н)цию, которѣго бы тутѣ ставати мо(г)ли прѣре(д) судѣ(м) нїнє(ш)нѣмѣ по(д)комо(р)ски(м) (Київщина, 1639 *ККПС* 263).

МАИСТРОВЪ прикм. Майстрїв: камє(н) лѣктєвы(и) тєсаны(и) и(з) фурою и уробє(н)є(м) ма(и)стровы(м) (Львїв, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); ма(и)с(т)ро(в) камен прѣво(з) с тєсанє(м) по ѣ г(рш) ло(к) (Львїв, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

МАИСТРЪ див. **МАЙСТЕРЪ**.

МАЇСТЕРНЕ *присл.* (із великою вправністю) майстерно: Володімеръ з' кона // мѹжне вѣсадивши, ... знал' тѣжъ... з' негѹ ланцѹхъ великій золотый пѣрлами и каменеми дорогими коштовне и маїстерне саженыи (Київ, 1623 *МІКСВ* 69–70).

МАЇСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ**.

МАЙ¹ ч. Травень, май: М(с)ца. Маѹ. во .ка. днь. слово ѡ блговѣрно(м). прї ко(с)те(н)тїне. и мѣре его елены (1489 *Чет.* 199); П<и>сан в Луцку, маа гї, день, индик(т) з̄ (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); Писан... месеца маа е ден (Краків, 1518 *AS III*, 170); М(с)ца маа. погребренскѹ іарь, просто маи (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); в то(м) же року шмѣдєсѣть третє(м), м(с)ца мая, дня сємогона(д)цѣть, выкраденно ми, деи, воскобо(и)ню (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); писа(н)... рокѹ тисєча пѣтьсотъ девє(т)дєсѣтого м(с)ца маа второго днѣя (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); Писанъ во (л)вовѣ... при це(р)кви столе(ч)но(и) мца маа г̄ дна (Львів, 1587 *ЛСБ* 84); мо(и) милый сынѹ штрымале(м) дєсѣтого дна маа листы твои даныи пє(р)вого дна того жь мѣсєца (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); Вѣйстиннѹ и тотъ оцѣ нашъ заквїтнѹль ѡкъ іаблонь в' Маю то єсть, в' бл(с)венной старости. Процвїль и сѣдїнами чт(с)ными а(к) снѣгъ бѣлогѹ вѡлоса, і цнѡтами дѣхѡвными (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); Року тисєча шєстєсотъ пѣтдєсѣтого, мѣсѣца мая шєстого днѣя (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 436).

МАЙ² ч. Клєчання, зелєнь: Бо якось тѣє ново перемѣйные квѣтки и маи вмѣсто зелєное бѣрвы все бѣлою намъ звєрхѹ притрасѣють (Острог, 1587 *См.Кл.* 14 зв.).

МАЙ³ *присл.* 1. Бїльше: возмутъ выдѣ нихъ владычество, чомъ май любѣть сєсь свѣтъ, нѣжъ царство небєсное (XVI ст. *НС* 4).

2. Дуже: то суть владыци, попове, дякуны, котрыи узѣли дарѣ душевный, одны май много, а другыи май мало, каждый противъ силы своєи (XVI ст. *НС* 138).

3. (*ще раз*) знову: Чомъ она была у курварствѣ, якъ мовить май потумъ євангєлисть, и пришла идѣ колодязєви бєзѣ сорома грубо и грѣшна, али сѣ обернула домувъ выдѣ колодязя праведна и свѣта (XVI ст. *НС* 63).

4. (*до того жє*) ще: Чомъ за сєго фарисєя никто не рюкѣ, ажъ овунѣ єсть неправеднѣ, али чєловѣкѣ чє(с)тный, а Христосъ осудиль его, май похвалиль мытника, которого увєсь свѣтъ держаль грѣшного (XVI ст. *НС* 4).

МАЙБУЛШЕ *див.* **МАЙБУРШЕ**.

МАЙБУРШЕ, МАЙБУЛШЕ *присл.* *найв. ст.* Найбїльше: Имають туй науку усѣ хрєстяне, а май булше попове (XVI ст. *НС* 62); приносить на насѣ потѣть небєсныхъ, што єсть дѣло малое... айно, кулькымъ са майбурше журить за нашѣ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи єсли на образъ его учинєны и май дорожѣшовы выдѣ потѣть передѣ Богомъ (Там само, 94); Ну, чимъ хочѣ сѣ оправити? Май бурше вѣровъ правовъ и дѣлы добрыми (Там само, 185).

Пор. **БУРШЕ**.

МАЙБУРШИЙ, МАЙБУРШІЙ *прикм.* *найв. ст.* 1. (*який найдовше триває*) найдовший, найбїльший: Третій пусть сєсє єсть, котрое беруть люди горѣ за якую вину... Сєсь

пустъ май буршій лишень и поставлень на люди лишъ до часу одного (XVI ст. НЄ 25).

2. (який має найважливіше значення) найголовніший: одинъ законоучитель, кошуючи Ісуса, извѣдовавъ его: “Котрая заповѣдь есть май буршая у законѣ?” (XVI ст. НЄ 134).

3. (який відзначається найбільшою силою впливу, значимістю) найбільший: якъ покаяніе далъ Бгъ грѣшнымъ... постъ, молитва... то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ, чомъ май буршаго покаянія не (е)сть, коли члвкъ уже ся каеть, дале што бы не согрѣшалъ ни одинъ разъ (XVI ст. НЄ 9); Слушайте уже, братя мои, чомъ май буршем дѣло надубное на сюмъ свѣтѣ не имаете (в ориг. имаетъ. — Прим. вид.), якъ сесю науку (Там само, 203).

Пор. БУРШІЙ.

МАЙБУРШІЙ див. МАЙБУРШІЙ.

МАЙДАНЬ ч. 1. (велике незабудоване місце в селі або місті) майдан, площа: то все тое,... побравши, и полупивши, на майданъ на место зволочивши, межи себе розшарпали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/1, 261).

2. (місце, площа, приміщення для виготовлення та зберігання чогось) майдан: А што се ткнет Миргорода, теды футора Хомуец названого, и Майдановъ робеня салетръ,... также всихъ уходовъ над реками Хоролем и Пелом... въ поссесию... администраторови... не подаль (Варшава, 1622 ЧИОНЛ XIV-3, 132); погинули... контрактъ одъ жида миргородского... розного браня борошна до майдану... также взглядомъ затримання мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких (Кременецъ, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 225).

3. Вл. н.: Шлекѣй Майданъ (1649 РЗВ 124).

МАЙДОРОЖЪЙШИЙ, МАЙДОРОЖЪШИЙ прикм. найв. ст. Найдорожчий: ище кулькымъ ся май бурше журить за нашъ пожитокъ и за годуюлю нашу, котрыи есме на образъ его учинены и май дорожѣшовы (!) выдъ потягъ передъ Богом (XVI ст. НЄ 94); Слушайте уже, братя мои,... чомъ май дорожѣйшее дѣло найдете у сесь часъ, нѣжъ золото (в ориг. золота. — Прим. вид.)... албо великое панство сегосвѣтное (Там само, 203).

Пор. ДОРОГИЙ.

МАЙДОРОЖЪШИЙ див. МАЙДОРОЖЪЙШИЙ.

МАЙНОСТЬ ж. Майно: а послі того в тыжден на проводной недели без бытности моей жону мою з дому от всей майности моей выметал (1561 АрхЮЗР 8/VI, 104); Имѣніе: Мійно(ст), маѣтность, богѣтство, имѣнье, дѣбра (1627 ЛБ 48).

Див. ще МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬ.

МАЙРАНЬ див. МАЄРАНЬ.

МАЙСТАТЬ див. МАЄСТАТЬ.

МАЙСТЕРСКИЙ, МАЙСТЕРСКІЙ прикм. 1. Досконалий, майстерний: Тѣ сѣтъ Николѣєви майстерскіи науки, в дѣбрыи ѳеодѣре, поставѣ паѣковомѣ за правды прировнаныи, и дѣтинны(м) иґриска(м) подобныи (Київ, 1619 Гр.Сл. 267).

2. Переконливий, майстерний, умілий: И если не згоди(т)са з штѣчными и майстерскими шкѣльными ихъ аркѣментами и пробамы, то албо яко поѣдлоє в(т)кѣнѣли, албо што

здасться протівно быти наѣць, ... вѣдлѣгъ оуподобана Арістотелского здана ш(т)мѣнїли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202).

МАЙСТЕРСЬКІЙ *див.* **МАЙСТЕРСКИЙ.**

МАЙСТЕРСТВО, МАИСТЕРСТВО *с.*

1. (*будівельне мистецтво*) архітектура: Архітектѣра, ма(и)стерство, або наука о́коло бѣдована (1627 *ЛБ* 181).

2. (*досконалість*) майстерність: Хра́мъ Б(д)щы вѣставиль, и бѣдова(н)є самоє на(д) Исто́чникомъ назвалъ. Кото́рогѡ то Хра́ма вели́кое, а прѣве чѣдо́вное бѣдова(н)а Маи́стерство (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

3. Мистецтво; майстерність: однакъ изнемагають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и дови́лы, где ядовитыи пострѣлы... въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственными упередили (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72).

Див. ще **МАСТИРСТВО.**

МАЙСТЕРЪ, МАИСТЕРЪ, МАИСТРЪ, МАЇСТЕРЪ, МАЙСТР, МАЙСТРЪ, МАСТЕРЪ *ч.* 1. (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: пнѣ паве(л)... ма(и)сте(р) та(к) выготована(м) ѡко и ш(т)дана(м) каменѡ та(к) в мурованю цр́кве наше(и) и роботу муровъ повине(н) ш(т)давати вѣрне... выправуючи ве(д)лугъ шбовѡзку своего (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 159); а // поправляль тую церковь майстръ зе Влохъ, Савостиянь Брачь (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Найдешъ оу васъ што днѣ ковала зъ мѡлотомъ, тѣслю зъ сокирою, и ѡнши(х) ма́стершвъ, зъ рѡзныхъ далѣкихъ мѣсть зъ рѡзнымъ на́чи(н)емъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* передм. 3 зв. нenum.); Зиждѣтель: Бѣдо́вни(к),

Тѣсла, або на(д) бѣдованьемъ преложѡны(и), або тесѣлскій ма́йстеръ (1627 *ЛБ* 43); кгда ю(ж) мѣровати почали потесавъши камѣ(н) п(н). ѡнѣ ма(и)стрѣ *фг.* 4 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); маѡ 6 дна пнѣ Адамѣ ма(и)стрѣ *фг.* 4 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 8 зв.); о наехане буды, гдѣ поташъ на манифестанта роблено, о взѡте майстра и челяди зъ сокирами будное пятидесять (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

2. (*той, хто має високу кваліфікацію у певній галузі знань*) фахівець: Ро(с)ло подойзре(н)є ижъ ма́йстрове са́ми и професѡрове: о́учачи пѣбличне, лю́бь слѡвне... хѡчѣть абы ѡмъ тѡлко самѡмъ вера да́на была (Св'є або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); а за ними по малымъ часе иныхъ усихъ студеньтовъ зо всихъ своихъ школь, ... с помененыи отцами майстрами для наданя имъ поси́лку, помочи..., законъника тоєж ректулы, до колеюмъ своего, выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593);

(*учений ступінь*) магістр: Таковымъ Способомъ Пно(м) братыѡ(м) бра(т)ства цр́ко(в)ного Храма Ѥспеніѡ Пр(с)тыѡ бѣца в мѣсте Лвовѣ, ѡкъ намъ повѣрено... полѣцаемъ, абы з... по(л)торы тисечи золоты(х)... на выхованье Ѥчоного Маистра... приро(с)тати могло (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); з ты(х) по(л)торѣ тисечи золоты(х) на ко(ж)ды(и) рѡкъ на выхованье Ѥчоного члѣка Маи(с)тра в грече(с)комъ ѡзыкъ бѣгло́го... золоты(х) по(л)тороста (!) пожи(т)кѣ прира(с)тати має(м) (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 489, 1).

3. Керівник, очільник: Абѡвѣмъ ото не́прѡитель и завистникъ рожаю лю́дского, всѣаль въ ср(д)це рѣвность слоую, опѡтоу або ма́и-

стрѹ богáтомѹ, котóрый з' двѣма т́са(ч)ми до войнѣ прибрáними людѣй,... притагноуль на то(т) събо(р) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47).

4. Воєначальник: Архістрати(г): Нáйвы(ш)-шій Ге(т)ма(н),... або маїстеръ жолнѣрѹ(м), або старші(и) кна(з), воєвóда (1627 *ЛБ* 181).

5. (*про диявола*) магістр: Других, простѣйших, той же майстр диявол, своїми органи владомыми, силою... всех во свою овчарню погнѣбелную согнал и совокупил (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 175); И пошлють ихъ до мóрь,... идѣже кѹпáются..., разбо(и)ницы, злодѣеве, мѹжеложницы, котóри выоучилиса такового ремесла, в' содóмѣ, оу маїстра своѣго сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

МАЙСТР *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙСТРОВАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Відтворювати, зображати: Іѣкъ áлбо ѡ(т) ко́ла мóжно ёсть... маліовáніє(м) и р́сами майстровáти непо(д)лѣглоє малáрствѹ и выѡбражѣню со(л)нѣчному... // ... нестворенѹю и неѡграніченѹю, и во все(м) до-сконáлѹю, и вы(ш)шѹю всáкои досконáлости прировнѡвáти Тр(о)цѹ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292–293).

МАЙСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАКЕДОНІАНЕ *див.* **МАКЕДОНЯНЕ.**

МАКЕДОНЯНЕ, МАКЕДОНІАНЕ *мн.* (*представники павліканської секти в Македонії*) македоняни: розпоу(к)са ты (ж) ѡко юда, испóлж ты (ж) изъ н́ими злоч(с)т́вїи юдáшѣ арїане, и македонїане нж(р)кове, несторїане (XVI ст. *УС* № 29519, 77 зв.); приходили симонїане, херинтове, евіонитове,...

донатистове, македоняне, несторїане, евтихіане,... на тотъ корабль, то есть на церковь Божию, пащоки свои роззявляючи,... хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

МАКЕЛІЯ *ж.* Заїжджий двір: прото мусили то купити, что въ макеліи продавано, по нашему въ гостинномъ дому, въ госпóде (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166).

МАКИВКА *ж.* Маківка. Вл. н., ч.: Ра(д)ко Маки(в)ка (1649 *РЗВ* 315 зв.).

Див. ще **МАКОВИЦА.**

МАКОВИЙ *див.* **МАКОВЫЙ.**

МАКОВИЦА *ж.* (*опуклий дах, що має форму півкулі*) баня, маківка: Палаць ѓ(с)дрѣски(и)... новозбѹдованѹ //... побить маковицы железомъ белымъ (1552 *ОВол.З.* 195–195 зв.).

Див. ще **МАКИВКА.**

МАКОВНИКЪ *ч.* (*гірська порода*) мілоніт: mesonites, маковникъ каме(н) (1642 *ЛС* 265).

МАКОВЫЙ, МАКОВИЙ *прикм. 1.* (*який стосується маку*) маковий: власне такъ се згажають, якобы коли старожитное зъ ново-тою,... добрый порадокъ съ помешаньемъ, родоста зъ маковымъ цветомъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1009); парauer(us), макови(й) (1642 *ЛС* 299);

(*одержаний із маку*) маковий: diaglavcion, маковы(й) сокъ (1642 *ЛС* 162).

2. (*який має колір квітки маку*) маковий, червоний: другая сукня маковая швебединская (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/1, 101); parauerata toga, маковая риза (1642 *ЛС* 299).

МАКОРТЕТЬ ч. Макітра: Тамъ же, в ко-
морѣ, при (м)нѣ... позастави(в)... масла в
макортеу,... меду пре(с)ного по(л)го[р]щка
(Житомир, 1583 *АЖМУ* 66).

МАКУЛА ж. Вада, ганж; ганьба: поро-
чень, подозрѣный, макѣлѣ маючій (1596 *ЛЗ*
70); Поречѣнь... Подозрѣнь, ы(и), макѣлѣ
маючій, наганѣный, покаланы(и) ѣкорізне-
ный (1627 *ЛБ* 89).

МАКУХА ж., перен., зневажл. (вайлува-
та, млява безхарактерна людина) макуха.
Вл. н., ч.: става(т) сму роуко(и)мы пре(д)
зоупе(л)ны(м) право(м) шлешка а про(з)-
виско(м) маку(ха) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37,
1, 12); васи(л) макуха (1649 *РЗВ* 4 зв.); Яцько
Макуха (Там само, 405).

Див. ще МАКУХЪ.

МАКУХОВЪ прикм. у ролі ім. Макухів,
-ого. Вл. н.: Запи(с) хомѣ цвакови (!) ш(д)
федора и дѣмаана (!) макѣховы(х) (Одрехо-
ва, 1621 *ЦДІАЛ* 37, 2, 34); сынове ле(ш)ка
макѣхового фѣдѣ(р) и дѣма(н) зѣзнали... иже
продали ш(и)чизнѣ сво(ю)... // цвякови хомѣ
(Там само, 34–34 зв.).

МАКУХЪ ч. Те саме, що макуха. Вл. н.:
пре(д) право зупо(л)на шсаженое стану(в)ши
ле(ш)ко пре(з)виско(м) маку(х) и зозна(л),
и(ж) взя(л) ш(д) п̄на Фе(д)ка... двадѣсца
зло(т)... на вла(с)ную потребу свою (Одрехо-
ва, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); Были при тѣмь...
гри(ц) ма(р)ша(л)... и ле(ш)ко макѣхъ (Одрехо-
ва, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 10 зв.).

МАКЪ ч. 1. (*Paraver somniferum*) (рос-
лина) мак городній: увъ огородехъ капусты,
морквы,... огорковъ, маки — то все полама-

ли, порвали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161);
то(т) макъ иже имѣ(т) цвѣ(т) бѣль то(т) єсть
лѣчши (XVI ст. *Травн.* 338 зв.);

(*Paraver rhoeas*) мак дикий: rheas, dis,
макъ (1642 *ЛС* 354); Макъ paraver (1645 *Уж.*
38 зв.).

◊ **макъ вороней** — (*Glaucium corniculatum*)
мачок рогатій: ceratis, ма(к) воронѣ(й) зело
(1642 *ЛС* 118); **макъ житний** — (*Hypocistis*
pendulum) повислик звичайний: hypocistis,
макъ жи(т)ни(й) (1642 *ЛС* 221); **макъ лѣс-**
ный — лісовий мак: sagij, ма(к) лѣ(с)ны(й)
(1642 *ЛС* 113).

2. (насіння маку городнього) мак: У дворе,
ѣ клѣстех полдѣваты бочки проса, макѣ боч-
ка шдна (Яблонь, 1551 *АС* VI, 111); Шгороды
в по(д) двором засеаныє а мако(м) а дрѣги(и)
шгороднымъ насенемъ (1552 *ОЛЗ* 177); зо мли-
на... мого взято... польмацы крупъ, мацу маку
(Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34); кнзь Воронѣ-
цки(и)... взялъ... ячменю мѣ(р) три(д)ца(т),
маку мѣ(р)[ка] ш(д)на (Житомир, 1584 *АЖМУ*
76); взято... // ... маку четвертину (Київ, 1591
ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 80 зв.–81); взяли... маку
полмацы (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/І, 138);
Czy widite szto sie diyet ná ty berežiny... poch-
wistáne od pirohow z makom: z szálom z dretkom
y z pásternakom? (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фо-
токоп. 5 зв.); **макъ черный** — насіння дико-
го маку: дикая лактѣка силѣ имѣеть аки макъ
черный (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

МАЛАКІЯ ж. Рукоблудство: грѣхи не-
чи(с)тїи: чѣжоло(ж)ство, содо(м)ство, ма-
лакїа, жа(р)ти и смѣхи ѣ тебе бывали (Чорна,
1629 *Діал. о см.* 272).

МАЛДРИКА ч. (*вид сиру*) мандрика: Масла горшок, а сыров двадцат семь, малдриков семнадцат (Володава, 1553 *AS VI*, 13).

Див. ще МАНДРЫКЪ.

МАЛЕВАНЄ, МАЛЕВАНЬЄ, МАЛЮВАНЄ, МАЛЇОВАНЄ, МАЛОВАНЄ, МАЛОВАНЯ с. 1. (*зображення когось або чого-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювання: если тепѣр' кг(д)ы то не в на́шой мо́щи е́сть, вшелáки(х) спóсобовъ заживáючи стáраемоса. и малова(н)емъ ко́усимоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Гдѣ ясный пáлацъ Фѣбовъ, рóзный, в' бѣдовáнню, В' положѣнню высóкй, слíчный в' маліовáнню (Київ, 1632 *Євх.* 297); З вшелáкою пíлно(ст)ю искáвши и бадáвшиса, и правдívы(х) оуста(в) наслѣдовáвши, нѣчóго не ш(т)имѣемш и нѣчóго не прикладáемш... а наслѣдѣючи... // оухвáлы пíсаныи и неписаныи... Змежи котóрыхъ една е́сть ш... маліова(н)ю Сты(х) Икшнь, то е́сть Образшвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78–79);

(*спосіб зображення предмета на площині*) малювання: над враты царскими образы вси простого малеваня старые (Овруч, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*, 288); Шбразописáнїє: Малáрство, маліова(н)є (1627 *ЛБ* 148);

(*настінний живопис*) стінопис: ачи (ли)... цркъвъ на(ш)ѣ малевати ѣ середине по все(м) стена(м)... до(б)рыми красками штобы пє(к)нос малеванє было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); видиль есми... образъ на муре намалеваный светого Иоанна Богослова, въ колку местцахъ, отъ стрелянья ручничного, малеванье зъ вапномъ отбито (Володимир, 1591 *АрхЮЗР 1/Л*, 295); Але позволѣмо и маліоваными рíсами не по(д)лѣглого

маліованю е́стества звѣдовати и бáдатиса, íкъ Никола́й хóчетъ (Київ, 1619 *Гр.сл.* 274);

образ; ікона: Иконное въображѣнїє: малсва(н)є (1627 *ЛБ* 47).

2. (*результат праці художника*) робота: Плащеница... Ѡмиле(н)но малованаѣ крає(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точеномъ. малованаѣ небощыка п. Фешдора малъара (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 70).

3. (*сюжетне або орнаментальне зображення на побутових предметах*) розпис; малювання: двери на добрыхъ завесохъ з малеваньемъ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.); было... седе(л) з малева(н)емъ сафано(м) крыты(х) три (Луцьк, 1565 *ТУ* 111).

Пор. МАЛЮВАТИ.

МАЛЕВАНЫЙ, МАЛЮВАНЫЙ, МАЛОВАНЫЙ дісприкм. уролі прикм. 1. (*помальований фарбами; оздоблений малюнками*) мальований, розписаний: в том прибоку, одна скрыня великая малеваная, замок в ней нутрный (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР 8/VI*, 350); два кр(с)ты дерсваныи малеваныи (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); Юре(и) ха(р)вать... мель... // ... седе(л) малеваны(х) д̄ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 57–57 зв.); на то(т) ча(с) взялъ... седло малеваное з во(и)локо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); свеч две; хорогов две..., малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР 1/VI*, 288); при котор(м) бою... по(г)раби(л)... се(д)ло коза(ц)кос малеваное з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 50); Плащеница... Ѡмиле(н)но малованаѣ крає(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точеномъ. малованаѣ небощыка п. Фешдора малъара (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 70);

зображувальний: Если бы то вѣдалъ Николай, и того з' доброю вѣрою слѣхати хотѣлъ бы, ш добротливый Θεодоре, нѣкды бы гешметрицкими, албо землемѣрскими фѣкгѣрами маліоваными не важил'са бадатиса недостигненого естества (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269);

(*намальований фарбами і т. ін.*) мальований: а твое царство и панство выгѣбил..., а тебе всѣмъ подал; а конечно за вашѣ шбразы рѣзаные и малеваные, бо то, видиш, Богъ заказал (поч. XVII ст. *Вол.В.* 86); Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ мають, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отець (бл. 1626 *Кир.Н.* 27); гдыбы хто вше(д)ши на пала(ц) Кроле(в)скій, шгладаль тамъ маліованыи гисторіи и вшелакѣю шдобрѣ... жѣбыса згола, в' оном' видзѣн(и)и ясности оутѣшил' (Вільна, 1627 *Дух.б.* 66); Иконный зракъ: малеваный шбразъ (1627 *ЛБ* 47).

2. (*покрытий фарбою*) фарбований: Столов долгих три. Два столы широких, короткие, шдин ѣдвоє складають, малеваные, а дрѣгий стол бѣлый, а третій столик невеликий (Володава, 1553 *AS VI*, 13); въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ деревеный малованый, мисочка ценовая малая, звезда билого желиза (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183).

3. *У ролі ім., ч.* Мальований, -ого. Вл. н.: Степанъ Малеваны(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

МАЛЕВАНЬЄ *див.* МАЛЕВАНЄ.

МАЛЕВАТИ *див.* МАЛЮВАТИ.

МАЛЕВАТИСА *дієсл. недок.* Малюватися, підмальовуватися: жона егш... Хотѣчи особліво(го) млодѣнца грѣхомъ заразить и кѣ своѣй мѣсли нечѣстой потагнѣть, и оуби-

раса са пїлнеи малевала. шѣты ш(т)менала (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

МАЛЕЙКИЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНКИЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНКІЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНКЫЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНЬКИЙ, МАЛЕЙКИЙ, МАЛЕНКИЙ, МАЛЕНКІЙ, МАЛЕНКЫЙ, МАЛЕНЬКІЙ, МАЛЕНЬКІЙ, *прикм. 1. (невеликий розміром, величиною)* маленький: на мене... пришы... две пугвицы золотыхъ, а чотыри жемчужки маленькихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/1, 1); зъ езу в̄м на днепрѣ берегового пришло ше(ст)деса(т) плотиць боковы(х) а кадочка мале(н)кая шестрины (Київ, 1555–1568 *Гр.Мат.* 1); Деми(д) гапонови(ч)... мель... лою шмалцованого ѣ д̄ бочка(х) и ѣ мале(н)ком крѣжечкѣ камене(и) лї (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 59); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И бы ѣкій розѣмъ великости с'стигати: Того малѣнькій животъ Панѣньскій змѣщѣет', И вертѣтъ такъ нѣндзный телѣсне огортѣ(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); ты... взялес... чотыри крижики серебряные,... з маленькимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Коново(к) мале(н)ки(х) ценовыхъ три (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-1, 260); Квште(ц) мале(н)ки(и) албо скрино(ч)ка (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 14); *minusc(ul)us*, мале(н)ки(й) (1642 *ЛС* 269); вельми тихій птѣшекъ, который прилетѣлъ... и знѣслъ ѣнце, которое оупало на зѣмлю и збѣлосе. а на тѣхъ мѣсть з него вѣшоль малѣнькій ѣжь (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.);

(*невеликий за обсягом*) маленький, короткий: Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную, ... от сладости николи же пѣти не престанеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 203);

дрібний, незначний: але то чѣднѣшаа, и(ж) тые мале(н)кїе прави(л)ца рѣскїе, до великого ва(с) пекла ѣгнали, а то еше чѣднѣшаа, и(ж) дла ты(х) мале(н)ки(х) правиле(ц) // рѣски(х), вы ѣтечи ш(т) х̄а до а(н)тихри(с)та мѣсѣли (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.–308); неха(и) православные ѣ мале(н)ки(х) правилецъ при правдѣ дѣла сѣда(т) (Там само, 308).

2. (*недовготривалий, короткий*) маленький: звѣтажѣный Мѡвсѣй, и ш(т) переносѣнья оупрацованный, оусѣжаѣ(т) собѣ малѣн'когѡ ш(т)починкѣ потрѣбѣ быти (Київ, 1627 *Тр.* 556).

3. (*невеликий віком*) маленький, малолітній: чи(м) тебѣ неч(с)тивыи дѣше шбличали млдєнци. а шни были малєнки. ни слова во в(с)тѣхъ своихъ имѣли. ни зѣбовѣ возраста. ни ѡзыкоу (1489 *Чет.* 274); Сестра наша малєнка а персеи не имать (поч. XVI ст. *Пєсн.п.* 57); которая малжонка отъ великого окрику и остраху, ... у болото утекаючи, мало у болоте з дєтятемъ малєнкимъ не втонула и дєтяти не втопила (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241); А такъ, вѣра и помножене вѣры през слухане слова Божєго от Бога нам бывает данно, то ест инакшим способом Богъ дает вѣру дѣтям малєнким (Вільна, 1600 *Катєх.* 72); Іро(д) црѣ... послѣшавши ш рождєствѣ іс̄ х(с)та... всѣ(х) малѣнкы(х) штрочѣто(к)... двоулѣт-ни(х) и моло(д)ши(х) каза(л) забїати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 48); Нѡша за(с) восточ(ч)наа црковъ и мале(н)ки(х) дѣто(к) мїро(м) помѡзовати кѡже(т) зѡраз' по крѣщенїи (Львів, 1645

О тайн. 32); Тѡй Бг̄ъ... Пелєнами тлѣнными повивѡється, // такѡ штрочѣтко малѣйкоє (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.–59).

4. (*незначний за ступенем вияву*) маленький: Еднак же, скоротивши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую маленькую отраду в мыслних движениях милостию христовою получивши, полакомахся пройти и видѣти скаржно злепление тоє книжки (1608–1609 *Виш.Зач.* 209).

5. *Перен.* (*скромний, непретензійний*) маленький: мы тоє принѡси(м) што мѡсмъ, Тѡмъ подѡркомъ малѣнки(м) твѡй ко(н)спект' витѡем' (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

6. *Уролі ім., ч.* Маленький, -ого. Вл. н.: пи-липъ мале(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 306 зв.); Стє(ц)-ко Малє(н)ки(и) (Там само, 381).

Пор. МАЛЫЙ.

МАЛЕНЬКІЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНЬКІЙ *див.* МАЛЕНЬКИЙ.

МАЛЕНЬКО *присл.* (*до певної міри, дещо*) трошки: анектавъ почаль мѡвить, поднесїса малѣнько з столца твоєгѡ ѡбо вѣмъ тѡй годїны живїюлы ш(т) слїнца прєнагабѡны и стѡло се їжъ зѡразомъ бѡле(ст) ш(т) нєи ш(т)шла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

Пор. МАЛО.

МАЛЖЕНКА *див.* МАЛЖОНКА.

МАЛЖЕНОКЪ *див.* МАЛЖОНОКЪ.

МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКІЙ, МАЛЖЕНСКІЙ, МАЛЖЕНЬСКИЙ, МАЛЖОНСКИЙ, МАЛЪЖЕНСКИЙ, МАЛЪЖЕНЬСКИЙ *прикм.* 1. (*який властивий подружжю*) подружній: што сѡ те(ж)

дотыче(т) самое тоє жоны... котораа по и(с)-тю своего за мене в ма(л)же(н)ство великѹю ѹчтиво(ст) и пово(л)ныи слѹжбы з мило(ст)ю стате(ч)ною ма(л)же(н)скою мне показывала и тепе(р) а(ж) до ко(н)ца живота моего показывати не пере(с)тае(т) которо(и) ачь... записа(л) вена... три(с)та копь гроше(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/1с, 1943, 15 зв.); Имѣня и вси маетности... малжонка моя милая... которои я цноты, веры, упреймое милости малжонскои завжды дознаваю до летъ детей моихъ,... въ рукахъ своихъ мѣти и той спокойне уживати... // маеть (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/1, 33); до наслядованя учиньковъ добрыхъ, побожныхъ и хрестиянскихъ упоминаю, абы въ згоды и милости малженской долгий вѣк... счасливе проживши, вечныхъ благъ сподобалисе (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 87); Повѣнность при томъ шлюбѣ, которые вдѣнь другомѹ чинити маєте, цѣло заховати, а наипѣрвѣй взаємнѹю малжѣнскѹю мл(с)ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

2. Подружній, шлюбний: Пóсть старѣхъ шкраса, а злѹченю малжѣнскомѹ есть стóро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Съвокѹплѣнїе, смѣшенїе: Брачны(и) сѹюзъ,... албо звáзо(к) малжѣнскѣй кѹ спóлномѹ животѹ (1627 *ЛБ* 167); Мальже(н)ство,... ёсть межи пора(д)ными шсобами, мѹжа и невѣсты ма(л)жѣн'ское з'лѹче(н)е, спо(л)ность живота nero(з)де(л)нѹю маючи, ш(т) Бѣга постановленое (Львѣв, 1645 *Отайн.* 153); онъ, запомневшы боязни Божое... противко праву и сповиноваченью и присязе своей малжѣнскои выкочыль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617); **взяти за себе в станъ малжонский див. ВЗЯ-**

ТИ; взяти у закон мальженский див. ВЗЯ-ТИ; в станъ малженскѣй взати див. ВЗЯ-ТИ; вступити въ станъ малженскѣй див. ВСТУПИТИ; вступлене в станъ малженский див. ВСТУПЛЕНЕ; вступоване в станъ малженский див. ВСТУПОВАНЕ; до стану малженского вступовати див. ВСТУПОВАТИ; выдавати в станъ малженский (малжѣнскѣй) див. ВЫДАВАТИ¹; выдати въ станъ малженский див. ВЫДАТИ²; звáзокъ малженскѣй див. ЗВЯЗОКЪ; стадло малжонское (мальженское) див. СТАДЛО; станъ малженский (малженскѣй, малжонский), малженский (малженскѣй) станъ див. СТАНЪ; чинъ малженский див. ЧИНЪ.

3. (який стосується дружини) жінчин: ма(л)жоно(к), стороны поводовое,... имене(м)... пансе ма(л)жо(н)ки своеє станувъши, яко шпекунь мальже(н)ски(и), мене, по(д)коморо(г)[о],... постанови(в)ши меноваль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); Пере(д) сѹдь... трибуна(л)ски(и)... сѹ приточила справа... межи... Панею Тереньцисю жабокрицького малжонькою... пана Александрѹ жабокри(ц)кого з бытностью и притомностью того жъ малжонька своего яко шпекуна малжѣнского поводовою стороною А... //... ксенъдзомъ (Люблѣн, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118 –118 зв.); пан Адам Роговскѣй... з бытностью... пана Волского,... яко опекуна малжѣнского, противко... всим спасчаном суседом их,... // сведчил (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 375–376).

МАЛЖЕНСКѣЙ див. МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЖЕНСКѣЙ див. МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЖЕНСТВО, МАЛЖЕНЬСТВО, МАЛЖОНСТВО, МАЛЬЖЕНСТВО, МАЛЬЖЕНЬСТВО, МАЛЬЖОНСТВО, МАЛЬЖЕНСТВО с. 1. (єднання шлюбом чоловіка та жінки) одруження: а на то тыи то послове... листы дадѹ(т), на которыи де(н) и мѣсто того ма(л)женства злѹченїе мае(т) быти и доконати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441); Поста́нови(ли) по́по(м) в'сходны(м) жены мѣти... а захо(д)ни(м), яко нѣмцо(м), вло́хо(м)... і иншы(м) ма(л)жен'ство заборонѣно (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Жени́тва: Малже́нство (1627 *ЛБ* 37); Межи Крев'ными и Повино́ватыми ма(л)жен'ство ве(д)лѹгъ пра(в): с̄ты(х) быти не мо́жеть (Львів, 1645 *О тайн.* 169);

(*подружнє життя*) шлюб: Где ж я, вбачивши таковыє еє ку мне любости и цнотливое захованье малжонства... хотечи ей,... любост малжонскую оказати... записую ей... именьє мое Свержино (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15); княгини Илинаа листы своими и ѡбетницами до того малженства с княжною Галшкою, дочкою своєю, сама ето привела (Вільна, 1558 *AS VI*, 213); Приточиласє справа мещанина... Барышпольского... з жоною его ж Настею, першого малженства Антипихою... о речи спадковыє позосталые по смерти небожчика... першого мужа Настиного (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13); я, Шлена Махари(н)ского, пе(р)шого ма(л)жен'ства Богданова Лашков'ская..., уродив'шися въ вере хре(с)тия(н)ско(и)... хотячи... поко(и) учини(т), абы по(с)мс(р)ти мое(и) жа(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ... межи де(т)ми мои... не было... ты(м)... те(с)таменьтомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ,

1648 *ДМВН* 217); дати въ (в) малженство (малжонство) — видати заміж: Как жо княз Костентинь... даль еє в малженство за княза Ивана Вишневского, а тыє именьа предса себе зоставиль (1541 *AS IV*, 270); Я, Александро... Камерский... даю ведати... ижъ... з воли сполное нашое... змовил и постановиль... з... княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость... маеть дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Льва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49–50); дали есмо за него служебницу нашу Макгдалену въ малжонство (Коблин, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 78); змовити в малженство — пообіцяти віддати заміж: хатячи я то мощно, а не ѡтменне мети... зарѹчил и змовил есми тѹю внѹчку мою... в малженство князю Дмитрию Федоровичѹ Сонкѹшковича, старостє Житомир'скомѹ (Городище, 1551 *AS VI*, 107); змовити за себе въ малженство (мальженство) — заручитися: з милости // упріймое, змовиломъ за себе въ малженство дочку его милости пана Олехна Борзобогатого-Красенского,... паньну Ганьну (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 27–28); Я Василей Маркович Жоравницкий... змовил есми за себе в мальженство девку..., столника земли Лвовское (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 195); в малженство давати — видавати заміж: умилловавши сына моего Ивана, зложивши рок веселю, дочку свою... Катерину в малженство давати рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 176); из малженства выпустити — розлучитися (з ким): они фалшиве в декрете своемъ на него писали, якобы он самъ, ставши передъ ними, жоны своеє выречися из малженства выпустити еє мель (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); ити в мальжонство, в малженство

ити — виходити заміж: На тот час, коли шла невеста за... пана Казимера Ледницького в мальжонство,... теды... князь Марко передо мною и перед людьми почтивыми пыталъ ее тыми словы (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); то для свовольных девок уставено, абы не водле боязни Божой за также и себе неровных ку зелженю дому своего в малженство не шли (Там само, 127); малженство давати — вінчати: Сотє(р)... То(т)Ѹставиль ма(л)женство едно пре(з) каплѧна давати на ѧвно(м) ме(ст)цѸ, то є(ст) женихѧ и невестѸ вѣнчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476, П/1736, 50); малженство законное, законное малженство — законный шлюб: Снѣ сѧ... бѧрзѣй лѧбитъ живѧтъ побѧжный, и цноты... Малжѧнство законное, скрѧмностъ и статѧчнѧю м(д)рость (Київ, 1627 *Тр.* 669); Што тежъ рекоу ѡ попѧвскомъ законномъ малжѧнствѣ, котѧрымъ такъ бѧрзо брыдатса, жѧ рѧчей терпѣти... чюжолѧжства зєзволають, анижли законное малжѧнство попѧвъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); малженство порадне, порадне малженство — те саме, що малженствозаконное: Вмалжѧнстве пора(д)номъ никѧли ро(з)вѧдѸ нимѧшъ, ѧле звязокъ ѧго єсть нерозєрвѧный (Львѧв, 1645 *О тайн.* 162); Та(к)же бє(н)кѧрты, и всѧ которые са не родѧли съ пора(д)ного ма(л)жѧнства, ѡ(т)тѧтые сѸтъ ѡ(т) того стѧнѸ, абѧвє(м) та(к) са годи(т) (Там само, 144); быти въ малженствѣ *див.* **БЫТИ**; в малженство вступити, вступити въ малженство *див.* **ВСТУПИТИ**; в малженство выдавати *див.* **ВЫДАВАТИ**¹; в малженство (малжонство) выдати *див.* **ВЫДАТИ**²; в малженство отдавати *див.* **ОТДАВАТИ**; в малжонство (малженство) вступовати *див.* **ВСТУПОВАТИ**;

в малжонство отдати *див.* **ОТДАТИ**; в малжонство (малженство) поити, пойти в малжонство (малженство) *див.* **ПОЙТИ**; взятє в мальженство *див.* **ВЗЯТЄ**; взятє за себе в мальженство *див.* **ВЗЯТЄ**; взяти въ малженство *див.* **ВЗЯТИ**; взати за себе въ малженство, в малженство за себе взати *див.* **ВЗЯТИ**; въ мальженство отдатиса *див.* **ОТДАТИСА**; вызволити з малженства, з малжонства вызволити *див.* **ВЫЗВОЛИТИ**; до мальженства взяти *див.* **ВЗЯТИ**; за себе в малжонство взяти *див.* **ВЗЯТИ**; малженство приняти *див.* **ПРИНЯТИ**; мати в малженстве *див.* **МАТИ**²; отданьє в малженство *див.* **ОТДАНЬЄ**; поимовати въ малженство *див.* **ПОИМОВАТИ**; поняти в малженство (малжонство), понати за себе в малженство (малжонство) *див.* **ПОНЯТИ**; прината духовного малженства *див.* **ПРИНАТА**; сакраментъ малженства *див.* **САКРАМЕНТЬ**.

2. (*подружня пара*) подружжя: А иж нас Пан Богъ за грехи наши тым наведити и малжонство розлучитъ рачил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); Ѹзна(в)ши єсми по ма(л)жо(н)це своє(и) ку собѣ... цнотливое захова(н)є в ма(л)жє(н)стве тую суму пнѧє(и)... записую ма(л)жо(н)це моє(и) мило(и)... на трете(и) части имє(н)ѧ моего (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); ко миѣ, малжонкѸ своємѸ,... въ домъ мой, схала и... въ малженстве мешкала (1577 *AS VI*, 72); А вы котѧрыи... пова(ж)ною Малжѧнства // шѧтою приwdѣтыми стѧлитєса; не покалѧйте єѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92–93); Хто тѧды малжѧнства ищєтъ для наполнѧна потѧмство(м) землѣ, то(и) ѡ(т) зем-

лѣ бываѣтъ ѡбладаныи и быдлѣтомъ подобный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); А и(ж) я, живучи ча(с) немалы(и) [в] ма(л)же(н)стве и(з) менованою милою ма(л)жо(н)кою моею... и до(з)на(в)ши я по не(и) ку себе вшелякие зычливо(с)ти... //... записую... вси(х) тро(х) ча(с)техъ маетьно(с)ти мое(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212–213).

МАЛЖЕНЬСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ**.

МАЛЖЕНЬСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО**.

МАЛЖОНКА, МАЛЖЕНКА, МАЛЖОНЬКА, МАЛЬЖОНКА, МАЛЬЖОНЬКА *ж.* (заміжня особа стосовно свого чоловіка) дружина, жінка: маючи лютость и ласкѣ нашѣ над малженкою его и... дѣтми, таковѣю розницѣ и спорѣ межн тыми // ѡсобами ѡпѣстили, а кѣ еднаню их привели (Неполоничі, 1531 *АС* III, 385–386); мает ѡнаа малженка его,... того вѣна и привѣнкѣ своего вживати и ѡак са мает в том справовати (Краків, 1539 *АС* IV, 188); е(с)ли бы(х)... з сего свѣта зшо(л) тогды жона и сынове // мои мають па(н)у добро(в)скому або ма(л)жо(н)це и дете(м) его тую ѡсмыдеса(т) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) всю спо(л)на заплати(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 12–13); кнѣзь ку(р)пски(и) кнѣгню мальжонкѣ свою... збилѣ... и вѣ везене ѡсади(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 81); Фе(д)ко фости(н)... из ма(л)женкою своею... вызнали и(ж) продали тоє имѣна выше мѣненоє оучтивои панѣи зофѣи (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); Мас(т) малжо(н)ка моя... тоє третее части и зо всею мас(т)но(ст)ю моею споле(ч)не зо мною уживати (Житомир, 1584

АЖМУ 155); ѡ са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... стати маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); ки(р) Феофанъ... гоине и заволаєе чїномъ прѣве княжѣцки(м) чествовалъ и рѣчи(л),... самъ оуслѣгѣючи посполѣ зъ... панєю Анною зъ Микѣлинецъ, малжонкою своею (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); протє(с)тансь... зостави(в)ши ѡ(д)накѣ урожоную панєю Катарыну Пне(в)ского, ма(л)жо(н)ку свою,... з та(м)то(л) до вси(м)... домо(в)ство(м) свои(м) выве(з)ти немо(г), уеха(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); **законная малжонка** — (жінка стосовно до чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі) законна дружина: писанія... до(и)шло насѣ в которомъ жадаєтъ... абы(х)мо... по выстю на(з)начє(н)ного часѣ в декретѣ ѡ(т)дати неѡ(т)вло(ч)не Софію за зако(н)ную ма(л)жо(н)кѣ феѡдорови поводови наказали (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); **правая мальжонка** — те саме, що **законная малжонка**: а хотя бы по сме(р)ти правое мальжо(н)ки тую поло(ж)ницу свою поня(л), а дети з нею привы(л) тогды яко тые первые блудные та(к) и тые хотя по ви(н)ча(н)ю... с такою жоною за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); **взати за малжонку, за малжонку взяти** *див.* **ВЗЯТИ**; **поняти себе малжонку** *див.* **ПОНЯТИ**; **поати за малжонку** *див.* **ПОЯТИ**.

МАЛЖОНОК *див.* **МАЛЖОНОКЪ**.

МАЛЖОНОКЪ, МАЛЖЕНОКЪ, МАЛЖОНОК, МАЛЬЖОНОКЪ *ч.* 1. (одружена особа стосовно до своєї дружини) чоловік, муж: гдыбы се мне Анѣне... иваново(и) бабынѣско(и) придало ѡме(р)ти пе(р)в... (пошкоджено. — *Прим. ред.*) ни(ж)-

ли Самомъ... Пнѹ иванѹ баби(н)скомѹ ма(л)-жонькови моємѹ // теды Преречоны(и) Пань бабиньски(и)... добра вси... бѹдетъ де(р)жать (Луцьк, 1519 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1–1 зв.); на то дали ей сее наш листъ и шный запис малженка ее, княза Илни (Краків, 1539 *AS* IV, 188); по(д)даные то(г) села... в дво(р) са вломили и ѹ клетки где // па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) спаль стенѹ выбили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8–8 зв.); ѿ тоє ш(т)правы або ѹвеза(н)ѿ такъ и(х) м(с)тѿ(м) ѿко и во(з)ны(м) не... бороню бо не па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) е(ст) ты(х) доб(р) держачи(м) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 80 зв.); Я алекса(н)де(р) дворани(н)... з шдноє стороны... и ѿ алекса(н)дра пасочиньскаѿ Писароваѿ... с притомно(с)тѹ помененого его м(л) пана Ма(л)жо(н)ка моего з дрѹгоє стороны ѿвѣно чынимо и на сѹде тымъ ли(с)то(м)... сознаваємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); При то(м) те(ж) даровала избѹ... добре зпорече(н)нѹю до мана(с)тера нашего... для (!) трапезы... за дшѹ небошика ма(л)жо(н)ка своего (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); Взаємны(м) тежъ спѹсобомъ, малжѹнокъ повѣненъ нѣмоши и недостѣтки малжѹнки своєи зносѣти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921); А уховай Боже смерти... на помененую цурку мою впрод, ним бы сама детки свое зъ малжонком своим распорядила,... теды малжонк ее, тоє сумы тратити им не маєт (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

2. Лише у мн. (шлюбна пара) подружжя: если для самой мѣтвы хѹче с(т) пѣвель абы са мал'жен'кове до ча(с)у пов'стагали ш(т) мал'женской справы тогды заисте бѹльше потреба выстерѣгати(с) кдыса кто готоує до

тои... стѹсти (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 114 зв. на полях); призна(н)є того запи(с)у продажного пре(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны его Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до книгъ мески(х) киевски(х)... єсть прынато (Київ, 1622 *ПИ* № 29); Приточила(с) справа з рсе(ст)рѹ сѹдового... mezi... Пано(м) Алекса(н)дро(м) Песочи(н)ски(м)... поводо(м) а ѹрожоными... Пано(м) васи(л)є(м) рогози(н)ски(м) и Панєю га(л)шъкою слѹпича(н)кою ма(л)жо(н)ками по(з)ваными (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); Панове Макарьские малжонькове з своими // приятели... тоє иньтерѣцызы у освѣдчачого упоминати-ся почали, абы была вернена (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596–597); Повторє, трѣба заховѣти малжѹнкѹмъ взаємнѹю вѣрѹ малжѹнскѹю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

МАЛЖОНСКИЙ *див.* МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЖОНСТВО *див.* МАЛЖЕНСТВО.

МАЛЖОНЬКА *див.* МАЛЖОНКА.

МАЛИЙ *див.* МАЛЫЙ.

МАЛИНА *ж.* (*Rubus idaeus* L.) малина: тога u[a]tica, малини, ожини (1642 *ЛС* 273).

МАЛИТИСА *дієсл. недок.* Маліти, слабнути: Ш(т)кѹль ѿвнш, ижъ и мнѹжит'са, и малит'са вѣра, зєзволєнієм' и стара(н)єм' нашимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835).

МАЛИЦЫЯ *ж.* Злосливѣсть, хитрѣсть: Не дивуємся... тымъ трогранистымъ скуфѹомъ, которіє, недосѣтъ маючи подземныхъ низкостей мѣстцѹ, для пробованя своихъ лиценцѹй, або рачей малицѹй, але и високостей небесныхъ тыкаются, хотячи оного убогого...

Лазара зъ лона Авраамова гвалтомъ выпхнути (1603 *Пит.* 95).

МАЛІОВАНЄ *див.* МАЛЕВАНЄ.

МАЛІОВАНІЄ *с.* 1. Зображення, змалювання: Хто с' початкѣ свѣта Бо(з)скій мѣ(ж), маліованіє(м) и рисованіє(м) Бо(з)ства выпытавши зрозѣмѣ(л), и потѣмны(м) послѣ себе зоставилъ и подаль (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

2. Малюнок, картина: Абѣмъ дѣй и справы вѣнныи... красомѣвцы и маларѣ шповѣдѣю(т) и списѣют'... // Которыи бѣмъ рѣчи исторіи мѣва оушомъ прекладаѣтъ, тыи маліованіє молчачее ш чѣмъ показѣеть... васілій (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18–19).

Див. ще МАЛЕВАНЄ.

МАЛІОВАНЫЙ *див.* МАЛЕВАНЫЙ.

МАЛІОВАТИ *див.* МАЛЮВАТИ.

МАЛІОНЬ *ч.* (*Cucumis melo* L.) диня: реро, піс, диня, маліо(н) (1642 *ЛС* 305).

МАЛІОВАНЄ *див.* МАЛЕВАНЄ.

МАЛІОВАТЫ *див.* МАЛЮВАТИ.

МАЛМАЗЕЯ, МАЛМАЗІЯ, МАЛМАЗЫЕЯ, МАЛМАЗЫЯ, МАЛМАЗЫА, МАЛМОЗИЯ, МАЛЪМАЗЫЯ *ж.* (*сорт виноградногo вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії*) мальвазія, малмазія: ты(м) же шбычає(м) панове воеводове... на враде(х) своихъ... школо меры цены ши(н)-кова(н)а пи(т)а приво(з)ного му(ш)кателы ма(л)мазыи мє(дѣ) и пива та(к)же школовати и ло(к)тѣ чере(з) вра(д)нико(в) свои(х) постанове(н)є чинити має(м) (1566 *ВЛС* 11 зв.); Отъ мальмазыи, отъ мушкателы, отъ кожного

гарнца пенези 4 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); от кудры мушкателу, малмозии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II, дод. 561); Иванъ филиповичъ... мє(л)... Малмазеи куфѣ а (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 24); Далем дви куфи малмазыеи, абы спродано (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757); Малмазыа, Мѣшкательла,... и ѣныя разлічно именѣемя, таже ш(т) грѣздѣвъ Винныа Лозы истѣчены бѣвають, сѣтъ Винѣмъ ѣстиннымъ (Київ, 1646 *Мог.Гр.* 237); Тѣжъ розѣмѣй ш медѣ, мал'мазіи, алакѣн'тѣ, и ш горѣлцѣ, и всакій // напоѣ, если без мѣры: то смѣрть, а калѣцтво слѣпѣта, дѣши, и тѣлѣ твоємѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.–5).

МАЛМАЗІЯ *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛМАЗЫЕЯ *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛМАЗЫЯ *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛМАЗЫА *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛМОЗИЯ *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛО *присл.* 1. (*у невеликій кількості*) мало, небагато: Костантинѣ великии... имѣлъ валькѣ великѣю. и коли пришо(л) на дѣнаи къ бою. оувидель неприателен мно(г). а свои(х) мало. почаль тѣжити (1489 *Чет.* 20); Та(к)же и на ранѣу... сто(л)ци мало съли и свѣжи(м) масломѣ. и прикладан до раны (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.); за такѣю ценѣ продати не годи(т)са тыми шкоды жычишь // назбы(т) мало даєш (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.–28); воды мало принѣсилъ з' жрѣдель Геликѣн'скихъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); такѣ тежѣ двѣрисчѣ чимало въ томѣ сел. Рудци спаленыхъ видель и барзо мало, што се позостало (Кременець,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 221); рожа(и) б̄г да(л) на(д) сподѣва(н)є, бо ся боѣли с̄ѣати, ще б не было ўрожаю, и такъ мало с̄ѣали, але б̄г да(л) великій рожа(и) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(недовго, нетривалий час) мало: о̄че мои милыи драгни. потерпи ми мало. доколе помолюса г(с)ви моемѹ (1489 *Чет.* 87); и послалѣ к неи. стын смїонѣ. со клатвою рскѹчи. пожди мало (Там само, 5 зв.); а иншого и самъ не видаю, если што згинуло або нѣтъ, бомъ тамъ мало еще и былъ и добре ся не розглядѣлъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); прето хотѣлъ бы(м) абысь мало почекалѣ и не мѣй за зле на нашое предлѹжене (к. XVI ст. *Розм.* 66 зв.); Лаза(р) товаришь нашъ добрій оуспе и барзо мало из(г)оди(в)ши повторе мови(т). лаза(р) оумре (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38); Боюс, милая рѹси и полско, абы то в тобѣ, мало пождав, не было. Юж начатки суть, конца чекай (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82); Уто пождѹ еще часѹ малю шжидаючи надѣи спасенѣа моего (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.);

(нечасто) рідко: Б̄бли тѣжъ и в' Єгїпскихъ скїтахъ, што живали в печерахъ, и з' нїхъ на свѣтъ малю вихожа(л)и (Київ, 1622 *Сак.В.* 43).

2. (недостатньо; меньше, ніж треба) мало: А а ннѣ ш томъ самшвластїю, малю рѣзмѣваю з вами // любїмїи мши слѹхаче (Чернігів, 1646 *Перло* 5–5 зв.);

не дуже; не особливо: едїныхъ, же ш(т) неє ш(т)ступають, дрѹги(х) же о тоє не дбають, и вси вобецъ на пови(н)ность свою малю паматаю(т), колѣблѹчиса дївными спосоу оу вѣре (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); тотъ умоцованый... показалѣ привїлей короля,... ко-

торого... панъ староста, въ руки взявши, на столъ кинулъ и, мало его читаного слухавши,... наказалѣ далей поступоватѣ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/Л, 312).

3. Трохи, дещо: просиль его абы мало ш(т)-стѹпиль ш(т) зем'лѣ и сѣдачи наоучалѣ с кораб'ла народы (1556–1561 *ПЄ* 227); И мало нижей тамъ же придаєтъ: "... фундаменты его на горахъ святыхъ" (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 366); Жидѹве... (яком' реклѣ малю вѣшшей) всѣ дны в' тѣдню называю(т) Сѹбботами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211).

4. У ролї числ. (невелика кількїсть) мало: били намъ чоломъ вси земляне браславскїи о томъ, што ж имена ихъ отъ неприятелей спустошоны и людей за собою велми мало мають (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); А имѣли тѣжъ и рыбъ мало. и тын бл(с)вївъ и казалѣ пере(д) нѣ класти (1556–1561 *ПЄ* 156); бо где бы тѣжъ тоє не было, але жєбы рѣзь оухилївшиса с правос дороги, на пе(р)шїй спѣсобъ верноутиса южъ заборѣнено, жаденъ албо барзо малю, и то по(д) лїчбою, в кроле(в)ство нѣ(с)ное не оувошо(л) бы (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); Року 1638. Хто що посѣявѣ, то рубакъ изѣвѣ, и малю що озимины было (1636–1650 *ХЛ* 78); а тутъ что ся зостало, барзо малю, южъ ся попродавало (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Малю що и(х) позосталы(х) безшрѣжно вышли на пѣши(х) ншга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

5. У ролї присудк. сл. Мало: Винницы в̄... але пожиткѹ з ви(н)ни(ц) тыхъ малю не вытискають ягоды тамъ бувають (1552 *ОКЗ* 42).

◊ мало не — мало не, трохи не, ледве не: М(с)ца авгѹста .̄. в(торой) годїны в но(ч).

м(с)ць бы(л) в затмѣню таки(м) знакомъ багрѣво мѣло не вве(с)... пре(д) стрѣтѣнїе(м) г(с)дни(м) (1509–1633 *Остр.л.* 129 зв.); Мещане не терпѣчи збѣтковъ, и оу повозница(х) и пѣню шѣталоса мѣло не оубѣли на смѣрть (Там само, 131 зв.); пан Иван Семенович в тую помененую суму пенезей увязыватисе почал, ино там его через заруку... мало не забито (Володимир, 1531 *АрхЮЗР* 8/IV, 131); мене... самого мало не забиль, з ручницъ на домъ стреля(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); камѣна(м) на него мѣчѣчи, мѣло ѣго не вбѣли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); А такъ оуже высѣко збѣдовѣли вежѣ онѣю, же мѣло м(с)ца не досагнѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.); **мало што** — (*небагато*) мало що: мало не во всемъ згажаеце церковь наша Восточная и зъ Заходними, и мало што розьного, коли в самую речъ пильно вглянешъ (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 146); дѣволъ... вѣдаеъ... ѣжѣ ѣсли и мѣло що покоутовати боудемо, не безъ шплаты то зостанеъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34); Они... зъ панами и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могши, зачали // зъ мѣщаны, зъ людом посполитымъ... пустили межѣ ныхъ... кѣн, посторонки,... турмы, инквизици (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1064); При то(и) же сха(д)це П. Мигаль Алвѣзи(и) прише(д)ши до бра(т)ства и мало що посѣдѣвши порвалъсѣа и пошоль до дому не оповѣдне (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **ни мало ни велико** *див.* **ВЕЛИКО**.

МАЛОБАЧНЫЙ *прикм.* 1. Необачный, нерозважный: Але то все уросло зъ братщиковъ церкви новое Светого Духа съ поповъ своевольныхъ и зъ мѣщанъ нѣкоторыхъ ма-

лобачныхъ, которымъ не новина розрухи чынити, покой посполитый взрушатъ (Вильна, 1608 *АЮЗР* II, 44).

2. (*здійснюваний без дозволу*) свавѣльный: посылалысмы до него, прекладаючи ему яко инше его и въ складаню и въ оглашаню синоду, о зниканю розмовъ зъ нами на немъ, малобачные поступки, такъ особливе и то его приватное се до обчее звирхности, мимо ведомость нашу, привезанье (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* I/L, 522).

МАЛОВАЖНИЙ *див.* **МАЛОВАЖНЫЙ**.

МАЛОВАЖНОСТЬ *ж.* Нѣчемнѣсть, марнота: и абы са не здѣль кгвал'томъ ш(т)водѣти ихъ ш(т) поганьскихъ забобѣновъ, а ѣле зрѣзѣ кгдажѣ лѣскаве слоушными спѣсѣбами на пѣтымъ ш(т)вести ѣхъ ш(т) нѣх' хотѣль, кгда и сѣми непотрѣбѣ и маловажнѣсть и(х) зрозѣмѣти мѣли (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

МАЛОВАЖНЫЙ, МАЛОВАЖНИЙ *прикм.* 1. (*який не має великого значення; неістотний*) маловажный: к'гда(ж) то є(ст) нѣйпѣвнѣйшее звѣта(з)тво, и вѣигра(н)є плацѣ абы не бѣти звѣтажѣномѣ не ты(л)ко оутраче(н)ем' має(т)ности, що є(ст) бѣр'зо малова(ж)наа, а ѣле дла бѣга але анѣ вшелѣки(х) спѣсѣбо(в) моуками. анѣ тою самою на(и)срокѣшею и на(и)стра(ш)нѣйшею смѣртью (Дермань, 1604 *Охт.* 11); Которѣи отступниково зневаживши и опустивши, берутся за якѣисѣ софистѣи зъ писмѣ маловажныхъ и листовъ приватныхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 688).

2. (*який діє на власний розсуд*) самовѣльный: А тепер бы чога боже ѣхова(и) чере(з) ты(х) свово(л)ны(м) (!) а маловажны(х)

люде(и) тая епископиа згинѹти мѣла (Стрятин, 1588 ЛСБ 101).

Див. ще МАЛОУВАЖНЫЙ.

МАЛОВАНЄ *див.* МАЛЕВАНЄ.

МАЛОВАНЫЙ *див.* МАЛЕВАНЫЙ.

МАЛОВАНЯ *див.* МАЛЕВАНЄ.

МАЛОВАТИ *див.* МАЛЮВАТИ.

МАЛОВЕРНЫЙ *див.* МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОВРѢМЕНЕНЬ *див.* МАЛОУРѢМЕННЫЙ.

МАЛОВѢРЕНЬ *див.* МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОВѢРИЄ, МАЛОВѢРІЄ *с.* Те саме, що маловѢрство: положилисте вы ча(с) змилована са панского и ведлоугъ волѣ своєи поставили есте ємоу днѣ и многыми слѡвы строфѹючи и(х) маловѢрїє и замыкаючи мѡвоу мови(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.); incredibilitas, маловѢрие, невѢрие (1642 ЛС 232).

МАЛОВѢРІЄ *див.* МАЛОВѢРИЄ.

МАЛОВѢРНИЙ *див.* МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОВѢРНІЙ *див.* МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОВѢРНЫЙ, МАЛОВЕРНЫЙ, МАЛОВѢРНИЙ, МАЛОВѢРНІЙ, МАЛОВѢРЕНЬ *прикм.* 1. (який має слабку віру) маловірний: а которыи сѹ(т) маловѢрныи и развра(т)ници закону свѣтого ѡ(т)рываючыса ѡ(т) блгочестїа тыи безъ бл(с)венїа да будѹ(т) и ѡ(т) правовѢрны(х) да ѡ(т)луча(т)са (Стрятин, 1588 ЛСБ 95); incredul(us), невѢренъ, маловѢренъ (1642 ЛС 232); leuifidus, маловѢрни(й) (Там само, 254); А ты // члѣвче маловѢрныи, ѡ(т)селѣ познавай,

ѡкѡ из начала мїрѹ, была дѡбраа вѢра; въ праведныхъ; ѡ въскресѣнїю из мѣртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146–146 зв.); знай же маловѢрній члѣвче; ѡковыми дарами ѡбдаровá та Бгъ твої добротливый (Там само, 4).

2. *У ролі ім.* Те саме, що маловѢрць: А если (ж) траву полную котораа теперь есть а назавтрїє бы... в печь вкинена богъ такъ прищдеваетъ або ж недалеко болше(и) васъ маловерныхъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); И рюкъ имъ Исусъ: “Чому есте такъ полохавы, маловѢрныи?” (XVI ст. *НЄ* 115); Зара(з) слышали, что смощѣни есте и боазливи маловѢрны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Прѣтѡжъ пришедши до него ѡбѹдїли єго, мѡвачи; Пáне ратѹй насъ, гїнємо. И рѣклъ имъ, чемѹ такъ боазливы есте маловѢрныѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387).

Див. ще МАЛОВѢРЬ.

МАЛОВѢРСТВО *с.* Маловір'я: не вѢтрный шѹмъ и бѹра, причїною были тонѣню Петрѡвомѹ; áле самѡгѡ єгѡ... маловѢрство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441).

Див. ще МАЛОВѢРИЄ.

МАЛОВѢРЬ *ч.* Маловір, недовірок: бор'зо про(с)тер'ль іс роукоу, и яль єго. и рекль ємоу маловѢре дла чѡго єси погыбоваль (1556–1561 *ПЄ* 68); и ре(ч) имъ маловѢре где вѢра вáша, и ѡни оустрашилиса и дївовалися (XVI ст. *УЄ Літк.* 37).

Див. ще МАЛОВѢРНЫЙ.

МАЛОГЛАСНѢ *присл.* (ледве чути) тихо: Низѹплѣжнѡ: смѢрѣннѹ, и малоглáснѹ, пїско(м) ѹнижѣннє по землї лáзачи (1627 *ЛБ* 77).

МАЛОГОДНЫЙ *прикм.* 1. Неспроможний, негожий: запє(р)лиса в замъкѣ невесты а дети множество ихъ а мѹжовъ ш(д)но ѿ и то мало(д)ныхъ кѹ шбороне (1552 *ОБЗ* 140 зв.).

2. Недостойний, негідний: Кгдыжъ и тою пѣршею калмѹжною слѣгъ Бѣжихъ (хоть малогодных) и шафаршвъ тѣсницъ его, доброволне в зако(н)номъ стѣнѣ оубо́зство... обираючи(х), лѣскаве и щодроблѣве опѣтрѣете (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* (передм.) 5).

МАЛОДУШЕСТВО *с.* Легкодухість, слабодухість: imbellia, слабо(с)т(ь), малодуше(с)тво (1642 *ЛС* 225).

МАЛОДУШЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Занепадати духом, зневірятися: Чи(м) же маю(т) вѣсточные дѣховны(є)... малодушествовати, иж' конє(и) не маю(т) среброуздны(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

МАЛОДУШИЄ, МАЛОДУШІЄ, МАЛОДУШЫЄ *с.* 1. Зневіра, зневір'я: Лѣпей прѣто было крыла голубѣные в'зѣти... и оутѣкати во пѹстыню, где бы(м) мо(г) шчекивати спасающаго ма' ш(т) малодѹшиа и бура. Аніжели доброволне слѣпѣмъ ста(в)шиса, з' слѣпѣми до прѣпасти слѣпѣхъ прова́дити (Єв'є або Вільна 1616 *Прич.отех.* 11); ш(т) кѣрени зло(г), Оунѣніє вѣтвіє. ш(т)ча́ніє, малодѹшыє, гнѣсность, злѣсть, розерва́ніє мѣсле(и), и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 57).

2. Бездушність, байдужість: Нерадѣніє: Недбѣло(ст), в'згѣрда, прѣшбидѣніє, малодѹшіє (1627 *ЛБ* 75).

МАЛОДУШІЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОДУШНИЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШНЫЙ, МАЛОДУШНИЙ, МАЛОДУШЬНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Легкодух, слабодух: Молю васъ, братья, наказуйте безчиныи, утѣшайте малодушьныи, носѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83); игѹме(н)... має(т)... промишлати, ѣкъ малодѹшныхъ и хвѣючи(х)сѣа змоцнѣти, ѣ(к) боѣзливы(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 69); pusillanium(us), малодушнѣи(ѣ) (1642 *ЛС* 339).

МАЛОДУШЬНЫЙ *див.* **МАЛОДУШНИЙ.**

МАЛОДУШЫЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОЗМИШЛЕННЫЙ *прикм. (позбавлений сенсу)* беззмѣстовний: Чтѣ же ш мѣрскихъ рекѹ, и мнимѣи дѣховнѣи малозмѣшленное набожѣнство держѣть, и ско(л)ко ѹѣлмо(в) ш(т)прѣвивше все ш(т)кидѣю(т) (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (Лв.) 28).

МАЛОМОЖНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Бѣдняк, убогий: р(ч)є бо вѣ стомѣ єванѣглии. аще маломожнымъ сотвористе мл(с)тню. то самому х(с)оу сотвористе (1489 *Чет.* 289 зв.); нагъ бы(х) не шблекосте ма. и маломожнымъ не сотвористе мл(с)тне. идѣте ш(т) мене оу шгнь вечьныи. оуготованныи дѣшволоу (Там само); але если чинишь пирь... зови оубогыи. маломож'ныи. хромьи, и слѣпыи. и боудеши бл(с)вень (1556–1561 *ПЄ* 284 зв.).

МАЛОМОЩНЫЙ *прикм.* 1. Слабкий, безсилий, безпомѣчний: Врѣдны(и): Вродѣватый, бѣднѣй, маломѣщный, оулѣмнѣй, хрѣмѣй, недолѣжнѣй, шкѣдлѣвы(и), нешстѣтѣчний (1627 *ЛБ* 17).

2. У ролі ім. Недужий, -ого, слабый, -ого: бол'ныа исцѣлайте. мртвыа въскр(с)шайте. маломощ'ныа, очищайте. бѣсы из'ганайте (1556–1561 ПЄ 49).

МАЛООКИЙ прикм. (у якого малі очі) малоокий: ocella(e), малюки(й) (1642 ЛС 288).

МАЛОСЕРДСТВО с. Безсердечність, бездушність: а и(ж) сми та(к) до(л)го не ш(т)правили братии ваши(х): не (з) якои недбало(с)ти а(л)бо и(з) яко(г) малосе(рд)ства се то стало. ти(л)ко за ти(м) ѱсе(м) више писани(м). а за недо(с)та(т)кѣ ска(р)бѣ нашего (Ясси, 1602 ЛСБ 370).

МАЛОСТЬ ж. 1. Нікчемність, мізерність: Іякъ по еднѣй сторонѣ на ширѣквсть мѡр'скѣю, и оурѣчища страшныа са пѣщати, рѣчь естъ кождомѣ, а бѣрзѣй неоумѣтномѣ небезпѣчнаа (протѣвко чемоу, ачѣкольвекѣ великимѣ въ уомѣтности са тѣй найдоуѣючѣй, а малость свою и неспособность на тоуѣю слоужбѣ вытыкаѣтъ) (Львѣв, 1614 Кн. о св. 440); Прѣемнѣю бѣрзо ре(ч) то(и) бѣгѣ чѣни(т), котѡрый мѣсли(т) ш великости свои(х) грѣхо(в), а ш малости свои(х) цно(т) (Киѣв, 1623 Мог.Кн. 30); они емѣ оуказали ѡбраз егѡ на картынѣ вымалеваный. котѡрый коли оузрѣлъ Дѣрѣй в'згордѣлъ егѡ для малости шсѡбы (серед. XVII ст. Хрон. 406).

2. Незначна кѣлькѣсть: рассказали были есмо... панѣ Григорю... чинити заплатѣ жолнеромѣ и на ново ихѣ ѱмовлати, нижли маемѣ ведомост з скарбѣ земского, же пенезей... з ыменей наших господарьских и половица серебщицнѣ первших годовых не выносит, тоеж розѣумеючи ш малости подат-

кѣ з людей (Люблѣн, 1566 АS VII, 93); предся мѣли бысмо въ той речи за собою оборонцу и свидѣтеля не ангела, // ани архангела,... але самого ангельского и апостольского владыку, котѡрый до малости вѣрныхѣ своихѣ утѣшьне такѣ мовить (1603 Пит. 7–8); видѣ(х) нѣро(д) мнѡгѣ: не жебысмо попоудливе розѣумѣли, же мы пѣвне боуде(м) з лѣчбы ихѣ, аль жебысмо подобно шбѣчивши малѡ(ст) избранны(х) бѣжѣихѣ не впѣли в' ш(т)чаанѣе (поч. XVII ст. Проп.р. 238); Тоши схадзки для малости брати(и)... нѣчѡго не справивши розошлисеа ш(д)давши належное до скры(н)ки (Львѣв, 1634 ЛСБ 1043, 40).

3. Мить, миттевість: В шко м'гне(н)ю ма провади(т) вѣкъ мѡй к' старости. анѣ са розбѣчити могоу в тѣй малости (Острог, 1607 Лѣк. 2).

МАЛОУВАЖНЫЙ прикм у ролі ім. Зухвалець, грубиян: ѡ недавнього часѣ бѣдѣчи зѣсланнымѣ ш(т) господара Его м(л)... до Лвова для набы(т)ѡ Дрѣка(р)ни Потребы ради Црковной въ Народѣ семѣ Мо(л)довлахи(и)ско(м) ш(т) мл(с)те(и) ваши(х) не ты(л)ко зычливои Помочи... але еше ш(т) нѣкотѡры(х) малоѡва(ж)ны(х) нѣщо изневаги дознале(м) (Ясси, 1642 ЛСБ 557).

Див. ще МАЛОВАЖНЫЙ.

МАЛОУМЕНЪ див. МАЛОУМНЫЙ.

МАЛОУМНЫЙ, МАЛОУМЕНЪ прикм. Нерозумный, недосвідчений: а моемѣ безѣмню не поноси бо есми грѣшныи малооумс(н) былѣ (Киѣв, 1554 ПИ 1); сѣле(н) с(ст) бѣ и ш(т) кѣмене пото(м)ство авраѣмово зводи(т) сѣле(н) с(ст) и малѡоумными дѣ(т)-

ми, велики(х), и в добродѣтеляхъ высѣки(х), с̄ты(х) ш(т)це(в)... оучити (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227);

(уживається для підкреслення своєї меншовартості) недостойний: Списана сіа книга рукою малоумнаго и многогрѣшнаго діака раба бжїа прокопіа поповича дубровки (1564 *ПДПИ* 104); Сла(в) Г(с̄)доу Боу, въ Тр(о)ци единомуу, давшемъ зачало и по зачалѣ конецъ. Аминь. Рабъ Бжїй малооумный Гавріиль (1599 *Яв.ИЗ* 12).

Див. ще МАЛОУМЪСТНЫЙ.

МАЛОУМЪСТНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малоумный**: не дивоуемоса та(к)... шны(м), яко бодучи слабы(м), и неро(з)соу(д)ны(м) (до того и боа(з)ливны(м) поча(с)ти те(ж) и малооумѣтны(м)...//...) яко ты(м) трогранисты(м) скѣ(и)фиа(м), которыє... и высоко(с)тей нб(с)ны(х) тыкаются, хотечи шного оубогаго лазара з лона авраамова к(г)валто(м) выпхнѣти, абы та(м)... быти не мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52); Не дивуемся такъ далеце онымъ, яко будучи слабымъ и нерозсуднымъ, до того и боязливимъ, по части тежъ и малоумѣтнымъ (1603 *Пит.* 95).

МАЛОУРЪМЕННЫЙ, МАЛОВРЪМЕНЕНЬ *прикм.* Тимчасовий, минуций: терпѣте и не боите(с) мѣкъ и(х) маловрѣменны бо соу(т). мало потерпѣте, законно постражете, да венецъ цр(с)твиа примете (1489 *Чет.* 143 зв.); тѣмъ же прослависа житѣе твоє, малооурѣменн(о)є (в) (се)мъ житѣи. радуиса с̄те николає (Там само, 197 зв.).

МАЛОЩИ *присл.* Злегка, поволі: мѣлощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155).

МАЛПА *ж.* (тварина із ряду приматів) мавпа: Повторє добродѣйство Бжїє при члѣвкѣ; якъ не сътвори(в) егѣмъ якѣвимъ страшиломъ, и дивовіскомъ тогѣ свѣта... подобѣе конѣ, и члѣка. мѣлпа, и маріхи; з' людскію персѣнню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2); *У порівн.*: Сатири лю(де) лѣсныи въ гѣра(х), албо в' велики(х) лѣсѣ(х) бѣваю(т)... молвы ни єдинои не имѣю(т), то(л)ко яко ма(л)пы крыкаю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

МАЛПІЙ *прикм.* (який є складовою частиною організму мавпи) мавпячий: пѣсмо с̄тоє повѣдає(т). скѣпилное вино. придавши к немѣ кровѣ лвєи. вєпровои. баранєи. и мѣлпєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.).

МАЛЬ *див.* МАЛЫЙ.

МАЛЬЖЕНСКИЙ *див.* МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЬЖЕНСТВО *див.* МАЛЖЕНСТВО.

МАЛЬЖЕНЪСКИЙ *див.* МАЛЖЕНСКИЙ.

МАЛЬЖЕНЪСТВО *див.* МАЛЖЕНСТВО.

МАЛЬЖОНКА *див.* МАЛЖОНКА.

МАЛЬЖОНОКЪ *див.* МАЛЖОНОКЪ.

МАЛЬЖОНСТВО *див.* МАЛЖЕНСТВО.

МАЛЬЖОНЪКА *див.* МАЛЖОНКА.

МАЛЬКИЙ *прикм.* (невеликий за обсягом) малий: повеленно ми є(ст) написати сію малькую ха(р)тїю (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

Див. ще МАЛЫЙ.

МАЛЬМАЗЫЯ *див.* МАЛМАЗЕЯ.

МАЛЫЙ, МАЛИЙ, МАЛЬ *прикм.* 1. (незначний за розміром, величиною, об'ємом) малий: а ермонь гора мала е(с). во земли ердань(с)кои (1489 *Чет.* 256); и дал... смѹ тос имѣне Головин... // з ролами шраними и нешраними и с озеры и з малыми шзеры и болоты (Краків, 1507 *AS* III, 39–40); Гдѣ жь тó хотѣль человекъ той, крилами голубинными летѣти: поневажъ неподшбнаа есть рѣчь члѣскови, на тákъ мálыхъ крилахъ по(д)нестиса ш(т) землѣ // и на вѣчный ш(т)починóкъ залетѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55–55 зв.); Мыто соланое. Кгды соль идетъ низш дають с кажьдого чо(л)на мыта... по каменю соли а белое соли котораа чере(з) подолье приходитъ з воза великого и малого по триста головажс(к) (1552 *ОКЗ* 34 зв.); Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великие, кресты (Вильна, 1608 *Гарм.* 214); ішсифъ... каза(л) за столо(м) седѣти, за бóлши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) миѣйшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Ііко ш(т) исто(ч)ника истѣкаеть вода: малáа а пото(м) чини(т) са бол'шаа рѣка. и многи(х) напавáеть розумныхъ... тако(ж) и ш(т) хвѣыхъ оустъ... истѣкаеть вода (Устріки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 101); Ап(с)ль Пáвель мóви(т): Изáли не вѣдаете ѿко ма(л) квáсь всю дѣжѹ квáситъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 258); По кóлькѹ днѣи сѣдáчи филиппъ црѣ в' палацѹ свóемъ, оуказáлса емѹ мálый, а вельми тѣхѣй птáшскъ, котóрый прилетѣль на егш лóно и знéслъ ѿице (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.); Аспіда: Оужь мálы(и) ѣдовѣты(и). або змѣа (1627 *ЛБ* 182); Также и дрѹгѣи которы(и) хотѣ(л) стодола малыи розмставши, бо(л)шѣи бѹдовати (Височани, 1635 *УС* № 62, 18 зв.);

отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела) — все чисто, геть усе: такожъ золота, сребра, пенезей готовыхъ, ланьцуховъ, клейнотовъ, перель, шатъ, коней ездныхъ, возниковъ, тежъ цынь, мѣдь, олова, железа маю, все, отъ мала до веля, даю, дарую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 21); ту зсзнава(м) и(ж) миѣ са досы(т) заплаты оучиныло о(д) тоѣ ва(с)ковоѣ оу(и)ны моѣѣ и брату(в) мои(х) оуе(ч)ны(х) и сестрѣ мою(и) С чо(г) мы обоє кви-туемо о(д) мала до вела я сестро(ю) и во(л)ными и(х) чинимо (Одрехова, 1578 *ЦЦІАЛ* 37, 16, 7); Сте(ц)... записоуе(т) са гро(ш) свы(м) борони(ти) брата свое(г) о(д) вшелаки(х) пе(р)соу(н) и троу(д)ности которое имѣна зда(л) бр(т)оу своемоу... зе вшы(т)кы(м) де(р)жана(м) о(д) мала до вела (Там само); бра(т)... тые добра... золото сребро шаты... кони бы(д)ло ш(в)ци и (в)вс(с) спра(т) домовы(и)... ш(т) мала до вела ш(т)дал(л) и (з)ни(м)... по брате(р)ску подели(л) (Жорнища, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 115); такъ тежъ и хлопца поводовъ, шляхетного Александра Сачковского, въ томъ же року, тисеча шестсотъ чотырдесять осмомъ, до села Витьковичъ для живности од поводовъ присланого, утопили есте и вше господарство од маля до веля, быдла, збожа, презъ поводовъ въ тыхъ маетьностяхъ зоставленые, розобрали есте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422); **отъ (от) мала и до велика** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела)**: скоро по забитью малжо(н)ка моего... домъ и мае(т)но(с) мѹжа моего бывшо(г) и мою ш(т) мала и до велика злецы(л) бы(л)... кнѣзь ку(р)пски(и) слѹжебникѹ своємѹ есифѹ патомѹ // торокановѹ до часѹ пи(л)новати абы таа вса мае(т)но(ст) была в целости

(1583 ЖКК II, 139–140); поведасем вам, иж есмо тыми разы послали до тыхъ замков наших... дворанина королевое нашое... ана... и к томѹ вѣлели смѹ в тыхъ замкох наших шемотрети и пописати дѣла великии и малыи и гаковницы, рѹчницы // порохи, салетры, свинец, шлово, серки и иншии всакии рѣчи бронныи, шт мала и до велика (Краків, 1540 AS IV, 232–233); **отъ мала до многа** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (вела)**: Што дей одно было риштунку моего: зброя, седла, серебра, золота, шаты, гроши,... вшелякое живности — муки ржаные, пшеничъные а грецкие, крупы ячные, пшона, проса, горохи, польти мяса, сала, сыри, масла,... отъ мала до многа, што дочиста — все погорело (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6Л, 130); **быдло малое, быдло рогатое малое див. БЫДЛО**; **полмиля малая див. ПОЛМИЛЯ**; **роходныкъ малый див. РОХОДНЫКЪ**; **щавей малый див. ЩАВЕЙ**;

(неповний за обсягом) малий. ◊ **Требникъ малый див. ТРЕБНИКЪ**.

(невисокий на зріст) малий: моужь пакъ нѣякы(и) // именовъ закъхей. который то былъ старшій надъ мытниками.... хотѣль їса видѣти. кто есть. але не могль пре(д) народъ. бо мал' былъ тѣломъ (1556–1561 ПЄ 303 зв.–304);

(про Місяць у фазі, коли видно лише частину його диску) неповний: а гди ш(т)да-литься ш(т) слнца тогди есть полни(и). а гди ся изближить из сло(н)цемъ, тогди есть малий, бо сло(н)це м(с)цеви свѣтлость подаеть ї и (!) ш(т)мѣеть (серед. XVII ст. Луц. 541); лоуна часш(м) среднаа; часо(м) растачаа,

а часш(м) оумнѣйшаючааса... бывасть... малѹю [лоунѹ] вѣди(м) в жлобѣ, кды штро-ча родиса на(м), новѹю по въскр(с)нїи (поч. XVII ст. Проп.р. 270 зв.).

2. (незначний за часом) короткий, нетривалий: Рекль имь їс̄. еще малыи ча(с) боудоу с вами (1556–1561 ПЄ 375); рыхлѣй бовѣмъ нѣжли са грѣ(х) скон'читъ, загасаютъ соло(д)-кости. але за нїх' моуки нѣ мають кон'ца. солодкость теды на малый часъ, а бѣда навѣки (Острог, 1607 Лѣк. 106); такъ дша наша если пре(з) малый часъ до бо(з)ски(х) речїи зноси(т)са, зара(з) своею таготою до ты(х) // зѣмны(х) и мынаючи(х) речїи спадѣеть (поч. XVII ст. Проп.р. 224 зв.–225); Такъ тежъ и ш гнѣвѣ мовачы, на малый ча(с) ро(з)гнѣватиса, походи(т) по(д) часъ з шло(м)ности лю(д)ской, з нетерпеливо(с)ти (Львів, 1645 О тайн. 62); Повѣж ми поневажъ слце лѣтѣ на(д) нами близко а зимою оубокъ на(с) далеко. Зимѣ де(н) мали(и) а в лѣтѣ велики(и) (серед. XVII ст. Луц. 539); **в (по) малыхъ (малехъ) днехъ (днѣохъ)** — (протягом короткого часу) найближчими днями: Понеже помалоу постъ син кончатиса хочеть братие. и по мале(х) днехъ г(с)ни страсти прихода(т) (1489 Чет. 311); бачимо те(ж) и моученико(в), которые,... в малы(х) днѣохъ. а часо(м) за еди(н) тѣлько дѣнь сватыми корѣнами корѣновани (Острог, 1607 Лѣк. 27).

3. (невеликий віком) малий, малолітній: въеха(л) хсь // въ ер(с)лимь. и малыи дѣтки честь смѣ вчинили (1489 Чет. 114–114 зв.); сенюта поведи(л) пра(в)да есть же(м) того ни ш(т) кого не слыха(л) ани ведаю ко его ма(с)ти ш(д)но (ж) ка(к) если бы(л) ма(л) ма(т)ка мне

малому поведила и(ж) бы в ты(х) чотыре(х) брато(в) // сестры не было (Володимир, 1544 *Соп.* 22/Id, 2032, 6–6 зв.); Наро(д)лса є(ст)... дѣти(н)кою малы(м) ш чо(м) свѣ(д)чи(т) лоу(к) єв(г)ли(ст) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.); И ты(ж) въ не(д)лю перешлоую, такою хвалоу дѣти малыи, жидовскїи въздавали его ст̄ой милости, Кѣторы(х) наоучи(л) дх̄ь ст̄ый (XVI ст. *УЄ Трост.* 44); Ико (ж) то на кр(с)щенїи ст̄омь кды даєть(с) дѣтемь малымь посщенїе. теды ставаю(т)са излѣченными тѣла их ве(д)ле вѣри родичо(в) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128); ино мы по смерти его взяли и выпровадили есмо в домь нашъ... жону пана гневошову... зь детьми малыми, и зо всею маєтьно(ст)ю пана гневошовою з ыменьа чорницы (Єскївці, 1563 *МІО* II 4043, 25); сыновцы мои еще малые: одному пять лѣтъ, а другому два годы, до науки вымовы еще не мають (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); По шбѣдѣ маю(т) хлѣпцы писати собѣ с̄ами на таблиці кожды(и) свою на свою науку, выданю и(м) ш(т) даскала, кромѣ малы(х) котѣры(м) самъ винс(и) буде(т) даска(л) писати (Львїв, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Витаю(т) тогосвѣтни(х) кроле(в) розмантыми ораціями, але все пышныи ѣчоныи люде. Але Іс̄ ха далеко болши(м) подивена(м). дѣточки малыи при персехъ бѣдѣчїи, и еще немова(т)ка (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.); коли дѣта малое кр̄щасемь, не очекиваемь воли его,... але шчекиваемь воли кѣма, албо кѣмы, албо того котѣрый кр(с)тить (Львїв, 1645 *О тайн.* 9); **великий и малый, малый и великий див. ВЕЛИКИЙ.**

4. (незначний за кількістю) малий, нечисленний: волел бы Єго Кролевскаа Милост

видети, абы пан гетман великий с так малым почтом людей там в том краи не был (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); и смѣтрачи на малое войско мое, южемь бѣль поча(л) в рѣспачь приходїти и призвѣлемь тѣхъ котѣрыхъ оу насъ хр(с)тіанъми зовоу(т) (Дермань, 1604 *Охт.* 10); за царства Квнстантіна Брадатого, томѣ жь мѣстѣ, Квнстантінопѣлю... так помѣчь своєю даровала, же три(д)цатъ тїсачїй Саракїнш(в) малымъ войско(м)... значне поразїла (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); **безъ мала** — мало не, за малим не: а в той книзе. єсть. словъ. бє(з) мала .м̄. шкромѣ. прито(ч)нїка (1489 *Чет.* 287);

(про обсяг прибутків) невеликий: М Костє(н)ти(н) Костє(н)тинови(ч)... чиню та(в)но и шзна(и)мую то ты(м) моимъ листомъ што закупили есмо две части имє(н)а... з дворомъ с па(ш)нею дво(р)ною слугами по(л)ми... млыны и и(х) вымє(л)ки реками и речїщами болоты зо вси(ми) пожи(т)ки малыми и великими (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 55); Которое... имє(н)є... маєть в то(и)... сумє п̄нзе(и) з лю(д)ми та(г)лыми шгоро(д)ника(ми) платы чи(н)ши по(л)ми сєножа(т)ми и зо (в)семи малыми и великими по(ж)и(т)ки дє(р)жати и по воли своє(и) ѣживати! (Буремля, 1591 *ЛНБ*, 5, II 4049, 68); М... село сосковцы Арє(н)дова(л) єсми зо всѣми пожи(т)ками малыми и великими с того села приходачими (Кунїв, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 106); лѣпшїй бѣвѣмь єсть малый набытокъ справедливыи, нѣжли мнѣгѣе пожи(т)ки несправдлївыѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

5. (незначний за силою, інтенсивністю або ступенем вияву) малий, маловажний: малаа

бы тѣ была шкода лечь повѣжъ если са тобѣ досы(т) стало? такъ есть пане мой дякѣю тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); а видечи, ижъ намъ барзо малый ратунокъ одъ Восточниковъ нашихъ такъ въ писме, яко и въ писме, яко и въ наукахъ, церькве Божой потребныхъ... поколь теды ничого певного межи нами еще не было, в.м. своему милостивому пану ознайти не моглемъ (Вильна, 1599 *Ант.* 629); Пигмеи сж(т) во ин'дѣи, люде) малое чрѣды. а недо(л)го трѣваю(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); але з досвѣ(д)ченъа тоутѣшн(х) моукъ малы(х), може(т) нѣщо оумысл' понати срѣкгость шны(х) велики(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Вѣрь ми ижъ видимый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкѣсо(м), але тѣло Хво есть (Киѣв, 1619 *Аз.В.* 191); А въ новое тежъ малая была утѣха: житѣ рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопь жатый: бо тои весны три мѣсяцы не было дождю (1636–1650 *ХЛ* 78).

6. Незначний, дрібний; неважливий: вправдѣ не вѣдаю з ѡкон причины моеѣ то са стае(т) теперъ за(с) зрозѣмѣле(м) ѡакъ веле для мене ччѣнишь кгда же(с) ми не позволи(л) рѣчи такъ малои (к. XVI ст. *Розм.* 68); Кто есть в малой рѣчи вѣр'нымъ. и оу великои рѣчи есть вѣр'нымъ (1556–1561 *ПС* 292); За ласкавае писане и навежене Вашей Милости покорне дякѣю и слѣжити повинен [бѣдѣ], кгдажъ Ваша Милост ласкаве и вдячне прѣймвати рачишъ малые послѣги (Варшава, 1568 *AS VII*, 305); Што (ж) за пожито(к) с тое дочасное славици, коли а вѣчне посоромочонъ бѣдѣ. Што (ж) ми за пожито(к) с тое малое роскоши, коли а во вѣки въ // въ (!) шгни печи и скважитиса бѣдѣ (1599–1600 *Виш.Кн.* 209–209 зв.); а то з

жро(д)ла доуха лѣкавого выплынуло, который на початкѣ оумыслѣне вшелакии грѣхъ за рѣчь малѣю оудае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згульное беззаконство (1626 *Кир.Н.* 18); Кгдажъ любовь з мали(х) рѣчи(и) великие чинити звикла (Киѣв, 1633 *Мог.Лист.* 1); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тые вѣршыки ш(т) мене на(и)низшого слуги своего вда(ч)не принаты рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.); Еще оу ѣншихъ людѣй сѣмнен(и)е есть Гипокритское, котрымъ малыи и потѣчныи грѣхи бѣрзѣ в' собѣ, албѣ в' дрѣгихъ ганать и карають, а великии смѣртѣльныи в лѣгкомъ оуваженю мають (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 945);

у ролі ім. дрібниця: Інокѣ кольвекъ предложѣн'ство и звѣр'хность, кто вѣренъ в мало(м) и в много(м) мас(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); кождый... на сѣдѣ в' страсѣ... ставитиса мѣсит': богатыи и оубогѣи, малыи и великии (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 43).

7. *Перен.* Беспорядний, безсилий: Нехай вѣрять, як рачать, папѣжнии дѣти, але вы в такѣи не впадайте сѣти. Не бойтеся, малая господня чрѣдо, упасет вы Христос цѣло, свое стадо (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Тут ся и оные слова выполняють: не бойся, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствѣе небесное (Львѣв, 1605–1606, *Перест.* 55).

8. (який займає невисоке суспільне або службове становище) дрібний: мы... дали // есми сес лист... правыи... панѣ бѣргъмистрѣ и сим паном и часником [и] радцям и сим кѣпцем з мѣста ливовского, великим и малым (Сучава, 1523 *Cost.* 559); ІІ князь Кѣз-

ма... чиню знаменито тымъ листом,... што ж котрого мыта головного скопного, ш(т) кождое копы грошей товарѹ по шести грошей со всакого кѹпца, малого и великого (Краків, 1539 *AS IV*, 229); Рече емѹ Сметь (!) ш глѹпї Чловеche чeмѹ ж са високо виносишь... Кажди(и) человекѹ црїе і кязи(!) патриарси і пррочи і владики, попи, черцѹ ш(т) великаго станѹ і до малого (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **бояринѹ малый див. БОЯРИНѹ.**

9. (нічим не визначний, не видатний) незначний: пре(ч) зависть и ненависть ш(т)ложи(в)ши, мою малѹю працѹ любезнѹ приймѹте, и бѹ хвалѹ дав'ши самї себе на бо(л)шѹю подвигнѹте (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); ра(ч) же в̄м м̄ой мл(с)тивій па(н). тоую мою малѹю працю з ласкою прина́вши, вда(ч)не прочїтати (1598 *Розм.пан.* 4 зв.); Котораа то кнїга; мало(и) працѹ мо(и): по(л)на есть премоу(д)рости Нб(с)нои (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); ш(т) сихъ всѣхъ блг(д)рѹ та, и величаю,... Азь недосто(и)ны(и); малый трѹдѹ оума м̄огѹ... приношѹ (Там само, 169 зв.); Прїйми Х̄е Б̄же м̄ой; единѹ малѹю слѣзѹ мою (Там само, 170).

10. У ролі ім., ч. Вл. н.: Писанѹ у Киевѹ, в лѣто 7015... При игуменѹ Матѹеи Маломѹ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI); жидове бересте(и)ские зо вси(м) зборо(м) свои(м) а звлаща имене(м)... маноса мало(г)... мошеа зубка... которые на свое рукоє(м)ство жида нахима ш(б)винено(г) были взяли (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); реистрѹ... ива(н) малы(и)... с сихова... а(н)дре(и) мазу(р) сло(в)ник пробо(р)тѹ... швс(ц) а(ц)ко во(з)ница... васко литви(н) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2–3); У Андрейчика Малого домѹ зо всею

маетностью згорель и увесь спрять домовый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 243); Аньдрѹй малый (1649 *РЗВ* 36 зв.).

11. У складі вл. н.: **малая росия (росія, Россия, Русия)** — Малоросія: мелети(и)... наманова(л)... на свое мѹ(ст)це патриа(р)хомѹ ш(т)ца кири(л)ла протоси(н)гела которы(и) бы(л) в мало(и) росии... посвати(л)се (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Бл̄гочестиа ревнителе(м) ш̄ ги сн̄шмѹ во(з)любленнымѹ Славѣтны(м) гра(ж)данѹш(м) в̄ мало(и) росїи б̄госп̄саемого града лвова (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); Благочестивому государу Василию княжати Острозскому и православным христианом Малое России, так духовным, як и свѣтским, от вышшого стану и до конечнаго (1599 *Виш.Кн.* 49); Крестом христовым, до церкви пришедши, креститися не соромѣйте; абовѹм нынѹ християне Малое Русии поеретичѣли (п. 1596 *Виш.Кн.* 56); **малая тухля:** Чинимѹ а(в)но то симѹ листо(!) н̄шимѹ ко(ж)дому бы то ведати належало и(ж) мы з ласки н̄шеє надали шольтиство ѹ мало(и) тухли ацѹкови сынѹ половъчича (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 1, 615); **малый дубровецѹ:** а хотарѹ... монастирѹ... до краа дрѹгой бахни, на бѹкѹ знаменан, близ пѹтѹ,... до връховин малого дѹбровца и потока калини... близ пѹтѹ, що ш(т) рѹлан идеть,... до полѣна настини... чрас полѣнѹ и чрас лас (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); **Малый Обуховѹ:** п̄нове Трипо(л)ские..., троха ниже(и) // Малого Обухова, поведили (Київщина, 1600 *ККПС* 157–158).

Пор. МАЛЕНЬКИЙ, МАЛѢЙШИЙ, МЕНШИЙ.

МАЛѢЖЕНСТВО див. МАЛЖЕНСТВО.

МАЛЪЙШИЙ *прикм. найв. ст.* 1. Найкоротший, найменший: заправды вам глаголю: // для того отвѣт ни малъйший на тую книжку от нас не вышол, бо есми ее аж до сего часу не читал (1608–1609 *Виш.Зач.* 208–209).

2 (*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) найменший: А мы по (з)выкло(с)ти наше(и) всѣ(м) и ка(ж)домѣ з особна в послѣга(х) ѹнижоне ѡ(т)слуговати и бѣга молити завше готовы. Писанъ во (л)вовѣ в те(м)-нищи... вашего хр(с)тианьского блгоч(с)тиа малѣ(и)шиє слуги (1595 *ЛСБ* 277, 2).

Пор. МАЛЫЙ, МЕНШИЙ.

МАЛЮВАТИ, МАЛЕВАТИ, МАЛЮВАТИ, МАЛЮВАТЫ, МАЛОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кого, що) (*зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювати: вша мѣ(с)ть рачи(ли)... за гроши наша цркъвъ на(ш)у малевати ѹ середине по все(м) стена(м) почо(н)ши з врѣхѣ а(ж) на до(л) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); а того иавака а(л)бо нашка грекове и лати(н)ницы ѡ двѣ чола(х) и тваре(х) его маловали. ѡднѣ спередѣ дрѣгую с тылѣ (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); цркъ(в) бѣ живаго... многѣ ремесникы маѣть, але хотѣи и найбо(л)ше живописцо(в), або маларо(в), кдѣ на едноу пер'сонѣ и ѡсобоу гладачѣ малюю(т), всѣ образы собѣ подобни бываю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); много бо нынѣ в рѣси, що панове или панѣи, буд се з набожества, церкви на има свое бѣдѣють и ѡбразы свое малюють (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); Римлане... посередѣ свѣта маліювали фортѣнѣ іако маленькое кóлко (поч. XVII ст. *Пчела* 29); повин'ни бовѣ(м) соутъ маларѣ ведлѣгѣ зразѣ ѡбразы маловати, а кроле(в)скіє дѣти іако

живые ѡбразы, ѡ(т)цев'скіє цнóты // в собѣ выѡбражати (Острог, 1614 *Тест.* 135–136); на шесто(м) собóри и агнице(м) Хѡва ѡбраза сѣи ѡ(т)цы маліюваты запрѣтили (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 30); Живописѣю: Малюю, фарбѣю, тѣкже маларством са бѣвлю (1627 *ЛБ* 37); Приказѣем' тѣды Знама чѣстногѡ... Креста,... стѣвити, и на посвачóныхъ начинахъ и рѣзахъ, на стѣнахъ и дощкахъ, по домахъ и по дорóгахъ... Іис Хѡ Образъ маліювати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79); Бѡ імѣ чѣстей на Óбразы маліюваныи поглядѣемѡ, ты(м) рѣхлѣй, рѣчь тыми Образами выражонѣю, напѣма(т) собѣ // привóдимѡ (Там само, 79–80); панѣ по(д)коморы(и) ѡбѣхаль, ѡ(г)ледаль и понотоваль, щого (!) и мапѣпу маловаль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Малюю Ринго (1645 *Уж.* 42 зв.); Где богатирѡвъ тогѡ свѣта, за(м)ки мѡ(ц)ныи мѣрѡваныи, и палáци спанáлы(и), сличне маліюваныи,... шпалієри коштѡвнѣи дорѡгѣи пошѣрпано (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. (чого) (*покривати фарбою*) фарбувати: А жебы тутъ мѣла быти стена И(в)ни(ц)кая, того по(з)ваная не покаже ани и(х) м(л). панове судовые на свое(и) делиенѣции кла(с)ти ани маловати ее слушне могу(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 205).

3. (що) (*вносити недозволені зміни в текст*) псувати: теж взявши твоя мил. оный лист, подписал свое имя на исподе, в чом твою мил. пан Романовский навпоминал, абыс оногю листу княжати его милости не малевал, але его в целости... вернул (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 432).

Пор. МАЛЮВАНЄ.

МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсенеченкій (1645 *Уж.* 40).

Див. ще МАЛЮСЕНЕЧКІЙ.

МАЛЮСЕНЕЧКІЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкій**: малюсенечкій (1645 *Уж.* 40).

Див. ще МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ.

МАЛЮСЕНКІЙ *прикм.* Малюсінський: малюсенкій *Міпуіог* (1645 *Уж.* 40).

Див. ще МАЛЮСЕНЕЧКІЙ, МАЛЮСЕНЕЧЕНКІЙ.

МАЛЮСЕНКО *присл.* Трішечки: малюсенко раусі (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

Див. ще МАЛО, МАЛЮЧКО.

МАЛЮХНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малючкий** у 1 знач.: той ангело(т) малюхны(и) есть тень солать недобре важи(т) тыи штўки десе(т) солдовъ сўть прирѣзаны той дўкаты недобре важить (к. XVI ст. *Розм.* 57); малюхный рагуулус (1645 *Уж.* 40).

МАЛЮЧКИЙ *прикм.* 1. (незначний за розміром) маленький: добре бы п(н) локгофету и п(н) миколаю послати шкату(л)ки хо(ч) малю(ч)ки(и) з гори(л)кою са(м) то бо(г) знаеть же бы(м) ра(д) ни(ц) не да(л) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2).

2. *Перен.* Негідний, недостойний; мізерний: значило то дівное слова бжїа з'члчєнство(м) // з'єдноче́на, и его великости до на́шей ма́лости поровна́на: пре(з) котóрое на(с) ѿ(к) малю(ч)ки(х) ш(т)коупиль... хотѣ(л) те(ж) жебы са то все ста́ло потае́мне (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5–5 зв.).

Див. ще МАЛЮХНЫЙ.

МАЛЮЧКО *присл.* Небагато; недовго: малючко paulisper (1645 *Уж.* 49 зв.).

Див. ще МАЛО, МАЛЮСЕНКО.

МАЛЯРКА *ж.* Дружина маляра: наемнымъ дѣломъ... пани мацковаѧ старѧ вдова пани андрееваѧ намѣсник(в)на вдова... пани хоминаѧ маля(р)ка, на се(с) ча(с) вдова дала че(р) (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); фе(д)ково(и) маля(р)цѣ ш(т) сумы шобразовъ новонѣбожчїко(м) федоро(м) ѿмалеваны(х), до це(р)кви ново(и) реште пре(з) п(н) грїгоро(г) далє(м) зло(т) 100 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

МАЛЯРСКИЙ, МАЛАРСКИЙ *прикм.* (який стосується малярства як образотворчого мистецтва) малярський: ѿкъ бовѣмъ не жартѣючи(х) таковыи рѣчи радшей, анѣжли философїєю и нау́кою ба́вачихъса люде́й годныи речѣть хто; Бо штó ко́ломъ ѿлбо ѿбо́до(м) ш(т) пў́нкта ѿлбо ш(т) то́чки и ча́сѣ почина́ючи(м)са, мо́вити, и́жъ Бозское початкѣ нема́ющее и маля́рскомѣ дѣлѣ непо(д)лѣглое спосо́бне значі́тиса ѿлбо шписа́тиса мо́жетъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску работою шныцерскою и малярскою образу Пречистое Богородици (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* I/VI, 625); Сукно фале(н)дишу че(р)воного... Нагробникъ атласу бѣлого, кре(ст) маля(р)скw(и) работы (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73 зв.);

(який використовується під час малювання) малярський. ♂ злото малярское *див.* **ЗЛОТО**; серебро маларское *див.* **СЕРЕБРО**.

МАЛЯРСТВО, МАЛАРСТВО с. 1. (*вид образотворчого мистецтва*) малярство: иконописаніє: маларство (1627 *ЛБ* 47); Ѡбразописаніє: Маларство, маліова(н)є (Там само, 148).

2. (*ремесло маляра*) малярство: Каинове... сынове... вынашли... кова(л)ство, слоса(р)ство, зло(т)ництво, мала(р)ство (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); Если на конє(ц) дѣти на ремесло іакѡе прѡстое, іакѡ то мала(р)ство, кравє(ц)тво, и пилне смотрїлиса, розоумѣли же са не до высѡкихъ рєчи(и) але до прѡстныхъ оуродиль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240 зв.).

МАЛЯРЧИКЪ ч. (*учень, помічник маляра*) малярчук: маля(р)чико(м) фє(д)ковы(м) котрыє образы громо(м) пошпєцо(нє) направля(ли) г(р) 8 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

МАЛЯРЪ, МАЛЯРЪ, МАЛАРЪ ч. 1. Маляр, художник: Голо(в)щина ремєсныхъ люде(и): Золотарѣ, ѡ(р)ганистє, пѣшкарѣ, гартарѣ, маларови... тымъ всимъ голо(в)щини по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); Воспомани и Филипа малара многопѣна(ж)ного, кáмо тые руманые золотые, по его невѡлно(м) ѡ(т)ходѣ остались (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); тои штѣкы маларѣ заживáю(т), жебы на(м) ѡкна або двєри показáли. Затѣнають або таать фарбѣ бѣлѣю, іакѡю чѡрнѡстю ѡколо бєрєговѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34); повін'ни бовѣ(м) соутъ маларѣ ведлѣгъ зрáзѣ ѡбразы маловáти (Острог, 1614 *Тест.* 135); Бо и малар' гладачї на тварь кролєвскѣю, маліюсть (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283); Живопись: Маларь, живописє(ц) (1627 *ЛБ* 37); Икѡнни(к): Маларь ѡбразѡ(в) (Там само, 47); Ѡбецаль тєды Па(н) георги(и) ма-

ляря бѣглого в то(м) дѣлѣ з греции привє(з)ти (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

2. Вл. н.: Грыгорый Маля(р) (1649 *РЗВ* 323 зв.).

МАЛЯРЪ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАЛАРСКИЙ *див.* **МАЛЯРСКИЙ.**

МАЛАРСТВО *див.* **МАЛЯРСТВО.**

МАЛАРЪ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАМА ж. Мама, мати: Слыха(л) ли єси нѣколи в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышучиса ѡ(т) мамы или ѡ(т) тата... ѡ то(м) слѡвѣ павло(м) рєчє(н)но(м) іа(к) дх̄ъ мѡви(т) во(ю)єть на тѣло, а тѣло на дх̄ъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 252); То видиш, ижъ тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого єсть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня, тата и мамы и сродства розлучитиса не хотящаго Христа ради (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 240); **бисъ в сго маму** *див.* **БЪСЪ.**

Див. ще **МАТИ.**

МАМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МАМЕНИЄ с. (*грїховне випробування*) спокуса: Шахмáты: Мамєниє, Шалбѣрство, Чаровáнїє (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

МАМЗЕРЪ ч. Незаконнонароджена дитина: Не войдє(т) рєзанєць до дѡмѣ бжєгѡ, ани мамзєрь то є(ст) з блѣдницы оурѡжѡный áжъ до десáтого поколѣнья (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

МАМКА ж. Мамка, годувальниця: А ма(м)ки хрє(ст)іа(н)ские в жидѡ(в)скихъ дєтє(и) и... дєтє(и) басу(р)ма(н)скихъ быти не маю(т) (1566 *ВЛС* 95); Питáтелница:

Доїлиця, мамка, кормилиця (1627 ЛБ 82); И оумысливши егѡ вза(т) за сына пыталаса ѡ мамцѣ. Тѣды сестра дитати онагѡ... пристѣпила до црѣвны мовачи: хочеш ли з'еднаю тобѣ єврейскѡю мамкѣ до негѡ (серед. XVII ст. Хрон. 79 зв.).

МАМОНА ч., ж. 1. (злий дух, уособлення користолюбства) мамона: Але памата(и) о то(м) хто слѣжи(т) мамонѣ... то(т) бѣ ніколи // оугодити не може(т) (XVI ст. УЄ № 77, 79 зв.–80); не може(т) боу робіти и мамонѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 110); лако(м)ство... не то(л)ко на(с) ѡ(т) бѣ ѡ(т)далаєть и ласкы его стои але мамонѣ на(с) приро(в)ноуеть а неправ(д)ѣ (Там само, 113 зв.); А которій сщени(к) чого иного шѣкас(т), а не щире бѣгѣ и дши своєи и лю(д)ски(м) слѣжи(т), то(л)ко лако(м)ствѣ и мамонѣ свѣта того (Київ, 1623 Мог.Кн. 21).

2. Багатство, нажива: я повѣдаю вамъ. чинѣте собѣ приятелѣ з' богатства. [з мамоны], несправедливого. коли з'оубожаєте. абы прїали васъ до домо(в) вѣч'ныхъ (1556–1561 ПЄ 292); Єстьли погубите души для мамоны, вже вам не помогутъ римскїи закѡны. И христос не схоче о вас уже знати, єсли умыслите его отступати (XVI ст. Укр.п. 86).

Див. ще МАМОНЬ.

МАМОНЬ ч. Те саме, що мамона у 2 знач.: Ну, ци знаєш, што єсть мамонѣ, чомѣ то єсть сиряньскымъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота... албо хотъ якое иманіє... замыкаєшъ его, изъверхы изътискаєшъ (XVI ст. НЄ 93); како ты отца своего и всихъ насъ... пастыря Исаія Копинского отрѣкся єси, благословеніє и клятву поплевалъ

єси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдоваль єси (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

МАМРАМА див. МЕМБРАНА.

МОНАСТИРСКИЙ див. МОНАСТИРСКИЙ.

МОНАСТИРЬ див. МОНАСТЫРЬ.

МОНАСТЫР див. МОНАСТЫРЬ.

МОНАСТЫРЕЦЬ див. МОНАСТЫРЕЦЬ.

МОНАСТЫРИКЪ ч. Монастир: Стальсьє роз'ємъ и пе(в)ное постанове(н)є... ѡ(т) часѣ немалого, а меновите ѡ црѣко(в) мѣрованѣю стое прѣч(с)тое в ме(с)те льво(в)скомъ и ѡ попа тоєє црѣкве, такъ же ѡ мана(с)тыри(к) Стго Ѱнѣфриѡ на пере(д)ме(ст)ю льво(в)ско(м) (Острог, 1596 ЛСБ 562, 1).

Див. ще МОНАСТЫРЕЦЬ.

МОНАСТЫРЬ див. МОНАСТЫРЬ.

МОНАСТЫРЬСКИЙ див. МОНАСТИРСКИЙ.

МОНАСТЫРЬ див. МОНАСТЫРЬ.

МОНАСТЫРЬСКИЙ див. МОНАСТИРСКИЙ.

МАНДАТЬ ч. 1. (розпорядження світської або духовної влади) наказ, постанова: то пак земенин господарський земли Волинское, Михайло Єло, подал ѡт него листъ ѡтвонный, до господаря Его Милости писанный, на которомъ пишєт, иж ємѣ мандатъ Его Королевское Милости кѣ ведомости пришол (Книшин, 1554 АС VI, 165); ѡзнаймує(м), ижъ за писана(м) наши(м) также всего рыце(р)ства

закуну нашего до его королевской мл(с)ти ш то(и) ма(н)даты которые бы(л) нанѣсь... кнѣзь а(р)цибискупъ ш кален'да(р) новый (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); возны(и)... до кни(г) ктро(д)-ски(х)... созна(л) и(ж) року тепе(р) идучо-го... ш(т)даны и положоны су(т)... ма(н)даты его к(р) м(с)... па(н)у лаврину... старости шстрьскому и боаро(м) замку штроского и винѣ е(р)моле в кри(в)де п̄на песочи(н)ско-го ш ре(ч) меновите в ты(х) ма(н)дате(х) по-мененѣю (Київ, 1585 *ЛНБ*, 5, II 4045, 84); я... покорне и слезне прошу, дабы тоє козакамъ творимое бѣдствіе и озлобленіе превысокимъ и грознымъ вашего найяснѣйшого величе-ства мандатомъ было запрещено и ускром-лено (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Заповѣдь: Рѣсказъ, росказа(н)є, мандатъ, приказанье, полице(н)є, Ѹстава (1627 *ЛБ* 42); злѣкшиса кѣсаръ приписалъ емѣ Дѣа стго. и радѣ егѣ ш выметанію шобразшвъ приналъ. и не ш(т)во-лочѣючи, ѣвный мандатъ выдалъ, абы шобразы шбаліовано и псѣвано (Київ, 1627 *Тр.* 291).

2. Позов до суда, скарга: при томъ теж войт и мѣщане володимерскіе оповѣдали пе-редо мною вижем, иж дей што позвали есмо мандатом его милости господарскимъ впе-редъ менованого войта володимерского при иных рѣчах, и о скажене валов и перекопов, коло мѣста Володимерского вчиненых, доз-воленьемъ будована домовъ а солодовень (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); па(н) де(м)янь мокре(н)ски(и)... вы(з)на(л)... и(ж) рокѣ те-пере(ш)ного... м(с)ца июня пѣтогона(д)цать дня... бы(с)м на потребе... п̄на ивана... а п̄на семена ш(т)носило(м) ма(н)даты его кро-левьское мл(с)ти по... кнѣзя а(н)дрѣа... ку(р)-

пського... въ жалобе... п̄но(в) красе(н)ски(х) ш (и)ме(н)є тѣличо(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 99); я Мартинъ Машинский... подаломъ позовъ задворный, то ест мандатъ его коро-левской милости... при суду права Майдебор-ского, у светлицы, на столи... перед войтомъ положилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* I/VI, 398); року теперешнего... маючи я при себе сторо-ну, шляхту людей добрых... позовъ албо ман-даты его кор. милости с печатью коронною меньшее канцелярии до замку вышшого однес-ши,... на столе положивши, о положенію его дяконови... и тому уставникови оповедалом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); урожоного Яна Заваду за оборонѣцу тоє sprawy прида-лисми, о чом тот мандатъ, арешть и аддиция ширей в себе мають (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 178); Я, Иванъ Ходаковски(и)... //... занюслъ и положи(л) есми мандатъ его к. м(л)сти с кансцел(л)ярии [!] великой выданы(и) в поведствіи [?] в бози [?] велебного его м̄сти ѣ(є)н(д)за Алѣѣан(д)ра Игнация Елца пи-саны[и] (Житомир, 1649 *ДМВН* 190–191).

3. (документ, що свідчить про певні пра-ва або повноваження) мандат: До Ва(р)шавы послалы(с)мо на ма(н)дз(т) жебы выправи(л) ѣ к(р) е(г) м(л)... фєр(н)єсь чи(р)воны(х) злоты(х) три (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 9); на то(т) ча(с) поспех во(д)лу(г) писа(н)а вашего учини(ти) и посла(ти) не мо(г)ши ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бересте(й)ски(й) ко-торы(й) есмо зложи(ли) певне на де(н) сто(г) ивана к(ст) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234).

МАНДРАГОРА ж. (лат. *Mandragora officinarum*) (рослина сімейства пасльонових

із їстівними плодами) мандрагора: *dirca(e)a*, мандрагора (1642 ЛС 166).

МАНДРАГОРОВЪ *прикм.* (який стосується мандрагори) мандрагоровий. \diamond **яблоко мандрагорово** *див.* **ЯБЛОКО**.

МАНДРЫКЪ *ч.* (*вид сиру*) мандрика: отогнали... коров с теляты десят, волов два, озимков шест, подтелков пят, масла горщъков полчетверта, сыров тридцат и чотыри, мандрыков пятьдесят девят, кур дванадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); илко рѣ(м) вози(л) и(з)за це(р)кви прс(з) 6 д(н) на ѱлицѣ томѣ всего дале(м)... ѱпомно(к) ѱ(т)цѣ патрїа(р)сѣ фла(ш)ѣ... горѣлка и ма(н)дры(ки) те(ж) за (в)се з(лт) 10 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

Див. ще **МАЛДРИКА**.

МАНЕВИЧАНИ *мн.* (*мешканці с. Маневичі*) маневичани: И на то есмо Чернче-Городцам и Маневичаном дали сес наш листь з нашими печатми (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 355).

МАНЕЛКА *ж.* Те саме, що манеля: того жь року... прыбыто(к)... // цекгластаа кита(и)ка знову тафта че(р)вона а та(к)же лазорovy(и) епетрахе(л)... на ланцуху в панци(р) мане(л)ка золотаа а пе(р)стенки золотыи с ту(р)косами (Львів, 1643 *Инв.Усп.* 78 зв.—79).

МАНЕЛЛЯ *див.* **МАНЕЛЯ**.

МАНЕЛЯ, МАНЕЛЛЯ *ж.* (*ювелірна прикраса у формі обруча*) браслет: кн̄гни... рее(ст)рѣ положила которы(и) та(к) в себе маеть тое(ст)...// ла(н)цу(ж)ко(в) малы(х) розмантон роботы ше(ст) которые... важли сто ѱ(с)мѣ деса(т) че(р)лєны(х) золоты(х)

мане(л)ли трои... кле(и)но(т) золоты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129–130); взято... клейноть съ каменемъ шафирками, куплений за полтора ста таляровъ, манели золотые, въ которыхъ важило семнадцать чирвоныхъ золотыхъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 81); жрьцы шные и балвохвалцы оуезскеила, перла, сергы, манелѣ, ска(р)бы розные, наве(т) и сновъ своіхъ... на ѱфѣрѣ моусѣли принести (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); которо(и) сѣмы готовое было о сорокѣ тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю мае(т)но(ст) рѣхомѣю золото сребро ла(н)цѣхи кле(и)ноты канаки манеле пе(р)сте(н)ки золотые перла... ло(ж)ки наливки ми(д)ници (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); Рѣклѣ Іѣда: што хочешъ же бѣмѣ тобѣ даль в заставѣ: ѱ(т)повѣдала: перстенѣ твои и манели и посохъ который въ рѣцѣ держишь (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Пор. **МАНЕЛКА**.

МАНЕТА *див.* **МОНЕТА**.

МАНИСТО *див.* **МОНИСТО**.

МАНИФЕСТ *ч.* Те саме, що манифестация у 2 знач.: тые речи... одданные сут... до рукъ пана Мисевского, ... которому ижъ с квиту княжати его милости пана Краковского... показуется манифест (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 94).

МАНИФЕСТАНТА *ч.* Те саме, що манифестантъ: погинули... скриптъ на золотыхъ польскихъ пять тысячей и болшь справы зъ его милостю паномъ Станиславомъ Галчевскимъ, економомъ на тотъ часъ мироградскимъ, о перешкоду манифестанти въ аренде мироградской учиненую, побране дохо-

довъ... пенезми готовыми, курми, гусями, сеномъ и футрами розмаитыми (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

Див. ще МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.

МАНИФЕСТАНТЬ, МАНИФЕСТАНЪТЬ *ч.* Позивач: теды тую скриню выкопавъшы, справы въси, такъ манифестантъта власные, яко и розное шляхъти въси..., з розными книгами манифестанта власными, посикъши одны, другие подершы, третые пошарпавъшы, попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

Див. ще МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.

МАНИФЕСТАНТОВЫЙ *прикм.* (який належить позивачеві) позивачів: козаки... поймавши працовитого Грыца Кипменяти... розными муками оного мучили и дренчили так далеце, же мусиль скриню манифестантову, которую былъ в земли, въ стодоле, закопаль, зъ справами розными и з речами розъными; теды тую скриню выкопавъшы, справы въси,... попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

МАНИФЕСТАНЪТЬ *див.* МАНИФЕСТАНТЬ.

МАНИФЕСТАЦИЯ, МАНИФЕСТАЦІЯ, МАНИФЕСТАЦЫЯ *ж.* 1. Постанова; декларация: Конституцисю Сеймовою выражѣно: абы... на то(м) Дховѣнствѣ которыи в Унѣи не сѣтъ, што за невѣдомостю не зостало, и встерѣгши того и тою // Манифестацісю всѣ Дховныи... ш(т) своіхъ Парафѣй, ... и Каѣдръ дла неприна(т)а оунѣи

ш(т)даленыи бѣдѣчи жадныхъ добръ Церковныхъ не держать (Київ, 1628 *Апол.* 1–1 зв.).

2. (*заява до суду*) позов: передо (м)ною маръциномъ каръво(в)скимъ... Стано(в)ши шчеви(с)то... Панове Іѣнь и... марътинъ хлебо(в)скиє... маючы при себе во(з)но(г) Єнерала... миколаѣ воло(с)ко(г) и сторонѣ шла(х)тою ниже(и)менованою све(т)чыли и манифе(с)тацью заносѣ(т) напроти(в)ко ѳрожоны(м) и(х) м(л) панѣ ере(мѣ) голѣбови (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); панѣ паве(л) сченіевѣски(и) заноси(л) манифестацию свою противѣко ѳрожономѣ панѣ ѣнови лакгевѣницѣкомѣ... в справе ш(г)рабежѣ жита... в сѣде... штримано(и) и пѣбликовано(и)... ш чо(м) шире(и) и до(с)татечѣне(и) тотъ квитъ в себе шписѣе (Житомир, 1647 *ЦДІАК* II, 1, 12, 33); панѣ Григори(и)... яко шпекунѣ... Самуелови, Янови, Маринѣ в рукахъ пога(и)скихъ зоставаючи(х), даны(и) и на(з)начены(и), све(д)чи(л) и манифестацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

Див. ще МАНИФЕСТ.

МАНИФЕСТАЦІЯ *див.* МАНИФЕСТАЦИЯ.

МАНИФЕСТАЦЫЯ *див.* МАНИФЕСТАЦИЯ.

МАНИФЕСТОВАТИ, МАНИФЕСЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (що, чому і без додатка) заявляти, свідчити (*про що, перед чим і без додатка*): также вси... кривды, шкоды манифестоваль... и просиль, абы тая протестация до актѣ принята и записана была (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 394); шляхетный панѣ Казимеръ Ястребскій... именовемъ того жѣ пана

своего, манифестоваль урадови нынешнему (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220); **W** которое то починене справь своихъ менованы(и) манифе(с)туючы(и), постерегаючи во все(м) целосты права свого, ... све(д)чытьсе и манифесътуеть, шферуючысе во въсемъ правне поступовать (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); И проси(л) поменены(и) манифе(с)туючи, абы тая его манифестация и во(з)ного реляция до кни(г) принятие ы записаные были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); за чымъ его милост пан Стрыбыль яко на прошлым сеймику реляцийным о таковой своей опрессыей и о знишъченю добрь своихъ оповедалъ се, так и тут теперь, // при книгахъ нинешънихъ... манифестует и жалобливе оповедает (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479–480).

Див. ще **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЯ, МАНИФЕСТОВАТИСЕ, МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *диссл. недок.* Те саме, що манифестовати: Панове хлебвьсцы и повъторе противько ихъ милосъти Паномъ Голубомъ... манифесътовалисе и съведъчыли ижъ шни готовы были штьбирать добра менованые (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); шляхетный Юзефъ Свидерский, слуга урожного его милости пана Лукаша Олшаньского з Олшаницы, имене того ж пана своего обътяжливие скаржил и манифестовалсе в таковой справе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394); манифестуючи(и)... по(в)торе све(д)чи(л) и манифестова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифестацию, кгда то(г)[о] потреба

будеть, ... заты(г)ти будетъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *дисприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що манифестантъ: где одьнакъ манифестуючий в опали тым будучи, яко се тотъ огонь запалил, што могучи зберу своего забрати; золота, сребра, цыны, миды, шать, справь розъмантых и дыспозыщии продъковъ своих, привилеовъ на розмантые добра, в князьтвы великим Литовьскимъ будучих (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); **W** которое то починене справь своихъ менованы(и) манифе(с)туючы(и), постерегаючи во все(м) целосты права свого, ... све(д)чытьсе и манифесътуеть, шферуючысе во въсемъ правне поступовать (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); манифестуючи(и)... по(в)торе све(д)чи(л) и манифестова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифестацию, кгда то(г)[о] потреба будетъ, ... зася(г)ти будетъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ *дисприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що манифестантъ: в року прошломъ, тысеча шестьсот чотырдесять осмомъ... козаки, великою купою на место Дубно наступивъшы, всее месъто и в нем дома знайдуючыесе, где и манифестуючогосе домъ былъ, из достатков месчанъ тамошних забрали и спусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 150).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСТУЮЧЫЙ див. **МАНИФЕСТУЮЧИЙ**.

МАНИФЕСЪТОВАТИ див. **МАНИФЕСТОВАТИ**.

МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ див. **МАНИФЕСТОВАТИСЯ**.

МАНИХЕЙ мн. (послідовники релігійного вчення маніхейства) маніхейці: такіє были еретици селевкіане, гермиане, пасивністы, гермоніане, а напро(д) манихейи, которїи для того с̄лицѹ са кланали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове, гніосницы, манихее, самонтянистове, наватіане... власне яко ово теперешнихъ часовъ отщепенцы церковные угѣатове, — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковь Божию, пашоки свои роззѣвляючи, акы лвы рычать, хотячи ее поглотити (1626 *Кур.Н.* 25).

Див. ще **МАНИХЕЙЧИКИ**.

МАНИХЕЙЧИКИ, МАНИХЕЙЧЫКИ мн. Те саме, що манихеи: Грекове не постятъ // суботы, Манихейчыки потопляючи. А Латинникове постятъ, до недѣли готуючыся (Вільна, 1608 *Гарм.* 219–220); Цѣзарь //... піше(т)... Манихейчикѡ(в) еретикѡ(в) познавати... по вѣблѣдлой тварі, по хитрой мовѣ (Київ, 1619 *Аз.В.* 224–225).

МАНИХЕЙЧЫКИ див. **МАНИХЕЙЧИКИ**.

МАНИЯ ж. (хворобливий стан психіки) манія: Вшакъ умѣемъ по латынѣ; манія signіfіca шаленство, албо отступлене розуму (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР I/VII*, 276).

МАНИЯ див. **МАНѢЯ**.

МАННА ж. (за біблійними текстами — їжа, яку Господь послав народові Ізраїлю під час його мандрування пустелею) манна: ко(л)ко мили были боу. изрѣлстии людие. их же по соухоу сквозѣ море провелъ. манноу с нѣси послалъ. и тьмами в ни(х) чюдеса сотворилъ (1489 *Чет.* 303); ѡ(т)цеве наши или мán'ноу въ поустыни и помрли соу(т) (1556–1561 *ПС* 369); Невдѣченъ бѣ(л) оный нѣрѡ(д) поживаючи на поуши ма(н)нѣ з' нѣа (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Кóли бѣли жи(до)ве на пѣстыни. ци не падала и(м) мán'на з нѣа (XVI ст. *УЄ* № 77, 81); а к(д)ы мешкали в пѣ(с)тынї. теды тамъ или хлѣбъ бѣ(з) працѣ. бо и(м) з нѣа давано ма(н)нѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 86); Теды тутъ на томъ, мѣйсцу Христось до Жидовъ оныхъ, которїи ся манною кормили, рѣчь провадитъ, якобы рекъ: тая манна отцомъ вашимъ ничего не помогла, абовѣмъ хотяй же ее ѣли, предся тамъ же на // пустыни вси... погибли (1603 *Пит.* 50–51); Нѣродъ Іилскій м̄ лѣтъ по пѣщи ѡбвóженный бѣдѣчи покармѣ нѣ(с)ногѡ мánны заживалъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161); А была мánна ѡкѡ насѣнъе коріандрово бѣрвы ѡкѡ бѣсера свѣтлогѡ. И ѡбходѣлъ лѣдъ и збираючи егѡ молóлъ в' жѣрнах, або тóлкъ в стѣпахъ варѣчи въ горницѣ, и чиначи з нахъ (!) плѣцки смѣкѣ ѡкѡ бы хлѣба з' оливою (серед. XVII ст. *Хрон.*, 133); аегomeli, манна (1642 *ЛС* 73); онь... имь дава(л) хлѣбъ агтльскы(и) и(з) нѣа // то є(с) мán'нѣ ѡко вóдѣ солó(д)коуж которѣж піли (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.–123);

(мовна одиниця на позначення цього поняття) манна: мánна слóво Сірское дарь: а слóво жидóвское мánна што (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

2. Їжа, пожива: што есте в' цркви вѣсточ'ной злого, шбачили; чи(м) са до нѣе ображаєте, людіе мои (бѣ мови(т)) чи(м) ва(с) оскрѣби(х), коє обрѣтоша въ мнѣ сѣгрѣшеніе, людіе мои что ми въздаєте, за мѣн'нѣ жѣл'чь, за водѣ шце(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); А прешкаан'ныи Жидове, зле платите сѣж и боу моемоу, а сѣтворителеви своемоу, за ман(н)ж жль(ч), за водоу шце(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 71);

перен. Духовна пожива: Теперь знаємъ ѡкъ была солодка и смѣчна Мѣнна єго науки, ахъ дѣше невдѣчна. По оутрѣтѣ дѣброго дѣбротѣ познавѣшъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 11); Трѣпилъ вѣсѣ недостѣткомъ, и дѣль ва(м) покѣрмъ мѣннѣ, котѣрой вы есте на земли и оцѣве вѣши: абы то шказѣль, ижъ не сѣмы(м) хлѣбо(м) живе члѣвкъ, але всѣкимъ слѣвомъ котѣрое выходи(т) з' ѣсть г(с)днихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.); Дѣй намъ свѣтъ нб(с)нои Премоу(д)рости. Прогнѣти нѣмъ грѣхѣвнѣи темности. ш(т) дѣш' нѣши(х) нѣнѣ и нѣвѣки, што та прѣси(м) вѣр'нѣи члѣвк'. Дѣй намъ мѣннѣ нб(с)нѣю, Дѣшам' нѣши(м) пожада(н)нѣю (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 19).

3. *Перен.* (свхаристійни хлѣб і вино) причастя: та(к) перепровѣжѣючи с' тогѣ пѣдолѣ плѣчѣ ѡкъ з' невѣлѣ Фарѣновон, до землѣ шбѣцѣнои... живѣю мѣнною Свхаристією стѣю, Мы Архѣерѣе... звѣклихмѣ дѣши лю(д)скѣи посилати, оуказѣючи ѡкъ бы розмѣйтѣи смѣки, рѣзныи лѣски бѣжѣи (Киѣв, 1639 *МІКСВ* 215).

4. (застиглий сѣк дѣяких рослин, що вживається як їжа або ліки) манна: манна по ла(т)нски... а по роуски роса бѣжѣа (XVI ст. *Травн.* 300 зв.).

5. *Перен.* Роса: всѣкаа роса коа паде(т) на каменѣ или на травѣ или на лиственнѣ(м) древѣ и то именовѣю(т) манна (XVI ст. *Травн.* 301 зв.).

МАНОВЕНІЄ, МАНОВЕНІЄ с. Воля, веління: Зобрѣлиса, мѣвлю, мановѣнѣем' нѣѣкимсѣ, и з внѣтрного ш(т) Бѣ надхнѣна: и ѡкъ нѣгды онѣ Іѣвѣсѣ Цѣрѣ на(д) Прр(о)комѣ Бѣжимъ Єлѣссѣемъ плѣкаль, тѣкъ и они плѣчѣтъ на(д) лицѣмъ ш(т)ца стѣгѣ (Киѣв, 1625 *Коп.Каз.* 3); **Божѣе мановеніє** — Бѣжа воля: Не меншѣй, во истинну, єсть и сѣй чудѣ, же до того огня гнѣва ярости отступниковѣ и, правѣ, въ пѣшеки ѡкрутныхъ тѣхъ лѣвовѣ и ядовитѣхъ смоковѣ, Бѣжимъ мановеніемъ вкинѣный мужъ Бѣжѣй Теофанѣ... не згинулъ (Киѣв, 1621 *Коп.Пал.* 1068).

МАНОВЕНІЄ *див.* **МАНОВЕНІЄ.**

МАНОВИЦИ *див.* **МАНОВЦИ.**

МАНОВЦИ, МАНОВИЦИ *мн.* Манѣвци: воєвода києвѣски(и) пѣстѣилъ корованѣ шны(и) стороною штѣ дороги звѣклоє києва чѣре(з) полѣ мѣнаючи кансѣв... и дѣль вожѣвѣ котѣрые штѣпровѣдили корованѣ шны(и) мановицѣми кѣды никѣлы кѣды никѣлы з вѣковѣ кѣпѣцы не хоживѣли (1552 *ОКан.З.* 23); Котѣрыхъ, кѣды слѣдѣ вѣзяли, и въ трѣпы по знакохъ, кѣды шли, бѣгли, то єсть мановцѣми, болѣтами (Луцѣк, 1600 *АрхЮЗР* 6/1, 275); котѣрые то, забравши вѣсѣ тотѣ медѣ в корѣбы, а ижъ болшѣй южѣ занѣсти не могли, тѣды с тѣмъ медѣмъ своѣмъ и до сѣла нашѣго... мановцѣми, пуцѣми пошли (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/1, 81).

МАНТЕЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТИКОРА ж. (*фантастична істота*) мантикора: ма(н)тикóра въ индеи, маю(т)тры ра́ды зоубо(в). а тва(р) чл̄чю. а тѣло л'вее (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26).

МАНТИЯ, МАНТЕЯ, МАНТИА, МАНТИЯ ж. (*чернечий одяг у формі плаща, що спадає до землі*) мантия: мантия сатыновая, въ которую вправиломъ шестнадцать локоть, раска гарусовая, за штучку две копе грошей дадомъ, клобуковъ три, два по полькопы грошей, а третій простий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* I/1, 34); Кирило Терлецкий, приехавши дей тутъ, не ведати для чого, ... взялъ мантию оксамиту ритого... и клобукъ едwabный чорный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* I/1, 355); шубъ шестдесятъ, мантий шестдесятъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); ѿ плаща(х). а(л)бо ман'тиа(х)... и шию и рамена ѿкрываю(т) ними: котóрїс ѿни и мы, мафо(р)те(с) а(л)бо ма(н)тиами называемо (серед. XVII ст. *Кас.* 6 зв.).

МАНТИА див. **МАНТИЯ**.

МАНТИЯ див. **МАНТИЯ**.

МАНЬТЫКА ж. (*дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече на груди й спину*) сакви.

◊ **загледати въ маньтыку** — заглядати в горшки: Не загледай же ты въ мою маньтыку! смотри свое сукни, што въ ней несешь! (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1051); **у маньтыку смотрети** — те саме, що **загледати въ маньтыку**: А протожь радиль бымъ я Оилялетови, абы лепей у свою маньтыку смотрель, што въ ней носить, а въ чужую не загледалъ, кгдажь кождый понесетъ свое власное бремя (Вільна, 1599 *Ант.* 925).

МАНЬКА ж. Ліва рука, лівиця: шѣаа: Лѣваа, ма́нька, шѣлга (1627 *ЛБ* 158).

МАНЬТА¹ ч., *зневажл.* Уніат: которые то вызуиты, хочу мовити езуиты, именемъ христіанства згордили называтися и взяли собѣ товариство зъ манѣты, хочу мовити изъ унѣты (1626 *Кир.Н.* 19); теперъ не познаешъ, который вызуита, а который манѣта. Тутъ не вадить еще животь положити тыхъ вызуитовъ (Там само).

МАНЬТА² див. **МОНЕТА**.

МАНЬЯ, МАНІЯ ж. *зневажл.* (*об'єднання православної церкви з католицькою під владою Папи Римського*) унія: Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнѣть, благочестіе псують. Косою, лукавствомъ вытинають квѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221); А чому отступниково нашѣ того намъ “Слова” або “Науки” въ тую свою “Оборону” не вписали, поневажь ся церковными и Русскихъ отцевъ писмы и наукою въ той своей маніи щитити и боронити хотѣть? (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1011); также и унѣты, вырѣзавшися изъ благочестія шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тон манѣи приступили (1626 *Кир.Н.* 18).

МАППА, МАПЪПА ж. (*картографічне зображення певної території*) мапа, карта: Мы... грани(ц), з ѿбо(х) сторо(н) показаны(х), ѿ(г)ледавъши, ... мапъпы вымаловавъши, и на ѿны(х) знаки грани(ч)ные и урочи(с)ка, ... достате(ч)не выразити и тые ма(п)пы..., ко(ж)до(н) стороне ѿ(т)вористе выдати пови(н)нисмы (Житомирщина, 1639 *ККПС*

198); поводова сторона на(с) ш(т) того тутъ мѣ(ст)ца фу(н)дации юри(з)диции дукътомъ грани(ц) свои(х) не вела, знаковъ грани(ч)ны(х)...., которые намъ трыбуналь выдати... и вымалевати на мапъпа(х) казалъ, не показала (Там само, 201).

МАПЪПА *див.* МАППА.

МАРА *ж.* Облуда, ілюзія: Але хъто такое вѣри не мает, тот... мару, албо прояву нѣякую, а не вѣру мает (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Мечтаніе: Ублѣда, мара; Тма, відокъ фалшійвий, покѣса (1627 *ЛБ* 63).

МАРАНАФА, МАРАНАФТА *ж.* (відлучення від церкви до Страшного Суду) маранафа: ш(т) мѣсца поп ли ѡкіи или діак или причетник теды будет съ ним [Євангеліем — *ред.*] имѣти... // буде на нем анаѡема маранаѡта то ес проклатство вѣчное и мука безконечнаа (1594 *Свєц.* 72–73); Анафема неха(и) да буде(т) и маранафа и (в) та(р)таре великому неха(и) да пребывае(т) (1600 *УИ* 1911/2, 14); а хто бы еи ма(л) ш(т)далити ш(т) тои цркви нахаи (!) бѣдет проклат анаѡема и маранаѡа и будѣ мати сѣдѣ пред нелицемѣрным з ним (Нижня Вижиця, 1646 *Паньк.* 24); Іначей не дай Бжє, вѣчномѣ бы мѣсѣли по(д)падати проклатствѣ. Иже не любит' Гда Іиса Ха, да бѣдетъ прокла(т) Маранаѡа (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); **предавати маранафѣ** — піддавати маранафі: Не отпѣститса ни в сий вѣк, ни в будущий; а павел анаѡемѣ и маранаѡѣ предает его (поч. XVII ст. *Вол.В.* 76).

МАРАНАФТА *див.* МАРАНАФА.

МАРГА *ж.* Багатство, майно: Ну, ци знаешъ, што естъ мамонъ, чомъ то естъ сирянь-

скимъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота, албо сребра (XVI ст. *НЄ* 93); учитъ насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны, и не будьме ненавистливы до убогихъ (Там само).

МАРГАРИТЬ, МАРГАРЫТЬ *ч.* (книга повчань, избраних із проповідей Йоана Золотоустого) Маргарит: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2,... Златоустовъ 2, Маргарить 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 367); ратѣю, во(и)нѣ точѣ, иногда оуживае(т)са, побиваю, ѡкъ оу златоѣстаго в ма(р)гарить в' г' слѡвѣ (1596 *ЛЗ* 72); Златоѣ(ст) в' маргари(т), в' слѡвѣ г'ї, ш лжеоучителех пишеть тыми слѡви (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 29); книги розные... шестодневникъ на быте(и)скіе слова ма(р)гары(т) кни(ж)ка in quarto (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 27).

МАРГАРИТНЫЙ *прикм.* Перлинний, перловий; перлистий: бассаус, ма(р)гари(т)-ны(й), бисе(р)ны(й) (1642 *ЛС* 99).

МАРГАРЫТЬ *див.* МАРГАРИТЬ.

МАРГЪ, МАРКГЪ, МАРЪКГЪ *ч.* Клеймо, мѣтка: И виделомъ такие ма(р)кги два на каждой бочѣце наверьху, а трети(и) маръкгъ на дне — по(д)кова паленая (Луцьк 1592, *ТУ* 225); па(н) Махо(в)ски(и) пыта(л)... пна Юря... для чого бы его попелы граби(л) и до села Рако(в)щины а(л)бо двора своего переве(з) и ма(р)кги по(с)тєсыва(т) ро(с)каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК*, 11, 1, 4, 38 зв.–39).

МАРГѢНЕСЪ *ч.* (незаписаний, чистий край аркуша) маргѣнес, поле, берег: На маргѣне(с) нѣкоторыѣ нѡты и прои(з)волніки

клялісмы, не для тогѡ, абы в' тѣкстѣ зле мѣло быти, але а(и) бы са тоєю нотою, або Прои(з)-вѡлникѡм', тамтоє внѣтрѣ тѣкстѣ бѣдѣчеє ѡбаснѣло (Львѣв, 1639 *Ап.* 12 зв. ненум.).

МАРЕЦЬ, МАРЦЬ ч. Березень: Писан... месеца марца осмогонадцат дня (Словичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 67); лѣта бож(е)го нароже(н)ѡ тисеча пѣ(т)со(т) ше(ст)деса(т) сего м(с)ца ма(р)ца девато(г) дня (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); писа(н) ѣ бсресте(ч)кѣ лѣ(т)а божого нароже(н)ѡ тисеча па(т)со(т) се(м)деса(т) тре(т)его м(с)ца ма(р)ца шо(с)тогона(д)ца(т) д̄на (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); ѡ... рокѣ тепе(р) идѣчого тисеча па(т)со(т) се(м)деса(т) дсвато(г) м(с)ца марѣца два(д)ца(т) шостого дня за прида(н)емѣ вше(и) мл(с)ти ѡгледа(л) есми п̄на михала голѣба (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 168); яко о то того року..., коли они светили пасху свою, тогда тотѣ мѣсець былѣ вже въ ныхѣ апрѣль, а мы его за марецѣ личили (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); На рочка(х) сѣдовы(х) кгро(д)ски(х) киевски(х) ѡ(д) дня дсвато(г) м(с)ца ма(р)ца... пере(д) нами... вра(д)никами сѣдовыми кгро(д)скими... приточыла(с) справа (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III, 4057, 19); Реклѣ... г(с)дѣ... той м(с)ць вамѣ початкомѣ м(с)цевѣ, першымѣ бѣде мѣжи мѣсѣцами // рокѣ, то естѣ марѣць (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.–89).

Пор. **МАРТЪ.**

МАРИХА ж. Шкапа, коняка: Повторѣ добродѣйство Бж̄їе при чл̄вкѣ; ѡкѡ не сѣтвори(в) егѡ ѡкѡвимѣ страшиломѣ, и диво-вѣском' того свѣта... подѡбѣе конѡ, и чл̄ка. мѡлпа, и марѣхи; з' людскѡю персѡнню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2).

МАРКОТАНЄ с. Нарікання, ремствування, буркотіння: Рѡпотѣ, роптаніє: Нарѣка(н)є, ше(м)ра(н)є, маркота(н)є, ворчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТАТИ дієсл. недок. Нарікати, ремствувати, буркотіти: Ропщѣ: нарѣкаю, неслѣшно нарѣкаю, ворчѣ, маркочѣ, ше(м)рѣ (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТЛИВЫЙ прикм. (який нарікає, ремствує) буркотливий: Роптѣвѣ, ропотлѣвѣ: Маркотлѣвый, ше(м)рѣчѣй (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТНО присл. (неспокійно, тривожно) маркітно: Та(к) же те(ж) и всѣ свата дорѡчныє, што прѣвѣй з радостью, з дѣтками и с челѡдкою хвалѣ даючи бѣгу обходѣли сполѣчне. теперѣ мѣсѣт' далѣко ро(з)но. с чого подобно часомѣ єдиномѣ бывѡетѣ маркѡтно а дрѣгомѣ немѣло, Кгда(ж) перѣвѣй все са дѣло ѡсне, а теперѣ ѡкобы са снѣло (Острог, 1587 *См.Кл.* 16).

МАРМОРОВЫЙ див. **МАРМУРОВЫЙ.**

МАРМОРЪ див. **МАРМУРЪ.**

МАРМУРКОВЫЙ прикм. Виготовлений із хутра чорно-бурої лисиці: с того воза з мешко(м) пограбили... шлыко(в) ма(р)му(р)-ковы(х) пя(т), котрыє коштовали по(л)тре(с)та золоты(х) по(л)ски(х) (Володимир, 1587 *ТУ* 214); побрал... шлык мармурковый, за которого дано сорокѣ золотых полских; делѣю шарую муравскую, лисами подшитую (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); У Русачька... делня... бабака(ми) подшитая, шапо(к) две — ѡ(д)на куня, другая ма(р)му(р)-ковая (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

МАРМУРОВЫЙ, МАРМОРОВЫЙ *прикм.*

1. (*збудований із мармуру*) мармуровий: лѣп'шаа быває(т) часо(м) хвороста́наа коу(ч)ка авраа́мова, на(д) мѣры содо(м)скіє, и поусты́на іва́н'нова, на(д) ма́р'моуровыє пала́цы іродовы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

2. (*витесаний із мармуру*) мармуровий: В прирѣжѣной своєй гисторіи плѣнѣоушь свѣ(д)чить, ижъ лисиппоу(с) часоу своєго межи сницарами переднѣйшій вырисова(л) бы(л) два вбразы або вытеса(л) а́лєѣан-дра македо́нского, еди́нь з' щі́рого срѣ́бра, дрѣ́гый з ма(р)моура, едина́къ мармоу́ровый бы(л) зацнѣйшій (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мраморный: Ма́рморовый (1627 *ЛБ* 66); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску... образу Пречистое Богородици, пред которымъ тѣло мое погребено будетъ, а часть тежъ на положенъе камня мармурового з написом на гроби моем (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* I/VI, 625).

МАРМУРЪ, МАРМОРЪ *ч.* (*тверда гірська порода*) мрамур: купьци зе(м)ныи буду(т) плакати и нарекати по не(м) для того и(ж) товаро(в) и(х) жаде(н) не купує(т) товару золота и серебра и камѣна дорогого пере(л) и льну то(н)кого ша(р)лату и шо(л)ку... и всакого ничина з дерева на(и)коштвене(и)шого и(з) мѣди и(з) железа и(з) ма(р)муру (XVI ст. *КАЗ* 647); В прирѣжѣной своєй гисторіи плѣнѣоушь свѣ(д)чить, ижъ лисиппоу(с) часоу своєго межи сницарами переднѣйшій вырисова(л) бы(л) два вбразы або вытеса(л) а́лєѣан-дра македо́нского, еди́нь з' щі́рого срѣ́бра, дрѣ́гый з ма(р)моура (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мраморъ: Ма́рморъ

(1627 *ЛБ* 66); Кре(ст) завѣси(с)ты(и) зеле-ного ма(р)мурѣ... з га(л)кою ѣ ве(р)ху для завѣшеня (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 4); Пото(м) встровъ четверти(и)... пяти(и) пора(м) с того в(с)трова приходи(т) мармѣ(р) сляхе(т)ни(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 535).

МАРНЕ, МАРНѢ *присл.* (*нерозумно, без користі*) марно, даремно: И далси тоу пи(ш) еу(г)лис(т) кды (ж) вза(л) ш(н)... шноую ча(ст) имѣніа... и потратиль ма́рне все шное имѣніє (Львів, 1585 *УС* № 5, 12, на полях); и маєт'ности, и всѣ богатства... мо́жетъ неспдачны(и) емѣ члѣвкъ шпановати, и ма(р)нѣ погѣбити (поч. XVII ст. *Пчела* 13 зв.); на тоє мѣсце гдѣ са хова́ли, заборонано ты(х) вноси́ти, котѣрыє дѣди(ц)ство ш(т)цѣвское, и маєтности позоста́лыє непожітѣчне и ма́рне потрати́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); Безѣма́, тоєжъ: бе(з) ро(з)сѣ(д)кѣ, да́рмш, всѣс, ма́рне (1627 *ЛБ* 134); Абѣвѣмъ живѣтнаа мо́ць живыѣ, а не ш(т)та́тыѣ а́бш ме́ртвыѣ члѣнки соживла́сть. Іа́кш вієнць ма́рне бысѣ чини́ль, Іды́ бысѣ трѣпови // по́кармъ дава́ль (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.–5);

(*безцільно, безмістовно*) марно: к(д)ы мы тоє все оузавши ш(т) ш(т)ца своєго нб(с)ного и пошлисмо на иноую стра(н)у. То е(ст) ш(т)стоупілисмь и ш(т)далилисмьса ш(т) ба ш(т)ца своєго... и(ж) не выпо(л)наемо запо-вѣди его стои живоучи ма(р)не а не оуцтиве та(к) іако блоу(д)ныи снѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 4); Чем же вы на стадо христово хулите, яко овчарню законную от злодѣев и разбойников пилне стерегут, яко да душ своих марне не потратят (1598 *Виш.Кн.* 96); А поки жъ не обачымося же и душевне и тѣлесне, марне погибаемо, што все ласкаве мудрому хресті-

янскому баченью ваше милости поручившы, себе зъ уставичными поволностями нашими въ ласку ваше милости залецаемъ въ Кіевѣ (Київ, 1621 *АСД* I, 265); мас(т) игѹме(н)... ректоромъ шбрати, которы(н) ѡкъ дидаскала такъ и спѹдеевъ в ихъ повин(н)остехъ на кожды(н) день постерѣгати..., Ажебы дѣтокъ имъ врѹчоныхъ лѣта молодые марне са не терали, за которыхъ ѹчителеве личьбѹ Бгѹ чинити мѹса(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67–68).

Див. ще **МАРНО**.

МАРНІЙ *див.* **МАРНЫЙ**.

МАРНО *присл.* (нерозумно, без користі) марно: Але за сказітелними тѹми и по грѹзи валѹючимиса лапѹчками марно забѹвной мѹдрости свѣцкои оудѹвшиса, потѣшителевѹ достѹйность единоисто(т)ного похоже́на ш(т) Ѱца, двшма почѹтками, бѹрзо глѹпе, абы(м) не рѣкль незбѹжне и погѹнско шписѹють и зневажають (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200); Сѹѣтнш: Мѹрнш, дарѣмне, нѣкчѣмнш (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **МАРНЕ**.

МАРНОСТЬ *ж.* Марність, марнота, суета: Яко же бо дима, нынешный вѣк любяты, и тѣло и душу для Марности губяты, мамонѣ, яко богу, вѣрно работаютъ, въ златѣ и серебрѣ всю надежду мають (к. XVI ст. *Укр.л.* 79); Берѣмо еще прикла(д), и з' Стыхъ Постнико(в)... ѡко всѹ марности того свѣта, и мимохѣ(д)ныи роскоши возненавидѣ(в)ши прѹѹли на себѣ... кр(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.); Мѹрно(ст) те(ж) є(ст) го(д)носте(м) забѣгати, а на высѹкѹй са ста(н) выносѹти. Мѹрно(ст) є(ст) за телѣсными пожа(д)ливости ходѹти и того пожадѹти, ш що

на по́тым потреба бѹти та(ж)ко караны(м) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); Сѹѣта: Мѹрность, нѣкчѣмно(ст), порѹжность, дарѣмность (1627 *ЛБ* 124); всѹчѣскаа сѹѣта, прѹжно(ст) и мѹрность, всѣ рѣчи по(д) слнцемъ, нѣчѹгш; пѣвногш, все бѣжитъ бѣгомъ непостоѹннѹм', ѡкш тѣнь шблака безво(д)ного (Чернігѹв, 1646 *Перло* 122); **марность марности** — марнота марнот: Все ѹхъ мнѣ мѹрностью са мѹрностиѹ ставѹеть: и всѹ помпа того свѣта, ѡ(к) дѹмъ щезѹет' (Львѹв, 1615 *Лям.Жел.* 2).

МАРНОТРАВЕЦЬ *ч.* 1. Марнотратник, марнотратецъ: Лѹтыги: Марнотрѹвцы (1627 *ЛБ* 59).

2. Згубник, нищитель: ш ѹдѹме прѹш(т)чѣс, кды тво(н) до(м) пилнѣй оуважаю, ш(т)ѹцѹ подобного томоу нѹшему тебе бѹти знайдѹю: знайдѹю бовѣ(м) в дѹмоу твоє(м) справѣдливо-го и невинного Авѣла, и мѹрнотрѹвца, и брато-оубѹйца кѹнна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290).

Див. ще **МАРНОТРАВЦА, МАРНОТРАВНЫЙ**.

МАРНОТРАВНЕ *присл.* Марнотратно: Блоѹдно: шшетѣчне, марнотрѹвне, роспоѹст-но (1627 *ЛБ* 11).

МАРНОТРАВНОСТЬ, МАРЪНОТРАВНОСТЬ *ж.* Те саме, що марнотравство: Марѹнотрѹвность лѣтом молодым, бывает, хто у латѹнѹнников наѹк уживает. Мало там о Христѣ наѹки слышѹти, мало о спасенѹном пѹти навѹкнѹти (к. XVI ст. *Укр.л.* 86); дишнисѹ... грѣчѣскы(х) младенцо(в) оупоми-на(л), жебы... назбы(т) мѣдѣ не оуживали, але немнѹго, чѹмъ наоучѹти хотѣ(л), же не трѣба допоѹщѹти молоды(м) мѹрнотрѹвности анѣ

збѣткою, кды бовѣ(м) рѣзь ш(т) ни(х) рѣ(ч) посполѣтаа зарѣзѣтса, згѣла оупѣсти и зопсовѣтиса моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289).

МАРНОТРАВНЫЙ *прикм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **марнотравець** у 1 знач.: Бы(л) оу грѣковѣ шсоблѣвый на ма(р)нотравны(х) законѣ, котѣры(х) в ш(т)цевскы(и) грѣбѣ, або на тоѣ мѣсце гдѣ са ховѣли, заборонѣно ты(х) вносѣти, котѣрыѣ дѣди(ц)ство ш(т)цевское, и маѣтности позостѣлыѣ непожѣтѣчне и мѣрне потрѣтили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); **сынѣ марнотравный** *див.* **СЫНѢ**.

Див. ще **МАРНОТРАВЦА**.

МАРНОТРАВСТВО *с.* Марнотратство, марнотратнѣсть: Кнѣжа... по ты(х) корцѣра(х)... не быва(л) ани дынѣдова(л) и мѣлодѣсти лѣтъ своѣхѣ по ма(р)нотравствѣ и рѣспѣста(х) на бѣркѣ не трѣти(л) (Острог, 1598 *Отп.КО* 17 зв.); ш марнотравство нещѣсноѣ! Бѣчишь ли до ѣкого оубо(з)ства привѣло того то снѣблоу(д)ного, котѣрый бѣдоучи з дѣмоу зѣцного небораѣкѣ свѣнѣ пѣсти моуѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290 зв.); Блоудѣ: Пороубѣство, вшетѣчѣнство, мѣрнотравство, збѣтокѣ (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **МАРНОТРАВНОСТЬ**.

МАРНОТРАВЦА *ч.* Те саме, що **марнотравець** у 1 знач.: а дрѣгы(и) [снѣ] глоупый, и порѣжный, нешбычѣйный, пѣаница, рѣспоуѣстникѣ, мѣрнотравца и блоудникѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.).

Див. ще **МАРНОТРАВНЫЙ**.

МАРНЫЙ, МАРНѢЙ *прикм. 1. (нічого не вартый; який не має справжньої цѣнності)* марный, суѣтний: Св(г)листа повѣдаѣть. якѣ хс

оучѣть. абы жа(д)ного доброго дѣла про марнѣноую хвалоу не чинили (1556–1561 *ПС* 35); Велик ѣсть бог, судѣя грозный всему свѣту, пред котѣрым станут папы того вѣку, котѣрыѣ смѣють Христова декрѣта велѣце зневажати // для марного злата, ламлючи канѣны и вызнѣнѣе вѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); незгоды, розманѣтые споры, насмѣвиска, натрасанѣя,... живота своѣвольность, угоненѣся за марными того свѣта дѣгнитарствы, и набыѣте презѣ нихѣ маѣтностей, для котѣрыхѣ иногды и вѣры ѣтступуюѣтъ (1603 *Пит.* 198); Иѣ Григорни тѣрманѣскии... з шлахѣ(т)ною небошкою настасѣю... переживши на то(м) свѣтѣ... лѣтъ ки(л)кадѣся(т) и ро(з)мышляючи... того свѣта славы ма(л)зе(с)кѣи (!) шбачилѣ(м) же сѣ(т) ма(р)нѣи и недо(л)готрѣваючѣи (Топѣльница, 1616 *ЦДИАЛ* 14, 1, 96, 643); Прагнѣ а далѣкѣ бѣрзѣй розстѣтиса зѣтѣломѣ... нѣжли тѣтѣ на сѣмѣ мѣрномѣ свѣтѣ жѣтѣи (Вѣльна, 1620 *См.Каз.* 24); и в бра(т)ствѣ ведлѣгѣ св(г)лѣи досконѣло(м) Пора(д)кѣ мнѣшеского, в котѣро(м) всѣ рѣчи свѣта того, ѣко мѣрныѣ повергѣши, А вѣ всюѣмѣ оучню(в) ѣго стѣ(х) наслѣдѣючим (1623 *ПВКРДА* I-1, 37); Тѣ правдѣивая перѣсторѣга;... абѣсѣмо вѣ роскоши телѣсной тогѣ свѣта // не тонѣли, и не трѣтили живота вѣчногѣ, для мѣрнѣи рѣскѣши, и слѣдѣности мѣра сѣгѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 135–135 зв.);

(*незначный, дрѣбный*) марный: До того (ж) стѣго Анѣонина прише(д)ши ѣденѣ легкомыслны(и) члѣвѣкѣ просилѣ ш клатвѣ на сѣсѣда своѣго, ш марнѣю рѣчь (поч. XVII ст. *Пчела* 3); не жѣлоуй тѣды тѣкѣ марной рѣчи хр(с)тоу самарѣнѣко спѣситѣлю твоѣму, аѣ вспомни рѣчѣ(и) ѣкѣ авраамѣ великѣй патриарха аггловѣ приалѣ, и оучѣстовѣлѣ гоѣне

(поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Еще ли смѣе(ш) ѡ жѣно почръпавши зѣмной воды емоу оутрѣ(ж)шоуса пѣти не дати? такъ ли срѣгаа есте(с), не лю(д)скаа, не збѣжнаа, же мѣрной рѣчи не даси емоу? (Там само, 184 зв.);

мізерний, жалюгідний: перепѣстиль на негѣ бѣрныи вѣтры. которѣи такъ окрѣтне возвѣали, и(ж) въ мгнѣню ѡка // богато и мистернѣ бѣдованыи палаци, ѡко ма(р)нѣю лѣпанкѣ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Прстажко(ст) гѣркои скорби до(м) бѣдно стрѣхлѣлы(и), ѡпѣсти твой мѣрны(и) гма(х) ѡкрѣтне зболѣлы(и) (Львѣв, 1631 *Волк.* 12).

2. (який не приносить очѣкуваних наслідкѣв, користѣ) марний, даремний, непотрѣбний: пожѣт'ки с тѣхъ маѣстностей приходѣчѣе... не на выкѣпова(н)е вѣзней... на рѣскоши, на пѣм'пы, на непотрѣбныѣ гѣведы, на ро(з)майтѣе мыслѣвства, и на ѣныѣ мѣрныѣ выдѣт'ки оборѣчѣють (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 194); кгдажъ если бы не доставало вѣри, теды всѣ учинки суть мѣрныѣ и мертвыѣ, и безъ вѣри не есть речъ можнаа, же бы мѣль кто Богу ся прислужити (Єгипет, 1602 *Диал.* 56); забавлѣлиса бовѣм' [хр(с)тобѣрцы] ѡколо бѣдова(н)а домѣвъ, мнѣмаѣючи, же ѡкъ дѣма мѣшкати бѣдѣтъ, и южъ мѣсто собѣ в' рѣзѣмѣ и мысли присвоѣючи, гды Гѣ Бѣ порѣжними и мѣрными оучинѣлъ рѣды ѣх' и намѣвы (Киѣв, 1627 *Тр.* 667); а если нечѣстотѣ грѣхѡ(в) в' ср(д)цѣ ховѣти бѣде(т), марное егѡ волѣн'е, порѣжнаа и Мѣтва, поневажъ не есть Бѣ слѣхѣчсмѣ гѣлосѣ, ѣле ср(д)ца вѣдцемѣ (Киѣв, 1648 *МІКСВ* 349);

(проведений без користѣ, змарнований) марний: Тмами наказани(и) сп(с)ти и(х) не може, и(ж) и(х) сме(р)ть ѡкъ злодѣ(и) чѣго не

да(и) бѣе Пожре(т) на надѣю до(л)го живота, Абы з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ныѣ лѣта (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ*, 182, 107);

(який не справджується) марний: не зычимо собѣ таковыхъ полными филозофѣи своеѣ думами и марными мозку своего снами людѣ Божѣи и наши спокойныѣ сердца мѣли заражати и трѣжити (1603 *Пит.* 83); з ѡкои причѣны плѣгѣвыи сны нѣчныи похода(т)... Гды на насѣ при(и)де... со(н) мѣрны(и), не маѣшь вѣрити, же того причѣною є(ст) твоѣ спанѣе, ѣле не(д)ба(л)ство чѣсѣ прѣшлого (сер. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

3. Злий, лихий; вартѣи осуду: Бѣчѣ зѣцныи мѣжѣ, ѡко сѣ(т) Пѣвелѣ лѣдской мѣдрѣсти повѣгѣ ѡшѣканѣ(м) назывѣеть мѣрны(м), и котѣраа по(д)крадѣеть злодѣйскимѣ спѣсобѣ(м) рѣзѣмы (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 201); Слоуѣхай дѣха стѣго спрѣвы. Слоуха(и) ап(с)лского выхвалѣна... наслѣдоу(и) стѣ(х) людѣи ставли, а не давѣйса марны(х) людѣи слѣдо(м) ѡ(т) шѣрое а прѣвое дѣрѣгы ѡ(т)водѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.);

негѣдний, огидний: Блад: мѣрнаа мѣва, свѣготѣнѣе, баснѣ, вѣмыслы (1627 *ЛБ* 11); И... Юѣда ѣлакоми(л)са на мѣрныи пѣназѣ... а що ж вскѣра(л) грызло его злоѣ сѣмнѣна, поверг(л) прѣ(ч) пѣназѣ а са(м) са обѣси(л) (Височани, 1635 *УС* № 62, 18 зв.); Кѣждѣе бо мѣтництво ѡсоблѣвыи грѣхи приносѣтъ єи: ѣвое ѡбмѣвиска,... и прѣсаги, и клѣтвопрѣстѣпства, и порѣжнихъ мѣвъ, и шкарѣдыхъ, и мѣрныхъ слѣвъ, и ѡбжѣрства збѣтнаго (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 268); Варѣймоса всѣкои збы(т)ней и прохѣрой мѣрной и порѣжѣи мѣвы (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 306).

МАРНЪ *див.* МАРНЕ.

МАРОТЬ *див.* МАРТЬ.

МАРСОБЫСТРЫЙ *прикм.* (*готовий до боротьби*) бойовий: Знаєть в марсобыстрых южь Еврѡпа цнѡтахъ Замоискихъ Фебоѡсны(х) знаєт' в Клеинотахъ (Київ, 1631 *Зем.Зам.* тит.зв.); Миѡго плыне(т) пожѡтковъ з' Дрѡкарскои штѡки, З ней своѡ в(т)носаць слѡвѡ всѡ Науки. Шна то Богатырѡвъ Марсобыстрыхъ справы Залецаєть ихъ зацность, и Велмѡжно(ст) слѡвы (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

МАРСОВЪ *див.* МАРСОВЫЙ.

МАРСОВЫЙ, МАРСОВЪ *прикм., перен.* Вѡйсковий, бойовий: Барзо в' кѡнштахъ Марсовыхъ, мѡжне сѡть клеѡнѡты Котры(х) собѡ набыли Прѡдкѡвъ твоѡхъ цнѡты (Львѡв, 1642 *Бут.* 2); пагорок марсовъ *див.* ПАГОРОК; поле марсовое *див.* ПОЛЕ.

МАРСЪ *ч. 1.* (*даньоримський бог вѡйни*) Марс: Свѡти(т) Шлѡмпъ з' Звѡздами: марсь тѡ(т) же складаєт' Тѡрчи своѡ при Кр(с)та(х) (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Нешмыліла надѡа, котѡрѡю шбывѡтеле тѡтѡйшого Вѡевѡдства мѡли... гдѡсь зарѡвно з' дрѡгими богатырѡми, за мѡлѡю в(т)чѡзнѡ мѡжне стѡвачѡса непрятелеви в(т)чѡзны на рѡзныхъ експедицѡхъ, живѡтъ твоѡ вѡнтплѡвомѡ повѡрѡль Мѡрсови (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 5 ненум.).

2. *Перен.* Вѡйна, битва: Істность бѡвѡмъ оного, в' Мѡрсѡ фѡндовѡна, И в' Валѡчной Мѡнерѡвѡ мѡцно в'кгрѡнтовѡна. Загѡны рѡспѡщаєть, в' свѡтѡвые двѡры: Летѡтъ на высѡкѡе, рыцѡрства гѡнѡры (Львѡв, 1642 *Бут.* 4 зв.).

МАРТОВЫЙ *прикм.* Березневий: охтан два друкованых; Златоструй; прѡлогъ мартовый; прѡлогъ сѡнѡтебровый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/IV, 503); Прѡлогъ на(и)бо(л)ши(и) ма(р)товы(и) на пе(р)гаменѡ ѡставъ ерусали(м)ски(и) на че(т)ве(р)тиѡ. Канѡны Бѡци... требникъ стрѡти(и)ски(и) (Львѡв, 1637 *Инв. Усп.* 29 зв.).

Див. ще МАРЦОВЫЙ.

МАРТЪ, МАРОТЬ *ч.* (*третѡй мѡсяць календарного року*) березень: предали дѡша своѡ в роуцѡ бѡжи. м(с)ца. мар(т). вѡ .ѡ. днѡ (1489 *Чет.* 146 зв.); Писанѡ вѡ Петриковѡ, Марта 22 день, индиктѡ 12 (Петркѡв, 1508 *РЕА* I, 76); а мнѡ и пото(м)ко(м) моѡ(м) слу(ж)бѡ зѡ(м)скѡю слѡжити ѡко на поцѡтѡвого шлѡ(х)тича залежи(т) и на то есми емѡ да(л) сѡсь мо(и)ли(с)ть по(д) печѡ(т)ю моѡю... писа(н)ѡ мѡленовичахъ м(с)ца ма(р)та три(д)цѡтого днѡ (Миляновичѡ, 1572 *ЖКК* I, 36); М(с)ца марта, погебреискѡ адарѡ. просто марецѡ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писа(н) в жо(л)чѡвѡ м(с)ца ма(р)та... //... славе(т)ны(м) пѡно(м) мѡщано(м) лво(в)ски(м) бра(т)ствѡ ставропигни... належитѡ дѡти (Жолчѡв, 1609 *ЛСБ* 424, 1–1 зв.); В котѡрое число боѡдѡсть Мѡрта, цѡвтѡнаа срѡда, в' тѡе число ге(н)вѡра тѡе(д) почне(т)са, а если бѡде(т) цѡвтѡнаа Срѡда апрѡла, в' тѡе число фе(в)рѡла тѡе(д) почне(т)са (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316 зв.); такѡвое тепло бѡло. и(ж) сѡды квѡтнѡли. травѡ велѡкѡи бы(ли)... Пото(м) м(с)ца мѡрта. бы(ли) морѡзи, и(ж) в'ши(т)ко помѡрозѡло (поч. XVII ст. *Крон.* 57); два пѡтогласники писаные мѡнеи мѡсѡ(ч)ные марѡ(т) и апрѡль вкупѡ маи Іѡнь шѡсобны(и)

(Львів, 1637 *Inv. Усп.* 29); Данъ въ Чернѣгове, 1650, марта 20 (Чернігів, 1650 *АИМЗМ* 14).

Див ще МАРЕЦЬ.

МАРУНА ж. (*Pirehrum Parhenium*) піретрум дівочий, маруна дівоча: parhenium, маруна трава (1642 *ЛС* 301); chama(e)melon, руме(н) и маруна трава и коко(р)на(к) трава (Там само, 119).

МАРЦЕПАНЬ *див.* **МАРЦИПАНЬ.**

МАРЦИПАНЬ, МАРЦЕПАНЬ, МАРЬЦЕПАНЬ ч. Марципан: Оува(ж)те (ж) добро ли є(ст) злото и(з) ржею мѣшено, не шкодливь ли є(ст) мар'ципанъ с трѣтизною приправны(и), добра ли мл(с)тѣн(я) ш(т) рѣки граблѣнїа (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); панове Макарьские... пенязы властные протестантис, на марьцепаны даные, под именем протестан(ъ)тис, золотых килканадцать задатковыхъ взявъши, на себе и свое потребности обернули, чинячи початокъ до розорвання того акъту (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 8/III, 596); сведчачий,... кошть немалый на тоє положивши, перед часомъ, тому акътови веселкому назначонымъ,... такъ на марцепаны, яко и иньшие потребности тутъ в Луцьку реместникомъ пенязы подавалъ (Там само).

МАРЦОВЫЙ, МАРЬЦОВЫЙ *прикм.* 1. Те саме, що **мартовий**: взяли... солоду пшеницкого марцового маць дванадцать, а житного и зъ ячменемъ солодовъ шесть; солонины полтовъ сорокъ, саль тридцать (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Пере(д) судъ... приточыласе справа... межы урожонымъ пано(м) Криштофомъ Макаровичомъ Ивашеньцевичомъ, поводомъ, а в бозе велебнымъ его

м(ст)ю ш(т)цемъ Есифомъ... Ру(ц)кимъ, митрополитомъ киевски(м), позыванымъ, за апеляцією ш(д) суду кгро(д)ского Киевского з рочьковъ ма(р)цовыхъ, в року прошломъ тисеча ше(ст)сотъ два(д)цать ш(с)момъ сужоныхъ (Люблін, 1633 *ТУ* 298).

2. Вл.н., ч.: Сте(ц)ко Марьцовы(и) (1649 *РЗВ* 448).

МАРЦЬ *див.* **МАРЕЦЬ.**

МАРШАЛЕКЪ, МАРЬШАЛЕКЪ ч. Те саме, що **маршалокъ** у 2 знач.: Вм̄ приває(л)зы(ч)ливы(и) Ко(н)стантинъ к(ж) шстро(з)кое воевода кие(в)ски(и) ма(р)шале(к) зе(м)ли Волин(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); Староста Марьшалекъ Кола Рыцерьского...подалъ... Лавдѣмъ зъго(д)не ш(д)... Шбыватело(в)... на Се(и)микѣ Елекъцые Депѣтацы(и) ъхвалоное, подавъшы просиль абы было в книги принятое и записано (Житомир, 1650 *ПВКР-ДА*, II-3, 42).

МАРШАЛКОВАТИ *дієсл. недок.* Головувати: лайкъ цѣсаръ палеоло(г) на синодѣ ферарскомъ и флорѣнскомъ, не толко голось мѣлъ, але тежъ... незвычайне маршалковаль (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 54).

МАРШАЛКОВАЯ, МАРШАЛКОВАА, МАРШАЛЬКОВАЯ *прикм.* у ролі ім., ж. Дружина маршалка: Я кнегини... Коширская, старостинаа Луцкаа, маршалковаа господарьская, кнегини Ганна... явно чиню симъ моимъ тестаментомъ... Ижъ зъ полное памети и розѣмѣ моего доброго, никим не припѣжона, ани тежъ намовлена, шдно по своей доброй воли, лежачи на смертной постели... штписываю при животе... и по жи-

вотє именѣа моего Дерьнѣ на церковь (Луцьк, 1545 *AS IV*, 418); я милуючи братанку свою... панюю Петровую Загоровъскую маршалкову господарьскую панюю Федору Федоровну, даю, дарую... ее милости... полчетверта дворища моих властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР 8/VI*, 56); а къ тому еще остала ми винна... пани Ганна Коптевна, маршалковая господарская, двадцать копъ грошей личбы Литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР 1/I*, 36); Я Гальшка Гулевичовна... маршалковая Мозырская, упатруючи на том свити короткость живота людского и непевности години розлученя души с тиломъ, а ничого певнейшого перед очыма не маючи... остатнею тоєю волею моею распоражаю и мети хочу непорушьно (Луцьк, 1641 *ПККДА I-1*, 71).

МАРШАЛКОВАА *див.* **МАРШАЛКОВАЯ**.

МАРШАЛКОВИЧЪ, МАРШАЛЬКОВИЧЪ *ч.* Син маршалка: едучи к Острогу... в Олыце п̄новъ ма(р)шалъковичовъ по грошу берутъ (Луцьк, 1545 *TU 66*); в Олыце вря(д)ники пано(в) ма(р)ша(л)ковичовъ берутъ ш(т)воза по грошу (Кременець, 1545 *TU 70*).

МАРШАЛКОВСТВО *с.* Обов'язки маршалка: Присылал до нас... княз Андрей Александровичъ Санкѣшковича, шповедаючи намъ, иж шн вжо ссть при старости и на слѣжбы наши не можеть... сздити и тым врадомъ, маршалковствомъ Волынское земли справовати и жедалъ нас, абыхмо дозволили на его местцо сынѣ его... з вами на слѣжбы наши сздити (Краків, 1525 *AS III*, 274).

МАРШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ**.

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОКЪ, *ч. I.* (*один із найвищих урядників Польського Королівства і Речі Посполитої*) маршалок: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника // Луцкого и Берестейского у Лерина... со всех мытъ на тыи минутыи два годы, што прошли отъ семое суботы, которая была индикта осмого (Краків, 1504 *АЛМ I/2*, 148–149); А при том были и томѣ добре зведоми... подчаший господаря, короля его Милости... маршалок и писар господаря, короля Его Милости (Вільна, 1529 *AS III*, 346); Я князь Андрѣй... Кошерский, маршалок господаря Его Милости, справца воеводства Киевского явно чиню сим моим листом (Київ, 1542 *AS IV*, 310); Я шлиза(р) ки(р)де(и) ма(р)шалокъ его кроле(в)ское мл(с)ти а ива(н) кирде(и) петровичи... маючи възглядъ на сестрѣ нашу милую п̄нею... кру(п)скую по(д)чашинѣю... а з милости брате(р)ское... абы шна з о(т)чизны своеє потихѣ мела... дали е(с)мо е(и)... на выхова(н)е до живота ее мл(с)ти село гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ 103, 26/Id*, 1821, 17); А при томъ были и того всего добре сведоми и(х) м(л)... ма(р)шалокъ короля его м(л)... па(н) во(з)ны(и) и горо(д)ничы(и) (Єсївці, 1581 *ЛНБ 5, II 4044*, 100 зв.); Слѣжбоначалникъ: Старшій справца, маршалокъ (1627 *ЛБ II 17*); **маршалокъ великий** — вища посадова особа (перший міністр) у Речі Посполитій та Великому князівстві Литовському: А при тым // теж были люди добрыє и томѣ сѣт добре свѣдоми: Пан Васко, дворянин господарский... а пан Ивашко, дворянин пана Яна, маршалка великого (Володимир, 1521 *AS III*, 206–207); **маршалок дворный** — управитель

великокнязівського двору; очільник шляхти, яка служила при цьому дворі: При том был: Маршалок нашъ дворный... а маршалокъ, шх-мистръ королевое ее Милости... а маршалокъ и секретар нашъ, намѣстникъ... Браславскій, пан Иван Свѣтга (Львів, 1509 *AS* III, 70); и к тому... покладали листъ пана Ивана его милости Горностаевъ, маршалка дворного (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 40); Иванъ Богуфаль... //... поступилъ списованя шкоды; которые бы ся, за въеханемъ кгвалтовнымъ владыки... на епископию Володимерскую, въ гумнехъ, збожахъ, попелохъ, комягахъ, робленыхъ и не робленыхъ... и в иньшихъ многихъ речахъ и маетностяхъ, што... намененый... панъ Иван, в долзехъ скарбныхъ его велемойной милости, пану маршалку дворному, типовые описанные речи, въ дверехъ и в именахъ владычества Володимерского маючи, сее прошлое весны былъ поступилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/II, 12–13); **маршалок земскій** — голова земського сеймику: А при том бѣдѣчимъ велебнымъ и велможнымъ... маршалкѣ земскомѣ, старосте Городенскомѣ, панѣ Пнѣ Юревичѣ; панѣ Троцкомѣ, старосте Жомойтскомѣ... и инымъ паномъ радамъ нашимъ (Вильна, 1507 *AS* III, 43); О чомъ же и воевода Волинскій, Маршалокъ Земскій, Канцлеръ Великого Князства Литовскаго, староста Берестейскій, державца Борысовскій и Шавленскій, панъ Миколай Радивиль Насъ за ними у причинѣ жедаль (Вильна, 1556 *PEA* II, 54); **маршалокъ монастыра** — управитель господарськими справами монастыря: маршалокъ монастыра Печерского, а..., слуга церковный печерский отчизный, а... лучникъ св. Николы Пустынского, а Мазало, отаманъ Неводицкий... на

том присягу учинили, ижъ то суть властные звечитые озера церковные, к чему Ленковичи и сами их привели и того имъ допустили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 44).

2. (*управитель замку або адміністративно-територіальної одиниці*) маршалок: Пн князь Семень Юрьевич... маршалок волинское земли (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Пн кнѣзь коста(н)ти(н)... шстро(з)кии па(н) виле(н)-скии гетма(н) г(с)дра корола его мл(с)ти староста луцкии брасла(в)скии и вѣницкии ма(р)шалок воли(н)ское земли (Острог, 1520 *ПИ* № 11); будучи на сойму..., бискупу Луцкому..., так теж и мнѣ вряднику господарскому и маршалку земли Волинское, старосте Володимерскому..., водлуг росказаня господаря короля его милостя, ино отецъ архимандрит... перед нами жалобу положил на князя Богуша (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* I/VI, 25); А такъ для тых великихъ потребъ тамошнихъ, в тых часехъ без всакого шмешканья, посылаемъ на списанье маршалка нашего, пана Ивана Воловича, которомѣ есмо потребы шныхъ замков доглядати, а списѣючи, намъ ѣ ведомост доносити порѣчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); по(д)даны(и) ве(л)мо(ж)ного княжати его мл(с)ти ко(с)те(н)тина Шстро(ж)-ского, восводы кие(в)ского, ма(р)шалка зе(м)ли Воли(н)ское, Мошко Мисонови(ч), жи(д), шповеда(л) и жалолова(л) (!) на вряде ш то(м), и(ж)... во(и)ть коротешовьски(и)... не маючи... до мене жадное потребы..., уззавъши мене до дому своего... зве(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); освецоному княжѣти а ясне велможному пану пану Костентину, божью милостью княжати

Острозському, воеводі Київському, маршалкові землі Волинське, старості Володимирському, пану своєму милостивому, многогрешный слуга церкви божое и богомолець его королевское милости... Ипатеи, епископ Володимирский и Берестейский, душевнаго и телеснаго здравія верне зычыть, на часы незамероные, съ вортуннымъ панованьемъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 985).

3. (наглядач за якою-небудь церемонією, процедурою, дотриманням формальностей) маршалок: тымъ часомъ, нижъ ся послове звернули, не хотячи часу травити, обрали двоухъ маршалковъ для порядку: одного духовного, а другого свецкого (Вільна, 1599 *Антир.* 525); Маршало(к), або староста на веселю, радца або преложоны(и) на(д) потравами и напи(т)кѹ весела (1627 *ЛБ* 181).

4. (високе військове звання) маршалок: архитрікли(и), ма(р)шало(к), начални(к) тремъ въсклоненіамъ, сирѣчь лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

5. Вл.н.: ꙗ иванъ зъ Барлемонтѹ зезнаваю ижемъ нана(л) Петрѹ марша(л)кѹ домъ в Антверпїи на рынкѹ збѹдованы(и) по(д) знако(м) зайца зъ подворемъ и з стѹднею (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); ꙗ ꙗнъ великий твержѹ и признаваю ижемъ взалъ ш(т) Петра марша(л)ка сѹмѹ пяти либръ и пяти солдовъ брабантскихъ взглядомъ на(и)мована домѹ на по(л)рока (Там само, 69 зв.).

МАРШАЛСТВО с. (місцеве, територіальне правління) уряд: Присылал к нам маршалок волинськое земли... жалѹючи ш томъ, што ж дей вы в доходы его, которые на врад его, маршалство земское приходат, ѹстѹпае-

теса и помочное собѹ беретє (Краків, 1523 *AS* III, 248).

МАРШАЛЬ ч. Маршал. Вл.н.: при которо(м) списаню сѣдѣло право одрехо(в)-ское. ва(н)ца дми(т)рь федоурь приста(в)ка коуза(н) паша гри(ц) ма(р)ша(л) ины(х) люди на то не мало (Одрехова, к. XVI – поч. XVII ст. *ЦДАЛ* 37, 16, 19).

МАРШАЛЬКОВАЯ див. **МАРШАЛКОВАЯ**.

МАРШАЛЬКОВИЧЪ див. **МАРШАЛКОВИЧЪ**.

МАРЩЕНИЙ дісприкм. у ролі прикм. Зморщений, насуплений: Агтль:... когда комѹ добре поводилося, се(р)це твое ш(т) зависти схло и дѹшѹ не ставало, на добріи люде и мѣлостивїи нѣгди ласкави(м) шкомъ анѹ веселою тварію безъ ма(р)щеного чела на такового не пойзрѣль (Чорна, 1629 *Диал.* о см. 273).

МАРЪНОТРАВНОСТЬ див. **МАРНОТРАВНОСТЬ**.

МАРЪЦЕПАНЪ див. **МАРЦИПАНЪ**.

МАРЪЦОВЫЙ див. **МАРЦОВЫЙ**.

МАРЪШАЛЕКЪ див. **МАРШАЛЕКЪ**.

МАРЪШАЛОКЪ див. **МАРШАЛОКЪ**.

МАРЪШАЛЬКОВЪ (який належить маршалкові, який стосується маршалка) маршалків: сдучи з места его мѣ(с)ти пна маршалкова Рожасва... чере(з) речку его м(л). пна ма(р)шалкову Ставискую (!), межи речкою другою пна хоружого Ще(н)ко(в)-кою, посередине, почавши ш(т) лозокъ реки

Зви(ж)деня два копцы велики(х) нарощныхъ (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

МАРЫ *мн.* (ноші для перенесення мерців) мари: и пристоупив'ши дотькноульса шдра мари ты(и) па(к') // которыи мер'т'вого несли стали. и рекль м'лоден'че тобѣ мов'лю в'стань. и сѣль мрт'выи и почаль мовити (1556–1561 *ПС* 240 зв.–241); пан Иона... с паномъ Кузмою... попов и мужиков розогнали и тело с труною и з марами квалтовне отняли, панее Борисовое и пановъ Ощовскихъ мало не бозабияли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 376); маючи я при себе сторону шляхту, былъ есми въ мѣстѣ Дубне и видѣль есми чоловѣка на смерть забитого, лежачого, на марахъ, посередь рынку Дубенского, противъ церкви Святого Микола (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); Рака: Трѣнна, дерсвище, або мари (1627 *ЛБ* 107); вдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) ѡмершыхъ... вдѣва(д)ло на мари... з фре(н)-дзлею (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 73).

МАСАЗОВЫЙ *див.* **МОСЯЖОВЫЙ**.

МАСЛАКЪ *ч.* Маслак. Вл.н.: Ярема Масла(к) (1649 *РЗВ* 379 зв.).

МАСЛЕНИЙ *див.* **МАСЛЕНЫЙ**².

МАСЛЕНЫЙ¹ *прикм.* Маслинний, маслиновий: лаѡроѡ(с) по ла(т)... а по рѡ(с)ки древо масленое а на не(м) растѡ(т) орѡхи масленые бобковые (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

МАСЛЕНЫЙ², **МАСЛЕНИЙ** *прикм.* Масляний. Ѡ запусы масление, масленые запусы *див.* **ЗАПУСТЬ**².

МАСЛИНА *ж.* (*Olea L.*) (вѣчнозелене древо з їстівними плодами) маслина: Maslina:

oliwne drzewo (Жовква, 1641 *Dic.* 67); olea, ма(с)лина (1642 *ЛС* 290); orchies, родъ маслини (Там само, 294).

МАСЛИНОРОДНИЙ *прикм.* (про древо) який родить маслини: oliuifer, ма(с)лино-ро(д)ни(й) (1642 *ЛС* 291).

МАСЛИЧЕНЪ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ**.

МАСЛИЧНИЙ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ**.

МАСЛИЧНЫЙ, **МАСЛИЧНИЙ**, **МАСЛИЧЕНЪ** *прикм.* 1. (який стосується маслинового дерева) маслиновий: ннѣ бо намъ красная весна восиала есть. и цвѣты оукрасила.... // красная ш(т)расли. и дрѣва маслична процвѣль (1489 *Чет.* 208 зв.–209).

2. (виготовлений із маслин) маслиновий: Елѣй маслинны(и): Тѡкъ, або олѣск' олівкѡкъ. масть масличнаа (1627 *ЛБ* 35); oleaceus, ма(с)ли(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 290).

МАСЛО *с.* 1. (харчовий продукт із вершків або сметани) масло: з Городишское волости яловица, а вепрь, а баранъ, а къ тому масла полсема пуда, а полторы копы сыровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); и на слоужение да(л)ем ѣѡ гроши(и) и шеля(г), и к тому на масло и на сы(р) па(т) гроши(и) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); кнѣзь Воронецки(и)... взяль... сыро(в) сто, масла кадолбовъ три, коштовали копъ чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); Шцы оныи стѣи... постилиса на пѣстынахъ по(д) лѣтъ осмѣдесатѣ вѣшше и нѣжше, рѣбъ, вина, и ш(т) живѡт-ныхъ ма(с)ла не коштѡючи, кро(м) овоцшвъ ш(т) дрѣвъ, и зѣліа и олівы мало (Київ, 1619 *О обр.* 171); У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о], жупано(в) два, кожухо(в) два,... ма(с)-

ла вс(д)ро, ху(ст) белы(х) скрыня и бочъка за-
битая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); *У порівн.*:
Начал девицу называти солнцем..., начал
звати златом и сребром...; тѣми и болшими
баснями и лжами девицу, яко масло, на блуд
ростопил, которая и, шпетности забачивши,
тѣм сладким похлѣбством уловлена буду-
чи, цноту стратити произволила (1600–1601
Виш.Кр.отв. 164); **якъ в маслѣ плывати** —
плавати як вареник у маслі: не в̄ м(с) ли...
славою вѣка сего коронѣтеса, в' достатка(х)
беспеча(л)ны(х) и роскошны(х), ѿ(к) в ма(с)-
лѣ, пльваѣте (1598 *Виш.Кн.* 274).

2. (*рідка жирова речовина, яку добувають
із насіння і плодів деяких рослин*) олія: а то
є(ст) древо ис котраго тече(т) масло бо(б)ко-
вое (XVI ст. *Травн.* 203 зв.); Вещь албо ма-
тѣрїа тоє тайны єсть мѣсло древа̀но, то єсть
шліва сама̀а то̀лко, нищїмь инымь непо-
мешана̀а, ш(т) єп̄(с)па в' Четвергъ велики(и)
шсобліве, ал'бо ш(т) сщєн'ника осщєн'на̀а
(Львів, 1645 *О тайн.* 118).

3. (*рослинна, переважно маслинова, олія,
яку використовують для церковних потреб*)
елей: с̄тыи никола... принемь масло пома-
завь и(х) ш(т) главы и до ногъ (1489 *Чет.*
103 зв.); Вѣдомо же ти бѣди о приношенїи за
усопшаго, яко же бо хто за дитя свое младое
хорое масло, свеща, кадило во церковь при-
несеть и вѣруеть,... иже свеща и масло и про-
чая во избаву умер'шаго приношенїя приятна
єсть (Супрасльський монастир, 1580 *Посл.
пр.лют.* 129); А если же рекуть, же посвещаютъ
у Великій четвертокъ... ино то не миро
великое,... але масло, альбо елей хворыхъ
остатнего помазованья, которое у грековъ

вольно и безъ епископа презвитеромъ посве-
щати (Вільна, 1608 *Гарм.* 194); Єлей: Оліва,
олѣскъ, олѣй: або олѣй з овоцѣ олівного.
а(л)бо мѣсло (1627 *ЛБ* 35); oleum, ма(с)ло,
еле(й) (1642 *ЛС* 290); Еслибы зрозѣмѣль
сщєн'никъ же хоромѣ смѣрть оуже на(д)хѣ-
дить, и мѣл'бы з' собою мѣсло оуже посве-
ще(н)ное, нехай почнѣть (шпѣстївши иные
шбрад'ки) заразъ помазовати сѣдмь кратъ
(Львів, 1645 *О тайн.* 122); *Образно*: А што
золяль масло — евангелїе, добрыи повѣсти,
и слова милыи, и веселїе, и проща грѣхумъ;
а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи
слова, и радусть, и гнѣвь (XVI ст. *НЄ* 160).

4. Вл. н.: Мещане //... масло, сидо(р)
кѣшгнерь, пилипъ вищи(и) (1552 *ОКан.З.*
30 зв.–31); бы(ли) при то(и) справе люди до-
брыє, шла(х)га,... па(и) Федо(р) Иванови(ч)
Ши(ш)ка,... а па(и) Григоре(и) Ма(с)ло (Жи-
томирщина, 1595 *ККПС* 61); Игна(т) Масло
(1649 *РЗВ* 181 зв.).

МАСЛОЄДЪ ч. *ірон.* (*той, хто споживає
багато масла*) маслоїд: томоу не дивѣйса,
абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь та̀а,
которое ты не знає(ш): бо еще еси на во(и)-
ноу не выбра(в)са, еще еси доматоурь, еще
еси крѣвое(д), масое(д), вьлоє(д), скотое(д),
звѣрое(д), свиное(д), кѣрое(д), гѣское(д), пта-
хое(д), сытоє(д), сластное(д), мѣслоє(д), пи-
рогое(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

МАСЛОКЪ ч. Витяг із рослин, що діє як
опїум: Але и я на блазна-мь походиль, же ся
такъ дольго вь речь удаю зь шаленымь хло-
помь, который подобно маслоку опившися,
леда што бредить (Вільна, 1599 *Ант.* 947).

МАСЛОСВЕЩЕНІЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНІЄ**.

МАСЛОСВЯЩЕНІЄ, МАСЛОСВЕЩЕНІЄ, МАСЛОСВЯЩЕНІЄ, МАСЛОСВАЩЕНІЄ *с.* (обряд зцілення елеєм) соборування, елеопомазанія: Церковь Вос-точная маеть и зъ великою пильностью того уживаеть, посвещаючи его [масло] не только у Великій четвертокъ, але, коли кольвекъ хворый потребоватиметь, и безъ епископа священницы, то могут отпраовати, вод-лугъ чыну описаного маслосвещенія (Вильна, 1608 *Гарм.* 209); Црковныи Приходы: тако то свѣчи про(с)фѣры маслосщєннїа, з Ѹме(р)лыхъ поло(т)на, сѣкна, СорокоѸсты, и Молебны, все тоє на ѡбщежитїе ити ма-еть (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I–1, 75); Дѣти в' которыхъ жадныхъ грѣховъ не машь штобы и(х) встат'ки лекарствомъ тоє свѣтости зле-чїти, потреба... в' тыхъ мѡжетьса позволїти и маслосщєнїе (Львїв, 1645 *О тайн.* 121); **тайна маслосващєнїа** — таїнство елеосвя-ченнїа: КѸ смѣрти сѧ ѡ(т) кїл'кѸ недѣль го-тѣючи, Спѡвѣ(д)ю, и жалостю грѣхи вѣтѣю-чи. ТаїнѸ седмькрѡтъ приналъ Маслос-щєнїа. Такъ тежъ таїны стго з' нїмъ При-чащєнїа (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Што є(ст) таїна маслосващєнїа; Ѡ(т)вѣтъ. Сїа таїна єст' в' которой прє(з) помащєнїе оливою по-сващєнною, ѡ(т)пѸщєнїе грѣхѡ(в) хѡромѸ даѣтса (Львїв, 1642 *Жел. О тайн.* 15).

МАСЛОСВЯЩЕНІЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНІЄ**.

МАСЛОСВАЩЕНІЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНІЄ**.

МАСЛЯНЫЙ, МАСЛАНЫЙ *прикм.* (який стосується масла) масляний. ◊ пу-щенє масляное *див.* **ПУЩЕНЄ**; **масляная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ**.

МАСЛАНЫЙ *див.* **МАСЛЯНЫЙ**.

МАСНИЦА *див.* **МАСНИЦЯ**.

МАСНИЦЯ, МАСНИЦА *ж.* (останній тиждень напередодні Великого посту; сиропусний тиждень) масниця: а(ж) на мѧсницї приморѡзки, а запѸстївши на велїкїи пѡстѸ, снѣгъ вѣпаль та(к) велїкїи, же ни(х)то не мѡгъ с хоро(м) сирѣ(ч) з' домѸ вѣйти не прокїдавши лопѧтою (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); вѣ ѡ(т) маснїцѣ двѣ великѧднѧ не поѣте алу(г)їа (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 103); посты... дръжа(т)... пѣр'шаа // маснїцѧ на своє(м) мѣс-ци стон(т)... два днї... велїкого постѸ (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.–158); Понє(ж) и православиа не(д)лає(ст), да бы стго гдѣ ва(м) дарова(л). И се ва(м) да є(ст) себе(з)вѣстно, тако сщєннїи ѡ(т) посѣлны(х) попо(в) стацин на памѧ(т) єп(с)пскѸю выбирали ма(с)нїцѣ ма(с)ла и сыры, а тепє(р) сѣмена (Львїв, 1607 *ЛСБ* 408); Того жъ року о Рождествѣ Христовѣ было жито по 16 золотыхъ, а о маснїцы по де-сять золотыхъ стало (1636–1650 *ХЛ* 78).

МАСНЫЙ¹ *прикм.* (який містить жир) масний, жирний: А жебы боронїла покар-мѡ(в) оуживѧти такъ, такъ... прѡтивныи помовлѧють, не борѡни(т). Лѣчь еднакъ... пѡстѸ, то єсть встримывѧние сѧ ѡ(т) мѧсѣ и ѡны(х) тлѣстыхъ и маснѣхъ потрѧвъ поста-новїла, и об'адѣнїа заборонїла (Київ, 1619 *О обр.* 148); ◊ **масная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ**; **масныи запусы** *див.* **ЗАПУСТЪ²**.

МАСНЫЙ² *прикм.* (у великій кількості) численний: Того же року комета была в краковѣ скоро по заходѣ слнца. И трасеніе землѣ было. Того (ж) року татарѣ масныи шстрога добывали, и мало не добыли, а(ж) князь василей поедналѣ ихъ и частова(л) в замкѣ, и вмѣстѣ з людьми татарѣ ѣли и пили (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127 зв.); два дни... великого постѣ... не прота(н)цовали, анѣ в роскошѣх(ъ) марне кривавы(х) масны(х) не трава(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 158).

МАСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАСТИКА, МАСТИКА *ж.* (ароматична смола) мастика: Братѣа тѣды ѡкш по вѣйграной битвѣ сѣли и ѣли с помсты се над' братомъ веселачи, аж з промыслѣ божескогш трапилиса кѣпшы... и велблюды ихъ несѣчи кореньѣ и ресинѣ и стѣткѣ або мастѣкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.); Израиль тѣды оцѣ ихъ реклѣ до нихъ: ѣсли такъ потреба несе оучинѣ тежѣ што хочете: наберѣте што лѣпшихъ пожѣтковъ земныхъ в начинѣа ваша и донесѣте мѣжсви дары, смолѣ, и мѣдѣ, и ѳиміана и стѣтки, то ѣсть мастѣкѣ, и теревнѣѣ то е(ст) микгдалы, и шрѣховъ лѣсковыхъ (Там само, 69 зв.).

МАСТИТИ *дієсл. недок. I.* (чим, що) Мاستити, мазати, змащувати: Іюда былѣ хытляненѣ, та видѣло ся ему, аж лихо, и моркоталь на жону за тото мащѣня, що мастила муромъ ноги Христовы (XVI ст. *НЄ* 41); “Такъ былѣ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся”, што бы мастити муромъ тѣло, што бы запахло (Там само, 56); чи(м) маѣшь помастити главѣ свож не ты(м) то масло(м) маѣшь мастити гóловж..., але добрыми оучин'ками (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 10 зв.).

2. (що) *Перен.* Гоїти, зціляти: Той ч(с)т-ный... Кр(с)тъ Хвѣ,... горкость и тѣж-кость бѣдѣ... покѣсы, котóрыи на насъ... прихѣда(т), на добро перечинаѣт':... а на(д) мѣдѣ и олівѣ дѣшѣ нашѣ и тѣла осоложѣетъ и мастѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

МАСТИТЫЙ *прикм.* (який заслуговує, вартий поваги) поважний: Што и в.м., будучи на той же <дорозе> спасения поставленый, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланту... абысь делати не занехиваль, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); знашóл'са в' глѣбóко(и) и мастѣто(и) старости, а в' той не прожнѣючи(и) ѡле дѣлаючі(и) бы(л) и мно-жачі(и) дóброе дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26).

МАСТИРСТВО *с.* Ремесло, заняття, справа: мы маючи залсцонѣю справѣ и пилное стара(н)ѣ ш помноженю хвалы Бжое, такъ че(ст)ного житѣа иноческого, ѡко дрѣка(р)-скимъ масти(р)ствомъ книгъ бжѣстве(н)ныхъ на собѣ выпѣща(н)ѣа, в посполиты(и) пожѣтокъ и в збѣдшва(н)ѣ спсѣнѣа дшѣ народѣ хрестѣа(н)ского, побо(ж)ностѣ(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рѣкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **МАЙСТЕРСТВО.**

МАСТИКА *див.* **МАСТИКА.**

МАСТКІЙ *прикм., перен.* Масткий, улесливий: Але ты правовѣрны(и) писм и слш(в) выстерѣгайса: слшва бо ихъ на(д) олѣй масткѣй, а в' рѣчи самóй сѣтъ стрѣлами вѣдлѣгъ Дв(д)а (Київ, 1619 *Аз.В.* 316).

МАСТОРИХА *ж.* Наставница: magistra ma(с)торѣа (I пол. XVII ст. *Сем.* 112).

МАСТЬ¹, МАСЪТЬ ж. 1. Колір, барва: шбеца(л) емѹ чал(м)ѣль а(н)кгѹ(р)скии фиц(ль)ковое масти на плащъ панѹ подѹпи(с)-кови ка(н)целяри(и)ско(му) (Львів, 1617 ЛСБ 143, 26 зв.); Речи(и) немало... презъ пана Чешьковскогo... суть побраные и кгвальтовне пограбѣленые, а меновите... доломанъ фале(н)дишовы(и) турькусовое масъти за золотыхъ сорокъ (Володимир, 1627 ТУ 279); ма(с)тї фа(р)ба (I пол. XVII ст. Сем. 53); Шарь: фърба, масть (Там само, 157).

2. (забарвлення волосяного покриву тварин) масть: па(н) Амьбрози(и) Во(и)цехо(в)-[с]ки(и), презе(н)това(л) ту(т), на враде, коне(и) девятро, мастю а(л)бо ше(р)стю перьши(и) коне два вороныхъ, третя кляча половая (Житомир, 1650 ДМВН 192).

3. (речовина для забарвлення і малювання) барвник: Възраченый: Выконтерфетованый, помалеваный фърбами, повапленный мастьми, позлащеный, позлотистый (1627 ЛБ 20).

МАСТЬ² ж. 1. Те саме, що масло у 2 знач.: Єсей масліинны(и): Твкъ, албо олѣск¹ олівшкъ, масть маслічнаа (1627 ЛБ 35).

2. (масляниста лікувальна суміш) масть, мазь: врачъ масть прикладываетъ. живить ра(н)у евриноу. што жъ была вранена прелестью зминою (1489 Чет. 161); орѣхи кипари(с)ные то(л)чены вмѣсте с винными ѿгодами... бѹде(т) аки масть... по(до)бна тѣстѹ и то прикладывас(м) къ ѿзвѣ кою врачеве именѹю(т) волкомї и кополиповѹю болестью (XVI ст. Травн. 135).

3. (думяна суміш жирів для надання пахощів тілу) мазь: Аршматы, запахи, и дорогїи масти,

и ты(ж) корѣнье, албо зѣлье пахнѹчее (1596 ЛЗ 24); И миноувши соуботѣ. мрїа магдалыни, ... и саломїа. накопили пахоучи(х) масти. абы пришо(д)ши помазали їса (1556–1561 ПС 196); Тые жены стыи іс ты(м) мыро(м) ишли, а и(н)ши(х) мастей розманты(х) с собою несли, абы помазати х̄а и(з)бавителя своего абовѣмь тыи масти мѣли такоую мо(ц), и(ж) кды тѣло помазано было... теды нѣкды не гнїло, є(д)но соухо было и ро(з)манте па(х)ло (к. XVI ст. УС № 31, 60); Аршматы: Вонѣ, пахнѹчїи рѣчи: перфѹмы, кадїла, мѹрры, корѣнье, зѣла пахнѹчїи шлѣ(и)ки, запахи, и дорогїи масти (1627 ЛБ 181); где шлѣйками и мастьми мажѹчїиса, и пѣ(з)мѹючїиса; где зѣ бѹбнами и пища(л)ками вино пѹючїи; ... где вѣ той ча(с) бѣсовска пыха, котраа вшїсткими гнѹшає(т)са, а себе щось розѹмѣеть быти (Львів, 1642 Час. 270); А никвдїм¹ принѣсь масти доршгїи, Балсамъ, смїрнѹ, и алвесь, и такъ снали съ Кр̄(с)та Тѣло Гне (Чернігів, 1646 Перло 92).

4. *Перен.* Аромат, пахощї: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни мя по собѣ, побѣгнемъ въ добровонности масти твоихъ (поч. XVI ст. Песн.п. 49).

МАСЪТЬ див. **МАСТЬ¹**.

МАСЪЛЯНЪКА ж. Маслянка. Вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемьпецкий... протестовал противько... бурмисьтрово Олекьсееви Масьялянце (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 203).

МАСЯЗЪ див. **МОСЯЖЪ**.

МАСАЗЪ див. **МОСЯЖЪ**.

МАТА ж. (сплетене з соломи покривало, підстилка тощо) мата, рогожа: sogsa, рогожа,

мата (1642 *ЛС* 38); eges, is, рогоза, мата (Там само, 394).

МАТАМСТВО *с.* Те саме, що матацтво: Коли відѣль дїаволь, ѡжъ емѣ се пѣрвый степе(н) повѣль... склонївса до дрѣгогѡ и невстыдливѣю пащѣкѣ матамство бѣгѣ и зѣдрость зѣда(л) мовечи жадною мѣрою смертью не оумрете, тѣкъ бѣгѣ вамѣ великогѡ добра зѣйзритъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

МАТАЦТВО, МАТАЦСТВО *с.* Шахрайство, обман: мудрость римская научает вѣрою досягати, ѡжъ во оплатку тѣло и кровь Христова ест; що ест великое матацтво и фундаментъ всѣхъ иншихъ ересей (Львїв, 1605–1606 *Перест.* 55); Пише(т) кѡрнилюоу(с) агрипа... и(ж) нѣ ты(х) наука(х) молодост) свою ѣтра(л)... кгда(ж) того по(т)мо жалова(л) с плачемъ и(ж) са ѣдава(л) в тоты матацства // нѣчсмы(н) (Львїв, поч. XVII ст. *Хрон.* 16–16 зв.); Матацтво то естъ власное отступническое и имѣ подобныхъ невстыдливцевѣ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740); Лѣстець: Тѣлакѣ, волоцюга,... котѡрый волѡчитса длѣ поживлѣна тѣкъ, або з матацтвомѣ и з шалвѣрство(м) ѣкимѣ, звѣщованїемѣ, зѣ ворожѣньемѣ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще МАТАМСТВО.

МАТАЦСТВО *див. МАТАЦТВО.*

МАТАЧЬ *ч.* Шахрай, крутїй: Лѣстець: Прелѣстникѣ, матачѣ, здрайца (1627 *ЛБ* 163); Если бы мѣ в ты(х) рѣча(х) на(з)ва(л) кто матаче(м) тѣды мѣ са хочѣ справити добры(м) повѣдачемѣ // хотѣ емѣ на тоѣ не смотрѣль шчыма своима (1636 *Лям. о пр.* 1–1 зв.); circulaog, шуть, шу(т)ни(к), мата(ч) (1642 *ЛС* 125).

МАТЕЙКА *ж. настл.* Матїнка: з ѣкимѣ са жалемѣ, з матейкама розставѣли: Кгда ѡхъ катѡве зѣ роу(к) и(м) смѣ(т)ны(х) вырывѣли (Львїв, 1616 *Бер.В.* 82).

Див. ще МАТОНЬКА, МАТУНКА.

МАТЕМАТИКА *ж.* Математика: кѣ томѣ мене привс(ли) и(ж) прс(з) некторы(и) ча(с) маючи кѣ то(мѣ) прироже(н)е и гениѣ(м) прив(и)кле(м) и до рисова(н)ѣ штѣкъ звѣща до математики... котѡрое цвиче(н)е не(м)нѣ(н) ми помо(г)ло (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.); А гдебы, еше не утекаючи сѣ Кракова до Острога, ехаль до Рыму, знашоль бы тамѣ не одного Клявиуша, котѡрый бы его математики научиль (Вїльна, 1599 *Ант.* 773).

МАТЕМАТИКЪ, МАТЕМАТЫКЪ, МАӨЕМАТИКЪ *ч.* Математик: Ямѣ не математыкѣ, але здаеть ми се, же тотѣ календарѣ великое поправки потребоваль (Вїльна, 1595 *Ун.гр.* 144); Але не моя рѣчь зѣ математикомѣ спречатися (!), бо-мѣ ся тоѣ науки не учыль (Вїльна, 1599 *Ант.* 773); Найдовалися на дворѣ его [Острожского] и мовцы оному Димосѣенесови ровны... и математикове и астрологове превѣборныи, межѣ котѡрыми онѣ презацный маөематикѣ, Янѣ Лятось (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); mathematis(s), математикѣ (1642 *ЛС* 264).

МАТЕМАТИЦКИЙ *прикм.* Математичний: Мене мѡвлю пожитс(ч)ного дознавѣли... вѣ Катѣдре пѣблїчной, математи(ц)кихъ наукѣ мене вѣ Па(д)вѣ, не бс(з) великого слѣхачовѣ згромажѣна поставѣли (Свѣс, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.).

МАТЕМАТЫКЪ *див. МАТЕМАТИКЪ.*

МАТЕРАЦЪ, МАТЕРЯЦЪ ч. (*товста підстилка для лежання*) матрац: Агтль: ... не доси(т) тебѣ было на то(мь)... пе(р)лами шправ'ляти... але те(ж) и конѣ, мѣли..., такъже вози... дорогими матеряцами и во(з)-главнями слати, шбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 272); колдра турецкая, матрацъ фалендышовый, ложка складное, што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); *culcitra*, постила-ло, матрацъ (1642 *ЛС* 148); ктва(л)то(в)не вѣдравъ... шабе(л) добры(х) тры,... ко(л)дра турец(ц)кая, матрацъ атъласовы(й) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

МАТЕРИЗНА ж. (*спадщина, отримана від матері*) материзна: они... не вѣступу-ютьса не такъ какъ мы ку (ш)коде ма при-пра(в)ешъ неви(н)не и проси(л) абы при то(м) имс(н)и ѿко при матери(з)не... бы(л) зоставе(н)... сенюта (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); Тежъ ѿста(в)уемъ и(ж) по сме(р)ти ш(т)цо(в)... дети и(х)... ш(т) ш(т)-чи(з)ны и матери(з)ны не маю(т) быти ш(т)-далены (1566 *ВЛС* 80); Ива(н)... зезна(л)-и(ж) са ему досы(т) оучинило... з матери(з)-ны части тоѣ и вызволи(л) ему еѣ доброво(л) не о(д)далюючи (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1–1 зв.); ѿ станицла(в) крыни(ц)ки(и)... вы(з)нас(м) си(м)... листо(мь) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) же положо(н) позо(в) земски(и)... ш имс(н)е юсковцы... ѿко быхмо на (з)мове с князе(м) Кирило(м) ружи(н)-ски(м) ку шкоде и(х) тые имена не ро(з)-дѣльные, на которы(х)... себе бли(з)ко(ст) ма-теризны и бабизны право(м) приржоны(м) быти мѣнать (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045,

15); Шзна(и)мѣю ва(м) и(ж) княже его ми-ло(ст) из шбѣма сынами своими прис(з)-ди(л)... до старого села... згажаючи сыно(в) свои(х) на ш(т)чизнѣ и на материзнѣ и(х) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

МАТЕРИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований від матері: ІІ Юхно Ивашковичъ... продалъ есми часть свою материзнѣю (Володимир, 1537 *АС* IV, 79); ІІ Ульяна Юхновна... чинимъ ѿвно... ижъ продала есмо часть свою материзнѣю, ѿ Миркове (Мирків, 1539 *АС* IV, 193); **имѣне** (**имене, именье**) материзнос *див.* **ИМѢНЕ**.

Див. ще МАТЕРИСТЫЙ.

МАТЕРИНКА ж. (*Origanum vulgare*) Материнка: *ciser eptaicum*, материнка трава (1642 *ЛС* 122).

МАТЕРИНСКІЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ**.

МАТЕРИНСКИЙ, МАТЕРИНСКІЙ, МАТЕРИНЪСКИЙ, МАТЕРЫНСКИЙ *прикм.* 1. (*який стосується матері*) мате-ринський: ѿкъ в животѣ материньскомъ от-роча, такъ власне на томъ свѣтѣ мѣшкаемо в оутѣскахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); штроча в' ѿтробе материн'ской бѣдѣное конѣюное если-бы вѣставило головѣ або што ин'шого, тогды мѣжетъ ш(т) кого(ж)колвекъ бѣти шкрѣщенное (Львів, 1645 *О тайн.* 16); шны(х) дѣто(к) еше боудоучи при пѣрсехъ мтрин'ски(х) почали [жолнѣре] штривати (Устріки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 414 зв.).

2. (*властивий матері; такий, як у матері*) материнський: знову з материнскимъ упом-нѣнемъ ставлюсь пред тебе сына, а на вѣ зла-манью вѣры Православия старожитного Гре-ческого ку нынешнимъ нашимъ вѣкомъ па-

мяти, послушенства спрофонованого костела рымского отъпалесь (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 266); и материнскій смѣтокъ конѣць пріймѣсть и переставѣсть, што през ѡздобнѣю и сватоблѣвѣю обѣ(т)ницѣ, которѣю прирекла с̄нови (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162); И ѡкъ дитѣ... тѡлко до мѡтки очи свой оборочѣсть плѣчѣчи, нѣмь его порѣшившися материнскою мѣлостію вѡзметъ на рѣки; тѡкъ вѣрныхъ дѣи в'... Г(с)дѣ... надѣю мѡють (Вильна, 1627 *Дух.б.* 292); О вь яком же ся, ахъ мнѣ, смутку найдую: И якъ ся материнскимъ болемъ турбую (Львѣв, 1630 *Тр.п.* 167); Такъ же помененой цурце моей милой Теренци Жабокрицкой, такъ взглядомъ посагу, яко и з ласки моей материнское, шестъ тисечей золотыхъ полскихъ даю, дарую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

Див. ще МАТЕРНЫЙ, МАТЕРСКИЙ.

МАТЕРИНЬ *див. МАТЕРНЫЙ.*

МАТЕРИНЬСКИЙ *див. МАТЕРИНСКИЙ.*

МАТЕРИСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **материзный**: ино ѡ в той сѣме пенезей заставилъ жонѣ моей... замокъ материстый, Ровное, изъ местомъ и дворы (Острог, 1539 *AS* IV, 204); па(н) марко... потребуючи пнзе(и) дла ѡкѣпс(н)ѡ части свое(и) в холоневе... части... в лаховцахъ... материстыхъ пну грицку... продати хочеть (Кременецъ, 1554 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 2); ѡтбрале(м)... ѡ(т) пна мѣколая Савича пс(р)вую ратѣ з' склѣпѣ матери(с)того... 100 (Львѣв, 1619 *ЛСБ* 1049, 1); добра материстые *див. ДОБРО*¹; имѣне (имѣньс, именъс) материстое *див. ИМѣНЕ*; право материстое *див. ПРАВО.*

МАТЕРИЯ, МАТЕРІЯ, МАТЕРІА, МАТЕРІА, МАТЕРІЯ, МАТЕРІА, МАТЕРЫЯ, МАТЕРЪА, МАТЕРЪЯ *ж. 1.* (*матеріальний свѣт, який існує поза людською свідомістю*) матерія: Згѡла бовѣмъ и онъ нѣ(с)ногъ Іер(с)лима зостѣль мешкѡнцемъ... Где дѣомъ найчистшимъ и ѡ(т) вшѣлакои материни ѡ(т)дѣленымъ... Ѱпоминки пріймѣсть (Київ, 1627 *Жит.Л.* 554); всѣ рѣчи створивъ видимого сего свѣта: ѡко сподъ лежѡчей // и готовои материни, отъ свѣтлости огнѣн'нои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9–9 зв.); Вещество: Матѣрѣа (1627 *ЛБ* 15).

2. Речовина: Который, то есть огонь, грубую матерію на кшталтъ желѣза пожыраетъ, и всякое злости легкомысленность одѣймуетъ (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 131); А грѣшныхъ за(с)той огонь палити бѣдетъ, и оучинки ихъ палѣна гѡдныи яко дрѣва, сѣно и солѡма, з' подобною собѣ матерією (Київ, 1619 *О обр.* 140); Дрѣгаа, абы матеріа налѣжнаа была котораа есть оліва таа найпервѣй посѣчена бывѣаетъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 53); Пѡтое ѡкнѡ вкѣсь, гѡркогѡ: и сла(д)когѡ, и тѣмъ поз'навѣешъ; невидѣмыи рѣчи в' под'лежѡщей матерѣи (Чернігѣв, 1646 *Перло* 3).

3. (*те, з чого що-небудь виготовляють*) материал: писали є(с)мо... просѡчи, абы... ѡни ва(м) на є(д)ны(м) мѣ(ст)цу поступили материни и карамиди на будова(н)є той цс(р)кви божеи (Гуси, 1552 *ЛСБ* 27); а з тоє матеріе вежѣ мы(с)ли(ли) бѣдова(ти) которое бы голова и да(х) неба досегнути мѣла (1582 *Кр.Стр.* 23 зв.); І показали на(м) ктрѣнты, и материни немало наготовлено(и) на шпитал(л) муже(с)ки(и) (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 154);

данїила... цоу(д)ность задивовала... и не найдоуочи межн матерїами подобе(н)ства, до золота(р)ское са робѣты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Такожь и болваны рїтыи и лїтыи робиль зо ввсакой (!) матерїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

4. Рїч, предмет: погорѣли... тарчины... и не мало пороху... кул желѣзных, вшисткое матерней, ку стрелбам и оборонам замьковым прислухаючимь (Володимир, 1571 *АрхїЮЗР* 8/IV, 125).

5. (вияв або результат діяльності): чини(т) выда(т)ку Ѹсего на ты(и) матерѣи л̄ з(л)оты(х) (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1040, 12–12 зв.).

6. (найголовнїше, основне, істотне в кому-, у чому-небудь) основа, суть, сутність: Вещь албо матерїа тоє таїны єсть маслo древано, то єсть шліва, самаа тѣлко нищїмь їнымь испомешанаа ш(т) сп̄(с)па (Львїв, 1645 *О тайн.* 118); Втѣраа рознїца. Ижь матерїа фѣрма и скѣто(к) кр̄щенїа сѣт' розны ш(т) покѣты. Кр̄щенїа абѣвѣмь матерїа є(ст) вода, шмїтїє... Матерїа за(с) покѣты сѣт' грѣхы (Львїв, 1646 *Ном.* 5).

7. (предмет розмови, який потребує розв'язання) питання, тема: длѣ далшего одна(к) єще тѣсей матерѣи об(ѣ)яснє(н)а, и длѣ розвазанья з стороны того на што томѣ котѣрый блѣудѣ остеречиса хѣчєть, гладѣти і ѡкѣ дѣхвны(х) слѣхати треба, до писма оутєчи(м)са (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 66); великїй шнѣ вѣ пр(о)рцѣ(х) цр̄ь дѣдѣ... ѡкобы бѣрзо ширѣкѣю похвалѣо ємоу належны(х) матерїю и вѣршѣ лѣтнн своєй... годный до выславєна шбраль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); в' кождой... мате-

рїи бесѣдовати, зѣпол'нѣю владзѣ ш(т) Бѣга... новш шдѣржавши... вѣжилємьса то... пѣрвый рѣзь оучнїти (Вїльна, 1620 *См.Каз.* 5); Читѣй ш томѣ Книги в' той матерїи вїданыи (Кнїв, 1625 *Кол.Ом.* 156); зѣ ними и я вѣ той же матерїи згоды Руси кѣ Русю трактуючи, усѣмотрѣлїсмо пильную потребу собѣору (Дермань, 1628 *КМПИ* I (дод.), 318).

8. (відомості, інформація про кого-, що-небудь) матерїал: Мѣй одно розмову зѣ геретикомѣ о папежу... и єще, чого ты не вѣдаєшь, ѡко прѣстакѣ будучи, додаєть тобѣ матерыи и выкрутных доводовѣ своїхѣ прѣтивѣ папежа (Вїльна, 1595 *Ун.гр.* 146).

9. Тканина, матерїал: што за тоуо канонїзацію вїдавѣ мнѣго лѣктей золотѣглавѣ, мнѣго їн'шїхѣ коштѣвны(х) матерѣй межн кардынѣлы роскрѣавѣ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172 зв.); з цє(р)ковно(и) матеры(и) позычка фєренцѣ кравє(ц) вє(л) пла(т)ви(и) по ло(кт) 14 (Львїв, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 а).

10. (гнїйні видїлення, гнїй) матерїя: Грѣза: Гнѣй, матерїа (1627 *ЛБ* 28).

МАТЕРИАЛЬНЫЙ, МАТЕРІАЛЬНЫЙ, МАТЕРІАЛЬНЫЙ, МАТЕРЬАЛЬНЫЙ, МАТЕРЬАЛЬНЫЙ прикм. (який існує в дійсності, реально) матерїальний: матерїальная церковѣ шт поколена їюды бѣдоватиса росказана, а дѣховная, або душевная, люд божий — шт поколена лєвїн (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); їлє єсть невѣдѣмыхѣ рѣчїй, и смѣслѣ нашємѣ не лѣцво понѣтыхѣ; тѣи иначєи са выпѣвѣсти не мѣгоуть, тїл'ко двѣма спѣсѣшѣбы; то єсть прїповѣстю и прїклѣдомѣ матерѣальнымѣ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 31); дѣй мѣ Ієсє Хє за тѣи

матеріальни црквы, в' оной гóрнегw Іер(с)-ліма Цркви жити (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); Хр̄ст̄҃҃... принесѣмw... на честь, и слáвѣ звѣта(з)тва егw, не лáмпы матеріальни; але дѣшѣ нашѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); а сѣптѣлнóстю и тóнкóстю тѣло ст̄ыхъ бѣде и прѣдкóстю подóбно Аг̄глови: без' жáднои заборóни, // прóйде всáкое тѣло матеріальное; и мѹры кáменни (Там само, 165–165 зв.); ◊ огонь матеріальный *див.* **ОГОНЬ**.

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІАЛИСТА *ч.* Власник магазину аптечних товарів: жи(д)ѣ матеріалиста дwлѣжного w(т)даль злw(т) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

МАТЕРІАЛНЫЙ *див.* **МАТЕРІАЛНЫЙ**.

МАТЕРІАЛЬ *ч.* Інгредієнт, складник: Приправѹють тежѣ и оздоблáють тѣи кóлива розмайтыхъ вѣдwвъ матеріали и присмáками, якw то оу прем(д)рыхъ грекwвъ и оу молдáвwвъ вѣдимw, то значѣть, же мнóгими оздóбами и слічною красотою тѣла правовѣрныхъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161).

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІА *див.* **МАТЕРІЯ**.

МАТЕРІАЛНЫЙ *див.* **МАТЕРІАЛНЫЙ**.

МАТЕРКА *ж.* (плідна самиця у тварин) матка: меновите взато... //... Ү фольварку мoемъ быдла рогатого такъ велико(г) яко и

малого всего поголова чотыриста, стада матерокъ клячъ сто два(д)ца(т), молодежѹ такъ жеребцовъ яко и клячъ сто тридца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); клячъ матерокъ пятьдесять, жеребцовъ двулетковъ десять, рочняковъ пятнадцать, жеребятъ двадцатеро вси по коню // турецкомъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166–167).

МАТЕРНИЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ**.

МАТЕРНІЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ**.

МАТЕРНЫЙ, МАТЕРНИЙ, МАТЕРНІЙ, МАТЕРИНЪ *прикм.* 1. Те саме, що материнский у 1 знач.: нехай покажеть... іакъ зача(т) в' оутрóbѣ матерни, и w(т)ко(л) жѣли, w(т)кóль и з' чого кѹсти,... крóвь... масть (Київ, 1619 *Аз.В.* 32); берловкѣи, единовкѣи, слѣпыи естесмы, а што w(т) прѣшен рождества годѣны, котóрїе з' оутрóbы мате(р)ней слѣпыи и wчи гоумóрами wбтажѣные маючи выхóдимо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190); ісаавъ іáковъ въ оутрóbѣ мате(р)ней патáми вe(т) зá вe(т) бѣлиса (Там само, 250); у цицки матернес сидячи *див.* **ЦИЦКА**.

2. Те саме, що материнский у 2 знач.: молитва же матерна избавить w(т) бѣды (1489 *Чет.* 342); Ёсли зрóди(т) члѣвкъ сѣна непокóрногw и мѹжебѣицѹ котóры(и) бы не слѣхаль оцѣвскагw и матерна(го) росказáньа,... поимáю(т) и поведѹ(т) до старши(х) мѣста онагw (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); И того(с) ти на рукахъ свои(х) носіла. Котóрїй Нбо и землю; Глаголомъ сѣлы свои носит'. Тóй са нá рѹки твоѣи прóситъ, А ты з радóстю; Цр̄а Аг̄глскогw прѣймѣешь. И розрадóванногw дѣшю того цѣлѣешь. А з любвѣи матернси; до

ср(д)ца своѣгѡ притѣлѣешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.); *Образно*: латынски же костел, маткою своєю згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшись, болезнею премудрости мира сего оболев и по широком гостиницы роскоши свѣта сего скитаецца (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 186).

3. (який має родинний зв'язок із матір'ю) материн: Стрѣй... прѣстѣ глѣтєса стрѣй, бра(т) ѡ(т)чій, или мтрній (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 373).

Див. ще МАТЕРСКИЙ.

МАТЕРСКИЙ, МАТЕРЬСКИЙ *прикм.*
1. Те саме, що материнский у 2 знач.: И ре(к) [Христосъ]: “Прч(с)таа м̄ти, дакоюю тобѣ з великои ла(с)ки и мтрської мл(с)ти за тоє поц'тивоє а пи(л)ное вихована, А и(ж) есь са мною старала ѡко справе(д)ливаа ма(т)ка” (XVI ст. *УЄ Трос.* 50); Абѡвѣмъ ты Маткою; Црѣ Агглскомѣ зостала, И тогѡсь Панієнскимъ Млѣкомъ питала... и Любѡвію Мтрскою пѣствовала (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої) богородицький: поведи(л) пере(д) нами свещеникъ мате(р)ски(и), протопопа ѡте(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таа це(р)ковъ мате(р) божа ѣ киевѣ вельми ѣбога и никоторы(х) доходу(в) ку не(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2).

Див. ще МАТЕРИСТЫЙ, МАТЕРНЫЙ.

МАТЕРЬСКИЙ *див. МАТЕРСКИЙ.*

МАТЕРЫНСКИЙ *див. МАТЕРИНСКИЙ.*

МАТЕРЫЯ *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬА *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬЯ *див. МАТЕРИЯ.*

МАТЕРЬАЛНЫЙ *див. МАТЕРИАЛНЫЙ.*

МАТЕРЬАЛЬНЫЙ *див. МАТЕРИАЛЬНЫЙ.*

МАТЕРЯЦЬ *див. МАТЕРАЦЬ.*

МАТЕРОБОЗСКИЙ *прикм.* (який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої) богородицький: розказуємъ ва(м) и(ж) бы есть за си(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)цу ивану протопопе свеще(н)нику матеребо(з)скому до воли и ласки н̄шоє в мо(ц) в де(р)жа(н)є и (в)жива(н)є подали зе(м)лю за(м)ку єго короле(в)ское мл(с)ти на Щикавицы (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1).

МАТЕРЬ, МАТЕРЬ *ж.* 1. Те саме, що мати¹ у 1 знач.: Глаголють Лютори... ижъ бы Костянтинъ царъ зъ материю своєю Ириною иконъ много вымыслили, и за то карность и трудность приняли (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 57); ѡднаково х̄с мовить, хто любить ѡ(т)ца или матеръ на(д) мене, не є(ст) мене годє(н) (1598 *Розм.пал.* 6 зв.); “Того дѣля оставиль чѣкъ отца и матеръ // свою и прилѣпить ся женѣ своєю, и будутъ оба у тѣло одно” (XVI ст. *НЄ* 221–222); смилѣ(ш) тогда посла(л) ты(х) двое близнать до рѣкы тибрѣ потопити. А мате(р)ь и(х) сїлвїю да(л) ѡсмотрити (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тебе... вдачныи чителникѣ, до читана книгъ намовлаю, кдыжъ шни... прч(с)тѣю пр(с)но двѣ мтрѣ Бга нашего выхваляю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); матеръ божа — назва церкви, освяченої на честь Матері Божої: поведи(л) пере(д) нами свещеникъ мате(р)ски(и), про-

топопа ште(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таа
це(р)ковъ мате(р) божя ѱ киеве вельми ѱбога
и никоторы(х) доходо(в) ку не(и) нѣтъ (Київ,
1581 *ЛСБ* 62, 2); **Матерь пресвятая** — Бого-
матір, Богородиця: самъ Црѣ Агглекій прихѣ-
дять, И тебе с плачливогw падола виводить,
Мтръ свою престѣю (Чернігів, 1646 *Перло*
38); **Пречистая Матерь (Дѣва)** — те саме,
що **Матерь пресвятая**: до царствна небесно-
го всѣхъ насъ Христе домѣсти ї молитва пре-
чистна ти матере ї всѣхъ стіхъ твои(х) амѣнь
(XVI ст. *Сл. о см.* 336); Іжъ тамъ подарки
коштѣвныє ш(т)давали, И якъ Прч(с)тѣю
Мтръ Дѣоу, витѣли (Львів, 1616 *Бер.В.* 77);
Пречистаа Матерь Божіа — те саме, що
Матерь пресвятая: Прч(с)таа Мтръ Бжїа
рекла Во(з)радоваса дѣхъ мой ш Бзѣ Спсѣ
мос(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8); **успение**
божия матери (Матери Божия успение) див.
УСПЕНИЕ.

2. Те саме, що мати¹ у 3 знач.: маючи еди-
ного Отца, Которого призываемъ на небе...
и... церковь единую, яко матеръ сполную, ...
абыхмо щире миловали, яко братия (Рожан-
ка, 1598 *Л.Пот.* 1001); хрестияни старожит-
ныє... единую матеръ церковь светую като-
лическую мають (Вільна, 1599 *Ант.* 665); И
нынѣ годно то ѱчинити вызѣитом владыком
штступником, котрыє шбещадилы матер, дщер
сишнѣскую шт сынов ея, княжат и панат рѣс-
кого народѣ своім злохитрѣством,... привед-
ши их до костела западного римського (поч.
XVII ст. *Вол.В.* 78); В той часъ црковъ шблю-
беница Хѣва, а матерь наша, та(ж)ко болѣла, и
стогнала (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МАТЕРЬ див. МАТЕРЬ.

МАТИ¹ ж. 1. (жінка стосовно своїх ді-
тей, родителька) мати, матір: всакни же
шставить. до(м) и бра(т)ю. или сестры. или
шца и матрѣ. или женоу или дѣти (1489 *Чет.*
228 зв.); боудеть роз(д)ѣлень ш(т)ць противъ
снѣви. а снѣ противъ ш(т)цоу своємѣ. мти
противъ, дѣщерѣ (1556–1561 *ПС* 278); чомъ
она [церков] яко мати болѣсно ва(с) поро-
ди(в)ши..., теперъ вмѣсто надѣи, радости, и
потѣхи, жалостно нарекаетъ и много слез-
но плачетъ, единыхъ, же ш(т) нее ш(т)стѣпа-
ють (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); бо ю(ж) мати
моа ча(с) са приближа(л) абы(х) пошоль ш(т)
тебе на мѣкоу (поч. XVII ст. *УС* № 256, 10);
тая унѣя научила запиратися отца и мати, и
кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры
своей (1626 *Кир.Н.* 17); мати неронова...
пыталаса вѣщко(в) свои(х) чимъ бѣде(т) гды
лѣ(т) свои(х) доросте(т) (Височанни, 1635
УС № 62, 17 зв.); жадень ш(т) пре(д)стоа-
щихъ, не вѣрветъ ш(т) мѣченїа, анѣ штець,
анѣ мати, анѣ сынѣ, анѣ цѣрка (Львів, 1646
Час.Сл. 266 зв.); В той часъ пренастѣйшаа //
Дѣва... мати Гнѣа; принала тѣло (Чернігів,
1646 *Перло* 92–92 зв.); **якъ мати народи-
ла** — як мати народила: бѣгали бы(с)те гоуы
ш(к) мати ва(с) народи(ла) (1598 *Виш.Кн.*
275 зв.); **бису его матери, в биса его матери,
о бису твоєй матери див. БѢСЪ.**

2. Богоматір, Богородиця: Успенїю
Акаѣсть, Ч(с)таа, твоємѣ, Прїйми своихъ
млѣбникъ: а трѣдѣ моємѣ, в' исправлен'ю,
Іса, набліжшаа Мти, оублаган'емъ за грѣ-
хи, рачѣ поветовати (Київ, 1625 *МІКСВ* 134);
Дѣва Мати — те саме, що **мати божая**: Тысь
бовѣмъ ш Дѣо Мти, нша корона: Тысь всѣмъ

вѣрны(м) по Снѣ, мощнаа оброна (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 74); **мати божая** — Богоматѣр, Богородиця: Ико(н)ное покло(нѣ)нїе... почита(н)те и в' доме(х)... шѣбра(з) мѣре божее... //... на стѣна(х) в ко(н)цю трапѣзы вашеѣ пригвоздѣте (п. 1596 *Виш.Кн.* 222 зв.—223); **пресвятая дѣва мати** — те саме, що **мати божая**: О престаѣа дѣво мати бѣжїа. выше еси всакоѣ хвалы. ка(к) можемъ тебѣ похвалити (1489 *Чет.* 163); **Пресвятая Мати** — те саме, що **мати божая**: А если бы потомъ хто бы хотѣлъ тоѣ наше наданье нарушити... тому судить Господь Богъ и Пресвятая Еѣо Мати (1508 *АСД* IV, 1); **Пречистаа божїа мати** — те саме, що **мати божая**: Пречистаа бѣжїа мати споманула писма пр(о)рцкїи, якъ ш то(м) кр(с)тѣ прорекли (XVI ст. *УС Трос.* 48).

3. *Перен. (про церкву) (першооснова, прародителька)* мати, матѣр: Также... во всем соедїняем сему вышей менованому братству... правоверно жити водлуг законенїя светое... католическое сирѣч соборное церкви, матере нашаа, седми собори вселенскими утѣержоной, ничим не отлучно и послушно (Берестя, 1534 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Як же ся вы духовними, а не толко духовними, але и вѣрными звати можете, коли брата свого, во единой купели крещенїя — вѣроу и от единой матере — благодати ровно з собою породившагося, подлѣйшим от себе чините (1598 *Виш.Кн.* 100); Когда же за правду // вѣдаем, и(ж) еѣо юная [вѣра] не имѣет, хотя то она от простоты правоѣрїя и тѣсноѣо пути евангельского от матере старые, вѣры отторгшися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует

(1608–1609 *Виш.Зач.* 201); тоѣо провидѣвъ оу вѣдѣнїю ш(т)кровѣнїа бѣжїа; великѣю слѣвѣ, и свѣтло(ст) цѣркви сїоньской матери нашеи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); **западная мати** — католицька церква: Западнаа мати не нас породила, але прегордыи дѣти исплодила (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

МАТИ² *дісл. недок. 1.* (що, чоѣо, од коѣо) (*посїдати що-небудѣ, володїти чим-небудѣ*) мати: А што са дотычет статкѣ моего, рѣхомих рѣчей, штоколвѣкъ мам, то все се ми на реїстрѣ пописал (Остроѣ, 1539 *АС* IV, 208); А пан Мойсей... пана Гапона с права спустити не хотѣл, вѣдаючи то, иж он оселости своеѣ не маѣт (1561 *АрхїОЗР* 8/VI, 116); люди под собою держат... част тую, которую... князь Марко от пана Юря... и малжонки еѣо маѣт (Луцьк, 1571 *АрхїОЗР* 8/VI, 357); А ижъ а нендзный злѣта и сѣбра нѣ маю (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 66); Я Богдана... маючи добра ш(д) пѣ(р)шого ма(л)жо(н)ка мое(ѣо)... взглядомъ внесена прѣ(з) мене подала кѣдыжъ в ста(н) ма(л)жескии (!) за него вступодала (!) (Кнїв, 1644 *Гр.Посох.* 1); **мати во владности** — володїти, розпоряджатися чимось: записую ма(л)жо(н)це мое(н)... на третѣ(н) части име(н)я моего... которое маю во вла(д)ности свое(н) ш(т) брата моего стрые(ч)ного (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); **в рукахъ мати, мати в рукахъ** *див. РУКА*; **шелюга не мати** *див. ШЕЛЯГЪ*.

(кого, коѣо на коѣо, що) (*розпоряджатися, послуговуватися ким-, чим-небудѣ*) мати: и мы держим тоѣ подворье в тых пѣназѣх, и листь записный на то маѣм (Луцьк, 1503 *АС* I, 150); А шни рекли: мы ю(ж) соудили, а ежели

на(м) не вѣри(ш), шво маємш на него свѣ(д)ки (XVI ст. *УС Трос.* 64); Але и Жидове мають писмо светое, але ихъ то не вспомагаеть (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1101); Козакъ нѣ маючи нѣ зброи, нѣ шишака, Стигаеть татаръ, бы мѡгль допаста лошака (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Г(д)ы ю(ж) были жидове на пущи, и не мали воды, тогда нарѣкали на моисеа (Височани, 1635 *УС №* 62, 13 зв.); маючи я при себе шляхту... при бы(т)ности самого... Мо(с)ченицкого в то(и) має(т)ности... вси пожы(т)ки... увеза(л), де(р)жачы(м) учыни(л) и до реал(л)ной посесые(и)... пода(л) и заве(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 182); **не мати ничего, ничего не мати** — не мати стосунку, відношення (до кого, чого): ле(с)ко если бы що хотѣ(л) бѣдовати во(л)но емѣ боудоватиса не бѣде мати до того нѣкто ничего що збѣдѣсть (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); Яцко... поведи(л) и(ж) а де(р)жу прусы слушне яко свое власное къ которому сенюта ничего не маєт (Володимир, 1544 *ЛСБ* 103, 22Л d, 2032, 4); **дѣло (дело) мати (мети), мати дело** *див.* **ДѢЛО**;

(що) (володарювати чим-небудь) мати: Хоздрѡй Пѣрское Пѡн'ство маючиѡй, посла(л) Сарвѡра своѣго Воевѡду з' мно(з)ствомѡ жол'нѣрства... абы перешѡль... а(к) нѣакаа огнѡстаа блѡскавица палѡчаа, жгѣчаа, и гѣбачаа (Київ, 1627 *Тр.* 658); **мати в (у) малженстве** — бути одруженим: кнѣгни... шповедала и жаловала и(ж)... кна(з)... // маючи мене в ма(л)же(н)стве за собою ѣсади(в)-ши мене до везе(н)а... маєтно(ст) мою рѣхомѣю всю ш(т) мене штобра(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 128–129); теща пана Григорѡа умерла... а ш(н), маючи девку ее за собою

ѣ малженстве и по близкости своѣй кназиу Ильи того се ѣпоминала и королю... частокрот ш томѣ жаловал и листы (1541 *АС* IV, 270); **въ горсти мати** *див.* **ГОРСТЬ**.

2. (що, із чого) одержувати (одержати), дѡставати (дѡстати): А всихъ тыхъ мытѣ дереваного мостового подорожѣного померѣного масного и соленого владыка маєт деватѣю неделю (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 200); муляру Петру Нѣмцу... на тую роботу золотыхъ сто, маючи зѣ милостыни, задалемѣ былѣ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408);

(що, од кого) (дѡставати, здобувати що-небудь певними зусиллями) одержувати: пилну(и)те абы есте справедливости вашоє не чинили пере(д) лю(д)ми для того абы есте бачени были ш(т) люде(и), бо иначе(и) заплаты не маєт ѣ ш(т)ца (Хорошѡв, 1584 *С.Нег.* 5 зв.);

(що) (одержувати, заробляти) мати: штѣ атокѣ што в домѣхъ мають шестѣдеса(т) копѣ грш' (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а);

(що, од кого) (бути надѡленим чим-небудь) мати: Вы такѡвѣю влѡсть ш(т) Бѣга маєт, же члѡкшвѣ ш(т) вѣрѣѡа насѣлѡа избавлѡете (Чернѡгѡв, 1646 *Перло* 53 зв.); **голосѣ мати** *див.* **ГОЛОСЪ**; **мати вольный голосѣ** *див.* **ГОЛОСЪ**;

(кого) (вѡдчувати постѡйну опѡку) мати: они мѡва(т)... если и(х) стинаѡють, має(м) ѡван'на крѣтла, если кѡменѡе(м) побивѡю(т), маємо прѣвом(ч)нка стѣфана (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); заправды небески(м) застѣпо(м) ѡного дѣша и тѣло стережѣна бѣде(т), котѡрыи пребывѡючого в' собѣ Гѡ неба... маєт гѡста (Київ, 1619 *Аз.В.* 307).

3. (що) (використовувати що-небудь) мати: лисици ямы мають. и птицѣ нб(с)ныи г'нѣз'да (1556–1561 ПС 259 зв.); е же для едина(г) // пташка, котораго называю(т) алкеш(н), который при берегу мор'ско(м) на пѣскоу гнѣздó собѣ маеть (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 158–158 зв.); *Образно*: Святыи бо дух мешьканья в грѣшников не мае(т) (XVI ст. Укр.п. 77); **мати осаду див. ОСАДА.**

4. (кого, що) (мати в наявності) мати: То тутъ маемъ толко 7 дней назначоныхъ, абыхмо отъ пасхи... далѣй дней семи не отдалялесе (Вильна, 1595 Ун.гр. 142); не маю(т) сребра и злота бласкѣ але маю(т) лѣнѣ свѣтачоую (Острог, 1599 Кл.Остр. 223); не бѣгаймо згоды // зъ братьею нашою, яко родною, а звлаца маючы вси обрядки церкви наше вцалѣ ненарушоное отъ нихъ (Вильна, 1608 Гарм. 188–189); Абысте в' вѣрѣ своѣй... т'рвали И вѣрность Крóлю Пáну въ всѣмъ заховали за котороую вóлность вамъ есть дарована Жé прóчь самóго Крóла нé маете Пáна (Київ, 1622 Сак.В. 39);

(дотримуватися чого-небудь) мати (що): тые теды, отщепенцами ставшися,... //... Постъ суботный змышленный противко канонów апостолскихъ мають (1626 Кир.Н. 26 зв.–27).

5. (що) (про назву, титул) мати, носити: Знаменіе тезоименітого княза Лвá градъ сѣй маеть (Львів, 1591 Адел. тит. 36); Маеть, заправды, апостоль Петръ высокіи почестій тытулы... але не самъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 441); ты боудучи докторомъ закóна, и стóпень и тѣтоу(л) док(то)рѣскій маючи того не

знáешъ // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) науучіти (поч. XVII ст. Проп.р. 216–216 зв.).

6. (що) (посідати, займати) мати: маючи мы приставство у князя Андрея... тамъ же, збунтовавшася подданые князя Андрея... //... пана Яна... устреливши... утопили (Луцьк, 1584 АрхЮЗР 6/Л, 140–141); Чому лѣпѣй не оуважали того, же причинѣнье сснатѣ... не на одного члѣка в пóлщи головѣ зави(с)ло. але давши покóй ри(м)скимъ дѣхвнымъ, которій маеть шесна́дцатое... мѣсце абы его митрополітови... оуступіти мѣ(л) (Острог, 1598–1599 Апокр. 198); Бо оуже я бачу близко конецъ нашъ, и наше старшинство теперъ есть, а завтра не машъ (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28);

(що) (виконувати певні обов'язки) мати: они за примушеньемъ по неделямъ сторожу на томъ замку нашомъ мають (Вильна, 1546 АрхЮЗР 8/V, 40).

7. (за кого, за що, яко кого) (вважати когось, щось ким-, чим-небудь) мати (за кого, за що): если жъ пакъ и всѣ(х) не послоухае, май же его собѣ яко поганина и яв'ногрешника (1556–1561 ПС 80); Але теперъ не толко Лютеранове... але и тые, которыхъ евангеликове сами жъ за геретики мають, новокръщенцы... суть противъ Римскому папѣ (Вильна, 1595 Ун.гр. 161); Уи вы асли, Маестате Херувѣмскій... за найдорожшій васъ клѣйноть нѣ маемѣ (Львів, 1616 Бер.В. 75); Нѣ славу твою асенѣ проповѣдаю, и Тебе за правдивога Бѣга моетѣ маю (Чернігів, 1646 Перло 74); **за нищо (ничто) мати, ни за што мати** — мати за нищо: Его быти Богомъ и человѣкомъ визнавають, А нашихъ собѣ за нищо мають (I пол. XVI ст. Сл. о зб. 28); вси

на соборах стými ш(т)цы оустáвленнiа покúти ш(т)рiнули, а розмнóжили блýди, и инiа тажкiа грѣхи, же не тóкмо свѣтскiн(м), але и мнiмiн(м) духо(в)ны(м) за ничто все мають (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 31); Але ми ся овые розводы бѣсовскiе частые, и о ледашто которыхъ у насъ ни за што не мають, не подобають! (Вiльна, 1608 *Гарм.* 212); **за що мати** — поважати, шанувати, визнавати: И былъ въ всiомъ, iакъ родичовъ за що маючи: Творецъ Пнѣ створѣнъе свѣе поважаючи. Намъ всѣ(м) в' той мѣрѣ, прикла(д) дѣбрый с себе пода(л) (Львiв, 1616 *Бер.В.* 87).

8. (*бути повинним, мусити*) мати: iасноюю свечю бжества мое(г) маю зажечи. въ темной хороминѣ сѣдачи. подобас(т) ми къ шцiо привести плоть мою (1489 *Чет.* 128 зв.); так са нам видело, штож кн(а)зь Андрѣй мает за тоѣ подворье тыи пѣнази штложити (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); сес дей листъ маеть до книгъ справъ земскихъ Луцкихъ... Ѹвести (Луцьк, 1572 *AS VII*, 409); ниhto з блискихъ, кривны(х), повиноваты(х) мои(х) жадное переказы и вступу до ш(т)да(н)я тоѣ сѣмы пнзе(и) чини(т) не маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 1); Тишко маеть ему одорати его ниве, где ему укажетъ, а до нивы Тишковой Войтехъ жадное потребности мети не маеть (Бориспiль, 1614 *АБМУ* 8); Зачимъ безумный то, якомъ рекль, отступниковъ нашихъ розумъ есть, которыхъ овецъ Христовыхъ, до сконченя свѣта трѣвати маючихъ, пастыремъ головнымъ, якъ намѣстникомъ // Христовым, Петра або кого иншого становятъ, и презъ то монархию свою склитити, усилиють (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 489–490); Чѣмъ не маемо его з' слѣзми погрѣбати; Бо

всѣхъ спасеню служиль з' любви шхоты, злыхъ караль, добры(х) ваби(л), до дiлшеи цноты (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); А што са дотычс(т) службы земское вое(н)ное, тогды я тую службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); А вины по(л) камене воску маес(т) дати, и брата перепросити не ш(т)ходячи, и все бра(т)ство перепросити маес(т) (Львiв, 1602 *ЛСБ* 369); ш(н), прихилиючисе до права посполитого и науки шпекуно(м) в праве шписаны(м), яко миноре(н)несъ до шпеки брати мають у повинности шпекуньско(и) в року теперешъне(м)... бы(л) в селе Городищу (Житомир, 1650 *ДМВН* 196);

(*бути спроможним, бути в станi*) мати: Шхъ мнѣ не(н)дзному, iакъ то шбжалова(т) маю, Же в' такъ велико(м) дѣбрѣ шкѣдѣ подыймаю (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(*бути вправi, могти*) мати: пан Богѣш не мает инде нигде того имѣна шбернѣти, але мает записати тоѣ имѣнѣе по своем животѣ ближнимъ своимъ комѣ будеть его вола (Луцьк, 1506 *AS I*, 132); па(н) дя(д)ко... ш(т)пусти(ти) рачи(л) и то(г) вже на мене само(м) и по пото(м)кохъ моихъ... по(и)скива(ти) не маес(т) вечне (Ляхiвци, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25); што еслi жъ са годiтъ, нехайъ кiждый оуважи(т), прѣти того троудно маеть, бо соуть тiе // котiрые емѣ тоѣ... в' очи рекѣтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206–206 зв.).

9. (кого) (*народжувати, ростити*) мати: земанин Волинский... детей в себе не маючи, взали были собѣ за сына его... княза Романа (Вiльна, 1517 *AS III*, 156); к'то оумер'ль не маючi дѣтiй. нехай пойме бра(т) его жоноу его. и въскреси(т) сѣма братоу своему

(1551–1561 *ПС* 95 зв.); невѣста то(г)ды оубо-
гѣа маючи єдино дѣта. плачѣчи на(д) ни(м)
рекла. што лѣпшого зє злогѣ маю выбрѣти
(Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

10. (кого) (*приймати, гостити*) мати: маю-
чи у дому свого гости(и), не ведаю, у яки(и)
способѣ... мене самого с тыми го(ст)ми...
звеза(л) и мучи(л), и черес з грошми взяли
(Житомир, 1583 *АЖМУ* 59);

(кого) (*тримати при собі, держати*) мати:
кня(з)ь ку(р)пски(и)... поведи(л) и(ж)... я
хмеле(в)скому самому слѣгами... его не ш(т)-
поведаю... и того хведора... на дворе свое(м)...
не маю ани не знаю и ни ведаю ш не(м) (Ко-
вель, 1574 *ЖКК* II, 275); того зра(д)цу в себе
на (д)воре свое(м) при себе при слу(ж)ба(х)
свои(х) має(т) и ховае(т) (Там само); кажды(и)
вл(д)ка ъ свое(и) спа(р)хнѣ не го(д)ныхъ мно-
го сѣснниковъ маюють, ѣ самѣ вл(д)ки люде(и)
забѣвають (1600 *ЦНБ* 476 П /1736, 45 зв.);

(що) (*зберігати, тримати*) мати: што то
за нерядѣ такий, иж бѣлая голова ключи од
церкви маєть? (Володимир, 1624 *АрхЮЗР*
I/VI, 538).

◊ **мати у везеню** (кого) — тримати когось
в ув'язненні: а над то еще жалостнейшого
мнѣ возному оповедалѣ, ижъ панъ староста,
маючи мя тутъ у везеню, самъ веселячися съ
того... всѣмъ гайдукомъ... розказалѣ... на
церковь Божию стреляти (Володимир, 1591
АрхЮЗР I/Л, 295).

11. (що) (*містити в собі*) мати: має(т)
бовѣмъ азыкъ славѣнскій таковѣю в' собѣ сѣлу
и зацность, же азыку Грѣцкому якъбы при-
ро(д)не съгласуетъ и власности стѣ съчина-

етса (Київ, 1623 *МКСВ* 74); ш таланте якѣю
в' собѣ вагѣ має (серед. XVII ст. *Хрон.* 103);

(о чім) (*можна знайти, побачити*) мати
(що): Павел святой... споминает, же аж по
трех лѣтах пришоу в Іерусалимъ оглядати
Петра о чом маєшь ко Гал. 23 (Львѣв, 1605–
1606 *Перест.* 51); а потомъ заразом найдуетъ
ся не в Риме, але в Вавилонѣ, славном мѣстѣ
ассирийскомъ, о чом маєшь в першом листѣ
Петра святого, гл. 13 (Там само, 52).

12. (що) Пред'являти, висувати, заявляти:
Єсли што маюють до мене, ставлюся ихъ ми-
лости всюды, гдемъ кажутъ (1596 *Кул.Мат.*
I, 70).

13. Важитися, насмілюватися: а тоє про-
то мовили боачиса и(ж) бы и(х) не выгнали
змежи народу. абовѣ(м) та(к) были оура(ди)-
ли. кто бы ма(л) вы(з)навати хѣ то змежи лю-
(д)нѣй выгнати его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 73 зв.).

14. (що) (*налічувати, нараховувати*) мати:
се(м)ко ш(т) дому свого до ма(к)симови(х)
сѣни(и) має(т) два сто(п)нѣ (Львѣв, 1595 *Юр.*
20 зв.); **мати лѣта (лета), лѣта (лета) мати**
див. ЛЬТО;

(що) (*становити, складати*) мати: А по-
вѣдають нѣкоторѣи, ижъ рай... одно трѣтїю
часть ш(т) земли до нѣсь высѣкость свою ма-
еть (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

15. (що, з ким, з чим) (*тримати, підтри-
мувати*) мати: тот власне с идолопоклонни-
ки часть свою маєт и Христа отрекся есть
(Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); И швшемъ в
ѣчтливости са на(и)дуючи, и з ѣчтливыми това-
риство маючи (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 90);
панъ Беле(ц)ки(и),... маючи знаемость з Ъва-

но(м) Водянико(м)... зо всіма має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192–193); близкость мати (мети), мати близкост див. **БЛИЗЬКОСТЬ**.

16. (що) (у спол. з ім.) (перебувати в стані, виконувати дію, на які вказує іменник) мати: жона коли роди(т) смоутокъ має(т). бо пришла година ей. а коли са дита народить. южь не паматує(т) шного смоу(т)коу за радость иже са есть члкъ на свѣтъ народиль (1556–1561 *ПС* 419 зв.); Я... маючи ласку и запоможенье от... ключника, городничого... записую малженце своей... на двоухъ частехъ имень мойхъ (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 33–34); И, маю(чи)... я такову(ю) зе(л)живо(сть)... ш(т) ее самое и сыно(в) ее, а(ж) пехотою до до(му) свое(г)(о) вротн(в)шися, пришла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46); Просвѣти насъ, абьсьмо ш(т) всѣхъ познанн бѣли, и в' нищетѣ оучачиса, ш(т) всѣхъ ласку мѣли (Львів, 1591 *Просф.* 73); замысль мати — мати намір, замислити: Намовѣ тѣды оучинивши... Хаганъ и Сарваръ, сѣшею и мѣрем' по(д)стѣпѣют' пре(з) Дѣла и стрелбѣ бѣрачѣю Мѣста добыти замысль маючи (Київ, 1627 *Тр.* 681); мати грѣхъ — допускатися грѣха: женá котѣраа лежи(т) и(з) ины(м), хѣта(и) же мѣжатка не має(т) грѣхѣ. Если жѣ не почала ш(т) него (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 96 зв.); волю (воли, волѣ) мати, мати волю (воли) див. **ВОЛЯ**; въ (во) почтливости мати див. **ПОЧТИВОСТЬ**; въ повазѣ мати див. **ПОВАГА**; въ посмѣховиску мати див. **ПОСМѢХОВИСКО**; вѣдомость (ведомость) мати, мати вѣдомость (видомость) див. **ВѢДОМОСТЬ**; вѣру мати, мати вѣру

див. **ВѢРА**; кривду мети, мати кривду див. **КРИВДА**; мати в ненависти див. **НЕНАВИСТЬ**; мати войну див. **ВОЙНА**; мати в (ув) опеце див. **ОПѢКА**; мати въ звычайу див. **ЗВЫЧАЙ**; мати гнѣвъ див. **ГНѢВЪ**; мати дбалость див. **ДБАЛОСТЬ**; мати печу, печу мати див. **ПЕЧА**; мати респектъ див. **РЕСПЕКТЪ**; не мати живота див. **ЖИВОТЪ**; печолованя не мати див. **ПЕЧАЛОВАНЕ**; под послушенством мати див. **ПОСЛУШЕНСТВО**; покою не мати див. **ПОКОЙ**; порозуменє мати див. **ПОРОЗУМЕНЕ**; старанє мати див. **СТАРАНЕ**.

17. (уживасться для творення майбутнього часу) мати: яко кири(л)... пише(т), и(ж) все са має(т) огне(м) споларовати, и нѣчѣго нечѣстого дѣ неба не вниде(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 6); намъ дѣховнымъ то мѣти надъ инѣшихъ пристѣитъ, котѣрымъ то и кнѣга таа до роукъ достатиса маєтъ (Дермань, 1603–1604 *ПВКРДА* IV-1, 103); рѣчено имъ абы еше мѣло потерпѣли, дла брѣтѣи свѣи; нѣвѣыхъ мученикѣвъ, котѣрыи мають оубиєни бѣти, ш(т) антихрѣст(а), и слѣгъ егѣ мѣжныхъ Пр(о)ркѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

◊ верхъ мати (над чим) — впливати, одержувати перевагу: еднакъ же // лахи хотѣли ве(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х) зневажаати (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165–166); далеко мати — не бути рѣвнею комусь: Бо далеко хлоп от шляхтича маєт (п. 1596 *Виш.Кн.* 76); за зле мати — обурюватися: негодую, за зле маю (1596 *ЛЗ* 58); до котѣры(х) прѣр(о)къ за зле маючи мови(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); мати високость — бути величним, значущим: А не тѣлкъ Панѣнскѣй стѣнъ в' Нѣвомъ

Законѣ, якъ в' Ап(с)лахъ и иныхъ стѣхъ и Зако(н)никахъ, маеть свою высóкость и залцен'е (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923); **мати (свой) крестъ** — мати хрест, страждати, терпѣти: Кáждый маеть своѣго мóла, што его грызѣт', любо Кро(л)... любо Духóвный... Кóждый маеть своѣй кр(с)тъ: В трóдностяхъ, в' клопотáхъ... котóрыи розмайтими спóсoбами... чл́ка бѣдного находать (Київ, 1632 *МІКСВ* 283); **взглядъ (узглядъ) мати, мати взглядъ (узглядъ) див. ВЗГЛЯДЪ**; **входъ мати див. ВХОДЪ**; в' памяти мати, мати в' памяти див. **ПАМЯТЬ**; в' сердцу мати, мати на сердцу див. **СЕРДЦЕ**; мати в' моцы див. **МОЦЬ**; мати науку див. **НАУКА**; мати око див. **ОКО**; мати передь очима див. **ОКО**; мати (свогo) мола див. **МОЛЬ**; моць мати див. **МОЦЬ**; мѣстце мати див. **МѢСЦЕ**; на умѣ мати див. **УМЪ**, не мати жадное потребности див. **ПОТРЕБА**; не мати жадное причины див. **ПРИЧИНА**; не (нѣ) мати ровного собѣ див. **РОВНЫЙ**; раду мати див. **РАДА**; серъца не мати, нѣ мати срдца див. **СЕРДЦЕ**; силу мати див. **СИЛА**; слово в' устѣхъ мати див. **СЛОВО**; столь мати див. **СТОЛЬ**; стояне мати див. **СТОЯНЕ**; умысль мати див. **УМЫСЛЬ**.

МАТИЗМА, МАТИСМА ж. Одяг, одежа: мовили межи собою. не роздираймо его. але врѣз'мо жеребѣи ш него комѣ (с) остане. абыса писмо выпол'нило которое мови(т). роздѣлили собѣ шдѣна // мон. и ш матизмѣ моей метали ж'ребѣи. воини бо тоє оучинили (1556–1561 *ПС* 432–432 зв.); шдѣаніе: матисма, шдѣ(н)е... убира(н)е (1627 *ЛБ* 151).

МАТИСЕ див. **МАТИСЯ**.

МАТИСЯ, МАТИСЕ, МАТИСА дієсл. недок. 1. Бути: Любѣ ты(ж) нѣшто речѣтъ к' Снѣ, тотъ не в'кѣпѣ вышоль з' Шца и Сна з' единого поча(т)кѣ, персоналне з'едночсного, чого Николáеви потріба. Але не потрафить в' то Николáй, и трѣднаа а не мо(ж)наа нѣако має(т)са кѣ ш(т)поведи, и слѣшне (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291).

2. Вважати себе за кого-небудь: Бо если ся маеть за такъ мудрого, же постановенье пастыра повшехного... штрофовати, откультая поправа вышла (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

3. Містити в собі, включати в себе. **Мѣстца мѣсце** див. **МѢСЦЕ**.

4. (з *інфініт.*) (давати обіцянку) зобов'язуватися: естли... тыи жидове мои... в' ономѣ мытѣ господарскомѣ винни зостануть, тогды маюся самъ готовую заплагу за нихъ вчинити (1537 *РЕА* I, 209).

5. (містити в собі) включати: запродалъ есми имѣнья свои... з ловы звериными и пташими... со всим с тым, как ся тыи имена в' своихъ границахъ мают, и как отецъ мой и я держал (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/VI, 175); тые приселки мне... пришли... со всеми пожитки, платы и доходы... яко ся тоє имене мое... и тые два приселки сами в себе в пожиткахъ и обиходехъ и границахъ своихъ мають (Затурці, 1559 *ИКА* 87); яко здавна то(т) кгрунтъ в свои(х) школи(ч)ности(х) и граница(х) се маєт и заверає(т), та(к)же и се(л)[а], до то(г)[о] мє(с)та Житомера належачые... в реал(л)ную и споко(и)ную по(с)сєсью... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183).

6. (жити, почуватися) матися: я теж... в Луковє... в имени... маюса на всем добре...

всего достаток врадник... дасть (Луків, 1558 *AS VI*, 37); *макъ са має(т) мо(и) дѣдусь*, добре се маєть з ласки божон (к. XVI ст. *Розм.* 16 зв.).

7. (*бути відповідним*) відповідати: и мѣсмы положили [титѣль] который и до часѣв' Фѣгѣа и Дамаскіна и наших' неш(т)-мѣнне пришѣль и трѣает', и слѣшне має(т)са и пишется (Київ, 1628 *Лим.* 4).

◊ **матися на острожности див. ОСТРОЖНОСТЬ.**

МАТИСА див. МАТИСЯ.

МАТИЦА, МАТИЦЯ, МАТИЦА ж. 1. (*внутрішній статевий орган жінки*) матка: Албо просто сто(л)ци з водою и приложи подле поуна, и ш(т)кынь борзо ш(т) поуна, бо(р)зо породи(т), стерези щобы недо(л)го дръжати, пѣпа щобы матицѣ не вытегнѣ(л) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); *Животъ: Живѣт(ь)...* албо брухъ, албо жолѣдок, такеже матица (1627 *ЛБ* 37).

2. Породілля: Роженица: Матица, породѣла, пороженіца (1627 *ЛБ* 37).

3. (*плідна самиця у тварин*) матка: Пань Юре(и)... заграбиль... //... козь семдеся(т)... свине(и) мати(ц) и вепровъ некорѣмныхъ сто три(д)цать (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.—28).

4. *Перен. (джерело чого-небудь)* основа: *Хс* яко є(с)т глава цркви своєи; такеже и лоза він'наа нарицаетса; и матица живота подателнаа рѣзкамъ своімъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48).

Див. ще МАТКА.

МАТИЦЯ див. МАТИЦА.

МАТИЦА див. МАТИЦА.

МАТИСМА див. МАТИЗМА.

МАТКА, МАТЬКА ж. 1. (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ: отца моего Гридка, матку Татіану, дядка Семіона... и самого мене Сенка (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Гды ма(т)ки выдачи дѣто(ч)ки свои, которыи прѣ(д) шчима и(х) забивали. И кождаа с ни(х) ревно плакала и нарѣкала (Височани, 1635 *УС* № 62, 143); того жъ дня... тыежъ обадва вышь менованые попы... на домъ того жъ Ивана... квалтовне нашовши, жону его, а матьку тое девчины... били, тлукли и за волосы по подѣворью волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); *Дѣва Матка* — Богородица: Перше з Дѣвы Матки, рачилса народити (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); *Извѣствованье Матки Божей* — (*церковне свято і календарна дата*) Благовіщення: ина два годы выйдуть тому року передъ Извѣствованьемъ Матки Божей прійдучое, нынѣшнего индикта десятого, за три недѣли (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); *матка божа* — назва церковного свята і календарна дата: ро(к) бо(ж) а̄ ф̄ п̄ д̄ в по(н)дело(к) по ма(т)цѣ бо(ж) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 21 зв.); *матка Божа зелная* — церковне свято і календарна дата: Их Милость велели и рюк выслуханю зложили, в субботу после матки Божей зелное (Милянвичі, 1530 *AS* III, 367); *Пренайчистьшаа матка* — те саме, що *Дѣва Матка*: А Пренайчистьшаа Матка всюды шукала: И пілнеса ш ніомъ межі людмі пытала (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); *Пречистая Матка* — те саме, що *Дѣва Матка*: Пречиста Мати: не

мнѣй в' тымъ станъ малже(н)скій Пан'енско-му ёсть рѳвный, Гды люба Пáнною на вѣки зоставуючою, Преч(с)тую Мтку свою по(д) заслѳною малже(н)ского стáну, Па(н) мѣти зезвѳлиль, ведлугъ свѣдѳцтва Лу(к): с̄ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); **Пречистая матка Пана** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречистую матку Панну засмутивши, И материнскимъ ю жаломъ обложивши (Львів, 1630 *Траг.п.* 163).

2. Те саме, що **матица** в 3 знач.: взяли... свиней матокъ пятьдесятъ, каждую шацуетъ по золотыхъ пяты польскихъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

3. *Перен. (про церкву) (першооснова, прародителька)* матір, мати: яко (ж) тоу(т) богобѳйное правослáвного хр(с)тіанина ср(д)це на тоє смотречи не з(д)ригнст'са, выдачи та(к) великое ш(т)стоупе(н)е сына(л)кш(в)... ш(т) мат'ки цр̄кви (мовлю) вѳсхо(д)ное (1589 *Розм.пан.* 4); Никды не розказуетъ облюбел)ница Христова, то есть матка наша церковь (Єгипет, 1602 *Діал.* 57); тая унѣа восточную церковь матку маеть, а западную маеть отчима — костюль (1626 *Кир.Н.* 16); Цр̄ковъ Іер(с)лімскаа, таа ёсть мáткою оучителкою всѣхъ иншихъ цр̄квей (Львів, 1646 *Зобр.* 34).

4. У складі вл.н.: а хотарь... монастиру... // дѣломъ же долу на могилу єввину... долиною, право на матку васлуя, васлуемъ маткою, долу до оусти дубровица (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260–261).

МАТЛАРСТВО с., *перен.* Махлювання, крутійство: Вѣмѣсто зась смирення, простоты, и нищеты грѣдо(ст), хитро(ст), матларство, и лихоимство владѣеть (п. 1596 *Виш.Кн.* 78).

МАТНЯ ж., *перен. (невигідне, небезпечне становище)* пастка: а такъ насъ до тоєи жъ матни, въ которую самъ влезъ, супѣтелне вправити помышливаеть (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/Л, 523); звыкли ваши дѣховные... ловити и до шное матнѣ яко бе(з)розу(м)ную рыбою... заганати (1598 *Розм.пан.* 25); Для того жъ вы и не можете зъ тоєе матнѣ вылѣзти, жестесея вси згодне за кламливими науками духовныхъ вашихъ и сумнѣне отдали, и ихъ во всемъ слухаете, повѣдаючи то собѣ за наибольший артыкуль вѣры слухане оныхъ (1603 *Пит.* 36).

МАТОНЬКА ж. Матінка: *Bidnasz moiá hołowońko O nesztesznaiasz mátońko Szchosmia ná świt národyłá* (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще МАТЕЙКА, МАТУНКА.

МАТОЧАНА ж. (*середня частина колеса у возі*) маточина: бялого желѣза бляхъ 111; контовыхъ гвоздей фаска една; до маточанъ рифъ осмъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

МАТРЕЦА ж. (*форма для виливання літер набору*) матриця: по ско(н)чании живота Его знаншлеса таковыє купчикове хотѣвши шные усѣ матрецы И приправы друка(р)ские купити (Львів, 1585 *ЛСБ* 70).

Див. ще МАТРИЦЕСЬ.

МАТРИКА *див. МЕТРИКА.*

МАТРИЦЕСЬ ч. Те саме, що **матреца**: до того... пи(л)но перестеречи треба было если ѣки(и) злого сумена члкъ не утаиль штобравши матрице(с) ш(т) его м(л) господаря, всѣ(х) теды лѣте(р) албо матрице(с) має(т) быти в

личбѣ 254 (Львів, 1642 ЛСБ 359, 1); Книги цє(р)ковныє... ш(т)дано п̄ андрєєви стреле(ц)-кому и ма(т)рице(с) и куншта друка(р)скиє в склепѣ старо(м) по(д) школою и ключѣ ш(т) него (Львів, 1645 ЛСБ 1043, 69 зв.).

МАТРОНА ж. (старша за віком поважна, шанована жінка) матрона: еще ку тому и оуцтївымъ матрономъ по(д)часъ оныхъ показоватиса не встыдить (Острог, 1598–1599 Апокр. 206); Вѣдѣла тоє п̄ни поцтивая ма(т)-рона (1636 Лям. о пр. 5 зв.).

МАТУНКА ж. Те саме, що **матонька**: ta u horczki liboy pubrał Oś Matunko szom ia wyhrał Na toim lichy (!) iarmarku (Яворів, 1619 Гав. 18).

Див. ще **МАТЕЙКА**.

МАТУХНА, МАТУХЪНА ж. Матуся, матінка: Я... визнаваю и чиню явно симъ моимъ листомъ... иж... з ведомостью а позволенемъ... панєє зохвее... панєє а матухны моеє... //... былам выдана в стан... малженский за... пана Василя (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 197–198); Што са дотычет шпеки, напрод господарини и матухне моеї милої... и дѣткамъ моимъ милымъ... а к тому штчизне и всеї моеї маєтности, то все поручаю въ шпеку напрод Пану Богу, потомъ... велможнымъ паномъ (Рожана, 1571 AS VII, 396); а матухне моеї... а мнѣ, яко отчичу, выкупити тую то другую менованую третьюю часть, черезъ пана отца заведеную, албо записаную, пришло (Шелвів, 1580 АрхЮЗР 8/III, 319).

МАТУХЪНА див. **МАТУХНА**.

МАТЧИНЫЙ прикм. (який стосується матері) материнський: Тежъ котораа бы

де(в)ка бе(з) воли ш(т)цо(в)ское и ма(т)чиное шла заму(ж) таковаа ш(т)падываєть ш(т) посагу (1566 ВЛС 63).

МАТЧОХА див. **МАЧУХА**.

МАТЬКА див. **МАТКА**.

МАХАТИ дієсл. недок. (чим) (робити помаху у повітрі) махати: п'яныи бо молитса. // махаа роукою своєю по лицу своемъ (1489 Чет. 332–332 зв.); **махати рукою** див. **РУКА**.

МАХИНА ж. (про щось велике, громіздке) махина: за ше(ст) дн̄ий сътвори(л) б̄ н̄бо и зе(м)лю, горы великіє, хó(л)мы,... и прóсто мóвачи, та(к) великую махіну... за ча(с) малы(и) та(к) справи(л) (Острог, 1599 Кл.Остр. 213); Єдна(к) всего свѣта махіну своими ра́менами сустентуєть або дръжи(т), кр̄гы н̄б̄(с)ниє // наганáєть, вѣтровъ срóгость повстагає(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 15–15 зв.); збудовáли тую махіну з' ка́мена чты́рехъ стóпъ величиною, и собѣ грóбъ тамъ оучинили (Вільна, 1627 Дух.б.ж. 5); *Образно*: Дв̄ігнєть Іс̄ махіну котрую зробили (Львів, 1631 Волк. 14); Єжели махіну тогw свѣта, зо всѣм' створен'єм' з' ничóго слóво(м) єд̄ины(м) Б̄гъ всемог̄чій створи(л) (Київ, 1646 Моґ.Тр. 913).

МАХІВАРЬ ч. Вид сукна: ма(х)ра́ма, махіва(р), ко́льдра, альбо прості́рало (1596 ЛЗ 57).

МАХЛОВАТИ див. **МАХЛЮВАТИ**.

МАХЛЮВАТИ, МАХЛОВАТИ дієсл. недок. Махлювати, шахрувати: махлюйте як хочете, махлюйте и лжѣте и тую ж лож другими подпорами неправд боронѣте

(1598 *Виш.Кн.* 40); Tot Pan sczo znáiet w świti hárast máchlowáty Poydu iszcze za znaydu koho oszukáty (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

МАХЛАРСКИЙ *прикм.* Шахрайський: ло(ж) махлар'скую улѣпили есте мовачи, ѿко омы(л)кою са та(к) стало (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

МАХНЕНЕ *с.* Мах, помах. \diamond **сдним махненем** — (*відразу, дуже швидко*) одним махом: Ест у нас славный звытяжця, который сдным махненем 185 тисящ войска асирийского побил (1599 *Виш.Кн.* 55).

МАХНУТИ *діссл. док.* (чим і без додатка) (*зробити рух, помах чимось у повітрі*) махнути: и росказа (!) бѣ моисеѿви абы взѿ(в)ши // палицу, котрою море раздѣливъ. то(д)ча (!) мо(и)се(и)... ма(х)нуль двахро(т), и оудариль палицею ѿ каме(н) Тогда потекла вѣда (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 13 зв.–14); **махнути рукою** *див.* РУКА.

МАХОМЕТАНСКИЙ, МАХОМЕТАНСКІЙ *прикм.* Магометанський, мусульманський: Лечъ онъ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здалъ быти шкодливый и шкарадный (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 973); **W(т)повѣдаю ти, ѿдовѣтый ѿщорїй народе:** а махометанскїй по(д) плáщикомъ Хрїстїанского нáзвиска, ѿ(т)ро(д)ку (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); Тáкъ тѣжъ нá потлумлѣн'е и згубу Пáнствъ и влáдзы нечистое махметанское, а на выкоренѣн'е всѣ(х) Бѣгѣ ненавистныхъ и брѣдкихъ еретицтвъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 314).

Див. ще **МАХОМЕТАНСКИЙ.**

МАХОМЕТАНСКІЙ *див.* **МАХОМЕТАНСКИЙ.**

МАХОМЕТАНСКИЙ, МАХОМЕТАНСКІЙ *прикм.* Те саме, що магометанський: которы(и) са буде(т) боронити стары(м) и свои(м) махомс(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632); че(р)не(ц) едѣнь арїанинь... зложи(л) нѣакїй алкоранъ, котры(м) махоме(т)скїе блоуды по все(м) свѣтѣ ро(з)шили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5).

МАХОМЕТАНСКІЙ *див.* **МАХОМЕТАНСКИЙ.**

МАХУМЕТАНИНЪ *ч.* Магометанин, мусульманин: Подóбный естъ блоу(д) махуметановъ котóрые не прїймоуютъ ведлоугъ нáоуки своего алкорáноу сты(х) причины и взывáна, дшѣ блженые и стые котóрые з рóзны(х) свѣта красвѣ забраны соутъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238).

МАХЪ *ч.* Мах. Вл.н.: а то е(ст) меновите... Шве(ц) А(р)те(м)... Ма(х) Микита (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

МАЦА, МАЦЯ *ж.* (*міра сипких тіл*) гарець, гарнець: отъ каждое мацы по пенезію, а мостове зъ госьтя — одъ воза по полугрошку брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29); на кождую комагу маец Его Милость дати по шести моць муки ирженое, по три маци круп, а по маци гороху меры Володимерское (Володимир, 1552 *АС* VI, 121); А з него самого знято су(к)ма(н)... лу(н)ски(и)... на гумне жита молочено(г)[о] ме(р)ку, гречки ма(ц) две (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); тепе(р) да(л)ем на тре(х) неделá(х) мацоу пшеницѣ за погроубъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); въ той часъ томжъ жъ попови Георгію и громада малеховская местное постановила: мацоу збожа на проскури (1621 *ПДПИ* 178, 106).

МАЦЯ див. **МАЦА**.

МАЦАТИ дісл. недок. (кого) (доторкатися руками до когось) мацати: самъ ты(ж) еще певнѣшимъ ста(л) вѣры хвы, бо г(д)е бы бы(л) з нѣми Ѡома, теде нѣчого бы(с) бы(л) не зумѣ(л) и не шука(л) бы х̄а осазати або мацати (к. XVI ст. УЄ № 31, 55).

МАЧАТИ дісл. недок. (що) (робити мокрим, вологим) мочити: А костель нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачаетъ, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божїимъ посвяцона (1603 *Пит.* 52).

МАЧЕХА див. **МАЧУХА**.

МАЧЕШИНЫЙ прикм. Мачушин: Брати ридние, которыхъ одна мати церковъ светая кафолическая породила, бѣгають, а до мачешиныхъ дѣтей утекаются! (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 117).

Див. ще **МАЧОШАНИЙ**.

МАЧОХА див. **МАЧУХА**.

МАЧОШАНИЙ прикм. Те саме, що **мачешиний**: *povercalis*, *мачошани(и)* (1642 *ЛС* 282).

МАЧОШКА ч. Вл.н.: Иванъ Мачошка (1649 *РЗВ* 174).

МАЧУГА ж. Дрюк: Дарїй... заразь емѣ послалъ пилѣ, мачѣгѣ и завоекъ блѣзенскїй, и листъ такъ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

МАЧУХА, МАТЧОХА, МАЧЕХА, МАЧОХА ж. (нерідна мати) мачуха: кн(а)зь федоръ мовил: тоє подворье заставила мачоха твоа брату нашому (Луцьк, 1503 *АС I*, 150);

кгда пришла рѣч, а розница сѣдовымъ шбычаемъ передъ шбличностьъ нашѣ господарьскѣю. с одной стороны шт... княза Или... Штрозского; а з другой стороны шт матчохи его, воєводиной... Александры школо шправы тых имѣней' которые... князь Костантин... Штрозский... княгини своей ѣ вѣне и привенкѣ записал (Неполоничі, 1531 *АС III*, 385); а... мачосе его и дѣтемъ ее... не вѣлили есмо в то ничимъ са вѣступати (Краків, 1532 *АС III*, 382); Але вы, вѣрніи, мачуху минайте, святую отчїзну душамъ заховайте (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); с̄нове ва(с)кови... спулс(ч)не з мачехою своєю... впу(с)тили са до права домагаючи са пасѣки на полавѣ по оцу свои(м) (Одрехова, 1578 *ЦЦІАЛ* 37, 1, 6 зв.); хтобы спалъ з'женою в плынѣню мѣсачномъ забїты обон нехай бѣдѣ(т) такъ тежъ з мачохою, з несвѣсткою, з мужїною (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно*: вашъ Костїоль зайсте мачохою есть, а всхо(д)наа правдїваа Х̄ва Цр̄ко(в) ма(т)кою любѣвною (Київ, 1619 *О обр.* 168).

МАШКАРА ч. 1. Маска, машкара: Слыши, чловече добрый хто жъ кольвекъ (Бо ижесь машкарою лице свое закрылъ, трудно тебе познати) (Володимир, 1598–1599 *Вїдн. ПО* 1043); Святаго Великого посту зуполне не постятъ, але первое недѣлѣ оскверняютъ двое дни и машкары строятъ (1626 *Кур.Н.* 28); Игры дивы творашыа, или дивотворныа: куклѣрства... абш оубиранїе са въ Машкары, якъ то Тѣры и тымъ подобныи (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); *зодралася машкара* — (виявилася справжня сутність) здерлася (зійшла) машкара: Того жъ имъ синодовый дѣспи(с) посвѣтчасть // оудаючи же... ничего са но-

вого не стало... але са то(л)ко в'зновила єд-ность з ри(м)ски(м) костѣломъ... А такъ абы са з ни(х) зодрала таа машкара, и тоє одѣньє ѡвчєє, в' котѡрое са оубираючи не толко люди прѡстыи звѡдаты, але и хлѣбомъ собѣ неналѣжнымъ бѡки ростыкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.–39).

2. (зовнішній вигляд, що приховує справжню сутність когось, чогось) маска: вчѡра боудѣчи прєложѡны(м) ни в чо(м) не єсть ш(д) машкаръ рѡзный // тѣтѡшній живо(т) абѡвѣ(м) якъ та(м), то(т) кролѣв'скѡю, дрѡгій воевѡды, ин'шій жолнѣр'ьскѡю шсобѣ на собѣ нѡса(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 103–104).

3. *Перен.* Недолюдок, потвора: Лєчь вѣдомы суть православнымъ душегубнымъ знатыи машкари, и стрѣлы на ныхъ самыхъ оборочаючіися! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 578).

МАШКАРНИКЪ, МАШКАРЪНИКЪ ч. 1. Блазень: Але и тые самыє дѣролазцѣ, наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы,... игрцы скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское пришедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Те саме, що машкара у 3 знач.: нѣѣ пога(н)скіє оучители, аристотели, платоны, и другіє ты(м) подобныє ма(ш)кар'ники... в дворе(х) х̄а б̄а владѣю(т) (п. 1596 *Виш. Кни.* 261 зв.); я кѣ таковыми машкаръниками (безъименьными) не звыкѣ справы мевати (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1049).

МАШКАРСКИЙ *прикм.* Негідний, нїкчемний: Чи не лѣ(п)ше было в' простѡтѣ ср(д)ца хвалачи б̄га, з нами посполѣ здоровы(м) бѣти, ни(ж)ли нѣѣ... комедійски(м)

и (ма)шка(р)ски(м) набоже(н)ство(м) шболѣти і оумрѣти (1599 *Виш.Кни.* 217 зв.).

МАШКАРЪНИКЪ *див.* **МАШКАРНИКЪ.**

МАШТА ж. (високий стовп, вертикальна або похила конструкція на судні для встановлення вітрил) щогла: але бѣда ты(м), которые не мощнєса за жакглѣ, альбо машты шкре(н)тѣ ѡймѣю(т), а ла(т)вє са похо(л)заю(т), и для дочо(с)нон славы ѡпадаю(т) (Ясєн, 1614 *ЛСБ* 451); И якъ жєглѣръ альбо штырникъ... не на перѣдней чѣсти кораблѣ але на задней при маштѣ оуєдѣастъ: такъ члѣк през' мѡре тоє жїтїа бѣрноє, ѡкрутъ животѣ свѡєгѡ оуправити хотачи, не при Пѣматѣ ш прѡдкахъ, своихъ... нехай оуєдѣастъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

МАШТАЛЕРЪ, МАШТАЛИР ч. Машталір, візник: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): золотару... машталеру, кра(в)цу... тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); подданыє короля... Володимєрские: Миско Коминька... машталир змарлого пана Загорского... розрѣх межѣ людами хрєстиянскими... учинили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); возницѣ, машталєровѣ... тыхъ всихъ побѣли и помордовали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 428).

МАШТАЛИР *див.* **МАШТАЛЕРЪ.**

МАШТАРНЯ ж. Маштарня, стайня: а я мѣ конѣ повєль до маштарни и самѣ ся єсми з ыными товаришии поклалѣ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380).

МАШТЪ ч. Вітрило, парус: Постѣвѣ: Поста сукнѣ, прѣжа, и ты(ж), машт' округовы(и) (1627 *ЛБ* 89); Бѣдєть тоѣ ч(с)тный кр(с)тѣ

Ваше(и) кн̄(ж): Мл̄(с)ти, ѿкъ нѣколи(с) Машть улѣсѣсови на Ѹварованъеса Свр̄ен' рѣскошей тогѡсвѣтних' (Київ, 1632 МКСВ 269).

МАЩЬНЄ с. Мащення, намащування: Іюда... моркоталь на жону за тото мащѣня, що мастила миромъ ноги Христови (XVI ст. НЄ 41).

МААТЕЛЬ ч., перен. (про Бога) повелитель: да егда повели(т) вамъ маатель, ѡ(т) сеа жи(з)ни преходити да имате тоє готово з' собою (п. 1596 Виш.Кн. 267).

МААНІЄ с. Маяння: мааніє, и помааніє, тоє (ж) (1596 ЛЗ 57).

МГЛА ж. 1. Мла, імла, туман: Собѣ повѣтрѣ при(с)тупъ ѡбравши, такъ Ѹры свое шикова(л) проти(в) всходу сл̄нца ажъ кгда мгла к полудне вишпала, а сл̄нце ся я(с)ное ро(с)-свѣтило (1582 Кр.Стр. 45); Абовѣм' вода мѣрскаа вѣсхѣди(т) на высоту, соу(п)тѣлными вапѣрами, воскоуренамъ альбо мглами (Почаїв, 1618 Зерц. 10); которій землю; различными цвѣти оукрашаєть, А мѣре мглами темними покриваєть (Чернігів, 1646 Перло 36 зв.).

2. (неосвітлений простір) мла, темрява, морок: Мракъ: Морокъ, мгла (1627 ЛБ 66); а коли зашло сл̄нце повстала мгла темна (серед. XVII ст. Хрон. 27 зв.).

3. Перен. Темрява, темнота, неучтво: Темнѣстю бѣвѣмъ зайсте доткливою и мглою закритою, которыи колвекъ из' Бо(з)кою (с)вѣтскою Истѣрїєю, и иныхъ Бѣгонѣсныхъ ѡцѡ(в) Дѣхомъ с̄. мѣсною наукою, не згажajúтьса снопки, рачей полова, анѣжли наукою и суть и называѣтиса гѣдни суть (Київ, 1619 Гр.Сл. 188); И мы претѡ братіє... в' мглѣ сс-

тѣс'мѡ мѣсл'ной... бѣдѣемѡ, идѣмѡ до Ха̄, и не ѡ(т)стѣпаймо ѡ(т) нѣго (Київ, 1637 УЄ Кал. 443); **въ очи мглу пушати** (кому) — туману напускати (на кого): Видяѣть облудниково, читають и вѣдають, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пушають, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 Кон.Пал. 634).

МГЛИСТЫЙ прикм. 1. Імлистый, туманный: Пото(м) дн̄ поткана ѡбра(л) мгли(с)-ты(и) абы на неприатѣла мо(го) сна(д)не бѣ(з)вѣ(с)ти Ѹдари(ти) (1582 Кр.Стр. 45).

2. Темный, чорный: ѿкъ нѣакаа мглистаа мѣць находить, и злѣгка на кштальтѣ гѣстого повѣтра ѡтѣмаєть свѣчѣ, котораа оуставне горѣла и свѣтила; такъ на тамѣтую свѣтлость пѣкрывка нападаєть (Вильна, 1627 Дух.б. 75).

МГНОВЕНІЄ, МГНОВЕНІЄ с. Мить. ◊ **въ (во) мгновенію (мгновеніи) ока див. ОКО.**

МГНОВЕНІЄ див. **МГНОВЕНІЄ.**

МГНУТИ дісл. недок. Змигнути, моргнути. ◊ **оком мгнути див. ОКО.**

МДЛЄ присл. Млосно, зле, недобре: Благѡ: Не гараздѣ, мдлѣ, недѣбре (1627 ЛБ 7).

МДЛИСТЫЙ прикм. Слабкий, податливый, нестійкий: Ктѣ ж' є(ст) з' людій... та(к) ср(д)це(м) скаменѣлы(и) Же(б) не схотѣл' зма(к)чѣти; И бліжнемѡ всѣ оуразы Бѣдѣчи те(ж) са(м) мдлисты(м) Не пребачи(л) пре(з) всѣ разы Ср(д)цемъ щіри(м) и чісты(м) (Київ, 1630 Имнол. 4).

Див. ще **МДЛЫЙ.**

МДЛИТИ дієсл. недок. (що) Знесилувати, ослаблювати: дїшоу бовѣмъ и тѣло мдлишь, штыймѣшь оуживана члѣнковъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.).

МДЛОСТЬ ж. (неприємне, млясе відчуття) нудота: По которомъ утартю усть моихъ, заразомъ мдлость и нудга великая, увъ уста зъ руки моее, ядь и трутизна въ мене пошла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 487).

МДЛЫЙ прикм. 1. Те саме, що **мдлистый**: дхъ албовѣ(м) с(ст) чирствый, албо шхо(т)ный: але тѣло мдло и оулѣмно, и ты(м) срѣгое грожѣна, лагодны(м) чїни(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); не заразъ на него приходитъ голо(д)... але ижъ слабо и мдло єсть прирожѣ(н)їе наше, а недбалствомъ и лѣнївствомъ,... звїтажєны бываємш, же бе(з) грѣха жїти не мѣжемш (Київ, 1637 *УС Кал.* 25);

(який знесилився, ослаб від хвороби, втоми, голоду) слабкий, ослаблений: Шнь зостати не хотель, поведаючи, ижъ шть раны человекъ вельми мдлый єсть (Петрків, 1564 *AS VI*, 250).

2. Некмітливий, нетямущий: Много людей слабы(х) и (м)длы(х) в розумѣ мѣви(т) што ѿко добрый живо(т) ш(н), члѣкъ має(т), ѿ(къ) богаты(и) с(ст)... ѿко мо(ж)ный и вынєслый (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 23 зв.).

МДЛѢТИ дієсл. недок. Млїти, завмирати, умлївати: Сер(д)це ихъ правѣ мдлѣло з' набѣжного жало (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Але ш болю ср(д)це въ мнѣ смѣтне мдлѣеть, не вѣдаючи що са с(ъ) Пѣном(ъ) далей дѣеть (Львів, 1631 *Волк.* 15).

МЕВАТИ див. **МѢВАТИ**.

МЕД див. **МЕДЪ**.

МЕДВЕДЕВЪ прикм. Ведмежий. У складі вл.н.: Медведева голова див. **ГОЛОВА**¹.

МЕДВЕДИЦА, МЕДВѢДИЦА ж. Ведмедиця: Мѣчка: Медвѣдица (1627 *ЛБ* 63); И вѣшли двѣ медвѣдицы з лѣса, и росторгали з нихъ м̄. и двоє дѣтѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.).

МЕДВЕДНИКЪ, МЕДВѢДНИКЪ ч. (людина, яка водить прирученного ведмедя) ведмедник: а з людей волочащих, которые безъ слѣжбы // мешкають и теж з медведниковъ, дудниковъ, скрипниковъ... по шми грошей (Вільна, 1566 *AS VIII*, 88–89); не дне(с) ли каштеланы, двораны, жо(л)нѣрми... ко(р)чмара(ми), купца(ми), медвѣдника(ми) а ўтро попали, а по ўтрѣ бискупа(ми)... починили — са есте (1598 *Виш.Кн.* 279 зв.).

МЕДВЕДОКЪ, МЕДВЕДЬОКЪ ч. 1. (scorpiones) скорпіон: имели волосы неѣ(с)не а зубы и(х) бѣлы яко лвовы... а мѣла хво(с)ты подобны ме(д)ве(д)ко(м) и были жала ў хвосте и(х) (XVI ст. *КАЗ* 621); ал'бо если бы прѣсиль, яйца, чи скорпїю. пода(ст) емоу [скоролоупоу, або медведька], если же вы боудоучи злыми. а в'мѣете добрыи дѣры давати дѣтемъ вашимъ (1556–1561 *ПС* 267).

2. Риба з родини колючоплавцїв: scorpapa, а(е), медведокъ риба (1642 *ЛС* 364).

3. Напівдорогоцїнний камїнь: scorpites, медведокъ каме(н) (1642 *ЛС* 364).

МЕДВЕДЬОКЪ див. **МЕДВЕДОКЪ**.

МЕДВЕЖИЙ, МЕДВЕЖІЙ прикм. 1. (який стосується ведмедя) ведмежий: А от скур звериных, то ест: лосей, медвежей... и

инных дробных речей крамных и купецких от копы по три гроши (Вильна, 1563 ПККДА I (дод.) 556); Пань Юре(и)... заграби(л)... //... скуръ медвежихъ три (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 27 зв.–28).

2. (який належить ведмедеві) ведмежий: И виде(л) є(с)ми зверя з моря выходачую котораа мѣла се(м) голо(в) и рога(в) десе(т)... //... а ноги тако ноги ме(д)вежіи (II пол. XVI ст. КА 630–631); **медвежая лапа** — борщівник: аганга(е), аг(ит), ме(д)вежая лапа, зеліє (1642 ЛС 89).

3. Вл.н.: Кость Ме(д)вежи(й) (1649 РЗВ 373).

4. У складі вл.н.: **Медвежая Лоза**: поченши от устья Руды певное... тою Рудою мимо селце... аж до Поломитого, от Поломитого аж до Медвежей Лозы (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8 IV, 129); **медвежис головы див. ГОЛОВА**¹.

МЕДВЕДЬ див. **МЕДВѢДЬ**.

МЕДВЕЖІЙ див. **МЕДВЕЖИЙ**.

МЕДВѢДИЦА див. **МЕДВЕДИЦА**.

МЕДВѢДНИКЪ див. **МЕДВЕДНИКЪ**.

МЕДВѢДЬ див. **МЕДВѢДЬ**.

МЕДВѢДЬ, МЕДВЕДЬ, МЕДВѢДЬ, МЕДЪВЕДЬ ч. 1. Ведмідь: єго же звѣри в(о) поустьяни оубоалиса. львоуе и ме(д)веди оустрепетали (1489 Чет. 272 зв.); В пуши смеди(н)ско(и) зверь бывасть ме(д)веди лоси и сви(н)и (Володимир, 1552 ОВол.З. 197); Давидъ мѣл сердце смѣлое на лвы и на медвѣди (Вильна, 1600 Катех. 80); ме(д)вѣдь (I пол. XVII ст. Сем. 156); Авесаломъ тѣды

Єгѣпте всакому створѣню немомѣ вѣровали, и имѣ бѣгѣ належачый поклонѣ ш(т)давали. Смѣкшмѣ, Медвѣдемѣ, Коркодѣлшмѣ (серед. XVII ст. Хрон. 20).

2. Вл.н.: пань станиславъ медвѣдь велинась ш(т) того копца... до га(ти) (1546 ОГ 61 зв.–62); князь Михайло... а пан Станислав Залеский Медвѣдь (Володимир, 1552 АЗ VI, 122); Фе(д) Ме(д)вѣдь (1649 РЗВ 197 зв.).

МЕДЕЛЯНСКИЙ прикм. (про породу великих мисливських собак) медеянський: цена собакамѣ... за медела(н)ского пса ше(ст) рубле(и) гроше(и) (1566 ВЛС 100).

МЕДЕНЫ прикм. (виготовлений із міді) мідяний, мідний: котє(л) шде(н) и горшчо(к) медены (Забороль, 1566 ПВКРДА III, 5).

МЕДЕНЫЙ див. **МЪДЕНЫЙ**.

МЕДЖА див. **МЕЖА**.

МЕДЖИ див. **МЕЖИ**.

МЕДИКАМЕНТА мн. Медикаменти, ліки: однакъ изнемогають тамѣ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и доуцѣны, гдѣ ядовитыи пострѣлы бѣсурманскіи, въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственныи упередили, и //... ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 АЮЗР II 72–73).

МЕДИТАЦІЯ, МЕДІТАЦІА ж. Медитація, роздуми: не мнѣ(и) побѣжнѣю и ѣвнѣю маєть медитацію ш той же стаснцѣ фи(л)стий сп(с)пѣ афе(н)скій... архелай на лѣжкоу єсть марморѣвы(м) положены(и), хѣ за(с) в жлѣбѣ мизѣрно(м) (поч. XVII ст. Проп.р. 15); Частокротъ в'дачнаа томѣ стѣмѣ Мѣжѣ ш Бѣгѣ

и ѡ егѡ добродѣйствахъ медѣтація, в' ѡвѣю
Изстѣплѣніа смѣрть порываючи его, ꙗкобы
штѡшлымъ егѡ ѡ(т) себѣ чинила (Вильна,
1620 *См.Каз.* 21).

МЕДІАМСКИЙ *прикм.* (який стосується
жителів Мідії) мідійський: Відачи гѣ
статѣчноє дръголюб'ство, иж не то(л)ко са(м)
не смѣ(т) до рѣчей великы(х), ꙗле и всѣ(х)
оучаствника(ми) тоє (ж) ласки бжѣй чини(т),
мѡви(т) емоу. [Иди в мѡци Твоє(и) той, выба-
ви(ш) Ійла з роу(к) медѣа(м)скы(х)] (Острог,
1599 *Кл.Остр.* 208).

МЕДІАНИТИ *мн.* (жителі Мідії) мідійці:
ты гедсѡнѣ прѡтивъ медѣанито(м) звѣта(ж)-
ство даровалесь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288).

Див. ще МЕДОВЕ.

МЕДІАТОРЪ *ч.* (посередник) медіатор:
Ста(л) посрѣдѣ: то естѣ абы показа(л) ижъ
естѣ медіаторо(м) мѣжи бгѡ(м) и людми
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.); Повінности
засѣ сщѣнническіѣ..., ꙗбы былъ прикладомъ
дѡбрыхъ дѣлъ, ꙗбы былъ // медіаторо(м) и
посрѣднико(м) мѣжи Бгѡмъ и люд'ми (Львів,
1646 *На г. Дрив.* 3 зв.—4).

МЕДІТАЦІА *див.* МЕДИТАЦІА.

МЕДЛИТИ *дієсл. недок.* Зволікати, бари-
тися: не медльмо исповедати грѣхо(в) свои(х)
оцѡмъ дхѡвны(м). да ѡ(т)пѣстить намъ хсѣ
согрѣшѣннѣ наша (1489 *Чет.* 276 зв.); тогог,
бавлюся, ме(д)лю, ко(с)ню, бавлю, временю
(1642 *ЛС* 273).

МЕДНИКЪ *ч.* Яшма: melites, ме(д)никъ
каме(н) (1642 *ЛС* 266).

МЕДНИЦА *див.* МѢДНИЦА.

МЕДНИЦА *див.* МѢДНИЦА.

МЕДОВЕ *мн.* Те саме, що медіанити: ꙗ(к)
же мы слыши(м) о(у) ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и)
азы(к) о(у) которо(м) са е(с)мо зродили мы
па(р)тове и медове и еламиты и которыи
ме(ш)каю(т) в мезопотаніи в... сторона(х)
лвѣ(и)ски(х) котораа приле(г)ла тирии (II
пол. XVI ст. *КА* 6).

МЕДОВИЙ *див.* МЕДОВЫЙ.

МЕДОВНИКЪ, МИДОВЪНИКЪ *ч.* Ме-
дяник, медівник: Фраимъ авраамовичъ...
ме(л)... мидовъниковъ... // и ны(х)... рече(и)
за ко(п) ѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 48—48 зв.);
pastillum, медовникъ, хлѣбъ сла(д)ки(й)
(1642 *ЛС* 302).

МЕДОВЫЙ, МЕДОВИЙ, МѢДОВЫЙ
прикм. 1. (який стосується меду) медовий: И
в' кѡротце мѡвачи, зо всѣ(х) все щѡкол'век'
до дѣшного збавѣна налѣжитъ, ꙗкъ квѣточ-
ки, збираючи, а в' скѡрбцѣ ср(д)цѣ своѣх'
складаючи, над' пластрѣ медѡвый солѡ(д)шій
з' нѣхъ медъ цнѡтъ чѣнат' (Київ, 1637 *УС Кал.*
398); дань медовая (мѣдовая), медовая дань
див. ДАНЬ; помѣрноє медовѡє *див.* ПО-
МѢРНОЄ; чиншъ медовый *див.* ЧИНШЪ;

(призначений для зберігання меду) медовий:
пограбили а то с(ст) мѡновите: са(л) свины(х)
ше(ст)... по(л)те(и) ѡ(с)мъ... масла де(ж)кѣ в
кото(и) могло быти веде(р) медовы(х) три
(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); mellari(us),
а, ит, медови(й) (1642 *ЛС* 265).

2. (який пов'язаний із медом як напоєм і
медоварінням) медовий: Заставил есми кна-
зю Или... две части... имѣнѣа моего штчиз-
ного... с корчмаи медовыми и пивными

(Луцьк, 1534 *AS* III, 472); пан Вацлав Садковський... заложивши, шинкь вшелякий: медовый, пивный, винный,... на чотырох местцах установичне (!) шинковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* I/VI, 469).

2. *Перен.* Солодкий, спокусливий: а кроплѣ медовы(и) роскоши сѣть тогосвѣтныи, за которыми оуганаючиса, ш в'шитки(х) тыхъ пригода(х) забываемо (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

МЕДОНОСЕЦЬ ч. (*медоносна рослина*) медонос: mellifer, медоносець (1642 *ЛС* 266).

МЕДОРЪЧИВЪ *прикм.* Солодкомовний, облесливий: melliloquus, медорѣчивъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДОСОЛОДКИЙ *прикм., перен.* Медоточивий, медовий. ◊ *медосолодкии* **СЛОВО** *див.*

МЕДОТВОРНИЙ *прикм.* (*багатий на мед*) медоносний: mellific(us), медотворни(й) (1642 *ЛС* 266).

МЕДОТОЧНИЙ *див.* **МЕДОТОЧНЫЙ.**

МЕДОТОЧНЫЙ, МЕДОТОЧНИЙ *прикм.*
1. Солодкомовний, красномовний: На сѣмь мѣстци, за оумол'кнѣн'емъ // тебѣ члѣвка, дше-збавѣн'ныи медоточны(х) оустъ твои(х) слова конѣц' взалы (Вільна, 1620 *См.Каз.* 7 зв.–8); melliflu(us), медоточни(й) (1642 *ЛС* 266).

2. Благодатний, живодайний; цілющий: Што онъ відачи, и наўчѣвшиса ѣж' все в' то(м), которій его покрѣплалъ Хѣ мѣжетъ, и не тѣлко пре(з) слѣвное напоминање, ... але далѣко бѣрзѣй прѣз' молча(н)е, и прѣзъ оучѣн-ковѣю філософію, жебы, ѡкъ є(ст) напісано, ш(т)таль шѣкаючихъ шкѣзій, ѡжъ до // пѣв-

ного часѣ молчати постановѣль, и медоточ-нѣю наўки рѣкѣ загамовати (Київ, 1627 *Тр.* 557–558); Шцеанъ медоточный Мѣдрость Бо(з)скихъ рѣчій, Слабый рѣзѣмъ понѣти що мѣжетъ чловѣчій (Київ, 1632 *Євх.* 298).

МЕДОЯДЕЦЬ ч. Куниця; борсук: melis, is, звѣрь медоядець (1642 *ЛС* 266).

МЕДУСА ж., *бот.* Вид рослини: medusa, медуса трава (1642 *ЛС* 265).

МЕДУСЫЧЕНЬЕ с. Медоваріння: онъ знову тоє мѣстечко свое Брусилѣвъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможеню привести хотѣчи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслъ, просѣчи нас за то, абыхмо,... мѣщаномъ волности пивоваренья, медусы-ченья, горѣлки паленья и оныхъ шинкованья, водлугъ звичаю мѣстѣ нашихъ коронныхъ, здавна осѣдлыхъ и теперъ новоосажоныхъ и отъ насъ упривилѣванныхъ, надали (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282).

МЕДЬ¹, МЕД, МІОД ч. 1. (*густа солод-ка маса, яку бджоли переробляють із нектару квітів*) мед: а коли приде(т) михаилово цр(с)тво л̄. лѣтъ и г̄. лѣта. тогды не боуде(т) жита. ни пшеници. ни вина. ни медоу (1489 *Чет.* 372 зв.); и кн̄гни миха(и)ловава рекла пере(д) нами кн̄зю андрѣю што(ж) соро(к) дворищъ бо(л)ши [емѣ достало са...] тре(х) а по(л) колоды медѣ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Жаловал намъ князь Кѣзма... ш томъ, штож дей люди твои... дерево бортное с подписами казат и мед крадѣт... и ты дей подданныхъ своихъ шт того повстагнѣти не хочѣши и еще сама то чинити имъ допѣскаєши (Неполоничі, 1543 *AS* IV, 365); Ани Предтеча саранчѣ не вживал, але

зелями и медом ся питал (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); "стала ми се въ бору шкода: подрубано сосну бортную, отъ осьми лѣтъ неподглядану, и с тое сосны медъ выбрано" (Володимир, 1608 *Ив.* 287); А они емѣ рекли дна семогѣ предъ заходо(м) слнца: что солодшагѣ надъ мѣдъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); *У порівн.*: а голо(с)... з неба повторе мови(л)... иди во(з)-ми книги... и пошо(л) є(с)ми... и да(л) книги и рє(к) ми ш(з)ми а (з)є(ж) и(х) и буду(т) го(р)-ки жолу(д)кови твоєму але ѣ ву(с)тє(х) твои(х) буду(д) соло(д)ки яко мє(д) и вз(л) є(с)ми кни(ж)ки... але коли є(с)ми и(х) и(з)є(л) были го(р)ки череву моему. и рє(к) ми муси(ш) шпа(т) пророковати (XVI ст. *КАЗ* 623); *Образно*: Еслибы тобѣ была горкою хороба если бы(с) таготою оубо(з)ства згорѣши(л)са албо збѣтнн(м) посто(м) аппети(т) до ма(с)а оускромѣль бы(с), албо що иншее незно(с)не бы(с) ш(т)правова(л) ба мѣлоу(и), которій всѣ шныи рєчи сахаро(м) и мѣдо(м) вдачными и соло(д)-кими оучинить (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); **липечный медъ** — липовий мед: Волость того монастыра, напредъ: село Нецы зъ фолварькомъ; у томъ селѣ дымовъ 6, огородовъ 2, там же липечного а меду данного (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 370); **медъ дикый** — мед диких бджіл: оуготовайте поу(т) гнѣ, а правы дѣлайте стежѣки его. са(м) пакъ ѣванѣнь, имѣль одѣна свое, ш(т) влосуувъ велѣблюдовы(х). а поясъ кожаныи, на бѣдра(х) свои(х). яденіе же его было, верѣшіе и мє(д) дикыи (1556–1561 *ПС* 26); **медъ и млеко** — принада, насолода: медъ и млеко подъ языкомъ твоимъ, а воня одѣяннѣ твоего яко воня кадила Ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **медъ лѣсный** — те саме, що **медъ дикый**: Так же те(ж) ты(ж) и то(т) сты(и)

члѣкъ іва(н) и(ж) бѣдѣчи на пѣщи. ти(л)-ко, корѣ(н)ко(в), а медѣ лѣсного оужива(л) (XVI ст. *УС* № 29519, 49 зв.); **медъ прѣсный (пресный, присный, прѣсной), прѣсный медъ** — несичений мед: погорѣли... к тому спижа, живностей, на замок наготовленных // вшеляких, яко на замьку украином было,... медов прѣсных, и инших речей многих (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125–126); а с тое пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѣ... на кие(в) дачи двє(и) ка(д)и медѣ прє(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*–216, № 37, 125); Тамъ же увъ Острозе сеничного сынъ Михно, за шесть вѣдєрь острозскихъ мѣрныхъ меду прєснаго, осталъ ми винєнь девєть // копѣ грошей личбы литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 37–38); С коморы па(н)ско(и) взяли меновите: ру(ч)ниц пє(т)на(д)ца(т) [...], кожухо(в) чотиры [...], меду прє(с)ного по(л)торы кады,... конє(и) чє(т)веро, купленые по сороку золотыхъ по(л)[скихъ], поло(т)на льяно(г)[о] арьшино(в) сто (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); и дани медовые которые идуть з да(в)ны(х) часо(в) на манасты(р) межиго(р)ски(и) и(з) сєль... двѣ кады медѣ при(с)ного мають зѣпо(л)на... даваны быти ведлу(г) старого звычайо (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); меновите взято... //... въ дворе въ комори мое(и) медѣ при(с)ного Каде(и) па(т)дєсѣть, кождѣ кады Коштовала золотыхъ ш(с)мдєсѣть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); медъ по ла(т)нски; гєль по ара(п)ски а по рѣ(с)ки медъ прѣснои... то(т) мє(д) лѣчше естъ кои пчєла веснѣ сбираю(т) (XVI ст. *Травн.* 313 зв.); та(к)же насѣшивши бѣквицѣ с прѣ(с)ны(м) мєдо(м) намѣша(и) и(з)варивши пѣи. сєлєзє(н), и крѣ(в) и кашє(л)... оуздоровлє(т) (XVI ст.

УТ фотокоп. б); **недымный мед** — мед, що беруть без викурювання бджіл: асарпоп неды(м)-ный мед (1642 ЛС 64); **оплывати молокомъ и медомъ** — плисти, литися молоком і медом: а відачи болѣзнь егѡ, з'стѣпиль ёсмь абыхъ егѡ вѣзволить з рѣкъ егѣптановъ и вѣвел' з' земли оной до земли дѡброй и просторѡнной до земли котѡраа шпливаѣеть молокомъ и мѣдомъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 81).

2. (*легкий хмільний напій, виготовлений із меду*) мед: дароваль преречѡному мѣсту... зложенъе и шинкованъе пива и меду и вина, которое жъ Нѣмецкимъ языкомъ зоветъся шротарство (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъщизна. С коръчѡмъ платъ идетъ на восводѣ в которѡ(и) коръчме шинкѣють пиво ш(д)но або мѣ(д) або шбѡе и пиво и медъ с кажъдѡе ш(д)нако по две копѣ гроше(и) и по д̄ гроши и по в̄ пѣнази (1552 *ОКЗ* 39); Пото(м) хотѣчи шны(и) людъ грѣбы(и) зъ окрѣтно(с)ти звѣрячѣй до скромнѣ(и)шого житиѡ приве(с)ти, мѣдо(в) сичѣна способи вынале(з), и бесѣды ча(с)тыѣ и ко(р)чмы по(с)политиѣ по(с)тановы(л) (1582 *Кр.Стр.* 54 зв); Наумъ Климовичъ а Жда(н) Ивановичъ прише(д)ши до дом(у) ши(н)ковного, где мѣ(д) ши(н)ковано, тамъ же, де(и)... Сха(р)ю Кгершоновича безъви(н)не... шкрутне збили, зрани(ли) и змо(р)довали и шкоды немалыѣ починили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Як ся усправедливиш богу с того карчмарства, которое всѣгды во адѣ чрева своего носиши и которое смачнѣйшее пиво, мед или вино коштуючи, тѡе горлом глытаеши, а которое ти не любо, тѡе подлѣйшим черевом, възницким, мысливским, давати повелѣваеши (п. 1596 *Виш.Кн.*

74); Тѣды и того явне Богъ скаралъ: гды жена его сытила медъ къ Рожеству Пресвятой Богородици, хотѣла мѣти поповъ въ себе на обѣде ведлугъ давного звычайю и мѣла сполечность показувать костела римского ись церковию восточною, але не допустилъ костель (поч. XVII ст. *КЛ* 79); мѣод пѣти — hydromeli (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); 18 гѣ(н)ва(р) в второ(к) по по(с)вещѣню, шбѣдъ бра(т)ски(и) на вл(д)ку, чѣ(рн)цо(в) попо(в), шля(х)ту, з пиво(м), мѣдо(м), вина 8 го(р)це(и) и за горѣлку все на все коштуѣ(т)... 41 и 14 ½ (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); Що на(д)мѣрѣ то грѣхъ: не ви(н)но вино. але пѡнство проклѡто. Тѡжъ розѣмѣй ш медѣ, мал'мазѣи, алакѡн'тѣ, и ш горѣлцѣ, и всѡкѣй // напѡй, если без мѣры: то смѣрть, а калѣцтво слѣпѡта, дѣши, и тѣлѣ твоѣмѣ (Чернѣв, 1646 *Перло* 12 зв.–13); **медъ кануный** — (*святковий обрядовий хмільний напій, виготовлений із меду для святкування великих і храмових свят*) кануный мед: А потомъ, мало на томъ маючи,... наслалъ мощно кгвалтомъ слугъ своихъ о колконадцѡтъ челѡвѣка, на домъ подданѡго монастырского Евтуха, въ селе монастырскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* I/I, 392); **медъ питый, питый медъ** — (*легкий хмільний напій, виготовлений на основі розведеного водою меду з додаванням хмелю, прянощів та ін.*) мед питый: Отъ винъ всякихъ — отъ угорского вина, отъ кажъдѡго гарнца пнз. 2... Отъ бѡчки пива чоръного, отъ бѡчки меду питѡго, хто бы его за границу вѣзъ, гр. 6 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); меду присного выкопали полбѡчъковъ чѡтыри, меду питѡго полъбѡчъковъ чѡтыри, масла фасокъ десять, воску каменей пять, котловъ пивных и горелчаных

два (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54); Пань Юре(н) Макаровичъ... заграби(л)... //... питого медѹ бочокъ семь... липыцѹ лѹбокъ двана(д)цать ко(ж)даа коштовала по золоты(х) три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв., 28 зв.); **медь пуйный** — те саме, що **медь питый**: побрано муки пшеничную и иржаную, солоды пшеничные и иржаные, крупы, горохи, пшона, маки, семена ильняные и конупные, проса, суль, меды пуйные — тоє все выгромажно и побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); **медь розьсычаний** — те саме, що **мед сычєний**: не урядовне побрали //... меды розьсычаные, добровольные, а не шинковные, пиво, горелку, которое дей пите на потреби свои власные мели, то єсть на посвечєне домовѹ нашихѹ и на инше потреби свои (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/1, 254–255); **медь сычєний** — (*мед, розведєний водою або настояний на чому-небудь*) сичєний мед: так теж живности, которые в томѹ монастыре для приеханья пана моего єго милости, пана столника, наготованы были, тоєсть муку пшеничѹную и житную, крупы, пшоно, мед сычєний, пиво, сыры, масло,... кгвальтовне побрали (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 408); па(н)... Немиричѹ, запє(р)ши ся з лю(д)ми в мєсте, которыхѹ на то(т) часѹ для ѡбороны в мєсте при себе мє(л), прише(д)ши до ко(р)чмы, са(м) замокъ в коморє ѡ(т)бивши, взяль меду сычєного бочокъ дєсє(т), а горєлки ква(р)т полтораста (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); **пластовый мѣдь** — стїльниковий мед: Страдѡвный мѣдь: Пластѡвый мѣдь (1627 *ЛБ* 122); **пластрѹ меду** — стїльник меду: Самсонѹ кды в зємлю филинстимскѹю милостю двѹци знаты(н) пришо(л), лва в дорозѹ

знаше(д)ши задавилѹ, з которого щєкы шо правдивє чоу(д) немалый пластрѹ медѹ вышо(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.); слѡва Пѡн'скїѹ, слѡва сѹ(т) чїстыѹ, пожадѡншыѹ на(д) злѡто и на(д) камѣнїє дорогѡє мнѡгѡє; и солѡдшїѹ на(д) пластрѹ мѣдь (Київ, 1637 *УС Кал.* 336); **пласть (пласть) меду** — те саме, що **пластрѹ меду**: Сѡтъ: пласть мѣдь, стѣнни(к) (1627 *ЛБ* 119); Страдѡвный мѣдь: Пластѡвый мѣдь, Пласть мѣдь (Там само, 122).

3. *Перєн.* Духовна пожива: Нєха(н) ми хто пода(ст) милѹю прохладѹ, вѹсприяти х(с)а сла(д)чаишого медѹ // ѹстами и сѣ(м) того поживати, и пречисты(х) таинѹ з вѣрою прияти (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 81–82); зѡко(н)нїкѹ которы(н) хоче(т) дѹхо(в)ны(н) мє(д) робїти, має(т) ѡко мѹ(д)раѡ // пцо(л)ка... цнѡтѹ... збирати... а в оулли ср(д)ца своѣго... покладати и заховывати (серед. *Кас.* 63–63 зв.).

4. Вл.н.: Тєшдо(р) мє(д) хоружи(н) и по(д)воеводи(н) (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 3, 1).

Див. ще МЮД.

МЕДЬ² *ж., бот.* Дика кориця, запашна кориця: касїа ѡистєла по ла(т). и по гре(к)... дївїи мє(д) по рѹсски... дивїи мє(д) расте(т) в велики(х) троста(х) (XVI ст. *Травн.* 145 зв.).

МЕДЪНИЦА *див. МѢДНИЦЯ.*

МЕДЫКЪ *ч.* Медик, лїкар: свѣ(д)ча(т) на-тоуралїстѡє и мѣдыковє албо лїкари, ижѹ такїй єсть до мнѣмана або розѹмѣна в рожєню людєй скоѹто(к) и такаѡ мо(ц), же нємова(т)ко си ѡкѹкѡлвє(к) мѡтка єго зачинѡючи, в мысли и мнѣманю мѣла, знѡкъ рѣчи, ѡкїй

завше прекладаєть, котóрой рѣчи значный прикла(д) в' бытейскы(х) читаємъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 68 зв.).

МЕДЬ див. **МЪДЬ**.

МЕДЬВЕДЬ див. **МЕДВЪДЬ**.

МЕДАНЫЙ див. **МЪДЯНЫЙ**.

МЕЖ див. **МЕЖИ**.

МЕЖА, МЕЖА, МЕДЖА ж. 1. (лінія поділу якої-небудь території) межа, границя: оттоле простѣ логомъ посередь мху подлѣ лѣску межою тоѣ земли Боровскоѣ и Острошицкоѣ (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); имена наши... вдоль и вшир в краницахъ и в межахъ и обыходехъ своихъ здавна мають (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 166); навратися товѣ же самовѣ меджовѣ ку сходу презъ терня, яжъ въ ярокъ пада зподъ Медведжи // идучій (Фольварк, 1606 *НЗУжсг* XIV, 225-226); едины ш межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)са, а дроугіе ш бѣдованье домовѣ раны собѣ задаюг'. и едінъ дроугого забиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); за ко(т)рою сѣмою вырѣкаются вы(ш) мѣнснийѣ голове(н)чята... с пото(м)кы своиѣми... и вызволю(т) имѣвши(т)кѣ ролю зѣпо(л)нѣю ш(д) межи до межи и зо (в)ши(т)кы(м) бѣдоване(м) и што належи(т) до тоиѣ ролѣ (Одрехова, 1610 *ЦДИАЛ* 37, 2, 16 зв.); пла(ц) е(с)ко(в)ски(и)... шб межѣ з василіе(м) виногра(д)ны(м)... лежи(т) часы вичными (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1); далс(м)... Чве(р)тина поля которая е(ст) на кгру(н)тѣ мѣ(с)тско(м) межи межами П. Феодора Ждана з еднои, а з другои П: Василіа Кобца (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); **межу положити** — (визначити межу володіння)

розмежувати: и панове ихъ мл(с)тъ межу промежку и(х) положили ш(т) кургана просте оу густую липу што стои(т) повыше гѣмна в заломѣ (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. № 28).

2. (цілинна смуга між земельними ділянками) межа: И мы, подлугъ листу... и ихъ сознаня, дали есми тїи двѣ ниви... кѣ монастыру..., и границу есми положилъ: Плоской ниви подлѣ дороги великой,... а отъ дороги направо межею великою по конецъ Воздвиженскои нивы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* I/VI, 9); панъ лащѣ... вель насѣ наѣко(с) горы шное... черезъ межи поля засеваные ржищми и грѣчънищами... // до езѣ которого зовѣтъ головны(и) езѣ (1546 *ОГ* 74 зв.-75); и на тое зеленѣю ро(з)кѣ ш(т)дала з дочками своими, тое меже една поля лаври(н)ки дрѣгаи межи поля пѣшка(р)ки (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); андре(и) презвиско(м) ли(т)ви(н) зозна(л). и(ж) взя(л) ш(д) пѣна фе(д)ка... еї. зло(т) в которо(и) сѣмѣ застави(л) ему ла(н)... и(з) луками... и луку ш(д) межѣ вы(ш)неѣ шпро(ч)ста(и) (Одрехова, 1596 *ЦДИАЛ* 37, 6, 4); тая нива боком межи тыми дорогами, концами опирается межою поля церкви светое Михайловское (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 288).

3. (вільний простір між чим-небудь) проміжок: Межда: Межа, ѣлочка, албо мѣсце межи двома рѣчами порожнее (1627 *ЛБ* 62).

МЕЖДЕРИКЪ ч. (посудина для розтирання чого-небудь) ступка: и справиль солломѣнь все начинье в' домѣ г(с)днемъ... лихтари золотїи... протїво вырѣчницы... и квѣты іакѣ лилѣевыи,... и нѣжички..., и збаны, и гачки, и кѣбки, и междѣрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

МЕЖДО див. **МЕЖДУ**.

МЕЖДОЖИЛИЄ с. Міжжилля: interuenium, междожилие (1642 ЛС 243).

МЕЖДОМЕТІЄ с. (незмінна частина мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів) вигук: Знаменованія Междометіа сѣть ра(з)лічна... // Презиращагѡ: ѡкѡ, гѡ. Мерзѡщагоса: ѡкѡ, фѣ. Понѡжающагѡ: ѡкѡ, нѡ. Радѡщагоса: ѡкѡ, гѡй (Кременець, 1638 Грам. 73–73 зв.).

МЕЖДОЦАРЬ ч. (верховний правитель держави у період міжцарів'я) регент: interrex, междоца(р), намѣсникъ ца(р)ски(й) (1642 ЛС 243).

МЕЖДОЧАСІЄ с. (богослужіння добового кола, яке є продовженням часів) міжчасся: Артыкулъ вѣ. ѡ(т)мѣна всѣх ѡныхъ старожитныхъ церемоній црко(в)ныхъ, то єсть всенѡщны(х) ѡ(т)правъ, котѡрихъ, во ѡставѣ положенно през гѡдъ ѡ(т)правити ѡи, а повседне(в)ныхъ днѡй полѡнощници, оутрени, часы, междочасіє (Київ, 1621 Коп.Пал.(Лв) 28).

МЕЖДУ, МЕЖДО прийм. (з ор.) І. (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкти, які взаємопов'язані між собою) між: Такожде междѡ собою совѣто(м) согласны(м) Игѡмена и Прочїи(х) Строителе(и) досто(и)ны(х) чести и благоговѣнно живѡщи(х)... избирати (Біла Церква, 1520 ЛСБ 480); ино ми видѣвшє их доброю волею изманоу и лагодоу междо ними такождє єєми дали и потврдїан оуси тоти вишеречєннїи // сєловє нашєи с[ва]тїи монастири ѡт Хомороу (Бирлад, 1555 DBB I, 55–56); когда знашел се в Римѣ тот один, и глава всемирная,

и костела римского старший, тогда и мученики и чудотворства между панами погибли и благодать духовная отлетѣла (1600–1601 Виш.Кр.отв. 187); Двѣ же стихїи, междѡ собою вра(ж)доуютъ, и вѡл'кѡ ведоутъ; вода, и ѡгнь: и для того ихъ прєм(д)рый сѣдѣтель, розсадивъ на рѡзныи мѣста далєко ѡ(т) себє (Почаїв, 1618 Зєрц. 9 зв.); И рєклѣ бѣгъ: тѡй знѡкъ примирєна котѡрый даю междѡ мною и вѡми: дѡгѡ мою положю на ѡблокахъ (сєред. XVII ст. Хрон. 17).

2. (вказує на об'єкти, які порівнюються, зіставляються) між: За чи(м) не ѡ том' є(єт) рє(ч), алє ѡ рѡзностѡ междѡ ѡбразо(м) на табліци малїованнѡ(м) и междѡ вїтєсаннѡ(м) балвано(м) (Київ, 1621 Коп.Пал.(Лв) 31).

Див. ще **МЕЖИ**.

МЕЖДУСОБНЫЙ прикм. Міжусобний: Для котѡроѣ, междѡѡсѡбнаѡ Война. Дїєт'єѡ межѡ людми, в' Пѡнствѣ Крѡля Пана, Кгдѡжъ за Вѣрѡ готовъ єсть Правый Хр(с)тїанїнѣ. Оумирѡти: ѡ не дѡст'єѡ привести до новїнѣ (Київ, 1622 Сак.В. 45 зв.).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ**.

МЕЖДУСОБНЫЙ прикм. Те саме, що **междуособный**: Тогда [дїаволь] їнѡю лютѣїшѡю, и сѣптєл'нѣїшѡю, во(и)нѡ на ню подвїзѡєть, междѡѡсѡбнѡю вѡждѡ; єрєтїчєскѡє оучєнїє фѡлѡшївѡю наоукѡ, ѡко рѣкѡ, извѣдѣ смїї злослївѡї не пѡщєки своєи (Почаїв, 1618 Зєрц. 60).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ**.

МЕЖДУСОБЫЕ с. Міжусобиця: Шбаче рады раты нинѣшны(х) време(н) бывшеа ме(ж)дѣсобыа въ земли наше(н) ш не(н) же и ъ наши(х) страна(х) мню ѿко не невѣдомо е(ст) всачески(н) пр(с̄)то(л) нашъ... хра(м) с̄тго... Геш(р)гил татарами или скифи шбнаже(н) и зо всѣхъ съкрови(щ) (Іркліїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

МЕЖЕБОЙСТВО с. Душогубство, вбивство: Мало на томъ мел, — еще и на мене самомъ помстою неакою, зелживостю, межебойствомъ ся похвалялъ и забити искалъ: бы мя не ретовали приятели, подобно и волю свою пополнити мел (Володимир, 1567 АрхЮЗР 1/VI, 58).

МЕЖИ, МЕДЖИ, МЕЖ, МЕЖІ, МЕЖЪ, МЕЖЫ приѣм. I. (зрод.) I. (виражає об'єктні відношення) а) (уживається при вказуванні на об'єкти, серед яких відбувається дія) межі, серед: Которое доконане вчинили есмо межі княжат Их Милости... ведле листов... еднацких (Ковель, 1539 AS IV, 182); розницы мѣли есмо с князем Василемъ... межі имѣней наших (Турійськ, 1540 AS IV, 242); И штожь пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ... нарадили замтузомъ, ижь межі ихъ духовенства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); Наука Божая у нихъ згинула; злость великая и незбожность межы ихъ духовныхъ и чернцовъ розмножиласе (Вільна, 1597 РИБ XIX, 310);

б) (уживається при вказуванні на об'єкти, куди спрямована дія) межі, між: ино мы сами по доброй воли своей поспол са згодивши, межі тых имѣней наших на тыи земли вые-

хали (Торговище, 1540 AS IV, 244); пере(д) вежою почата зновѣ башгъта с проте(с)а // дѣбовго швитыми стенами а межі стень тольсто на по(л)чете(р)ты (!) па(ди) земълею набиваючи и выведено къ ве(р)хѣ выше(н) столча члѣвка а въ ши(р)ки в середине бакъшты тоє г̄ сажъни (1552 *ОВін.З.* 130–130 зв.); не маю(т) быти бє(з) брѣнѣ, межі та(к) великои злѣсти щекѣючи(х) псѣвъ, и невиданы(х) бѣсти(н) неправости дѣхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 7); ѿ... виде(л) есми... на рѣце лево(н) два па(л)цы зве(р)хѣ ш(т)татые которые // межі мезинога и бо(л)шого (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 28–29).

2. (виражає просторові відношення) (уживається при позначенні просторового розташування об'єкта) межі, між: Жаловал господарю, королю Єго Милости, князь Андрѣй... на княза Василя... ижбы штец княза Василевъ шстровъ межі Ковла и Кошира в него квалтом штал (Ковель, 1519 AS III, 188); скопокъ мирры мильи мои мнѣ, межі персей моихъ пребывати будетъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); которых ден Татар в ноци с Четверга на Патницѣ... межі Києва и Бѣлоцеркви ѣ Перепетова кѣргана шлах видели (Вільна, 1558 AS VII, 21); за де(с)ною межі Києва и че(р)нигова ш(т) за(м)ко(в) ты(х) всередине з обоу сторо(н) по десети ми(л) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1); А онѣю вѣжѣ розказѣлъ бѣ розкидѣти вѣтрѣ. Которогу и тепѣрь есть шстѣтокъ, межі Асіра и Вавилона (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

II. (зі зн.) I. (виражає об'єктні відношення) а) (уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія) межі, серед: а милому моему, а мильи мои мнѣ, еже ся

пасѣть межи крыны (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); Што тежъ ваша милость, господарь мой, рачиль розказати мнѣ межи священники Подольскими рядностей церковныхъ... оглядати (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300); кто... тоє тебѣ дрѹковати розказаль // и мѣжи люди поустити ко читанію (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123 зв.–124); Южъ прѹжное лѣкарѹвъ всѣ(х) бѹде(т) стара(н)е, Кгды смѣрть ѹчинить мѣжи гѹмѹры мѣша(н)е (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); па(н) дѣди(ч)ны(и) приехавши, пита(л)се межы паны Трыпо(л)ски, которы(м) бы тая сума... належи(т) мела, гото(в) еє будучы ѡ(д)да(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію або перебувають у якихось стосунках*) межи, між, поміж: сами єсмо, зѣхавшиє до Задыб,... так єсмо межи себе вчинили и тую реч єсмо на том зоставили (Задиби, 1531 *АС* III, 392); И мы..., на том єсмо межи себе тѹю реч наконец поставили и з обѹ сторон межи себе на том зоставили на вечныи часы (Ковель, 1538 *АС* IV, 167); А коли межи себе посварятъє тотъ же атаманъ тесельски(и) ихъ сѹдити масть (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Писаль ты ко мнѣ сѹ посланцомъ своимъ... о обидѣ первой, что первые посланцы твои... сѹ паномъ Криштопомъ Сливницкимъ... межи себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98);

в) (*уживається при позначенні групи об'єктів, до яких приєднується хто-, що-небудь або приєднують кого-небудь*) межи; до: где га(и)вороны летать та(м) сѹ тежъ кавки крѹки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшею рѣчѹ

быти здає(т)єа, на(д) вшелакіє єго задерѣжа(н)а, вырватиса ѡ(т) грѣха, и передатиса межи тѹхъ, которые на плацоу покоуты (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); ѡглашаю: Наѹчаю, межи ѡглашенныхъ впроважаю (1627 *ЛБ* 150); Знай же роскошникѹ тѣла,... ѡто на двѹрь твоѹ, иде косарѹ страшный, несподѣване, положити та; межи трѹпы смра(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.); А васѹ распорошѹ межи народы, и добѹдѹтъ меча за вами (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*уживається при вказуванні на групу осіб, звідки виділяється хто-небудь*) з-поміж: А так мы з обѹдвѹ сторонъ, ѡакъ з рѹки нашої, так теж з рѹки княза... вziali єсмо себе межи себе єдначѹвъ полюбовныхъ (Володимир, 1544 *АС* IV, 389); Кгды(ж)... межи два на десать осѹбѹ ап(с)тловъ нашо(л)єа недобрый. а межи колко сѹть папєжѹвъ римскихъ жебы не мѣль быти жадень злы(и) иерети(к), то речъ неподобнаа (Острог, 1589 *См.Кл.* 7 зв.);

г) (*уживається при вказуванні на об'єкти, між якими щось розподіляється*) межи, між: коли єс'ми патеро хлѣба роз'ламаль межи пать тисачѹвъ, колико єсте кошоувъ полны(х) зобрали ѡкроухѹвъ (1556–1561 *ПЄ* 157); вни... //... мели села або пола продавали и приносили п(ѣ)нзи... и клали пере(д) ноги апо(с)то(л)скии и делили межи ка(ж)дого ко(л)ко кому была потреба (II пол. XVI ст. *КА* 21); а до шпиталѹвъ въ Луцку и межи убогіє на погребѣ роздали золотыхъ сто (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); Слѹги и по(д)даные та(м) мешкаючие во(д)лѹ(г) листовъ свои(х) мєжи себе розєбрали и до ѹжива(н)ѹ споко(и)но(г) ѡди(и) дрѹгомѹ ѡдали (Житомир, 1609 *ЦДІ-*

АК 11, 1, 5, 11); титоу(с) в' наметѣ сѣ(д)ши на свое(м) сто(л)цю. даковаль рыцѣрствѣ своемѣ з доброй послѣги. и коры(ст) мѣжи нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 85); а што кол-векъ бѣдетъ всегѣ нехай ѡ(т)но́сать до тебе, а сами то́лкѣ мнѣ(и)ш(и)и рѣчи нехай сѣдять: иже бы тобѣ лжѣй было, подѣливши тажа(р) межи іншихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.); тые всѣ пчолы... на пожито(к) сво(и) ѡбе(р)-нулъ што лѣпшого, а што дробне(и)шого, — межи свое помо(ч)ники и ко(м)при(и)ципалы ро(з)да(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. (виражає об'єктно-просторові відношення) (уживається при позначенні групи об'єктів, посеред яких спрямована дія) межи, поміж: А сѣ(и) Петръ, порвав'шиса зо сноу, вскочи(л) межи нѣ с кордо(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); Православныи засѣ хр(с)тіане по-оутѣкают' далеко ме(д)жи гóры (поч. XVII ст. *Пчела* 25 зв.); Кто (ж) ед'накѣ с ты(х) трехъ, видит'са тобѣ ближнимъ быти томоу. который же то впаль былъ межи раз'бойники. а ѡнь повидѣ(л). то(т) который оучинилъ мл(с)рда на(д) нимъ (1556–1561 *ПС* 265); Только по волну и молоко до нас ездилн альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42); А поменсно(г) Пна ѡна Ко(з)-ло(в)ско(г) забито(г) межи колоды вкинули (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); а коли познали же были нагими, тогда сами себе оустидатиса мѣсли. и плачючи вбѣжали под' тѣнь глыбокой долины межи частыи и гѣстыи дерева (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

III. (з ор.) 1. (виражає об'єктні відношення) а) (уживається при позначенні об'єктів,

які вступають у взаємодію одне з одним) межи, між: ѡ(к) сѣ стало примиріє межи короле(м) по(л)ски(м)... и межи богдано(м) воєводою... тыи ѡси шкоды... имаю(т) быти вернены и заплачены (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); ино сѣди на тотъ рокъ выежчали и вы дей в иныхъ делех еднанье межи собою вчинили (Краків, 1524 *AS* III, 260); На сюмъ познають васъ люде, ажъ есте мои ученици, если имаете любовь межи собовъ (XVI ст. *НС* 11); былі бо межи сѣбою ирод с пілатом' в тыа дни в пріятелствѣ. а перед тым' велікую ненависть мѣли межи сѣбою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 82); жидове... начали мѣжи собож мовити и радити. рекоучи... оутврѣ(ди)мо гробъ печат(т)ми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 17); и абы жадны(м) способо(м) анѣ росты(р)кувъ межи вами не было, анѣ са спѣрѣ и сварѣ межи вами на(и)-доваль // але в' покорѣ и в' мило(с)ти ме(жи) собою (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1–1 зв.); Пне бже пожа(л)ся ѡбоихъ прыгоды межи дѣховными та(к) великой не(з)годы (1636 *Лям. о пр.* 6 зв.); не сподѣває(м)ся жебы за таки(м) ихъ дѣломъ мѣгъ быти ми(р) мѣжи нами (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31);

б) (уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія) межи, серед: и тогда ме(ж) ими црѣ двѣдѣ. какъ бы в гоусли ѡзыко(м). началъ пѣти (1489 *Чет.* 325); а положили есмо для того меж ними зарѣкѣ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); ты бы каза(л) емѣ пере(д) собою стати и ѡ томъ межи ними до-смотре(л) и справедливость томѣ наконецъ вчинил(л) та(к) ка(к) бы и(м) в томъ кривды не было (Краків, 1530 *ЦДАДА* 181, 2, 105, 1);

боу(ди) хва́ла боу́ на́ высóкоста(х), и на́ зс(м)-ли мѣрѣ, мѣжи людо(м) дóбраа во́ла (XVI ст. *УС Литк.* 73); Которое позволѣна и(х) право декрето(м) свои(м) потве(р)дило и закла(д) межи ними шбома сторонами ѡложило (Одрехова, 1592 *ЦДАЛ* 37, 6, 1 зв.); позволяй же теды... згóдѣ чинити межи подьдаными. а не единого з другимъ зважати (Острог, 1614 *Тест.* 177); Ико з давныхъ часовъ такъ и тепе(р) его ца(р)скомѣ величс(е)ствѣ сътсѣмо прихильными и не зычимо того абы гнѣвъ таки(и) межи людми его ца(р)ского величсѣства и межи нашими заходивъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

в) (*уживается при позначенні об'єктів, серед яких перебуває предмет мовлення*) межи, серед: и вчинѣлса смѣ(л) на разьбои. и тыи вси разбоиници. по(с)тавилі его межі собою. княземъ старейшиною. и завжды были руки его во крови члвчьеи (1489 *Чет.* 194); Маєт шн... мѣсто свое, так при бытности нашой господарьской в тамошнем панстве нашом,... тако и без бытности нашео межи паны радами нашими... маєт мети (Краків, 1542 *AS* IV, 326); межи ними былъ єденъ аѳанасій... ѡдеждѣ на нс(м) чернеческѣю подраль (XVI ст. *УС* № 29519, 289 зв.); ш(т) то(г) часѣ напре(д) та(к)же доколе на(с) гѣ бѣ межи живими ш(с)тави(т) бити... в чи(м) бѣдс(м) мо(г)ли слѣжити. то(мѣ) сто(мѣ) и ч(с)тно(мѣ) храмѣ (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Который ннѣ грóзи(т), а зав'тра оумираєт'. ннѣ в ша(р)-лагѣ, а зав'тра в' гнилости... ннѣ межи похлѣбцами. а зав'тра в робац'ствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Шглашаюса: Научаюса початкш(в), єсте(м) мѣжи тыми которіи готѣются

до крщєніа (1627 *ЛБ* 150); єсть межи ними еди(н) планет сату(р)ну(с). тотъ бѣжитъ такъ високо же ле(д)во во три(д)цать лѣтъ бѣгъ свой викониваетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

г) (*уживается при позначенні групи об'єктів, між якими щось розподіляється*) між, межи: а то(т) де(л) мели єсмо межи собою в доброй воли (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); шни вси чотыри браты споло(м) згоди(в)шиса мѣли дѣлѣ сами межи собою ѡв ш(т)чизнѣ своєй (Краків, 1527 *Гр. Сл.*); мели єсте... межи собою де(л) и ро(з)ровна(н)є... во вси(х) имс(н)вахъ... учинити (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); а они и то межи собою на равные части роздѣлити мають (Краків, 1595 *АСД* I, 199); И даль імъ оцѣ ихъ дѣдицтво межи бра(т)єю ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

г) (*уживается при позначенні об'єктів, які зіставляються чи порівнюються*) межи, між: Глава: з: шире(и) шка(з)ує(т) подобс(н)-ство которое є(ст) межи и мє(л)хиседеко(м) и приро(в)на(н)є попо(в)ства и шѣры его з левиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); розность великую межи Петромъ святымъ а папезомъ Римскимъ усмотрую (1603 *Пит.* 6); Съ тыхъ теды учителей святыхъ доводовъ вѣдатись ясно дасть, ижъ святой Петръ межи апостолами анѣ достоинствомъ, анѣ чєстью,... анѣ владою не продкуєтъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 358); троакаа єдна(к) є(ст) мѣжи Крщєніє(м) и покѣтою розница (Львів, 1646 *Ном.* 5);

д) (*уживается при позначенні об'єктів, які вирізняються з ряду однотипних певними характеристиками*) межи, з-поміж: а готовъ противъ тебе з мечемъ своимъ стати; розѣмѣ-

ешъ ї wzришь, хто межи нами бѹде(т) си(л)-нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); межи тыми гаковъницами в некоторы(х) кѹрковѣхъ несть (1552 *ОЛЗ* 160); д̄ хрещики малы(х) еди(н) межи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцѹшкомѣ (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); Гѣрбѣ цнѣхъ Балáбанѡвѣ, межи всѣми естъ значный (Львѣв, 1614 *На г. Бал.* 2 ненум.); Нáйболшѹю рѣчь мѣжи всѣми сѹжѹ вóлность (Киѣв, 1622 *Сак.В.* 38); Слонце найаснѣйшое межи планетами (1645 *Уж.* 77).

2. (виражає об'єктно-просторові відношення) (уживається при позначенні групи об'єктів, посередині яких перебуває предмет мовлення) межи, поміж: што са дотычеть тых границ, которыи есмо мели межи именъи нашими,... в листех наших шписано (Львѣв, 1537 *AS IV*, 91); тои ночи петръ спа(л) межи двема жо(л)нерами звязаны(и) двема ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); ото(ж) ѡ(м) є(ст) в'пóсре(д)коу мѣжи ва́ми... абы есте или и піли на пр(с)тлѣ моє(м) (к. XVI ст. *УЄ № 77*, 25); двѣдъ,... мѣ(ч) вѣнавши поража́ючого, и межи по(д)дáными поста́вилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.); Котрого то през Крестъ и на смерть сказали: и межи збуйцами повѣсити дали (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 170); Аарѡнъ,... сто́ячи межи мѣртвыми, и живѣими проси́лъ за лю(д) (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (виражає просторові відношення) (уживається при позначенні просторового розташування об'єкта) межи, між: А хотар вышеписанным селам, на имѣ Синещем и Шничканѡм,... межи Шничкан(и) и Госци (Сучава, 1501 *BD II*, 184); Сажо(в)ка межи гѣмно(м) и дво(р)цемѣ ѡдна в не(и) ничо-

го не(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА III-2*, 10); ми(с)ко снѣ футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запла(т)оу... сестрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)раѡ лежи(т) межи бы(р)вою а(н)дрѣе(м) з вы(ш)нѣ стороны а з ни(ж)неѣ стороны ти(м)ка пасе(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦЦАЛ* 37, 1, 20 зв.); Из... виде(л) є(с)ми... //... межи п(л)ечима две раны штыховы(х) кривавы(х) (Житомир, 1605 *ЦЦАК* 11, 1, 4, 3 зв.—4); ѹдóль: Мѣжи гора́ми нѣва (1627 *ЛБ* 167); вси мѹжове валечныи ѹтекли в' ночи дорóгою бра́мы котóраѡ єсть межи двойстымѣ мѹромѣ и шгоро́домѣ цр̄(с)кимѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 351 зв.).

Див. ще **МЕЖДО, МЕЖДУ**.

МЕЖИЗЕМНЫЙ прикм. Який знаходиться, розташований між материками. ◊ Межиземное море див. **МОРЕ**.

МЕЖИЗЕМСКИЙ прикм. Те саме, що межиземный. ◊ Межиземское море див. **МОРЕ**.

МЕЖИСОБНЫЙ прикм. Те саме, що междуособный: про то (ж) братиѡ. вчинѣмъ хвалоу бѣѣи мѣри. што ѡна покрыває(т) на(с). от огна и меча. и ѡ(т) межисобно(г) клопотѹ. ѡ(т) нахожѣниѡ паганы(х) (1489 *Чет.* 47).

МЕЖІ див. **МЕЖИ**.

МЕЖНОСТЬ (хоробрість, відвага) мужність: Храбрость: Мѣжность, дѹжо(ст) (1627 *ЛБ* 144).

Див. ще **МЕНЖСТВО, МУЖНОСТЬ**.

МЕЖНЫЙ¹ прикм. Межовий. У складі влн.: Межный Путь: от тоє гребли посеред

ставу уверхъ граница идет до дороги и до врончища Межного Пути (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113).

МЕЖНЫЙ² див. **МЕНЖНЫЙ**.

МЕЖОБОЄЦЬ ч. Душогубець, убивця: Шко де(и) при шно(м) замо(р)дова(н)ю то(т) при(н)цыпа(л)... // из оными лѹпами кгда Ѹсха(л) на ш(с)та(т)кѹ и(ж) де(и) є(с)мо змежи ты(х) межобо(и)цо(в) кгда(л)то(в)нико(в) на шно(м) горячо(м) Ѹчи(н)кѹ и мѹжобо(и)стве некоторы(х) дво(х)... по(и)мали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.–12).

Див. ще **МУЖЕБІЙЦА**, **МУЖЕУБІЄЦЬ**, **МУЖОБОЄЦЬ**.

МЕЖЪ див. **МЕЖИ**.

МЕЖЫ див. **МЕЖИ**.

МЕЖЯ див. **МЕЖА**.

МЕЗИНЫЙ див. **МЪЗИНИЙ**.

МЕЗСТВО див. **МЕНЖСТВО**.

МЕЗТВО див. **МЕНЖСТВО**.

МЕЗЪСТВО див. **МЕНЖСТВО**.

МЕЙБРАМЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕЙСІАШЪ див. **МЕСІЯШЪ**.

МЕЙСЦЕ с. (територія, де що-небудь розташоване, має відбутися) місце: Ш(д)накъ при(с)то(и)не во(д)лугъ звичаю и церемоніє(и) вери нашо(и) хре(с)тіянсько(и) кгре(ц)ко(и) на ме(и)сцу свето(м) в мана(с)тире... в пу(ш)чи Трояновсько(и)... похованая битъ маєть (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); на кождомъ мейсцу — будь-де, щокроку: На кождомъ мейсцѹ, на кождого, смѣрть чѣгасть (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16).

МЕЛАНКОЛІЄВЪ прикм. Ѡ меланколієва кручина див. **КРУЧИНА**.

МЕЛАНКОЛІА див. **МЕЛЯНХОЛЪЯ**.

МЕЛЕНЄ с. (перемелювання зерна на борошно) мливо, помел: мацу жита дано зъ двора на мелене, а пувторы маци муки съ тоє маци казано оддавати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

Див. ще **МЕЛЪТЄ**.

Пор. **МОЛОТИ**.

МЕЛІОРАЦИЯ жс. Доповнення; виправлення: противько помененому пану Раєцькому и его помочникомъ повторе сведьчильсе, оферуючи з нимъ о тоє правне поступит, цалую меліорацию и поправу тоєй протестации такъ о части, яко и во всемъ,... зоставуючи, еслибы того потреба указала (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522); поменена(ѡ) ѡновая ко(з)ловьская... протє(с)тацию имене(м) малъжо(н)ка своє(г) заносила... зостави(в)шы во(л)ную меліорацию тоє(и) протє(с)тации ма(л)жо(н)кови своєму є(с)ли є(г) Па(н) Бо(г) до пе(р)шо(г) здоровья припроводи(т) рачи(т) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); ведомость ш справахъ, правахъ на добра, кгрунѣти, до(л)ги, процесахъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобныхъ зася(г)ти будетъ мо(г), любо тоє (и) меліорацию вцале зоставуючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МЕЛІОРОВАТИ дієсл. недок. (що) Доповнювати; виправляти: которы(и) [Анѣдрє(и) Фи(р)ле(и)]... ш(д)ступуючи ш(д) апелляции,... меліоруючи и поря(д)не сво(и) позовъ справуючи,... и ш(д)живляючи справу тую по смє(р)ти ш(т)ца вашо(г)[о],... ве(р) вѣшу на поле по-

зывает(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); Мелиоруючи теды туоу протестациоу, а реферуючисе до протестации в кгороде Житомирскимъ и тои справе занесеное (!) на тотъ часъ просили, абы так и отестация до книгъ принята и записана была, што отримали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 788); передо мною, Гелияшомъ Малюшицькимъ, буркграбимъ луцьким, становшы очевисто, урожоный его милост панъ Василей Масалский, мелиоруючы манифестациоу албо протестациоу свою, перед наместником // суду каптурового... противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное,... соленьни-теръ сведьчиль и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88–89).

МЕЛИТЯНЕ *мн.* (жителі острова Мальта) мальтійці: Мелитяне варвари што ся называють погане, не видѣли Павла и не хотѣли (!) нѣ одного грѣха его, али (коли) уздрѣли, ажъ гадина повисла на руку Павлову и укусила его, и рекли одинъ (в рук. вднѣ. — *Прим. вид.*) ико другому: “Во истину члѡвѣкоубійця есть сесь члѡвѣкъ” (XVI ст. *НС* 67).

МЕЛІТИ *дієсл. недок.* Молоти: меліти пою (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МЕЛЗИТИ *дієсл. недок.* Доїти: *imulgeo*, ме(л)зю, дою, кормлю (1642 *ЛС* 226).

МЕЛОДІЙНЕ, МЕЛІОДІЙНЕ *присл.* Мелодійно, милозвучно: то(ж) теды спѣвай двѣ меліодійне (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Радѣйса, же преслѣвно ёстесь оувелбѣный, Вѣнцѣмъ(ъ) несмертѣлности навѣки оучтѣны(и). Радѣйса, веселіса, оутѣхи заживай. Възыгравшиса в(ъ) дѣхѣ меліодійне спѣвай (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.).

МЕЛОДІЙНЫЙ *прикм.* 1. Мелодійний, милозвучний: Всѣ рѡзныи мѣзѣки,... Стрѡйте Цитѣри, Лѡтнѣ, в(ъ) Арфы мѣле бѣйте, Меліодійными дѣмы на(с) всѣхъ веселѣте (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

2. *Перен.* (який визначається довершеними якостями) досконалий: Меліодійный Мѣзѣкѣ, Крѡлю и Пр(о)рчѣ, Мѣжѣ по с(р)дцѣ Бжѣю, нб(с)ный отрѡче. Обфѣтою радѡстю гѡйне исполнѣса, Възыгравшиса в(ъ) дѣхѣ, мѣле веселѣса (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

МЕЛОДІЯ *див.* МЕЛОДІЯ.

МЕЛІОДІЙНЕ *див.* МЕЛІОДІЙНЕ.

МЕЛКОВЫЙ *прикм.* (про гроші) (незначний вартістю) дрібний: пенезей протестантовыхъ, которые мель на справы и на страву ихъ милостей пановъ юристовъ присланые въ трѡсе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцать (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523).

МЕЛКЫЙ *див.* МЪЛКИЙ.

МЕЛНИК *див.* МЕЛЬНИКЪ.

МЕЛНИКОВЪ *прикм.* 1. (який належний мельникові) мельників: которого сѣпрѣна... пнѣ Сс(р)хове(ц)ки(и)... с слѣга(ми)... свон(ми) погона(в)ши его... не допѣ(с)ти(л)... до до(мѣ) пна ке(в)личова ѣпа(ст) которы(и) до до(мѣ) ме(л)никова ѣпа(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23).

2. *Вл.н.:* а на ча(ст) сыно(в) с(г) м(л)... зо(с)талосѣ млыно(в) два... а з(с) по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... Гри(ц)ко чопи(л)-ка. петрѣ ме(л)нико(в), ѡ(ц)ко нога (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.–20).

Див. ще МЕЛНИЦКИЙ.

МЕЛНИКЪ *див. МЕЛЬНИКЪ.*

МЕЛНИЦА *див. МЕЛЬНИЦА.*

МЕЛНИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що мелниковъ у 1 знач.: сокера ме(л)ницкаа, за которую дано гроше(и) два(д)ца(т) лито(в)-ски(х) (Володимир, 1578 *ТУ* 172).

МЕЛОДІА *див. МЕЛОДІЯ.*

МЕЛОДІЯ, МЕЛОДІЯ, МЕЛОДІА *ж.* (логічна послідовність музичних звуків, організованих ритмічно і ладово-інтонаційно) мелодія: Послоухаймо... іакъ звітажства своего пѣ(сн) великоую ликоуючи спѣвѣеть: іакъ голоснаа слѡвь горячи(х) мелодіа або ви(м)ѡніа (!) нб(с)ъ сѡмыхъ вѣсоко(ст) преражѣеть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); У днѣ оутѣшний и весѣлы(и) тоєю ж мелодією, ты(м) же гѡлосо(м) агглское блгословѣнство, вѣрѣ патріархо(в)... шкѡзѣючій (Там само, 228 зв.); Тѣт' меліодіи, тѣ Кантѣ, Пѣсней тѣ(т) потреба. Бо сѡм' Пѡн' триѡмфѣет', котры(и) з'стѣпи(л) з'нѣа (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЛОХИТЕСЬ *ч.* (мінерал яскраво-зеленого кольору з металевим відблиском) малахіт: мелохитесь... по ла(т)... то(т) каме(н) мелохитес(с) собою зеле(н) (XVI ст. *Травн.* 522).

МЕЛТИЙ *дісприкм.* Мелений: molit(us), ме(л)ти(й) (1642 *ЛС* 271).

МЕЛЬНИКЪ *див. МЕЛЬНИКЪ.*

МЕЛЬТЕ *с.* (перемелювання зерна на борошно) мливо, помел: вольного мельта вшелакого збожа ихъ бсѣзъ черги и мѣрочокъ въ млынахъ моихъ... если бы ихъ млынъ зѣ

такои кольвекъ меры ваковати мель (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 75).

Див. ще МЕЛЕНЄ.

Пор. МОЛОТИ.

МЕЛЬНИКЪ, МЕЛНИК, МЕЛНИКЪ, МЕЛЬНИКЪ *ч.* 1. Мельник; мірошник: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынецъ кн(а)зю Андрѣю достал(оса) (Кошир, 1502 *АС* I, 148); Тыє мосты шбадва робать мельники яко г(с)дрѣские такъ и кнѣзьские... где... хто кольвекъ... школо замѣкѣ млынъ маю(ть)... винни при(и)ти и робити... и кромѣ жа(д)ное помочи (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 168 зв.); Яко (ж)... тыє по(д)даные... того (ж) часу, приехавши до (м)лина, мельникови житоми(р)скому и мешано(м), которые на то(т) ча(с) во млыне были, то шповедали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); кони у подданных, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62).

2. Вл. н.: люди куничьные це(р)ковьные... невго(д) прихожи(и)... янѣко литви(нѣ)... петрѣ ме(л)ни(к) (Овруч, 1552 *ООвр.З.* 108); Иванѣ Ме(л)никѣ (1649 *РЗВ* 372 зв.); У Я(ц)ка Ме(л)ника: коня сивого, воло(в) два, Жупановѣ фале(н)дишовы(х) лазуровы(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

МЕЛЬНИЦА, МЕЛНИЦА *ж.* Млин: а staw na Buhu tak ze oni wsi pospołu, jako zemianskie ludy, tak u meszczane, powinny robytu y hatytu melnycu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/Л, 22); Сторожа на поли бывала... на чотыре(х) местьца(х). Пе(р)ваа... ѣ польтори мили штъ замѣкѣ дрѣгаа дале(и)...

третаа... на мє(л)ниці четве(р)таа в др҃г҃ю сторон҃ (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 142 зв.); бо дей он҃ давал҃ на то вывод҃, иж҃ у мельницы меду пресного пчоль своих҃, отбежных҃ сее весны, выбравши, мѣщанину Мельницкому Занкови... продал҃ (Луцьк, 1564 *Ив.* 264); взяли привилей на Ставок҃ под҃ мельницею (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 207).

МЕЛЬЧИЙ *прикм.* Млиновий. ◊ коло мельчос *див.* КОЛО¹.

МЕЛЯНХОЛИКЪ *ч.* Меланхолик: melancholic(us), меля(н)холикъ (1642 *ЛС* 266).

МЕЛЯНХОЛ҃Я, МЕЛАНКОЛ҃А *ж.*
1. (*психічне захворювання*) меланхолія: melancholia, меля(н)хол҃я недуг҃ (1642 *ЛС* 266).

2. Збудник, який викликає психічне захворювання меланхолію: меланкол҃а є(ст) нѣкаа вре(ди)те(л)наа мокрость земнаа. каа велми штежели(т) тѣло чл҃ческоє и ѹнынїє наводи(т) (XVI ст. *Травн.* 131).

МЕМБРАМА *див.* МЕМБРАНА.

МЕМБРАМЪ *див.* МЕМБРАНЪ.

МЕМБРАНА, МАМБРАМА, МАМРАМА, МЕМБРАМА, МЕМРАНА *ж.* Офіційний документ: Ѹваючи цале во всем шден з нас др҃гом҃, възглядом чого для поратована речей моих разные листы, записы, мамбрамы свои на долги разные... //... воевода Браславский мне давал (Камінь, 1571 *AS* VII, 379–380); Мы тогда не спускаючи его з декрет҃ нашего але сторонам҃ каждому волное и належачее право зостав҃ючи далисмы см҃ на

то мамрамы наши абы сам҃ соб҃ всю спра(в)у свою поволи против҃ сторонам҃ выписал҃ (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 403, 1 зв.); а меновите... взяли... полотна тка(ц)кого а(р)шино(в) чоты(р)надьце(т) за по(л)торы копы гроше(и) то(р)бу з листами з справами разными, шляхе(т)ними, з ма(м)рамами (Луцьк, 1595 *ЛНБ*, 5 II 4048, 88); которые контракты же не могли быт варовны без призволеня еи, теды также учинене мембран и зезволене на то все... еи задавал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487); Потом также примусивши ее и поневоливши до подписаня и запечатованя килку мембрам҃,... з Житомира послал ея для оныи присеги чиненя до двору (Там само, 488); А иж҃ частокрот҃ давалем҃ разным҃ особом҃ мамрамы до права и до справ҃ духовных҃, ино еслибы се што таковаго на их҃ показало, сынове мои не мають тому довіряти (Володимир, 1609 *АСДХ*, 232); а до того и на двоух҃ мембранех҃, то ест: на пану Тимофею Александровичу Вербицкому, типографу Киевском҃, на мемране золотых҃ чотыриста и на пану Іоанну Плетенецкому на мемране золотых҃ пятьдесят, и отъ христьян҃ обѣтницу мѣлем҃ на вспомогане тоє ж҃ звонницы (Київ, 1631 *ПККДА* II–1, 408).

Див. ще МЕМБРАНЪ.

МЕМБРАНОВЫЙ, МЕМРАМОВЫЙ *прикм.* Документально засвідчений: З пно(м) Афс(н)дик(м) ш мє(м)брановую су(м)м҃ прє(з) старосту... Алеѣа(н)дра балабана зачавши право ба(р)тошу прокура(т҃) а гды вс(д)ле ш(б)вѣ(з)ко(в) (!) мє(м)брановы(х) да(н) бы(л) до вєсна (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); во(и)т҃ и присяжникш(м) за вы(и)стя Ѹряд҃ в двм҃ ганс-

го Афендика и малженьки его и за штданье стопниовъ правны(х) вс(д)ле клавзу(л) ме(м)-рамовы(х) а то все давалося презъ п̄на габрыеле лангига все(г) зло(т) 4 (Там само, 4).

МЕМБРАНЪ, МЕЙБРАМЪ, МЕМБРАМЪ, МЕМРАНЪ, МЕМЪБРАМЪ, МЕМЪРАНЪ ч. Те саме, що мембрана: прото и то(т) ме(м)ранъ панове ла(с)чове... пови(н)ни будѣ(т) шказа(в)ши пано(м) приателе(м) мои(м), его зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 ЛНБ 5, II 4047, 86); бы(л) даль, шсо(б)ливвы(и) ме(м)ра(и), швак-гро(м) мои(м),... на порѣкѣ, же(м) ме(л) ма(л)-жо(н)ку мою... пере(д) шрадо(м) бѣ(л)зски(м) ставити (Пашева, 1592 ЛНБ 5, II 4047, 86); на тотъ долъ презъ его милость князя Юрия Пузыну даного полосманадъцати талера, которые вцале суть в крамницы, его милость панъ Кгабриель Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцьк, 1621 АрхЮЗР I/VI, 509); тые все мемъраны записы ко(н)тра(к)ты декрета позвы... и вшелакне протѣ(с)тацне касѣемо шморѣемо и внивечъ шборочаемо (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27); мы... зо вси(х) по(с)тупько(в) правныхъ декрето(в) вшелаки(х) в сѣда(х)... вснць и зъ ме(м)брано(в) записы(в)... коньтракто(в)... выпѣщаемо и... во(л)нымъ чини-мо (Там само); поменсные панове купьци... ани кле(и)нотовъ, ани мемъбраму пана Кгу(р)-ского водлугъ коньтракту не шдѣдають ани шдѣдавати хочуть (Володимир, 1629 ГУ 290); панъ андре(и) проси(л) панов абы му пожычили золо(т) г̄и сотъ шбсцуючы ш(т)даты... у ярославию ведлугъ заплаты купе(ц)кои которому панове братиѣ позволили на ме(м)рамъ

МЕНЕНЫЙ

ш(т) которы(х) золо(т)... позволи(л) це(р)ковъ ко(н)тентовати (Львѣв, 1645 ЛСБ 1043, 71); спра(в) ба(р)зо сила, записы(в), шбликто(в), ме(м)брамо(в), привилесвь, посѣсы(и), ро-списо(в) и ро(з)ныхъ процесо(в) ш(д) шсобъ ро(з)ныхъ и(з) ро(з)ными и(и) ре(м) суамъ служачихъ побрано и кгва(л)то(в)не поша(р)-пано (Житомир, 1650 ДМВН 198).

МЕМРАМОВЫЙ див. **МЕМБРА-НОВЫЙ**.

МЕМРАМЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМРАНА див. **МЕМБРАНА**.

МЕМРАНЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМЪБРАМЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕМЪРАНЪ див. **МЕМБРАНЪ**.

МЕНА див. **МЪНА**.

МЕНЕНЫЙ див. *прикм. у ролі прикм. I. (названий вище)* згаданий: а мы вышей шписаныи, ани жадин (!) с кровных и потомковъ наших не маем са вжо ничим в тос мененое имѣне... встѣповати (Ковель, 1542 АС IV, 325); Шзна(й)-мѣю ваши(м) м̄л, и(ж)е достигло ма вашего по(д)вига... писаніе, зовѣмое оборона згоды з' лати(н)ски(м) костело(м), и вѣрою Рымѣ служачею, вами, ходота(и)ми и будовнич(ми) тѣе мененое згоды, ш(т) рѣ(с)кого народа клѣченое (1598 Виш.Кн. 268 зв.); Я, Яцко Терешкович... чиню ведомо тымъ моимъ записомъ, иж Иваниха Угладчиха вдова винна будучи до скринки меское грошей готовых полсеми копы личбы литовское... зналас того долгу... и... за... долъ комору... поручила на потребу мескую... варуючи себе от ме(не)ного долгу (Бориспіль, 1637 АБМУ 17); За которымъ рос-

писомъ на менено(и) пане(и) киевско(и)... с простого реєстрѹ на коньсервватахъ менованыхъ зыскъ станѹль (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 148 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНИТЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МЕНЖНЕ, МЕНЪЖНЕ *присл.* (*хоробро, відважно*) мужньо: И ш еденъ Бокъ 3 Народо(м) По(л)скимъ становши, Завше вѣ(р)не И менъжне вшелаци(х) Неприятеле(в) Коронны(х), И маестату в(ш) К(р) М(л) громать (Львів, 1609 ЛСБ 421, 3); А людь ѿкѡ нарыхлѣй ворота и брамы мѣсцкѣи штворивши, до грѹнтѹ всѣхъ позабіялы: навет' и дѣти и невѣсты протѣвко нѣм' мѣнжне са и валѣчне поставивши (Київ, 1627 Тр. 682); Храбрствѹю, мѣжаюса: Мѣнжне смѣле дѣлне мѣцно чыню що, або справѹю (1627 ЛБ 168).

Див. ще **МОЖНЕ, МУЖНЕ, МУЖНО.**

МЕНЖНЫЙ, МЕЖНЫЙ *прикм.* (*хоробрый, відважний*) мужній: Котры кров[і] своѣи, дла вѣры нелѣтоваль: И дла гвнѣтв' ме(н)жны(х), са(м) са в'про(д) коронова(л) (Львів, 1616 Бер.В. 84); Што мѣжемъ в' томъ Рыцерьѹ нашомъ шглядати,... Цѣли шнь не мѣль сѣлы, здорова, и грошѣи; Не бѣль ли славы(и), мѣнжний, на тѣлѣ хорѣшѣи (Київ, 1622 Сак.В. 41); Дѣблѣи: Доблестве(н)ныи, шлахе(т)ныи, мѣцный, мѣжний, дѣжѣи (1627 ЛБ 30); Желиборскихъ двѣ косы в' кѹпѹ са злѹчѣи,... Придано Кре(ст), знакъ пѣвный ме(н)жного звѣтаѣтва, Пре(з) Кре(ст) всѣ з давны(х) чѣсо(в) триѹмфѹют' пѣн'ства (Львів, 1645 На г. Жел. тит.зв.).

Див. ще **МУЖНИЙ, МУЖОВЫЙ, МУЖСКИЙ.**

МЕНЖСТВО, МЕЗСТВО, МЕЗТВО, МЕЗЬСТВО, МЕНЗСТВО *с.* (*хоробрість, відвага*) мужність: На кони рыцерь з мечѣмъ значи(т) мѣзьство, а крѣсть мѣсаць и звѣзды набожѣнство (Острог, 1607 На г.Остр.Лѣк. I зв.); доужость бовѣмъ з розѹмомъ чѣлка быти вышбражае(т), а з' глоуп'ство(м) злоѹчена боѹдѹчи звѣра бе(з)словѣсного быти значѣть... //... бо з розѹмо(м) сѣла мѣз'ство(м) са называѣт' (Острог, 1614 Тест. 142–143); С котры(м) ме(н)жство(м), кды са ѣмъ, Стефа(н) с(т): стаѣи(л), И на потоѹжний мовѣ своѹю, ихъ забавиль (Львів, 1616 Бер.В. 84); То(т) клѣйноть невысловный да(н) є(ст) за Гѣрбъ домѹ Плетенѣцки(х): кѡтрыи впро(д) нѣкды нѣкомѹ В вѣрѣ, цнѣтъ и ме(н)зствѣ, житю стѣблѣиво(м), Мѣстца нѣкды не дали, рѣ(ч)ю и те(ж) дѣло(м) (Київ, 1618 Вѣзер. 14); Мужедѣблестѣе: Мѣнзство (1627 ЛБ 66); А ш слаѣвѣ Рѣце(р)ско(и) и ш ме(з)твѣ Самоѣла Іѣхімовича... кто невѣдасть: // ѿкѡ бѣль за животѣ своѣгѡ пострахо(м) пѣган(с)твѹ бисѹрм(а)нскѡмѹ (Чернігѣв, 1646 Перло 4–4 зв.).

Див. ще **МЕЖНОСТЬ, МУЖНОСТЬ.**

МЕНЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕНИТИ', МЕНИТЬ, МѢНИТИ *дієсл.* *недок. і док. I.* (що) (*найменувати, дати назву*) назвати: и дал... ємѹ тоє имѣне... // з данми грошовыми и медовыми и бобровыми и кѹничными и з мыты, єстлибы давно бираны были и со всими и иными подачки и поплаты котрымколве именем могѹт названы, або менены быти (Краків, 1507 AS III,

39-40); Масть шн... тые... села держати... з данми грошовыми и мѣдовыми и кѹничными и бобровыми и со всеми платы и доходы, которымколвѣ именем могуѣ названы быти, або менены быти (Львѣв, 1509 *АС* III, 70); масть онѣ... тыи имѣнья... держати... зь данми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными, и со всякими иными поплатки и податки, которымъ кольвекъ именемъ могутъ названы або менены быти (Вильна, 1514 *АЮЗР* I, 47); даровал есми сына моего... даклы ржаными и швсаными и... всеми иными платы и доходы и пожитки, которыи ѡкимколве именем могуѣ названы, або менены быти и зо всем правом и властью (Острог, 1522 *АС* III, 237); его милость... воевода волынский... все, што одно маетностью рухомою названо и меновано быт может, дароваль и записал мне на вечность (Сѣлецъ, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

2. (що і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити): а што мениш, ѡкобы... люди мои збоже... побрала... ѡ теж ш том нѣ вем (Берестя, 1512 *АС* III, 98); князь Василей в той же земли Шаенской мѣнил себе кривды быти шт Смѣдина (Шайно, 1538 *АС* IV, 176); И приказуе(м) вамъ штобы есте на то(т) рокъ на шныи земли и сеножати где... сенюта себе кри(в)дѣ быти менить выехали (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); Хамья и Мошко принесли скрыню,... въ которой, коли открыли, видѣль есми трупъ: тѣла не было, толко кости человичїи, и кошулю на тыхъ костехъ... А на кошули двѣ дири видѣль есми, которыи менили зь ручницы стреляныи (Луцьк, 1566

РЕА II, 162); панъ Иона... мениль, иж дейто естѣ дѣвка на имя Воца, которая... //... у криницы, с камнем утоплена (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412–413); видель есми на голове ме(ст)цовъ волосовъ не машъ, которые мениль бы(ти) ви(р)ваные (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Которое то збит(е) и (з)ране(н)е свое мени(л) бы(т) па(н) Іѡкѣбъ Лакте(в)ни(ц)ки(н) емѣ сталосе... ни ш(т) кого и(н)шого ты(л)ко ш(т) пѣна Іѡна Ладовича (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18); При чомъ такову свою де(к)лярацію учиниль, же по та(м)то(н) стороне И(в)нищи ре(ч)ки кгрунѣть естѣ Ло(в)ко(в)ски(н), и не ведати, з якое шказии меня(т) быти люде пана Зборовско(г)[о] то(т) кгрунѣть пана свое(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 216);

(що) (припускати заздалегідь) припускати: Нижъли не хотать че(р)кашане кѣ томѣ новомѣ замѣкѣ пересиливатиса меначи тамъ небезпечность большѣ (1552 *ОЧерк.3.* 17 зв.);

(сказати правду) розповісти, зізнатися: И домовялася Сачковая, абы Савка Маркович менил: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1588 *АрхЮЗР* 6/I, 271);

(що) (безпідставно звинувачувати ко-го-небудь) наговорювати: писалъ такъ тутъ во (л)вовѣ..., подаючы ма до люде(н) на писме непристо(н)не, и рымы ш мнѣ складаючы, и тое мѣначы, абымъ ѡ попомъ каза(л) люде бити (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 74); Парафѣане твои... вдаю(т)са в дѣховныи sprawy пастырства моего..., и тое мѣначи ѡкобы ѡ не мѣль мѣти до властителства епископского права жадного (Львѣв, 1588 *ЛСБ* 92);

(на кого) (*звести наклеп*) оббрехати: Тежь Ѹставѣемъ и(ж) коли бы хто комѸ рєкъ же ты не чистого ложа сы(н), а того бы на него не довель, тогды... таковы(и) масть тую при-мо(в)кѸ пере(д) сѸдомъ такъ шчистити, и тыми словы мовити што есми мени(л) на тебе же бы ты не бы(л) чи(с)того ложа сы(н) то(м) на тебе брєха(л) ѡко пє(с) (1566 *ВЛС* 7).

3. (що) (*говорити про щось*) згадувати: правда дей есть, пане Оранский, ижъ ты //... тот нарис ми есть у книзи показовал, в которой якобы мел отецъ мой рукою своею записати тот мед, который ты мениш, на светого Спаса (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 292–293); не меню тѸ покрита вєрхнего, але стѣны и все внѸтръ цѣрквноє (Вильна, 1596 *З.Каз.* 69).

4. (кого, кому) (*мати кого-, що-небудь за когось, якесь*) вважати: онъ... //... на поле зъ имѣней церковныхъ не ѣздить, одно мнѣ соромота, а людемъ вашей милости трывога, менишь собѣ быти врядникомъ (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300–301); невь(с)ти забел(л)и котораа себе мени(т) быти пророкинею... да(л) є(с)ми є(и) ча(с) абы са покаала ш(т) зло(с)те(и) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 600); И не машъ о тамтыхъ часѣхъ пожилого жадного скрибента, который бы Фотіа еретикомъ менишь (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 738); Тую повѣсть патриаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ въ подеызрѣньє подаеть, и безъ жадного доводу фалшиву быти ей менишь (Там само, 1091).

5. (що) Призначити, приділити: Гдеж корол... листѸ позовного... выслѸхавши, шбачил то, ижъ шный позовъ слѸшний есть и повинен Бокей на то емѸ штказовати, нижли

казал Єго Милость князю КошерскомѸ тыи земли менити (Львів, 1536 *AS* IV, 84);

(*дати розпорядження*) наказати: которое то має(т)но(с)ти во(д)лѸ(г) того (ж) ш(б)ликѸ и записѸ того єго м(л) кнѣзь РѸжи(н)ски(и) з ма(л)жо(н)кою... менили з рѸкъ и(х) м(л) пна Ви(л)кги... не што(и)мова(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3);

(кого, що) (*надавати (надати) кому-небудь право виконувати певні обов'язки*) призначати, призначити: Кназ Коширский тѸж перед нами подалъ листъ,... мєначи то, абы княз Федор... сѸдею былъ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); Твоа бы Милость того слѸжебника Єго Милости менил быти слѸжебником нашим, або своим и шт кривдъ єго боронил, ѡко властного своего (Вильна, 1541 *AS* IV, 276).

6. (що) (*назвати одне за одним*) перелічити, перерахувати: менил пан Иона тые знаки: иже дей коли єе кат в Луцку тут мучил, тогды голову острыг и косы уризаль; а то раны на плечох и на боках,... знаки на руках и на ногах (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); якожь при томъ зраненью своемъ менишь собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згнуули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); в которо(и) то аренде мениле(м) себе кри(в)дъ килька мети штъ єго м(ст) то есть... ѡко бы шнь рече(и) мои(х) ме(л) сила побратъ и и(н)ши(х) кривдъ немало почини(т) с которымъ ѡ тепе(р) пораховальсѡ и поровна(л) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31).

7. (чого, що) (*визначати (визначити) ціну*) оцінювати (оцінити) (що): ведже рахуючи з реєстров, менили быти шкод своих в грошох

готовых, в конях, в плати и в иных речах рухомых, и в статкох домовых три тысячи копъ грошей личбы литовское (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 423); в чомъ де(и) шни ш(т) тебе сема(ш)ка кри(в)дѣ и шкодѣ немалѣю быти менять з выбитын з споко(и)ного деръжаныа и ш(т)на(ть)а кгру(н)ту и дѣбровы... сто ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

Пор. **ИМЕНОВАЊЕ, МЕНОВАЊЕ.**

МЕНИТИ² *див.* **МЪНИТИ**¹.

МЕНИТИСЕ¹ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТИСЕ² *див.* **МЪНИТИСЯ**¹.

МЕНИТИСЯ, МЕНИТИСЕ, МЕНИТИСА, МЕНІТИСА, МЪНИТИСЯ, МЪНИТИСА *дієсл. недок. (вважати себе за когось)* називатися (ким): тот // истый Мицьк менит са быт боарином Кѣзминским, а ѿ на него са жалѣю, иж шн ест влостный штчич княза (Кузьмин, 1544 *АС* IV, 414–415); е(з)диль есми зво(и)томъ... которы(и) са мениль быти шафаромъ работы лесное... до лѣса прозываемого Ѳрочищомъ нечамѣли (1577 *ЖКК* I, 86); е(з)диль есми зво(и)томъ... которы(и) са мениль быти шафаромъ работы лесное... до лѣса прозываемого Ѳрочищомъ нечамѣли (1577 *ЖКК* I, 86); а ижъ хс̄ наме(л) два и опать два или три. И тѣтъ ли(ч)бы замѣреное не оуказа(л) абѣ са и вси не по(д)носили намѣснїками бжїими меначїса, же ш(т) самого бга суть поставлени (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.); такъ и всѣ дванадесать мѣсат са менїти. штожъ дѣлати, коли то ихъ папѣ волно чинити. толко тоє на него ѿкобы

по лихо. же йма ш(т)менити можетъ (Там само, 22); И выправи(л) былъ ш(т) крола его мл̄(с)ти привїлен, за причїною его мл̄(с)ти... воеводы Кїевского мѣначїса его мл̄(с)ть бѣти тому манастирѣ ктїторо(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); А паматає(ш), Ісе, и(ж) есь са мѣни(л) с̄но(м) бжїи(м), а рове(н) бж̄ стави(л) есь са (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); а ижъ во(д)ле констытуцыи року шс̄мьдєсє(т) девїатого хто бы се мени(л) шла(х)тичо(м) не будучи и(м) шселы(и) половица має(т)ности до ска(р)бу корола... тратит (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); Сѣкта новокр̄щенцо(в), которыи былъ головою ганѣсь краве(ц). менилса кроле(м) израски(м) (!) товари(ш) его звалса дх̄о(м) с̄тѣмь (Острог, 1609–1633 *Остр.л.* 126 зв.).

МЕНИТИСА *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТЫЙ *дієприкм. у ролї прикм.* Згаданий, названий: А такъ мы весполокъ зъ его сѣдьями згодили (са), и в речъ Ѳстѣпили:... и того жъ дна повели насъ шбе стороне, где имъ кривда, на менитое мєстцо шписаное, врочищо подле дороги великое (Ковель 1537 *АС* IV, 111).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНИТЬ *див.* **МЕНИТИ**¹.

МЕНІТИСА *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНОВАЊЕ *с. 1. (надавання іменї кому-небудь)* називання: Именованїє: Нарїца(н)є, менова(н)є, называньє (1627 *ЛБ* 48).

2. (словесне найменування) назва: А пѣрвый зо всѣхъ, то вымыслиль, три, мовлю, Пѣсни, на Выображѣн'є мнѣмаю Стѣи и Живоначал-

нои Тр̄(о)цы, Великіи Вѣршопісь Косма, в' Великои(и) и Ст̄ой Стр̄(с)тєй Га̄ Ба̄ и Сп̄са н̄шегѡ Га̄ Ха̄ седмицы, вѣдлѹгъ менован'а немаль кождогѡ дна чрез' Красгранєнїа одтворївши Пѣсни (1627 *Тр.* 9).

3. (заявления претензій) скарга: маючи дей при себе возного и сторону, тую шкоду ко всимъ селомъ Рожицскимъ, за невыходъ ихъ, приложила, осумовавши, я подлугъ менования шкодного, на шкоды его доводъ ему всказала (Луцьк, 1583 *Ив.* 277).

Див. ще **ИМЕНОВАНОС.**

Пор. **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

МЕНОВАНИЙ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЪ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЫЙ, МЕНОВАНИЙ, МЪНОВАНИЙ, МЪНОВАНЫЙ, МЕНОВАНЪ *дисприкм. у ролі прикм. 1. (який має назву)* званій: ива(и) сн̄ го(л)дыше(в)... зєзна(л) и(ж) прода(л) ролю м(є)ж кирико(м) и фєре(н)цо(м) мѣнованую кану(р)ку(в)скую бр(т)оу свосму (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 3 зв.).

2. Згаданий, названий: чер(н)цѣ... и то повѣдали иже тые ўрочища мѣнование были означение и шписани чере(з) лєвизорове и комѣсаро(в) королевски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); село Рагозо(в)ку // зо всими кгрунѣтами, полями, сєножатями, ... ако се здавна в своихъ границахъ и шбыходєхъ тоє село має(т) и заверає(т): ш чомъ всимъ записъ менованы(и) ширє(и) в себе рєчь шписуєгъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 186–187); Которые всѣ разомъ повєдїли, же ихъ па(н) Янъ Белє(ц)ки(и),... з менованы(х) має(т)ностє(и) и сє(л) выбави(л)

и..., зо (в)сєго повѣбїраль и повбїра(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. Засвідчений: арендовали... местечко Кошар... згола зо всеми и вшєлякими пожитками, такъ меноваными, яко и немєноваными на пят лєтѣ сполных (Горохів, 1593 *ПККДА* 1-2, 158); прошу, абы [пото(м)ковє] чє(т)вє(р)тую ча(ст) в сєлє Соболювѣцє будучою с по(д)даними и и(х) роботами, чи(н)шами, пода(ч)ками и... вшєлякими инѣ єнєрє меноваными и немєноваными пожитѣками до моцы, владзи, дє(р)жєнѣя и посєсыи урядовѣнє прє(з) возьного... подали и по(с)тупили (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

4. (призначений, визначений наперед) названий: которое все право на менованые сумы,... такежъ на замокъ и имене Тєсовъ и в ыншихъ поменєныхъ сєлєхъ части, пани Настасья... въ тыхъ всїхъ сєлахъ части доходити, мнє и потомкомъ моимъ записала... и на вѣчностъ даровала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 112); за которы(м) по(з)во(м) на ты(х) менованы(х) роко(х)... ро(з)нали были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приатє(л)ское (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); Тых же часов и мисєцєй менованыхъ подданыє и громада сєла Жытына... по килкудєсятъ возов в час городисѣкїє єздѣжачы, дєрєва на сємъ тысячєй... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118).

5. (сказаний, не підтверджений документально) усний: шкоды и всякїє наклады маєм теж пану Мошко совито поплатити, которые бы мел пан Мошко поискиваючи тых пенєзєй от нас себе шкодовати, крємє всякого права и доводу, одно на менованє слово єго (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 199).

6. У ролі ім. Перелічений, -ого, названий, -ого: маеть... сынъ мой... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именами,... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 30); ружи(н)ски(и) поспо(л) з малъжонькою своею... поступили име(н)е свое... все ѿко се само в себе... мае(т) и(ж) менованое неменованомъ а неменованое менованомъ ни в чо(м) ничего шкодити не маеть (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 87); П Софронія Макаровичовна Ивашенъцсвичовна... // маетность... нашъ... продали... // ... ничего а ничего на себе ани на кого инъшого... не зоставлючы ани ѱ(и)млючы такъ ижъ менованое неменованомъ а неменованое менованомъ шкодити и ѱближати ничего не маеть в вечное деди(ц)тво за вышь поменснью сѣмъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.–132 зв.).

Пор. **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНИТЫЙ.**

МЕНОВАТИ, МЕНОВАТЬ, МИНОВАТИ, МЪНОВАТИ *діссл. недок. і док. 1.* (кого, що, чим) (*давати (дати) назву, ім'я*) називати (назвати): Тыи подданыи господарьскии, Смѣдинцы привели нас кѣ в рочищѣ, менованомъ Тополю (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Уни нас напервей привели в остров, который менюют Дѣбровицою (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 353); мы... дали е(с)мо е(и)... село... изо... пожи(т)ками малыми и великими которыми ѡ(д)но по(з)вищомъ на(з)начоны и менованы быти могутъ с щи(н)шами (!) грошовыми и (з) да(т)ками всакими (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); а того иашна а(л)-бо иашна грекове и лати(н)ници ианъше(м)

меновали) а ѡ двѣ чола(х) и тваре(х) его маловали (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); А протожъ не есть то доводъ, што мовите, же евангелистове менуютъ хлѣбомъ, а не опрѣснокомъ. Бо ото ясне показалося, же и опрѣснокъ называється хлѣбомъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 205); потомъ дорогою,... до долины и ру(д)ки, на которо(и) суть ставъки, деремезеньские, менуючое Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272);

(кого) (*повідомляти (повідомити) чись ім'я*) називати (назвати): А ижесте его меновати встыдалися, я повеми, хто былъ: геретикъ..., атеиста, (который ничего // не вериль и по епикуръску жывотъ свой провадилъ)! (Вільна, 1599 *Ант.* 529–530); Да пытал бых тебѣ тут на том мѣстѣ, проповѣднице науки христовы, которая богатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ книжки. Чем их не менуеш?... чему их таиш таковой злый учинок (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 160); ѱповѣдь маеть быти прѣстаа, щыраа,... не менючы особы вѣспо(л) грѣшащой (Львів, 1645 *О тайн.* 80);

(*принагідно згадати*) назвати: за... плацене признаваю... ижъ ми са досы(т) стало // ѡ(т) Петра южъ менованого (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.–70);

(*віддаючи шану, назвати кого-небудь*) пом'янути: Папежъ Рымскій одинъ есть зъ пяти патриарховъ, а не монарха, во всемъ соби равныхъ мѣвши чотирохъ патриархов, прочъ личбы и именованя, то есть, же первѣй бываль менованъ и личень (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 682);

(кого, що) обзивати, лаяти: привѣл(ъ) ма в(ъ) рѣспачъ шкриптѣ ѿкѣисъ межи люди пѣ-

щѣный, в(ъ) котóромъ мене... то юдáше(м), то зрáдцею своѣи вѣры меноуѣть (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 19); Єдѣнь нѣáкѣйсъ з' межі протѣвныхъ Сарацѣншвъ кóнный, блюзнѣрскими словы Кшнстантѣнопóл' менѣючи, и црковѣ прóстымъ нáзвискомъ Сóфїю назывáючи, в' едѣнь рóвъ з конѣмъ пáдши здóхъ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (кого) (*виявляти своє ставлення, характеризувати кого-небудь*) називати: Его королевская милость въ листехъ своихъ менуѣть его зрадою и шкодникомъ хрестиянскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 823); Ачколвекъ межи апостолами привлащона // естѣ Петрови святому преднѣйшость, теды то не въ тотъ способъ, абы... монархою церковнымъ называтися, але толко для порядку першого мѣстца... И во уписованю тежъ менують его верховнымъ (1603 *Пит.* 38–39); вса нсмáль тáа Кнѣга Блг(с)вѣнными назывáеть статѣчныхъ,... и плодови́тыхъ в' Правой Вѣрѣ: а ш(т)стѣпникшвъ мѣзѣрными и нещасли́выми менѣет' (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4);

(кого) (*розцінювати яким-небудь чином*) називати: а бѣль хр(с)тїанинь, належáчїй до послоу́тъ бжїихъ. а нѣкоторые посвaщен'ны(м) его быти меноу́ю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); и вше(д)ши всѣ, оупáли до нóгъ,... и просїли его абы помóгъ лóде(м), а шнѣ споча(т)кѣ вымовла(л)са, далѣкимъ себе быти меноу́ючи ш(т) таковóе го(д)ности (Там само, 85);

(що, за що) (*подавати за щось протилежне*) видавати: у Карпа тежъ взялъ пан войт ползолото́го, менуючи за неякіе фалшивые гроши, а взявши ползолото́го, не постерегъ того з уряду своего (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); А

што тежъ жаловалъ на того жѣ попа Горайна, ижѣ онъ листы господарьскїе... фалшивыми быти *миновал*, ино того ся попь Горайнѣ упрел, ижѣ того не меновал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194).

3. (кого, що, на кого і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити) (на кого, про що і без додатка): А што са тежъ ткънетъ того, яко Гринко... меновалъ на людей Єго Милости, штожъ бы они... броварные рѣчи з двора его покрали..., князь маѣтъ смѣ на то дати слѣжебника вижом (Берестя, 1512 *AS* III, 98); мѣщане володимерскїе там же передо мною, вижомъ, напервей меновали непорядокъ в мѣстѣ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 59); котро(г) пс(р)стена сама П̄ни выггано(в)скаа доходила ѣ бра(т)ства мѣнуючи є(г) быти свои(м) вла(с)ны(м) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); а и(н)ши(х) по(д)даны(х) каменого(р)ски(х)... шкоды ту(т) тепе(р) не менованы (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); Которое зранене и (з)битѣе менова(л) себе панѣ ко(з)ловьски(и) бы(т) сталое на доброво(л)но(и) дорозе за село(м) хри(с)тиновъкою... ш(д) капитана єе м(л): п̄неє пото(ц)кое луко(м)ско(г) и и(н)шы(х) мѣща(н) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 165); а потомъ и самъ тотъ господаръ Ребѣчай меновалъ, же и оно́го бито (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(на кого) (*безпідставно звинувачувати кого-небудь*) наговорювати: Жалова(л)... Ме(л)чи(ц)ки(и)... што (ж)... мене... по(и)ма(в)ши... // звяза(в)ши, до везе(н)я всади(л) и де(р)жа(л)... ти(ж)день, менуючи на мене, и(ж)... ты злоде(и), здра(и)ца (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43).

4. Призначати (призначити), встановлювати (встановити): митрополи(т) хотай вѣдасть, и(ж) на всакихъ зъѣздахъ днѣ в(ь) оуниверсѣлехъ менованый посполите... початкомъ намѡвъ звѣкль бывати. одна(к) ш то в' тотъ днѣ... до синодѣ жа(д)ного встоупѣ не чѣни(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 12); еє м(л) шное сѣмы на ро(к) в записе менованы(и) не за(п)лати(ла) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); має(т)но(ст) свою... — роко(м) пе(в)ны(м), в записе менованы(м),... пану Мо(с)чени(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181);

(кого) (надавати (надати) кому-небудь певні повноваження) призначати (призначити) (кого чим): (И) король (самъ) електа может меновати (якожь (и) менуетъ), (бо то ему служитъ;) але не можетъ его скинути, бо не онъ его поставилъ и посветилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 835); вы... жа(д)ного возного шчевисто не ставили на шстато(к) ани его меновали и меновати не ѡмѣли (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142);

(чого) (визначати кількість) налічувати: А затымъ Оилялетъ кладеть зъ листовъ владыки Володымерьского штучьки некоторые повыбиравши, которыхъ листовъ (по розну писаныхъ) менуетъ чотыри (Вільна, 1599 *Ант.* 569).

5. (що) (називати одне за одним) перелічувати: и тые вжо имѣнья, которые на первшом записе моемъ менованы..., даю и дарѣю их князю Или (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Бѣло тежь тогѡ вѣкѣ сѣмого ста мно́го Сѣты(х) мѣжѣй в' пѣстына(х), в' Монастыра(х) и в' градѣхъ живѣчи, котѡрыхъ тѣ, дла шбширности, не менѣю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143); по запла-

че(н)ю ш (с)пу(с)тоше(н)е має(т)но(с)ти и ш жадные шкоды в не(и) починеные позывати... не маю и не бѣдѣ мо(г)ль по(д) закладо(м) и шшелѣакими тежарами в то(м) записе меноваными (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); За которымъ росписомъ... с простого реестрѣ на коньсервѡтатахъ менованыхъ зыскъ станѣль (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.);

(що, чого) (визначати, вираховувати ціну) оцінювати: Которых жо шкод и побранѣя речей своих... князь Александръ..., меноваль ш несколько тисачъ копѣ грошей (Краків, 1538 *AS* IV, 134); и(х) мѣ(с)ть кнѣзи буре(м)ские менуютъ шкоды трыста копѣ гроше(и) литовскихъ (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); А вѡ ш(т)на(т)ю и неѣжива(н)ю ты(х) кгрѣнто(в) и пожитковѡ, менѣ(т) себе шкоды шѣ(ст)со(т) копѣ грѣше(и) литовски(х) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 4047, 25 зв.); ѡз... на дѣве тисечи золотыхъ польскихъ шкоды менѣю шсоблиवेशъто берѣтъ тѣю рѣдѣ на три тисечи золотыхъ польскихъ шкоды (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); мешъчане гойские,... пустошатъ дубровы, дерева... рубаютъ и розные шкоды починили, которыхъ себе на двадцеть тисечей бытъ протестансѣ менуетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 192).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ**.

Пор. **МЕНОВАНЄ**.

МЕНОВАТИСЕ *див.* **МЕНОВАТИСЯ**.

МЕНОВАТИСЯ, МЕНОВАТИСЕ, МЕНОВАТИСА, МѢНОВАТИСА *дієсл. недок.* (ким, чим) **I**. (мати певну назву, ім'я) називатися: розмовляють (!) зъ собою вѣ тымѡто діалогѡ дви персонѣ: една Гостѣемъ менуючаяся, а дру-

гая Спудеемъ (Египет, 1602 *Диал.* 51); Скъндъ бы са цѣрковъ Акелдамомъ мѣновала, Кгдыбы такóвый слѣи идъ в' собѣ оукохала. Каіафы и Іюды выховоуочи, И ѿскінею са людѣй слѣхъ найдоуочи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

2. (ким і без додатка) (*повідомляти своє ім'я, рід занять тощо*) відрекомендовуватися: тамъ же у ворота двора Мезовского, ... уткнуломъ и оповедаломъ положене оныхъ позвовъ урядникови тамошнему, который се Василемъ быть меноваль (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 400); и пыта(л) есми хто бы бы(л) на местцѣ пановъ шбоденски(х) ту(т) ѿв ы(л)инца(х) тогда поведи(л) мне... и менова(л) са вра(д)нико(м), и(л)ински(м) ниаки(и) федо(р) лисиченко (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); теды на дорозе доброволной, ... перенявши мене люди якиес, своволныи козаки, менуючиеса быт полку Станислава Калиновского, способом разбойничим первой самого поймали, страхи розные бием... здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); вамъ шляхетнымъ Петрови Яньчому, слуге урожоного Яна Кграевского, ... а Ружанскому, яко се сам меновал, слуге урожоного Яна Кграевского, ... и третему компринципалови вашому, ... моцю, владзою и повагою нашою королевскою приказуемо (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 464);

(ким, чим) (*вважати себе*) називатися: Ревнітеле(м) рече(и) добры(х) с того вымовлаті и меноватиса не годит са (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); Обачтеса жъ и вы, што въ церкви Божой незгоды сѣете: если ся православною церковью слушне меновати можете? (Вільна, 1608 *Гарм.* 189);

(ким) (*видавати себе за когось*) називатися: Єе Милост пани моа... до мене рачила писат, абыхъ ѿ на шного истого Мищыка князю... справедливость вчинил, который са меновал быт боариномъ КѸзминскимъ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414); И Оилялета знати по томъ писанью его, же не есть // Русиномъ, чымъ ся быти менуетъ, але спроснымъ геретикомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665–667).

3. Зазначати, вказуватися: раны тые, яко се вышей меновало, и самого протестуючого барзо збитого, змордованого, ... барзо хорого видел и огледалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538).

МЕНОВАТИСА *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТЬ *див.* **МЕНОВАТИ.**

МЕНОВИТЕ, МЕНОВИТЬ, МЪНОВИТЕ *присл.* І. Докладно, ґрунтовно: и записал есми сынѣ Єго Милости... в своей дѣльници третью часть имѣней моихъ штчизныхъ и материзныхъ на вѣчныя часы, которые жъ имѣнья выменены меновите на шсобномъ листѣ моемъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Которые имена вси... ѿко вышей в семь тестаменте меновите, достаточне шписаны сѣт со всеми пожитками... братѣ моемѣ, даю дарѣю... симъ моимъ тестаментомъ... в... держанье (Камінь, 1571 *AS* VII, 384); И ѿльашъ чернецки(и), визнаваю... штомъ позва(л)... кнегеню зофею... ш долгъ... также ш зарѣки шкоды и наклады мои во(д)ле записѣ и вару(н)ковъ в не(м) шписаныхъ, которы(и) єе мл(с)ть... мнѣ дала ѿко то меновите а шире(и) в то(м) записе и по(з)ве есть шписано (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); за чимъ шны(х) ѿко не стали(х) и права посполитого не посылушъныхъ з допусъ-

ченъа сѣдоваго на Ѹпадъ взыскѹ речи въ по-
зѣве ниже(и) инъсерованомъ меновите выра-
жоное (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 119).

2. *(понад усе, найбільше)* особливо:
Вторый пожыто(к) ёсть, Примноже(н)е
ласки бжой оутвержающе(и) и оукрѣплаю-
ще(и) на(с) въ вѣрѣ, в' надѣи, и любви, и в'
йн'шихъ цнотахъ, а меновите в' мѹжности
жѣбысмо има Хво бе(з) жа(д)ного в'стыдѹ
и бѣазни смѣле визнавати мѹгли (Львѣв,
1645 *О тайн.* 36); Найпервѣй, тогѹ блго-
словѣнства оучаствниками сѹть, сщеници,
котѹрыи чере(з) ѡфѣрѹ без'крѹвнѹю людѣй з'
г(с)демь // бгомь еднѣють... потѹм' блго-
словѣни сѹть и тѣи, котѹрыи межѣ люд'ми
згѹдѹ чѣнать, а меновите, гдѣ забѣгают', абы
без' потребы кровь хрѣстїа(н)скаа не про-
ливаласа (Львѣв, 1646 *Зобр.* 72 зв.-73);

(передусім) особливо: толко тѹт меновите
прошѹ вь выростка мого (!) Прокопа Гри-
горевича, //... абы емѹ зараз же при ѡтправе
иныхъ слѹгѹ... было за слѹжбы... дано двѣсте
коп грошей (Рожана, 1571 *AS VII*, 398–399);
А на(д) то манифестацию заноси(л) ѡ по-
гине(н)е спра(в), диспозици(и), привилеє(в),
ѡринало(в) (!), на добра городиские служа-
чихъ, и и(н)шие добра ро(з)ные, меновите, ѡ
котѹрыхъ проте(с)тан(с)ѹ ведомости завзять
мо(г)ль (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

3. *У ролі спол., перев. з а, и (пояснюваль-
ний) (уживається перед переліком)* саме:
па(н) Сема(ш)ко... самъ, ѡсобою своєю,...
по(д)данныхъ моихъ двохъ... // позбиваль и
має(т)ность ихъ всю... побраль и пограби(л).
То ёсть меновите:... клячу вороную из сед-
ломъ...; кожухъ з сермягою...; соке(р)ку

(Житомир, 1584 *АЖМУ* 81–82); панъ а(н)-
дре(и) сы(н)кѹ(р)... мене с того кгру(н)ту
моего споко(и)ного де(р)жанья, выбиль и
вытиснулъ и тоє жито... мощно кгва(л)томъ
пожа(л), а меновите... нажалъ копъ два(д)-
цать... и до дво(р)ца... ѡ(т)везъ (Овруч, 1585
ЛНБ 5, II 4045, 95); тогды то, якожь зосталь
на тѣй столицѣ Епископїи Луцкой, кото-
рая правѣ зо всихъ сторонъ была ошарпана
и завѣдена, имѣня церковное розобраные, а
меновитѣ дворъ имѣние Полоную... Забиже,
Котодере и Губинъ (Краків, 1595 *АСД I*, 198);
Прыслала сторона противная съ каменици
пословъ своихъ до митрополита, // а мено-
вите Никифора Тура... а зъ нимъ килька...
геретиковъ явньныхъ, котѹрыхъ шануючи не
въспоминаю (Вильна, 1599 *Ант.* 533–535);
Попъ Якимъ поповичъ Гребенкїй продалъ
сїю книгу, которую мѣль отъ братѹвъ своихъ
и мѣновите отъ Іоанна брата роженного и Сеня
брата своего (1619 *ПДП* 178, 128); патриархъ
Антїохїйскїй Іоакимъ,... отлучиль былъ отъ
церкве священника именемъ Григорїа, про-
звискомъ Горбачевского, за нѣкотѹрыи экс-
цессы, а меновите: же учинивши первѣй
обѣтъ Богу и чернцемъ зоставши, присягу
зламалъ, оженился и священникомъ зосталь
(Кїїв, 1621 *Коп.Пал.* 470); Бо(г)да(н) Хме(л)-
ни(ц)кїй Ге(т)ма(н)... Всимъ вобецъ и ка(ж)-
дому зособна А меновите По(л)ко(в)нико(м)
Сотнико(м) Атамано(м) и всему Товариству
Войска нашо(го) до ведомости доноси(м)
(Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1);

*(уживається для виділення чого-небудь
із-поміж однотипного)* зокрема: братїї
зібрана бело (!) зѹпо(л)ное, того часѹ справъ

ки(л)ка ш(т)правили а мѣновите в̄ поважнѣише, на те(н) ча(с) зго(д)не постановали и конклюдовали (Львѣв, 1642 ЛСБ 1043, 60); абовѣмъ зна(к) невидимы(и), жадны(м) спѣсобомъ не мѣже(т) бѣти та(и)ною, ѣко стѣе ш(т)ци, а меновите стѣи златоусты(и), и Августин(н) на(с) наоучають (Львѣв, 1645 *О тайн.* 3); Богдан(н) хме(л)ницки(и) ге(т)манъ з во(и)ско(м) его ко(р) м(л) запоро(з)ким шзна(и)муе(м) ты(м) писане(м) наши(м) меновите ме(ш)чаномъ максимовѣски(м) городи(с)ки(м) абы(с)те во вѣсе(м) по(с)лушьными были ш(т)цомъ нико(л)ски(м) мана(с)тыра пу(с)ты(н)ско(г) Киевѣско(г) (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309).

4. У ролі частки (видільна) (уживається для підкреслення чого-небудь) саме: в тые та(м) часы вѣставъши петръ по(с)редини о(у)ченико(в) ре(к) а было и(х) вѣкупе меновите на то(м) ме(с)цу ѣкобы сто и два(д)ца(т) (II пол. XVI ст. *КАЗ*); прошѣ, абы(с)мы блю(з)нѣ(р)ства шныхъ на дѣа стѣо повтарѣти мѣли. бо шные в порадокъ и то меновите принѣси-мо не ижбы(с)мы з нѣми и(х) незбѣжности зезволѣли. але блоу(д) ихъ шбнажѣючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141); вшакже была бы ли потреба того пилнаѣ мѣновите хлѣба, теды имъ жыта купити на фѣрѣ мѣки не ш(т)мовлаю(т) (Львѣв, 1638 ЛСБ 1043, 52 зв.).

Див. ще МЕНОВИТО, МЯНОВИТЕ.

МЕНОВИТО присл. у рол. спол. (пояснювальний) (уживається перед переліком) саме: возны(и) енера(л)... ме(с)то туто(ш)ное Житомер)..., та(к)же и се(л)[а], до то(г)[о] ме(с)та Житомера належачые, менови(то) Пси(с)човъ, Станишовка, Язы(н)ка,... в ре(л)ную

споко(и)ную по(с)сесию... пану Крышѣтофови Тишѣкевичови,... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183);

(уживається для виділення чого-небудь із-поміж однотипного) зокрема: па(н) ба(л)це(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) шповеда(л) на пѣна сѣ(р)ховѣ(ц)кого и(ж) де(и) ѣко(м) пе(р)вѣ(и) протѣ(с)тацы(и) мо(и) до ѣрядѣ ва(ш)мо(с)ти доноси(л)... ш ро(з)манты кри(в)ды моѣ(и) а меновито ш зби(т)ѣ и по(и)мане боѣрина мого па(н)цы(р)ного... Сѣпрѣна Да(ш)ковича (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42 зв.).

Див. ще МЕНОВИТЕ, МЯНОВИТЕ.

МЕНОВИТЫЙ дісприкм. у ролі прикм.

1. Названий, перелічений: тыи границы мають бѣти с обѣ сторон межи тыми имени их вчинѣны по тым врочищам меновитым, ѣкъ в первших листѣх их едналных выписаны (Львѣв, 1537 *АС IV*, 91).

2. (попередньо визначений) названий: При томъ князь Василей мовил нам, штож... торгъ... маѣть шн з данины нашѣе. дна меновитого, в патницѣ (Львѣв, 1537 *АС IV*, 89).

МЕНОВИТЪ див. МЕНОВИТЕ.

МЕНОВНЫЙ прикм. Обмінний. ∅ листъ меновный див. ЛИСТЪ².

МЕНСКИЙ прикм. (призначений для чоловіка) чоловічий: шдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) ѣмершыхъ. шдѣва(д)ло панѣ(н)ское га(т)ласу взоры(с)то шка(р)латнаго, листва вколо папужого га(т)ласу... Простира(д)ло ме(н)ское полоте(н)ное з листвами сѣ(т)ковими (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 73).

МЕНСТРОВА ж. Менструація: пло(д) того древа. сирѣ(ч) желѣди пристои(т) части тѣ(м) жо(н)ка(м) кои лишное теченіе ме(н)-стровѣ имѣю(т) (XVI ст. *Травн.* 38).

МЕНТА ж. М'ята: мента по ла(т)... мата огороднаа... дѣхо(м) блговонна (XVI ст. *Травн.* 210 зв.).

МЕНУСЧЪ прикм. (якому притаманна *недовговічність*) минуций: М,... кашталанъ Браславський,... городничий Володимирский, видечи, ижъ вси речи, иле ихъ есть на семь свете, штмен(н)ы(и) и менѣсчи сѣтъ, толко часъ смертелный, тотъ кождого, на светъ штъ живота матки его рожденьного, минѣти не можетъ (1577 *AS VI*, 71).

МЕНШЕ, МЕНШЕЙ, МЕНЪШЕЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЬШЕ, МЕНЬШЪ, МЕНШЪ, *присл.в.ст.* 1. (у меншій кількості, меншому розмірі) менше: а штобы звышъ ста копь перенесло, шписаль еси листом своим, иж то мает быти все до скарбѣ нашего давано, а естлибы теж што менший ста копь вчинило, то мело к рѣкам твоим приходити (Вильна, 1540 *AS IV*, 261); и естлибы тежъ меншей было в тых всихъ именьахъ, вышей мененыхъ, нижли третаа часть, тогды маеть шнаа третаа часть с тыхъ двохъ частей именьей моихъ на поль быти такъ, какъ было мней (Конюхи, 1545 *AS IV*, 430); млы(н) на рече Норине га(т)ю занаты(и) ме(р)ки на замокъ приходѣ(тъ) в годѣ збожѣа соланокъ к часомъ больше(и) а часомъ меньше(и) (1552 *ООвр.З.* 101 зв.); Сего годѣ ко(р)чомъ 8 мес-те всихъ было мѣ а иногда бываеть большъ або меньшъ (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); ш(н) жа(д)ны(м) шбычае(м) ме(н)шѣ шести гро-

ше(и) ш(т) копы вза(ти) а и(м) копѣю з листу г(с)дрско(г) и квиту своего да(ти) не хоте(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а(ч) не ме(н)ше е(ст) таковы(х) тепе(р) и(ж) оу лада-що вѣра(т), оу чары оу воро(ж)кы... нѣ(ж)ли в сна бжїа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 82 зв.).

2. (*мениш тривало, коротше*) менше: по-гѣбѣте дѣтки. ш(т) двѣ лѣ(т) и меньше. а жѣньско(г) полоу не занимае (1489 *Чет.* 122 зв.); которы(и) з пе(т)масты и два(д)цети золоты(х) по(л)ски(х)... зъ я(р)ма(р)ку ш(т) ле(т) ме(н)ше албо бо(л)шѣ тре(х),... утеклѣ (Володимир, 1600 *ТУ* 232).

3. (*слабше за мірою і ступенем дії*) менше: дивныи оучникъ. меньше оусты своими стѣми говорилъ. а больше не сочтены мл(с)ти люде(м) чинилъ. всѣ(м) немочнымъ здоровье подавалъ (1489 *Чет.* 106 зв.); Сѣдѣти маю(т) кожды(и) на мѣстцы све(м)... //... Которы(и) ме(н)ше ѣмѣти бѣдетъ, на подлѣ(и)ши(м) мѣстци сѣдѣти маеть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); На(д)то особныхъ артикулѣвъ мѣнше важнѣйши(х) задалі з' два(д)цать, которы(х) са тѣтъ не споминае(т) (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 37 зв.); авраа(м) ты(ж) не ме(н)ше милова(л) // сѣтворителя своего, ижеє сна своего е(ди)ного мѣвши. и то(г) да(л) бы(л) на (ш)фѣроу або на же(р)твѣ избавителю своему в садѣ савековѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164-164 зв.); А заложуся, ижъ подобно меншей, нижъ я, о томъ ведаешъ. Бо што поведаешъ, не виделесь того очыма своими — а якожъ то смеешъ твердѣть? (Вильна, 1599 *Ант.* 927); Але ш тыхъ дивни(х) а таемнихъ справахъ егѣ, а не меньшъ ш самомъ жаднымъ рѣзумомъ нешгорненемъ, Б(р)жтвѣ, мовити

або писати, тѣды снадне самъ страхъ мысль обыймѣсть (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 3); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня, не меньше хотячи противныхъ и тыхъ всѣхъ, которыи имъ потугою и зверхностю... помогаютъ, остеречи сумнѣня (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); не меншей, а нижъ... — не меньше, а ніжъ...: перекладають иншие приватные привели и права не меншей, а нижъ тые, присягою нашею королевское милости утвержонные (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 514).

МЕНШЕЙ¹ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНШЕЙ² *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШИЙ, МЕНШЕЙ, МЕНШІЙ, МЕНШІЙ, МЕНШЫЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЪШЫЙ, МЕНЪШИЙ *прикм.в.ст.* **1.** (*дрібніший розміром, площею, обсягом*) менший: мате(н) Докаль барыловски(н) вель... меньшимъ болотомъ которое зовуть // коньскимъ болотомъ (1546 *ОГ* 69 зв.—70); Сви(н)цѣ штѣка што можетъ ее члѣвкъ шди(н) по(д)нати а дрѣгаа меньше(н) тои (1552 *ОКр.З.* 147 зв.); кѣла мс(н)ше(н) кѣречего ѡ(н)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); которые члѣн'ки здадѣ(т)-са напло(х)шіе быти, тѣе далѣко бо(л)ше потребнѣйшій сѣ(т), бо та(к) бѣ раствори(л) тѣло мѣн'шемъ пода(л) бѣ(л)шѣю че(ст) абы не была распра в тѣлѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Постановили еди(н) Крѣ(г) великій, который обходи(т) за лѣ(т), флѣв, а дрѣгій за(с) мс(н)шій Кроугы (Острог, 1612 *Час.Туп.* 309); Кели(х) трохи мс(н)шы(н)... з на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 6); **меншая азия** — Мала Азія: Пото(м) лежи(т) кападокня, та(м) же ме(н)шая азия пото(м) лежи(т) мѣ(с)то такъ великое ажъ по(д) шболки сягнетъ (серед.

XVII ст. *Луц.* 535); **меншей лопушникъ** *див.* **ЛОПУШНИКЪ.**

2. (*коротший за часом*) менший: Сходитиса маю(т) хлопата до школы на годіну пѣвиѣю. то есть днѣя великаго на ѣю годинѣ абы вси стали. Та(к)же ты(ж) і и(н)шихъ днѣ(н) мѣнши(х), ѡко постанови(т) дѣска(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); А тѣтъ южъ вѣдлѣгъ в'звѣшь расположѣнья мѣгѣ Чѣсть Пѣрвѣю Кѣзанья мѣгѣ скончѣвши до дрѣгѣи южъ мѣншеи постѣпѣю (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

3. (*молодший за віком*) менший: да пришедше почестать дщери его. и посадивъ и(х) по естествоу. меньшоую подале. а большѣю подлѣ себе (1489 *Чет.* 298 зв.); тогда жона моа... мает седити на всихъ имѣнѣяхъ моихъ тыхъ, которыи ѡ маю мѣти по половицы з братом моимъ меншимъ (Острог, 1539 *АС* IV, 207); не по многихъ пакъ днѣхъ. меншіи снѣ все забрав'ши и пошоль в' стороноу далекѣю (1556–1561 *ПЄ* 288 зв.); сте(ц) и васи(л) зезнали ижъ брата ста(р)шего фе(д)ка при(н)мѣю(т) на третинѣ рѣль ш(н)чизны ихъ и помѣгль ю(м) ш(д)патити (!) батѣ (!) мс(н)шомъ Андресви третѣю чѣсть (Одрехова, 1618 *ЦЦІАЛ* 37, 2, 20); До того те(ж) мс(н)шо(и) Маринѣ Григорово(и) пу(л) солоду из того (ж) пови(нни) дати (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

у ролі ім. менший, -ого, молодший, -ого: почали творити повелѣнѣя црѣва. наченьше ш(т) больших. и до мс(н)ши(х). давахоу чада своѣа вса днѣ. на снѣдѣнїе змїеви (1489 *Чет.* 82); а ш(н) по(д)нѣ(с)шиса рекль имъ. которыи естъ межѣ вамѣ без' грѣха. тот нехай в'передѣ верже(т) на неи камене(м)... а шни слышав'ши то. выш'ли единый за ед'нымъ. по-

чав'ши ш(т) старшихъ. ажъ и до мен'ши(х) (1556–1561 ПЄ 377 зв.).

4. (*про ціну, вартість, процент*) менший, нижчий: Коли бы хто име(н)е зак'упное в которо(и) суме де(р)жалъ а др'уги(и) бы са з до(л)го(м) своимъ у тому (ж) име(н)ю приповеда(л)... тогда то(т) которы(и) мае(т) бо(л)ш'ю с'м'л'... повине(н) др'угому ме(н)шую суму заплати(ти) (1566 ВЛС 72); повине(н) за(с) буду тое все жито... ему,... ш(т)дати, и кож'ды(и) лашт'ь кгда(н)ски(и) цсною ме(н)шою, нижли и(н)ные куп'цы за тое жито будутъ во Кгда(н)ску давати (Володимир, 1584 ТУ 205); а то(ж) то(т) пр'іробиль паноу своем' и (з) ли(х)вою емоу ш(т)да(л) сребро то е(ст) же ты(ж) ш(т)да(ст) каж(д)ый ч'лкъ не ме(н)шою лихв'а к(д)ы самъ поживе(т) с поцтиво-стю на семь св'т'ъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 183);

(*про вагу*) легший: шн'... варова(л) себе, же тую всю визиону помененымъ паномъ... не на туте(и)ши(и) володимерски(и), але на лвов'ски(и)... камень, которы(и) ест'ь шд'ь туте(и)шого володимерского ч'те(р)ма фун'тами мен'ши(и), продати (Володимир, 1643 ТУ 323).

5. (*слабший за силою вияву, інтенсивністю*) менший: А кгда ўже такъ порази(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гepyдо(в) мары'с), не ме(н)шую м'л(л) во(и)н' з жонами и(х), якъ з оными самыми (1582 Кр.Стр. 45 зв.); Дал'й мови(т) ш ты(х) бе(з)словесны(х). то е(ст) ш злод'йств' а (л)живо(м) св'доцств' ч'лчо(м) ю(ж) якобы за ме(н)ш'и злости мае(т) розум'ти с'б' и почитати и(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 175 зв.); есл' са росхо-рае(т) дита, б'азнь не ме(н)шаа. если оумреть

в м'олодости, пл'ач' непогам'ованый (Острог, 1607 Л'ж. 111); и тв'орить пере(д)н'йшихъ чет'ыри в'тры,... кож'ды(и) же в'тр'ь им'еть сво'ихъ, поб'оч'ныхъ(ъ) двш(х) в'тровъ, йныхъ м'еншихъ: ако н'к'и крила, на помож'ь сво'ей кр'пости (Почаїв, 1618 Зерц. 11 зв.).

6. (*слабший за силою вияву, переконлив'істю*) менший: бо и то тежъ не менший ѳ'ртель — д'ати в'друковати отк'азъ одное стороны, а на што отк'азано, тое утайти (Рожанка, 1598 Л.Пот. 983); И то не м'енш'ий и ѳвшемъ кгр'нт'овный доводъ, йжъ ж'аденъ Єв(г)л'іста не споминаеть абы Хс м'л'ь давати опр'снокъ Ап(с)лш(м). в'нц'ь абы са прш'т'ивныи не щит'или (Київ, бл. 1619 Аз.В. 274); Не менш'ий, во истину, ест'ь и сей чудъ, же до того огня..., Божимъ мановен'емъ вки-ненный мужъ Бож'ий Ѳеофанъ... не згинуть! (Київ, 1621 Кон.Пал. 1068).

7. (*нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший: сам бо г(с)ъ рече оу ст'омъ евангелии. понеже сотвористе едином' ш(т) сихъ мен'ши(х) бра(т)и моєи. то мн'ь самому сотвористе (1489 Чет. 350); отступници... написали соб'ъ позовъ якобы Речь Посполитая народу руского от большихъ ажъ до меншихъ становъ м'ли им дати позовъ предъ кроля позываючи о то, ижъ оны добра и в'ряды духовные,... упорне противъ праву держат (Львів, 1605–1606 Перест. 41);

у ролі ім. (*той, хто нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший, -ого: и мы вс' м'енш'и пл'ачмо и рыд'аймо: поневаж' оуп'аль К'дрь, то е(ст) архим'андрит' на(ш) в'воленъ е(ст) пре(з) сек'р' см'ртн'ю з' доч'асногш живота (Київ, 1625 Кон.Каз. 18);

(слабший морально і духовно) гірший: Рѣклъ еди(н) ілс(м) кро(т) межи лю(д)ми бы(л), ме(н)ши(м) с(м)са до домѹ вернѹлъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.); **мы меншіе (меньшіе) паче всѣхъ, мы отъ всѣхъ меньшие** — (формула самоприниження, перев. у листах) ми, найнижчі: Мы меншіе паче всѣхъ члѣкъ во граде лвовѣ,... потщомъса выше силы нашеа послѹжити цркви х(ст)вѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); Мы меньшіе паче всѣхъ члѣкъ во граде лвовѣ всакїа помочи лишѣни сѹще (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); мы ѹбогїе и ш(т) всѣхъ мѣньшїе ш хр(с)тѣ бра(т)ство це(р)ко(в)ное ш(т) града лвова досто(н)ную чѣсть... вѣшему пре(д)стате(л)ству раболѣпно твори(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1).

8. (мени важливий, значний) нижчий: А што сще Новокрще(н)цы и тымъ невѣдаючихъ звѣда(т), іакобы Хс в бж(с)твѣ ш(т)цѹ мѣншіи бы(л) (Київ, 1619 *Аз.В.* 66); Еслижъ не позволїтсѣ тѣс, всакї(м) спѣсобомъ вѣдлѹгъ твѣсго здѣна знѣйдѣтсѣ мѣншіи Дхъ ш(т) Сна, іако той котѣрый не маѣтъ оучѣстїицтва в' рѣвныхъ Снѣви (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266); дѣвнїи кѣзнѣдѣ... //... не дла того (ж) мѣ(н)ши(м) и послѣднѣйши(м) его чїнїтѣ. Понева(ж) бѣвѣ(м) шныѣ злѣ и превротнѣ выкладають, анѣ з' єдного рахѹють, алѣ личбою послѣслѣднѣйшого (!) ш(т) ш(т)ца сна чїнѣтѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.–142);

у ролї ім. (той, хто мени важливий, значний) нижчий, -ого: вѣ Пресветой и Жывотворящей Тройцы нѣтъ старшого, анѣ меньшого, нѣтъ первого, ани послѣднего (Вільна, 1608 *Гарм.* 177).

9. (про інстанцію) нижчий: на оныхъ вольныхъ соборахъ вселенскихъ, а при нихъ и поместныхъ меншихъ схожаючихся, хто вытравѣлъ, // выигрывѣлъ и на власномъ своемъ, а не на чужомъ грунтѣ зостѣлъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 25–26).

10. (молодший у церковній ієрархїї) нижчий: Послушенство по прежнему водлуг степеней один ко другому, меншии ку старшому, то єст архїепископ митрополит патриарху вселенскому, епископи архїепископу, архимандрїтїи епископом... и все по ряду, вцѣлѣ захѣвати (Берестя, 1591 *ПФ* 105); А такъ нжъ зѣ апостоловѣ жаденѣ такового собѣ поединкового имени вѣ церкви Божой не привлащѣлъ, поготову — папѣжъ, іако меншіи отъ апостоловѣ (1603 *Пит.* 38); А остѣтнїи межи тѣми мен'шими стѣпень єсть свѣщенѣсцѣвѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 131).

Пор. МАЛЫЙ.

МЕНШИТИСЬ дієсл. недок. (ставати мени важливим) меншати: Кто жѣ маѣ невѣстоу жени(х) єсть. а другѣ жениховѣ котѣрыи стоїтѣ а слѣухѣ(т) его. и радѣстїю радоуют'сѣ слѣшачи голо(с) жениховѣ. то радѣсть моѣ єсть выплнѣна. шнѣ мѣси(т) рѣсти а я мен'шїти(с) (1556–1561 *ПЄ* 352).

МЕНШІЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНШІЙ див. **МЕНШИЙ**.

МЕНШОСТ див. **МЕНШОСТЬ**.

МЕНШОСТЬ, МЕНШОСТ ж. 1. Нечисленність: а иж сторона обжалованѣ ставїла свїтков болшеї далѣко, нїжли поводѣвая, котѣрыє готовыми сѣ быт ѣферѣвали довести

на слова и повест свою, а бачачи есмо меншост свитков и вотпливост доводов, стороны поводовое до поконаня стороны позваное не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407).

2. Незначність: Если (ж) ты(ж) послышишь мовачого, Пошлио ва(м) Дха Стго, не розумѣй же ведлугъ Бо(з)ства, Бѣ бовѣмъ не посылаѣтся // Топнѣючій албо мѣншость знаменѣючій ведле поваги маестатѣ и достоинства, а свѣтачїиса ведле шказалости видокѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 247–248); И такъ бѣдетъ Тр(о)ца, ю(ж) далѣй не Тр(о)ца, але двойца неровнаа, единѣ вправдѣ персонѣ маючи болшѣю и зложенѣю з' двохъ, а другѣю простѣю незложенѣю // и мѣншѣю. // И такъ бѣдетъ двойка неровнаа, болшостью и мѣншостью рѣзначи, на(д) што зайсте што незбожнѣйшого бѣти мѣжетъ (Там само, 289–290);

мізерність, упослідженість: второе, ме(н)-шо(ст) и послѣдно(ст), — ра(з)умѣючи то ш собѣ, если и высѣко сѣди(т), и вы(ш)ше всѣ(х) гледи(т) але зе(м)ла и пра(х), с ни(з)-кими ро(в)но є(ст), и тоє (ж) албо и го(р)-ше(и) во гробѣ ш(т) чрѣве(и) то(т) трѣ(п) постражде(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.).

МЕНШЪ див. МЕНШЕ.

МЕНШЫЙ див. МЕНШИЙ.

МЕНЩИЗНА, МЕЩИЗНА ч. Мужчина, чоловік: Бы и менщизна, не буду ся лякати: А не тылко презъ невѣсту отступати (Львів, 1630 *Траг.п.* 171);

(дитина чоловічої статі) хлопчик: Абы всѣхъ дѣточокъ, мещізны не живіти: И вкѣло Виѣлѣсма, до щадї побіти (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

МЕНЪЖНЕ див. МЕНЖНЕ.

МЕНЪШЕЙ див. МЕНШЕ.

МЕНЪШИЙ¹ див. МЕНШЕ.

МЕНЪШИЙ² див. МЕНШИЙ.

МЕНЪШІЙ див. МЕНШИЙ.

МЕНЪШЫЙ див. МЕНШИЙ.

МЕНЪШЕ див. МЕНШЕ.

МЕНЪШИЙ див. МЕНШИЙ.

МЕНЪШЪ див. МЕНШЕ.

МЕНЯЙЛО ч. Міняйло. Вл.н.: Анѣдрѣшко Мєняйло (1649 *РЗВ* 141); Матвѣй Мєняйло (Там само, 434).

МЕНЯТИ див. МѢНЯТИ.

МЕНАТИСА див. МѢНАТИСА.

МЕРА див. МѢРА.

МЕРАТИ дієсл. недок. (що) (визначати протяжність, вагу чого-небудь) міряти: а штоль поехали до заросли, котораа заросль промежкѣ их троскота и троскотца по правѣ тоє дороги,... мєло мерано быти через Городелецъ до реки Тѣри (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); За горелькѣ приходитъ сто шестѣдєсать копѣ грш¹ поми(р)ного што збожѣ мераютъ м̄ копѣ грш¹ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а).

МЕРВА ж. (попріла солома) мерва: Горо(д)на кнѣза любецького с ко(р)ца недокрыта... пана мо(н)товѣта... и(з) нового ставѣ непокрыта ани обѣмазана... //... микиты кѣтровьского с кѣтрова и(з) ме(р)вы... недокрыта ани шѣмазана (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 163–163 зв.).

МЕРЕЖА ж. (*риболовна сіть із великими вічками*) мережа: пограбили... постѣль съ колдрую... мережа одна, неводовъ два, заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три, куро-патвеныхъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); седла зъ войлоками, зъ опончами, радами козацкими, такъ же и шоры юхтевыи, сети рыбин, мережи, неводы заячье, качини,... — то все побрано (Там само, 161).

МЕРЗЕНОСТЬ ж. Мерзенність, мерзотність: съгнѣшѣніе, ме(р)зѣность бри(д)ліво(с) (1596 *ЛЗ* 79); Негодованіе: Зазлемѣнье, гнѣ(в), заатрѣнье, брѣдко(ст), мерзѣно(ст), ненавиде(н)е, несмѣчно(ст), печаль (1627 *ЛБ* 72); Но в недбалости, и лѣнливствѣ, и мерзѣности, и шѣмрахъ, и гѣкахъ, и бѣрливостехъ насоложовалемса: и збѣтки стрѣачи, и в'пестотѣхъ кохѣючиса, и вѣсело ховѣючи, трѣтилемъ мои лѣта, и мѣсаци, и дни (Львів, 1642 *Час. Слово* 267).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗЕННЫЙ, МЕРЗЕНЫЙ, МЪРЗЕНЫЙ прикм. 1. (*який викликає огиду, відразу*) мерзенный: И на-тыхъ-мѣсть skutечность проклятства патріаршого на мерзеномъ тѣлѣ его пала, же не поспѣла душа зъ тѣла, заразъ... очернѣлъ якъ ропуха, окаменѣлъ и, якъ бубень, надутымъ стался (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1041); Присмотрѣса ѿкъ несправедливо(ст) мерзѣный ѣсть грѣхъ и ненавистный, а на(д)и́ншіи злѣсти на́тажшіи, котѣрый ш(т)далѣеть члѣвка ш(т) Ба (Київ, 1637 *УС Кал.* 7);

нечестивый: Надто и Кликѣнь ихъ влѣзши на высѣкое дѣрсево, жѣбы шволѣлъ мерзѣнѣю и

плюгавѣю ихъ молитвѣ, такъ спѣдши на доль, не(н)дзне и мѣзѣрне бѣ(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вѣрыгнѣлъ и вѣкинѣ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (*підлий, негідний своїми вчинками, поведінкою*) мерзенный: И выда(ст) бра(т) брата на смрть. а ште(ц) дѣта. и повстану(т) дѣти противъ родичомъ и замордѣю(т) ихъ. И будете... мерзеными для име(н)ѣ моего Але хто вытрывае(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); што (ж) тыи мае(т)ности хре(с)тїане кажоу(т) шставить бѣ и поверечи и(х) котры(х) наслѣдѣемо и ме(р)зеными са чинїмо для ни(х) бѣю. але наврѣнѣмоса братїа на добрїи справы (к. XVI ст. *УС* № 31, 20 зв.); Бѣда грѣшникѣ(м): брѣдкїи, и мерзѣныи, и нечїстыи сѣтъ пре(д) Бѣгомъ; шкалѣлися ихъ дѣшѣ, ѿкъ смердѣть ихъ тѣла, ш(т) распѣстныхъ справѣ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

3. (*погрузлий у грїхах*) мерзенный: то мерзеныи смродливыи свѣ(т) и всѣ(х) грѣдѣстїи наплѣнснь (XVI ст. *УС Триг.* 96); Зачымъ абы и ва(м) Прешѣдши(и) и Милосс(рд)ный Бѣгъ Тѣ за живота Мирно и спокойне на се(м) Свѣте мѣ(р)зеномъ Прожити: А по сме(р)ти в де(н) Сѣда Справедливаго и гро(з)наго Ла(с)-кавы(м) и Милостивы(м) ставити сѣ рачи(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); Тое жѣ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ, отщепенцомъ, мерзенымъ вонїатомъ, конечно значная нѣякая отъ самого Бога наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати мусить (бл. 1626 *Кир.Н.* 26); И заправды нѣчѣго такъ Сщѣнника не шпѣтитъ, ѿкъ живѣтъ мерзѣный и не оумѣтно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Див. ще **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЕНЬЙ *див.* **МЕРЗЕННЫЙ**.

МЕРЗЕНЬЙШИЙ *прикм. в. ст.* Підліший, негідніший, мерзенніший: Кто бовѣ(м) повѣ(ж) ми, на(д) вавуло(н)ского крѡла бы(л) ме(р)зенѣйшим', котѡрый хѡть ю(ж) был' бѣга нб(с)наго мѡци так' дознѡлъ, же и пр(ѡ)-рѡкови его данїилови клѡна(л)са и росказа(л) емоу мѡн'нѣ ѡфѣровѡти і кадїло (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

Див. ще **МЕРЗОСТНѢЙШИЙ**.

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ**.

МЕРЗИТИ, МЕРЗѢТИ, МРЪЗИТИ *ді-сл. недок.* (кого) (*викликати відразу*) бридити, відражати: в рѣчь сѡмѣю хто в'глѡнеть домѣслитса лѡтве же тирѡна не незгѡда хр(с)тїа(н)скаѡ мерзѣла, о котѡрѣю з дрѣгѣми пѣна бѣга прѡси(т), але то, же правѡда ихъ релѣй махомѣта тоу (ж) по(д) его бѡко(м) одолѣваѡчаѡ, ... всѣмѣ до позѡрѣ в' ѡчи его колѡла (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 178); Нѣлза едно в томѣ роздѣле на тѣе словѡ са озвѡти і всѣмѣ котѡрыѣ вѣдати потребоѡють, справѣ о томѣ дѡти, чомѣ тѡе ведѣнѣе нѡмѣ прїѣмно бѣти не мѡжетѣ, але нѡсѣ бѡрзо мерзїти моѡситѣ (Там само, 204 зв.); Питаю: чому Креуза отступникѣ того вѣ свой шпаргалѣ не вписалѣ? Гды бы то о бїскупѣ Римскомѣ нашѡлъ, снатѣ бы золотомѣ друковалѣ! Але завжды правѡда мерзитѣ облудника! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 602); Гнѣшѡюса: Брїджѣса, ѡ(т)рѣкаѡюса, прїкро ми, мерзїт' ма, горжѣ, взгоржѡю (1627 *ЛБ* 26);

(ким, чим) бридитися, гидувати: А коли вїди(ш), и(ж) болѡто маѣ(т) на черевнїцѣ(х), ... тогды бѣгаѣ(ш) ѡт него, мрѣзачи ты(м) неѡздобны(м) стрѡѣ(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв.);

О блаженная купо, о всечестное братство, ... кто тебѣ отлучается, кто тебе отвращается, ... кто тебѣ ненавидит и тобою мерзит, — да будет проклят нынѣ і во будущий вѣк. Аминѣ (1600–1601 *Виш. Кр. отв.* 169);

(що) ганити, гудити: А ннѣ... и княсеѡе рѣскїѣ всѣ поѣретїчѣли... ино(чѣ)скїй чи(н) рѣгаю(т) посмѣваю(т) слослова(т)... мрѣза(т) бѣ(з)ч(с)са(т), і до ко(н)ца ненавїда(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 241).

МЕРЗИТИСЯ, МРЪЗИТИСА *дісл. недок.* 1. (*відчувати огиду, гидувати*) бридитися: pauseo, as, ме(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

2. (кому) (*бути мерзенним, гідким*) бридитися (ким): хѣ... такогѡ борѡни(т) бога(т)-ства и маѣ(т)ности котѡрыи набывѡю(т) несправѣ(д)лїѡе и мрѣзи(т)са гѣ бѣ если бы зѡв'ше имѣ(л) прїхїлно(ст)... к' томѣ бога(т)ствоу (1645 *УС* № 32, 120).

МЕРЗКИЙ, МЕРЗКІЙ, МЕРЗКЫЙ, МЕРЗСКИЙ, МЕРСКИЙ, МЕРСКІЙ, МРЪЗКЫЙ, МРЪЗСКІЙ, МЕРЗОКЪ *прикм.*

1. Те саме, що мерзенный у 1 знач.: также нынѣ. котѡрыи покѣшали. и прогнѣвали бѡ мерзки были. и сами себе погѣбили. свои(х) дѣла безаконни (1489 *Чет.* 330); тѡже и ннѣшни(х) чѡсо(в) ѣретиковѣ проклѡли. ю(ж) чоужими себе ѡ(т) стѣго тѣла и крѣвы х'вы. ѡко чло(н)ки сж(т) гнилый. и мрѣзкы(и) (XVI ст. *УС* № 29519, 75); А такѣ, для милосердїѡ Божого, прошу и упоминаю васѣ: не вѣрте тымѣ плѣткамѣ, бо то щырая баламутнѡ и фалшѣ спросный, Богу и людямѣ мерскїй (Вїльна, 1608 *Гарм.* 220); Анатѡлїй знѡчный... бѣнтѡв-

никъ поиманый будѣчи, а до Кѡнстантінопола припроваженыи и посаженыи, где до образа Прѣстѡи Бѣи, ... пристѣпиль, и рѣки зложивши молильса, а она ѡко сватокра(д)цѣ и Бѣ мѣрзкого... ш(т) него са ш(т)вернѣла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); И сталася офера мертвая Богу мерзская, а наболшій того знакъ — осталася стѣна, часть башты мурованной, надъ звычай, нѣгдѣ нѣколи небывалый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1022); а таа шпетная, и забрѣканаа миса, сѣтъ нечистын, и Бѣ мѣрзкѣи дѣла твои: которыми ты дшѣ, и тѣло твое сплюгавилесь (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Гды войско наготовилося до бою... ма(к)сей... ре(ч) до старшихъ свои(х), видѣте мрѣзкѣи знаки на хоро(г)-ва(х)... шибеницѣ пороби(л) (I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 343 зв.).

2. Те саме, що мерзенный у 3 знач.: А добротъ, ш(т)цевская пре(д) нами не закрыта. Але ѡвнш нѣ всѣмъ пре(д)ложѡнна, А грѣхами нашими мѣрскими незвитажѣна (Чернігів, 1646 *Перло* 14–14 зв.);

(підлий, негідний) мерзенний: Тажкѣи камень на срѣдце свое наложивши, Мѣрзкою невдѣчностю ѡчи заслѣпивши. На(д) власны(м) своимъ(ъ) ш(т)цѣмъ(ъ) страшне са збы(т)кѣ(т), Іса невинного, невинне мордѣеть (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.);

(осквернений грѣхом) мерзенний: А коли молитвы Авель богу отдав, Каин его зараз убити помышляв, И по малом часѣ оного умертвил, але и бог его праведно показнил и мерзкую жертву оного омразил (к. XVI ст. *Укр.п.* 84);

(який має непристойний зміст) мерзенний, паскудный: хто посмотрить на чоужоую

жоноу з похотѣю то ю(ж) оучини(т) прелюбы в ср(д)ци своемъ, оуха ты(ж) свои маемо ш(т)-врътати ш(т) сло(в) ме(р)зкы(х) и(ж) бы(х)-мо нѣми не слышали, анѣ шставляли и(х) на слухы (к. XVI ст. *УС* № 31, 52 зв.).

3. Тяжкий, нестерпный: Ш смѣтнаа новина, полнаа фрасѣнкѣ, Ш пелы(н)ногорчѣстый мерзкой скорби трѣнкѣ // Ш трѣпетный оужасе, ... Іс Хс, ... страдаеть (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.–4).

Див. ще МЕРЗЛИВЫЙ.

МЕРЗКІЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗКО, МРЪЗКО *присл.* Мерзено, огидно, бридко: а не впиваимоса злымъ пьянствомъ. пьянство бо есть мерзко бѣгови. (1489 *Чет.* 332); Пра(з)ничные ѡрмарьки, што вы зовете съборами, шч(с)гѣте, ... занеже естъ мрѣзко бѣгѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); Петрѣ и паве(л) мѣла(т) васъ, ... да потребите и попалѣте колыски и шибеницѣ на днѣ ихъ чинсные по волѣню, и подолою, ... мрѣзко имѣ на землю с нѣси смотрѣти на тое дѣаво(л)-ское позѡрище, хр(с)тѣа(н)ски(м) люде(м) збираючиса (Там само, 259); заповѣ(д) да(л) гѣ... абысмо... еди(н) дроугомоу не спротивлалиса. абовѣмъ не есть та(к) иного ме(р)зко пре(д) бѣгомъ ѡко ненависть межи хр(с)тианы и немл(с)рѣдѣе ко бли(ж)ни(м) своимъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 15); цркъвь пѣствѣ ѣчинили, в не(и) же хвала божиа ча(с) немалы(и) не бываетъ, што есть бѣгѣ ме(р)зко и ра(з)стление храма божого (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); ипруге, скве(р)но, ме(р)зко (1642 *ЛС* 229).

МЕРЗКОСТЬ, МРЪЗКОСТЬ *ж.* (нечестивѣ вчинки, помисли) мерзота, плюгавѣсть:

Въстани жь а по(д)неси голо(с) ѿко трѣбѣ и проповѣдай люде(м) мръзости и(х) и ты(ж) покажи и(м) добры шбра(з) покаяніа (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); ма(т)ка нечи(с)то(с)ти и ме(р)зко(с)ти(и) зе(м)ски(х). и виде(л) е(с)ми тую невѣ(с)ту пѣаную кро(в)ю... и шбачи(в)-ши е(с)ми задиви(л)са диво(м) велики(м) (XVI ст. *КАЗ* 643).

Див. ще МЕРЗЛИВОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.

МЕРЗКИЙ *див.* МЕРЗКИЙ.

МЕРЗЛИВЫЙ *прикм. (підлий, негідний)* мерзенный: Звѣзаного Іса безчѣстно порвѣли, и з ни(м) пре(д) трепроклатѣ(м) Аннѣшо(м) пре(д)стѣли. Шво (ж) ш(т) невѣрны(х) южъ есть Арка плѣнѣна, При мерзливом(ъ) Дагѣнѣ ово поставлена (Львѣв, 1631 *Волк.* 5 зв.).

МЕРЗЛИВОСТЬ *ж.* Мерзота, гидота: Шво стоит(ъ), кровію очи затѣкають, Оуши мерзливо(ст) многи(х) бласфеміи слѣхають. Лице его (ш смѣткѣ) безчѣстно шплвано, Все преч(с)тоє тѣло срѣдзѣ скатовано (Львѣв, 1631 *Волк.* 13).

Див. ще МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.

МЕРЗНУТИ *дієсл. недок. (потерпати від холоду)* мерзнути: Богатый в' Шарлат' и в' Ввссон' оубиральса, а іншихъ мно́го нагіхъ было, котѣрыѣ мѣрзли з' зѣмна, и шбѣмирали з' морѣзѣ, ... передъ ворѣты... неоужитоѣ, немилосѣрдноѣ... богача (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 597); perfrigesco, ме(р)зну (1642 *ЛС* 308).

МЕРЗОКЪ *див.* МЕРЗКИЙ.

МЕРЗОСТНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Те саме, що мерзенѣйший: Ничто же бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и

памятозлюбная (духа гордаго, самомнимаго и тщеславнаго ученица и угодница) страсть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195).

Пор. МЕРЗЕННЫЙ.

МЕРЗОСТЬ *див.* МЕРЗОСТЬ.

МЕРЗОСТЬ, МЕРЗОСТЬ, МРЪЗОСТЬ *ж.* 1. Огида, брѣдливѣсть: а ты ми црѣю. и твоѣ чѣсть какъ порохъ въ шчю. а грозное лице твоє. ка(к) скверноюу нечистотоу вижю. занѣ(ж) еси бесовьси слѣга. а х(с)а ба моего противникъ. стоудъ ми еси. и мерзость вонючаѣ (1489 *Чет.* 56); Сѣгнѣшеніе: Мѣрзость, брѣдливѣсть (1627 *ЛБ* 126); **вѣ мръзость** — огидно, гидко: да(ст) гѣ // вамъ ма́со ѣсти, и боудете не ѣ еди(н) дѣнь, анѣ оу два, ани па(т), ани дѣса(т) ѣсти ма́со, але а(ж) пойдѣ(т) нѣздрами ва́шим(и) и боуде(т) вѣ мръзо(ст) ва(м), и(ж) есте не покорѣли са гдѣ, то е(ст) зневѣжили добродѣство его (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 215–216).

2. Брѣдота, гидота: singult(us), us, ме(р)зо(с)т(ъ), стенаніе, иканіе, чихавица (1642 *ЛС* 372).

3. Мерзотнѣсть: Въстани и възнеси голосъ свои ѿко трѣбѣ и проповѣдай людемъ мерзости ихъ (XVI ст. *УС Триг.* 98); Въмѣсто зашь вѣры, и надеж(д)и, // и любви, бѣ(з)вѣрство, ш(т)чааніе, ненави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣе(т) (п. 1596 *Виш. Кни.* 261 зв.–262); Не тамо дом божій, где злѣстем госпѣда, и не любить Христос, где мерзости згода (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

4. Скверна, мерзота: И рѣзки пальмѣвыи звѣтазства знакъ; котѣри побѣдѣли дѣавола, и силы его...; и посмѣались прѣлести слѣс-

лівого міра: которїи не піли с келиха златого, трѣтизны и мѣрзости, з роуки любодѣйци вавулон'скои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

Див. ще МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЬ.

МЕРЗСКИЙ *див.* МЕРЗКИЙ.

МЕРЗЪТИ *див.* МЕРЗИТИ.

МЕРЗАЧКА, МЕРЪЗАЧКА *ж.* 1. Огида, відраза: А на спрос'н(о)го, космáтого и не-умѣтаго // и ко любви не прикислого, если и позри(т), ш(д)на(к) ш(т) меръза(ч)ки некрáснаго шбраза; помѣсло(м) скóро ш(т)скóчи(т); и не согрѣши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230–230 зв.); лѣчь же тóе припоминáн'є и придо(л)жшимъ бѣгти, и в точѣньє тоутъ, мнѣго такїхъ рѣчїй, о котѣрыхъ и слѣхати бри(д)ко за собою потагáти бы моу'с'ло. не хочѣ читѣлникови с тóеи мѣри мерзáчки чинїти (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Шмражѣнїє: Мерзáчка (1627 *ЛБ* 152);

гидота, паскудство: За ш(т)нáт'ємъ Ли-чїны што былъ Крóлемъ, пáномъ. По старомѣ ковалѣмъ, шевцѣмъ цимермáномъ. Вы(и)дѣтъ дѣхъ нáшъ. алї жъ ти... трѣпъ гно(и)ны(и). Гнїюсѣ, роба(ц)твѣ мерзáчки и брѣдкости пóлныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. (*принизливі, образливі слова*) лайка: то пак тых часов, бѣдѣчи намъ на том вал-номъ соймѣ в Берести, сын наш намилшїй... Жикгимонт, корол и великий князь и пановѣ рада наши Корѣны Полскої и великого княз-ства нас за нимъ жадали, абыхмо тот гнѣвъ и мерзачкѣ нашѣ панѣ Иванѣ штпѣстили (Бере-стя, 1544 *AS IV*, 409).

МЕРИЗАТИ *дієсл. недок. (роздрібнюва-ти, розминати їжу в роті) жувати:* Двекѣю:

Шжовѣю, рѣмигáю, пережовѣю, рѣменѣю, меризáю (1627 *ЛБ* 29).

МЕРИНЪ, МЕРІН *ч. (кастрований же-ребець)* мерин: По(д)арѣмни(к): Помѣстною бѣсѣдою москóвски, Мѣринъ // кóнь прóсты(и). лóша(д), сáмка, прóстаа клáча (1627 *ЛБ* 85–86); Merin: Kop prosty (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

МЕРИТИ *див.* МЪРИТИ.

МЕРІН *див.* МЕРИНЪ.

МЕРКА *див.* МЪРКА.

МЕРКОВАТИ *див.* МЪРКОВАТИ.

МЕРЛЫЙ *прикм. у ролі ім.* Мрець, покій-ник: Ша(н)ти з ме(р)лого, продали(с)мо за три золоты(х) (Львів, 1607–1645 *РДВ* 34 зв.).

МЕРНИКЪ¹ *ч. (смкість для міряння сипких тіл)* міра, мірка: тые то поменєные купьцы..., з нимъ власне тор(г) учынивши... на жито по золоты(х) тры(д)цати и шести,... до своихъ шпихлировъ ро(з)ны(х) сыпа(т) каза(ли) поки до мѣри не прышло // для неготовы(х) ме(р)никовъ, шлюбую(чи) и прырекаю(чи) словы купе(ц)кими мело бы(т) в целости (Володимир, 1624 *ТУ* 272).

МЕРНИКЪ² *див.* МЪРНИКЪ.

МЕРОЧКА *див.* МЪРОЧКА.

МЕРОЧНИКЪ *див.* МЪРОЧНИКЪ.

МЕРОЧЪНЫЙ *прикм.* Змірянний, відміря-ний: У мѣлыне дей особно взято и погрáбле-но жита мерочъного мац чотыри по гѣрошей двадцать чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 12).

МЕРРО *с. (ароматична смола)* смирна: мерро по ла(т)нски. смѣрна или аханьтовсѣ по

гречески... а по рѹ(с) смірна... есть нѣкаа гов-
ма, тєковщїа и(з) древа (XVI ст. *Травн.* 306).

МЕРСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ**.

МЕРСКІЙ *див.* **МЕРЗКІЙ**.

МЕРТВЕЦЬ *ч.* Мертвецъ, мрець: ро-
жень изъ шѣа безъ мѣре. ш(т) двѣ преч(с)тыа
пло(т) приналъ. тотъ есть што (ж) .д. дни ле-
жаща во гробѣ мертвица воскресилъ (1489
Чет. 316); їс же рекль емоу, поиди за мною.
оставъ мѣрты(х), погреб'сти своа мѣртыца
(1556–1561 *ПС* 43 зв.); и змыслены(и) прав-
дивымъ мертвецемъ стал'са (поч. XVII ст.
Пчела 4 зв.); Вїдачи їжъ Творецъ є(ст) для
на(с) пониженный, Въ гробѣ каменномъ ѿ(к)
мертвѣц' положенный (Львїв, 1631 *Волк.* 20);
твори же достойное правило,... ѿкв нѣкїй
младенець, їже не разумѣе(т), и ѿко мерт-
вє(ц), иже нечѣе(т) что есть живымъ наказанїе
(Львїв, 1642 *Жел.П.* 5 зв.).

МЕРТВЕЧИНА *ж., перен.* (моральный за-
непад) мертвечина: не шбѣнда(и)са мертве-
чїни, ибо на высотѣ Нб(с)нѣю подобае(т) ти
летѣти (Чернїгїв, 1646 *Перло* 170 зв.).

МЕРТВИТИ, МРЪТВИТИ *дієсл. не-
док. I.* (кого) (робити мертвим, позбавляти
життя) мертвити: ба боатїса со страхомъ и
трепетомъ. честити. и волю є(г) творити. тот
бо шбладае(т) дшєю. и тѣло(м) нашимъ. мно-
ги(х) мертвить и живить. божить и бѣгатить
(1489 *Чет.* 306 зв.).

2. Перен. (що) (стримувати, придушувати
вїяв бажань) умертвляти: Если бо црїе...
попело(м) головы свои посыповали, //... и
посто(м) в'нѣтрнїюю свою мрѣтвили...;
а ты што разумѣе(ш) ш собѣ,... //... тобѣ ли

покаанїа не треба? (п. 1596 *Виш.Кн.* 233–
234 зв.); letho, as, умє(р)твляю, мє(р)твлю
(1642 *ЛС* 253).

МЕРТВИТИСА *дієсл. недок.* (стриму-
ватися, придушувати вїяв своїх бажань)
умертвлятися: Та(к) мови(т): має(т) їно(к)
постами са мертвити, ѿкобы сто лѣтъ в то(м)
тѣлѣ мѣлѣ мє(ш)кати (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

МЕРТВІЙ *див.* **МЕРТВЫЙ**.

МЕРТВО *присл.* (насилницькою смер-
тю) мертво: ко(л)ко єси за своєго сщєн'ства
живы(х) мє(р)тво ко Бѣ послал(л); шдны(х)
сѣканою, дрѹги(х) водотопленою, трети(х)
шгнепа(л)ною сме(р)тю ш(т) сєа жи(з)ни и(з)-
гна(л) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МЕРТВОВАТИ *дієсл. недок.* (їз ким)
(терпимо ставитися) миритися: Прєто Бѣ
попѹстївъ; прєслѣдована на хр(с)тїа(н) пер-
шихъ, псѹючи покій, и любівъ телєснѣю; с
пшганы не мертвовати, єсли штєць и брѣтъ
поганїнѣ або геретїкѣ зловѣрный, с такови-
ми правовѣрный хр(с)тїанїн(н) не повїненѣ
мѣти покїю (Чернїгїв, 1646 *Перло* 133 зв.).

МЕРТВОНАРОЖЕНЫЙ *прикм.* (який
народився мертвим) мертвонароджений:
извѣр'гъ, ди(т)є мє(р)твнਾਰоженое (1596 *ЛЗ*
51); Извѣргъ: Недонѣсокъ, вѣвергъ, албо дїтѣ
мѣртво нароженое, вѣпоротокъ (1627 *ЛБ* 45).

МЕРТВОСТЬ *ж.* (відсутність ознак жит-
тя) мертвота: Только... тебѣ,... ознамити то
хощу, яко перст либо палець старшїй в той
правителной кормїла руцѣ заболѣл и мерт-
востїю гнїльства заражен был,... отсѣщи от
себѣ (1608–1609 *Виш.Зач.* 215); Шмерщвлєнїе:
оуморє(н)є, мѣртво(ст) (1627 *ЛБ* 138).

МЕРТВЪ див. МЕРТВЫЙ.

МЕРТВЫЙ, МЕРТВІЙ, МЕРЪТВЫЙ, МРЪТВЫЙ, МРЪТВЫЙ, МЕРТВЪ, МЕРТВЪВЪ, МРЪТВЪ *прикм.* 1. Мертвий, неживий: лазорь м(е)ртвын $\bar{д}$. дни во гробѣ лежа(л) и воставъ (1489 *Чет.* 257); горе ва(м) к'ниж'ници и фарисее лицемѣры. иже с(ст) ес'те по(до)бни гробо(м) побѣлены(м). которыи то са вида(т) людемъ звер'хоу красны. а в'ноутрь пол'ны соуть костій мртвы(х) (1556–1561 *ПС* 99 зв.); $\bar{а}$... виде(л) с(с)ми чоловска мс(р)твого трупъ в труне лежачи(и) (1591 *ЦДИА Лен.* 823, 1, 133, 79); а прѣсни(к) не можешъ назвати хлѣбомъ... $\bar{а}$ ко и члѣка мртвого называсмо не чловско(м). але трѣпо(м) (1598 *Розм. пал.* 28); а ш(н) заволашь великы(м) глсо(м). а выше(л) ш(т) члѣка. и ста(л)са $\bar{а}$ (к) мртвъ то(т) младене(ц) (к. XVI ст. *УС* № 31, 29 зв.); и гды сыгрышылѣ! зновѣ имъ память смертнѣю ш(т) нови(л) ѣбравшы ихъ в скоры мертвыхъ быдлатъ (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172 зв.); И кды вложѣли тотъ кр(с)тъ, на котѣромъ бы(л) роспа(т) живодавецъ нашъ Хс̄, шжила мртваа двѣица (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); Повѣрте ш дрѣзи где естъ на(ш) возлюблѣнный, Где естъ $\bar{л}$ с мертвѣй, где ш(т) на(с) пренесѣнный (Львѣв, 1631 *Волк.* 19 зв.); мертвос (мерътвос) тѣло (тело), тѣло (тело) мертвос (мерътвос) *див.* **ТѢЛО**; мертвий трупъ *див.* **ТРУПЪ**;

(*про частини тіла мерця*) мертвий: Не члонок ли один, от тѣла отсѣченный, яко мертвий отступник и отщепенца зовет, а не тѣло все (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Абѣвѣмъ живѣтнаа моць живѣѣ, а не ш(т)татыѣ $\bar{а}$ бш мртвыѣ члѣнки шживлѣсть (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.);

(*про шкуру забитих тварин*) мертвий: преполсаніе бс(д)ръ, и прикрѣта шкѣрою мртвою значи(т), же повѣне(н) чло(н)ко(в) свои(х) ѣмс(р)швлѣние мѣти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

2. *Перен.* Марний, даремний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословия их не удивляйтесь, зане естъ мертва и бесплодна (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); Научайме ся..., чомъ дѣла добрыи безъ вѣры ничъ не хосну(ю)тъ, али изъ вѣровъ правовъ, также и вѣра безъ дѣлъ добрыхъ мертва естъ (XVI ст. *НС* 30); кдыжъ если бы не доставало вѣри, теды всѣ учинки суть марныи и мертвыи (Египет, 1602 *Диал.* 56); Лечъ таа вѣра если естъ не мртвою але живѣю, ... познавана бывѣет (1616 *УС Св.* 4 нenum.).

3. *Перен.* (*не здатний до діяльності*) недіездатний: где нѣтъ тепла и свѣтлости, там простое а мертвое углеве, а не огонь (Вильна, 1600 *Катех.* 79); Церковь засъ Римская радовала би ся и веселила, ижъ, ... мертва бывши, ожила; ижъ зъ братією своею зъедночила би ся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 709); и пѣма(т) котѣраа томѣ свѣтѣ ш(т)каза(в)ши была ми $\bar{а}$ (к) мртва (XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен.* (*загрузлий у грѣхах*) грѣшний: Кто православнои вѣры отступѣет, ... душа его мертва, и сам естъ гнусная грѣховная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); не каждому естъ то вѣдомо, особливе недбалому и мртвому христѣанину (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1054); Если бы кто по ко(м) же оумѣрь посполітою сме(р)тѣю, плакаль, мѣгъ бы кто слоушне на такового дла его плѣхого оумылѣ мѣти зазле. але кды вмѣсто тѣла дша // лежи(т) мс(р)тва, ... а (з)влѣща... и(ж) мѣла многіе

цноты,... а все оуванѣло (Острог, 1607 *Лѣк.* 13–14);

перен. (який порушує релігійно-моральні догми) гріховний: дивъ великъ ѡкъ тые народове того са не боат'... Чи такъ болше вѣрятъ мерътвымъ ѡкыкомъ своихъ дѣховныхъ, анѣжъли живомѣ словѣ божемѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.).

5. *Перен.* Застиглий, нерухомий: бо ѡко тѣло бє(з) дшѣ розѣмнои, та(к) же и тѣсто безъ квасѣ и соли є(ст) мертво (Вильна, 1596 *З.Каз.* 44).

6. *У ролі ім.* Мертвий, -ого, мрець: А хто бы мѣлъ тоє наданье мое штъ церкви Божей штдалити... да бѣди проклатъ (!)... штъ мене,... въ сєй вѣкъ и въ бѣдѣщій, в который бѣдетъ сѣдити живыхъ и мертвыхъ ѣ второмъ Єго сватомъ пришествію (Мільці, 1542 *AS IV*, 314); Тогди фѣ(н)даме(н)ти, на которихъ Земла ѣгрѣ(н)тованна єсть за(т)расѣтъ са и ме(р)твѣи, з гробо(в) вѣстанѣтъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 9); живы(м) прибѣжище и ѣтве(р)жение и ѣтѣшение, а ме(р)твы(м) памѣ(т), — того ра(ди) на потребѣ це(р)ковную людие имѣние свое давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 198); и ты(ж) свѣчѣ маю(т) быти бра(т)ские ко ш(т) проваженію мертвого ко гробѣ (Львѣв, 1602 *ЛСБ* 369); Заправды ѡкъ єсть рѣчь неподобнаа на горѣчкѣ хорѣющомѣ оуспокоѣтиса, оутоиѣломѣ плавати, и мѣртвомѣ дѣхати (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 202); земля, и море, пѣкло, и адѣ, дадѣтъ своихъ мѣртвыхъ на сѣдѣ Бжѣи (Чернігѣв, 1646 *Перло* 149); воскресеніє мертвыхъ — воскресіння: Видите ли згѣдѣ вашѣ самы(х) вѣрѣ, яко воскресѣнію ме(р)твы(х) не вѣрѣете (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); зъ мертвыхъ

взбудити — воскресити: Читѣємо вправдѣ в' цр̄(с)кы(х) книга(х), ижъ кѣсти оумрѣлого елисеѣ единого оусопшого з' мртвы(х) в'збѣдѣли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 154); мертвымъ учинити — умертвити: небожника... через... девок своих мертвого учинила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); Семена... на смерть забили... и зъ живого мертвымъ учинили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); пана хлебовьско(г) застрелили забили з живого ме(р)твого ѣчинили (Киѣв, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); воскресеніє изъ мертвыхъ, изъ мертвыхъ воскресеніє *див.* ВОСКРЕСЕНИЕ; воскресити изъ (отѣ) мертвыхъ *див.* ВОСКРЕСИТИ; воскреснути изъ мертвыхъ, зъ мертвыхъ воскреснути (вѣскреснути) *див.* ВОСКРЕСНУТИ; встанє (устанє) зъ (изъ, отѣ) мертвыхъ *див.* ВСТАНЄ; встати зъ (изъ) мертвыхъ, з (отѣ) мертвыхъ встати *див.* ВСТАТИ'; вѣскресшии изъ мертвыхъ *див.* ВОСКРЕСШИЙ; зъ мертвыхъ вставати *див.* ВСТАВАТИ'; зъ мертвыхъ живо вернутиса *див.* ВЕРНУТИСЯ; зъ мертвыхъ повставати *див.* ПОВСТАВАТИ; зъ мертвыхъ повстанути *див.* ПОВСТАНУТИ; зъ мертвыхъ повстати *див.* ПОВСТАТИ; изъ (отѣ) мертвыхъ востати *див.* ВОСТАТИ; мертвыхъ востаніє *див.* ВОСТАНЕНИЕ; повстанье изъ мертвыхъ *див.* ПОВСТАНЄ; уставити изъ мртвыхъ *див.* УСТАВИТИ; устанє изъ мертвыхъ *див.* УСТАНЄ.

◊ кропива мертвая *див.* КРОПИВА; мертвий хлѣбъ *див.* ХЛѣБЪ; море мртвоє *див.* МОРЕ; оплатокъ мертвий *див.* ОПЛАТОКЪ; опрѣснокъ мертвий *див.* ОПРѢСНОКЪ.

МЕРТВЪТИ дієсл. недок. Ціпеніти: *obtorpescō, ме(р)твѣю, ужасаюся, удивляю(с)* (1642 ЛС 237).

МЕРТИ дієсл. недок. (*гинути у великій кількості*) мерти: *попалили вѣдми в мирополю, дла перестата морѣ. ано еще горше мерло, и в барановци знашли вѣдмь кїлка и боалиса палїти абы не горїи было* (Острог, 1509–1633 Остр.л. 130 зв.); *во памати вѣ(ч)ной завше бѣде(т) праве(д)ни(к), але не та(к) ѡко то(т) богаты(и)... а инны(х) много было оубогы(х) которїи ме(р)ли ш(т) стѣденї* (к. XVI ст. УС № 31, 209); *было и повѣтра нѣакоє(с) бо лю(д) ме(р) шкру(т)не всюда* (серед. XVII ст. ЛЛ 180).

МЕРТВЪВЪ див. МЕРТВЫЙ.

МЕРЧИЙ ч. Мірник. *о мерчий волочний* — *землемір: Далє(и) чините про(з)бывши(т)кѣ г(с)дѣру... абы шлѡ(х)та ли(с)то(в) на имє(н)ѡ и на земли передь ме(р)чими воло(ч)ными не поклада(ли)* (1566 ВЛС 39 зв.).

МЕРЪЗЛЫЙ прикм., перен. *Завмерлий, закостенїлий: Которые на штатаокъ самї стїи ш(т)цы нады в'нѣтре(н)ное Дѣха стого порѣшенє, тоєє рады моєє достате(ч)ными бѣли Аоуторами: албо приво(д)цами. З ѡки(х) прѣто мѣрзлого дѣха справаю розѣмс(н) быти маю* (Єв'є, 1616 Прич.отех. 2 зв.).

МЕРЪЗАЧКА див. МЕРЗАЧКА.

МЕРЪКА див. МЪРКА.

МЕРЪТВЫЙ див. МЕРТВЫЙ.

МЕРЫТИ див. МЪРИТИ.

МЕРЯВЪ див. МЕРЯВЫЙ.

МЕРЯВЫЙ, МЕРЯВЪ прикм. *Пихатий, зарозумїлий: Ажь єсь можный, тай єсь богатъ, не будь мерявый, тай пышный* (XVI ст. НЄ 18); *учить насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны* (Там само, 148).

МЕРАТИ див. МЪРЯТИ.

МЕСЕЦЪ див. МЪСЯЦЪ.

МЕСЕЦЪ див. МЪСЯЦЪ.

МЕСИЯШЪ, МЕЙСІАШЪ, МЕСІАШЪ, МЕСІАШЪ ч. (*посланецъ Божий, який має врятувати людство від зла*) *месїа: до ты(х) пришол ѡбицанный мейсїашъ. ѡни (ж) зловѣрныи не прїали єго* (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 86 зв.); *К томѣ еще жидове, а(ч) месїаша правдивого не познали, але в законныхъ Ѥставахъ и церемонїахъ,... передь своєю великою ночью ихъ жидовскѣю пасхѣ вполни марта поставили, сполна недель чотыри напредь* (Острог, 1587 См.Кл. 18); *Але шатанъ..., познавши ижъ єсть ѡглашен'ный прє(з) пр̄(о)рки х̄с̄ месїашъ правдивый, дла которого мѡви(т) тотъ наро(д) захованъ несм̄ртелне боуде(т) и на(д) иными пановати, который єгѡ цале и милє бы хотѣ(л) ховати* (поч. XVII ст. Проп.р. 167); *и таковогѡ то жїдѡве зловѣрнїи ожидають; месїаша своєгѡ,... который сѡ бѣде называти и богѡм' на(д) бѡгѡм(и), и царемъ тогѡ свѣта; над' цармї зѣмними, достатокъ бѣде мѣти* (Чернігів, 1646 Перло 138).

Див. ще МЕСІЯ.

МЕСІЯ, МЕСІА, МЕСІА, МЕСІЯ, МЕСІЯ ч. *Те саме, що месїашъ: нашли єсмо месїю, иже сѡ выкладає х̄с̄ [помазанникъ]*

(1556–1561 ПЄ 345); и рекла вижѹ и(ж) ты є(ст) пр̄(о)ркѹ. з̄ара(з) ш̄та́вивши водоно(с) свой. б̄гла до мѣста. и рекла... то є(ст) то(т) месїа правдївїи х̄с̄ (XVI ст. УЄ № 29519, 67); Третя наука: сєся жона познала месїю Христа, ажъ лише овунѹ єсть избавитель (XVI ст. НЄ 64); х̄с̄, месїа, помаз̄анець (1596 ЛЗ 83); то(т) кот̄орый в животѹ матки замкнены(и) ме(с)сїю види(т) в др̄гы(м) ты(ж) животѹ замкнѣного,... в̄нш̄єсть смоу (поч. XVII ст. Проп.р. 252 зв.); то(т) за(с) кот̄оры(и) тепе(р) пр̄свбразоуєтса, є(ст) сл̄ово б̄ж̄єс, х̄с̄ іс̄ месїа (Там само, 261).

МЕСІА див. МЕСІЯ.

МЕСІА див. МЕСІЯ.

МЕСІАШЬ див. МЕСИЯШЬ.

МЕСІЯ див. МЕСІЯ.

МЕСІАШЬ див. МЕСИЯШЬ.

МЕСКИЙ див. МЪСТСКИЙ.

МЕСКІЙ див. МЪСТСКИЙ.

МЕСКЪ ч. (гібрид коня і осла) мул: *bugolo*, ме(с)кѹ, жребя (1642 ЛС 106).

МЕСНЫЙ див. МЯСНЫЙ.

МЕСО див. МЯСО.

МЕСОПУСТЬ див. МЯСОПУСТЬ.

МЕССІАШОВИЙ прикм. Месїн: таа над̄ба и ш̄б̄тница Б̄жаа, а́жъ до прїста Мес-сїашовогw... т̄шила н̄рw(д) л̄одзкїи (Львїв, 1646 Зобр. 10 зв.).

МЕССІЯ див. МЕСІЯ.

МЕССКИЙ див. МЪСТСКИЙ.

МЕСТЕЧКО див. МЪСТЕЧКО.

МЕСТИ дієсл. недок. Мести: Мету *vetto* (1645 Уж. 68 зв.).

МЕСТНИКЪ ч. 1. (той, хто чинить пом-сту) месник: мѣстни(к), по(м)ститель (1596 ЛЗ 56).

2. Вл. н.: пан Иван... се протестовал против-ко подданым... на новом месте: Кривоносомъ Слюсарамъ, Ивану Батягу, Тарасу Местнику, Ивану Рымару... шевцу Сухоносу... //... и ин-шымъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471–472).

МЕСТНЫЙ див. МЪСТНЫЙ.

МЕСТО див. МЪСТО.

МЕСТЧАНИНЪ див. МЪЩАНИНЪ.

МЕСТЬЦЕ див. МЪСЦЕ.

МЕСТЬ ж. (відплата за зло) помста: едины бо всегда предостоятъ въ славе б̄жиен. а инни на сл̄жбу посылаєми къ земнымъ. а др̄гис на казнь и мєсть неч(с)тивы(х) (1489 Чет. 74 зв.); и какъ того сына его... вбито и шнѹ з̄ дозволеньємъ нашимъ его самого, княза Андреа и сына его... и тым же им-енѹамъ, к̄ высл̄зе за сыновѹ мєсть к̄ себе взиали (Краків, 1525 *AS* III, 276).

МЕСТЬЦЕ див. МЪСЦЕ.

МЕСЦЕ див. МЪСЦЕ.

МЕСЧАНИНЪ див. МЪЩАНИНЪ.

МЕСЪТО див. МЪСТО.

МЕСЪЦКИЙ див. МЪСТСКИЙ.

МЕСЯЦЪ див. МЪСЯЦЪ.

МЕТАЛЬ ч. (міцна, ковка хімічна речови-на або сплав) метал: алма(з) болши сил̄ имѹ-єть єгда вд̄ла(н) єсть в̄ жиковину злат̄ или в

сребренѹ или во иньѣ метали (XVI ст. *Травн.* 486 зв.).

МЕТАМОРФОЗА ж. (докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь) метаморфоза: Ѡ предивные метамо(р)фозы! ѡ чѣдовное прѣображеніе, ѡ(к) всѣ визнаваѣемъ, ... не ѡ(т)мѣна, ѡкъ еретикъ оучитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.).

МЕТАНЄ, МЕТАНЬЄ с. (кидання чого-небудь назовні) викидання: Въ Володимери... домъ поставити, ... //... стаєнкѹ... на кони..., а Ѹ бокъ къ воде ѡкно... для метаньягною, вделати (1577 *AS IV*, 77–78).

◊ **метанье собою** — (стан неспокою, розгубленості) метання: Сматѣніе: Трѣвога, затрѣвоже(н)є, метанье собою (1627 *ЛБ* 118); **метанє кадуку** див. **КАДУКЪ**¹.

МЕТАНИЄ¹, МЕТАНІЄ с. (кидання чого-небудь) метання. ◊ **каменное метание** — (покарання смертю через побиття камінням) каменування: стии (ж) мѣнци. примьше каменное метание. радовахоуса ѡ х(с)є (1489 *Чет.* 142 зв.); **ліосовъ метаніє** див. **ЛІОСЪ**.

МЕТАНИЄ², МЕТАНІЄ, МЕТАНІЄ с. (літургійний жест) метанія, поклон: Айно, ци тотъ чоловѣкъ смиряеть ся передъ Богомъ, котрый лише словомъ смиреннымъ, и одежею, и умомъ простымъ изъ метаніемъ, многымъ указуетъ смиреніе? (XVI ст. *НЄ* 5); Та(к)же до по(с)тѹ вшелакоє, оутрапе(н)є телѣсное стагаєт¹са во(з)держаніе, бдѣніе, на земли леганіе, поклѣны, метаніе, влосеніца и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **метание сотворити** — (здійснити літургійний жест)

поклонитися: Большеї не имам, что глаголати, точию пану Петру спасение и прочим благодателем и знаемым метание сотворити (бл. 1610 *Виш.Посл.* 236); **метаніє сотворяти** — (здійснювати літургійний жест) поклонитися: Пречесному господину отцу Колистрату... братія і послушники бывшии вси купно метаніе нижайшее сотворяемъ (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 11); **метаніє творити** — те саме, що **метаніє сотворяти**: а(з) есми... бы(в)шій проигѹме(н) де(р)маньскій метаніе вѣшему влѣгчестію (!) творю до лица земли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

МЕТАНИЄ див. **МЕТАНИЄ²**.

МЕТАНІЄ¹ див. **МЕТАНИЄ¹**.

МЕТАНІЄ² див. **МЕТАНИЄ²**.

МЕТАНЬЄ див. **МЕТАНЄ**.

МЕТАТИ, МЕТАТЬ дієсл. недок. І. (що) (кидати що-небудь) метати: и многыи народове постилали одѣна свои по поуті. иныи пакъ рѣзали вѣт¹ви ѡ(т) древь и метали по поуті (1556–1561 *ПЄ* 89 зв.); не добрѡ естъ брати хлѣбъ оу дѣтій, и метати ѡмъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 532); Алеѡандеръ приказаль рицерѡмъ своимъ абы сѣкли рѣски зъ дѣрева, а зѣлье рвали а метали передъ ноги конемъ и мѣломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 419); **жеребей метати, метати жеребий** див. **ЖЕРЕБЕЙ**; **метати жребій (жребіа)** див. **ЖРЕБИЙ**; **метати ліосы (люсы, люсами)** див. **ЛІОСЪ**;

(на кого чим) (кидати, щоби вцілити) метати (у кого чим): а на крѣщенье коли кр(с)тильса г(с)ь ѡ(т) иана во ердани. и дѣаво(л) ражєгль жида. навчилъ каменисмъ на него метати (1489 *Чет.* 208); А такъ я...,

не видечи кгрунтового свѣдѣцтва на тыхъ бахурчиковъ, абы мели на духовенство каменемъ и чимъколевекъ метать, всказаль есми, абы на томъ... отводъ, то есть присягу учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 267); разъ на него аріане, посполиты(х) людіи збѣрили. и камѣна(м) на нѣго мѣчѣчи, мѣло его не вбѣили (XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.); шни,... рѣ(з)рѣхъ чинили, и брали камѣ(н)іе метати на нѣго (Київ, 1637 *УС Кал.* 274); **камѣнїемъ метати** — кидати каменем: А хотѣи ты мене злорѣчишь: Камѣнїемъ на мене мечешъ а ѿ ш то малѣ дѣаю абымъ тѣлѣко грѣхъ твоѣи шбличи(в) и зъ дѣшѣ твоѣи скорени(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 10); **метати гнѣвъ** — (*дуже сердитися*) злитися: Дѣля того приносить Бѣгъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиренїе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НС* 70); **метати на лице (кому)** — докоряти, дорікати: Якъ чули есте изъ сеи причты у сюмъ евангелїи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бѣгъ изъ яковъ любустю..., прїавъ его, не метавъ ему на лице, што согрѣшивъ найперво (XVI ст. *НС* 8);

(що і без додатка) (*кидати в середину*) вкидати; занурювати: Того же рѣкѣ оу штрозѣ... вси мѣста разо(м) горѣли, неможнаа рече(и) ратовати. а(ж) сѣми мѣсили зъ мѣста оубо оутѣкати. а скрїнѣ і иноє метали оу вѣдѣ (Острог, 1509 *Остр.л.* 128); сѣдѣль іс. напротивѣко сѣкарѣбницѣ црѣквѣнон. и смотриль яко народъ мечеть пѣнезѣ до скарбницѣ (1556–1561 *ПС* 178 зв.); Всякое дерево которое не роди(т) швоцѣ добраго выгнаю(т) и (в) шго(и) мечу(т) А прото из швоцовъ познають ихъ (Хо-

рошів, 1581 *С.Нег.* 7 зв.); Павель мовить:... тричѣ палицами битъ былѣемъ,... г у бочку метали у воду, нучъ и день у глубинѣ былъ (XVI ст. *НС* 15); *У порівн.*: але то(т) богатый и посмотри(с) не хотѣ(л) не то(л)ко жебы его ма(л) чи(м) надарити. а(л)бо пришедчи его чи(м) а(л)бо жебы исти емоу да(л)... але все оу свое чрево ѿкоби оу пропа(ст) ѿкѣю мета(л) (к. XVI ст. *УС* № 31, 209 зв.);

(що) (*кидати звідкись на щось*) викидати: в то(т) ча(с)... берѣчи рѣбы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хоте(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93);

(що, із чого) (*кидати в різні боки*) розкидати: незбожніи Латинникове, по... взятю Константинополя,... святыи мощи, кости святыхъ... зъ коштовныхъ трунъ на мѣстца нечистїи викидали!... Пречистое Тѣло и Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли проливали и метали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775); **метати перлы, перлы метати див. ПЕРЛА;**

(кого) (*жбурляти в різні боки*) кидати: а князь города того. имѣль сѣна единого больного нечисты(м) дѣхо(м). и метало е(г) сквозѣ поустан мѣста (1489 *Чет.* 105).

2. (що з кого) (*рвучким рухом знімати, скидати*) зривати (з чого): и та(к) крычали и метали и(с) себе шаты свои поро(з)кидаючи на повѣ(т)риє (II пол. XVI ст. *КА* 124).

3. (кого) (*виганяти з приміщення кого-небудь*) викидати: И на(д) то самъ приє(ж)дчаючи кривѣды не(з)носные чинить самыхъ и дете(и) збиваєть из ы(з)бѣ метати кажесть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

4. *Перен.* (кого, чим) (*відстороняти від виконання обов'язків*) усувати: \mathbb{W} (з)на(н)му-емъ ва(мъ) и(ж) zde мае(мъ) великое нава(ж)-денис ω (т) неприа(з)ни \mathbb{Y} прошлую не(д). ннѣ коцыа(н) бѹдѹчи бѹ(р)мистромъ шбосла(л) до себе поспо(л)ство дыака Феѡдора метати а илка шсадити на томъ мѣсцѣ (Рогатин, 1591 ЛСБ 162); \mathbb{W} бро(н)ною рѹкою албо словы не допустили есмо метати. И та(к) до вл(д)кы шбѣ стор(о)нѣ собѣ \mathbb{Y} зали (Там само).

5. (чим, кого) Розгойдувати, розхитувати: и встѣпи(л) пото(м) на гóрѹ са(м) іс̄ помо-лити(с) а гды(с) вѣчерь ста(л), бы(л) та(м) са(м) а корáбль посре(д)кѹ мора мета(н) б(л) нава(л)ностами (XVI ст. УЄ № 29519, 92); тогды таа рѣбка ехинїи влѣзши штона-бóлшии кáмень, и бѹдетѣ имъ хвѣати поты, ажъ // сáмѹю ю ты(ж) вóлны метáть бѹдѹтъ (серед. XVII ст. Хрон. 6 зв.–7).

6. (що) (*ставити риболовні сіті*) розкидати: Ходачи при березѣ мора галилейского. и оуз(д)рѣль симона, и ан'дреа брата его. а они мечоу(т) сѣть оу море. бо были рыбы(т)ви (1556–1561 ПЄ 130 зв.); метати сіті — розкидати сіті: але так мовиль... ѡко ннѣшнїи блжннѣреве... кѣторыи то потаемне... ловать цѣлѹю ношь въ блждѣ своемъ мещючи // сѣти свои на тыи оубогии рыбы то е(ст) на люди простыи (XVI ст. УЄ Триг. 97–98).

7. *Перен.* (що) (*поширювати серед багача*) розповсюджувати: \mathbb{W} ѡкъ их' многѡ на почáткѹ преслѣдовáли Црковъ, гды еше насѣна Вѣры [мѣтаны и] вклáдованы бѹли (Київ, 1625 Злат.Н. 129 зв.).

8. *Перен.* (кого) Накидати, нав'язувати: Любовь долготерпелива и милостива, любовь не завистлива, любовь не мечеть себе, не пышна, не изнимаетъ ся борзо на гнѣвъ (XVI ст. НЄ 11).

МЕТАТИСЕ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТИСЯ, МЕТАТИСЕ, МЕТАТИСА *дієсл. недок.* 1. (*кидатися в різні боки*) метатися: Паки иродиса бѣситса. паки мететса. паки веселитса. паки плашетъ (1489 Чет. 270); Девятое словетса ба(р)ратрѹмъ то есть те(м)нос(т) и мѹчение, бо ся та(м) дияволи мечѹтъ сюда и туда я(к) ис(к)ри из шня (!) (серед. XVII ст. Луц. 526).

2. (на що, у що) (*нападати, накидатися*) кидатися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той Оилялетъ! Чы Мельхиседекъ який, который себе и духовную, // и царьскую владзу... привлащаетъ, же... мечеться и на королевские и на епископские вряды, все ганить (Вильна, 1599 Ант. 935–937); С тѣми жь се помешали грѣфовѣ, которїи з' великой прѣдкости се в' тва(р) рѣцерамъ метáли, а таковой бѹли мóцы ижъ рѣцера з' конѣмъ переворочáли (серед. XVII ст. Хрон. 461 зв.).

3. (до чого) (*поспішно з наполегливістю братися за що-небудь*) кидатися: оу к(р) его м(л) власть скваплїве не вривáемоса, не мѣчемоса до ктвáлтѹ, не оуежджáемо имъ в тые маѣтности (Острог, 1598–1599 Апокр. 79).

◊ **метатиса** умомъ *див.* **УМЪ.**

МЕТАТИСА *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТЬ *див.* **МЕТАТИ.**

МЕТАФИЗИКЪ ч. (послідовник метафізичних поглядів) метафізик: Што самъ на(и)-вы(ш)ший ѡнъ метафизи(к), термінами филосо(ф)скіми показаль, гды Мовсеєви з нїмъ розмовляючи, вшелакого дѡброго видѣна и досконѡлое вшелѡкои рѡскоши оуживѡна за нагорѡдоу и заплатоу дати приубеца(л)са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233).

МЕТАФОРА ж. Метафора: Которому писма святого вырокови и учителя церковныи своею наукою подписуются, и то выразними словы визнають, же тая отъ Христа... будованью Церкви ужитая метафора не болшь до Петра ся стягаеть, нишли до иншихъ... апостоловъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 365); ѡ новѡа мѡвы метафора!... и(м) бѡлшь з во(д) рѡскошїй свѣта того че(р)паю, ты(м) бѡрзѣй жѡжда росте(т) ми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); Ест' ти в'пѡвѣдѣ, и тѡ сѡкгма, слѡво кгрѣцкое, далѣкѡ еднѡкъ ѡ(т) тогѡ значѣна рѡзнитъ:... Хїба, жѣбы пре(з) трѡпъ Метѡфорѣ значїти мѣло Варцѡбницѣ, абѡ што томѣ подѡбногѡ (Львїв, 1642 *Жел.П.* 8 зв.).

МЕТАФОРИЧНЫЙ прикм. (який мїстить у собї метафору) метафоричный: Подобенство будованя або метафоричная мова тая въ томѣ самомѣ залежить, же якъ на фундаментѣ держитя инѡе камєньє, и онѣ ихъ въ томѣ зѣднѡченю и злучєнюся держитъ такъ и церковь, то естѣ вѣрныє люде, на одной и той же вѣрѣ polegши, межї собою держатъ злучєньєся и зѣднѡченє (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 378).

МЕТЕЛИЦА ж. 1. (заметїль, хуртовина) метелица: Того толко постерегати пїлне потреба, абї могъ бытъ приходѣ на горѣ подѣ

кгонтї зметывать снєгъ, што зимѣ метелица намететь, жебы въ церковь не капало (1577 *AS VI*, 77); Церковь светого Ильи верхъ, абї ѡтѣ метелицы въ ней не капало, а для того, жебы не гнила, поправити (Там само).

2. Вл.н., ч.: И(с)ко Метелица (1649 *РЗВ* 435).

МЕТИ див. **МЪТИ**.

МЕТИСА див. **МЪТИСЯ**.

МЕТЛА ж. 1. (великий вїник, часто прикрїпленїй до довгої палицї) мїтла: и собраша неч(с)тивїи и мѣчителї кости стѣ(х). и мѣсто метлами пометше. всыпаша и попель и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.).

2. Комета: ceratias, метла на нѣси (1642 *ЛС* 118).

3. Вл.н., ч.: мешанє... стєпанъ чобота(р) гри(н) метла (1552 *ООвр.З.* 106 зв.); Хома Метла (1649 *РЗВ* 137).

МЕТЛЕВЫЙ прикм. Який виготовлений із вїдповїдної тканини: ѡ(н) же са(м) ме(л) шапокъ метлевы(х) копь ѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10 зв.).

МЕТЛИЦЯ ж. (*Apera spica venti*) метлюг: а коли приидоу(т) вѣрмена та послѣднѡа. тогды жатвы не боуде(т). родать нивы былиє. травоу злѣю волчєць. и метлицю (1489 *Чет.* 373).

МЕТРИКА, МАТРИКА ж. (метрична книга) метрика: Книги пописа(н)ѡ замѡковъ... Прєписаны и(з)новѣ инѣтроликгованы за рѡсказа(н)ємѣ яснє вє(л)можного пѣна Льва Сапєги..., за справѡва(н)ѡ на то(т) часѣ метрикою ѡ(т)... писара єго мѣ(с)ти ка(н)цїларє(н)ского (1552 *ОЧерк.З.* 3); показує,... вынє(т)є з ма(т)-

риць его к(р). м(л). дво(х) листовъ, по(д) да-тою... дсе(т)на(д)цатого дня мая и(н)дикта пе(р)вого (Київщина, 1600 *ККПС* 150); Ури-на(л) привилею К. І его. м(л̄). на ф҃(н)дована це(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю:... Выпи(с) з метри(к) того (ж) привилею выданы: Вы-шука(т) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 252); *Образно*: Понсвѣжъ в' Метрики нб̄(с)ныи тыи тылко лѣта нашѣ и дни в' писаны бывають, в' которыи добродѣтель ѿковѣю сотворилихмъ, и шсвѣдчили любо(в) протівко Бг҃ѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942); **метрика коронная** — (зібрання книг із державного діловодства Королівства Польського) Коронна метрика: Теды комиссаровъ... //... придаемо... которие комисари... добра вси... мают ограничити и тое ограничене до метрики коронное и актъ городских киевских подати (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 172–173); Которое границъ тыхъ описанье тые ж комисаре наши до метриць нашихъ обохъ коронныхъ подати мають моцью декрету теперешнего сеймового (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181); **метрика Литовская** — (зібрання книг із державного діловодства Великого Князівства Литовського) Литовська метрика: В томъ Домѣ за знаменитыи свои заслѣги... данины маютъ, ѿкъ привилѣа ш томъ свѣдча(т) и метрики Литовскїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

МЕТРОПОЛИТА *див.* **МИТРОПОЛИТА**.

МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ**.

МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ**.

МЕТРОПОЛИТЬ *див.* **МИТРОПОЛИТЬ**.

МЕТРОПОЛИЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ**.

МЕТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІА *ж.* (місто-держава, що володіє колоніями) метрополія: митрополіа, голов'нѣшѣе мѣсто в' ѿко(м) повѣтъ (1596 *ЛЗ* 58); докто(р) єдинъ оучоный... мовить, ижъ Гѣзы в палестинско(и) границы положен'ноа (!) ш(т) каира, коториа краина некды(с) Memphis та(к) рѣчен(о)є мѣсто са называло, з метрополіи всего египтоу, то(л)ко сѣдмъ деса(т) миль, а сто до іерусалимоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45); спситель // самаританкоу тоую, котораа... жила непорядне, навр'ноути хотачи пришо(л) до мѣста сихе(м) столици самарїи и цр̄(с)тва ии(л)ского некды(с) митрополіи (Там само, 180 зв.–181).

МЕТРЪ *ч.* (віршовий розмір) метр: То ма до тои трѣднои праці побѣдїло в' старости лѣт' мои(х), абы члѣвкъ шхо(т)нѣйшїй был' до читана рѣчїи бо(з)ки(х)... которы(и) сѣтъ поча(с)ти шписаны сла(д)кою мовою по(д) мѣтри (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.); Прѣто ѿ покладѣю, похвалѣ трѣмъ Персѣнамъ бш(з)-кимъ, пш(д) мѣтрами пшѣтицкими, а напро(д) то потреба вѣдати; правовѣрномъ хр̄(с)тіанскымъ рѣдѣ, ѿкъ Бг҃ѣ ест непостижимы(и) (Там само, 9); Похвала Пренасѣишен персонѣ ш(т)цевскои... в' которой Похвалѣ, всѣ Таємници ш(т)ченашѣ сѣкрїтыи, ѿсно ш(т)-криваютьса, по(д) мѣтрами (Там само, 13).

МЕТУШАТИ *див.* **МЕТУШИТИ**.

МЕТУШИТИ, МЕТУШАТИ *диссл. недок.* (ким) Метати, кидати. ◊ метушити (метуша-

ти) собою — непокоїтися, бути збудженим, хвилюватися: по(з)нав'ши то іюда иже хс' знаєть, и(ж) ш(н) егò продаєть: але ю(ж) злыи дх̄ъ шєѣни(л) егò и бы(л) в' не(м) закамєнѣ(л), и не хотѣ(л) са каати. ено метоуши(л) собою (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 64); Познавши то Іюда, ажъ Хс̄ знає(т), ижъ ш(н) егò продає(т); але ю(ж) злы(н) доу(х) шєѣни(л) егò и бы(л) в не(м) закамєнѣ(л) и не хотѣ(л) са каати, едно метоуша(л) собою, абы наирыхлѣ вечера ш(т)дана была (XVI ст. УЄ Трост. 53).

МЕТЬ *див.* **МЪТИ.**

МЕТЬСЯ *див.* **МЪТИСЯ.**

МЕТЮКЪ *ч.* Пітник: Пото(м), вскочивши в сєни, взялъ и пограби(л)... сєдло, сафяно(м) чирвонымъ критое, з во(н)локомъ и з мєтюко(м) (Житомир, 1584 АЖМУ 97).

МЕХОВЫЙ *прикм.* (виготовлений із хутра) хутрянний: узголове меховое подь цвилехомъ чорнымъ (Клевань, 1571 АрхЮЗР 1/1, 34).

МЕХЪ *див.* **МЪХЪ.**

МЕЦЕНАСЪ *ч.* Меценат: Єще Памать в'дачности гды при тобѣ бѣдетъ, Мецєнасъ тежъ Аѳлєтшвѣ твойхъ не забѣдетъ (Київ, 1632 Євх. 303).

МЕЧЕТНЫЙ *прикм.* Звабливий, спокусливий: тѣ(м) же блюдѣте правослѣвнїи ш(т) тоє трѣтїзны дѣти твои. занє да знаєте исти(н)но ва(м) мовлю, иде (ж) дх̄ъ люб'ве си(м) пога(н)ски(м) мечє(т)ны(м) мїра сєго оуго(д)ны(м) дог'мато(м) прилне(т), то(т) запє(в)не въ вѣрѣ погрѣши(т) (п. 1596 Виш.Кн. 224 зв.).

МЕЧЕТЬ¹, МЕЧИТЬ, МЕЧЫТЬ *ч.* Мечеть: Якое нечєсти ани Жыдовьские школы, ани мечыты Татарьские не терпятъ! (Вильна, 1599 Ант. 677); А шни полѣпївши шхєндѣжность дѣмѣ Бжго, и крєсты з' нихъ звєргши, подобный мечитш(м) татарски(м) починїли (Київ, 1619 О обр. 49);

перен. храм: цєсар поганскїй церковь с причины папєзкое опановаль, до своего панства всѣхъ притягаючи, такъже, якъ папєж, церкви пустошит и на своє ме(чє)ты их оборочает (Львів, 1605–1606 Перєст. 48).

МЕЧЕТЬ² *ч.* Зваба, спокуса: illecebra(e), прилуда, ла(с)кание, мечеть, похот(ь), вабъ (1642 ЛС 225).

МЕЧИКЪ *ч., бот.* Косарик: anactorion, мечи(к) зелїє (1642 ЛС 82).

МЕЧИСКО *с.* Великий меч: Gladius magnus мечиско (1645 Уж. 22 зв.).

МЕЧИТЬ *див.* **МЕЧЕТЬ¹.**

МЕЧИЩЕ *с.* Те саме, що мечиско: Et cetera Magnificatina мечище (1645 Уж. 22 зв.).

МЕЧІКОВЫЙ *прикм.* Ѡ мечіковий орть, орть мечіковий *див.* **ОРТЬ**; таляръ мечіковий *див.* **ТАЛЯРЪ.**

МЕЧНИКЪ, МЪЧНИКЪ *ч.* I. (*титул і посада вельможї*) мечник: Миха(л) Кропивнишки(н) ме(ч)ни(к) и побо(р)ца воево(с)тва брасла(в)ского шзна(н)мѣю ты(м) мои(м) квито(м) ижъ ми ш(т)да(л) три побо(ры) егò к(р) м̄(л) в ва(р)шавє на сє(н)ме ва(л)но(м) ва(р)шавско(м) (Вінниця, 1613 ЦДІАЛ 181, 2, 3149, 2); передо мною,... ксєндзь Кгєладзий,... жалосне протєстовалсє... напро-

тивко все громаде затурецкое, подданным теперешных поссессоров... пановъ Шклинских малжоньков, яко теж подданным... панов суксессоровъ небожчика... Валериана Подгородинского, мечника волынского (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. (воїн, озброєний мечем) мечник, меченосець: сталь мѣчникъ и оужасьса. и р(ч)е попоу. гдѣ есть мѣ(ч) мой. и попь р(ч)е. никола взаль. и мѣчникъ гла. а гдѣ есть никола (1489 *Чет.* 91 зв.); mach(a)его, мечникъ (1642 *ЛС* 260).

3. Вл.н.: Прокопъ ме(ч)никъ в бра(т)ствѣ не быва(л) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); передь мною... буркыграбимъ... становъши очеви-сто...: Андрей Шляхта, ... Лаврѣнь Мечникъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 599).

МЕЧНЫЙ *прикм.* Який стосується меча: стаа же алеѣандрѣа... ка(к) скончала молитвоу. ведоша ю во(нѣ) из города и оусекноуша (ю). и скончаса ш(т) шружиа ме(ч)-ного (1489 *Чет.* 186 зв.).

уролі ім., ч. Те саме, що мечникъ у 1 знач.: Ино мы ш том до воеводича Рѣского, мечного краковского писали (Краків, 1525 *АС* III, 275); Микола(и), сы(н) Петровъ, былъ мечны(м) его к(р). м(л). (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

МЕЧОНОСЕЦЬ *ч.* Мечоносець; охоронець: mach(a)егоfогus, мечоносець (1642 *ЛС* 260).

МЕЧТАНИЕ, МЕЧТАНИЕ, МЕЧТАНИЕ, МЕЧТАНИЕ *с.* 1. Мана, примара, привид: мечтаніе, привидѣнье (1596 *ЛЗ* 57); нѣсть мѣста цѣлаго, ш(т) грѣховного недѣга. все стрѣ(п),... все кознь. все лжа, все мечтаніе... все привидѣніе. сѣщеє (ж) нѣ(ст) ничто же (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); А тоє рѣкши имъ

показа имъ рѣкы и ребра свои, хотачи и(х) прівести коу вѣри сталой, и(ж)бы собѣ не довиѣмали и(ж)бы то ме(ч)таніе якое было. албо покѣса (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53); Ты же, костеле латинский, не зрозумѣл еси и не познал того мечтанія сатанинского (1608–1609 *Виш.Зач.* 230); Призракъ: Привидѣ(н)е, шблѣда, покѣса мечтаніе (1627 *ЛБ* 97); діаволь бо пре(з) сонь мечтаніемъ показаль емоу наро(д) жидовскій въ свѣтлости (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 408 зв.); phasma, призракъ, ме(ч)таніе (1642 *ЛС* 314).

2. Маячня, дурман: мечтанием же и лжею языческое хитрости истинну тебѣ или у тебе украсти хошет, да тебе образованми и многословии измамит и ослѣпит (1588–1596 *Виш.Кн.* 130); тоє все не въскрѣснетъ, що з діавольскогw // мечтаніа родит'са; тоє растлѣтьса и погінеть вѣчне (Чернігів, 1646 *Перло* 144–144 зв.).

3. Уява, фантазія: Альбо его пытає(ш) ш бо(р)бѣ дѣа с тѣло(м), и бе(з)преста(н)-но(м) ме(ч)таніи мыслено(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); а в' ттыхъ (!) сладостехъ; едины соуть правдивыи; а дрѣгги ложные, которіи тил'ко самою мыслію, в' мечтанію смакѣсть яковѣю ре(ч) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21).

МЕЧТАНИЕ *див.* МЕЧТАНИЕ.

МЕЧТАНИЕ *див.* МЕЧТАНИЕ.

МЕЧТАННИЙ *прикм.* Уявний, вигаданий: imaginarius, мечта(н)ни(й), поми(ш)-лен(н)и(й) (1642 *ЛС* 225).

МЕЧТАННИКЪ *ч.* Мрійник: imaginus, мечтан(н)икъ, мечтаючи(й) (1642 *ЛС* 225).

Див. ще МЕЧТАЮЩИЙ.

МЕЧТАНЬЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Маячливий, безглуздий: Ты же сице отвѣщай ему: “Остави сие образование мечтателное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное” (1588–1596 *Виш.Кн.* 130); своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтателнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждает (1608–1609 *Виш.Зач.* 204).

МЕЧТАТИ *дієсл. недок.* (чим) Задурманювати, задурювати: Не хвалися, не покажеш сие писанием истинною, точно лжею мечтаеш и праздными словесы куклюеши, да кто неискусный от видѣння мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139);

(між ким) (*вигадувати нісенітниці*) вимудровувати (про кого): А до того, и мѣсца роздѣль здасіса мечтаючи межи Бо(з)-скихъ персонъ... И значеніемъ того походити шшѣквиваючися, тое жь терпишь с' ты(м) што перше мѣдрова(л), якобы Щѣѣ Снѣ не бѣль спольистотный (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 280).

МЕЧТАТИСА *дієсл. недок.* Уявлятися, здаватися, привиджуватися: ме(ч)таюса, привіжѣюса (1596 *ЛЗ* 57).

МЕЧТАЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Мрійник: *imaginosus*, мечтан(н)никъ, мечтаючи(й) (1642 *ЛС* 225).

Пор. **МЕЧТАННИКЪ.**

МЕЧТЬ *ч. 1.* Наслання; мана, примара: Не хвалися, не покажеш сие писанием ис-

тинною, точно лжею мечтаеш и праздными словесы куклюеши, да кто неискусный от видня мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139); А кгда акіи страхи и покѣсы, и ѣныи... мѣчты шатанскіи на Христіанина припадають, и кгда діавлы напаствѣють, теды знаменіемъ кр(с)тнымъ знаменатиса з' призываніемъ імени Ба (Київ, бл. 1619 *О обр.* 80).

2. Уява, фантазія: Даже бы еси, Скарго, не разумѣл, иж я мниманием а мечтом все то о духу святом, на костела латынскаго противным будучи, реку, твоим власным свидѣтельством того подтвержу (1608–1609 *Виш.Зач.* 222).

МЕЧЬ, МЕЧЬ, МЪЧЬ *ч. 1.* (*холодна дво-січна зброя*) меч: коли то въслыша(л) оѣъ ес. ражѣгелъса гѣво(м) великимъ извлече мѣчь свои. хотѣ ю посѣщи. и стаа же варвара. н(ч)ала мѣтвѣ творити (1489 *Чет.* 85 зв.); напервей видел есми на Іцкѣ Сѣгакѣ две раны кривавыхъ,... а в Луца Гѣцевича мечом протатѣю (Луцьк, 1558 *AS VII*, 46); кто воюе(т) мечо(м). ш(т) меча загибае(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 243); Оузбрѣеный рыцерѣ з голымъ мечемъ готовый до бои, абы ш(т)чизна... была в покои (Дермань, 1604 *На з. Остр.* тит. зв.); На(д) шісю на нѣти, Мѣчь вѣсель сталистый (Вільна, 1620 *Лям.К.* 19); на замковой цркви видѣли аггла стоачого з голымъ мечемъ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); Ми-смо мечем глави образом стинали, А матки Христо-вои образы псовали (1648 *Елег.* 152); *Образно:* Мѣй же то все на памати, и шстрый хитрого діавола мѣчь скрѣши, котѣры(м) многи(х) забивае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); А вы змоц-

найтеса..., шбоюдѣ остры мѣча в' рѣкахъ ваши(х) держачи, то есть старого и нового законѣ писма (Київ, 1620–1621 *МІКСВ* 32); *У порівн.*: Сїй не стоуйте жь, же азыка того не стало: Котрымъ са ѡкъ мечемъ, ереси посѣкало (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); **мечь перскій** — коротка шабля: *ossipacis*, мечь пе(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66);

(*геральдичний знак*) меч: Двѣ ср(д)ца са споїли, мечь ихъ розрываєть, Моць старожи́т-ныхъ домо́въ пре(з) то швѣдчаєть (Київ, 1630 *Соб. на г. Стетк.* тит. зв.); теперъ ижъ всѣмъ ѡвно Гды Цркви, ш(т)чїзна, васъ хвалить, недарѣмно, Бо стрѣла и Котвица с' Кр(с)томъ са скѣпили, Мечь, острый Мѣсаци и Грѣты са з'авїли (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.);

(*зображення меча*) меч: На проудкомъ кони с копѣем и з мечемъ стоїшь в' гѣр'бѣ, такъ та видано пре(д) ты(м) в' поли кожый то но́си(т) ве (л)бѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.);

перен. (духовна зброя) меч: О розосланїи дванадеса(т) ап(ст)ловъ, а иже хс не пришоль, дати на землю покоа, але мечь (1556–1561 *ПС* 48 зв.); Припоасанъ (*sic!* — *Прим. вид.*) по бедрѣ твоє(м) (*sic!*) мечь бгословїє(м) кован'ный, добрый воине, мечь ш(т) всюдѣ наштрѣнный (Львів, 1591 *Просф.* 66); не довнѣмайте и(ж) бы(х) пришо(л) покѣй вложити але ме(ч). пришо(л)е(м) ро(з)дѣлети члѣкы и шца своего и дѣвкѣ з матероу (!) своею или невѣсткѣ на све(к)роухѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 99 зв.); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіе, але и мечь поганскїй звитежилъ, и на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья своего засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); и которого(с) послалъ іс х(с)та, двоакое розо-

умѣна маєть; и двоакїй ме(ч) намъ подає(т): единъ противъ балвохва(л)ства готовый шбнажоный, а дрѣгый противъ незбожного жидо(в)ского недовѣрства зготованый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); **мечь духовный** — Христове вчення: еще ли мало протїво вѣрства о(т)стѣпления. а праве мечь вѣры вѣшеа дѣховны(и) обложень есть з обѣ сторо(и) многими брѣсами (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.–6); прилбицю теж збавеня возмѣте и мечь духовный, который ест слово Божее (Вільна, 1600 *Катех.* 80).

3. *Перен.* Вїйна, розруха: и виде(л) е(с)ми а то ку(н) половы(и) а которы(и) на не(м) седѣ(л) има было сме(р)ть и пекло шло за нею и дана ему мо(ц) на(д) четве(р)тою ча(с)тю землѣ абы мо(р)довали мече(м) и голодо(м) и сме(р)тью (XVI ст. *КАЗ* 611); Кто насъ разлучить выдѣ любве Божїи ци скорбѣ, ци тѣснота, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодь,... ци бѣда, ци мѣчь (XVI ст. *НС* 47); Четыри мѣсти: Чтыри по(м)сты, мечь, гла(д), свѣры шлы, сѣмрѣ(т) (1627 *ЛБ* 168); дамъ покѣй на граница(х) вашихъ бѣдете спѣть а не бѣдетъ хтѣ бы васъ перестрашилъ... а мечь не прїиде границѣ вашихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.); Тымъ рѣм'ѣн'цемъ зафарбовавши ср(д)ца свои... всѣ Бгѣ оугодївшїи стѣи, стерегли пїлне,... абы ни скорбѣ,... ни бѣда, ни мечь, ни смѣрть,... ничѣго згѣла протївногѣ,... ш(т) Любвѣ Бжїа не ш(т)разїло (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); **мечемъ и огнемъ, огнемъ и мечемъ див. ОГОНЬ; мечь (мѣчь) и огонь (огень) див. ОГОНЬ; огнемъ мечемъ див. ОГОНЬ; огонь, мечь див. ОГНЬ; от огна и меча див. ОГНЬ.**

4. *Перен.* Розділ, розбрат: Только по волну и молоко до нас ездил альбо посилали, а место покою непокой и мѣчь межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42).

5. *Перен.* Засіб покарання; кара: А если бы хто што такового важылся учинити, таковой, мечемь одьлученья скараный, одь всякого вряду и достоенства церьковного изьвержень быти маеть (Вільна, 1599 *Ант.* 511); патриархи, мечем суда слова божия пятого перста, изгнившаго и мертваго, римскаго папу, от тела и от руки отсѣкли и отлучили, с помена церковнаго вывергли и прокляли, яко разорителя (1608–1609 *Виш.Зач.* 216); Але пойзри но школо себе, ажъ ты въ тмѣ сидишь, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) себе ажъ на(д) тобою мѣчь висить; страшногѡ сѣдѣ Бж҃егѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

6. *Перен.* Кровна спорідненість по батьківській лінії: а не буде(т) ли брата дорослого ино стрыеве по мечѣ мають шпекунами быти,... а кды бы шпекуно(в)... по мечѣ никого не было, ино по ма(т)це вѣеве... маю(т) бы(ти) шпекуны (1566 *ВЛС* 67).

◊ **главы подь мѣчь нахилати** — йти на смерть: и шли самѣ на страшныи смѣрти... шхѣтне Главы свѣи пш(д) мѣчь нахилали, и шли без' бшазни в' пѣчи шгністыи (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. нenum.); **з мечемь стати** (проти кого) — підняти меч; виступити збройно: а готовь противъ тебе з мечемь своимь стати; розумѣешь ї шзришь, хто межи нами бѣде(т) си(л)нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **мечемь зголдovati** — підкорити: Кретенъчикове, о которыхъ ты баешь,

якобы мечемь отъ Венетовъ зголдovани быти мели (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1067); **мечемь карати** — смертною карою карати: Врядь,... прихилиючися до права посполитого... сказали, абы обое мечемь были караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); **мечу подати** — стратити: Образилися тымъ барзо..., обѣсили, иноковъ всѣхъ мечу поддали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1021); **мечу предати** — те саме, що **мечу подати**: я... той нѣчи и той годѣны окрѣтною смертю погублю и мечу предамъ (Острог, 1598 *Ист.фил.син.* 461); **мечъ не иметса** — не підлягати покаранню: Поко(р)ной и споко(и)ной головы ме(ч) са не име(т)... а нечестивѣи яко пра(х) ш(т) лица зе(м)ли во(з)вѣтае(т) вѣтрѣ погибнѣ(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14 зв.); **презь мечъ (мѣчь) (скарати)** — покарати карою смерті: Ганна столярѣка, за тотъ выступокъ заплату взяла и презъ мечъ естъ скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); ш(н) тѣранѣ пре(з) мѣ(ч) з' свѣта шкъ смѣта вѣкинѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 54); Оубоѣемь: Пре(з) мѣчь (1627 *ЛБ* 135); **подь мѣчь вывести** (кого) — на страту вывести: Тѣкже гды петра до вазѣна... за штра по(д) мѣ(ч) вѣвести мѣно, роскѣзѣ(т) смѣ агль: препошѣса, и в'стоупи в' плѣснѣци твои (сер. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

МЕЧЬНИКОВАЯ ж., *прикм. у ролі ім.* Дружина мечника: панъ Янъ Жылицький,... скоро толко с Полское повернувшысе, а праве до попелискѣ села Шепля и села Войсечь, маетьности велможных их мл. паней Анъны..., старостиное дыбовское, Ядвикги... мечъниковое Брыстя Куявьского, прѣхавъши а заставъшы в тых маетностях двор и зо всеми

достатъками, также и хлопъские халупы, попаленые,... передо мною, урядом, заносиль манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

МЕЧЫГЪ див. **МЕЧЕТЬ'**.

МЕЧЬ див. **МЕЧЬ**.

МЕШАНСЬ, МЕШАНЬСЬ с. 1. (*ретьельне розминання чогось сипкого з водою чи іншою рідиною до утворення однорідної в'язкої маси*) замішування: мотыкъ до мешанья вапна три (1552 *Окр.З.* 146).

2. (*суміш, поєднання чого-небудь різнорідного*) мішанина: принося(т) лысты... писаные по(л)скими литерами з меша(н)емъ лати(н)-ски(х) (Київ, 1571 *Возн.Іст.* фотокоп. 34).

МЕШАНИНА див. **МЪШАНИНА**.

МЕШАНЬСЬ див. **МЕШАНСЬ**.

МЕШАТИ див. **МЪШАТИ**.

МЕШАТИСА див. **МЪШАТИСЯ**.

МЕШАТИ див. **МЪШАТИ**.

МЕШЕЧОКЪ ч. (*виріб з тканини для зберігання різних речей*) мішечок: ку(р)пъски(и)... прошлого рокъ... мешечо(к) Ѹ скрини... кнегини... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)емъ и з ѡными чарами (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); потомъ дей мы, капитула манастира Печерского,... оные [речи] отобравши, то есть привиліе и листы, въ мешечокъ плотеньный зложивши, печатю моею, возного, запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346).

МЕШИНА ж. (*м'яка шкіра з овечих або козячих шкур*) лайка: од сафьяну грошь одинъ; от мешины одное пинезей пять (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560); побра-

(но)... // мешинъ чо(р)ныхъ па(т) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154–155); Кры(шт)офъ тарасовичъ ѡ(р)менинь зе (л)вова ме(л)... Ѹ (з)ва(з)кѸ меши(н) вѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 52 зв.).

МЕШИННЫЙ прикм. Лайковий: Шмо(и)-ло лазаровичъ... мель до лю(б)лина това(р) сво(и) ра(д)ковъ Ѹздъ мешинны(х) ѣ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10); Несте(р)... мель... това(р) сво(и)... поєсовъ мешинны(х) р̄м (Там само, 11).

МЕШКАНСЬ, МЕШКАНЬСЬ, МЕШКАНЯ, МЕШКАНА, МЕШЪКАНСЬ, МЕШЪКАНЬСЬ, МЪШКАНСЬ, МЪШКАНЬСЬ с. 1. (*існування всього живого*) життя: живо(т), мѣш'ка(н)є (1596 *ЛЗ* 47); житіє, мѣш'ка(н)є (Там само).

2. (*існування людини від народження до смерті*) життя: гдѣжъ я,... вспоминувши на суетное сегосвѣтное мѣшканье, хочечи достать душного збавенья..., дала есьми сѣножать Рогатинскую... и на вѣчность записую на митрополство..., митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); Потымъ вбачилъ бгъ, и(ж) прѡжнее боуде(т) мѣшка(н)є чоловѣчєє на свѣтѣ, если не дасть емоу вѣдомости соудовъ свойхъ (Дермань, 1604 *Охт.* 4); молимьса... о ншомъ пристрастномъ дочасномъ мешкан'ю о збавеньи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 14); Того жъ всего на собѣ дозна(л) ѡхъ мо(и) панє, Жѣ вѣтромъ было моє на свѣтѣ мешкан'є (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); А к(д)ы (ж) оумерь бога(ч)... ю(ж) нѣкто пре(д) бгаты(м) не шо(л)... понева(ж) оу ме(ш)каню свѣта того многы(х) ма(л) которїи емоу слоужили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 211);

(життя в раю після смерті) раювання: бо дѡбре зрозумѣль, и(ж) в нѣбѣ ты(л)ко єсть мешка(н)є, жадєнь его гана́чи не зафрасоу-єть, жаде(н) бючи не роздра́жни(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); а ш(н)... да(ст) намъ все потребное на семь свѣтѣ. а по изытїи и(з) свѣта того да(ст) на(м) живо(т) вѣ(ч)ный и мешкана в' цр(с)твѣ нб(с)номъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 62 зв.).

3. (спосіб існування) життя: Ино ꙗ Роман Осе́доровичъ Санкѣшко... видєчи... доброе, цнотливое захованье и почтивное мешканє... кнагини Александры... записѣю и дарѣю по моему животе, вси рєчи мои рѣхоми... кнагини Александре Грегоровне Ходкевичовне (Городок, 1561 *AS* VII, 63); его кроле(в)скаа мл(ст) выроко(м) свои(м) ш(т) то(г) ш(б)ви-не(н)ꙗ во(л)ными а ѡбе(з)печаючи и(х) [жи-до(в)] абы чере(з) то неслу(ш)ными помо-ва(ми)... не были пренагабаны дати рачи(л)-ку ме(ш)ка(н)ю его свобо(д)ному во(з)ле при-виле(в) предко(в) свои(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); анѣ бовѣ(м) недовѣ(л)ство тѣлько, але и мешканье нечїстое непеоднанью неспїазнь межї бго(м) справити мѡже(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); свой бовѣ(м) живѡт' Пѡн' на прїкла(д) дѡброго мешка(н)ꙗ ꙗкш зер-цѡло нѣакоє тїм' котѡрыи его слѣхати хотѡт', положити рачил' (Київ, 1632 *МІКСВ* 282).

4. (проживання у певному місці, приміщен-ні) мешкання: мешканье свое при матце своей ѡлюбивши, проєжчокъ по Литве и индеї, где са ей подобало, ѡживаєть (1577 *AS* VI, 72); А тому сщенику... платили... по пяти копь грше литовски(х) на мешка(н)є в свое(м) мо-настыру мѣжеско(м) (Острог, 1603 *ПИ* № 26);

а за тую двесте копь гроше(и)... его княжа-тськаа мл(с)ть... намъ шбудьвумъ шсобамъ на селе своемъ... вольное мешканье... запи-саль (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); Елесей вѣскрси(л) сына соунамїтѣ, котѡраа прїала его была до своего дѡмѣ на мешкана (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 20); помененый Федоръ Липка... //... маєтность спустошыль и пожитьки вшелякие,... водлугъ подобаня своего по вѣвєсь час мешканя того-то зало-ги, яко хотєчи, привласьчаль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72–73); Мѣста выдѣлєны на збѣгн... коли до одного з ты(х) мѣсть оутєчи мѡже(т),... его примѣть, и дадѣ(т) емѣ мѣстце кѣ мешканью (серед. XVII ст. *Хрон.* 170); *Об-разно:* Жѡль нехѡй з' мѣшканья се(р)дѣчного оустоупит', А на тыхъ мѣсть рѡдо(ст) и весѣ-лье настоупи(т) (Львїв, 1616 *Бер.В.* 80); Єще томоу не имите вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто люде засмоучаю(т), А его стѡа мл(с)ть завше мешкана має(т) с нами (XVI ст. *УС Трост.* 49);

(спосіб проживання) життя: а потом меш-каючи тут на Волыни, не мог єсми от бра-ти свои рожоной князя Максима и князя Остарья, а ни отколя жадного запоможе-ня, выхованя и спокойного мешканя мѣти (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); мѣста и(х) споко(и)ны, мѣш'ка(н)є ѡхъ бе(з) трвоги... (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90); ꙗ то ꙗ(к) ѡто та(к), што славнѣиши(ми) секретаро(м)... его к(р) м(л), абы... свѣ(д)чили ꙗко гѡдны(и) члѣкъ на па(н)ствована би(с)кѣп'ски(х) доходо(в)... и своѡ(л)ного и вшете(ч)ного ме(ш)кана на ты(х) имѣна(х)... сто... чи(р)воны(х) зо-лоты(х)... в рѣкѣ тѣць (1598 *Виш.Кн.* 293);

Того (ж) рокѹ... далє(м) шчеви(с)те... позо(в)... ш перехова(н)є и мє(ш)ка(н)є споко(и)ное ма(л)жо(н)ки своеє (Житомир, 1609 ЦДІАК 1, 5, 26 зв.).

5. (будинок або частина якогось приміщення, призначені для проживання) житло: Бѹдованье в замькѹ... //... старо(с)тино мешьканье ш(д)но светлица (1552 ООвр.3. 98–98 зв.); а ѿ самъ приехавши тамъ до Ироувици, вже на своємъ мешкани былъ и положиломъ са спать еше передъ вечеромъ (Петрків, 1564 АS VI, 250); Мешкане, палаць, дано намъ недалеко замку его милости (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/Л, 482); селєніє, ташь, намѣ(т) кѹчька, мєш'канье (1596 ЛЗ 79); шлекшаѿ на то та(к) ш(т)повидѣла... и(з) допущени божого злы(и) члѣвкъ то е(ст) злодѣ(и) вломи(в)ши(с) до моего мешкана и покра(л) тоє все що на мене мови(т) (Львѣв, 1607 ЛСБ 1046); Храмина: Дѡмъ, домѡкъ, хорѡмина, мєшка(н)є (1627 ЛБ 144); ѿ кажу сынови своему ве(с)поль з... //... невѣсткою мою в то(и) же каменицѣ до до(л)него се мє(ш)канє выпровадити (Львѣв, 1641 ЛСБ 1043, 57 зв.–58); А если бы хто з прихѡжихъ хотѣлъ прєити до вѡшего мешкана, и оучинить пѡсхѹ г(с)дѹ, пѣрвѣй бѹдетъ шбрѣзанъ всѡкѣй мѹжчѣзна (серед. XVII ст. Хрон. 90 зв.);

(взагалі місце для проживання) житло: и приехавши мне с Украины, // не мелом нигде мешканя и выхованя; и его милост княз Солтан дядко мой взял мене в дом свой (Луцьк, 1555 АрхЮЗР 8/VI, 48–49); а еше дома... побѹдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю... слуги црковные ту(т) живѹчи(и)... мешка(н)є мѣли (Львѣв, 1591 ЛСБ 154); двомѡ днѡ.

ми пре(д) Праз(д)никомъ прибѣль до Кїєва... отѣць Мелѣтїй Смотрискїй... и в' Монастыри стгѡ Мїхаїла Золотовѣрхогѡ мешканье назначѡное шдѣржитъ (Кїїв, 1628 Апол. 1 зв.); Помененые шсобы... //... з замьку Народицко(г)... посхали и до ти(х) ча(с) не веда(т) где се зо(с)тас(т) аболи мешка(н)є маю(т) (Кїїв, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 131–132); Образно: И тѡтъ щѡ жь єсть; едно мѡрности оуказанье. а розмайтыхъ хорѡбъ гнѣздо, и мешканье (Львѣв, 1615 Лям.Жел. 2); Любѡщємѹ вхѡдитъ Бгѣ до ср(д)ца, и мешкан'є собѣ в' нѣмъ любѣет' (Кїїв, 1648 МІКСВ 349).

6. (подружнє життя) спївжиття: я з мужом своим, мешканя жадного ведле стану малжонского мѣти не могли есмо (Луцьк, 1564 АрхЮЗР 8/III, 71); Она не толко абы ми маетност мою отдати и о мешканье зо мною в малженстви... отказати мела, але еше оных приятелей моих не учтивши отправила (Володимир, 1589 АрхЮЗР 8/III, 452); пере(д) сѹ(д) его мл(с)ти... прыпадаєть справа... ш ш(т)нѡ(т)є чере(з) то(г) Влаха жоны его и має(т)ности рѹхомо(и) всѡко(и) бє(з) данья жадное причины Васи(ль)єво(и) кѹ зломъ мешька(н)ю вѣ ма(л)же(н)стве (Гологори, 1605 ЛСБ 398);

(позашлюбний любовний зв'язок) перелюбство: а тую верхомененую маетност мою всю,... — то все у себе зоставил и чинил // с тыми служебницами моими обема в дому своем мешкане таковое, яко сам хотел (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 136–137); Рачей то вызнай, же папєжове ваши,... для болшое роспусы и шволного мѣшканя, капланомъ

Римскимъ жоны отняль (1603 *Пит.* 88); Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ, о забитю Филиппа маляра, о мешканю в чужолозствѣ з братовою роженою (Львів, 1605–1606 *Перест.* 31).

7. Простір, територія: Аза не широкіє суть мѣшканя Рускихъ краев? Аза мала дрѣжава и царство Московскихъ земель? (1603 *Пит.* 10); Сътворивъ премоудрый бѣгъ, на потрібѣ члѣкѣ: гѣры абы з нѣхъ члѣкѣ, ѡсмотрѣвалъ, широтоу землі, и простран'ное мешкана свое (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14).

◊ **вѣчноє мешканє** — потойбічний свѣт: Презъ котѣрыи ко(ж)дый члѣвѣкъ правє(д)ный и грѣшный по(и)де... несподѣванє; ра(д) и нера(д), до вѣчногѡ своєгѡ мешкана (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **небесноє мешканє (мѣшканє)** — небо, рай: ѡбаснєна четвѣртихъ Вратъ; презъ котѣры(х) тѣлко правє(д)ныи пойдѣтъ; до Нб(с)ногѡ мешкана (Чернігів, 1646 *Перло* 159); блаженій Меѡодій, управовавши церковъ, лѣтъ чотири до небесного мѣшканя перешоль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 726).

Див. ще **МЕШКАНИЕ**.

МЕШКАНЕЦЬ, МЕШКАНЬЄ с. Зволікання, затримка: приказуємъ тебе, аж бы еси за тѣю четверть минѣлѣю сто копъ грошей смѣ заплатилъ того часѣ безъ всакого мешканья (Краків, 1538 *AS IV*, 136); ѡма немала вырыта плыненъємъ пискѣ з водою до(ж)джевою а такъ потребѣеть тамъ гора тамованья бє(з) мешканья (1552 *OKЗ* 34); в Лю(б)лине будучи, шафа(р) еє мл(сти) кнѣгни И(л)иноє,... и самъ, де(и), бє(з) мешка(н)я мель за (м)ною

выехати (Луцьк, 1564 *ТУ* 105); заса к нимъ безъ мешка(н)а, и кро(м) великого за(т)рѣдненья зъ его ма(л)жонъкою послати (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

МЕШКАНЕЦЬ, МЕШЪКАНЕЦЬ, МЪШКАНЕЦЬ ч. (особа, яка проживає у певному місці) мешканець, житель: Бѣе пришли поганє... ѡсквернѣли црковъ... ѡко стѣж'ки твоѣ поплѣсканы кро(в)ю. ѡко сынѣве и мѣшканцы и пе(л)кгрѣмовє твоѣ въ тобѣ полєгли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55 зв.); тоу бѣсѣве поткаютса з мешканцы вавло(н)скѣми и вѣсплѣшѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Хто зъ твоихъ мѣшканцевъ, видячи тоє, не призволить раднѣй смерти, нѣжли живот?! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1023); Мешка(н)цы бѣвѣмъ зѣмныи и сынѣве сєго вѣкѣ, подо(б)ни сѣтъ пшеницы в' сѣто землі всѣпаной (Вільна, 1627 *Дух.б.* 49); И ты ѡ(с)трогѣ мѣсто справє(д)лывое В тобѣ бывали мешканцы цѣотливыє (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); пѣкло въ вѣки мѣчить; мешканцовъ свѣихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.);

(*мешканець певної держави*) громадянин: Оукопалєсь Колюмнѣ ѡ(т) зѣмнои Зѣны, При бѣрегахъ Днѣпрѣвыхъ по(д) Седмитрѣвны, Гдє задѣржишъ мешканцовъ Рѡссѣйскихъ в' шѣкан'ю Цнѣхъ Наѣкѣ, и в' далѣкомъ ю(ж) пєлгрѣмова(н)ю (Київ, 1632 *Свх.* 298).

◊ **мешканець небесный, небесный мешканець** — той, хто перебуває в раю: Вы тєды ѡ стѣи мешканцы нб(с)ныи агглѡ(м) сѣбєсѣдницы, и слѣвы вѣчныи причастницы, вымѣвлю котѣры(х) тепє(р) весєло стѣмо, прѣсѣмо, и котѣры(м) чє(ст) выражає(м)... ѡ(к) вѣрны(м) слоуга(м) бѣ (поч. XVII ст.

Проп.р. 246 зв.); Вы же сынѡве свѣта... спѣшишѡ идѣте за Хм̄ъ..., котѡры(и) ведѣтъ вѡсь..., В товѡриствѡ пресвѣтлыхъ Агглювѡ свѡихъ, къ Нб(с)нимъ мешка(н)цѡмъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168 зв.).

МЕШКАНИЕЄ, МЕШКАНИЕЄ, МЕШКАНИЄ *с.* 1. Те саме, що мешканє¹ у 1 знач.: іако ты(ж) шныи страшныи вырокы вышли на тыи которїи бы в'зго(р)дѣвши наукою х̄а... а за сегосвѣ(т)ны(м) меш'канїемъ // ш(т)далибы са в мысли свои ш то(м) на(м) найбо(л)ше пи(с)ма... шставлены (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 205 зв.–206); Бо не вѣдаемѡ, іак' дѡлго ест' на сем' свѣтѣ мѣшканїе нѡше: што зѡвтрешній день принѣсти мѡсть, не знѡемѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 655).

2. (місце для проживання) житло: а кѡторы(и) бы бра(т) мешканїе мѣль далекое ш(т) сего бра(т)ства, тогды в ро(к) по гро(ш) вї мае(т) давати до скры(н)ни бра(т)скои (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181).

◊ мешканїе (мешканїє) вѣчноє: тот в небесном царствїи и мешканїю вѣчному житїя и обителї вѣчной имѣти не может (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 168); и дѡшѣ нѡшѣ посвѡщѡешь... и Дх̄ѡ ст̄мѡ оучинѡшѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

МЕШКАНИЕЄ *див.* **МЕШКАНИЕЄ.**

МЕШКАНИЄ *див.* **МЕШКАНИЕЄ.**

МЕШКАНКА *ж.* Мешканка, жителька: панове брата старостове рочъные, перед зачатемъ мурованя церковного вземши от мене тысячу золотых полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панее Яцкое, с которое провент певный ити мель

на шпиталь и на служателї церковныхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* I/VI, 747).

МЕШКАНЬЄ *див.* **МЕШКАНЄ¹.**

МЕШКАНЬЄ¹ *див.* **МЕШКАНЄ¹.**

МЕШКАНЬЄ² *див.* **МЕШКАНЄ².**

МЕШКАНЬЄЧКО *див.* **МЕШКАНАЧКО.**

МЕШКАНЯ *див.* **МЕШКАНЄ¹.**

МЕШКАНА *див.* **МЕШКАНЄ¹.**

МЕШКАНАЧКО, МЕШКАНЬЄЧКО *с.* Невелике житло: Крѡвь: Дѡмъ, стѣла, покры(т)є, драгарь, дѡхъ, намѣт'. обїтелище: мешканачко (1627 *ЛБ* 56); А двѣри оурѡбилъ з' бокѡ // и мешканьєчко сѡбѣ почїнилъ в немъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.–15).

МЕШКАТИ¹, МЕШЪКАТИ, МЕШЪКАТИ, МЪШКАТИ *дієсл. недок.* 1. (існувати від народження до смерті) жити: іа а(н)дресѡа ку(р)пскаа... розѡмесючи и(ж) ка(ж)домѡ члїкѡ на (с)вѣте ме(ш)каючомѡ ничого пе(в)не(и)шого є(ст) на(д) сме(р)ть для чого ко(ж)домѡ члївкѡ... рѣчи и справы свои... на писме по себе зоставовати налєжи(т) (Осмиловичї, 1576 *ЖКК* I, 72); Мови(т) смѡ смерть: Вѣдаю а же ти мене не знаешь, але бо а тебе знаю, не тїлко тебе, але ї всѣхъ мѣшкаючихъ на семъ свѣтѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тепс(р) бовѣ(м) іакъ в живогѣ матерїн'скомъ штрѡча, тѡкъ влѡсне на тѡмъ свѣтѣ мѣшкаемо в' оутїскахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); Сїфѣ мѣшкавъ лѣтъ двѣстѣ и пѡть зродїть снѡса (серед. XVII ст. *Хрон.* 12 зв.).

2. (проводити життя в якийсь спосіб) жити: И мы для впокою и наперед для леп-

шого нашего жита, ижбыхмо мы... в доброй приязни, тепер и на потомныи часы мешкали, на том есмо межн себе тѹю реч наконец постановили (Ковель, 1538 *АС IV*, 167); Та(м) же в' домоу мешькала в смоу(т)коу в те(м)ности, ниг'де не выходачи (XVI ст. *УЕ Трост.* 81); Присмотрѣса тѣжъ тымъ котѹрыє в роскоши и па(н)ствѣ, з мѹзыками и иньшими блазе(н)ствы мѣшкаючіє поме(р)ли, где тепѣрь соуть (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Бѣгъ любо(в) єсть, и хтѹ мѣшкаєть в' любви, в' Бѣ мѣшкаєть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302); в' ѡной Аннѣ стѹй, котѹраа... шездесѣтъ лѣт' и чтыри в' вдовствѣ мѣшкаючи, не ѡ(т)ходѣла з' Цркви, лечь пѹстами и млтвами слѹжѣла Пѣнѹ в' день и в' ноцѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924); мешкати безженне *див.* БЕЗЖЕННЕ.

3. (жити у певному мѣсці, приміщенні) мешкати: тѡ(л)ко два ты(х) члѡвки котѹрыи на то(м) селищи седѣли тыми разы мешкаю(т) в Жосла(в)ли (Краків, 1505 *Арх.Р.* фотокоп. 35); Ино, кгдажъ они въ томъ мѣстѣ Нашомъ мѣшкають и всякіє поплатки Наши зъ мѣщаны платягъ,... Мы с паны радами Нашими,... при той ласцѣ Нашой и при мыгѣ жилову Берестейскую зоставили (Вильна, 1529 *РЕА I*, 167); а коли онъ в'шо(л) до єр(с)лима. потраслоса все мѣсто. и замоутилиса в'си меш'каючіи в немъ (1556–1561 *ПЄ* 90); Люди народѹ шляхе(т)ского котѹрыє... (в) мѣсте мешкаю(т) и (з) ли(х)вы живу(т)... абы ко(ж)ды(н)... во(н)нѹ служити повиненъ (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); А коли ѹже зє(м)ла ѡснха(ла), росказа(л) па(н) богъ носви бє(з)печне ви(с)тѹпити с коробля, в котѹро(м) мешка(л) целы(н) рокъ и мѣсець (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.);

панове братство... декреть... на Никифора выдали, абы... сваровъ... не чиниль анѣ... бѹн(т)овъ не строиль... в монастыри не мешка(л)ъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6 зв.); по(з)ваны(н) побра(л)... //... до(м) будованы(н) ѹ котѹро(м) са(м) мешка(л) по(л)тораста копъ грѣ(н) лито(в)ски(х) ко(ш)това(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.–151); на(з)вали ѡный край жмѹдзь, где в то(н) чѣсь мешкали Нарѹдѡве грѹбѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв.); хлопо(в) по(д)даныхъ прѹте(с)та(н)то(в)... ѡ(д) да(в)ны(х) часо(в) мешкаючихъ поро(з)ганяги,... и халупы... по(з)носити росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); безъ службы мешкати, мешкати безъ служби *див.* СЛУЖБА; бытомъ мешкати *див.* БЫТЬ; на бруку мешкати *див.* БРУКЪ; на послугахъ мѣшкаги *див.* ПОСЛУГА; на службѣ мешкати *див.* СЛУЖБА.

4. (бути в якому-небудь мѣсці) мѣститися: Скрѣна тестаментѹ кды длѣго в' ѡбозѣ по(д) намѣтами мѣшкала поты(м) з великою ч(с)тѹю пом'пою и слѣвою в црковѣ солѹмоновѹ впроважена была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.).

5. (із ким) (перебувати з ким-небудь у певних стосунках) жити: кна(з) рома(н)... вери(т) смѹ не хотє(л) и зо (м)ною мл(с)тне братє(р)ски(н) мє(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); є(д)на(к) є(г).... мл(с)ть... жєлає(т) аби є(с)те и(з) ѡ(т)це(м) єп(с)кпо(м) балабано(м) добре мє(ш)кали и єго чтили по до(с)тоанѹю (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1);

(із ким, без кого, у чѹму) (вести спѣльне життя) жити: я, мешкаючи перед тым чѣсь немалый в малженствѣ з... жоною моею... и видечи по ней верное, почтивое и статочное

заховане... волю свою... остатнюю справую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); жона моя... не хотечи зо мною в вѣре хрестиянской мешкати, просила мене, абы-мъ ее з стану малженьского выпустилъ (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 450); Калисть... каплановъ примусивъ бе(з) жонъ мешкати, взяли собе куха(р)ки з намовы ерети(ц)кое (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); ёсть то великаа свавола мешкати з' собою то(л)ко на досве(д)чѣнье, и власное прелюбодѣйство (Львів, 1645 *О тайн.* 159); Великимъ сакраментомъ называётся, ижъ в' малженствѣ... вступлючимъ и в' ѡномъ мешкающимъ ласкѣ... дасть и дарѣсть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

6. (із ким, у кому, у чому і без додатка) (бути) перебувати: а то(т) // которы(и) седи(т) на сто(л)ци буде(т) мешкати з ни(ми)... и штрє(т) бо(г) всакую слезу з очу и(х) (XVI ст. *КАЗ* 616); дрѣжѣте жь приказана мои. а я оупрошоу ш(т)ѡца. и да(ст) вамъ ин'шого потѣшителя. абы меш'каль с вами навѣки (1556–1561 *ПС* 412 зв.); Але таковыи суть намѣстники злыи, в котѡрых мешѣкають души нечѣстыи (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); Богу несмерте(л)ному, Богу мешкаючому в све(т)ле неприступному,... неха(и) буде(т) честь и хвала на веки вековъ аме(н) (Хорошів, 1581 *С.Нег.* 111 зв.); бѣгаймо до мѣста котѡрое ёсть на небѣ. до котѡрого естѣсмо и пописаны. в котѡро(м) и ме(ш)кати роскѡзано на(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 76); *Образно*: такъ и голо(с) Снѡвій крѣпостю Бо(з)ства егѡ по(д)наль ихъ. котѡры(и) мешкаючи в' тѣлѣ своѣм', и злѣчившиса з' нимъ, не премѣннѡ шбойми в' единѡй ипостѣси...

тр'ваючій (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); А коли вступиль Моисей шкриль шболокъ горѣ, и мешкала слава г(с)дна на Сїнаи (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

7. *Перен.* (бути в якому-небудь стані) перебувати: ѡко же хс... мовить... ко(л)ко кро(т) хотѣль е(м) ва(с) събрати ѡко коко(ш) дѣти свои збѣрає(т) по(д) крыла, але есте не хотѣли мови(т) сами ме(ш)кати в ла(с)цѣ избавителя своего (к. XVI ст. *УС* № 31, 167); Та(к)же и не то(л)ко ревновати злѡбѣ, але и ме(ш)каючи(х) в ней хвалити, приноси(т) мѣкѣ немалѣю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211).

8. *Перен.* (у чому) (зберігати постійність у переконаннях) триматися (чого): Тѣды слышачи тѣю наоукѣ хр(с)тїа(н)скїй члѣче и не дайса зводити. а мешкаймо // в то(и) правдивои вѣрѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 54–54 зв.); нѣчого и(н)шого не е(ст) на(д) сѣмлѣна доброи вѣри... абовѣмъ праведныи тѣды завше оу стало(с)ти вѣри мешкаю(т) (к. XVI ст. *УС* № 31, 118).

9. *Перен.* (у чому) (брати участь) займатися (чим): Што (ж) ты(м) маемо слоужити... и мешкати въ вшис(т)кы(х) справа(х) добрыхъ, хотачи избавити дѣши свои ш(т) мою(к) и шгна вѣчного (к. XVI ст. *УС* № 31, 35 зв.).

Див. ще МЕШКОВАТИ.

МЕШКАТИ², МЕШѢКАТИ *дісл. недок.*

1. (затримувати здійснення чого-небудь) затримувати: нюда пристѣпилъ. нача(л) целовати г(с)а. а рекѣчи. ра(д)уиса оучителю. и рекль емоу г(с)ь. дрѣже на што еси пришоль. дѣлаи не мешкаа (1489 *Чет.* 323); места того што сопѣсоваласа гора ѣ сажонъ поправити

ее лацѣно але мешѣкаючи потомъ са и бо(л)-ше(и) ро(з)валаеть (1552 *ООвр.З.* 100 зв.).

2. (чим і без додатка) (*затримувати-ся де-небудь*) баритися: прика(з)уємъ... абы ш(н)... поспо(л) с тымъ дворанино(м) н̄шимъ zde до на(с) ничого не ме(ш)каю(чи) еха(л) (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); гды княз воевода Києвський,... тобе листом своимъ шзнаймить, ажбы еси с почтомъ слугъ твоих,... з ыменей своих ставити еси повинен, ничим не мешкаючи, на час и месце, шт него тобе шзнайменое (Острог, 1562 *АС VII*, 73); Држзїи Жидове, стоачи за ворота, ключоу(т): не меш'кай, пане Пилате... але расп'ни его (XVI ст. *УЄ Трост.* 66).

Див. ще **МЕШКОВАТИ**.

МЕШКАТИСА *дієсл. недок.* Затягувати-ся, уповільнюватися: тогдым мѣсил за тою челадио схати и до леса их штвести, ижбы са вже таа работа не мешкала (Степань, 1544 *АС IV*, 412); писали есте ино намъ тепе(р) ш пенезы пры трѣдне(и)шемъ вша(к) же ъ кого на то(т) ча(с) абы са работа не мешкала по-жычыте (Устя, 1600 *ЛСБ* 299, 1).

МЕШКОВАТИ *дієсл. недок.* Проживати, перебувати: а та(м) в то(м) домоу еи стаа мл(с)ть мѣш'ковала оу смоу(т)коу и жалости. а оу ве(л)ми те(м)нои храминѣ (Смотрич, XVI ст. *Проп.Д.* 17); Если бовѣмъ оу насъ дѣалиса съборы..., к'гдыжъ цѣсарове котѣрыє тѣхъ чѣсовъ всѣхъ краѣхъ мѣшкова-ли,... збирали съборы назначѣючи и мѣсца (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 34 зв.).

Див. ще **МЕШКАТИ**¹.

МЕШОКЪ *див.* **МЪШОКЪ**.

МЕШТЕРШИКЪ *ч.* (*досконале знан-ня свої справи*) майстерність: Смотри журу того, якъ ся силовавъ, штобы учинивъ другихъ пять талантувъ, што не лише ему самому хоснуеть, хоть розумъ, хоть богатство... а хоть який мештершикъ, али и дру-гому хоснуеть (XVI ст. *НЄ* 138).

МЕШЧАНИНЪ *див.* **МЪЩАНИНЪ**.

МЕШЪКАНЕЦЪ *див.* **МЕШКАНЕЦЪ**.

МЕШЪКАНС *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШЪКАНЬС *див.* **МЕШКАНС**¹.

МЕШЪКАТИ¹ *див.* **МЕШКАТИ**¹.

МЕШЪКАТИ² *див.* **МЕШКАТИ**².

МЕШЪЧАНИНЪ *див.* **МЪЩАНИНЪ**.

МЕШЪКАТИ *див.* **МЕШКАТИ**¹.

МЕЩАНИНЪ *див.* **МЪЩАНИНЪ**.

МЕЩАНИНЪ *див.* **МЪЩАНИНЪ**.

МЕЩАНКА *див.* **МЪЩАНКА**.

МЕЩАНСКИЙ *див.* **МЪЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЬСКИЙ *див.* **МЪЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЬСКИЙ *див.* **МЪЩАНСКИЙ**.

МЕЩИЗНА *див.* **МЕНЩИЗНА**.

МЖАЩИЙ *дієприм. у ролі прим.* Зи-зуватий, косоокий: ра(e)tus, мжащи(й) (1642 *ЛС* 297).

МЗА *див.* **МЗДА**.

МЗДА, МЗА, МЪЗДА *ж.* 1. Винагорода, на-города: кажьдыи свое брѣма греховное поне-сеть. и каждого свою дѣла шправа(т). и сѣдять. и примемъ. мздѣ противоу своимъ дѣломъ

(1489 *Чет.* 290); такову́ю сове(р)ше(н)нѣю мѣзду ш(т) мл(с)твого бѣга при(н)мете... на стра(ш)ны(м)... сѣде (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); радоуитеса, а веселѣтеса. бо е(ст) мѣз'да ваша многа на нѣсехъ (1556–1561 *ЛСБ* 30 зв.); за што ва(м) бѣгъ свою мѣзду ш(т)да(ст) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); оу бѣа мѣза и(х) е́сть, давно южъ солемо́нь написа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229); Натри(ж)нѣнїе: Нагоро́да заво(д)ни(ц)каа,... побѣднаа, по́че(ст), мѣза, даръ (1627 *ЛБ* 71); не сло́во(м) бо, но дѣлом' мѣзы даю(т)са (Львів, 1642 *Жел.П.* 6 зв.).

2. Плата, платня: “Не беры мѣзы за сребро свое и платню на недовжныхъ не возми” (XVI ст. *НС* 224); хто бо́лей боудеть працювати, бо(л)шѣю мѣзду въспрїиметь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); а до того ал'чѣшаго еси не нако(р)мишь,... м'ѣзду насмникомъ ѣде(р)жоваль,... а все кволь пожи(т)ковѣ своему чиниль еси (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 269).

3. (відплата) кара: Абы вже по сме(р)ти ш(т)рады не мѣли, и мѣзду мѣчениа въ вѣки те(р)пѣли (к. XVI–XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

4. Підкуп, підплата, хабар: По мѣзѣ теж никого на священство ставити не маем (Берестя, 1591 *ПФ* 103); и постави(т) гѣ и(х)... на лѣвой странѣ. и(ж) были пишны(и)..., в'сытосты и (в) пїа(н)ствѣ и на мза(х) сидачи. сыро(т) и оубо́гы(х) презо(р)ници (XVI ст. *УС* № 29519, 11); то(т) кто за пѣназѣ кѣпоуесть звѣр'хность, того рѣчей закѣпѣсть на(д) кїмъ мае(т) мѣти звѣр'хность. абы на мздоу которѣю даль за оурадѣ сподѣваючиса, брати посоулы без' встыдѣ и бо́зни мо́гъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Неѣмытный: не передаваный,... нескажѣный мздою (1627 *ЛБ* 76).

МЗДОВОЗДАТНЫЙ *прикм.* Який відплачує, винагороджує: каждый по разсужденію своего труда и праці во оном вѣку мздовоздатном заплату примет (1608–1609 *Виш. Зач.* 210).

МЗДОВЪЗДААНІЕ *с.* Відплата, помста: Побѣдителное: Покорѣніе, шдолѣніе,... мз(д)овѣздааніе, за́кла(д). въ побѣдѣ: Побѣдою (1627 *ЛБ* 83).

МИГАТИ *дієсл. недок.* Мигати, блимати, кліпати: Мизаю: Помизаю, мигаю, поміговѣю, мѣргаю, мрѣгаю (1627 *ЛБ* 63).

МИГДАЛЬ *див.* **МИГДАЛЬ.**

МИГНУТИ *дієсл. док.* Мигнути, кліпнути. *о* якъ окомъ мигнути *див.* **ОКО.**

МИГТИТИ *дієсл. недок.* Мигтїти, мерехтїти: Мжїть в о́чахъ: мигтїть, або свербїть (1627 *ЛБ* 63).

МИГЪ *ч. (короткий рух)* миг: На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школъ рано и по шбѣдѣ прито(м)ны быти маю(т): вча(с) приходити, з тихо(ст)ю вшелякою без розмовѣ, и шептовѣ, миговѣ, и // до себе прѣжажо(к) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 86–87).

МИГДАЛИННЫЙ *прикм.* Те саме, що мигдалный: Кто часто тѣ ядра мигдали(н)ные ѣсть ѣ того глисты внѣтри ѣмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42).

Див. ще **МИГДАЛОВИ, МИГДАЛОВЫЙ.**

МИГДАЛНЫЙ *прикм.* (який стосується мигдалевого плоду) мигдалевый, мигдальный: въ ядре(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во ѣкѣсе мала горестъ яви(т)са (XVI ст. *Травн.* 40).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛОВИ, МИГДАЛОВЫЙ.

МИГДАЛОВИ *прикм.* (який добувають із мигдалю) мигдальний, мигдалевий: halinon, еле(й) мигдалови (1642 ЛС 214).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛ-НЫЙ, МИГДАЛОВЫЙ.

МИГДАЛОВЫЙ, МИГДАЛОВЫЙ *прикм.* (який стосується мигдалевого дерева) мигдалевий, мигдальний: Кланьшъ: Дѣрево мигдаловое (1627 ЛБ 53); Іаковъ тѣды набравши прѣто(в) полсвы(х), зелѣныхъ, и микгдаловыхъ, и гароровыхъ, облупилъ ихъ..., и стала в томъ барва ш(т)мѣнна (серед. XVII ст. Хрон. 46 зв.).

Див. ще МИГДАЛИННЫЙ, МИГДАЛ-НЫЙ, МИГДАЛОВИ.

МИГДАЛЬ, МИГДАЛЬ, МИГДАЛЬ *ч.* (плід мигдалю) мигдаль: от фунту циномону грошей три; от камня микгдаловъ грошей чотыри (Вільна, 1568–15773 ПККДА I (дод.) 560); и кды са... надыли пє(р)ла або швоцы вышли цвѣты, которіе ро(з)ширивши цвѣты в мигдалы са шбе(р)ноули (поч. XVII ст. Проп.р. 253); Моусей... на заутрее воротившиса, нашолъ ижъ заквитнѣлъ посо(х) Аарѣновъ... и вышли вѣтки, которыхъ коли се листъ ро(з)вилъ, в микгдалы се шборотили (серед. XVII ст. Хрон. 139).

МИДНИЦА *див.* МЪДНИЦЯ.

МИДОВЪНИКЪ *див.* МЕДОВНИКЪ.

МИДЪ *див.* МЪДЪ.

МИДЪ *див.* МЪДЪ.

МИДЯНЫЙ *див.* МЪДЯНЫЙ.

МИЗЕРНЕ, МЪЗЕРНЕ *присл.* 1. Мізерно, бідно, вбого: Бѣднѣ: Мѣзѣрне (1627 ЛБ 13).

2. Марно, надаремне: писмо стѣе свѣ(д)чить, ижъ... ин'шій всѣ на земли живоущій потопившиса в' вода(х) мѣзѣрне погинуули (поч. XVII ст. Проп.р. 192); Ср(д)це мое смѣтное тѣжко скаменѣло, Ср(д)це мое бѣдное мѣзѣрне стрѣхлѣло (Львів, 1631 Волк. 22); Дознали того на собѣ сынѣве блже(н)ногѣ Іѣва, которыи... //... по(д) часъ самѣи оутѣхи ш(т) завале(н)а дѣмѣ мизѣрне погинуули (Київ, 1646 Мог.Тр. 941–942).

3. Мізерно, нікчемно, жалюгідно: Не тотъ живеть, хто живеть на свѣтѣ мизѣрне: Лѣчь хто свѣто, побо(ж)не живѣтъ своі провѣдить (Вільна, 1620 Лям. 16); Нѣдто и кликнѣ ихъ влѣзши на высѣкое дѣрево, жѣбы шволѣлъ мерзѣнѣю... ихъ молитвѣ..., не(н)дзие и мѣзѣрне бе(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вырыгнѣлъ и выкинѣ(л) (Київ, 1627 Тр. 667).

4. (із ганьбою) ганебно: ми люде уломные..., по малу малу венцѣ до зопсованя пришли же и въ вѣри сказу подняли, и съ того стопня мизерне спали (Єгипет, 1602 Діал. 54); То видишь явне, же папѣжове ваши,... што далѣй, то горѣй поступують, зачимъ и въ клятву и отлучене оное отъ всее церкви... мизерне впадають (1603 Пит. 91); трѣба вѣдати // ижъ правѣцъ нашѣ ада(м) зѣра(з) ш(т) створѣна своего мѣзѣрне в грѣ(х) впѣлъ (поч. XVII ст. Проп.р. 190–190 зв.).

МИЗЕРНОЙ *див.* МИЗЕРНЫЙ.

МИЗЕРНЫЙ, МИЗЕРНОЙ, МИЗЕРЬНЫЙ, МЪЗЕРНИЙ, МЪЗЕРНЫЙ
прикм. 1. Бідний, нещасний: тепѣрь мѣзѣрныѣ выгнѣнці з выгнѣна выходѣте (поч. XVII ст. *Проп.р.* 208); Бѣде(н): Оубѣгі(и), жалѣсны(и), мѣзѣрны(и) (1627 *ЛБ* 13).

2. Немічний, безсилий: Потомъ Смѣ(р)ть... рече: ѡ чловече мѣзѣрни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конецъ живота твоего (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡбѣчте тоу(т) мѣзѣрного ѡного ро(з)слаблен'ного, которого воды тои коупели три(д)ца(т) лѣ(т) южъ лежачого ѡздоровлаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174);

безпорадний, безсилий: Ахъ же мнѣ мѣзерномѣ, що чинити маю? На тебе, ѡ Бже мой, тилко ѣповаю (I пол. XVII ст. *Рез.* 176).

3. Суестный, марный: Тѣтъ възлюбленнїи вла(с)не може(м) прировнати тѣй мѣзерный а смро(д)ливый, и всеї грѣкости наплѣнсный свѣтъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); а кды мѣ гѣ бѣ с того мѣзе(р)ного свѣта во(з)ме(т) тѣло мое грѣшное прошѣ абы было поховано при храмѣ стго и славного воскр(с)нїа гѣ бѣ и спаса нашего їс хѣ (Лопушна, 1598 *ЦЦАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); толко все о мизерной и дочасной славѣ тлѣнного и смертного чловѣка, римского папы (1608–1609 *Вити.Зач.* 210); и въ все(м) гѣви, блгооугодивши тоутѣ въ житїи ссмѣ мизѣрномѣ, бѣ всемогоучого... боалиса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259 зв.); Кожьдому чловѣковѣ, на ти(м) мизе(р)нымѣ и дочасны(м) свете мешкаючому, не ма(ш) певне(и)ше(и) речи над смѣ(р)ть (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

4. Негідний, мерзенний; жалюгідний: ѡкаа(н)ный, не(н)дз'ны(и) мѣзе(р)ны(и)

(1596 *ЛЗ* 86); А вы, мизерные два владыкове, и попове вси!... Яко се зѣ геретики съвокупяете и въ ихъ... раде противъ писму и воли Божой сдите (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Я и тепер... бачачы тя одешлого в той мизерный домѣ, слезне упоминаю: вернися до церкви святое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274); Гдыжѣ вса немѣль тѣа Книга блг(с)вѣнными назывѣеть статѣчныхъ, терпливыхъ, и плодовиныхъ в' Правой Вѣрѣ: а ѡ(т)стѣпникѡвъ мѣзѣрными... менѣет (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Варѣйса... //... бо бы то была дѣсы(т) мѣзѣрнаа рѣчь гды бысь... зачинѣль до нѣкчѣмны(х) речи(и) вертѣтиса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.–57).

5. (*слабий духом*) негідний: Чимѣ жѣ са тоу ѡ члѡвѣче, хлюбити мѣешѣ, Албо чимѣ са тѣкъ бѣрзо, мѣзѣрный здымѣ(ш); Кдыжѣ кождый чловѣкъ мѣрности с(ст) подобный (Львїв, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.); потреба тѣды было драбины высѣкой, пре(з) которѣю бы мѣгль до нѣба встоупити члѣкъ мизерный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); ты же мизѣр'ный чл'че кѣт'рый грѣха прагнѣшь: що жѣ хочешѣ зо двѣхъ vybrati собѣ... добрыи оучи(и) ки ци ли злыи (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 103 зв.).

6. (*який свідчить про нестатки, убогість*) мизерный: архелай на лѣжкоу естѣ мѣрорѣвы(м) положены(и), хс за(с) в жлѣбѣ мизѣрно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15).

7. *У ролї їм.* Бїдак, бїдолаха, сердега: Мизерные и нещасливые! посполу зѣ оными, которые, славу чловѣческую собѣ лѣтаючи, Христомѣ покорнымѣ а тихимѣ взгоржаєте (1603 *Пит.* 95).

МИЗЕРЪНЫЙ див. **МИЗЕРНЫЙ**.

МИЗИНЪКА ж. (наймолодша дочка) мизинка. Вл.н., ч.: Демянь Мизинъка (1649 *РЗВ* 194).

МИЗИНЫЙ див. **МЪЗИНИЙ**.**МИЗЫНЪ** див. **МЪЗЫНЪ**.

МИЛЕ присл. 1. Мило, сердечно: и шб-навши цѣловаль миле. не вымовлаючи смоу нѣчого щоса стало (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Братію свою оупоминяль... и миле са з' ними жегнаючи розказал' сурмачови... Исходѣ пѣснь собѣ загра́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); такъ и нашѣ дшѣ... если хочоу(т) абы ихъ милый шлюбѣне(ц)..., миле з' ними розмовлалъ,... нехай всѣми бри(д)кими рѣскошами бридатса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160); Плачте жь дѣховныи:... Южъ болшъ з' нимъ не бѣдете миле обцовати, Ни жадной штѣхи в' дѣхѣ заживати (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

2. Радісно, весело: И хтѣ ж са з на(с) не бѣдет' миле веселити, Хто не допомѣже(т) нам' оутѣхи зажити (Львів, 1631 *Волк.* 25); Всѣ рѣзныи мѣзики,... Стройте Цитари, Лютнѣ, в' Арфы миле бйте (Там само, 25 зв.); Мелодійный Мѣзыкѣ,... Обфитѣю радѣстю гѣйне исполниса, Възыгравшиса в' дѣхѣ, миле веселиса (Там само);

радісно, піднесено: Триумфѣ зачни Сѣфро-зѣно смѣле Гѣмнѣ выкрикати: почни вола(т) миле: Штѣ то за радѣсть в' Рѣссійскомѣ Сѣвнѣ: в' Кіевской Зѣвнѣ (1633 *Евфон.* 307).

3. Охоче, радо: Котѣрыѣ шнѣ... іакѣсте в'сѣ свѣдоми,... на стара(н)ю и розшире(н)ю хвалы бжее,... шхѣтне и миле, вѣсполъ,

з шбфитымъ мѣетности кѣштомѣ трѣтиль (Дермань, 1604 *Охт.* 12); Если за(с) нѣакою иско(р)кою до того боуде(ш) працювати..., хо(ч) бы на(и)трѣднѣйшее працюитѣе, и прикрѣе было, вдѣчне и миле боудешъ працювати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Южъ Цѣрь... // За малжѣнкѣ шхѣтне собѣ обираѣть, Нев(т)мѣнный на Кр(с)тѣ шлюб' миле приймаѣ(т) (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); а вамъ налѣжитъ ш(т) мене за наѣкѣ то принаѣти: Напро(д) абысте покѣтѣ назначѣнѣю миле и шхѣтне выполнили (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

4. Вдѣчно, шанобливо: Шво згѣла альбо ты звѣтажъ альбо самъ оумри смѣле, за рѣчь пошполитѣю абы та споминано миле (Дермань, 1603 *На г. Остр.* тит.зв.); Изрѣднѣ: Выбѣрне, особливѣ, або надѣбне, миле, вдѣчне (1627 *ЛБ* 47).

5. До впѣдѣби, на вгѣду: Архѣсп(с)пѣ... и тамъ шѣобливѣе и Бгѣ миле живѣчи, в' спокойном' и не трѣвожливѣом' животѣ, много іакѣ иныхъ пѣсмѣ до живота людского пожитѣчныхъ зѣстави(л)..., такѣ тежѣ Казаній и Канѣншѣвѣ немѣло (Київ, 1627 *Тр.* 619).

Див. ще **МИЛО**.

МИЛЕЙ *прикм. в.ст.* Миліший, дорожчий: ты ми даде(ш) оу своѣи шбласти воѣво(д)ство. а х(с)а живота нашего ш(т)веречиса вели(ш). а но все(г) свѣта што милеѣ х(с)а моего (1489 *Чет.* 55 зв.).

МИЛЕЙКО *присл.* Миленько, ласкавенько: бо если бы красного што на собѣ носи(л), то бы на него миле(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагну(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234).

МИЛЕННЫЙ *прикм.* Благальний, моли-товний: што (ж) мы та(ко)жь хр(с)тіанє м̄лыи... волаймо и кли(ч)мо до него жалобливы(м) и миле(н)ны(м) голось(м) и ср(д)це(м) съкроушенымь (к. XVI ст. УЄ № 31, 189).

МИКУЛИЧАНИНЬ *ч.* (*мешканець Микуличан*) микуличанин: Микуличане с Толкачами две ведре меду дают (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 291).

МИЛЕЧЬ *ч.* Кришиво: ш(н) же дѣбови(ч) мє(л)... //... милечу ладанового камене(и) л̄ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 37–37 зв.).

МИЛИОРОВАНЄ *с.* Покращання: О што теды... пань Лайсчевський тоє оповедане свое, вкротце // занесшы, оферовалсе протестациєю шырей на копии подати, до которое учиненя и того оповеданя милиорованя иньшою протестациєю... ставил возного енерала воеводства Волынского (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 3/IV, 282–283).

МИЛІОНЪ, МИЛІОНЪ, МИЛЛІОНЪ *ч.* (*кількість із мільйона одиниць*) мільйон: Сталося бовѣмь и пѣрвѣй, же до десати милліоновъ Хр(с)тіанъ потратилъ Хосрѣй, гды жидове ихъ оу нѣгѣв кѣповали и гѣбили (Київ, 1627 *Тр.* 680); едны на Болгары вѣйнѣ подносать, и оупадають тамъ болей нѣжь два милліоны, а другїи зостаѣлиса мѣсто в'зати (Там само, 682);

(*велика кількість*) мільйон: тма, миліонъ (1596 *ЛЗ* 82); Сътворѣны же соуть бгомъ агтлѣве, едны(м) разо(м) всѣ, мнѣжеством без личбы; тѣсащи тѣсащїи тмы тмаи миліоновъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); многїи чѣда той Источни(к) показоваль... и ины(х)

Милліонами правѣ болѣзней оулѣчилъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); а нынѣ идѣтъ ш(т) брани; шполчѣнїа свое(г), и Воинствѣ Нб(с)ное идѣтъ с нимъ; тмы тмаи Миліонами (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

МИЛІОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ.**

МИЛЛІОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ.**

МИЛНИКЪ *ч.* (*Saponaria officinalis*) мильнянка: Іапагіа, милникъ трава (1642 *ЛС* 250).

МИЛО *присл.* Приемно, мило: моукъ... не изменю. мило ми єсть принати за х(с)а моє(г) што (ж) шнѣ за на(с) своєю // волею притерпѣвъ (1489 *Чет.* 55 зв.–56); Такъ оумереть мнѣ мило (мовить до насъ)... живѣтъ нестрѣлы(и), знѣчить тотъ квѣтъ опѣлы(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); и мило ж то ва(м) же снѣ выгнане(ц) моусить в чѣжїє краи са поущати? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 46); Мило ми любо тоє коханье тримати (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); мы //... не ве(д)лугъ того ѣ(к) намъ мило,... але ве(д)лѣгъ законѣ... склонитиса повиннысмо (серед. XVII ст. *Кас.* 55 зв.–56);

прихильно, сердечно: и почали слѣшати нестера. и мило вси почали на него смотрѣти (1489 *Чет.* 59); Абовѣмь то присылає(т) тобѣ на шсвѣдчѣне милости Прето хтѣй мило и ласкаве принати (к. XVI ст. *Розм.* 22); Ш невѣдомый створителю свѣта бѣ ѣко са дивне справѣє(ш) з нами, ѣко вдѣчне и мило з выбранными твоими ро(з)ражѣєшь (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 36 зв.).

Див. ще **МИЛЕ.**

МИЛОВАНЄ *с.* I. Милосердя, ласка: Кро(л) за(с) пань нашъ... запластоу хвали та-

коую постанови(л), которю [хо(ч) бы оувы оубогы(и) и оутрапены(и) бы(л)] може(т) мѣти, до милована бовѣ(м) жадень не є(ст)... ш(т)кинены(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 222).

2. Любовь, милість: приказана мои. абысте единь друого миловали. як (ж) и а вась оумиловаль. болшего милована на(д) тоє никто не маєть (1556–1561 *ПС* 415 зв.); Милованіє зась Бга в' милованю ближнегш вѣдлѣгъ Бга, залѣжить (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (*вияв співчуття; готовність допомогти*) піклування, жалування: А сила абш моць любви, єст' Нищелюбіє, то єст', оубо(з)ства и оубоги(х) милова(н)є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); рвеніє, милова(н)є, // ревнованіє, тоє (ж) (1596 *ЛЗ* 71–72).

Див. ще. МИЛОВАНІЄ.

МИЛОВАНІЄ с. Те саме, що милованє у 2 знач.: А што жь коли лѣпшого, ал'бо годнѣйшого на(д) Бга вымышлено быти можесть?... Милованіє зась Бга в' милованю ближнегш вѣдлѣгъ Бга, залѣжить (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

МИЛОВАНІЙ дієприкм. у ролі ім., ч. (*той, кого любимо*) любий, -ого: Если миловати и любити є(ст) хотѣти дѣброго милованюмоу: комоу прошоу повинень є(ст) тоє все що маєшь шпро(ч) ба? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220).

МИЛОВАТИ, МИЛОВАТЬ, МЫЛОВАТИ дієсл. недок. І. (кого і без додатка) (*виявляти співчуття, милосердя*) миловати; підтримувати, допомагати: рекль х(с)ъ. се вготова(х) любаци(м) ма. и милоующи(м) нищаѣ. се вготова(х) плачющимса оу покаание (1489 *Чет.* 283 зв.); Тыхъ же словъ и Давыдъ,... царь... шписаль... И шпать мовить: бла-

жень милѣа и даа; росмотрить словеса своа на сѣде (1577 *АС* VI, 81); Также научайме ся и мы, чомь есме довжны убогымъ людюмъ, доку живы, миловати ихъ, нагодовати, напonti, одѣти (XVI ст. *НС* 55); Стáрали(с) ап(с)лы, мылѣючи народи. И просіли хā абы и(х) ш(т)правил). абы не зголо(д)нѣли, на пѣщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91); милоуйте и че(с)тѣйте ты(х) которіса ва(м) не маю(т) чимъ ш(т)честовати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 197); але всѣмъ давай, ш̄ що кѡльвекъ для поживеньа прѡсать, абовѣм' далѣко лѣпше єсть для гѡдныхъ миловати и негѡдныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 182); где в' тотъ часъ... надымаючїса в' великости скáрбáхъ; и оубогих' не милѣючи (Львів, 1642 *Час. Слово* 270);

(кого) (*виявляти щедрість*) віддячувати, винагороджувати, обдаровувати: дети его..., умели мне... служити..., которыхъ я милуючи и нагорожаючи имъ, частокрот' и жолнѣршвъ и всѣ(х)... облежѣнцшвъ трáти(т) двесте копъ грошей... отписую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 114); Маєть ты(ж) гѣтма(н) в' вѡйскѣ мѣти справе(д)лїво(ст), Дѡбрыхъ миловати, злы(х) зась кара(т) за и(х) зло(ст) (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(кого) (*виявляти турботу*) оберігати: Придáєт'са то по(д) часъ жолнѣрш(м): же гды гѣтма(н) часѣ шблежѣ(н)а мѣста шкѡгш, абш обозѣ, милѣючи фолнѣра, напрѡтивъ не прїáтєла пѡлемъ стáвитиса ємѣ не допѣскаєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129);

перен. (що) (*берегти від вічних мук у загробному житті*) спасати: хто хоче(т) живѡ(т) миловати и шгледати дни добрыи неха(и) ѣста(г)не(т) азыка своего ш(т) злого...

бо очи па(н)ские смотре(т) (II пол. XVI ст. *КА* 187).

2. (кого) Милувати, прощати, пробачати: лиходѣевъ свои(х) милоуимо. и ба за ни(х) просѣ(м). бѣ имъ мѣститель (1489 *Чет.* 132 зв.); Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зѣпо(л)но(м) зобра(н)ю радачи, сѣдачи, добры(х) милѣючи, а злы(х) карѣчи лѣкаша Ба(р)тниковича... карали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); Маєть на(д)то [Перси] кающихса миловати (Львів, 1645 *О тайн.* 85).

3. (кого, що) (*відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь*) любити: а найбол'ше милѣючи братію свою, важи(л)є(м)са виш'ше сілы моєи, нѡвш написати, и з' // дрѣкѣ выдати (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.-3); болшей ся благочестию вашему дивуємъ: ижесте опустили Бога Израилского,... якобы межи вами не было презвитеровъ (учоных и) побожныхъ хрестианъ правдивыхъ, милующихъ церковь светую (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1115); Кг(д)ы бовѣ(м) то(т) который люби(т) на(з)бы(т), ш(т) ты(х) которы(х) милѣет' боуде(т) шбразѡный в чо(м),... такѡвый если и вымовлає(т) тоую зе(л)живость... то чини(т), ты(л)ко абы великость милости... // притагѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73–74); Бѣдешъ миловаль прїятела твоє(го) ѡкш самъ себе (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого) (*відчувати сердечну прихильність до рідних*) любити: И ѡ милѣючи маткѣ свою, продала есми имѣне свое шчизное (Луцьк, 1522 *АС* III, 217); я, милуючи братанку свою... паню Петровую Загоровъскую маршалковую господаръскую... даю, да-

рую... ее милости... полчетверта дворища моих' властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а старыи жоны... абы могли, выцвичи(т) молод(д)ши(х) жебы муже(и) свои(х) миловали и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); кг(д)ы з веселїє(м) дѡдомѣ ишѡль. дщѣра его едина, которѣю бѣрзо милова(л)... вышла проти(в) емѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 24);

(кого) (*привно, доброзичливо ставитися*) любити: Єв(г)листа поведає(т), якъ хс̄... наоучає(т) и(х) новомоу приказаню. абы милова(л) единь. дроу(г)[о]го (1556–1561 *ПС* 406); Слушна и пристоина естъ речъ челоуѣка чтити, шанувати, миловати..., и всего доброго зычити (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 79); престо и мнихо(в) котрыє то то(м) тою са типографїєю ѣ ва(с) бавать заховѣ(и)те и(х) собѣ и милѣ(и)те, абы з радо(с)тю таковое дѣло ш(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Такъ тыи Бл(с)вѣнный и правдїве оучнесе назбыть тихого Іса, и миловати единь дрѣгого, и пошанованїємъ вишестановити оумѣли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227); и видачи брѣтья егѡ, же егѡ миловаль оцѣ на(д) вси сны ненавидѣлы егѡ и не могли ничогѡ ласкаве з нимъ мѡвить (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.).

4. (кого, що і без додатка) (*виявляти Божу благодать*) любити: не слышимъ гласа х(с)ва. зовоущего насъ. а шнѣ на(с) милоує(т). и блюдетъ ѡко шѣць своѡ дѣти. (1489 *Чет.* 309 зв.); Мѣсто котроє бѡгъ милѣетъ, и прибѣткомъ своимъ именѣетъ (Львів, 1591 *Просф.* 68); Чомѣ та не погамовали шные слова апѣльскїє; кого милѣетъ гѣ того и караєть (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 158 зв.); але котораго онѣ милуетъ, того и кажетъ, абы ему

полѣпшитися справиль (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Не тол'кѡ тогда, коли мѣлѣет' и дарѣеть, дѡбрь єсть Бгъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114); А ѡ(т)толѣ ласкаве насъ призираєшь. Всевидѣщимъ ѡкомъ твоимъ, И мѣлѣешь насъ мл(с)рдамъ своимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 14).

5. (кого, що) (*дотримуючись законів, шанувати Бога*) любити: каждый члѣкъ который милоуетъ бга дрѣжавоу [моць] на(д) стра(ст)ми бодеть (!) мѣти (1556–1561 *ПЄ* 202); Тутъ тежъ абы и потомъкове наши, ... тежъ ведали, же нашихъ часовъ люди таковые были, которые и Господа Бога зъ горячостью миловали (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 186); И опять Христось красныи дѣла обѣцаеть, мовечи: “Если кто мя милуетъ и слово мое будетъ сокотити, отецъ муй небесный милуетъ такого” (XVI ст. *НЄ* 216); да(л) бы(л) хс̄... десатеро прѣказаніє бжїє мовсею жебы миловати ба своего (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 172); не иншого сродкоу зажилъ бы са(м) бѣ, жебысмо его могли мѣловати, тѣлько первѣ(и) свою мл(с)ть и любѡвь противко на(с) показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220); Первая бовѣмъ унѣя..., которая зъ Богомъ едночитя..., до которое унѣи милуючіє Бога, якъ сынове отцу, присвояются Ему (бл. 1626 *Кир.Н.* 23); а если пра(в)дѣве вѣрѣеть; в' сна егѡ и мѣлѣеть егѡ, такѡ Жениха своѣгѡ, то значѣтъ Конь червѡнїй; шїй вѣкъ втѡрый по рож(д)ествѣ Хвѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

6. (кого, що і без додатка) (*відчувати сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати*) любити: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни моя то собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст.

Песн.п. 49); але... то не ѡ(т)рѣта ѡ(д)но для того и(ж) бы се кнѣ(з) милова(л) (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 98); жаден' с ты(х) котѡрыє телѣснє мѣлѣють, ... такъ до ѡблюбѣниці своѣє не палаю(т), а(к) бгъ котѡрый прагне(т) збаве(н)а наши(м) дшамъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Ревнѣю: Мѣлѣю, гарачє мѣлѣю, заздрѣ, ненавиждѣ, маю хо(т) маю жарлївость (1627 *ЛБ* 108); К томѣ мѣлѣе(т) члѣвкъ жонѣ свою бѡлшей нїжли оца а́бо ма́ткѣ и мно́го ѣхъ пошальѡ для жѡнѣ своѣихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

7. (кого) Шанувати, поважати: справцами на... замокъ... таковы(х) зсѣлати которые бы вмели славу и повагу егѡ К(р) М пна своего поважати мѣлова(т) и хова(т) доброго статє(ч)ного и пожите(ч)ного пора(д)ку и зго(д)речи посполїтое перестерегати не даючися приводити до жа(д)ны(х) лако(м)ствѣ чи(м) бы пла(ч) лю(д)ски(и) зрѣша(ти) (XVI ст. *ЦНБ II* 22641, 7 зв.); и вша мл(с)ть з ними при(д)є и бѣде(м) вше(и) мл(с)ти милова(ти) и ѣ ч(с)ти держа(ти) и дарова(ти) чи(м) можемо (Ясси, 1564 *ЛСБ* 38); нѣкто не можетъ дво(м) пно(м) слоужити, мжси(т) є(д)но(г)о миловати а ѡ дрѣго(м) не (д)бати (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 110).

8. (що і без додатка) (*мати інтерес, потяг до чого-небудь*) любити: таѡ по(д)лаѡ книже(ч)ка моя Вм(с)... Проте(к)тора собѣ ѡбырас(т)... такѡ того, котѡры(и)... наѣкѣ мѣлѣешь (1636 *Лям. о пр.* 2);

(що, чого) (*високо цінувати що-небудь, дорожити чимсь*) любити: єсли своє збавлѣна мѣлѣешь. позна(и) не(н)дѣлѣ недостаткѣ своѣго (XVI ст. *УЄ № 29519*, 50); Хтѡ бы красного спѡльного в брѣтерствѣ мѣшканѣ не

міловаль..., хт́о бы с правдівы(х) сын́овъ, відачі ма́ткѣ свою... в та́къ вели́ко(м) смоуткѣ и пла́чу..., не прослезі(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.); Там на оном сейме тые, которые вольности милуют, не хотѣли ничего припустити (Львів, 1605–1606 *Перест.* 37); нспрїазнь чїначихъ вїженешъ, а по́кой // мїлѹючихъ до себе прїймешъ (Острог, 1614 *Тест.* 166–167); марно(ст) є(ст) мїловати то́е що с прѹ(д)костю вшелакою премине (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); їю́да мїловаль ма́етно(ст)... кгда мо́вы(л) прода(м) сего, и приврѣнѹ до се́бе имѣніе (1645 *УЄ* № 32, 189);

(що) (мати нахил до чого-небудь) любити: а знадво́ра ѱы и чарвнїци (!), и вшете(ч)ници, и мѹжебо(и)щи, и ба(л)вохва(л)ци и ко(ж)дый кото́рій мїлѹеть, и кото́рій чїни(л) кла(м)-ство (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21 зв.); Ії,... Григори(и) негребе(ц)кы(и),... Иоани Болобанѹ, архима(н)дриту ѹневскомѹ, не хотѣле(м) за намовою, нѣкоторы(х) люде(и), тѹрбацию и неспоко(и) мїлѹючи(х), послѹше(н)ства мнѣ пови(н)ного ш(т)дати (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416, 1).

МИЛОВАТИСА, МІЛОВАТІСЯ дієсл. недок. (приятно, доброзичливо ставитися один до одного) любитися: Єв(г)листа выпи́соує. иже х̄с̄ поведает са быти виньною лозою. а оучн̄кы лѣторослами. ты(ж) приказуєть. абыхмо са всѣ посполоу мїловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.); х̄с̄... прїказуєть абысмо са мїловалї всѣ межи събою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 87); Намилшїи, абїсмы са мїловали взїи(м), понева(ж) любѡвь з' Ба́єсть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302).

МИЛОВАТЬ див. МИЛОВАТИ.

МИЛОВДАЧНЫЙ прикм. Улюблений, любимий: Ирись... Кришталѡвый до́жчь за-схлѡй крєвінѣ выла́ла. // Абы в' горѹ весѡло шла́, на росквитнен'є Миловда́чныхъ овоцѡвь (Львів, 1642 *Бут.* 6).

МИЛОВНИКЪ, МІЛОВНІК ч. 1. Поклонник, прихильник: Вда́чность... мїловникѡвь свѡѣхъ, ро(з)сѹдными и оува́жными чїнить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 688).

2. Коханець, любовник: мїловнік: лубовнік — amans (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МИЛОГА ж. (невеликі шматки) дріб'язок: от каменя милоги грошей три (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560).

МИЛОДАНЪ ч. Милодан, коханий, -ого. Вл.н.: Лѹкья(н) милоданъ (1649 *РЗВ* 5).

МИЛОСЕРДЕ див. МИЛОСЕРДЯ.

МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДІЄ, МИЛОСЕРДІЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МИЛОСЕРЬДІЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МІЛОСЕРДІЄ с. 1. Милосердя, співчуття; змилювання: захарья же двїцю на роуки свои приналѣ. со радостью и с милосердиє(м) принє(м). пошоль въ цр̄ковъ стаа сты(х) со свєщами свѣтлыми (1489 *Чет.* 79 зв.); таковую... любовъ маемо мѣти, яко вую... апостоль Павел выписует, и... винны еи... заховати противко... каждому,... и над неприятelmi своими змиловане а милосердіє показуючи (Вільна, 1600 *Катех.* 78); вѣра. покѡй. правда. всты(д). мїлосердіє. і иньи цнѡты погїбнѹ(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31); то́е то́лкѡ [Хагáнь] рѣкши їмъ... заўтра мѣсто ва́ше якъ птáхѹ возмѹ,... а для милосердіа мо́его ко́ждого з' ва́сь в' єдно́й

сѹкнѣ ѡсвобожѹ (Київ, 1627 *Тр.* 660); оудѣла нищи(м) хлѣба... проти(в) ка(ж)дѹ(м) показѹи мл(с)рдїе свое (Височани, 1635 *УС* № 62, 11 зв.); Полїймѡ егѡ Виномѡ милосѣрдїа, помажмо егѡ Олівою члѡволюбїа,... нѣндзѹ блїжнаго нашего оутѣлѣмѡ (Київ, 1637 *УС Кал.* 646); панове... милосе(р)дїе(м) знѣты будучы позволили и(м) чекати без жа(д)нои интересы ко(т)рую ѡни позволели ѡ(т)дати пано(м) братїамѡ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); **без милосердія** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: без милосердія — *immisericorditer* (I пол. XVII ст. *Своб.* 15);

милосердя, помилування: а ш'то бол'шого въ законѣ. то есте опоустили. соуд, мл(с)рдїе, и вѣроу. тоє бол'ше мѣли есте чинити. а оно(г)[о] не ѡпоущати (1556–1561 *ПС* 99); Вѣдѣже, жебы суровость справедливости злучиласе зь леккостїю милосердія..., даемо часѣ до упаметанясе то обвѣщенью отѣ насѣ ему учиненымѡ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД VI*, 120).

2. Милїсть, ласка; благодїяннїя: грѣшенѣ есмѣ члѡвкѣ. но надѣюса на милосердїе. ст҃го великаго стр(с)тотерпца х(с)ва геѡргїа (1489 *Чет.* 81 зв.); При томѡ просимѡ... ижѣ бы ваша милость рачиль ласку и милосердїе свое господарьское учинити и того дѣяка священникомѡ совершити (Київ, 1563 *АЮЗР I*, 153); мил(с)рдїе и ще(д)роты чи(н)те ка(ж)ды(м) блїжнемуо своемѹ. вдовы и сироты. и прихо(д)на и оубога(г) не наси(л)ствоуйте (Львів, 1585 *УС* № 5, 241 зв., на полях); прѣто крѡлю порѣда моѣ нехайса тобѣ подобѣетѣ. грѣхи свои, мїлостынами ѡ(т)кѹпи, и неправости твои милосе(р)дїемѡ на(д)

оубѡгими (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); *miseriordia*, милосе(р)дїе, щедрота (1642 *ЛС* 270).

3. (*вияв Божої милостї*) милосердя: похвалѣмо и величаємо. Што (ж) на(с) великаѡ. и многаѡ мл(с)ть бж҃ья. милосердѣе его несказанное. и безчисленное. што жѣ нѣтъ конца (1489 *Чет.* 326); кто ед'но з вѣрны(м) ср(д)це(м) взове до мл(с)рдїа его. и розмножи(т) и ро(з)шири(т) в не(м) вѣроу... //... ѡко то в' ты(х) ст҃ых оученикохѡ... розшира(л) (Львів, 1585 *УС* № 5, 179 зв., на полях); кдыжѣ гѣ бѣ з милосердіа и з ла(с)кы свое(и) ст҃о(и) ѡсобливе хотѣчи законѣ нашѣ ст҃ы(и)... в ты(х) наши(х) страна(х)... ѹкрѣпити зослати на(м) рачы(л)... пастыря нашего зверхнего (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 102); ѡ(т) то(г) часѣ та(к)же е(с)ми на(с) гѣ бѣ з милосердіа свое(г) бѹде(т) рачити в добри(м) здравю ховати: пови(н)ни бѣдемѹ (!) ст҃ои црк҃ви... слѹжити (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); Змїлѹйтеса вѣ котѡрыи ещѣ есте есте нѡ свѣтѣ, на котѡро(м) мѡжете мл(с)рдїа достѹпїти, поневажѣ, Мл(с)тї Г҃на испѡлнена е(ст) земля (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Котѡрого Мл(с)рдїа Бѡзскогѡ вдачными бѹдѹчи, прилѣжнѡ всегда,... Г(с)да молїте (Київ, 1648 *МІКСВ* 347); **для милосердія (милосердія) Божого** — на милїсть Божу: Для милосердія Божого, прошу: чытайте писма свѣтыхѡ отецѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А такѣ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васѣ: не вѣрте тымѡ плеткамѡ (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

◊ **братство Милосердія (милосердія)** — Братство милосердя: А такѣ отозвавѣшисе певные особы... ремше кгрѣцкое, умысливѣши мети... и в томѣ месте Луцкомѡ братство Милосердія,... тот шпиталь... в...

объмышливане побожное вечно подали (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* I/VI, 475); братство церковное, братство милосердіа, при церкви Воскресенія Христова ринковой, в мѣсти Немировѣ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

Див. ще МИЛОСЕРДЯ.

МИЛОСЕРДИЙ *див. МИЛОСЕРДЫЙ.*

МИЛОСЕРДИЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЕРДИЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЕРДНЕ, МИЛОСЕРДЪНЕ *присл.*

1. Милосердно, співчутливо: шнь теды... зельжи(л) и посромоти(л), не дбаючи нѣ на фѣ(н) дѣшъ, ни на шобы, а не то(л)ко самъ, але и жона, наве(т) и дѣти его, которіе слова братіа не казали писати в книги, шанѣючи яко брата и милосе(р)дне са з ни(м) шбходачи (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3).

2. Милостиво, ласкаво: А тело мое грешное, бѣдь которыи хрестіанинъ, або панъ Татаринъ, въ землю где погребеть, за то емѣ маю надею въ ласце Бозской, ижъ Богъ милостивый милосердѣне заплатитъ (1577 *АС* VI, 71).

МИЛОСЕРДНИЙ *див. МИЛОСЕРДНИЙ.*

МИЛОСЕРДНИЙ, МИЛОСЕРДНИЙ, МИЛОСЕРДЪНИЙ, МИЛОСРЪДНИЙ, МИЛОСЕРДЪ *прикм. 1. (який виявляє милосердя, схильний до добрих учинків)* милосердний: Але вы... позычайте не чекаючи с того зыскоу жа(д)ного... Една(к) са не вѣмовишь абы(с) не мѣль быти мл(с)рдны(м), и добротливы(м) противъ кáждому (Львів, 1585 *УС* № 5, 268 зв.); а(н)тіхристъ... зспѣр'вѣ спо-

кó(и)ны(м)... и розѣ(м)нны(м) (!) чѣсты(м) и милосѣрдны(м), облѣ(д)не бѣде(т) са покá зовати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 65); Бѣдмо та(к) мл(с)рдными яко тыи мѣщане котóры(х) много было (Височани, 1635 *УС* № 62, 102); *misericors*, милосе(р)дни(й), щедри(й), мило(с)тивий (1642 *ЛС* 270); Бѣдетъ ли взывáль до мене вѣслѣхаю егѣ бóмъ е́сть милосѣрдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100);

(викликаний, зумовлений милосердям) милосердний: Подобенство о десатихъ девицахъ. и платѣ пѣнежно(м). о дѣни соу(д)номъ, И о оучин'кахъ, милосрѣд'ныхъ. И о послѣднемъ соудѣ, глава, двадесать, патва (1556–1561 *ЛС* 104 зв.); о школных науках промышляти, и милосердных учинках, яко найпилней, хрестіанско и спокойне, в притомности духовника братского... которого зараз подаем и залецаем их мил.,... протопопу нашего Немировского, литургию Божию отправовати (Браслав, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); Ѣчинки милосѣрдные сѣть двоáкїе: едны котóрыеса стагають до тѣла, а дрѣгїе до дѣши (Львів, 1646 *Зобр.* 69); тыи грѣша(т) котóрыи... в' пáнствѣ и збытн(х) жáрта(х)...., а не в' набóжныхъ и милосѣрдныхъ оучинкахъ день стый трáвать (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

2. (який виявляє милість, ласку) милосердний: милосердъ бо есть. не токмѣ ш(т)поускаеть прегрешѣннѣ наша. но и шбрѣчѣннѣ жизни подае. блгода(т) стго дѣа. (1489 *Чет.* 313); а если Богъ милосердний одаритъ насъ дѣтками, и // дѣтямъ нашимъ того не искати, а ни нашому роду и племени...., што записано къ Божьей церкви (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45–46); а хто бы мѣ(л) тую книгу порѣши(т)... росу(д)

са со мною пере(д) милосе(р)дни(м) б̄го(м) на шно(м) свѣтъ (Дермань, 1538 *Перетц* 108); где мы ѹбоги(и)... б̄гомолѣ(ц) г̄(с̄)дрьски(и)... покорне проси(м)... абы в̄ша мл̄(с̄)ть рачили ихъ ку м̄рова(н)ю то(и) цр̄кви... започичи што кому б̄гъ мл̄ср(д)ны(и) на се(р)цѣ положи(т) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Бог милосерднѣй з доброты своее обдаровати мене рачил (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 283); Протож того Отца Сыну его единородному власного Отца нашего милосерднаго маемо зънати..., любити и славити Его (Вильна, 1600 *Катех.* 12); З выс̄окости Н̄ба, якъ мл̄(с̄)рднѣй зыш̄оль. И тоу на землю до насъ понижен̄ы(х) приш̄оль (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 67); Ѡ хр̄(с̄)т̄іане мои в̄рныи по(д)даныи,... не спротивляйте са оуст̄ава(м) мои(м) не соу(т) та̄жкїе, есте(м) лагоднѣй, есте(м) ѡ мл̄(с̄)рднѣй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Тои мл̄(с̄)рднѣй пань и н̄иѣ призритъ мл̄(с̄)тивш на смирен̄ное и щирое покаан̄їе ва̄ше (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909);

(який свѣдчить про милостиве, ласкаве ставлення) милосерднѣй: А егда сїе исправите; чаю на мило(ст) Бж̄їю, ѡко призри(т) на на(с) паки милосердны(м) око(м) и бл̄гоч(ст)їе н̄ше въ(з)двигне(т) (1599–1600 *Виш.Кн.* 199 зв.); И врата твои за̄вше д̄нь, и но́чь, не б̄д̄утъ затворены... поистин̄нѣ тыи ст̄ыи врата, мл̄(с̄)рдныи, тр̄їипост̄асного б̄ж̄(с̄)тва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43).

3. (сповнений милости, ласки) милосерднѣй: Прото (ж) мы брат̄їа милаа слышачи таков̄и ласкав̄и а мл̄(с̄)рдныи об̄(т)ницѣ ш(т) избавителя нашшего іс̄ х̄а по(д)вигнѣмоса и мы тепл̄ѣ горячю в̄р̄ѣ проповѣдати (Чалгани, 1603 *УС* № 78, 50 зв.); чек̄ае(т)

па(н) жебы са на(д) вами зм̄ловалъ, ва(м) перебачаючи, и для тои прич̄ины частокро(т) в̄ писмѣ ст̄омъ долгаа терпливо(ст), и милосе(р)днаа несквапливо(ст) ѡкъ сестрычки са згажають (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); где е(ст) шнаа покора с̄на б̄ж̄го... г(д)е е(ст) его мл̄(с̄)рднаа мов̄а (поч. XVII ст. *УС* № 256, 7 зв.); чиню ведомо... иж кгда Богъ всемогущий, з воли и милосерднаго декрету своего, на мене час смертелный допустити... рачит, душу мою гриш̄ную въ Его насвятише руци поручаю (Руда, 1646 *ПККДА* 1-1, 82).

4. У ролі ім. (той, хто виявляє милосердя, схильність до добрих учинків) милосерднѣй, -ого: бл̄(с̄)вени мл̄(с̄)рдныи, бо и шни помилувани б̄ждж(т) (1556–1561 *ПС* 30 зв.); ѡ(к) са б̄жде могль остати добры(и) зо злы(м). ч̄исты(и) з неч̄истымъ покорны(и) с пышны(м) т̄их̄и з гн̄євливы(м) милосер(д)нѣй з шкроутны(м) (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 113, на полях).

Пор. МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ.

МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (який виявляє більше милосердя, схильності до добрих учинків) милосерднѣйши: Ѱи,... лизали стр̄ѣпы ег̄ш: милосерднѣйшими и ласкав̄шими Ѱи, жебраков̄и б̄дном̄ѣ стават̄са (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 598).

Пор. МИЛОСЕРДНЫЙ.

МИЛОСЕРДЪ *див.* МИЛОСЕРДНЫЙ.

МИЛОСЕРДЪЕ *див.* МИЛОСЕРДЯ.

МИЛОСЕРДЪНЕ *див.* МИЛОСЕРДНЕ.

МИЛОСЕРДЪНЫЙ *див.* МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ.

МИЛОСЕРДЫЙ, МИЛОСЕРДИЙ *прикм.* (який виявляє милість, ласку) милосердний: г(с)и мл(с)рдны. прими сню послѣднюю мою мл̄твѹ. и застоупи всакого вѣрно(г) хр(с)тъянина (1489 *Чет.* 87 зв.); со страхомъ и с теплыми слезами. со въздыханьемъ оумолѣмъ мл(с)рдого ба. и мно(г)тѣрпѣливаго. и не оузримъ его ст̄ое мл(с)ти. (Там само, 218 зв.).

МИЛОСЕРДЬЕ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЯ, МИЛОСЕРДЕ, МИЛОСЕРДЬЕ, МИЛОСЕРДЬЕ, МИЛОСЕРДА, МИЛОСЕРЬДА *с.* 1. Милосердя, співчуття; змилювання: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердя, где мя застанут с тым листом, был бых ви-нен, платити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); вспомани (ж) собѣ якоую чинити маешь емоу поцтивость, и мл(с)рда мѣти до него (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43); щедраю, или състраждѣ: литость показѣю, злитовѣюса, милосерда показѣю (1627 *ЛБ* 143); панове брата обачивши прозбѣ пана константого покорнѣю унижонѣю. але ижъ милосердѣ братерское постѣпило позволили емѣ того до оногo часѣ... почекати (Львѣв, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); положи рѣкѣ твою под' бедро мое. и оучинишь, мнѣ милосердье и правдѣ, же бысь мене не погрѣблѣ во Єгѣптѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 75); **безъ (без) милосердя (милосердья, милосердья, милосердья)** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: а кгда уже постреленый на землю палъ, окрутне, нелютостиве,... без вшелякого милосердя... мало не въ штуки зъсекли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); а гдибы и на дрѣги(и) ро(к) которы(и) з на(с) не прибы(л) и присяги вчи-

нити не хоте(л) таковы(и) кажды(и) бе(з) милосе(р)дѣа з столици скине(и) быти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); безъ вшелякого милосердѣа въпродѣ самъ якъ Бокгуцький тою жъ небожъчика Миколая Кренътовского... шаблею пхнулѣ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); А прото, абы... Твоя Милость... тых злодеев,... безъ жадного милосердѣа... карал (Петрѣв, 1538 *АС* IV, 132).

2. Милість, ласка; благодіяння: Щедраю, щедраю, злитовѣюса, милосердье чиню, гоине даю (1627 *ЛБ* 159); прошу (ж) ва(с)... абы е(ст)е ставили тѣла ваши на шѣру... прис(м)ну(ю) богу... а которы(и) чини(т) милосе(р)дье жебы з охотою (II пол. XVI ст. *КА* 282); и рачиль бы въ томъ ему ласку и милосердье свое господарское вчинити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: естли бы па(и) бо(г) з милосе(р)дѣа своего светого дале(и) живота моего ш(т) тое хоробы моее пробавити не рачи(л) дѣа моего порѣчаю бѣгѣ во тро(и)цы единому (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); бѣ што стою пре(д) тобою щбогѣй нагѣй, ласки жадѣючи, и мл(с)рда взываючи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45); великаа Бозскаа добротливость есть и мл(с)рд'е (Київ, 1627 *Тр.* 620); Затвердѣлое ср(д)це мое ра(ч) змакчѣти, Посѣхомъ милосердѣа ра(ч) в него вдѣрити (Львѣв, 1631 *Валк.* 8); Прѣто плачливый гласъ в' Нбо подношѣ, А тебе ш(т)-че стѣй в Мл(с)рда прошѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 20); тепе(р) теды яко прудко манифе(с)тансѣ з милосе(р)дѣа бо(з)кого з рукъ неприяте(л)ски(х) из везеня уво(л)нены(и) зо(с)тавь... ш таково(и) згубе свое(и) шпо-

ведалсе и ѡ(с)ве(д)ча(л) (Житомир, 1650 ДМВН 210).

◊ **братство милосердыя** — Братство милосердыя: А такъ штозвавшисе певные ѡсобы... Ѹмы(с)ливши мети прикладомъ брацтвъ инши(х) и в томъ месте нашо(м) лѹцкомъ брацтво милосердыя. А за ты(м) поды(и)мѹючися ѡбмыслити заложенье и збѹдованье порядное того шпитала (Варшава, 1632 ПВКРДА I-1, 4).

Див. ще МИЛОСЕРДИЄ.

МИЛОСЕРДСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (бути милосердним) милосердствовать (над ким): А если той вѣкъ кривавый преше(д), але памать егѡ; нехай бѹде при насъ навѣки, абѹсмо мы; не мср(с)твѡвали з неѡвѣрными поганы, такъ же и з геретиками (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

МИЛОСЕРДЬЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЕРДА *див. МИЛОСЕРДЯ.*

МИЛОСЕРЪДИЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЕРЪДИЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЕРЪДА *див. МИЛОСЕРДЯ.*

МИЛОСЕРЪДИЄ *див. МИЛОСЕРДИЄ.*

МИЛОСЛОВЧАНЕ *мн.* (мешканці Милословчан) милословчани: а при насъ были люди добрые на имя Калегныкъ... а Яковъ Гуторъ кузнецъ з мѣста Кіевского, а четири Милословчане (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 159).

МИЛОСНИКЪ, МИЛОСНЫКЪ, МИЛОСТНИКЪ, МІЛОСНИКЪ *ч. 1.* Прихильник, прибічник, сторонник: князь ѡстрожкін, воевода кіевскій оумерь, и похованъ оу ѡстрожѣ того же рѡкѹ котѡрыи бѹлъ великій

мл(с)тникъ набженс(т)ва крѣцкаго (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); гѣ нашъ іс хс всакими повѣстами и вжкладо(м) оусты своими свои(х) милосныко(в) наоуча(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 83 зв.); за прихильнымъ и оупрѣимы(м) ѡбмышлеваньемъ его кнѣжацкое мл(с)ти іако милостника вѣры стое вѣсточное. кошто(м) и накладо(м) его мл(с)ти, іако пре(д) тымъ иншіе книги,... дѡбре справлена (Острог, 1606 *Нал.Мол.* 3 зв.); мѣло(с)ни(к) восточнаго православия пре(з) п(н) фере(н)ца кравца даль на це(р)ковъ чи(р)воны(и) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2).

2. Прихильник, шанувальник: котѡрый, григорій милосникъ Славы рѣм'ской, и вызнанья ихъ наслѣдовца,... вше(д)ши в' црковъ, на мѣстцѹ патрїаршо(м) ставши оповѣдал'са бѹти патрїархо(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 52 зв.); на(и)ѡсобли(в)шій мѣло(ст)ни(к) науки кв(р) гаврїи(л) Дорфееви(ч), котрого за пора(д)цѹ и помо(ч)ника... можете мѣти, анѣ бовѣ(м) що са тыче(т) наукъ способнѣ(и)шого до поратована в ни(х) можете собѣ мѣти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); онѣ... молчати постановѣлъ... //... розѹмѣючи іжъ раднѣй, и лѣпѣй єст' жебы того тѣмъ часомъ шкодою набавлени бѹли пѣлныи дѡбрыхъ рѣчїи милосники, котѡрымъ снать прѣз' молчанье бѡрзѣй пожитѣчнымъ мѣлъ бѣсти (Київ, 1627 *Тр.* 558).

3. (*палкий прихильник*) ревнитель: Пода(и) ныне рѹкѹ помощи... до на(и)вышша(го) ѡборо(н)ци цркве(и) бжїи(х) и покою посполитого милостника на(и)асне(и)шаго жиктмо(н)та (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); А правда, пане Оилялете, же-мѣ ты тутъ, іако заеца,

выткнуль. Чи годилося тебе, милосникови правды, яко ся (имъ) менуемъ, такъ великие и поважные слова минати? (Вільна, 1599 *Ант.* 737); такъже и накладомъ на то милостникъвъ розмнижѣнѣа хвалы Бжеи людий зацныхъ, оуймоватиса бждемо (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 445); Ревнитель:... милостни(к) горливый, наслѣдѣвца (1627 *ЛБ* 108); а то взглядом того, же славное помети зошлый его милость пань Адамъ Ирсуль Рудецкий... кошть вшелякий и накладъ на тую друкарню давати, яко милостникъ хвалы Божое, приобещал (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 65).

4. Добродійник, доброчинець; покровитель: Што все хочѣ мѣть по сынсхъ моихъ, абы..., ѡкъ... церковей Господнихъ милостниками, такъ ближнихъ своихъ, звлѣща неимѣщихъ выживсѣна своего, любительми были (1577 *AS* VI, 81); Если комоу слѣшнѣй, ѡкъ тобѣ, жалъ ш(т)крити, Если комоу пристѣйнѣй бѣль свѣой ознаймити. Шпрочь тебе презацный Лѣтинский Адаме, Милос(т)никѣ слоу(г) церковныхъ, намъ ласкавыи Пѣне (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); в' томъ Бгоспасѣемомъ градѣ Львѣвѣ странствѣючи... // ш(т) горливого милостника всѣх' дѣховны(х),... добродѣйствѣ дозналем' (Львѣв, 1631 *Волк.* 2-2 зв.).

МИЛОСНИЦА ж. 1. (палка прихильница) ревнителька: если Мѣтка Црковъ, бѣдѣчи дѣтѣкъ свѣоихъ спсѣнѣа найгорлившею милосницю, радить и напоминаеть (Киѣв, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.).

2. Покровителька: абове(м) са(м) то его К(р)м бачити можетъ и(ж) светою справе(д)ливо(ст)ю ѡко милосницюю Божеоу вси кро-

ле(в)ства... стоять и помножаються ѡко на кгру(н)те мощно(м) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6).

МИЛОСНИЧОКЪ ч., *ірон.* Поклонник, прихильник: О, мое милые верные милосничѣкове духовенства вашого! Мають вамъ за што дяковать духовные ваши: вже ихъ радшей не обѣмавляйте, а не адѣймуйте только того, чо госте имъ не дали! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

МИЛОСНЫКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ**.

МИЛОСНѢЙШИЙ *прикм. в.ст.* Миліший: и не нашли сто(г) тѣла (с)го. г(с)ь бо бѣ вза(л) // его живого с тѣмъ. оу цркъвѣ стую. милоснѣиши бо. оученикъ с(г) мѣтвами. стого івана бгослова. х(с)с бѣ помилуи на(с) вѣвки вѣкомъ (1489 *Чет.* 195-195 зв.).

МИЛОСРЪДНЫЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ**.

МИЛОСТИВ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВЕ *присл. 1.* Милостиво, прихильно, доброзичливо: Велеможномѣ князю, панѣ, а панѣ моемѣ милостивомѣ, мнѣ шсобливе, а милостиве ласкавомѣ, князю федорѣ... Санкѣшковичѣ (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Ясневельможный пане, пане а прѣтелю, мнѣ милостиве ласкавый! (Дубно, 1575 *АСД* IV, 16); Прѣими мѣ(с)тиве: оусогѣблѣннѣный (!) Талантъ; недостѣйногѣ рабѣ твогѣ, къ вѣчной слѣвѣ и хвалѣ; имени твогѣ прѣстѣ и чѣдѣвногѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 169 зв.);

милостиво, благодѣйно: за што покорне прошѣ Вашѣ Милость, моего милостивого пана, а штца, абы Ваша Милость, ѣлиговавши са... рачиль мнѣ ласкаве, а милостиве допо-

магати и радити (Турійськ, 1564 *AS VI*, 244); такъже мамъ зѣпольнѹю надѣю и его мл̄(с)ти Кн̄жти Ко(н)ста(н)тинѹ ижъ тоє потомство мое маючи в милостивомъ выхованью своемъ... шномѹ потомствѹ моемѹ ласкаве и милостиве доховати розказати бѹдетъ рачиль (Миленовичі, 1581 *ЖКК I*, 197); А поко(р)но в̄м(с) вша(ст)ки(х) прошу проси(т) господа б̄га за го(с)подаря и за мене грѣшного Абы мило(ст)иве и ла(с)каве ще(д)робливе ш(т)правили яко на(и)пру(д)чи(и) справу нашу (Ясси, 1627 *ЛСБ 436*, 2 зв.).

2. Те саме, що милостиво: Змилоуйса надо мною милостиве Гї̄ где а не естъ есми достоинъ станути пре(д) маистато(м) твоимъ (XVI ст. *УИ 1911/2*, 74).

Див. ще **МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВИ *присл.* Те саме, що милостиве у 1 знач.: Хотящій же прочитати и преписовати сїю книгоу мл̄(с)тиви и незазорливи молимса мы (Львів, 1585 *УЄ № 5*, 1 тит.).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ, МИЛОСТИВО**.

МИЛОСТИВИЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВИЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВНО *присл.* Те саме, що милостиво: Сін двѣ мои вѣрного вашего королевского величества слуги, желанія, ежели рачить и наймилшимъ дѣтемъ своимъ по собѣ милостивно прикажешъ учинити..., то и панованіе ихъ... въ тишинѣ и... покои завше будетъ (1622 Київ, *АЮЗР II*, 73); Тои мл̄(с)рдный панъ и нѣ прїзритъ мл̄(с)тивнш на смиренное и шїрое пакааніе, ваше и презъ недо-

стоинство мое подасть вамъ прощеніе преступленіемъ вашимъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909).

Див. ще: **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВНѢ *присл.* Те саме, що милостиво: подобающѹю милостыню во бл̄говременную помощь получитьи ш(т) ва(с) бл̄гоч(с)тивы(х) христїанъ. при(и)мѣте милостивнѣ моленіе наше, да и ва(с) б̄гъ помилуетъ (Львів, 1592 *ЛСБ 198*); А намъ нехай фарѹеть мл̄(с)тивнѣ, прѣчее живота нашегш теченіе скочати в' мїрѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 946).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО**.

МИЛОСТИВНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Милостивїший, милосерднїший: а мл̄(с)тивнѢйшій чл̄колюбнѢйшій і и(н)шїи показѹю(т)са лѣпшїи проти(в)ко того // оубогого нѣжли багатыи (XVI ст. *УЄ № 31*, 209–209 зв.).

Пор. **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВО *присл.* Милостиво, ласкаво: Панъ докторъ... о всемъ томъ можетъ ретелне словесно донести вашему величеству, если ваше найяснѢйшее величество рачить его о томъ спытати и милостиво послухати (Київ, 1622 *АЮЗР II*, 73).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ**.

МИЛОСТИВѢ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ**.

МИЛОСТИВЫЙ, МИЛОСТИВИЙ, МИЛОСТИВИЙ, МИЛОСТИВ, МИЛОСТИВѢ, МИЛОСТИВѢ, МИЛОСТІВѢ *прикм. 1.* (який виявляє милість, схильність до мило-

сердних учинків) милостивий; прихильний: прото (ж) брата не боу(д)мо гневливї але боу(д)мо мл(с)тїви. и не держѣмо гнѣва въ ср(д)ци своємъ (1489 *Чет.* 19 зв.); и за то покорнѣ прошу и чоломъ бью, абы ваша милость рачиль до мене слуги и богомольца своего ласковъ а милостивъ быти (Київ, 1559–1567 *АЮЗР* I, 146); ѿ(с)не ш̄с̄ц̄оного ве(л)можно(г) ко(н)станѣтина Конѣста(н)тиновича, княжате ш̄стро(з)кого,... ш̄боро(н)ци на(м) м̄л̄т̄ивого и всѣ(х) п̄новъ хр̄тиа(н)ски(х) просимъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); праведен буди и истинен,... щедръ и милостив, нищим кормитель,... скорбен грѣха ради, весел о Бозѣ (Вільна, 1600 *Катех.* 81); м̄л̄остивъ боудь и ты до свои(х) по(д)даныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 143); Бл̄годатель, ѣ: Добротлївы(и), щодрый, ласкавыи, м̄л̄(ст)ивы(и) (1627 *ЛБ* 162); *misericors*, милосе(р)дни(й), щедри(й), мило(с)тиви(й) (1642 *ЛС* 270);

(який свідчить про милість, милосердя) милостивий: а тым ниже ш̄писаным ш̄пекѣном ш̄бронцами быти, за котороюбы (!) ш̄ни милостивою ш̄бороною. Вашей Королевскей Милости могли ш̄статочнѣю волю мою сполнити и досыт ѣчинити (Острог, 1539 *АС* IV, 209); Се азъ гедишнь Болоба(н) епископъ галицкии Лвовски(и) и каменѣца подо(л)скаго: Мл̄твы моя залецаю до м̄л̄(с)тивоє ласки в̄ш̄оє м̄л̄(с)ти (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); бы(л) протївень ѣставомъ с̄того григорїа, такъ и(ж) из гнево(м) того ѣживаль кгда кт̄о его цно(т)ливє а м(л)стивє ѣчїньки в̄спомїна(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); П. Алєѣанде(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивої промоцїи свосї таковыє схаци атентовати и

ш̄бсылати (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); записую за працу и за сорокоустъ; абы з мило(с)тивоє свое[є], с ла(с)ки своеє за душу мою гриш̄ньюю ш̄(д)правили пя(т)десять золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. (який виявляє милосердя, ласку) милостивий: ино ѿ дарѣю... по своем животѣ тое имѣньє... городничомѣ троцкомѣ... и его дѣтем, которы же бѣдетъ мѣти с панєю своєю з ласки м(л) своєю з ласки м̄(и)л̄(к)о(с)т̄(и)вогo б̄(о)га (Луцьк, 1506 *АС* I, 132); [А] заты(м) прише(д)ши Іуцифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу с̄томоу,... почали з̄нимати тѣло Іс̄ово съ кр̄(с)та, нашего м̄л̄(с)тивога из̄бавителя (XVI ст. *УС Трос.* 80); Али сокогѣме ся, братя мои, што бы на насъ милостивый Бг̄ъ не (пу)стивъ казни злыи (XVI ст. *НС* 215); бѣ ш̄(ц)на(ш)... грѣшны(м) же скорїи е(ст) помощни(к) и мило(с)тивъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 2 зв.); Навернѣмуса до Г(с)да Бга... Понєва(ж) м(л)с)тивъ єсть и щодроблївъ, долготерпелївъ и многомилостивъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 65); А тебе м̄л̄остивога ш̄(т)ца своєгѣ прошѣ. Избави дѣшѣ мою, А невѣлницѣ своєю (Чернігів, 1646 *Перло* 22); А мнѣ ш̄ Г(с)пже моа бѣди за то м̄л̄(с)тивоа моа патрѣна, и Вѣ всѣхъ бѣдахъ мойхъ ш̄борѣна (Там само, 39); **милостивимъ богомъ просити див. ПРОСИТИ;**

(який свідчить про милосердя, ласку) милостивий. ◊ **всевидуще милостивє око див. ОКО; подати милостивую руку див. РУКА.**

3. (*шанобливий епітет*) милостивий: Приказаньемъ господаря нашего милостивога Александра, короля полского и великого князя литовского (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); мы..., послы г(с)п(д)ра нашего

милостивого, івана богдана воєводи, бжїєю мл(с)тїю, г(с)п(д)ра землі мо(л)давскої (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Мы... ш(з)на(и) муемъ си(м) листо(м) наши(м) и(ж) што ѿсне велможны(и) панъ павель сопега... ште(ц) нашъ мл(с)тивы(и) беручи за себе в малженство матку нашу... взѡ(л) по... матце нашо(и) посагу певную суму (Милейчичі, 1574 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1838, 1); тогды... кнѣжа костє(н)-ти(и) шстро(з)ски(и) па(и) и добродє(и) мо(и) мл(с)тивы(и) потомство мое в милостивое выхованье до себе взати рачить (Милянвичі 1581 *ЖКК* I, 197); До превелебно(г) в Хѣ, еѣ стлское мл(с)ти Кв(р) Іеремїи Тисѡро(в)ско(г) Сп(с)па Лво(в)ско(г), и про(ч)а, Пана Моѣго Милостивого (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); тѣю кнїгѣ... // з' нашої Тупографїи Вм(ст) нашемѣ Мл(с)тивомѣ Панѣ приписѣем' и офѣрѣем' (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.—4); Прена(и) до(с)то(и)нѣшему в Хри(с)тѣ... Петрѣ Могилѣ... воєводичєви землѣ мо(л)да(в)ски(х) пнѣ своемѣ мило(с)тивому МН. здорова ша(с)тѡ и до(л)голѣтнего повоженѡ вѣрне зычу и вѣншую (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.); тѣю Кнїгѣ преч(с)нѣ: подаю на свѣт'... а при тѣмъ и самѡгѡ себе въ борѡнѣ Ва(ш): К: мѡ(с): Пана и добродѣѡ моєгѡ милостивогѡ здари ми то Панѣ Бѣгѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 6 нєнум.);

(у формулі звертання): Милостивѡѡ, нааснїшаѡ господарини кнѡгини (Степань, 1544 *AS* 412); Милостивый княже, воєводо Кїевскїй, пане а пане нашѣ милостивый! (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); Вс(л)можны(и) мл(с)тивы(и) пане гє(т)манє Мо(л)да(в)-скы(и) пане и добродєю нашѣ мл(с)тивы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); Преосвященный

въ Бозѣ велебный и намѣ милостивый и велце ласкавый Господине Отче митрополите (Осм'яновка, 1629 *КМІМ* I (дод.) 370); Нааснѣ(и)ши(и) вельможны(и) и преславны(и) прѣу моско(в)ски(и) а намѣ вельце милостиви(и) пане и добродѣю (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(у звертання до Бога): Ино, милостивый господару, новая и неслыханая речѣ овечки [овечки] на пастыря жалуются (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); А ижѣ а нєндзный злота и срѣбра нѣ маю, Ото чѣмъ могоу тѣмъ та, Панє мѡй витѡю: Панє Милостивый, и Ш(т)чє превелѣбный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

4. У ролі ім. (той, хто виявляє милість, схильність до милосєдних учинків) милостивый, -ого: Христа, Збавителя нашего, словеса,... насѣ наѣчають: «благословєни милостивии, тѣє помиловани бѣдѣть» (1577 *AS* VI, 80); Блѣжєни бо мїлостивїи ѡко тїи помиловани бѣдѣ(т) речє гдѣ (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); Тѡ бовѣ(м) єсть справєдлїваѡ заплѡта и нагорѡда,... мїлостивым' заплѡтити и нагородити мїлостю (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 49); Ісус Христос: и в' тѡй бѣтности бш(з)кой, нєш(т)стѣпнѡ и нераздѣлнѡ. Нєш(т)стѣпнѡ нѣдра Ш(т)ча; сѣше(д) мл(с)тивый на сп(с)нїє наше (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

◊ милостивые ноги див. **НОГА.**

Пор. **МИЛОСТИВНѢЙШІЙ.**

МИЛОСТИВЪ див. **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИНЯ, МИЛОСТЫНЯ, МИЛОСТЫНА, МЫЛОСТЫНА ж. I. (матеріальний або грошовий внесок; дар) пожертва: Выстерѣгайтєсѡ, абы єсте не дѣлали

мл(с)тынѣ ваша пере(д) люд'ми. да не бждете имноувѣдани(1556–1561 ПС 35); бг̃ь премл(с)-тивы(и)... стократицею да ш(т)да(ст) и ш(т)-плати(т) ра(д)стию ве(ч)ною во ца(с)твии его с(т)ом нб(с)но(м) и ш(т) му(к) ва(с) всѣ(х) вѣчны(х) да избави(т) правосла(в)ни(х) хр(с)-тиа(н) творащи(м) споможение и мл(с)тыню сты(м) бжи(м) црк̃вамь (Стратин, 1565 ЛСБ 39, 1); Состависа школа... велики(м) стараніс(м) и накладо(м), и пїлностью Мещань лво(в)ски(х)... И мїлостынями всѣ(х) православныхъ хри(с)тиань (Львїв, 1587 ЛСБ 87, 1); Манастырь... справова(н)емь... и шафова(н)емь и мїлостынями ктїтв(р)скими ихъ наклады властными ўкрашенны (Берестя, 1590 ЛСБ 143); Непристойнаа е(ст) ре(ч), з раслаблены(м) о мѡцы з' слѣпы(м) ш свѣтъ з разбѡйнико(м) ш покою и згѡдѣ,... з драпе(ж)-цею ш мл(с)тынѣ,... роковати (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); то милостыня, дана на потреби церковные, которое на що иное травити не годится (Львїв, 1605–1606 *Перест.* 29); звонницу, которую мыслилемь... муровати,... и южъ и муляру Петру Нѣмцу... на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемь (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408); хра(м) стго... Геш(р)гиа... шбнаже(н) изо съкрови(щ),... паче же и мы всячески(х) веще(н) архиере(н)-ски(х) лышени. понѣ(ж)дени есмы мл(с)тиня ў стра(н)ны(х) блгочестивы(х) хртїа(н) просити (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

2. (подавання, пожертвування убогому) милостыня: творѣте милостыню нищимъ. тоу бѣдоу(т) сокровища ваша в нѣсѣхъ, аще дасте нищимъ на нѣси шбращете (1489 *Чет.* 295 зв.); А коли са шнѣ приближоваль до

їер(с)лима. слѣпецъ единый слѣпыи сѣдѣль на поути. и просиль милостынѣ (1556–1561 ПС 302 зв.); Не гадай, хрестіанине, ажъ лише сими мѣстьма дѣлы и мило(с)тыневъ, што чинять праведніи изъ голодными и голыми,... судити иметь свѣтъ увесь (XVI ст. *НС* 10); блаженѣе есть давати, нежели взимати, бо мылостына зъ добримы дели и на страшномъ, а нелицемѣрномъ сѣде Господа нашего бѣдетъ фалитиса (1577 *AS* VI, 81); але котрїй чл̃къ... тѣлѣ оугодіа не чини(т)... не даеть емоу зволе(н)ства коу грѣхоу..., а млтвами ко гоу боу слѣза(ми) шмывающе грѣхы свои и мл(с)тыню оубогымъ чиначи. таковыи сп(с)ть дш̃ѣ свою (к. XVI ст. *УС* № 31, 27 зв.); а пре(з) такы и(ж) маемо лѣ(з)ти скалоубины. а то пре(з) такыи, пре(з) по(ст) и млтвѣ и пре(з) мл(с)тыню до ўбогы(х) (Там само, 97 зв.); Милостыню шбфїте чини потребоўючимъ. абысь мїлость собѣ подыскаль ш(т) того, котѡрый е(с) на(д) всѣми крѡле(м). (Острог, 1614, *Тест.* 158) а то прїимїти по(ст) и млтвѣ и мл(с)тыню подавати оубогы(м)... ты(м) са маемо шмѣти,... а ш(т)родїтиса изновою ш(т) грѣха (1645 *УС* № 32, 69 зв.).

3. (вияв Божого милосердя) благодать: Вѣчный Боже, што есть просвѣтивъ отци наши померклыи, просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НС* 225).

4. (вияв жалостї) змилювання: Мл(с)ть: милосѣрдье: Лїтость, змилова(н)е, злитова(н)е, мїлостына, простына, проще(н)е, ш(т)пѣще(н)е (1627 *ЛБ* 63).

МИЛОСТІВЪ *див.* МИЛОСТИВЫЙ.

МИЛОСТНИКЪ *див.* МИЛОСНИКЪ.

МИЛОСТЬ *див.* МИЛОСТЬ.

МИЛОСТЫНЯ *див.* МИЛОСТИНЯ.

МИЛОСТЫНА *див.* МИЛОСТИНЯ.

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЬ *ж.* 1. (*добро-зичливе, привітне ставлення до кого-небудь*) милість: А хотечи шказати зычливую мл(с)ть... свою... панѹ федорѹ сенюте... тѹю сѹмѹ... сама доброво(л)не... ш(т)ступѹючи... тѹю сѹмѹ панѹ даю (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 19); О, даль бы то (Панѹ) Богъ: бысте тое хути и милости которую ку геретиком маете, хотя половицу ку Рымлянѹ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); пішемо до ва(с): абы слово а(л)бо напомнимана, и всюды до и(н)ши(х) хр(с)тіанѹ ш(т) насѹ прѣ(з) ва(с), подано было абы не шпорѹ(м)... црковные справы... справованы были, але в' мило(с)ти и покою... все ве(н)ць ш(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Кгдысмѹса для перенѹта и достатечнѹишен вѣдомости шста(в) старши(х)... до егѹптѹ шдали; бѹрзо са дивѹючи и(ж) на(с) з такою шхотою и милостю принѹто было (XVII ст. *Кас.* 79); **безъ милости** — без милѹсти: Чомѹ, видишѹ, Христѹсѹ речетѹ безъ милѹсти: «Пуйдѹте // выдѹ мене, проклятын, у муку вѣчную и неискончанную» (XVI ст. *НЄ* 12–13); А Жидове, швши Іса, свазали емоу роуки наза(д),... и почали его бити немл(с)твно..., вѹлочачи повѹрозо(м) за шю бѣ(з) жа(д)нои мл(с)ти (XVI ст. *УЄ Трост.* 59).

2. Милість, добродѣйство, покровительство: Абовѹмѹ то присылаѣ(т) тобѹ на шсвѣд-

чѣне милѹсти Прето хтѹй мило и ласкаве принѹти... подѹкѹешѹ панѹ твоѹмѹ (к. XVI ст. *Розм.* 22); Крѹль Вафалѣн'скій... в' звѹчаю бѹль положиль, часѹвъ пѣвныхъ свѣчѹ запѹленѹю По(д)данымѹ своимѹ высылѹти, на знѹкъ тогѹ, абы горячо(ст) мл(с)ти своѣи кѹ онымѹ вѹкон'терфѹтовѹти мѹгль (Київ, 1632 *Євх.* 292); жаловати милѹстною (милѹстною) (кого) *див.* ЖАЛОВАТИ²;

милість, благодѣяннѹ, милосердѹ: та(к)же нехай са не вымовлаѣтѹ жадѣнь кна(з) анѹ пнѹ и(ж) бы не мѹгль слоужити снѹу бѹжемоу. але нехай та(к)же чинитѹ мл(с)ть на(д) тыми котры(х) є(ст) много нагы(х) и немо(ц)ны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 59); а... зезнаваю... ижѹ винѣнь сорокъ либрѹ... котрыхъ мнѹ жи-ча(л) // для великои противко мнѹ милѹсти (к. XVI ст. *Розм.* 71–71 зв.); Блѹгѹстына: Добрѹтливѹсть, щѣдрѹблѹво(ст), лѹскаво(ст), мл(с)ть, дѹбрѹть, мл(с)рдѹе (1627 *ЛБ* 9); абыс'мѹ... до показѹна милѹсти кѹждѹмѹ члѹвкѹи прѹсачѹмѹ, были гѹтѹвыми, не пытѹючи хто єстѹ зѣмокъ, ѹбо чѹжѹзѣмецѹ, прѹѹтель, ѹбо непрѹѹтель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 645);

милість, змилуваннѹ, помилуваннѹ: Кгдыжѹ и того тотѹ же блаженый Павелѹ Апѹстѹль, вѹ послании своемѹ докладаѣтѹ; весѣла, ѹбо тиха датѣла любитѹ Богѹ, а сѹдѹ безъ милѹсти не сотворшимѹ милѹсти (1577 *AS* VI, 81); о проклаты(х) паноувѹ злы(и) слоуго, немилѹстивыи, и над оумрѹлы(м) мл(с)ти не маѣ(т), и не хотѹ(л) є(ст) ма оу мои(х) про(з)ба(х) выслухати (XVI ст. *УЄ Трѹс.* 78); Коли умерѹ богатый, погребли его у аду, та мучивѹ(ся) тамѹ, изѹ муку про-

сивъ милости, што бы Ла(за)рь перстомъ своимъ остудив языкъ ему (XVI ст. *НЄ* 148); ото(ж) хто выстоупоуетъ и(з) закона бжїа... кара(н) боуде(т) соудомъ бжїимъ а мл̄(с)ти на(д) такимъ чл̄комъ не покажетъ х̄с̄ сн̄ь бжїи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62); Прошенїе: Простына, мл̄(с)ть, попущє(н)є,... ш(т)пущѣ(н)є вѣстѣпкѣ (1627 *ЛБ* 103).

3. (глибока приязнь) любов: Милость брате(р)скаѧ неха(и) триваетъ Не запомина(и)те при(и)мова(н)ѧ гостє(и) (Хорошів, 1581 *НЄ* 245); И для ро(з)множенїа несправе(д)ливости, згасне милость межи мнѡгими... оумножа(т)са ззрости, неприязни, погорьшенѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); Все то милость вѧша приѧтельскаѧ перебачити мѡже(т) бо гнѣвъ дер'жати и вѧмъ то самѡмъ нѣчѡго не помѡжеть (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); а товѧрыши правдѡвыє,... живота своего для милости товѧрыское не жаловали (Острог, 1614 *Тест.* 142); Любѡвь: Милость, дрѣжество, приѧтельство (1627 *ЛБ* 60); П. Алєксандє(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивої промоцїи своєи таковыє схѧцки атєнтовати и шбсылати... колегами своими, абы пре(з) тыє зхѧдзки и рады бѣдоваласѧ межи братиѧми завше згода и мило(с)ть (Львѡв, 1642 *ЛСБ* 1043, 60);

(сердечна родинна приязнь) любов: А Х̄с̄... ре(к): Пр̄ч(с)таѧ м̄ти, дакоюю тобѣ з великою ла(с)ки и мтр̄ської мл̄(с)ти за тоє поц'тивоє а пи(л)ноє выхована (XVI ст. *УЄ Трост.* 50–51); А та(к) па(н) дя(т)ко мо(и) не хотєчи мене... ку жадно(и) шкоде приводи(т) а также (ж) хотєчи ми єго м̄(л) ласкавую мл̄(с)ть з себе... показа(т)... на то(м) застанови(ли) (Ляхівцї, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24); От стороны

поводовое умоцованый поведил. ижъ то... чинит, одно з щирое милости противко брата своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406); и ѧкъ дитѧ,... опѧтровати себе не оумѣеть, ѧле тѡлко до мѧтки ѡчи своѡ оборочѧеть плѧчѣчи, нимъ єго порѣшившиєса матерѡн'скою милост'ю вѡзметъ на рѣки: тѧкъ вѣрныхъ дѣши в'... Г(с)дѣ... надѣю маюють (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); ѧкш свѣдчитъ Сирахъ, мѡвачи:... сѣть кѣ оуподобѧню Бг̄ѣ и людем' згода братїи, милость ближни(х), и згода межи мѣжем' а жѡною (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

4. (сильна вѡдданїсть чѡму-небудѣ) любов: А видѧчи єго таковоюю горячую милость свѧтѣйшїй патрїархъ до церкви божєй, часто а часто єго навежалъ (Львѡв, 1605–1606 *Перест.* 27); Пана Ромѧна ѣжили панѡве... до ва(р)шавы єхати... гдє... рома(н) з мило(с)ти сыно(в)ско(и) кѣ цє(р)кви и послѣги своѡ для рєчи Посполитѡ(и) офирѣючи єхѧ(л) (Львѡв, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); ѧ тожъ тепєрь ижъ всѣмъ ѧвно... Мєчъ, Грѣты кѣ ш(т)чїзнѣ вѧшѣ кажѣть милость (Київ, 1637 *Соб. На г. Стєтк.* тит. зв.).

5. (интерес до чѡго-небудѣ) любов: и швше(м) трѣ(д)но(ст) ѧкобы ге(р)куле(с) ѧки(и) працею и стало(с)тїю звытѧжилє(с), зна(к) пє(в)ны(и) єсть мило(с)ти и вѡдѧ(ч)ности проти(в)ко наука(м) которыє є(с)м неѡда(в)но кошто(м) немѧлы(м) в Києвѣ фѣ(н)дова(т) рѧчи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2);

(внутрїшній, духовний потѧг до чѡго-небудѣ) любов: Котѡрѣю тѣды и ѧ найнижшїй в' правослѧвїи стѣмъ // кдѣ нерѡвно оныхъ бѡлшѣю, до вшєлѧкихъ шбрѧдковъ цр̄ковныхъ хѣть, и милость; до скѣткѣ, южъ за лѧскою бжѡю идѣчѣю,... на то(м) новошаслївомъ

дх̄овного Панова(н)а рокѹ оугладаю (Львѣв, 1642 *Бут.* 2 зв.–3); Лѣчь, любѣ не естем' Островѣдз в' той мѣрѣ; Єднакъ ми мѣлость кѹ ш(т)чѣстой вѣрѣ Котрѹю мѣсцѣ: на Крестѣвы ѳчи Даѣтъ помѳчи (Там само, 9 зв.);

(особливий потяг, прив'язаність до чо-го-небудь) пристрасть: и нѣк(д)ы збирѣти не перестѣне(т),... мѣлостью срѣбрьною зневоленый, блѣдѣйши(м) на(д) злото бывае(т), з великого прагнѣнья бога(т)ства (Острог, 1607 *Лѣк.* 127); и ѳный Хаганъ свѣрѣных' а не чловеѣи(х) бѹдѹчи шбѣчаевъ, а рѣчей лѣкомство(м) и збы(т)нею до срѣбра мѣлост'ю шпанова(н) ѹпомѣнки в' правдѣ приналѣ, а... посланцѣвъ нѣ з чѣмъ ѹтправи-ль (Киѣв, 1627 *Тр.* 660); Рѳдит'са ленивѣство з мѣлости збѣтней, рѣчей виѣшнихъ, и свѣта тогѳ рѳскошей (Львѣв, 1645 *О тайн.* 54).

6. (почуття кохання) любов: Жаденъ бовѣ(м) жаден' с ты(х) котѳрыє телѣсне мѣлѹють, бѣ тежъ и нѣзбытъ мѣлостью шпанѳвани тѣкъ до шлюбѣсници своѣе не палаю(т) ѡ(к) бѣгъ котѳрый прагне(т) збавѣ(н)ѣ наѣши(м) дѣшамъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); бо естѣ силна яко смерть мѣлость, а твердо яко пекло желанѣе (поч. XVII ст. *Песн.п.* 56); Рачѣнѣе: Зезволе(н)ѣ, любле(н)ѣ, хѣт', мѣ(с)тъ горѣчаа любѳвь (1627 *ЛБ* 107); Рсвновѣнѣе... оупрѣймаа и горѣчаа мѣлость, або гнѣвъ з мѣлости (Там само, 108);

(сильний фізичний потяг до особи проти-лежної статі) пристрасть: Проклятъ тотъ, котѳрый бы тыи книги чоль, а тые бы слова на похоти женѣски собѣ складаль. а оборочаль, запалаючи зъ нихъ кѹ нимъ въ мѣлость (поч. XVII ст. *Песн.п.* 49);

(вияв подружньої відданості) любов: И ку тому теж то на томъ тестаменти докладаю, иж... будучи в томъ малженстве светомъ з нею малжонкою моею и маючи ку себе... склонности и сердечную мѣлость, яко на малженский святой станъ приналежитъ... // двор мой... зо всимъ будованемъ... дарую (Єловичѣ, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64–65); што свѣте(ж) дотыче(т) самое тоє жоны... котѳраѣ... великѹю ѹчтиво(ст) и пово(л)ныи слѹжбы з мѣло(ст)ю стате(ч)ною ма(л)же(н)скою мѣне показывала... котѳро(м)... записа(л) всна три(с)та копѣ гроше(н) (Вѣнница, 1567 *ЛНБ* 103, 17/лс, 1943, 15 зв.); Повѣннисте при томъ шлюбѣ котѳрыє шдѣнь дрѹгомѹ чинѣти мѣсте, цѣло захѳвати, а найпѣрвѣй вѣзѣмнѹю малженскѹю мѣ(с)тъ (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 932).

7. (одна з християнських чеснот) милість: А заказано є(н) жебы не шкодили травѣ: то є(ст) вѣ(р)ны(х) котѳры(х) са вѣра зеленѣе(т) и цвите(т) мѣло(с)ю и справе(д)ливо(с)ю (XVI ст. *КАЗ* 619); Четвер'тоє мѣ(с)тъ щедро(ст) // добронравѣе, и добродѣте(л), слѣнечнага крѹга подобѣе носачи, всѣ(м) свою оутробѹ ко (з)милова(н)ю штвѳра(ти) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.–240); А до того часу шбецали є(с)мо собѣ пере(д) єго кнѣжа(т)скою мѣ(с)тъю пано(м) воеводѳю кѣе(в)ски(м) шди(н) дрѹгомѹ приѣзнь мѣлостъ хр(с)тиѣ(н)скѹю... захѳва(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); тѣкъже... и тоѹю жъ самоѹю, кѣды тогѳ потреба оукажетъ, в' омѣлкахъ ѡких' колвек', не з' ѳгѣды, ѣле з' мѣлости Хрыстиѣнско(н) перестережѣни бѣдоучи, єще справиѣи дѣстъ Бѣгъ напотомъ вѣдамъ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 445); А ѡкии (ж) то дѣры єго; ѡко Дѣхъ свѣтости, вѣры, // шбѣт-

ниці, мѹдрости, мѹлости мѹци, тѹхости,... Бѹазни Бѹей (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 246–247); и што томѹ рѹвнаа, же всѹхъ цнѹтъ хр̄(с)тїанскихъ естѹ школою, ѹакѹ то Покѹры..., Надѹи, Мл̄(с)ти... и иныхъ цнѹтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 268); выличаетѹ // ап̄(с)ль мѹвачи: ѹвоць Дѹха естѹ мѹлость, веселѹе, покѹй,... дѹброть, Вѹра (Львѹв, 1646 *Зобр.* 32–32 зв.).

8. (*Божя благодать*) милѹсть: молиса бѹоу до смерти своеѹ. да милѹстью прииме(т) тѹ. и в то врѹма ш(т)вори(т) ти оумѹ (1489 *Чет.* 361); а если бысте любили тыхъ которыи васѹ тыжь любать. и якоую бѹудете мѹти мл̄(с)ть. бо и грѹш'ниці любать тыхъ которыи ихъ любать (1556–1561 *ПЄ* 236); Блг(д)ть бѹди ва(м) всѹ(м) и мирѹ и мл̄(с)ть ш(т) ба (Львѹв, 1589 *ЛСБ* 120); От тебе, боже наш, одержати Милѹсть и на нечистивыхъ мѹти справедливѹсть (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Трвѹйте, в' мѹлости моѹй. И ѹакъ маѹемѹ трвѹати в' неї наѹчаѹеть мѹвачи: Если приказана мои захѹаѹете, бѹдете мѹшкати в' любѹвї мѹси (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198); бѹсь ѹмѹль всю быблѹю на пѹма(т) и всѹ(х) филѹсѹфѹвъ повѹсти, що (ж) бы то все помогло бѹ(з) лѹски бѹен и мѹлости (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 10 зв.); Всѹды на кѹждѹ(м) мѹсци пока(з)уе(т)са лѹска и мл̄(с)ть га (1645 *УЄ* № 32, 84 зв.); ш што тоѹ все яко се вишь помѹнило по(д) милѹстью на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и прѹсвятѹе богородици (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Божею** (божисю, божню, божїсю, Божїсю, божїсю, божїю, Божою, Божью) милѹстью (милѹстию, милѹстию, милѹстїсю, милѹстїю, милѹстью), милѹстию (милѹстїю) **Божею** (божню, божїсю) — (*усталена фор-*

мула у титулуванні) милѹстю Божою, Божою милѹстю: мы Жикимонтѹ Бѹжею милѹстью король Польский,... чинимѹ знамѹнито сим нашим листѹм (Львѹв, 1509 *АС* III, 69); И а але(к)са(н)дрѹ воево(да) божию Мл̄(с)тию господа(р) землѹ молдавски(х) (Завадини, 1559 *ЛСБ* 30); Єремїа Могїла воево(д) бѹжею милѹстию Г̄(с)прѹ земли мѹ(л)да(в)ско(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Се азѹ... Стефан Воевода б(ѹ)жїсю м(и)ло(ст)їю господарѹ земли мѹлдавскои, знаменито чиним ис сим нашим листѹм (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); Іеремїа мѹгїла воево(да) бѹжїєю мл̄(с)тїєю г̄(с)п(д)рѹ земли мѹ(л)да(в)скои (Сучава 1598 *ЛСБ* 323); Бѹгданѹ воевода, бѹжїю мл̄(с)тїю, г̄спдрѹ земли молдавскои, пишем панѹ бѹргѹмїстрѹ и ѹсим радцем старшим лїѹвским (Гирлов, 1513–1515 *Cost.DB* 509); Стефа(н) бо(ж)ою мл̄(ст)ю коро(л) по(л)ски(и)... шзна(и)муе(м) ты(м) нїшы(м) листо(м) (Городно, 1585 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); Стефанѹ, Божью милѹстью король Польский, великий князь Литовский,... панѹ и княжа Семиградское (Торунѹ, 1576 *АрхЮЗР* I/I, 64); Мл̄(с)тию бо(ж)єю и мл̄твами прч̄(с)тои егѹ бѹомтрѹе смїре(н)ны(и) макарѹе(и) сп̄(с)пѹ мїтрополи(и) гали(ц)ко(и) вл(д)ка лво(в)ски(и) и кама(н)ца подо(л)ско(г)о (Львѹв, 1547 *ЛСБ* 12); И ш але(к)сандрѹ мл̄(с)тию божию воевода господа(р). землѹ мѹлдавскои Пише(м) ѹцтївы(м) и славе(т)ны(м) пано(м) мѹщано(м) лвовски(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Єремїа Тысаро(в)ски(и) мл̄(с)тїю Бѹжею Єп̄пѹ Лво(в)ски(и) Гали(ц)ки(и) и Кама(н)ца Подо(л)ско(г)о (Львѹв, 1630 *ЛСБ* 607); мл̄(с)тїю бѹжїєю, мы. богда(н) воевод(а), г(с)п(д)рѹ землѹ молдавскои,... за наше з(д)равїе... дали есми нашему стѹму

монастирѹ..., \bar{w} зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); з божїєи милости, з милости божєє — те саме, що милостию Божею: мы... иса(к) вистерни(к) и ива(н)ко пита(р),... посла(н)ныи коу наяснѣишомѹ кнѣзятю панѹ и панѹ алеѣза(н)дрѹ з бжїєи мл(с)ти, крало по(л)скомѹ (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); вѣрѹємо ты(ж) же з мїлости божєє боудемо мѣти и ω (т) тебе, же та знóвою помагаючи(м) в стадѣ х(с)вомѹ вбачимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); по милости его — те саме, що з божїєи милости: Снѡвѣ Бжїи по мїлости егѡ бл҃гословѣннїи. Похвалѹ ω (т) мене прїймѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 55); пре милость Божю — на милість Божу: И прошу каждого християнского человекa, пре милость Божю, абысь плоннымѹ повѣстамѹ людскимѹ и артыкуломѹ змышленнымѹ не вѣрыль (Вільна, 1599 *Ун.гр.* 120).

9. (дотримання християнських законів; благоговіння) побожність: где мы видячи рѣ(ч) вашу добрѹю и имаючи \forall се(р)дие и мило(ст) к мило(с)тивому богѹ..., кѹ чти и ку (х)вале богу милостивому помо(г)ли е(с)мо ва(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Роспалени ср҃цемѹ, дó мл(с)ти Хвѣ: И на оувельбена его зо всѣмѹ готѡвы (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Звѣрхность, Слава, ω здóба, то всѣ по (!) ногою, Вѣра, Милость дó Бга, то надѹ головою (Київ, 1632 *Євх.* 293); Да стїтса има твоє Пр(с)тóе Презь іасное и живóе вызнáна моє, Презь вѣрѹ мою правдївѹю, ... А мл(с)ть мою запалчївѹю (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

◊ ваша (его, се, си, ихъ, твоя) милость, милость ваша (твоя) — (уживається в шанобливому звертанні підлеглої особи, а та-

кож при вказівці на третю особу) милість ваша (його, твоя), ваша (його, її, твоя) милість: Вѣдомо е(ст) Мл(с)тамѹ ваши(м) іако іа недавнього часѹ бѹдѹчи зьсланымѹ ω (т) господара Его М(л): Ктитора и Добродѣя нашего до Льова... ω (т) мл(с)те(и) ваши(х)... нѣщо изневаги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Молю ω (т)че стѣий мїлость твою. // вбдарї гóйними дáрами дѹшѹ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 17–17 зв.); про то посилаемо // до ваше царское милости брата нашего Спиридония, собравши спосередѹ себе монастыря нашего во всемѹ намѹ вѣрного (Галич, 1625 *Крыл.* дод. 86–87); чомѹ се велико дивѹе(м) ижѹ его мл(с)ть ω тець епископѹ Льовски(и) то собѣ прывлащаеть чого про(д)кове его не мѣли и ω (н) сам не вжыва(л) (Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123); При томѹ Єе Милость, пани дадинаа, маеть вѹ кождѹю неделю и на праздники господарские \forall рочистые ω бедѹ по силе, іакий можетѹ бытѹ, вѹ шпиталахѹ велеть справовати (1547 *AS* VI, 80); Кгды До(м)на си М(л) ієремїєваа присздила до Львова выдале(м) за рыбы злоты(х) три (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3); просили есмо Михайла Халецкого, а Юхна Обернѣевича, абы ихъ милость свои печати приложили кѹ сему листу (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46) и панове ихъ мл(с)ть межу промежку и положили ω (т) кургана просте оу густую липу (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И с ты(х) \forall сѣ(х) бчо(л) з у(л)сѣвѹ ме(д) прс(с)ны(и) твоа мл(ст) пне по(д)комори(и)... чере(з) того \forall ра(д)ника и по(д)даны(х) свои(х)... повибива(в)ши и пограбивши... ку пожи(т)ку твоа мл(с)ть своему обс(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128).

МИЛОТЬ ж. Повстяний верхній одяг, плащ: и снемъ ильа мило(ть) свою нсь себе... свивъ ю оудариль оу водоу. и растоупиласа вода (1489 *Чет.* 235); свергль ильа на него милоть свою. и вшо(л) дхъ согоубъ в него по глоу ильиноу (Там само, 235 зв.).

МИЛШИЙ *прикм. в. ст.* Милішій, ближчий, дорожчий: Такіе неха(и) оу тебе мѣстце мѣвають, которые не ради на все зезволають. А которы(м) ми(л)ша рѣскошь нижъ цнѣта. Прѣ(д) такими кажі замыкаѣт ворѣта (Острог, 1587 *См.Кл.* 3); Што за ответъ на то дадутъ, нехъ скажутъ. Милшая имъ была шопа геретическая, а нижъ домъ Божый! (Вильна, 1599 *Ант.* 529); милшаа ми низкая келія зъ окрухомъ хлѣба и воды; нижли теперешнее въ высокихъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПИ* I (дод.) 321); Старай же са пилншъ шщѣнный Прічте, такъ потрѣбнѣю сію книгъ сп(с)нѣю твоѣмъ и бліжнегшъ твоѣгшъ набыти, паматаючи тоѣ, йжъ на(д) сп(с)нѣе дши твоѣи нѣчогшъ на свѣтѣ томъ мизѣрномъ оу тебе маѣтъ быти милшогшъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

Пор. **МИЛЫЙ.**

МИЛЬ *див.* **МИЛЫЙ.**

МИЛЫЙ, МЫЛЫЙ, МИЛЬ, МІЛЬ *прикм. 1.* (який подобається, викликає симпатію) милій: и вельми быль سموу миль дмѣтрен (1489 *Чет.* 54 зв.); Здорова, щаста и всего доброго помножена Вашей Милости, весполк с княгинею... а милыми княжаты... рад бых слышал и видел на кождый час, того ѡ Вашей Милости вѣрне зычъ и сердечне сприам (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); по-

(з)доровъ лае(т) ва(с) лука лѣка(р) миль(и) иди-ма(с) (II пол. XVI ст. *КА* 476); мови(т) єврѣ(с) выгнаны(и) промышла(л) тежъ ш собѣ, где бы са мо(г) и са(м) здорова(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтками и приателѣ прѣ(д) шны(м) забѣрены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны выхро(м) бѣ(з)печне захова(ти) (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.); ѡкъ правдѣвого члѣка мова миль(м) оу людѣй быти чинитъ, такъ лживое и зрадливое хитрое, до нѣнависти оу всѣхъ людѣй привѣдитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154).

2. (близкий і рідний серцю) дорогой, милій: Велмо(ж)номъ па(н)ѣ г(с)днѣ и брату моемъ(ѣ) милѣмъ и до(б)родѣю великомъ... сопѣзе... горо(д)ничомъ троцкомъ ра(д) бы(х) днѣ(с) и на ка(ж)дыи ча(с) слыша(л) здорове твоѣи мл(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); дали єсми се(с) ли(ст)... ѣси(м) кѣпце(м) з мѣста ливо(в)ского велики(м) и малы(м) пріателе(м) наши(м) миль(м) на то ѡко да є(ст) и(м) волно и слобо(д)но пріити к на(м) (Сучава, 1522 *ЦЦІАЛ* 131, 335); Што са дотычет шпски, на-прод господарини и матѣхне моѣй милой... и дѣткамъ моимъ милымъ..., а к томъ штчизне и всей моѣй маѣтности, по все порѣчаю в шпскѣ на-прод Панѣ Богѣ, потомъ Их Милости велможнымъ паномъ (Рожанка, 1571 *AS* VII, 396); И Рахиль милого потѣмства позбавлена: А سموуткѣ прѣ(з) Ирѣда тогды набавлена (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Не дивъ цнѣа Малжѣнко же са шблываѣшъ Слезами, и ш(т) жалю правѣ шмдлѣваѣшъ. Бѣ с оутрѣтила своѣго Ма(л)жѣнѣка милого (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); церкве тежъ русскои, которая мя з воды и Духа родила и за Архіерея въ собѣ мѣти мя зезволила, якъ милой матки моѣй турбовати южъ болшъ не

мышлю (Дермань, 1628 *КМПИ* I (дод.) 321); на жалобѹ по дѣткахъ мѣлыхъ,... оголилъ головѹ свою, и падши на землю поклонѣлся (серед. XVII ст. *Хрон.* 56);

(*про Бога*) милый, дорогой: а коли слышѹ здорове Вашей Милости, сватого, милого Бога велико хвалю и томѹ са сердечне радѹю (Острог, 1520 *АС* III, 136); прѣиди до насъ наймилшій, не примѹшаемо, анѣ поневолюго тагнемо, милого и добровольного взываемо, который незмѣрнѹю радость агѣломь... навернѣнемъ са... з'еднати можешъ (Дермань, 1605 *МелЛ.* 44); Але гдѣ жѣ Пѣнь есть, гдѣ нашѣ любы(и) пребывае(т); Гдѣ са облюбѣнецъ нашѣ мѣлый поснѣшае(т)... Повѣжте, нехай за ни(м) идѣмъ спѣшно в тропы, Слѣзми кропачи его пречѣстыи стѣпы (Львѣв, 1631 *Волк.* 5); Погребѣ Тѣлу моему ведлугъ звычайу ншго хр(с)тѣа(н)ского присто(и)ны(и) абы дѣти мои справили обовязую, и абы за мя памя(т) о(т)правовали, кды(ж) е(ст) з ласки милого Бга зачы(м) росказую (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(*про щось дороге, любе, рѣдне*) милый: Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгають и волять мѣти надѣ собою тисеча наемников... анижли единого видимого пастыра церкви Божое (Вѣльна, 1595 *Ун.Гр.* 117); А на то(м) фѹн'даменте вси цнѣты бѣдѹю(т), ѡ(т)чѣзне мѣло(и) дѣл'нымъ мѹж'ство(м) ѹслѹгѹю(т) (Св'е, 1611 *Епѣгр.Оз.* 2); А ѡ штодѣнны(м) застаю Богомѣлце(м),... ѡ оно(м) рожѣно(м)... Пѣнѹ... Балѣбанѣ, которы(и)... за мѣлѹю ѡ(т)чѣзнѹ свою... полѣ(т) (Киѣв, 1627 *МИКСВ* 186); менованный его мл. панѣ Кнегининский, заслоняючы одѣважне милую отчизну

свою,... заставаля подѣ повятовою на тотѣ часѣ хоругвою речѣного его мл. пана Фалибовского подѣ Пилявѣцами (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185);

у ролѣ ім., ч. (близький, рѣдний серцю, дорогой) милый, -ого: Таѣа но своихъ милихъ тескнить хѣть нерада, Оутративши милого дрѹга, альбо брата. Таѣа великого на(с) жалю наполнила: кды прѣ(з) смѣрть того Мѹжа ѡ(т) насъ ѡ(т)далила (Киѣв, 1622 *Сак.В.* 40).

3. Милый, коханий, любий: Ёсли бѣдетъ мѣль члѣвкъ двѣ жѣнѣ однѹ мѣлѹю, а дрѹгѹю ѡмѣрзлѹю... не бѣдетъ мѣгль сѣна мѣлой оучинить перворѣдны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.);

у ролѣ ім., ч. Милый, коханий, -ого: подобныи есть милыи мои серне а ланяти еленему (поч. XVII ст. *Песн.п.* 51); О коль красна еси милая моя, коль красна еси! (Там само, 52); моѣ милаѣ поцалѹй ма кдыжѣ такѣ лепѣ(и) бѣдѣ спати (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); на пытана ѡ(т) иѣльта(н) до неѣ [соломоновой ѡблюбеницы] бѣвшѣе мѣлого своего шѹкаюче(и) ѡакый же е(ст) мѣлый твой з мѣлы(х) ѡ найпе(н)кнѣшаѣ жѣно: которы(м) ѡна ѡ(т)повѣдѣла: мой мѣлый бѣ(л) и красенѣ избранѣ ѡ(т) те(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253).

4. Милый, лагѣдний, ласкавий: вси справы мои и што са со мною дѣе(т) скаже(т) ва(м) тихи(и) мѣлы(и) бра(т) и ве(р)ны(и) слуга (II пол. XVI ст. *КА* 475); Анна: Блг(д)ть, потѣха, ѣбо ласкаваѣ, мѣ(с)рднаѣ, мѣла(а), в'дѣчна(а) (1627 *ЛБ* 177); Арѣва, арѣта, анѣ: Добродѣтельный, цнѣта, цнѣтливый, ѣбо мѣлы(и), тихѣи (Там само, 179).

5. (сповнений доброты, ласки) милый: дознавши есми великую склонность, милост и на всем цнотливое, а учтивое, а милое заховане ку себе малжонки моеи... дарую... ей... вси мои речи рухомые (Затурці, 1562 ИКА дод. 90); Око всемоу Хр(с)тіаньствѹ, правѣ іасноє: Позрѣна на тебѣ милое, и красное (Львів, 1616 Бер.В. 90); такъ единакъ много злого приноси(м), же на(с) з раю выганаешь, агглской ко(м)паніи милого оутѣшенія ш(т)лоучаешь (поч. XVII ст. Проп.р. 192 зв.); Таа... шсѡба,... не прапущала до шногш неpotrѣбныхъ шкрѹплѡвъ... оусѣрднш старяючиса, абы повѣрѣныи собѣ ш(т) Бѡ таланты... Ѹсѹгѹбѣла, шчекиваючи милого и вѡдѡчногш гѡлосѹ ш(д) Пѡна (Київ, 1646 Мог.Тр. 945);

(сповнений привѣтності, доброзичливості; люб'язний) милый: А такъ южъ... покоій згѡдѹ... обволѡли, и по мило(м) а вѡдѡчно(м) одінь з дрѹгимъ целованью, постановіли, на зѡвтрѣе... до цркѡви сше(д)шиса роуки по(д)писати и оутвердѣти (Острог, 1598 Ист. фл.син. 46 зв.); Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное насъ выслуханье (Львів, 1630 Траг.п. 178).

6. (який дає задоволення, утіху) приемный: бо дей шкода никому не мила, гды жъ дей здавна межн нами шкодника ничимъ, одно копою доходятъ (Луцьк, 1583 Ив. 274); Иѡкъ бовѣ(м) жльнѣрови мѡлаа и веселаа рѣчь с(ст), скончивши войноу,... до своіхъ са ворочати; та(к) заистѣ немиѣ(и)шаа х(с)тоу црѣю црѣй слава была (поч. XVII ст. Проп.р. 166); южъ тамъ... вѡдѡчноє и милоє помешка(н)є, и солѡдкое товѡриствш, гды таа дѡхѡвнаа мл(с)ть межн ними закви(т)нетъ (Київ, 1646 Мог.Тр. 928);

(який подобається, гарний) приемный: Сладокъ нравъ: Мѡлы(й) обыча(и) (1627 ЛБ 115); Единакъ з тоє солѡдкое рѡзности цнѡтъ вѡдѡчнаа шздѡба, и позѡръ мѡлыи повставѡеть (Київ, 1628 Лим. 7 ненум.).

7. (присмный Богови, гідний заступництва Бога) угодный: ко(л)ко мили были бѡу. изрѣлстии людие. их же по соухоу сквозѣ море провель. манноу с нѣси послалъ (1489 Чет. 303); мы шбачи(в)ши и(х) и(ж) тш(т) шцѣ стефа(н)... и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми... дѡбрѡе рѣчи жадаю(т) кѡтшраа с(ст) напре(д) гѣ бѣ кѹ чти и хвалѣ мѡла и гш(д)на... блг(с)влас(м) ихъ... з мшци дѡхвнѡе нашеи (Львів, 1544 ЛСБ 10); размѣмо тоую злоую перегорѡдѹ... // абысмо са могли знѡвѹ стѡти пожа(д)лѣбыми (!) и мѡлыми бѣ (Острог, 1607 Лѣк. 61–62); Ото маѣте в'корѡтце з' Стѡрогш зѡкона приклады, іакъ єсть звычайнаа люѡдем', и Бѣ мѡлаа рѣчь на(д) ѹмерлыми плѡкати (Київ, 1625 Кон.Каз. 12); Таковѹю тѣды и тепѣрешнюю Книгѹ розѹмѣй быт(и). стѡблѡвы(и) и навѣрнѣйшій снѹ Софрѡнѣ, абѡвѣмъ зна(и)деш' в неі цнѡты стѣхъ мѡжѣй, котѡри нашегш вѣкѹ квѣтнѹли... котѡрыи вправѣдѣ, ач' вси Бѣ присмны вѣлце, и мѡлыи сѹтъ (Київ, 1628 Лим. 7 ненум.).

8. Бажаний, очікуваний; жаданий: Желѡемый: Любѡмый, пожаданный, мѡлыи (1627 ЛБ 36); чи(м) бысмы всѣ мл(с)ти хѡы и пожадано(г) мѡло(г) покоѡ такъ в су(м)не(н)ѡ(х) свои(х), іакѡ и в' стѡ(и) блгочестиво(и) вѣри нашо(и) доступити мо(г)ли, чоґо и собѣ и побо(ж)ности вѡшо(и) вѣ(р)но сприяемъ (Корець, 1629 ЛСБ 502); Нащо ш(т)повѣдають: іжъ тотъ виноградѣ Навѹѡѣшовѣ бѡрзо былѣ

ми́лый и коха́ный Іезавѣлѣ (Київ, 1646 *Мог. Гр.* 941);

(відповідний уподобанням, смакам) бажаний: бл̄гопріа(т)ный, до прината ла́цный, и тыжъ вда́чный, ми́лый (1596 *ЛЗ* 30); Ѡ то(м) неха́й ѡ(т)повѣдитъ запі́танный Никола́й ѡ́къ емѹ ми́ла пра́вда, а не оупоро(м) анѣ сва́ро(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288); Бл̄гопріа́тный: До прината ла́цный, и тыжъ вда́чны(и), ми́лы(и) (1596 *ЛБ* 9); Ада́мъ... //... Ми́лый Покой розо́рва́ль з' Бм̄ъ и згодѹ. А гнѣвъ з'єдна́ль и вра́ждѹ Лю(д)ско́му́ ро́дѹ (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.).

9. (у формулі звертання) милий: ми́лыи нашъ г(с)не добрыи. мно́ги(х) бла́ги(х) испо(л)не́нь (1489 *Чет.* 241 зв.); Велможный княже, госпо́дыне и брате мой ми́лый кѹ мнѣ ласка́ве сприа́зливый (Вільна, 1543 *AS IV*, 372); Хрестіа́не мои ми́лыи! Туй дозна́вае-ме, де Хресто́сь мовить у евангеліи за пу́сть (XVI ст. *НС* 13); А тѹ(т) ю́же чите(л)нику ми́лы(и) по до(в)гой нити клѹ́бька бу́де(м) доходи́ти (1582 *Кр.Стр.* 77); Мои ми́лые па́нове меша́не льво(в)скіе што бых мѣ́ль до в̄м̄ писа(т) те́ды ѹстне чере́з(з) того посла(н)ца в̄м̄ ѹска́зуе (Дубно, 1599 *ЛСБ* 327); *Jużesz sie nie żuğu miły bâteńku Budesz ty żyty z swoiу Porádeńku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 2 зв.); О шаслі́высте: Ро́дичѡ́ве ми́ли, Же́сте в' такѹю войну́ вѣправи́ли; С котро́и лѹ́пы вѣ́чные похóдаты: И свѣ́тъ ѡздóба(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ми́лый снѹ́ чо́мѹ оуже не ѡпла́кивае́шь бра́та своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.);

(постійний епітет у звертанні до Бога) милий: и ста́а варвара р(ч)е ѡ́цю своє́моу. о́че мои ми́лыи дра́гини. поте́рпи ми́ мало. до́коле

помолю́са г(с)ви моє́му (1489 *Чет.* 87); Дай ми́лий Бо́же, абы Тво́а Ми́лость здоро́в, щас-тен был на мно́ги лета, чо́го ѡ Твоє́й Ми́лости верным а пра́вым се́рцем зычу́ (Вільна, 1547 *AS IV*, 527); О, ми́лый, Бо́же! Изали то не я́вное за́слѣпене лю́дское? (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117);

ірон. (у формулі звертання) милий: ѡ ѡ́ко (ж) то ми́лые непевны́е послѡ́ве вели́каа и бе́з)пéчнаа бе́з)доу́шность ва́ша (Остро́г, 1598–1599 *Апокр.* 46); Если бы́сь ся те́жъ цер-ковъ пре́хваля́ль, Росі́яни́не ми́лый, прыпи-суючы се то́лько Восто́кови, а Ры́мскую отъ того отпы́хаючы, послу́хай же што́ Генаде́й патріа́рха Царгоро́дскі́й, мовить вѣ́ тые сло-ва (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Ми́лый попѣ́жѹ пра́вда и(ж) шѹ́мишь а бжа́еешь проти(в) гѣ́ бѣ́жѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 153).

Пор. МИЛШИЙ.

МИЛѢЙ присл. в. ст. 1. (більш щиро) ми́ліше: Бо́ачиса сынóвскѡ тебѣ́... хто над него пристóйнѣ́й прилѣ́жнѣ́й и ми́лѣ́й Тебе́ лю-билъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12).

2. (більш ахоче) ми́ліше: вы́намнѣ́(и) але же́бы живо́(т) бе́з)пéчны(и) и спо́ко(и)ны(и) м̄л(с)тю спра́вовали, то(и) свѣ́(т) сле́з(з) и о́утратена глѹ́боко(ст) весе́лѣ́(и) и ми́лѣ́(и) же́гловáли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

Пор. МИЛЕ.

МИЛЯ, МИЛА ж. (міра довжини) ми́ля: А дя́дя нашъ, Алекса́ндръ, коро́ль его ми́-лость, да́ль имѣ́ волно́сть на листе́ его ми́-лости, у двоухъ ми́ляхъ отъ мѣ́ста тамо́шнего Во́лодимерска́го дере́во на будо́вле и на дро-ва бра́ти (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29); То́е

всее ро(з)ницы промежкѹ Корѹны и великого кнѹ(з)ства Ѹ ты(х) местцахъ инѹде(и) на польмили а инѹде на мило а инѹде на ве(р)ствѹ (1546 *ОГ* 10 зв.); а жона де(и) его такъже в ы(н)шо(м) именью на подо(л)ю Ѹ ко(л)кона(д)ца(т) милахъ ш(т)то(л) была (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); при то(м) и то повѣдили иже за тими знаками и Ѹрочищами на мило е(ст) вѹлни(и) врѹбѹ монастырови в лѣса(х) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, I зв.); лѹчно бы(ти) можетъ зѣмла розмѣрена на милѣ на стѹанѹа, и на сажѣнѣ, а(л)бо стѹпнѣ (Львѹв, поч. XVII ст. *Крон.* 44); кгда той Впатѹй... до Острога поѣхаль былѣ... вѣ трохѣ миляхѣ отвернути мусиль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1144); а од села до села о пулчверти мили, о пулмили перехожаючис, убогих людеѹ, ... темежили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350); **мила астрономская** — (*мира довжини, що становила понад 1500 м*) поприще: Поприще: Мѹла, замыкаѣтса, а крокъвѣ; або ѹсьмь стѹдѹй, ... по ѹнѣ(х) мѹла астрономская, крокъв(в) д̄ (1627 *ЛБ* 88); **миля польская** — (*мира, що становила 7496 м*) миля польська: Поприще: мѹла замыкаѣтса, а крокъвѣ або ѹсьмь стѹдѹй, стѹнов, гѹнш(в), а врѣста, патѹа часть милѣ польскоѹ (1627 *ЛБ* 88).

МИЛА *див.* **МИЛЯ.**

МИМО', **МЫМО** *присл.* 1. (*минаючи, обминаючи*) мимо: шбѣстьки ѹко ш(т) воза такъ и ш(т) пешого члѹка хто приеде(ть) а при(и)детъ до места або мимо едетъ и идетъ по грошѹ (1552 *ООвр.З.* 103); Кто збожѣе ѹко жъ кольвекѣ мимо везетъ штѣ воза по в̄ гроши (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 123 зв.).

2. (*недалеко, поблизу*) мимо: И мимо ишоль їс̄. и оуздрѣль члѹка. Которыи то былѣ слѣпъ зродоу (1556–1561 *ПС* 384); Кто идѣшь мимо, станѣ годину. Прочитай сюю новину (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98); Слава бо и злѹто, яко тѣнь. Мимо ходитъ и любящихъ сию в пагубу приводитъ (к. XVI ст. *Укр.л.* 80); и кто бѹдетъ мымо идѣ попри црковѣ твою задивовавшиса, бѹдетъ са звѣдовалъ, чомѹ такъ гѣ бѣ оучинилъ (I пол. XVII ст. *УС* № 29519, 204); На тотѣ часѣ нѣкоторыи Христѹане мѹмо идѹчи... понимали // егѹ ѹ(к) забѹйцѹ (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 26–27); Есть оу мѣне мѣсце и станѣ(м) на(д) шпокою и азъ мѹмо идѹ, и закрыю та в дѣрѣ // шпоки (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165–165 зв.).

3. (*проминаючи, зникаючи*) мимо: вже бо сокира при корени дрѣва лежитъ. так же лѣта наша прихода(т). и житѣе наше соустное мимо иде(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); Чого павел ап̄(с)ль посве(д)чаючы написаль, старое мимо, пошло, а ото все са стало ново (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); але ѹкъ ва(с) тѹмы часѣ зѹсмоучено. такъ же бѹдетѣ възвѣличени... егѹ стѹ(м) триднѣвны(м) вѣскр̄(с)нѣс(м). чемоу ж мы соупо(л)на вѣри(м). бо нѣо и земля мѹмо иде(т). а слѹвеса егѹ стѹи мл̄(с)ти нѹкакъ не примѹнж(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 16 зв.); а ѹжъ на(м) прѹстои(т) перейти ш(т) тѣтошнаго пѹнѣства, старѹймоса жъ вѹмѣнати за цнѹты тамътоѣ кролѣвство, котѹрое сѹмо едино ты(л)ко ѣсть несмер'телное и неш(т)мѣн'нос. А и(н)шѣе всѣ рѣчи текоутъ, и мѹмо бѣжатъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нѣо и земля мимо пойдѣтъ, а слѹва мои не перѣйдѣт'. И прѹстоѹне, Слово Бжѹе, на(д) Нѣса е(ст) мощнѣше(е), Гдѹжъ

Нбо, скѹтокъ ёсть слѡва (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.); Прихѡди(т) бо днѣ гнѣ; несподѣван-
ной годѣни и дна, вѡн же Нбса съ // шѹмомъ
мѣмо пойдѹть, и стихѣи шгнѣмъ съжигѣ-
емымы(и), разврѣтъса, землѣ бовѣмъ и все
ѡже на нѣй; шгне(м) згорѣтъ (Чернігів, 1646
Перло 130 зв.–131).

МИМО² *прійм. I.* (із род.) **I.** (*виражає про-
сторіві відношення*) (*вказує на об'єкт, який
хто-, що-небудь минає*) мѣмо, повз: сѣын
апс(л)ъ иванъ. простороно мѣмо всѣ(х) иде(т).
англи бо зратъ и молчатъ (1489 *Чет.* 43); А тыи
которыи мѣмо него ишли насмѣвали(с) емоу.
поковыаючи главами // своими (1556–1561 *ПЄ*
193 зв.–194); а к(д)ыжь ю(ж) шного плота не
стало школо того винограда... почали ты(ж)
того ча(с)у ходачи мѣмо него псовати его
(к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165); Ш Сирѣнахъ тѣжь
бѣснь ёсть такаа,... которыхъ невѣсть повѣдѣ-
ють бѣти гѡлосѹ вдѣчного бѣрзо. котѡрые
то на вѣспѣ сидачѣ, мѣмо нихъ жакглиѡ-
ючихъ, роскошнымъ спѣванъемъ своѣмъ до
себе завертають (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439);
Дша абовѣмъ грѣхѡви пови(и)наа ёсть, ѡкъ
на горѣ лѣсъ великѣй, ѡлбо в' рѣцѣ трстѣны,
ѡлбо гѹстѡе тѣрн'е в' пѹщи: мѣмо котѡрых'
идѹчѣи,... с трѹдностю матерѣю тѣю ш(д)ки-
дѣти мѹсать (Вильна, 1627 *Дух.б.* 63); котѡрый
малжонокъ перед козаками... уходил зѣ здо-
ровъем из сынами своими двема,... также и з
выростком одним мѣмо села Белополе боло-
тами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. (*виражає об'єктні відношення*): **а)** (*вк-
азує на об'єкт у додаток до того, про який
ідеться*) крѣм: Мѣмо хо(д)счы(з)ны у ты(х)
же по(д)даны(х) панс(и) прѡтс(с)тующого

ш(д) возо(в) ста два(д)цати по золо(т)ы(х)
по(л)трета ш(д) ко(ж)дого взя(л) (Житомир,
1650 *ДМВН* 194);

б) (*вказує на виділення об'єкта з ряду од-
нотипних*) крѣм, за винятком: а так князь
Василей... того са выстерегал, абых ѡ своеѣ
половицы имѣна..., што ѡ маю в отдѣле шт
брата моего... кому не продал, мѣмо Єго Ми-
лости (Задиби, 1536 *АС IV*, 50); На то(м) же
со(и)мѣ были про(з)бы ш(т) стано(в) рыце(р)-
ства нѣше(го) абы жидо(м) мѣмо хрестѣ(и)
поборо(в) и мы(т) в месте(х) нѣшихъ великого
кня(з)ства солодове(и) броваро(в) Арс(и)до-
вано не было (1566 *ВЛС* 24 зв.);

в) (*вказує на об'єкт, усупереч якому що-не-
будь відбувається*) не зважаючи (на): Мѣмо
прѣва святыи людѣскихъ наследуютъ и слова
божего ни мѣло прѣемлють, славы бо и чести
на земли шукають (к. XVI ст. *Укр.л.* 74); И
онъ тежь то безъ жадныхъ доводовъ баеть,...
о послушенство ся прѡщеть и, якъ можетъ,
непослушностю, мѣмо права и ухвалы собо-
ровыи, оное неслушне Римскому натягаючи
(Київ, 1621 *Коп.Пал.* 723); За котѡрое недо-
пущене розгнѣванный цесарь синодъ собралъ
и Фотѣа зѣ церкви вигналь: якобы блаженный
Игнатѣй, мѣмо права... зѣ столицы архиерей-
ской былъ скинень (Там само, 728).

II. (зі знах.) **I.** (*виражає просторові відно-
шення*) (*вказує на об'єкт, який хто-, що-не-
будь минає*) мѣмо, повз: Бѹра была великаа
ишла мѣмо ѡстрогъ ш(т) жаслѣвла (Острог,
1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); и приневоли-
ли нѣякого котѡрыи тоуды шоль мѣмо нѣ,
симона киринѣнскаго... абы понесъ кр(с)тъ
его (1556–1561 *ПЄ* 193); Иѣ все(д)ши на кона

на граници... еха(л) по ты(х) знако(х) з десны реки вза(в)ши... мимо ла(в)ро(в) дво(р) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); еха(л) слуга и приете(л) мо(и)... в потреба(х) свон(х) мимо до(мъ) п̄на Се(р)хове(ц)ко(г) го(с)ти(н)це(мъ) звы(к)лы(мъ) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14); наўчыса и ты душе моа; ш(т) прѣстон Д̄ви М̄р̄и м̄тери Г̄н̄ѣ, в' пошанованю м̄ти... Кр̄(с)ть Г̄н̄ѣ якъ шна з великою честю, и(ш)ла мимо Кр̄(с)ть С̄на своєгъ наймилшогъ; и поклонилася нїзко пред' нїмъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96).

2. (виражає об'єктні відношення): а) (вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться) крім: А если же бы таа юрковаа схотѣла продати кому и(н)шомъ тоє имѣна мимо ўнучата свои теды бли(ж)ши(и) бѣдетъ то(и) се(м)ко (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); ште(ц) Болоба(н)... певне и помочы ш(т) всѣхъ м̄ти бѣде(т), кды(ж) то многими способы в часе(х) теперешни(х) це(р)кви божо(и) заслужи(л) и завше го(д)не(и) мимо ины(х) заслужовати и рату(н)ко(м)... шно(и) быти може(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.);

б) (вказує на об'єкт, усупереч якому щось відбувається) незважаючи (на): А по сѣмомъ соборѣ. // в сто лѣтъ над' оуфалѣ... всѣхъ... сед'ми вселѣнскихъ соборовъ ф̄ормось папѣжь в рїмѣ с пом̄чники своїми смѣль єресь погїбели н̄во вїнести мимо полож̄н̄ю. анаѣмъ ш(т) ст̄ыхъ ш(т)ць (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 132–132 зв.); Вряд тутошний... мимо право посполитое, учинили декрет нам против неи, абы ся она отприсягла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); А Николай, и его товариство в' таковѣю прав̄гъ по-

слїзнѣлися, же и ф̄к̄г̄рами гїшметрицкими землемѣрными, скритоє и вышбращеню не по(д)лѣглоє преист̄отного Бо(з)ства горде дмѣт̄са шказати мимо и на(д) писмо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); Тую повѣсть патриаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ в' подеїзрѣн̄е подаєть (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1091); п̄нове Тишове... того кгру(н)ту неправне и кгва(л)товне заживаючи,... шные попустошили и мимо заруку вырубали (Горошки, 1643 *ДМВН* 222);

г) (вказує на об'єкт, який обминають, не беруть до уваги) поза: И который мещанинъ замреть, вы тыхъ спадковъ, мимо жону, дети и близкихъ, къ своимъ рукамъ брати не маєте (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/Л, 33); Тежь котораа бы де(в)ка бе(з) воли ш(т)цо(в)ское и ма(т)чиное шла заму(ж) таковаа ш(т)падываєть ш(т) посагъ... а если бы шдна ў вотца бы(ла) тогды ш(т)чи(з)на на бли(з)кихъ спадываєть мимо таковѣю до(ч)кѣ (1566 *ВЛС* 63); Тобѣ... гедишну болобану... мимо суд(д) нашъ д̄хо(в)ны(и) до ино(г) суду вдаючиса... н̄ши sprawy до свѣцько(г) суду выводи(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255); шт̄о са дѣе(т) мимо вѣдомость и в̄лность нашу и всакѣю сл̄шность (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 17); **мимо себе пускати див. ПУСКАТИ; мимо себе (са) пушати див. ПУЩАТИ.**

3. (виражає причиніві відношення) (вказує на об'єкт, у зв'язку з яким щось відбувається) через: абовемъ тутъ о тое идеть, ижь княжна Чорторыская, мимо княжну Збаржскую, живую жону, жоною его быти не могла (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/Л, 173).

МИМОИЗДОМЪ присл. (проїжджаючи мимо) проїздом: прето хочемо то по

ва(с) мѣти, хто бы еноко(л)ве(к) по дате сего ѸнѣверсалѸ ѡ(т) на(с) мещано(м) даного важи(л)се на(д) слѹшно(ст) и звича(и) бѹдѹчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и,... и до шкоди Ѹбоги(х) люде(и)... приводити,... таковы(и)... на го(р)ле кара(н) бѹде(т) (Іркліїв, 1650 ЛОИИ 238, 2, 69/27, 1).

МИМОПЛИНУТИ дієсл. недок. (минати щось) пропливати: рга(е)терѹю, мимоплину (1642 ЛС 328).

МИМОТЕКУЩИЙ дієприкм. у ролі прикм. (тимчасовий, недовговічний) минуший: Потрѣба то вѣдати; всакомѸ хр̄(с)тіанинѸ правовѣрномѸ, ѡкѡ пѡма(т) жизни бѹдѹще(г) вѣкѸ есть разсѹждѣнїемъ: и познѡнїемъ всѣхъ рѣчїи дочасны(х) и сказителны(х) тыи всѣ тѣнь мимотскѹщаа протївѸ вѣч(н) (Чернігів, 1646 Перло 166 зв.).

МИМОХОДИТИ дієсл. недок. 1. (проходити мимо) минати: Мимоходачи роугалис емѸ. покїваючі головами своїми. а рекучі... спсис' самъ естлі ес' снѣ бжїй (Володимир, 1571 УЄ Вол. 53).

2. (бути тимчасовим, недовговічним) проминати: дѡво(л) прадеда нашего изради(л) и породоу раискоюу адамоу замѣкноуль. и потомъ лица нашего ѡсуженьє (с)тало. гдѣ (ж) ништо не есть твердо ка(к) стѣнь твердо мимоходить (1489 Чет. 255 зв.).

МИМОХОДНЫЙ прикм. (тимчасовий, недовговічний) минуший: Берѣмо еще прикла(д), и з' Стыхъ Постнико(в)... ѡко всі мѡрности того свѣта, и мимохо(д)ныи роскоши возненавидѣ(в)ши: прїѡли на себе... кр̄(с)гѣ оубо(з)ства (поч. XVII ст. Пчела 61 зв.).

МИМОХОДОМЪ присл. (не зосереджуючись, між іншим) мимохідь: Але вѣдаю повѣдаєшь же ти сна и дѡа стѣго мимоходо(м) вкоро(т)це впоманоуль (поч. XVII ст. Проп.р. 142).

МИМОХОДЪ прикм. у рол. ім., ч. (людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось) прохожий: мы мети хочемо и сурове росказуемо, абы они зѣ... дитками своими... где-бы колвекъ онѣ перемешкиваль, одѣ вшелякихъ наездовѣ..., ночлеговѣ, мимоходовѣ, переходовѣ завше волный зоставаль (Київ, 1648 Тр.ЧАК 144).

МИМОХОДЯЩИЙ дієприкм. у ролі ім., ч. Те саме, що мимоходачий: а в домѸ свое(м) поставлаше .г. трапезы. единѸ оубогимъ. а другоую соуздомъ и сердоболѡамъ. а третюю страннымъ и мимоходящи(м) (1489 Чет. 95 зв.).

МИМОХОДАЧИЙ, МИМОХОДАЧИЙ дієприкм. у ролі ім., ч., (людина, яка йде повз когось, щось) прохожий: Цвѣтниковъ позрѣн'є... которое то позрѣн'є, всакогѡ рожаю цвѣтѡв' мїлаа рѡзно(ст) справѣсть погладаючи(х) на себе,... и мимоходачихъ задерживаючи,... абѡвѣмъ подобѡетса ѡчѡмъ (Київ, 1628 ЛИМ 6 ненум.); Знѡти же си не заста(л) на тѡ(н)ци ани ока(з)ѹючиса, и выгладаючи на мимоходачїи (1645 УЄ № 32, 310 зв.).

Див. ще **МИМОХОДЯЩИЙ**.

МИМОХОДАЧИЙ див. **МИМОХОДАЧИЙ**.

МИМОШЕДШИЙ, МИМОШЕДШИЙ дієприкм. у ролі прикм. 1. (який минув, пройшов) минулий: Вы(з)наю ѡ злы(и) рабѣ тво(и). ѡкѡ сѣгрѣшилемъ предѣ тобою,... В

мимшше(д)шемъ врѣмени, И в' настоащомъ брѣмени (Чернігів, 1646 *Перло* 20);

(який жив раніше, колись) минулий: Ѡ томъ; повѣдѣль вамъ; сѣатѣ мимоше(д)шагѣ рѣда члѣвческагѣ (Там само, 123).

2. (тимчасовий, недовговічний) минуший: А при томъ и памать начнѣтъ приводіти мимоше(д)шій рѣскоши тогѣ свѣта; и бѣгѣтства доуши мѣчимои (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

МИМОШЕДШІЙ див. **МИМОШЕДШІЙ**.

МИНАТИ, МІНАТИ дієсл. недок. 1. (що) (просуваючись уперед, залишати щось позаду) минати: шестаа комага... поплынула Буго(м) вни(з), минаючи // тые па(т) кома(г) Ко(н)чиловы(х) (1566 Володимир, *ТУ* 115–116); мы до ре(ч)ки по тое е(з)дили, минаючи збо(ж)я его м(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 142);

(проходити, проїжджати повз) мина-ти: по(д)не(с)са, и подви(с)ши(л)са кели(х) оупа(д)коу моѣго, и хто ѣличи(т); всѣ при-ходѣчїе и мїнаючїе пѣте(м) покиваю(т) го-ловѣми и по(з)виздѣю(т) гѣлосами (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Єдиногѣ тедѣ дна минаючи тамѣтѣды еденѣ Арѣнинѣ, идѣчи до дому своѣго,... оустрѣмилѣ Прѣ(с)тѣю Бѣѣ в' колѣно (Київ, бл. 1616 *О обр.* 27); И про-звѣли(ли) брѣтѣа намѣвы егѣ. А кѣды минали Мадїанїтовѣ кѣпцы и вытагнѣвши з рѣвѣ торгѣ оучинїли и за л. егѣ срѣбрени(к) прѣ-дали (серед. XVII ст. *Хрон.* 61);

(що) (проходити, протїкати недалеко від чого-небудь) минати: котораа пѣща Задыб-скаа идѣт // кѣ мѣстѣ княза Василя..., ковлю

и минаючи далѣй мѣсто и замок, тѣю пѣщѣ есмо роздѣлили (Ковель, 1538 *AS IV*, 167–168); а минаючи селище таа ре(ч)ка... впала в ре(ч)ку ѣветицкую (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); Мел(х) Бара(н) знову передо (м)ною заводи(л) свою границу,... и поеха(л)... до-линою, врочищо(м) Перето(ц)кою часче(м), минаю(чи) недалеко уское село Коцо(в)ское (Житомирщина, 1596 *ККПС* 62);

(кого, що і без додатка) (обходити, об'їжджати) обминати: Поведилѣ староста ижѣ... воевода кїевьски(и) пѣстиль корованѣ шны(и) стороною шѣ дороги звыклое кїева чере(з) поле минаючи каневѣ (1552 *ОКан.З.* 23); Татарове вѣдаючи ш сторожи егѣ,... шни дѣй минаючи тѣю сторожѣ, здали са кѣ Днепрѣ мимо Лебедина великими шлахами на пороги через рекѣ Росѣ перѣшли (Вільна, 1558 *AS VII*, 21); Вїдачи тѣранѣ, же са з' негѣ насмѣали: Кѣдѣ го три Крѣлѣве, сторо-ною минали (Львїв, 1616 *Бер.В.* 82); *Образно*: Минаючы ѣни(т)скѣю безоднѣю ѣмѣ если мило Спѣсенїе, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Тїл'ко са самї да Хр(с)томѣ до Нѣа поспѣшѣймѣ, А сатанѣ зра(д)лївогѣ; з грѣхѣми егѣ минаймѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); В покорѣных пастырѣх Христос пробываѣт, але горѣде-ливых далѣче минаѣт (к. XVI ст. *Укр.п.* 78).

2. (кого) (не придїляти кому-небудь уваги, нехтувати кимсь) уникати, цуратися: а к(д)ы (ж) е(ст) бра(т)ство такїи же члоно(к) ѣако и ты и еди(н) е(ст) оу хѣ, тедѣ не маѣ(м) мина-ти его вїдачи немоцного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 196 зв.); и ты(ж) брѣтїа... кѣторыи по дѣрога(х) лежа(т) смѣр'дѣчи гнѣе(м)... и ты(х) не минай-

мо... шны великіи тръпливости въ болеста(х) свои(х) маж(т) (Чолгани, 1603 УС 78, 51);

(кого, що) (*не зачіпати, не впливати на кого-небудь*) обминати: Всѣ бо отщепенства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блѣды тебе не минають (к. XVI ст. Укр.п. 83); А гдѣ южъ антихристь шпанѣсть оувесь свѣтъ сѣй,... тогда не минѣтъ жадной дѣшѣ члѣвчeskви... //... роскаже весті на поклѣнь свѣй антихристовѣ (Чернігів, 1646 Перло 139–139 зв.);

(кого) (*не зачіпати, обходити кого-небудь*) минати: Здалося ми тежъ еще ш томѣ припомнѣти, На ѡкомѣ Бг̄ зезволили преложоны(м) мѣти Мѣсцѣ: тебе ш W(т)чѣ, цнw(т) высоколѣтнихъ, Которого шблѣки пречѣ минаю(т) лѣстны(х) (Київ, 1618 Вѣзер. 15);

(що) (*залишати поза увагою — пропускати*) минати: Первый тогда роздѣл о отступленію греков и Руси от костела латинскаго, хотя видить наипотребнѣйший отповѣдию выправитися, иж не есть так, а я его минаю — чем и для чего, коротко разумѣйте! (1608–1609 Виш.Зач. 213); а к томѣ многѣ ѡныхъ фамѣлій минаю: с тогѣ домѣ више(д)-шихъ, тѣлко до самѣгѣ пристѣпѣю Витѣнеса (Чернігів, 1646 Перло 4 ненум.);

(кого, що і без додатка) (*уникати чого-небудь, навмисне ухилятися від чого-небудь*) обминати: Учѣтелеве костѣла римскаго,... многѣ та(к) сло(в)не с каза(л)ницѣ костѣ(л)ныхъ, ѡко и писмо(м)... з великою пи(л)ностю,... минаючи свои(х), котѣрыѣ ш(т) костѣла... ш(т)стѣпили... ваши(х) патрѣа(р)ховѣ кгрсцки(х)... пре(д) очѣма вашиими ѡвне топчѣ(т) ногѣми (Острог, 1587 См.Кл. 4); есть,

што геретыкове охиляють, албо минають, иж не суть такѣ слѣпы, жебы не видѣли, же то на папежа не можетъ быти ни // якимѣ ктвалтомѣ натягано (Вильна, 1595 Ун.гр. 154–155); Чужая то слава и бога минает, Западная церков, иже отстуетъ свѣтлости божей и его дороги (к. XVI ст. Укр.п. 79); Чи годилося тебе, милосникови правды, яко ся (имѣ) минуешь, такѣ великие и поважные слова минати (Вильна, 1599 Ант. 737); А вшакѣ же, абысь не розумѣль собѣ за выграную мѣти ты, котѣрый ведле свѣта того звыкѣ наибольшѣ уважати старѣе приклады минаючи, спыталь бымѣ ты (1603 Пит. 26); тогда дух свѣтый костела... исправляти перестал, и бо юже костел,... минувши все другѣе науки, от духа свѣтаго реченные и обложенные, но на самого владичествующаго духа свѣтаго хулу нанес (1608–1609 Виш.Зач. 222);

(що) (*запобѣгати чому-небудь*) уника(т)и (чѣго): Прѣто ш си(х) на ко(ж)ды(и) часѣ ро(з)мышла(и) и въ вѣки не согрѣшиши, а за тѣмѣ минѣшь страшное: А дойдѣшь радостногѣ покѣа (Чернігів, 1646 Перло 121 зв.).

3. (*проходити, завершуватися, минатися*) минати: Шѣсть шт лѣт минает, а их чуда славнои и до судного дѣня будутъ свѣту явны (к. XVI ст. Укр.п. 88); а пре(д)са его бг̄ не караль, // але... пре(з) сонь. и чере(з) пр(о)рка оупоминаль его. але поневажѣ жа(д)ными сты(х) рѣчѣи не полѣпша(л)са, то(ж) южѣ допѣсти(л) на нѣго карность. не за то самѣстачи що южѣ миноуло. але... пришлоую его злость загамовѣвѣючи (Острог, 1607 Лѣж. 23–24); Иѣкъ еди(н) з учѣтелей... мѣвить, заснѣли въ пожадливостѣхъ своѣхъ, роскоши

ихъ занѣрили, минаеть сонъ тотъ, минаеть животъ тотъ и ничогу не знашли въ рѣка(х) своихъ же ничо́го не положили въ Рѣцѣ Хвой (Київ, 1632 *МКСВ* 288); Уто оуже часъ минаеть а животъ нашъ до конца са приближаеть, и смѣрть пристѣпаетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 668);

(безповоротно втрачатися) пропадати: Щожъ теды азали та оуводать потѣхи и скоро минаючїе маѣтности зъ шдѣбностью свѣта того (Дермань, 1605 *Мел.* 41).

4. (переставати мучити, тривожити кого-небудь; припинятися) проходити: Та(к) же... чо(р)нобы(л) оувари // оу водѣ и пити даван и прикладай до поуа. то минае(т) боле(ст) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10); Та(к)же ко(г) аица бола(т) то кро(п) вари и пїи то минае(т) (Там само, 12); бо тоє са слово толко до особы мовить, а хороба не єсть особливо... хороба... за(с) минае(т), а не вхѣдитъ абѡ вхѣдитъ, але зъвнѣтра мае(т) причїнѣ, а не зъ надвѣра вхѣдитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

5. (нашвидку в думках прочитувати що-небудь) пробїгати: Не мина(и) скорого(н)це(м), яко пѣстое коло вѣтрное шчима пробїгаючи о(т) мѣста // на мѣсто в'перѣ(д) писан(н)ого (1599–1600 *Виш.Кн.* 202–203 зв.).

Див. ще **МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНАТИСА дієсл. недок. 1. (обминати одне одного, рухаючись назустріч) розминатися: И такъ прѣзь всю зѣмлю напроти(в) себѣ идѣтъ и минаютъ са [води], яко и(м) прохѣды оучини(в) прм(д)рїй творецъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.).

2. (безповоротно втрачатися) пропадати: Все щокѣлве(к) єсть, ничъ не є(ст), кды(ж)

са минае(т): И бы якаа рѣскошь. с' часѣм оуоставаетъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

◊ з правдою минатиса див. **ПРАВДА.**

МИНАЮЧИЙ дієприкм. 1. У ролі прикм. (якому притаманна недовговічність) минуций: такъ дша наша если пре(з) малый часъ до бо(з)ски(х) речїй знѣси(т)са, зара(з) своєю таготою до ты(х) // зѣмны(х) и минаючи(х) речїй спадѣеть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225).

2. У ролі ім., ч. Смертний, -ого: кнїжка до минаючихъ мовить. Почто нѣвыхъ вещей вѣдѣти желаете, нѣвою вещь мене имѣа презираете. У(т)вѣтъ к рїмланш(м), православны(х), содержаще, иже егда прѣжде вѣроу цѣлоу имаете (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 1 зв.).

МИНЕА див. **МИНЕЯ.**

МИНЕРВА ж. (богиня мудростї, мистецтва, військової справи) Мінерва: а при той засъ славѣ шбокъ станѣль Гѣфець оушикованыи... оныи твои цнѣты, онаа дѣ намнѣйшого склѣнность, згѣла на здѣмѣванье минѣрвѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

МИНЕЯ, МЕНЕЯ, МИНЕА, МИНЕА, МИНІЯ, МІНЕЯ, МЪНЕЯ ж. (церковно-богослужбова книга, що містить змінні частини загальних богослужінь окремо для кожного класу святих) мінея: При стене це(р)ковька рѣскаа свѣтого миха(и)ла в не(и) шбра(з) свѣтое пречистое... сва(н)гелие серебромъ шправное... минеа (1552 *ОКрЗ.* 149); Апостоловъ два. Меней дванадцать (Київ, 1554 *КМПМ I* (дод.) 10); На трехъ стїтеле(и) кѣпили паперу ризѣ... минеи писати (1607 Львів

ЛСБ 1044, 4 зв.); па(н) Проко(п) и Стефо(н) Хоми(ч) выняли с це(р)ковной пѣшки зо(л) ꙗкѣ которыи зара(з) Илкови дали ш(т) писана мѣне(и) (Там само, 2); миней дванадцать на десту новыхъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503); Миний на ві м(с)цей дній тѣе каждо-го дня (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 28); **мінея (мѣнея) избранная (избраная)** — (книга, що містить тексти змінних частин богослужінь Господніх, Богородичних церковних свят та свят особливо шанованих святих) Мінея святкова: мінею избра(н)ную киевско-го дръкѣ и ѡсалты(р) кврїло(в)скую лво(в)ско (!) дръкѣ: продалемъ (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); Извѣстно да е(ст), иже сію книгѣ зовему Мѣнею И(з)бранѣю купили стадо Хво, мешкающее у повѣтѣ марамориши, у селѣ Горѣн(ь)[чсвѣ] (1645 *Яв.Из.* 16); **миней июневая** — (книга, що містить змінну частину богослужінь на червень) Мінея червнева: книги, то есть: треоди две,... шестоденець и охтанкъ,... требникъ,... миней июневая, миней на паркамене чотыри (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); **миней сентебровая** — (книга, що містить змінну частину богослужінь на вересень) Мінея вереснева: книги, то есть треоди две,... миней сентебровая,... псалтырь, полууставец и уставъ, прелогъ, требникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); **миней (Миней, мѣнея) мѣсячная (Мѣсячная, мѣсячная)** — (книга, що містить тексти змінних частин богослужінь нерухомих церковних свят за місяцями і днями) Мінея місячна: такоже и каноны читовали въ Минейхъ Мѣсячныхъ святымъ отцомъ, якъ въ церкви и теперъ православною у насъ знайдеться (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); На пере(д) видѣли ві

миней(и) мѣса(ч)ны(х) шханковъ два, прелогы два (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034); книги... мѣнеи мѣса(ч)ные маро(т) и апрель вкупѣ май Іюнь шсобны(и) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 29).

МИНЕА див. **МИНЕЯ**.

МИНИСТРЪ, МИНЪСТРЪ ч. (духовна особа в реформаторів, протестантів) проповідник: але шній панове... гне(т) мѣсль ёго сказїли. Мовячи. ижъ... призваль... министрѣвъ, которїи своєю... мѣтвѣю кѣшали(с) дѣтїнѣ шздоровити. але мѣсто шздоровлѣна на рѣка(х) скональ (І пол. XVII ст. УЄ № 29519, 265); А и(ж) Новокреще(н)цы смѣли пре(з) Чеховича и то написати... И то ркомо по(д)пѣрли своёго (ж) министра Геразма змышлѣнымъ писаньемъ Котѣромѣ сам же Ап(с)лъ Павель роспростѣртиса не дасть (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 64); якусь академию в Киселеве,... на заражене людей молодыхъ и христианские дети, также фундовати, якихъ предикантовъ своихъ и министрѣвъ блюзирскихъ,... подъ протекцию свою взявши, тамъ ихъ в той своей блюзирской академии старшими министрами починивши, уфундовалисте (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); Тогда министрѣво вошли в' нѣчи вѣдлѣгъ звычайю своего, и жѣны и дѣтї ихъ, и все з'ѣли и спїли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371).

МИНИЯ див. **МИНЕЯ**.

МИНОВАТИ¹ дієсл. недок. І. (що) (проходити повз) минати: Где ж шни повѣдили, иж мают с Карасином посеред болота, котрым болотом повѣли к одному шстровкѣ, на котром была шлха... и штол повѣли болотом,

минуючи штров церковный..., аж до борѣ (Чернче-Городок, 1543 *AS IV*, 354).

2. (що) (залишати поза увагою) пропускати: Мелетие... написал... Есть ли же потребное что вѣдати нам в ней написаного, ознайте нам, а если же зразумѣете быти самохвалное фарасейство, и препирателную лжу, минуйти, — мовит (1608–1609 *Виш.Зач.* 208).

Див. ще. МИНАТИ, МИНУТИ, МИЯТИ.

МИНОВАТИ² *див.* МЕНОВАТИ.

МИНТУСЬ *ч.* (*clupea alosa*) Вид оселедия (риби): *alausea ми(н)ту(с) рыба* (1642 *ЛС* 74).

МИНУВШИЙ *дісприкм. у ролі прикм. (який минув, пройшов) минулий:* Гдѣ бовѣмъ персональное похожѣніе Сѣго Дѣа, Ѳеологичко высловити и ш(б)авити намъ рачи(л), Который ш(т) Шца походи(т), повѣдѣль, по(д) тепѣрешни(м) часо(м), а не по(д) минѣвши(м) анѣ по(д) прішлы(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще. МИНУТЫЙ.

Пор. МИНУЛЫЙ.

МИНУЛЫЙ *дісприкм. у ролі прикм. (який минув, пройшов) минулий:* Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого... съ обѣюхъ мытъ на тые минувые два годы, што прошли отъ Семое Суботы (Краків, 1505 *РЕА III*, 69); Мы, слѣги Его кролевской Милости... на рокъ, шт господара... зложоный... день сватого Петра, свѣта минулого, там до того имена Его Милости господарского, Чернче-Городка и Маневич приехали (Чернче-Городок, 1543 *AS IV*, 353); жикгимо(нт)... ко-

ро(л) по(л)ски(и)... архима(н)дриту кие(в) скому... ивсифу) мови(л) намъ... семе(н) ю(р)сва(ч) го(л)ща(н)ски(и) ш томъ што ты ето листи нѣшими поз(в)аными на рочки судовые ш громница(х) минулое позва(л) былъ (Вільна, 1555 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 823, 1, 42); Кухарь... жаловаль... тымъ обычаемъ... ижъ дей осени прошлое, року минулого шестьдесятъ третьяго, подраны пчелы ихъ зъ бортей на дуброве (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); и тотъ Васко се (!) весны минулое укравъ былъ коня вороного въ Косницахъ и мне былъ продаль товарыскимъ обычаемъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/Л, 214).

2. Колишній, попередній: и поведи(л) тотъ плещевьски(и) ижъ петръ воевода волоски(и) минѣлы(и) на властномъ кгрѣнте моемъ... на реце Змарагте постави(л) млинъ (1546 *ОГ* 97 зв.).

Див. ще. МИНУТЫЙ.

Пор. МИНУВШИЙ.

МИНУСЬ *ч.* (математичний знак) мінус. ◊ плюсь вель мінусъ *див.* ПЛЮСЬ.

МИНУТА¹, МІНУТА *ж.* (короткий відрізок часу; мить) хвилина: Стѣны мѣшкан'а его запытаный признали бы же мінѣты оу тогш стѣгш мѣжа не было, в' которѣю штобыкѣ-лвек' чини(л), абы любъ Бѣгъ з' нѣмъ, любъ онъ з Бѣгомъ не розмовлалъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21 зв.); Несѣкомое: Барзо коро(т)кїи часъ которого роздѣлити не мѣжш, ѣкъ минѣта (1627 *ЛБ* 164); отъ прѣшой минуты — від самого початку: дѣа хѣа ш(т) прѣшой зачатїа миноуты была пребл(с)вѣннаа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 268).

МИНУТА² ж. Копія документа без печатки: Я ей дал дей читати листа господарский, до мужа ее писаный, и минуту з оного листу до рук ее отдал, которого же бы дей до мужа своего слала и положене тое сумы через пана Михаила Дубницкого ему ведати давала (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); а хто (в) которые на реестре ме(т) а которые ве(ч)-не(и)шие в книги вписыва(т) и для приклада(н)я печате(и) и(х) и минута(м) которые если бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

МИНУТИ дієсл. док. 1. (що) (пройти, проїхати повз) минути: будь самъ, або гдебыхъ у которого пана служачи, з нимъ, або гдебыхъ и за посланьемъ пана оного ехаль теды, предся Луцко минути маю (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335);

(що) (пройти недалеко від чого-небудь) минути: в том також есми дали и шт нас с(вѣ)томъ монастырю... шттолѣ долѣ Прѣтовом брегѣ против Сѣхане а пак оттолѣ право оу грѣлѣ Топилѣну где минет черес Троянѣм где и выше писанно ест (Сучава, 1520 *ДВВ* I, 16); минувши крыницу и старое греблице, ажъ до сеножати и до островѣка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* I/L, 475);

(що) (обійти, об'їхати) обминути: ехале(м) до до(мѣ) сво(и)го и кгда(м) де(и) его минѣ(в) дыбровою та(м) же в дѣброве па(н) я(н) се(р)хове(ц)ки(и) з слѣга(ми)... зобра(в)ши(с)... почал и(з) рѣ(ч)ни(ц) стрела(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26 зв.); и кгда(м), де(и), его [домѣ] мину(л) дубровою... па(н) Се(р)хове(ц)ки(и) з слу-

гами... хоте(чи) мне заби(т)... поча(л) и(з) ру(ч)ни(ц) стреля(т) (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); если же нешторожне мѣстца // оныи трѣдныи минѣти, забравши рѣками и ногами ш(т)всіюль сѣкню жебы са ш терна и хворостъ не завѣдила... а кожъ око егѣ... жебы вдоль не впало (Вильна, 1627 *Дух.б.* 26–27);

(кого, що і без додатка) (мати можливість переміститися) пройти: Перешо(д)шоу їсви на шноую стороною мора, до оукраинь гадарин'ськихъ. стрѣтилиса с ни(м) два члѣкы. которые мали бѣси. вышо(д)ши з' гробовъ, вел'ми лютыи. такъ ажъ жад'ныи не могли миноути поуте(м) ты(м) (1556–1561 *ПС* 44); тые концы отогнены и приломѣлены, и знать, же желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гака черезъ одверѣки,... ижъ двери коморные пазъ верхний у въ одверѣковъ минули // же двери зъ оныхъ гаковъ праве добре знимано (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* I/L, 316–317); жадень не могли и(х) миноути тою дорѣгою... а та(м) боура великаа была на мори, и(ж) шнонь корабль покрыва(л) са вол'нами (1645 *УС* № 32, 89).

2. (чого і без додатка) (пройти, проїхати не зупиняючись, не звертаючи уваги; обминути) минути: прото(ж) бра(т)я. коли видимъ оубогаго хоуда не минѣмъ. милостыню емѣ даи. а не посмѣиса хромомѣ ни слепомоу (1489 *Чет.* 350); той з' великимъ поспѣхом' идѣчи, и не хотачи минѣти Цркви Сѣои; встѣпилъ помолитиса Гдѣ Бгѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 7); Если оузришь осла ненавѣдачого тебе а онъ лежитъ под бременемъ не минѣшь але подвѣгнешъ з нимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); не оузришь вола брата твоегѣ або

о̀вцѣ блѣдѣчю и минѣшь, але приведѣшь брѣтѣ твоѣмѣ (Там само, 156);

(чого, що) (*залишити поза увагою, пропустити*) минути: але за то не ручу, жебы се в чомѣ не помылили, шукаючи в книгахѣ, або жебы не толко карты, але и цѣлое секстерни не минули, кгдажѣ на помылце сила належить (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Минувши всѣ баснѣ роздѣлов на два артикулы, а по нашому стихи, которыхъ есми читаючи, на бров отвѣ(т) ему дам (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Минѣвши то, же оугодникшвѣ Бжѣихъ вспоминаѣти, побѣдка до шныхъ, живота вѣ(р)-ны(м) оуостаѣтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 164);

(кого) (*утриматися, ухилитися від стосунків із ким-небудь*) обминути: Бо ниhto свого спротивника до ради не беретъ; а лепей упорного минутъ нижли его противъ себе острить, яко писмо мовить въ Приповѣстяхъ Саломоновыхъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244);

(чого, що) (*вберегтися, врятуватися від чогось*) уникнути: еже естъ смертныи днѣ. // и ш(т) тѣла дши исходѣ. его же не можемъ минути на всакъ ча(с) (1489 *Чет.* 369–369 зв.); А грѣхи мои смертелнии спр(с)ныи, ѡко сѣти смертоно(с)ны(и). Неврѣдно минѣти, и ѡкш паѣтинѣ растергнѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 33); А ты преслѣвныи црѣ хѣ Бжѣ нашѣ;... //... дарѣй намъ неврѣдно минѣти; сѣлы чартѣвскѣи, и прелестѣ грѣхшвнѣю вѣка сегѣ (Там само, 168 зв.–169);

(кого) (*не зачепити, обійти*) (*про важкі випробування, смерть*) минути: а памѣтаючи на часъ смертелный, который жадного чоловека минути не можетъ, не мней тежѣ бача-

чи на прѣменность сегосвѣтную (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 32); вси рѣчи... штмен(н)ы(и) и менѣчи сѣтъ, толко часъ смертелный, тотѣ кожѣдого, на свѣтъ штъ живота матки его рождѣньного, минути не можетъ (1577 *AS* VI, 71); Иѣкъ та(м) смѣртѣ срѣкгаа, кождого не миноула: И кро(в) з ни(х), боу(и)-ными рѣками поплынѣла (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 82); Вѣдаючи я добре... кгда(ж) то(т) вырокѣ на(й)вышшого, жадного з на(с) минути не може... теда напередѣ исправившия Гду Бгу въ Тро(и)ци Єдиному з грѣховъ свои(х)... ему дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 470);

(не влучити в цѣль) схибити: Гс(р)бу(р)тъ до Лвова бы(л) зихалѣ: а ста(д)ни(ц)кѣи за ни(м)... шкодѣ чинили по передѣмѣстю великую, а потомѣ... казали дѣло нарихтовати в рату(ш) и раз минѣвъ а дрѣги разѣ трафи(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

3. (*пройти, завершитися, минутися*) минути: какъ минѣла сѣбота. И мрѣа магдалыни. мрѣа. иѡковла. и солломонни. кѣпили араматы миро. и хотатѣ пришедше помазати г(с)а (1489 *Чет.* 327 зв.); То пак дей шный рокѣ заложоный и минул, а князь Ковелский жодное справедливости емѣ вчинити не хотел (Львѣв, 1537 *AS* IV, 90); часо(в) недавно минулы(х) року девѣ(т) десѣ(т) пѣтого м(с)ца наѣбра... твоѣа мл(ст)... квалтовне... насла(л) еси ѣрѣ(д)ника своего... на пасѣку (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); А лѣдѣе только полтораста лѣтъ минуло, як Турци обрѣзанци, пособитѣе ваши в Константинополю пануют (Львѣв, 1605–1606 *Перест.* 49); Бѣда тымѣ котѣрыѣ мѣватѣ, ѡкѣ минѣтѣ м(с)цѣ тогда продамѣ: а

совітѹю цѣнѹ прїємемѹ (Київ, 1637 УЄ Кал. 656); Не вѣдаєть члѣвкѣ што ѹже минѹло а што по нѣмѣ бѹде. хто ємѹ ѡзнаймїть мѡже (серед. XVII ст. Хрон. 3 зв.);

(певним чином пройти, відбутися) минути: Кресѹ назначѡного Терминѹ Години минѹть трѣдно (Вільна, 1620 Лям.К. 6).

◊ минути путем див. ПУТЬ; очом минути див. ОКО.

Див. ще МИНАТИ, МИЯТИ.

Пор. МИНУЛЫЙ, МИНУТЫЙ.

МИНУТИСЯ діссл. док. Розминутися, минутися. ◊ з правдою минутися див. ПРАВДА.

МИНУТЫЙ дісприкм. у ролі прикм. (який минув, пройшов) минулий: Князь Михайло, маршалокѣ... а Ивашко, подскарбїй, взяли личбу у мытника Луцкого // и Берестейского у Ларина... со всихѣ мыть на тыи минутыи два годы (Краків, 1504 АЛМ I/2, 148–149).

Див. ще МИНУВШИЙ, МИНУЛЫЙ.

МИНУЦЕЯ, МИНУЦЫЯ ж. Календар із прогнозами (чи з вішунством): Авра(м) зра(и)левичѣ... ме(л) това(р) сво(и)... поєсовѣ цетковаты(х) иголь шпиле(к) минуцей и стуго(в) за копѹ г̄ (Берестя, 1583 Мит.Кн. 20); й сѡромѣ вамѣ... // тѡлко хвалїте... то(и)... календа(р)... матошá котѡри(и) протївѣ новѡго календарá мїнѹций вѣдаєть (1600 ЦНБ 476 П/1736, 46 зв.–47).

МИНУЦЫЯ див. МИНУЦЕЯ.

МИНУЩИЙ, МИНУЩІЙ прикм. Минущий, недовговічний: то(т) свѣтъ минѹщїи

всѣ рѣчи котрїи соу(т) на нѣмѣ нѣчемныи и миноущїи (к. XVII ст. УЄ № 31, 27); а та(к) члѣче хр(с)тыа(н)скый... ѡ(т)дала(и) мо(ж) ѡ(т) себѣ... всѣ миноущи(и) рѣчи того свѣта соуетнаго (Там само, 28 зв.); а ѡпоустивши в нѣве(ч) славоу сего свѣта и маєтности миноущїи, тѡлко стара(л)са абы мѡгль слѹжити избавителю своему (Там само, 58 зв.).

МИНУЩІЙ див. МИНУЩИЙ.

МИНѢСТРЪ див. МИНИСТРЪ.

МИНЯЙЛО ч. Мїняйло. Вл.н.: Юско Мїнайло (1649 РВЗ 376 зв.); Сидо(р) мїня(и)ло (Там само, 437).

МИР¹ див. МИРЪ¹.

МИР² див. МИРЪ².

МИРА ж. (запахна олія) миро: Чужоземьскїє мѹдрѣцы Ха привїтали, златѡ ладанѣ и мїрѹ іако пánѹ дали (Острог, 1581 Римша, Хрон. 33).

МИРАТИ див. МѢРАТИ.

МИРАУГОДНЫЙ прикм. Те саме, що мироугодный: Втораа причина, посромочѣсть красотѣ и пестротѣ мирауго(д)ны(х) и красотѣ любячи(х) своєю шпе(т)ностю и нѣкчемностю (п. 1596 Виш.Кн. 229 зв.).

МИРЕН див. МИРНЫЙ.

МИРКА див. МѢРКА.

МИРНЕ присл. I. (дружелюбно, миролюбно) мирно: Ви панове захова(и)теса ми(р)не и справе(д)ливе прѡти(в) слуга(м) //... мова ваша неха(и) завсе(г)ды бѣває(т) з ла(с)кою ѡ(з)доблена (XVI ст. КА 474–475);

те саме, що **мирно**¹ у 1 знач.: гедіоне болобане... твоа м(л)... са(м)... швещ(л) вса іже еси пограбиль в монастыри ве(р)нѹти што и до нѣ не ве(р)таешъ... де(р)жишь не пра(в)дѹючи ш чо(м) са тобѣ запрѣтило было събо(р)не абы еси ве(р)нѹль... // и въ все(м) ми(р)не жиль (Берестя, 1593 ЛСБ 238, 1–1 зв.).

2. Те саме, що **мирно**² у 3 знач.: Братствѹ лвовскому Ѹспениа прч(с)тое бѣи матере божси ш г(с)дѣ радовати(с) и мирне здравствова(ти) желае(м) (Дубно, 1592 ЛСБ 212).

МИРНО¹ *присл.* Одностайно, спільно: та(к) намъ приходи(т) кончити тые справы ш(т) старѣ(и)ши(н)ства дѣховного. Кусатся на на(с) и кы(и)ми и ш(т)повѣдью шлахтою и ми(р)но такъ бы е(д)но могли хо(т) хы(т)ро шбаваю(т)-ся пре(д)са соборѹ (Рогатин, 1591 ЛСБ 162); и насъ протѣвко имъ... посилаѣти рачиль, Жебысмо въ сѣмъ житїи, его мїрно славачи, и въ бѹдѹщемъ пр(с)тва Нб(с)ного достѹпити оудостойлиса (Київ, 1625 МІКСВ 131).

МИРНО² *присл.* 1. (без ворожнечі, сварок) мирно: сами е(с)ми... Ѹпокон(в)ши братство по(д) шбороною и по(д) бл(с)венїе(м) наши(м) zostавили,... а тобѣ са заказало ми(р)но жити до съборѹ (Берестя, 1593 ЛСБ 2381); и такъ б(г)ословенїе (!) прїемши, и ла(с)кѹ собѣ оу них зьеднѣвши, в(ъ) свои полаты с мїро(м) са в(з)вращали, и цар(с)тво (богѹ поспѣшествѹющѹ) ми(р)но и добре стрѣили (п. 1596 Виш.Кн. 66).

2. (без війни, у мирі) мирно: а тогди на(м) богданѹ восводы да е(ст) шпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и безпечне и бе(з) жа(д)-

нои шкоды выити из земель королѣ полского (Ясси, 1510 Cost.DB 473).

3. Мирно, спокійно; сумирно: Зачымъ абы и ва(м) Прешедши(и) и Милосе(рд)ный Бгѹ Тѹ за живота Мирно и спокійне на се(м) свѣте мѣзе(р)номъ Прожити (Львів, 1609 ЛСБ 422, 2); а вша мѣ за де(р)зновенное про(с)тите и ми(р)но здра(в)ству(и)те (Афон, 1614 ЛСБ 446, 1 зв.); где теж мает при себе мети там блаженного во ермонасах Кгерасима, игумена Угорницкого, для отправоваия хвалы Божое в томъ же монастыре, где мирно пребываючи //... повинни будут за продки мои и за мене... Господа Бога просити вѣчными часы (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 471–472); placido, кротко, тихо, мирно (1642 ЛС 317).

Див. ще МИРНЕ.

МИРНОСТЬ, МИРНОСТЬ *ж.* (злагода, спокій) мирність, мир: Не пришовъ емъ поверечи мирность на землю, но мѣчь, якъ Христови не было мирности на земли... той не лише што бы котрыи вѣрують на него (и) воюють изъ правдовъ (XVI ст. НС 86); Третья хосна рождествомъ Христовымъ есть сесе: якъ овунъ тѣло узявъ на себе,... такъ и насъ Господь судивъ, и токмивъ, и изъвязавъ духомъ святымъ, и загодовавъ... мирностью, што учинивъ межи нами (Там само, 194).

МИРНОСТЬ *див.* **МИРНОСТЬ.**

МИРНЫЙ, МЪРНЫЙ, МИРЕН *прикм.* 1. (схильний до злагоди, миролюбий) мирний: Научися и отъ Самого Хрыста Спаса нашого, Цара мирнаго который мовить: “если бы тебе хто даль поличокъ, наставъ ему и другой” (Володимир, 1598–1599 Відп.ПО 1057);

Кольми паче другий народ о пустыни не мыслит, от того жь тѣ и нас не зовут некого, бо бых не мирен был (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); и научила церковь Христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязненным и мирным, а не жестоким (1608–1609 *Виш. Зач.* 206);

(який виражає злагоду, миролюбність) мирний: ннѣ же блг(д)тню хвою, и стѣ(н)-шого патрїа(р)ха ми(р)нымъ пасты(р)ски(м) строение(м), и ваши(м) поспѣшение(м), в ти-хости пребывае(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); А которая мудрость зъ высокости, первѣй есть чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оwoцoвъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); Тот бовѣм нас тоє глупости научил... когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызуеся... и крест Христов страдателный (вѣру и разум простый, мирный и духовный) уловил и восхитил (1608–1609 *Виш. Зач.* 205).

2. (позбавлений тривоги, спокійний) мирний: Скоры ноги ихъ прулляти кровь, скрушѣня и мука на ихъ пути есть, и мирного путя не познали (XVI ст. *НЄ* 124); Цнѣй Григорій... Крѣсѣ вѣкѣ своего в' мѣрныхъ лѣтъ догнѣлъ, и Статѣчне живота своѣго доконѣлъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7); прошно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытти, а по исходе от тела сего о жызнь вичную в царствии небесном (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* I/VI, 746).

3. (угодний Богові) милий: И прине(с) пре(д) кіото(м) офѣрѣ всі(х) всесъжженіи мѣрны(х) Гви (Київ, 1619 *О обр.* 4);

праведный, правильный: г(с)ь бѣ навестиль на(с). и направиль ноги наша на поу(т) мирныи. нинѣ нбо хвалитса звездою своею. што шла пре(д) цри перски(м) (1489 *Чет.* 113).

МИРО, МИРО, МЫРО, МЪРО, МЮРО с. (запахна олія) миро: хсѣ бѣ нашѣ тѣломъ на кр(с)тѣ оумерль былѣ. и мѣромъ помазанѣ. и въ гробѣ положенѣ бы(л). нашего ради сп(с)ниа (1489 *Чет.* 119 зв.); принесѣм же братие. и мы смоу вмѣста золота правдѣ. вмѣсто мюра. любо(в) ко братьи своєи хр(с)тяно(м). (Там само); марїа. котораа помазала гѣ миромъ. (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); што (ж) тые жены стѣи іс ты(м) мыро(м) ишли. а и(н)ши(х) мастїи розманты(х) с собою несли, абы помазати хѣ и(з)бавителя своего (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); Такъ былѣ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся, штобы мастити мвромъ тѣло, штобы запахло (XVI ст. *НЄ* 56); Не видишь ли што на(д) оумерлыми чинимо, спѣва(н)емъ и пѣсньми провѣдимо през то и похвалѣ къ Бѣ показѣючи... мвро и олівѣ вливаемъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Miro: Mośc (Жовква 1641 *Dict.* 69);

(освячена запахна олія, яку використовують у церковних обрядах і таїнствах) миро: Скри(н)ка цѣприсоваа ѣвы(ш)ки по(л)тори пади вши(р) болшь пади (в)до(л)жѣ ло(к)та... не мало речи це(р)кви по(т)ребные тако миро котори(м) де(т)и при креще(н)ю помазѣю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 161); Дали вробити флашку срѣбрьную на миро стѣе (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); На святомъ крещеніи мвромъ не помазують дѣтокъ, але слиною съ землею смѣшавши (бл. 1625 *Кир. Н.* 26); Вѣщѣ далечайшаа тоє таїны, ест' миро которѣе з' олівы з бѣл'самомъ, а ѣнѣ-

шими ароматами во(н)ными змішаное быва-
еть чинено (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

МИРОБЛАГОУХАНЬНЫЙ *прикм. у ролі ім., с.* Те, що має аромат мира: На писме... и то написано, якобы наши церымонии Греческие болшей зъ Евангелицькими, а нижь зъ Рымляны, згажатице // мели:... власне такъ се згажуютъ, якобы коли старожитное зъ новотою,... мироблагоуханье зъ грязью, свѣтлость съ темностию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007–1009).

МИРОВАНІЄ *с.* Примирення: мированіє, помирѣнье пои(д)на(н)є (1596 *ЛЗ* 56).

МИРОВАРЕЦЪ *ч.* Продавецъ фарб і мазей: pigmentari(us), мироваре(ц) (1642 *ЛС* 316).

МИРОДЕРЖЕЦ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЪ.**

МИРОДЕРЖЕЦЪ, МИРОДЕРЖЕЦ, МІРОДЕРЖЕЦЪ *ч.* Диявол: міроде(р)жѣць, де(р)жа(в)ца того свѣта (1596 *ЛЗ* 561); костел... тое нашол,... ибо тожь миродержец и знаменник прелестнаго вѣка сего своих поклонников и угодников ничем иным в первых не радуєт, только щастием жизни сея суетныя вѣнчаєт (1608–1609 *Виш.Зач.* 224); А яже нужду от навѣта диявола миродержца, страстно владычествующаго, страдает, в искупѣ жизни обрѣтающихся зде, — не подобает ми время подробно изглаголати (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 235).

Див. ще **МИРОДЕРЖИТЕЛЬ.**

МИРОДЕРЖИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що миродержецъ: Противѣ миродержителей, а Нарѣда лю(д)скогѣ гѣбителе(и) Противѣ дѣх(в) гѣрделивы(х) Ча(р)тѣ(в) гѣвливы(х) (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282);

Павел... ко ефесяном тако глаголет: “Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началом и властем, к миродержителем тмы вѣка сего, к духовом злобѣ поднебесным” (1608–1609 *Виш.Зач.* 206); Прѣто прійдѣте ко мнѣ бл҃гослове(н)нїи снѣве ш(т)ца моего нб(с)ногѣ,... цр(с)тѣйте со (м)ноію; в' домѣ слави мой,... такѣ а(з) побѣдїх' міра, и самогѣ злослівогѣ миродержителя (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

МИРОЛЮБЕЦЪ, МИРОЛЮБЕЦЪ, МІРОЛЮБЕЦЪ *ч.* Той, хто виявляє пристрасть до мирського, земного: Знаем, яко рекл Христос Петру, а не нынѣшнему миролюбцови папе: знаем, як “врата адови не одолѣют”, — але восточных (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 183); На тое вам коротко отповѣм, и от искуса глаголю, а не от самофалки: за единого, в горах и пещерах сѣдѣщего руского инока тысечю домолѣжных и в полатах упокоевающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣнил бым (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); дїаволь... крадетъ ш(т) дѣшѣ члѣвѣчески(х); такѣвѣю пѣмать: и в' забѣтїє пѣскає(т), а самѣхъ миролюбцѣвѣ, и грѣхотѣвѣцѣвѣ; оу без'страшїє прївѣдїть (Чернігів, 1646 *Перло* 124); Где міростоанїє, и любѣвѣ з' Б҃гомѣ, и съ А҃г҃лы // егѣ стѣми, но всѣ сіѣ деѣволь; ш(т) мірѣлюбца крадетъ, и спокривѣєтъ, и в' спѣкѣ шбращѣєт', шнїи вѣкѣ бѣдѣщїи (Там само, 124 зв.); по чѣто же ты сѣатный миролюбче грѣхами сѣ ко(р)мышѣ (Там само, 126 зв.).

Див. ще **МИРОЛЮБНИКЪ.**

МИРОЛЮБИЄ, МИРОЛЮБІЄ *с.* Пристрасть до мирського, земного: Видители вѣшѣ слѣпотѣ, іако во погїбе(л) миролюбїѣ

Үгра(з)ли ёсте (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); Уже бо в конец в том невѣрню заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162).

МИРОЛЮБИЄ *див.* **МИРОЛЮБИЄ.**

МИРОЛЮБНИКЪ *ч.* Те саме, що миролюбець: И ты, руский роде, теперь утвержайся, межн ересями во вѣри мужайся // Воля ест господня нам ныне терпѣти, а миролюбником время богатѣти (к. XVII ст. *Укр.п.* 80–81).

МИРОЛЮБНЫЙ *прикм.* Який пов'язаний із пристрасстю до мирського, земного: узрите подобны(х) и миролюбны(х) ксе(н)дзовъ бискѹпо(в) тогда бѣвши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) са тоѣ чѹдо на обличѣнїе нече(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш.Кн.* 305); Уже бо в конец в том невѣрню заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули, а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати, да не и сами с ними погрязнемо и утонемо (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Истинно, яко в Лядской земли... титулы, и вавилонская музыка... тако и овде — власть безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608–1609 *Виш.Зач.* 129); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получить не можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 246).

МИРОЛЮБЬЄ *с.* Те саме, що миролюбис. ◊ гнѣздо миролюбья вити *див.* **ГНѢЗДО.**

МИРОНОСИЦА *див.* **МИРОНОСИЦЯ.**

МИРОНОСИЦЯ, МИРОНОСИЦА *ж.* 1. (одна з жінок, яка принесла миро для пома-

занья тіла Христа у гробі) мироносиця: и напервехи х(с)ъ ѡви(л)са женамъ мироносица(м) (1489 *Чет.* 225); А в соуботоу на свитаню мвроносицѣ прибѣгли, и ап(с)ли почали са збирати по единомуу и та(м) ждали а(ж) Хс̄ воскреси(з) мрътвы(х) (XVI ст. *УС Трос.* 83); са(м) ѡко прав(д)ивы(и) бѣ по см̄рти своей и(з) мрътвы(х) рачи(л) востати... ш чо(м) аг̄гль повѣдиль его шнымъ ст̄ы(м) мвроносица(м) (к. XVI ст. *УС № 31, 41*); И Мвроносицѣ щасливыми зостаѣли Котрые у гробу, през всю ночь стояли (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 176); А са(м) свѣто(м) славы свой, Миронѡсица(м) нестраше(н) ѡвлаѣ(м), Плѣчь и рыданїе ихъ самъ оутолѣшъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 43); недѣля (Недиля) мироносиць (мироносиць) *див.* **НЕДѢЛЯ; Недиля** в мвроносица(х) *див.* **НЕДѢЛЯ.**

МИРОНОСАЩІЙ *дієприкм.* у ролі *прикм.* Який приносить миро: Мвроносащїи Жѣны; Хр(с)та оу Грѡбѣ шѹкали, и тамъ чѹднихъ Аг̄гльшвѣ шгладали (Чернігѣв, 1646 *Перло* 61 зв.); Мвроносащїи Жѣны... Аг̄гльшвѣ шгладали Котырыи Вѣскр(с)нїе Хво імъ шповѣдали (Там само).

МИРОПОЛОЖНЫЙ *прикм.* Який входить до складу мира: Которая есть то тая, жь то оуступаетъ чересь поустынию какъ бы столпъ домный зь добровонныхъ рѣчей мирра а ливана а всякого пороху мироположного аптекарева, зложеного зь розполистыхъ зелеи? (поч. XVII ст. *Песн.п.* 52); Встань вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденный, провейте огородокъ мои, мироположныхъ апатѣкъ добровонныхъ рѣчей ее (Там само, 53).

МИРОПОМАЗАНІЄ, МІРОПОМАЗАНІЄ *с.* (одне із семи церковних Таїнств)

Миропомазанія: Црковъ восточнаа при тайни с(т) Крщенїа, и тайнѹ мвропомазанїа ѡ(т)правѹеть (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 23); В той наѹце нашой ѡ тайне мїропомазанїа даной, тые ѡсо(б)лїве рѣчи в' памети мети маемъ (Львів, 1645 *О тайн.* 34); и любо пре(з) Крщенїе дх̄овное ѡ(т)рождаемса, пре(з) Мвропомазанїе в' Вѣрѣ и ласцѣ Бжой оукрѣплаемса (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); Найпервѣй, абѣ заразь по Крщенїи... тотъ Сакраментъ стый былъ на(д) тымъ ѡ(т)правованный... гдыжъ Црковъ стѣа тые Сакрамента споль злѹчїла Крщенїе, и Мвропомазанїе (Львів, 1646 *Зобр.* 43 зв.).

МИРОСЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Славнїший, вїдомїший у миру: Начну (ж) ѡ(т) мирославнѣйши(х). Пер'во его м(л) каштелян Поте(и) если и каштела(н)ства титу(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слуговины и во ѡде(ж)ди якаа барва вомѣститиса могла, за собою волочил (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

МИРОТВОРЕЦЬ, МИРОТВОРѢЦЬ *ч. (той, хто сприяє миру, спокою)* миротворець: ѡ преславныи ап(с)ле... ты еси мѣникомъ крѣпость... воздержащихса поспѣшникъ в законъ преспевающи(х) миротворѣць... црѣмъ и князѣмъ... застоупни(к) (1489 *Чет.* 228 зв.); хочемъ ли зарплату, отъ Хрыста миротворцемъ обещаную заслужити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1015); Двѣ же стихїи, междѹ собою вра(ж)доуютъ, и вал'кѹ ведоутъ; вода и огнь: и для того ихъ прем(д)рый съдѣтель розсадивъ на рѡзныи мѣста далѣко ѡ(т) себе... воздухъ же посрѣдѣ ихъ ѡко перегорѡда, и мїротворець (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); *rasifer*, миротворе(ц) (1642 *ЛС* 297); Прїйдѣ-

те миротворци; ѡкѡ да воспрїимете сновство Бжїе: ѡ(т) ѡ(т)ца моѣгѡ Нб(с)ногѡ; и бѹдете наслѣдницы; цр(с)тва егѡ вѣчногѡ (Чернїгів, 1646 *Перло* 160).

МИРОТВОРИТИ *дїсл. недок.* Умиротворяти: *regraso*, миротворю (1642 *ЛС* 310).

МИРОТВОРѢЦЬ *див. МИРОТВОРЕЦЬ.*

МИРОУГОДНЫЙ *прикм.* Який надае перевагу мирському, земному: Третаа прич(на), рѹгає(т) и бє(з)че(ст)и(т) ми(р), зане не люба(т) его очи мироугодные, што нецудны(и) кшта(л)ть ношена вымышле(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

Див. ще МИРАУГОДНЫЙ.

МИРРА *ж. 1.* (*Commiphora myrrha* L.) (*тропїчне дерево*) мирра: Коли есть былъ царь оу ѣдлѣ, нардусь мой даль есть вонность свою, снопокъ мирры мильи мои мнѣ межї персей моихъ пребывати будетъ (поч. XVII ст. *Песн.п.* 50); Докуль ся день не склонить а не схилитъся тѣневе, поиду на гору мирры а на погорахъ кадила Ливанова (Там само, 52).

2. (*ароматна смола цього дерева*) мирра: *arwmаты*: Вонѣ, пахнѹчїи рѣчи: перфѹмы, кадила, мѹрры, корѣнье, зѣла пахнѹчїи ѡлѣ(и)ки (1627 *ЛБ* 181); Томѹ жъ Мѹррѹ з' Кадиломъ нѣхъ Вѣщкове носать, Не Рождество лѣчь з' мѣртвыхъ в'ста(н)е южъ голоса(т) (Київ, 1632 *Євх.* 297); Мѹрра...// нѣакѹю мѡць маєть сѹшачѹю, котѡраа вѣл'гѡтност' з' тѣла вытагаєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229–230).

МИРСІНА *ж.* Те саме, що мїрт: мѡ(р)та, мѡ(р)сіна, дерево єсть ве в'лѡше(х) котѡрого

(Львів, 1590 *Гр.Роз.* 1); Принесѣте по́честъ с̄щенници пастырѣва зверхнѣйшемѹ, принесѣте покóрѹ и мѣрскїи ѿко всѣхъ началнѣйшемѹ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Надъ отца и матеръ единого родича не имаеме розумѣти, али также усѣ прироженни нашѣ и старшии, такъ мѣрскїи, якъ и духовнїи... довжны есме учести имати (XVI ст. *НЄ* 217); Тому поклепу на Златоустого, коротко мовлячи, не вѣримо; бо если Златоустый о мирскихъ промышлял; жебы ся спасали, далеко подобно болшей о иноцѣхъ, которые ужъ и во слѣд спасения пошли (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); Та(к) тежъ жонáтый мѣрскїй, бо(л)шѣ // ни(ж)ли бѣ(з)-жѣн'ный <грѣшитъ>, если бы вбáдва впали в' прелюбодѣлáнїе (Львів, 1645 *О тайн.* 60–61); мѣрскїе (мѣрскїе, мѣрскїе, мѣрскїе) люди *див.* ЛЮДИ; мѣрскїи людїе *див.* ЛЮДИЕ; мѣрскїй (мѣрскїй, мѣрскїй) чело́вѣкъ (чело́вѣкъ) *див.* ЧОЛОВѢКЪ.

2. Земний, сьогосвітній: Не ви(ди)ши ли и(ж) то(т) на пѹти живота вѣ(ч)на(го) стои(т), а ты еще на пѹти погїбе(л)но(м) мѣрско(м) стоиши (п. 1596 *Виш.Кн.* 247 зв.); Хто (ж) есть шла(х)ти(ч), то(т) которїй з нево́лѣ мѣрское к' б̄гоу вырне(т) (Там само, 257 зв.); И все протївное дѣлають Христови, и не послѣдуть святому Петрóви, и божую сла́ву мѣрскою прикрили, и духовный розум плóтьским помрачили (к. XVI ст. *Укр.л.* 74); Сего ради пытаю ш(т)че преподобне, твоее с̄тїни житнемъ незлобне, почто шстависте ми(р)скую красоту и невидимѹю ищите добротѹ (к. XVI–поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76); И самое его святое евангелїе, изали намъ не обявило, же суть покусами дїяволскими царства мѣрскїе, воло-

кучїе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.* 31); Безпристрáстїе: Не знево́ленье ш(т) мѣрски(х) красóт, и по́хотей (16276 *ЛБ* 6);

у ролї ім., с. Земне, сьогосвітне: лютѣ тобѣ д̄шо ш с̄ѣтїи ш мѣрско(м) печешиса. и ш то(м) плачеши. а ш гресѣ(х) ни шдиное слезы не испустиши. (1489 *Чет.* 354).

◊ **кругъ мѣрскїй** *див.* КРУГЪ.

МИРСКИЙ *див.* МИРСКИЙ.

МИРСКО *присл.* Те саме, що мѣрски: а(к) пе(р)во в' ми(р)скѹ(м) станѹ та(к) и н̄н̄ бо рекомо в д̄ховно(м),... ми(р)ско живете и м(д)рѹете (1598 *Виш.Кн.* 280).

МИРСТВОВАТИ, МИРЪСТВОВАТИ *ді-ссл. недок.* (із ким) (*жити в мирї*) миритися: т̄їи стихїи ш(т) почáткѹ свѣта с' собóю в' покóю живѹт' и мирствѹють, áжъ до кон'чїны свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); А т̄ї с т̄їми ласкáве мирствѹешь, и Гойнїи дáры нáмъ дарѹешь (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); Посадїль есї при бóкѹ свóемъ // грѣшникѹвъ, Разбѹинникѹвъ, Мытарей... и покаáвшихса, с т̄їми ми(р)ствѹешь (Там само, 28 зв.–29); Грѣшницы Тебѣ без бóазни витáют'... А т̄ї с т̄їми ласкáво мирствѹешь (Там само, 58).

МИРТОВИЙ *прикм.* Миртовий: gusceus, миртови(й) (1642 *ЛС* 358).

МИРТ *ч.* (Myrtus) тирт: myrtus ми(р)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 118).

Див. ще МИРТА.

МИРТА *ж.* Те саме, що мѣрт: мв(р)та. мв(р)сїна, дере́во е́сть ве в' лóше(х) котóро-

го ягоды ба(р)зо смá(ч)ны сѹтъ и ти(с)нѹ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58); myrtus, мирта (1642 *ЛС* 276).

МИРЩИНА ж. Примирення: З винъ мѣща(н̄)скихъ старосте иде(ть) в̄ гроши: кѹницы з ми(р)щины старосте ӣ гроше(н) во(н)тѹ д̄ (1552 *ОВол.3*. 200).

МИРЪ', МИР, МІРЪ, МІРЪ, МЪРЪ ч. 1. Вселенна, всесвіт: свети(л)никъ всего мїра погоубила зломыслие(м) свои(м) (1489 *Чет.* 272); В лѣто ш(т) со(з)дания мирѹ... в̄ на де(н) стрѣтениа г̄а н̄шего... В то время пришли пре(д)на(с)и пре(д)наше право д̄ховноеграждане града Кома(р)на (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К(д)ы іс̄ хс̄ мѣ(л) ити на смрѣть. А ш(т) повѣдиль тыи слова до ѹчнїковъ свои(х)... вы бѹ(д)те стальми, абовѣмъ а звитажоу ми(р) (к. XVI ст. *УС* 31, 81); Мала бо е(ст) капла из мора едина, и ми(р) ѹв(е)с ѹ Б̄га яко паѹчина (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); Лѣта отъ создания мїру 6545 мѣсяца немврія 4 дня, небу подобная и пречудная церковь св. Софїи въ Кїевѣ посвячена естѣ (Кїїв, 1621 *Коп.Пал.* 1608); Книга глаголемаа крѹникъ сїречь собрание ш(т) многїхъ лѣтопїсець ш(т) многа мала ш(т) бытїа ш(т) сотворенїа мїра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1).

2. (земля з усїм, що на нїй існує) світ: та(к) почиваєть ст̄ын дх̄ на немъ. яко солнце сияє(т) во мирѣ. и тако просїа(ет) д̄ша его пре(д)англы бж̄ьими (1489 *Чет.* 149); Прѹто и прикрїт̄я не потребовалъ чл̄къ, і на(г)бѹдѹчїи не стыдїлса. Но яко слїце і лѹна освѣшваючи (!) весь мїрѹ... //... своєю наготою красѹю(т)са; тãкже и родоначãлникѹмъ нашымъ попѹщено бїло... родãчєю охандѹжностью красовãти(с)

(Острог, 1588 *Сур.* 4–4 зв.); Бѹдемо та пре(д)всѣми вѣлбити їстин'ный нашъ пастырѹ, Не тѹлко на сѣмъ единомъ мѣсци нѹ и по всѣмъ мїрѹ (Львїв, 1591 *Просф.* 67); Реченїе же Вãше Таковы(и) подобны(и) образъ нѹсїть. Іко ш(т) ѹбоги(х) до богатого, яко ш(т) прѹсты(х) до хитрого... яко ш(т) ничего не машючї(х) до миро(м) панѹючого... пробѣгли есте (1598 *Виш.Кн.* 294); ш в'торомъ видїмомъ мїрѣ тãкже и свѣтъ сїй видѹмый, мїромъ названъ естѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); Вїдѣли бовѣмъ чл̄ка, и не вѣдали же Б̄ е(ст) Вѣдали егѹ С̄на Мрїина, чл̄ка живѹго бѹдѹчого з' нїми в' мїрѣ (Кїїв, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.); Перешли Рыбїтвовѣ весь мїрѹ, и хѹрого [и недѹжного его] знашѣдши до здорѹв'ã привелї (Кїїв, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Вы нã то самѹе Б̄гомъ избранны и въ мїрѣ въ все страны; посланы. Абы то все Нарѹдѹше чѣли, И къ Б̄гѹ са презъ вãсь навернѹли (Чернїгїв, 1646 *Перло* 145);

(земне життя в усїх його проявах) світ: а коли ва(с) тѹе дѹбре зради(т)... так' бо рѣ(ч) всакомоу трафї(т)са, котѹрый въ мїрѣ богатѣ(т), а не в' бã (п. 1596 *Виш.Кн.* 254); Не хочет бог едности не по его воли, и зã то карает, абы его знали, // потопом и огнем людей непокорных тѣлу и грехови и мирови вгодных (к. XVI ст. *Укр.п.* 75–76); цр̄квѣ сїѹнскаа ма(т)ка нãша... розширãеть сердце своѹе радостю вѣчною яко шбернѹлиса до нїи мнѹгїи нарѹды ш(т) мѹра мнѹгоматѣжного мїра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63); Але ми чãсь до Дѣтей... Жѣбы старость, сивизнѹ, облѹдного мїра. Выследивши дознали же вже и секїра, з давныхъ чãсовъ острит'са (Вїльна,

1620 *Лям.К.* 18); Відишь іакъ міръ, и похоть з' свѣто(м) преминаеть А творай Волю Божию вѣчне пребываеть (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); **въ миръ приходити** — з'являтися на світ: Горе члкъ томоу И(м) же събла(з)на въ ми(р) приходи(т). лѣпше бы емѹ самомѹ собѣ оувазавши камѣ(н) млы(н)ны(и) на шію и штопити(с) (XVI ст. *УС* № 29519, 30 зв.); **мир (міръ, мѣръ) сей, сей міръ** — цей (сей) світ: Нехай же вас хитро мир сей не полонить, ани прелесть до греха не зьводитъ (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Радѣйса Михайле Архістратіже, Ты славень въ мірѣ семъ авіса (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Бы(л) ли еси в то(и) ска(р) б'ниці, где ч(с)ти Короны слава вѣчнаа, въ мѣрѣ семъ стра(ж)дѣщи(м) лежи(т) (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.); По разоренію сегѡ міра видѣмого, и по ѡном' ѡгненномъ потопѣ... настѣпить вса новаа; и вѣчнаа не премѣннаа речъ (Чернігів, 1646 *Перло* 143 зв.); **міръ Божій** — Божий світ: Прето ср(д)це моє ѡ(т) радости играє(т) // и Веселыи пѣсни Бгѹ своємѹ спѣваєтъ, іако міръ Бжій на земли ѡгладаєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27–27 зв.); **князь мира сего див. КНЯЗЬ.**

3. (*рід людський*) людство: Тое приказоую вамъ. абысте миловали ѡдинъ дроугого. а если миръ ва(с) ненавидить. видите, иже и мене пер'ше ѡ(т) на(с) възненавидѣль (1556–1561 *ПС* 416 зв.); Господь наш спаситель нищету претерпѣл и во страданіи увесь мир освятил (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своего едиnorodного послалъ, абы каждый вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣль животъ вѣчный (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Вдѣчность... Петрѹ

Могилѣ... ѡдѣ Спѣдешвъ... При вѣншованію свѣт' хвалѣбныхъ Вьскр(с)ніа Ха Спасителя мірѹ, повинне а оупрѣйме ѡ(т)данаа (Київ, 1632 *Свх.* 291); Абы твоа слава Нб(с)ногѡ Пана... //... Была всемѹ мірѹ вѣрнымъ на сп(с)ніе (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.–74);

(люди певної суспільної групи, світогляду) світ: а та(к) іа... на порзбѹ ѡ(т)цовъ ѹне(в)-ски(х)... маю са печаловати... ижебы они г(с)да бга просили за короля... и за в'ве(с) миръ христи(н)ски(и) и за родичи мои и за мене грѣшнаго (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

4. (*люди у великій кількості; громада*) народ: Рекль سموу йода, не ѡнонь который биль с'скаршта. гї. ш'то має(т) быти. иже ты намъ хочеш са оуказати. а не мирови (1556–1561 *ПС* 413);

уроли присл. (всѣ) міромъ — (*разом, спільно*) миром: Што мы всѣ міромъ, то есть поспулствомъ такъ тутошнимъ, яко зъ околичныхъ далекихъ сторонъ,... видечы, ижъ насъ до соборной церкви... отправовать хвалы Божое не допущоно освѣдчившы, порядкомъ звиклымъ фалу Божую у Києвѣ у церкви тежъ соборной светое пречистое отправовали (Київ, 1610 *АЮЗР* XI, 61).

5. (*життя мирян; світське життя*) мир: для того, и(ж) кр(с)ть хвѣ на рамо вз(л). и з' міра вызѹ(л)са: и печ(т) на головѣ поста(л), што ю(ж) в ми(р) ѡбратитиса не має(т); ты(м) клобѹко(м) знати даючи (п. 1596 *Виш.Кн.* 228 зв.); ѡ(в) бо и(з) мира изы(и)де; и ко бжджщемѹ вѣкѹ мыслию пе(л)к'гримѹс: а По(д)голене(ц) в' ми(р) странствує(т), и міръ мѣсльно в' собѣ ро(з)ширає(т) (Там

само, 230); Покажите ми ш згодѹ важѹчїе где кой з ва(с) мира са ш(т)рекѹ; кр(с)тъ х(с)въ на рамо вз(л); и дшѹ свою в' жи(з)-ни сѣй возненавидѹ(л) (1598 *Виш.Кн.* 274); И мою пустыню да не уничижает, без которое и он сам (если схочет мира свлещися и памяти и жития страстного свободитися...) быти может (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгшаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зрозумѣти можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Подобаеть Сп(с)кпѹ быти непорочнѹ, ... //... Дїакони да бывають едїнїа жены мѹжи. Что на пѣрво(м) соборї Сѣтый Бгоносный ш(т)цы... иж в' мїрѣ трѹдно безбращномѹ жїты, позволили (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 31–32).

◊ **вышній (горний) мїрѣ (мїрѣ)** — рай: И што зась Бж(с)твѣнныи Ап(с)лшве, Ласкою Всес (!) Дѣха справили же ш(т) концѹвъ Стѹхъ всѣхъ, згромѣдили прѣзь Прооповѣдь которїи бы вышній мїрѣ напѣлнили (Київ, 1627 *Тр.* 10); Иѹкш в' горнѣм(ѣ) мїрѣ, славы твої нес-терпїмон Агглшве боа(т)са... Нѣбо и земля прс(д) лице(м) твоїмѣ оутѣкае(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **малий мїрѣ** — людина: *micocosmos*, мали(й) ми(р) (1642 *ЛС* 269).

МІРЬ², МИР, МИРЬ, МІРЬ, МІРЬ, МЫРЬ ч. 1. (*відсутність ворожнечі; згода*) мир: мѣйте соль в' собѣ. и мирѣ имѣйте [покоуи] межї собою (1556–1561 *ЛС* 164 зв.); а в' тотъ часъ изъ аггломѣ бор'зо стало м'ножество вѣнїства нб(с)наго хвалачихъ бѣга. и мовили боуди хвала бѣгоу. на высокостахъ. а на зем'ли мирѣ и межї людо(м) добраа вола

(Там само, 213); Прише(д)ши теды прс(д) на(с)... парафѣане цркве стѣго бѣговленїа... всѣ сполѣчне, мѣючи ме(ж) собою рѣстырки не малые ш(т) кїл'ка лѣ(т), тѣра(з) хотачи и жадаючи ш(т) на(с) абы ю(ж) з собою мїрѣ и згодѹ любѣвнѣю оустрѣнти... заповѣдемѣ послѣдѣючи блгооугѣдно бѣоу в трѣци единому (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); блгодатню хѣвою молитвами... стѣхъ чѣдотво(р)цевѣ кїевски(х) мир имами (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **в мїру жити** — жити в мїрї: свѣзды... и сѣми бѣтностю своєю и велїкостю, едина другѣй не шкѣдитъ, но в' мїрѣ живѣтъ межї собою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. нenum.).

2. (*відсутність війни*) мир: и мы Стефанъ воєво(да) знаючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишомоу панствѹ... е(ст) пожиточно заховати ми(р) и поко(и) и(з) иншими панствы прилежными и сѣсе(д)ными... а здалоса е(ст) на(м) слѣшно то(т) ми(р)... ш(т)новити (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 491); Аще же и тако аспрным нуждам Святая гора подлегла, но блгодатню хрїстовою мир бѣ в конец доселѣ от вохода турков и еничарскаго (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235); не сподѣвае(м)сѣ жебы за таки(м) ихъ дѣломѣ мѣгъ быти мы(р) межї нами але неха(и) бѣдетъ такъ якъ г(с)дѣ бѣгъ изволи(т) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (*угода сторін про примирення воєнних дій; мирний договір*) мир: а мы ти(ж) розниці и непрїязни, межї... его мл(с)ти землѣми... и межї нашеи земли молдавскои ѹложили есми и ѹгасили и ѹлагаємо и ѹгашаємо, с си(м) то наши(м) листш(м) на мирѣ ни на покѣи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); гдежъ мы хотачи с царемѣ Перекопскимѣ поста-

новеньа мирѹ вечное приазни вчинити и послали до него посла нашего..., а через него... Упоминки послали (Вильна, 1541 *AS IV*, 296); а тоє вамъ ѡзна(и)емѹемъ же до на(с) присилаю(т) ѡ миръ просячи але мы имъ до конца не вѣримъ (під Константиновом, 1648 *ЦДА-ДА 124, 3, 31*); здалосѧ те(ж) намъ и ѡ то(м) вашомѹ ца(р)скомѹ величествѹ ѡзна(и)мити же пє(в)наѧ на(с) вѣдомость за(и)шла ѡ(т) князя домѣника заславьского котори(и) до на(с) присилалъ (!) ѡ миръ просячи (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Na tom pedosyt, miru ne prosit Potocky zdumily, Na woynu wstaie, szturmy hotuie (1648 *П. про пор.* 201).

4. Спокій, умиротворення: и воспою со англы. слава в вышни(х) боу. и на земли миръ (1489 *Чет.* 111 зв.); пошлетъ вамъ бгъ миръ, и лѣта блага (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.); Не есть Царство Божіе годуля (!) албо питва, али правда, и миръ и пусть правый (XVI ст. *НЄ* 37); вторая сила и моц тоє книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичного божества дарующ, абы воздушных духов разум лживый... сего благочестиваго помысла не омрачив (1608–1609 *Виш.Зач.* 204); Видиш Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш (Там само, 219); Освящения ума, от которого ся и тѣло святит, видити ся не сподобыш и не постигнѣш, — за которым идет в dospѣвших неизреченная радость, утѣха, мир // слава ликование и торжество ровно со ангели (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 245–246); Даєтсѧ прѣто вѣдати ижъ покoй Г(с)день в' мiрѣ и тишинѣ есть, фѣн-

даме(н)тъ ѡбовѣм' которого члѣвкъ закладает' (Вильна, 1627 *Дух.б.* 62).

◊ ити (пойти) з (с, съ) миромъ — (усталена форма побажання тому, хто йде або залишається) іти з миром (у мирі): рекль си... иди з' миром, и боу(д) з'дорова ѡ(т) немочи твоей (1556–1561 *ПЄ* 145 зв.); а теперъ идѣте съ мiромъ и бoл'шъ не грѣшите (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 911); Кгды(ж) тоє паное... Услышали ѡ(т) неи таковую хо(т) и волю си... позволили ю(и) и мѣстце показали на збудована келики... И та(к)... пошла с миром(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 10 зв.); миръ (миръ, мiръ) вамъ (тобѣ) — (усталена форма вiтання при зустрічі) мир вам (тобі): мiръ вамъ, покoй вамъ, не бойтеса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 161 зв.); аггль гнѣ съшедь... рече мiръ тобѣ... мѣжайса и крѣписа (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166 зв.); вышо(л) стѣи ива(и). на ѡдъно мѣсто. повелѣлъ копаті ровъ глубокіи. помолї(л)са г(с)у бѹ. и рє(к)ль. бра(т)ѧ мiръ вамъ (и) бл(с)вѣние (1489 *Чет.* 195); миръ тому домови — (усталена форма вiтання при зустрічі) мир домові: в' который же до(м) коли войдете, наперѣвѣй мов'те миръ томоу домови (1556–1561 *ПЄ* 261); отпустити с миромъ (кого) — відпустити з миром (кого): ннѣ ѡ(т)поусти слоугъ своего вл(д)ко по глоу твоемоу с миромъ (XVI ст. *УЄ Літк.* 2); с миромъ възрацатсѧ — те саме, що ити (пойти) з (с, съ) миромъ: и тако блгословеніє (!) пріє(м)ши, и ла(с)кж собѣ оу ни(х) зь(є)днѣвши, въ свои полаты с мiром(м) са въ(з)вращали (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МИРЪКА див. МЪРКА.

МИРЪСКИЙ див. МИРСКИЙ.

МИРЪСКІЙ *див.* МИРСКИЙ.

МИРЪСТВОВАТИ *див.* МИРСТВОВАТИ.

МИРЪСТІЙ *див.* МИРСКИЙ.

МИРЪ *див.* МИРЪ².

МИРЪСКИЙ *див.* МИРСКИЙ.

МИРЯНИНЪ, МИРАНИНЪ, МІРЯНИНЪ, МІРАНИНЪ, МЪРЯНИНЪ ч. 1. (*той, хто не має духовного звання і не належить до духовного сану*) мирянин, світський, -ого: попы. и дьяконы. четци и миране. чада моя милая. имѣтеса за вечнѹю жизнь. еже зоветса неб(с)ное цр(с)тво (1489 *Чет.* 362–362 зв.); допусти(ли) миряно(м) нѣаки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чинш(е)м жили, для поправы манастиря того старо(г) бѣдова(н)ѣ поправлати (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Будте ж мужественни, иноци и мѣряне, Христос Вам на по́мощь невидимо ста́не (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Покажи ми ты въ тых епископѣхъ, не тылко заповѣди Христовы вси еще міряне будучи если заховали, але хотяй одну, которую отъ евангелскихъ словъ заховаль? (1603 *Пит.* 101); Аще ли хто ѡ(т) мѣранѣ ѡвѣтѣса протѣвася и не покорѣаса семоу Правилѣ, тѣи събѣрнѣ ѡ(т) всѣхъ насъ ѡ(т)лѣчѣни бѣдѣтъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 13); Слѣжителъ тое та(и)ны водлѣгъ присто(и)ности и ѣрадѣ есть сѣщенникъ, але часѣ потребности, е́сть ко(ж)дыи члѣкъ св(е)ще(н)никъ, и миранинѣ (Львів, 1646 *О тайн.* 18).

2. (*людина, яка належить до непривілейованої верстви населення*) простолюдин: ты теды дворанине, // ѣли мирани(не) што зна-

ешъ и ѡ(к) ѡ(н) е(ст) дѣре(н) и не (з)нае(т) ничего (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МИРЪГОРОДЕЦЪ ч. (*мешканець Миргорода або виходець із нього*) миргородець. Вл.н., ч.: Мартинѣ Мирѣгородѣ(ц) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

МИРАНИНЪ *див.* МИРЯНИНЪ.

МИСА, МЫСА ж. 1. (*чашкоподібна посудина господарського призначення*) миса, миска: позычил есми в княза Или... сто гривен сребра доброго, робленого в мисахъ и в тарелехъ, в ложкахъ и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *АС* III, 472); на том же возе знашли мисѣ ценовы(х) па(т)надце(т) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); сынѣ своемѣ а(н)дрѣю тѣзи(н) лыжо(к) сребраны(х)... мы(с) ше(ст) велики(х) по(л)миско(в) ше(ст) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 76); Кролѣве Егѣпетскѣи, ѣжъ гды... Банкетѣ ѡ(т)правовали, мѣсто пѣршеи потрѣвы, ставлали на злѣтой мѣсѣ трѣпюю гѣловѣ чловѣка (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941).

2. (*посудина богослужбового призначення*) блюдо: А евангеликове ажъ на онѣ часѣ, коли его поживають, называють Тѣломѣ Хрыстовымѣ... А коли што зостанеть на мѣсѣ, за простый хлѣбъ и за простое вино почитають (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); Миса для анафоры (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 20); Миса самосрибная з фѣкгурами пра(з)нико(в) бѣци (Там само, 20 зв.).

Див. ще МИСКА, МИСОЧКА.

МИСКА, МІСКА ж. 1. Те саме, що миса у 1 знач.: а в трете(и) скры(н)це... пе(р)сте(н)ко(в) золоты(х) па(т)... поасо(в) сребрны(х) трѣ... ми(ст)це новы(х) великы(х)

двана(д)це(т) полумиско(в) ценовы(х) два (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); блюдо, миска (1596 *ЛЗ* 28); принесль емѣ трѡха на мисцѣ яблокъ; и просиль егѡ ш в'спожѣна (!) (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); Ласкосрѣдый: Полизачь мѣсо(к), талѣршвъ, гортанобѣсець, чревобѣсець (1627 *ЛБ* 57); миска patella (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); широка миска catinus (Там само, 57); кгва(л)то(в)не выдравъ....: коне(в), мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры, куфе(л) шде(н), талировъ ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Те саме, що миса у 2 знач.: Келихъ великій сребреный позлотистый миска, ложка и звезда позлотиста (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 6); к тому теж оказовал ми его милост, иж с церкви Блудовское пани Михайлова Свинуская взяла сосуд церковный сребрѣный келих, миску, звезду и лыжицу (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); У олтару: престоль и жертвникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненная зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183); мѣногие слуги и помочники менованыхъ пановъ ротмистровъ, олтарь злупили, на ганку, ку обхоженю сакраменту Хрыстова, кѣлихи, миски, ложки, звѣзды съ покровцами ихъ побрали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 279); сосуд церковный, миска московское работы (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Справѣшь тежъ миски, и чашы, кадѣлницы и кѣбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще **МИСОЧКА**.

МИСНИКЪ ч. 1. Мисник: Светлица на склепе(х) кѣ местѣ з болонами з лавами и(з) столомъ... з мисникомъ... в не(и) все спо(л)-ное (1552 *Окр.З.* 147 зв.).

2. Вл.н.: шляхетный панъ Аньдрей Шимановський... праве утяжливѣ осведчалсе и протестоваль на противько... Василеви Гученяти осавулови, Василеви Татарчикови атаманови мисникови... Савьце Чалому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

МИСОЧКА ж. 1. (чашоподібна посудина, в якій подають страву до столу) мисочка: тые хлопы з одное мисочки поливку албо борщик хлѣпчют (1598 *Виш.Кн.* 105); за то дароваль цѣркви бѣжо(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку сребрною поломаную (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

2. Те саме, що миса у 2 знач.: напервей, церковь ошарпаная, въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ..., мисочка ценовая малая, звезда..., ложка (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183); надали есмо... до церкви... поась едwabный... наракавници... покровци... келѣх сребреный и мисочка и звѣзда ложка все тое сребренное (Четвертин, 1610 *ВИАС* I, 10); Мисо(ч)ка для анафоры (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20).

3. (тарѣлка в терезах, на яку кладуть зважувану рѣч або гирѣ) шалька: Шалька: Мисочка 8 вагѣ (1627 *ЛБ* 157).

Див. ще **МИСКА**.

МИСТАГОГА, МИСТАГОКГА ж. Твѣр Максима Сповѣдника "Мистагогѣя": Катехизы 5, мистагокга мовить: "за всихъ молимосе, которые межы нами померли" (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 131).

МИСТЕРІА див. **МИСТИРІА**.

МИСТЕРНЕ див. **МИСТЕРНЪ**.

МИСТЕРНЪ, МИСТЕРНЕ, МЪСТЕРНЕ *присл.* Майстерно, досконало, уміло: упоминають знаменитый послали... запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованый страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); бурныи вѣтры,... такъ окрѣтне... возвѣали, и(ж) въ мгнѣню шкѧ // богато и мистернѣ бѣдованыи палаци, іако ма(р)нѣю лѣпанкѣ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Веселейль о(н) прем(д)рый напѣлнены(и) бѣдѣчи Дѣа Бжгѣ, мѣстерне, дѣло до Цркве, на тверды(х) матѣрїа(х) дѣла(л) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 42); анектанавѣ... пото(м) оуказѧль ланцѣхъ з кѣсти слонѣвой справленый,... потѣмъ сѣмъ кѣменїи мѣстернѣ рїтыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

МИСТЕРНЫЙ, МЪСТЕРНЫЙ *прикм.*
1. Умїлий, досвідчений: Члѣкъ... сѧмъ себе наоучѧючїй завїдѣти. самооукїй зра(д)ца. сна(д)не хїтрый на злїй оучїнокъ. бѣрзо мѣсте(р)ный на неправдѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

2. (який робиться з великою вправністю) майстерный: былъ той часъ,... кгда тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословїи анѣ вступу не мѣла въ дворы Божїа (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); множѣство з'божа и(з) егѣ(п)тѣ, где нїлоу(с) вы(ли)ва(л), мѣстернымъ господа(р)ство(м), і справѣю. двѣстѣ тисѣчь спѧдо(в) до рыма, кож(д)ый рѣкъ провѣди(л) (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 72 зв.); кды поублїце... іавне в' атенѧ(х) шнѣю [штоукоу] выстави(л), такъ сѧ люди ба(р)зо дївовали дла надѣбного малѣвана,... хвалили,

же млодѣнцо(в) атѣнскы(х) пїлне мистер(р)ной робѣтѣ припатрѣючи(х)сѧ жѧро(м) свѣвѣльной мл(с)ти распѧлила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273).

3. (який зроблений, виконаний дуже умїло) майстерный: напередѣ склепѣ потаемныи змурують, и такъ мистерный и свѣтлый, въ которомъ мешкане яко царское (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

МИСТЕЧКО *див.* МЪСТЕЧКО.

МИСТИРІА, МИСТЕРІА *ж.* (христїанське обрядове дїйство, через яке передається Божѧ благодѧть) Тайна, таїнство: Мвстїрїа, ілболи Таїны, сѣть видѣмые знѧки, и причїны INSTRUMENTALNE Лѧски бжѣи (Львїв, 1642 *Жел. О таїн.* 1); Цркѣ(в) стѧа на(д) всѣ шбрѧды, на(д) всѣ церемѣнїѣ найбо(л)шїи и найзнаменїтшїи,... захѣвѣет' и заживѧеть: тѣ е(ст), Лѣтѣргїю стѣю, в' котѣрой сѧ... Аггл(с)кїй рѣзѣмъ превосходѧщїи збавѣна ншѣгѣ Мвстїрїа, ібо Таѣмницѣ ш(т)правѣю(т) (Львїв, 1646 *Жел.Сл.* 5).

МИСТИРІОНЪ *ч.* Тайна, таїнство: Крещѣнїѣ естѣ Мвстїрїѣн', ілбо таїна, в' котѣрой пре(з) позверхѣвное шбмывѧнње водѣю, шбмывѧется члѣкъ зо всѣхъ грѣхѣвѣ, на дшї бѣдѣчихъ (Львїв, 1642 *Жел. О таїн.* 4).

МИСТР *див.* МИСТРЪ.

МИСТРОВСКИЙ *прикм.* (який належить до обов'язкѣв майстра) мѧйстрїв: Па(н) а(м)брожи(и) вѣ(с)по(л) с пно(м) во(и)цехѣ(м) зѣ(з)воли(в)шисѧ зѣбопо(л)не пи(л)новати на робѣтѣ ведлѣ(г) мїстро(в)скої повїнності своѣе. а(ж) до ско(н)ченѧ робѣты (Львїв, 1598 *ЛСБ* 324).

МИСТРОВСТВО *с.* (*високе мистецтво, вміння*) майстерність: И ꙗко при мѣцѣ с королевства и пр(о)рцства насмѣвѣлиса, тепе(р) зась з науки и з мѣтровства называючи его мѣстро(м) пре(з) смѣ(х) и закритоє мовѣна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213).

МИСТРОВЪ *прикм.* Катів: а Станиславъ балверчикъ, не ведати, если за якимъ уфолкгованемъ мистровымъ, чили за припадкомъ якимъ не стятъ, толко у шии образонъ, съ пляцу живо увошоль (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); кгда проважоный был Иванъ Волошинъ на езекуцию, ... ку церкви монастыра брацкого Луцкого, выскочивши чернѣцове зъ форти з монастыра... того Волошина злодея, ... съ рукъ мистровых одняли..., до себе до монастыра его взяли и одпровадили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547).

МИСТРЪ, МИСТР, МИСТРЪ *ч.* 1. (*голова духовного або рицарського ордену*) магѣстр: wzнаймѣемъ, иж за ѹкривжснѣе, а несправедливое посегане панства нашего... wt мистра и кѹнторовъ Ифлантскихъ, ... ѹмислили есмо... тоє неправды... помѣстити (Вильна, 1557 *AS* VI, 22).

2. (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: слышали есмо; што (ж) цѣрквѣ наша недобре покрита и капле(т) на ко(л)-ко мѣсце(х) прото (ж)... авы (!) есте знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрилы карадомидою доброю целою (Ясси, 1566 *ЛСБ* 165); А если бы пре(з) непи(л)ность мистро(в)скѣю шкода ꙗкаѣ в работѣ сталасѣ, то(г)ды... до ты(х) пно(в) мистро(в) выше помѣнены(х) бра(т)ство має(т) мовити (Львѣв, 1598 *ЛСБ* 324); въ будованью дому, ото того

свецкого, хотя многие робятъ, але не вси мистрами суть, што будують (Вильна, 1599 *Ант.* 801); и(ж) тогы мѣстреве. котѣри(х) са бѣло зе вши(ст)ко(г) свѣта нашло, ... мовачи пре(д) тѣмъ в'ши(ст)ци едны(м) ꙗзыко(м) ха(л)дейскы(м). поблѣ(ди)лиса школѣ работы... не ро(з)умѣючи ед(н) дрѣгомѣ мѣвы (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.); **мистръ попелный** — фахівець із випалювання попелу: маєт княз Роман Его Милость и мистра своего попелного при том попеле на комагох до Кгданска послати (Вильна, 1555 *AS* VII, 10).

3. (*шкільний викладач*) учитель: допюро идѣ з' школы... И нигде // не бавилемъсе можешъсе пытати нашего мистра если правдѣ повѣдаю (к. XVI ст. *Розм.* 7–7 зв.); мѣстро-ви великая потѣха кгда видитъ ѣчна неподлѣ(и)шаго. што далеко болше в школа(х) и лодѣ(х) хри(с)тѣаньски(х) мѣти потреба (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87); **мистръ школьный** — шкільний учитель: Пишете ми ш дида(с)калѣ а(л)бо ми(с)трѣ шко(л)но(м), ꙗко бы(м) са ш него по(с)тара(л) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.);

(*духовний наставник*) учитель: оучителѣе... и фарисеѣ видѣли его и(ж) иль з' мытники и з' греш'ники. и рек'ли оученикомъ его. прош'то зъ яв'ными и таинными греш'ники мист'ръ вашъ ясть и пиє(т) (1556–1561 *ПС* 134 зв.); О чистцу латинском, вымышленном мистром диаволом и его учениками, папами рымскими (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); мають при собѣ обещаного одѣ Христа научителя и мистра правды Духа Светого (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Скоро бо углянул есми у тоє ваше писание, ... зараз познал есми мистра ваших милостей, славолюбца, а не обеще-

щенного Христа (1598 *Виш.Кн.* 91); латынський оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 164); И ꙗко при мѣцѣ с королевства и пр(о)рцтва насмѣвѣлися, тепе(р) зась з науки и з мѣтровства называючи его мѣстро(м) пре(з) смѣ(х) и закрытое мовѣна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213);

учений-богослов: если вшакъ же роз'свѣтитса ꙗковѣа свѣтлость, котораа бы ѡкою розогнала тѣмность, што ти ѡ(т) нѣѣкихсь щебе(т)ливое и выкрѣтацкое софистицкое бгослѡвѣи... в мѡвѣ мѣтровъ естъ задано (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 9 зв.); а пред'са жь не два соуть створитель, але единый створитель. вед'же тое мѣтрови сен'тѣнцѣй подобало, але спросне мѣлитса (Там само, 25 зв.).

4. (службова особа, яка здійснює смертні вироки або тілесне покарання) кат: Выдають мещане доходы тые на сторожи на кликѣна и на мистра (1552 *ОКЗ* 38); па(н) фѣдо(р) сенюта... проси(л)... абы черезь ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(и)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпытано розумею(чи) его бы(ти) ви(н)не(и)ши(м) в заби(т)ю брата свое(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); кгда... Станислав балверчикъ и Ганна столярка, отъ мистра на екзекуцѣю были выведены, там же она Ганна..., за тотъ выступокъ... презъ мечь естъ скарана (Луцк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); помененую Аннушу на далшую квестию роказаль подати кату въ руки, которую взявши мистръ на клобы, тягнуль разовъ два, пытаючи (Луцк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); кгдажъ... доброволне самое правды поведыти не хотель,

теды, за таковымъ его добровольнымъ признанемъ, по мистра Ковелского послали (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 457).

МИСТРЪ *див.* **МИСТРЪ.**

МИСУРКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСУРЪКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСЮРКА, МИСУРКА, МИСУРЪКА

ж. (шолом із металевою сіткою) мисюрка: Яроша Терлецкого... на робене мисурокъ и сагайдаковъ, до Острога одослалъ (Луцк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 138); Шлѣмь: Шишакъ, прилбица, мисѣрка, гѣлмь (1627 *ЛБ* 158); меновите взято... //... рыштѣнкѣ до во(и)ны належачого то естъ; Паньцировъ з мисѣрками Кирѣвашами десѣть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104–105 зв.); взял: пульторы пары пистолетовъ,... баньдолеть за золотых шестнадцѣт,... карѣваше — золотых осмь коштуючие, мисюрку, за золотых шест,... и иньных веле речей,... побрал (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

МИТОДАВЕЦЬ *ч.* Той, хто сплачує мито: vectigalis, митодавецъ (1642 *ЛС* 408).

МИТРА, МИТРА *ж.* Митра: мѣтра, епископ'скаа корона и ты(ж) чепѣць (1596 *ЛЗ* 57); И заразъ ихъ милость... князи бискупы и владыкове, убранные въ свое инѣулы (або и митры) и церкѡвныи чѣсти годьные убири..., вошли до церкѡви светого Миколы (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 28); Оувѣсло: Мѣтра, корона стѣительскаа, клѣйноть, ноше(н)е (1627 *ЛБ* 136); Арсѣній врагѡвъ Кр(с)томъ побѣждаеть. Жезломъ ѡ(т) цркви волкѡвъ ѡ(т)пѣждаеть. Хвѡсть безчѣинныхъ плѣвъ зчищаеть косами, Цнѡты в(ъ)ють Мѣтрѣ стѣтелемъ

сами (Львів, 1642 *Еп.Жел.* тит. зв.); *mitra*, увяло, корона, ми(т)ра (1642 *ЛС* 270).

МИТРАКСЬ ч. Вид коштовного каменю: *mitrах*, митраѣъ каме(н) (1642 *ЛС* 270).

МИТРИЦА ж. Головна пов'язка, хустка; бандаж: *mitella*, *mitrula*, ми(т)рица, тканина, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

МИТРОПОЛЕЯ див. **МИТРОПОЛИЯ**.

МИТРОПОЛИЙ, МИТРОПОЛІЙ, МИТРОПОЛІЙ прикм. 1. (який стосується митрополії або належить їй) митрополичий: А при то(м)ъ с нами были лю(ди) почесны(и)... по(п) ѳотиа(н) а маршалѡ(к) митрополи(и) соѳенски(и) занько (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Ленковая з сынами своїми... сами то теж то сознали, ижъ одно озеро... ест митрополье церковное (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); листъ тотъ люди митропольи спа(с)киє з печерьскими по половине (1552 *ОКЗ* 33 зв.); Я, Марекъ Барановский, и я, Павелъ Готорович,... сознаваемъ... иж... были есмо зослаными... //... на гору митрополю Софѣйскую, до попа Филипа (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 141–142).

2. (який стосується митрополита) митрополичий: мы съ obu сторонъ тамъ судьями высылали: зъ руки канониковъ Виленскихъ... пана Добка Скилондича..., а зъ митропольеє руки... Волчка Шепелевича (Вильна, 1516 *АЮЗР* I, 51); я,... хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памяти, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); такъ нынѣ тако же и прѣжде сего бра(т)ъство лвѡвское... по(д) ѡборѡною и звѣрхностю нашею митропѡлею

вѣчными часы быти зоставѣемо (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); тепѣрь Петре славы Докáзѣй... Азáжъ Ѳрѡнь Митрополїи не додáсть ѡхѡты (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ**.

МИТРОПОЛИТ див. **МИТРОПОЛИТЬ**.

МИТРОПОЛИТА, МЕТРОПОЛИТА ч.

Те саме, що митрополить: Я княгиня Маруша Збаразская..., ознаймую нынешним листом моим фундаційнымъ до церкви светого славного пророка Илли,... и маетност до ней належачую через преосвященного его милости отца Ипатея Потєя,... метрополиту Киевского и Галицкого,... мне теперъ належачую церковь, на которой фундую на выживене священника на три руки поля, то есть в каждую руку по три ланы (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); Року 1641, мѣсяца ноеврия дня осмого, Арсеній Желиборский ставъ епископомъ отъ митрополиты Петра Могилы и Косова епископа и Пузины: три 4-го посвятили в Луцку (1636–1650 *ХЛ* 79); е. абы митрополита в сенатѣ столе(ц) мѣль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 182); его (м)л. поменены(и) ѡте(ц) ме(т)рополита з своею капитулою маючи ко(н)токвитата(м) (!) кгру(н)то(в) своихъ з кгру(н)тами менованыхъ ихъ м(л). // протестующихъ до села Го(р)болева,... нуло юре и ѡ(в)ше(м) и(н) су(м)му(м) преюдициумъ протє(с)та(н)то(в) уми(с)ли(л)... свои кгру(н)ты з кгру(н)тами... горболо(в)скими..., прилучить и себе привласчить (Житомир, 1650 *ДМВН* 202–203).

МИТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ, МІТРОПОЛИТАНСКИЙ прикм. 1. Те саме,

що митрополий у 1 знач.: всѣхъ веспо(л)... в навѣже(н)є мѣсць стыхъ... запрошає(м), // и повагою столицы митрополита(н)ское взымаемъ (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1–1 зв.); wzъначачючи кгру(н)т по право(и) стор[о]не метрополите(н)ски(и)... // пале(и) ше(ст) дубовыхъ..., побит(т) ро(с)казало(м) (Київщина, 1638 *ККПС* 190–191); **судь митрополитанский див. СУДЪ.**

2. Те саме, що митрополий у 2 знач.: А затымъ пра(в)лю w обра(н)ю Єп(с)кóповъ, потвержѣнью, и посвачѣнью, албо постановлѣнью, w Митрополитанских¹, и пе(р)воначалныхъ, и Патриаршихъ нрѣвахъ (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 9 зв.); Што все тым привилеем вѣчно мѣти о имени Христовѣ хотячи, при печати Митрополитанской, подписом руки наше ствержаемо (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 222); Сакось митрополита(н)ски(й)... з пасманомъ бѣлѣмъ свѣтлымъ (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 55); Wмофо(р) Метрополита(н)ски(и), на коци по тры пла(т)ки злотолаву (Там само, 63); w(т)цѣ Іелисею w(т) п̄ ла(н)кгиша бы(л) w(т)даны(и) листъ ме(т)рополита(н)ски(и) до публикованє (!) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); а на(д)то выбравши розные доходы метрополитанские з розных протопопий, ему до одбирания повероные,... побрал и на свой пожитокъ обернулъ (Київ, 1643 *АрхЮЗР I/VI*, 785).

МИТРОПОЛИТАНСТВО с. Те саме, що митрополия: Вѣдомо чиним, иж мы с повинности Пастырства, Митрополитанства Киевского, объехавши парофію нашу и бывши в повѣте воеводства Браславского,... велице утѣшилисмо ся (Браславль, 1626

ЧИОНЛ V-3, 220); мы... че(ст)ного во иноце(х) брата... Кириловивича по блгодати и власти w(т) вышнего А(р)хиереа... и блгословенїє(м)... на митрополита(н)ство Киевское w(т) престола патриархи... Кирила... собо(р)ны(м) стве(р)жене(м)..., чиновне по степенє(м)... сотворило (!) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛИТОВЪ *див. МИТРОПОЛИТОВЫЙ.*

МИТРОПОЛИТОВЫЙ, МИТРОПОЛИТОВЪ, МИТРОПОЛИТОВЪ *прикм.* Митрополитів: Доходы митрополитовы. Медѣ приходитъ ѿ каде(и)... ѿ ведеръ медѣ з него хоживало але теперь приверънено к о(с)трѣ (1552 *ОКЗ* 42 зв.); И оудариль единый нѣкоторы(и) з'межи нихъ, на слоугоу ар'хіерешвого. [владычого. або митрополитового.] и w(т)таль емоу оухо правое (1556–1561 *ПС* 322); За дозволеньемъ отъ господаря короля его милости и съ митрополитовымъ... мѣняль есми съ паномъ Петромъ Яновичемъ... тымъ своимъ имѣньемъ (Луцьк, 1564 *АСД VII*, 28); синодовый дѣспісець, прекладаючи на што бѣль тотъ синѣдъ зложоный, и выпісѣючи на не(м) дѣе митрополитовы и его товариства,... нигде однакъ... не припоминаеть, абы... противько имъ дѣкретъ іакій выйти мѣль (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 51); Съй Събѣръ на паргамінь Писмомъ стародавнымъ, іако же zde слѣво в' слѣво імаши, есть пісань: оу него же Печатій завѣшенныхъ Осмь, Митрополітова. и Єпіскѣпские (Львів, 1614 *Вил.соб.* 22).

Див. ще МИТРОПОЛИТА.

МИТРОПОЛИТСТВО, МИТРОПОЛИЦТВО с. Сан митрополита: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легать былъ посланъ, абы за прїятемъ его отъ папежа на митрополицтво а позволенемъ пановъ Венетовъ митрополию Монемвасійскую подъ живымъ тои столицы, патріарсѣ Константинопольскому послушнымъ, одержалъ митрополитомъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 473); „ахлг... Петръ Могила... ве Львовѣ посщова(л)ся ѿ стои прчстой на митрополи(т)ство а было при посщению вл(д)къ д̄ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

МИТРОПОЛИТЬ, МЕТРОПОЛИТЬ, МИТРОПОЛИТ, МИТРОПОЛІТЬ, МИТРОПОЛІТЬ ч. Митрополит: М̄ свщенноинш(к) антоніе Крички(и) Намѣстни(к) премдр(с)ти б̄жиа стоа сошеа в Києве ш(т) нарече(н)ного ми(т)рополита кие(в)ского и всеа р̄си ишсѣа вл(д)ки смоленьско(г) (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); хотарь тои с[ва]тѣи монастыри... наши слѣги вѣрнии... кѣпно и съ ш[те]ць и молебник нашъ кир Анастасіе бивши митрополит и съ иншими добрими люди... даем и потврждаем (1583 *ДВВ* I, 86); Тое право вѣдаючи митрополіть кіев(ь)скій, и володїме(р)скій, лоу(ц)кїй, полоцкїй, пін'скїй, холм'скїй владыкове,... абы и ми ш(т) тѣхъ двѣбрь ш(т)стрыхнени не были. оудалиса на тое абы шалѣли и лѣдїли свѣтомъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.); Ку тому за благословеніе(м) и розказана(м) Стейши(х) шцѣ Патріархо(в) наши(х). Метрополитовъ... и всѣ(х) на(с) д̄ховны(х). Зача́ли и дрѣгіе тажари Брѣме(н) д̄ховны(х) на собѣ носити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); в пато(к) в̄ по пасцѣ

его м(ли) ш(ц) митрополітови ѿчта коштуе(т) зло(т) 7 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); То тѣды до Архісщѣнникш(в) // до Вл(д)къ, до Архісп(с)кш(в), до Митрополітш(в), и до Патріархш(в) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 88–89); былъ те(ж) и ли(ст) ш(д)... ш(т)ца Метрополита до... парафіан(н)... ш непо(с)луше(н)ство и спротивленіа проти(в) бра(т)ства... іако во все(м) про(д)куючого (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Таа то значнѣшаа би(т)ва, в которо(и) П: Стефа(н) снѣ ста(р)шій Ш(т)ца митрополита полѣгъ межи козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); мы же блгородне твоє гдѣ бгѣ врѣчаючи вторицею наше пресылаемъ блвение. Писа(н) в Бгоспасаемо(м) градѣ Києвѣ... Силве(с)те(р) Косо(в) метрополи(т) Києвски(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

Див. ще МИТРОПОЛИТА.

МИТРОПОЛИЦТВО *див. МИТРОПОЛИТСТВО.*

МИТРОПОЛИЧІЙ *прикм.* Те саме, що **митрополитовый**: Року 1618 месеца февраля 15 козаки запорожскіе на Зверинци офіціала митрополичего, а по нашему протопопу, который былъ посланъ отъ митрополита Ипатія Потѣя до Києва на протопопство,... противъ Выдубицкого подъ людъ подсадили воды пити (поч. XVII ст. *КЛ* 85).

МИТРОПОЛИЯ, МЕТРОПОЛИЯ, МИТРОПОЛЕЯ, МИТРОПОЛИЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛІЯ *ж.* (церковно-адміністративний округ) митрополія: жалова(л) намъ ма(т)ѣи игѣме(н) шбители стго никола... св (в)сею ш хр(с)те бра(т)ею на ми(т)рополи лю(ди) што живѣ(т) оу стго спса

на берестовѡ(мъ) на Стеѡана и на Игната и на горностаѡ (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Мл̄(с)тию б̄жию... мы смирены(и) Арсени(и) еп̄(с)кп̄ ми(т)рополи(и) гали(ц)ко(и)... со бл̄(с)вение(м) б̄жин(м) проси(м) в̄м̄ посполито вс̄(х) правосла(в)ны(х) хр̄(с)тиѡ(и) и дае(м) ва(м) знати ѡ се(м) младе(н)ци на има семишн̄ѣ (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Тóтъ всем̄ д̄уховѣн'ствѣ въ все́й рос'си́и роскázъеть, митропóлїею кїев'скою и гáлицкою ѡбладáеть (Львів, 1591 *Просф.* 68); гедеш(н) болобань... покладалъ намъ многіе причины непослуше(н)ства своего,... ижъ на тотъ чась... татаре будъчи в мѣсте галичи звоевали, спалили и спустошили столицѣ цр̄квѣ на крилосѣ митропо(л)е(и) гали(ц)кое (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Сомоель Сенчило, вѣдаючи о намѣстництвѣ головномъ митрополїи нашею отъ насъ злецономъ Іосифу Рутскому, зверхности его спротивилсе въ многихъ речахъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); и ономѣ ѡ(к) Пáстырѣ Рѡссїйскогѡ Бл̄гч̄(с)тїа зáконне и Прáвилне налѣжномѣ зв̄ыклое послѣшенство бѣ(з)посрѣдне ѡ(т)даючи, тѣю с(т): Лáврѣ вѣдлѣгъ зв̄ычасѣ си старожитны(х) з' Митропóлїи Кїевскои в̄ынатѣю, сáмым' Патріáрши(м) справова(л) дозóром' (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 29); шляхетный панъ Стефанъ Вербицький,... з Божое и столици апостолское ласьки еписькопа володимерского и братского, прототронего метрополи киевское... манифестацию заносиль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 230).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО, МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛІЙ *див.* МИТРОПОЛІЙ.

МИТРОПОЛІТОВЪ *див.* МИТРОПОЛИТОВЫЙ.

МИТРОПОЛІТЬ *див.* МИТРОПОЛИТЬ.

МИТРОПОЛІЯ *див.* МИТРОПОЛИЯ.

МИТРОПОЛІЙ *див.* МИТРОПОЛІЙ.

МИТРОПОЛІТЬ *див.* МИТРОПОЛИТЬ.

МИТРОПОЛІЯ¹ *див.* МЕТРОПОЛІЯ.

МИТРОПОЛІЯ² *див.* МИТРОПОЛИЯ.

МИТРОПОЛСТВО *с.* Те саме, що митрополия: гдѣжъ я,... хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памяти, ижъ была въ сенаникъ митрополїи вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую... и на вѣчность записую на митрополство велебному преосвещенному архієпискупу, митрополиту Кїевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛЬ.

МИТРОПОЛЬ *ж.* Те саме, що митрополия: А тотъ манасты(р) з вѣчисты(х) часовъ за пре(д)ко(в)нши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать леть и за на(с)сами(х)... бл̄(с)вниемъ н̄шимъ и послуше(н)ствомъ митроп(о)ли кие(в)ское е(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); Мѡгила слáвный, на Ѳр̄внѣ Митрополи Встѣпѣеть гóдне, з' нб̄(с)нои воли, ѡ чáсе вдáчный! ѡ лѣта с̄тїи! Дни золотїи (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО.

МИТРОПОЛЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що митрополий у 1 знач.: Села митропольские.

Село Богриновъ в томъ сели было еї слѣжобъ. теперъ пѣсто лежи(ть) (1552 *ОКЗ* 45 зв.); В Києве городищи старомъ которые люди митропольские седа(ть) тые слѣжбѣ... слѣжать какъ которы(и) можетъ бо шть татаръ званы (Там само, 46).

МИГУСЬ *присл.* Хрест-навхрест: на знєсѣня невѣста ўродила дѣте(и) двое, которые сѣ зросли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) единь, едино было живое, а дрѣгое ўме(р)лое и тоє за(с) ўме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

МИТЮКЪ *ч.* (вовняна підстилка під кінське сідло) чапрак: ш(д)но се(д)ло сребромъ шправное... митюкъ до него золото(м) гафтованы(и) наполю шкарѣлятю чи(р)-вонымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.).

МИЦНО *присл.* Рішуче, категорично: Ни(ж)ли его м(л). пнѣ Ти(ш)кеви(ч), противечи(с) праву по(с)полито(му), чере(з) того (ж) уря(д)ника свое(г)[о] на ты(х) добра(х) урядови кгро(д)ско(му)... чини(т) е(к)-зекуцы(и) не допу(с)ти(л) и ми(ц)но заборони(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 154).

Див. ще **МОЦНО**.

МИШКА *ж.* (*Tanacetum vulgare* L.) пижмо звичайне: gazella, мишка, пижмо (1642 *ЛС* 206).

МИШОКЪ *див.* **МЪШОКЪ**.

МИЩОВЫЙ *прикм.* Щільний, міцний: побрати казалъ... узголовий скураныхъ мищовыхъ дви — за копу грошей купленые (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* I/VI, 98).

МИЯТИ *дієсл. недок., перен.* (залишати поза увагою) минати: Претож, далшіє речи

и помяю: И для широкости ихъ, не вспоминаю. О зрадци учню, ничъ не вспоминаючи: Овшемъ того брідкого пречъ мяяючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 167).

Див. ще **МИНАТИ**.

МІЛЕНЕНКИЙ *прикм. у ролі ім., ж.* Миленька, -ої, любочка: Boday boday toy milenki buwal zdorowenki Szco nezabul szco nezabul swoiey milenenki (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133).

МІЛЕНКИЙ, МІЛЕНКІ *прикм.* Миленький, любенький: I nu bráte Truháne milenki Idemo iskáty nászey sproženki (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5); Boday woroħa napala tuħa Szco myni rozluczaiet milenkoħo druħa (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133); Dyvoiko, dušenko, milenka mi budeš (1571 *П.про воев.* 416).

МІЛЕНКІ *див.* **МІЛЕНКИЙ**.

МІЛІОНЪ, МІЛІОНЪ, МЪЛІОНЪ *ч., перев. мн.* (велика кількість) мільйони: тисачи тисачій слѣжіли емоу, и тисачные мѣлїшны стоали пере(д) ни(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 53); мы по(д) незличоныѣ мїлїшны грѣхѣвъ подлегаетъ, а Бгъ естъ безгрѣшенъ (Там само, 60); Мїлїшны Мїлїоншвъ слѣжіли емѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 45).

МІЛОВАТІСЯ *див.* **МИЛОВАТИСА**.

МІЛОВНІК *див.* **МИЛОВНИКЪ**.

МІЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ**.

МІЛЬ *див.* **МИЛЬЙ**.

МІОД *див.* **МЕДЪ**¹.

МІР *див.* **МИРЪ**².

МІРО *див.* **МИРО**.

МІРОЛЮБЕЦЬ *див.* МИРОЛЮБЕЦЬ.

МІРСКІЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРСКИЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРЬ¹ *див.* МИРЬ¹.

МІРЬ² *див.* МИРЬ².

МІРЯНИНЬ *див.* МИРЯНИНЬ.

МІСКА *див.* МИСКА.

МІСЛ *див.* МЫСЛЬ.

МІСЛОВЕЦЬ *див.* МЫСЛИВЕЦЬ.

МІСТВОВАТИ *дієсл. недок. (нерозривно поєднуватися)* суміщатися: И тѣи чєтѣри елємєнтѣ, єдїнѣ сѣ дрѹгїмѣ мїствѹєтѣ; и єднѣ стїхїѣ, дрѹгой, прєподѣѣтѣ своєго квѣлтѣтєсѣ; албо кѣчєствѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

МІТРА *див.* МИТРА.

МІТРОПОЛІЯ *див.* МИТРОПОЛИЯ.

МІЛІОНЬ *див.* МИЛІОНЬ.

МІЛОСНИКЬ *див.* МИЛОСНИКЬ.

МІНАТИ *див.* МИНАТИ.

МІНЕЯ *див.* МИНЕЯ.

МІНУТА *див.* МИНУТА¹.

МІРОДЕРЖЕЦЬ *див.* МИРОДЕРЖЕЦЬ.

МІРОЛЮБЕЦЬ *див.* МИРОЛЮБЕЦЬ.

МІРОПОМАЗАНІЄ *див.* МИРОПОМАЗАНІЄ.

МІРСКИЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРСКІЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРЬ¹ *див.* МИРЬ¹.

МІРЬ² *див.* МИРЬ².

МІРЬСКІЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРЬСКИЙ *див.* МИРСКИЙ.

МІРАНИНЬ *див.* МИРЯНИНЬ.

МІТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.

МІРІАДЫ *тільки мн. (незліченна кількість; сила-силенна)* міради: Бо оу́нціи по́знѣшѣ, злічїшѣ Міріады, Лѣтвѣй нѣжли Гѣркѹлєсѣ переплѣвъ Циклѣды (Київ, 1632 *Євх.* 296).

МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДѢНЕЦЬ *ч. 1.* Немовля, маля: ѡ іродє злыи. неч(с)тивыи црѣю. шго жѣ ти вчинили младєнѣци. прѣшто єси ихѣ погѣубилѣ. оу вифлїѡмє (1489 *Чєт.* 274); а тѣ то ва(м) знѣмєнїє, найдѣтє младєнѣца пєлѣнами пѣвитого, а пѣложеного въ ѡслє(х) (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); ірод(д) ѹби-ва(л) младє(н)цов х(ст)ѣ ра(ди) (Львів, 1599 *ЦЦІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Ѡ правдивє младєнє(ц) чоудѣвный! є(ст) бѣвѣ(м) рєчѣ дївнаѣ ѡтрѣчѣти в живѣтѣ мѣтки своєи скака(т), и вєслїтїсѣ (пѣч. XVII ст. *Прѣп.р.* 252); Тєдѣ... иѡсїфѣ и мрїѣ... // закрьли єго такѣ долъго, а(ж) прєстанѣоу(т) младєнѣцѣ и дѣтѣчкѣ оныи забивѣти (Висѣчѣни, 1635 *УЄ №* 62, 142 зв.–143); Нѣвєтѣ єсли бѣ мѣтка нєпра(з)днѣ, за хѣ и єго євѣ(г)лїє моу́ч(є)нїчєствѣ прєтєрѣпѣлѣ, тѣдѣ бѣ нє тѣлько ѡнѣ ѣлє и младєнє(ц) въ чрѣвѣ єї бѣдѣщїй, мѣчєнїко(м) бѣ зѣстѣлѣ (Львів, 1645 *Наука о тайн.* 14); *У порївн.:* Пѣтрѣ Ап(с)лѣ рѣклѣ: Ѡ(т)ложї(в)ши вшєлѣкѣю злѣсть,... и вєѣ клѣвєстѣ, ѣко новѣро(ж)дє(н)нїи // младє(н)цѣ, словєснѣ нє лєтївѣє млѣско оулюбѣтє (Київ, 1619 *Аз.В.* 82–83);

(*дуже молода, недосвідчена людина*) молодий, -ого, зелений, -ого: еще еси млáденець. Еще еси млéкопїи. Іако же ты хочешь бѣдѹ воє(н)ника, бѣючогоса и борѹчогоса, оуци(ц)ки матер'нее до(ма) сидачи, ро(з)сѹдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

2. Молодик, юнак: в то(м) мѣстѣ млáднцѣ, єдного гóста жонѹ зкѣва(л)товáли (XVI ст. УЄ № 29519, 228); єдинь нѣякын млáденець шоль за ни(м) шболочены(и) в' простирало по голомь тѣлѣ (1556–1561 *ПЄ* 188 зв.); вїдѣ(л) є(м) оу видѣнїи на гóрѣ синайско(и) мнóго лю(ди) незлічєны(х), а межи нїми // ходи(л) млáденець стáнж висóкого и склада(л) корж-ни на гóлови и(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 36–36 зв.); юнóша, парѹбо(к) млáденець (1596 *ЛЗ* 89); А гдѣ бы са хто сáмь Гра(м)мáтїчногѹ хѹдóзства не оучи(л) и той дѣтемь и млáденцемь читáти юж по Славѣнскѹ оумѣючим' до выоучен'а подавáти єи мáеть (Єв'є, 1619 *См.Гр.* 4); оны(и) то юнóша Ал'бо мла(д)нє(ц), не пришо(л) бы(л) ты(м) спóсобо(м) и(ж) бы ма(л) испрѹбóвати хá... але дов'нѣма(л) собѣ и(ж) бы іакїи лѣп'шїи зáповѣди мáли бѣти (1645 УЄ № 32, 132); тáкь се на оногѹ млáднцá розгнѣваль же єгѹ лѹкомь велми бїючи забїль (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

Див. ще МЛОДЕНЕЦЬ, МЛОДЗЯНЕЦЬ.

МЛАДЕНЕЦЬ *див.* МЛАДЕНЕЦЬ.

МЛАДЕНСКИЙ *прикм.* Юнацький. ◊ **братство млáденское** — (*культурна й національно-релігійна організація юнаків*) юнацьке братство: Внесєна те(ж) была про(з)ба бра(т)ства млáдє(н)скаго, до пїновъ брати(и) строны фѹ(н)дации шны(х), при

цр̄кви стóго ш(т)ца нашего Шнофриа, тоє делѣберовано до болшости брати(и) з обє(т)ницею ве(д)лугь слушности (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 38 зв.).

Див. ще МЛАДЕНЧЕСКИЙ.

МЛАДЕНСТВО *с.* Дитинство, молодість: скло(н)ные сѹ(т) мѣсли лю(д)скїє кѹ зломѹ ш(д) млáдє(н)ства, а єсли бы не помогло лѣка(р)ство бжїє. Шпадає чл̄кь внє(т) в го(р)-шїє рѣчи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 44).

МЛАДЕНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) Уподобнюватися до дитини: Не дѣти бывайте оумómь, але злóстю млáденствѹйте, оумо(м) же досконáли бывáйте (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82).

МЛАДЕНЧЕСКИЙ *прикм.* (*властивий дитині*) дитячий: По шбѣдѣ в субóту має(т) дáска(л) з дѣтьми намовлатиса ча(с) немалы(и),... Шчачи и(х) стрáхѹ бжїємѹ, и шбычáємь встыдлївы(м) млáдє(н)чє(с)ки(м), іако маю(т) бѣти во цр̄кви прóтивъ б̄гу (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **млáденческое братство** — те саме, що **братство млáденское**: На про(з)бѹ млáдє(н)ческаго бра(т)ства постановили абы два браты з брати(и) наши(х) при єлекциѹ(х) и(х) та(к)же и при ш(д)даваню рахѹнґковъ депѹтованы были (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще МЛАДЕНСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКИЙ.

МЛАДЕНЧЕСТВО *с.* Юність; молодість: adolescentia, млáдє(н)чє(с)тво (1642 *ЛС* 70).

Див. ще МЛАДЕНСТВО, МЛОДЕНЧЕСТВО.

МЛАДЕНЧИКЪ ч. 1. Немовлятко, малятко: Св(г)листа выписоуе(т). в соудїи, который са б̄га не бояль,... тыжь якъ х̄с младен'чики которыйи еше не мовили коу собѣ пригорьтае (1556–1561 ПС 298 зв.).

2. Юнак: adolescentulus, младе(н)чикъ (1642 ЛС 70).

МЛАДШІЙ прикм. в. ст. (меншій за віком) молодший: Старшїи сн̄ь розоумѣтса правед)нїи люде) а мла(д)шїи сн̄ь... знаменуе стань грѣ(ш)ны(х) лю(ди) а оупа(д)лы(х) (Львів, 1585 УС № 5, 11 зв., на полях).

Пор. **МЛАДЫЙ**.

Див. ще **МОЛОДШИЙ**.

МЛАДЪ див. **МЛАДЫЙ**.

МЛАДЫЙ, МЛАДЪ прикм. (який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний) молодий: мл(с)тню божию воевода господа(р) землі мольдавскои Пише(м)... пано(м) мещано(м) лвовски(м) вси(м) посполите та(к) стары(м) яко и млады(м) (Сучава, 1558 ЛСБ 22); Вѣдомо же ти буди о приношенїи за усопшаго, якоже бо хто за дитя свое младое хорое масло, свеча, кадило во церковь принесеть... вѣрѣй, иже свеча и масло и прочая во избаву умер'шаго приношенїя приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 129);

(про вік) молодий: и поча(л). ананїа ноудитса. абы х(с)въ бж̄еств̄ныи шбразь написати. заноу(ж) иногда быва(л). мла(д) х(с)ъ. а иногда старь (1489 Чет. 267); Владиславъ III младъ на крoлевство былъ взятъ Угорское (поч. XVII ст. КЛ 74); Того сь ты Б̄га доброт-

ливогw, Невидїмогw. [Ветхогw дѣн'ми, якw штрочатко младое;] Видїмымъ на земли шгладала, И розрадованною дш̄ею цѣловала (Чернігів, 1646 Перло 36 зв.);

(властивий тому, хто має небагато років) молодий: Шстатокъ и початокъ а(ч) млáдому́ але мдрому́ баче(н)ю вши Кна(ж) мл(с)ти порѣчається, кды(ж) за сѣдины мудрость, а за лѣта старости животь побо(ж)ный соломонь положиль (Острог, 1587 См.Кл. 3).

Див. ще **МЛОДЫЙ, МОЛОДЫЙ**.

Пор. **МЛАДШІЙ**.

МЛАДЪНЕЦЪ див. **МЛАДЕНЕЦЪ**.

МЛАДЪТИ дієсл. недок. Молодіти: lenteo, Lento, as, мякчу, мякчѣю, младѣю (1642 ЛС 253).

МЛАТЬ Молот: tudes, млатъ (1642 ЛС 405).

Див. ще **МОЛОТЬ'**.

МЛЕВО с. Те саме, що **млыво**: пожитковъ имъ належачихъ одоймовать не маемо сами на себе, а ни на кого иншого, кромъ волно-го млева на потребу свою, дворную, во всихъ млынахъ, безъ черги и безъ мерки (Камениця, 1607 АрхЮЗР 6/1, 343).

МЛЕКО, МЛЪКО с. 1. (біла рідина, яка виділяється молочними залозами жінок після пологів для годування дітей) молоко: ш(т) своихъ ст̄ы(х) персен пречисты(х). ст̄ымъ млѣко(м) питала (1489 Чет. 47 зв.); Сн̄у Бж̄їи бл̄гословенный. На земли плотїю швлє(н)ны(и). якw далесь са Пеленами повїти, И ч(с)тои Пани Млѣкомъ кормїти (Чернігів, 1646

Перло 56 зв.); Дівснѣ Бгъ..., который..., живить и кормитъ все створѣна, той же Бгъ Правдѣвы(и)... потребуетъ покормѣ, и кормитъса Млѣко(м) прѣ(с)тои Панны (Там само, 59).

2. (*рідина, одержувана від сільськогосподарських тварин, як продукт харчування*) молоко: ш(т) маса и ш(т) млека. и ш(т) иньши(х) шдѣнни. прото жь подабасть на(м) блюстиса (1489 *Чет.* 175 зв.); ісаиа пр(о)ркь... мови(т). пастыреве па(с)тыреве беретє ш(т) швєць мои(х) млеко и волноу (к. XVI ст. *УС* № 31, 183); okazať ихъ Богъ всѣмъ на яво, и отъ церкви ихъ, // яко пагубныхъ и драпежныхъ волковъ, которіє толко волну і млеко брали,... изгнаť (1603 *Пит.* 102–103); Ра(н)гиѳѣры. реиненъ. на ты(х) воза(т) што хота(т), доаť млѣко ш(к) оу коро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.).

3. Секреція бартолінових труб; піхвова рідина: А тоє що иде презъ тѣло; шкш потъ, млѣко, сѣмень, и иньи плюгавства; все тоє зостає внѣ тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

4. *Перен.* Духовна пожива: которіє въ лѣтѣхъ dorosлыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то есть науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107); Ш(т)ложи(в)ши шшелакѣю злѣсть, и всакїй фалшъ,... шко новоро(ж)де(н)нїи // младе(н)цы, словесное нелетивое млѣко оулюбѣте (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82–83).

◊ медь и млеко *див.* МЕДЬ.

Див. ще МОЛОКО.

МЛЕКОПІЙ ч. *зневажл.* Молокосос, шмаркач: еще еси детина; еще еси младенецъ. еще еси млекопій. шко же ты хочешъ бѣдѣ военника бѣючогоса и борѣчогоса, у

ши(ц)ки матер'неє до(ма) сидачи, ро(з)сѣдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

МЛЕЧКО, МЛЕЧЬКО с. Молочко. Вл.н., ч.: вели насъ люди... села... Ляховьского... ажъ до ставѣ которы(и) ставѣ панъ млечко земенинъ белзъски(и) заставиль (1546 *ОГ* 57 зв.); Его Мил. Панъ Писаръ земьскїй Берестейскїй осветъчалъ пильне на... Пана Маколая (!) Млечька Хоружаго Оршаньскаго о то, ижъ Его Мил. поразумевъшисє с... маткою сыновицы Ихъ Мил...., тую сыновицу... до мальженства безъ... ведомости Ихъ Мил. взяť (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

МЛЕЧНИЙ *прикм.* Молочний: lactarius, а, шт, млечни(й) (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНИКЪ ч. Молочник: lactarius, і(і), млечникъ (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНО с. Молоко, молочна страва: Повѣдь же ми, которая сторона большей ламаєть тые правила апостольскіє: чы Рымляне, постячы суботы... чыли Русь же кильканадцать середъ и пятковъ не дбаючы на правило апостольское поживають мяса и млечна? (Вильна, 1608 *Гарм.* 218).

МЛЕЧНѢТИ *дієсл. недок.* Перетворюватисъ у молоко: lactesco, іс млечнѣю (1642 *ЛС* 243).

МЛЕЧЬ ч. 1. (*Euphorbia perplus* L.) молочай городній: Ішко бовѣмъ мле(ч), подобный ѣстъ салатѣ, сѣа впра(в)дѣ солодка а таа горка (Вильна, 1627 *Дух.б.* 69); perpos, яри(й) мле(ч) трава (1642 *ЛС* 305).

2. (*чоловіче сім'я в риб*) молочко: Млечъ lac piscium (1645 *Уж.* 24).

МЛЕЧЬКО *див.* МЛЕЧКО.

МЛИВО *див.* МЛЫВО.

МЛИНАРЪ *див.* МЛЫНАРЪ.

МЛИНИЩЕ *див.* МЛЫНИЩЕ.

МЛИННЫЙ *див.* МЛЫННЫЙ.

МЛИНОВЦЪ *мн.* (мешканці с. Млинів) млинівці: а с боршова коваль золотаа рѹка..., а з ѿ(х)торова лѹци(к) гра(н)ка тивонь..., а млиновцѹ всѹ были (Унів, 1581 ЛСБ 61, 2).

МЛИНОВЫЙ *див.* МЛЫНОВЫЙ.

МЛИНОК *див.* МЛЫНОКЪ.

МЛИНСКИЙ *див.* МЛЫНСКИЙ.

МЛИНСКІЙ *див.* МЛЫНСКИЙ.

МЛИНЪ *див.* МЛЫНЪ.

МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЪ *ч.* 1. Немовля, маля: Ис тое (ж) сѣмени бы(сть) стаа дѣва. з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гѹ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млоде(н)ца родила (к. XVI – поч. XVII ст. ПДПИ 182, 92); Всѹко жѹ бѹбы боѹлиса бѣга, и не оучинїли вѹдлѹ(г) приказанья цѣра егѹпецкогѹ, ѹле заховѹли и млодѣнцовѹ (серед. XVII ст. Хрон. 78 зв.).

2. Хлопецъ, пїдлїток: мене млодѣнцемѹ еще до оучївых' наѹкѹ... оустановїли (Єв'є або Вїльна, 1616 Прич.отех. 5 зв.); А для справованя всѣхъ тыхъ млоде(н)цовѹ и вси школы..., має(т) игѹме(н) з братїєю брата змежи себе на то згожого ректоромѹ ѿбрати (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 67); тоє бовѣмѹ слѹво, хвалѣбно в' ѹнѹ чѹсь было, гды наѹки квїтнѹли, в' наѹках' са те(ж) не оспѹле млодѣнці

цвїчили, и одїнѹ на(д) дрѹгѹго почтѣный тїмѹ слѹвомѹ бивѹль (Київ, 1627 Лим. 4 ненум.); А при тїхъ ѿтрѹкахъ, и Вѣрша(х); маєть ѿкїй Млодене(ц), мѹвити ѿрацїю сїю до слѹхѹчѹвъ, поважне (Чернїгїв, 1646 Перло 58).

3. Молодик, юнак: гѣ... дотѹкноульса ѿдра... //... и реклѹ м'лоден'че тобѹ мов'лю в'станѹ (1556–1561 ПЄ 240 зв.–241); из велїкою оучївѹстю... з' ѹное пѣчи виходїли ѿные млоде(н)ці (Острог, 1607 Лѣк. 22); Албѹ ѿкѹ в' однѹмѹ мѣстѹ мно(з)ство людѣй єсть, з' котѹрыхъ однї дѣти и нжмѹватѹка, а дрѹгїи млоде(н)ці и мѹжї: а вси з' одного жрѹдла берѹть вѹдлѹ (Вїльна, 1627 Дух.б. 311); тѹю таблицѹ прыслалѹ млодене(ц) з' Слу(ц)ка П. Ждан Ско(ч)кевичѹ (Львїв, 1637 Инв.Усп. 20); По мнѹгихъ днїи жѹна єгѹ ѿборѹтила ѹчи на млодѣнца квїтнѹчогѹ (серед. XVII ст. Хрон. 64).

Див. ще МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.

МЛОДЕНЕЦЪ *див.* МЛОДЕНЕЦЪ.

МЛОДЕНЧЕСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКІЙ *прикм.* (властивий юнаковї) молодечий, юнацький: оумыслы млодѣнческїе ѿгне(м) нѹвы(м) хѹти спрѹсной не ро(з)жарїла таа то штѹка венѣры пѹкно(ст) показѹючаа (поч. XVII ст. Проп.р. 273); взалемѹ... на себе повїнност', абы(м) чѹсѹ квїтнѹчогѹ вѣсенногѹ, вѹшомѹ квїтнѹчомѹ дѣтїнномѹ и млодѣн'ческомѹ вѣкѹ... Писмѹ стї(х) зобрѹвши, вам'..., в дарѹ ѿфѣрова(л) (Київ, 1636 МІКСВ 317).

Див. ще МЛАДЕНСКИЙ, МЛАДЕНЧЕСКИЙ.

МЛОДЕНЧЕСКІЙ *див.* МЛОДЕНЧЕСКИЙ.

МЛОДЕНЧЕСТВО *с.* Молодість; юність: Кождо́го дна оумира́емъ, кождо́гъ дна ча́стка живота на́шого ѡды́мѣтса, ... немо́ва(т)ство оутра́тилисмъ, пото́(м) дѣ́тинствъ, пото́(м) млоде́(н)чество (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛАДЕНЧЕСТВО.**

МЛОДЗЯНЕЦЬ, МЛОДЗАНЕЦЬ *ч.* Хлопеч, юнак: А млодза́не(ц) ѡны(н), котрый то за ни(м) зда́ле́ка помáлоу шо(л) в простира́длѣ тѣ́лко само(м):... то іа́ковъ бы(л) бра(т) хѡ́в̄ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.); ту(т) за(с) в мѣ́стѣ ше́(с)ти млодзя(н)цовѣ́ каждой неделѣ́... до послугѣ́ це́(р)ковны́(х) абы спосро́(д) се́бе презе́(н)товали (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЬ, МЛОДЕНЕЦЬ.**

МЛОДЗАНЕЦЬ *див.* **МЛОДЗЯНЕЦЬ.**

МЛОДОСТЬ, МЛЬДОСТЬ *ж.* (*період життя від підліткового до зрілого віку*) молодість: мы... жаловали есмы их осѡбною нашею милостію и дали и потврьдили есми им ѡт нас оу нашеи земли оу молдавской их правѣю ѡтнинѣ́ и дѣ́днинѣ́ село на Проутѣ́ на имѣ́ Великіи Боан и съ оусими прикѣ́тки що тѣ́гал на них за тое село въ мльдости братанича г(оспо)д(ст)ва (Хуші, 1528 *ДВВ* I, 26); просимѣ́ абы листы сеимовые... руски-ми литерами и езыко(м)... писаны... были, кгда́(ж) з млодости иншо́(г) писма ѡ(т)цове́ нѣ́ши ѣ́чи(т) на(с) не давали (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34).

Див. ще **МОЛОДОСТЬ.**

МЛОДЫЙ *прикм.* (який не досяг повного віку, зрілості) молодий: млодых по-

дѣ́свинкѡвъ седмна́цять (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 298).

Див. ще **МЛАДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШІЙ.**

МЛОДЪТИ *дісл. недок.* Молодіти: Млодѣю (1643 *Уж.* 33 зв.).

Див. ще **МЛАДЪТИ.**

МЛОСТЬ *ж.* (*знемога, втома*) млість: Часомѣ́ отъ зно́у, то отъ горячності Опрочѣ́ хлеба потравѣ́ и безводной млости Ты́мъ спосо́бомъ ве́ку онѣ́ молодого зажилѣ́ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

МЛОТЬ *ч., перен.* Нищівна сила: ѡ срóкгаа смѣ́рти, ... Бода́й бы́ в'прóдь, вѣ́лка-на мло́ты та́ скрѣ́шили, ... Нижли бы са мѣ́ла ѡ́ца на́шего порва́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

Див. ще **МЛАТЬ.**

МЛУТЬ *ч.* Висівки: а ѡ(н) ю́жь бы былѣ́ ра(д) насытити чрево свое́, ѡ(т) роже́ць [або млоутомѣ́, або ѡ́тробами] которыи едали, свинѣ́. але и тыхѣ́ никто не хотѣ́ль емоу дати (1556–1561 *ПЄ* 289).

МЛЫВО, МЛИВО *с.* (*перемелювання зерна на борошно; помел*) мливо: А сихѣ́ летѣ́ платѣ́ того смѣ́ не дають нижли масть ѡнѣ́ на пѣ́шкарьство домѣ́ в мѣ́сте и ко(р)чмѣ́ вольно... ѡ́тѣ́ подачо́кѣ́ и ѡ́тѣ́ подѣ́водѣ́ и мливо ѣ́ млыне́ городовомѣ́ безѣ́ мерѣ́ки (1552 *ОВол.З.* 195); С тыхѣ́ же млыновѣ́ ве́(р)хѣ́ писаныхѣ́ млыва на ѡ́бе́ це́(р)кви по́ дню в неделѣ́ (1552 *ОЖЗ* 125); Млыны ѡ́динѣ́ по(д) мѣ́стомѣ́ на ре́це бо́гѣ́ ѣ́ того три кола на мливо... дрѣ́ги(и)

по(д) местомъ на рѣце весницы... две коле на мливо... идетъ шть млива мера десатаа (1552 *ОВин.З.* 134).

Див. ще МЛЕВО.

МЛЫЙ *прикм.* (кволий, немичний, розслаблений) млявий: и пристоупили к немуо народове мноши. имаючи з¹ собою хромьи, слепьи, и немьи, и м'лыи. // и ины(и) многы(и) (1556–1561 *ПС* 71–71 зв.).

МЛЫН *див.* МЛЫНЬ.

МЛЫНАРСТВО *с.* (один із видів промислу) млинарство: которое млынарство у млыне Голешовскомъ с третею мерою и з грошомъ третим мыта гребелного, за куплею своею у пушкаря луцкого; держал и вживал есми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270); А на ѳѳндованье шпитала,... маеть Ее Милость пани дадинаа моа, въ пана Василя Капли млынарство Белоберезское кѳпити (1577 *АС* VI, 78); И на шнѳю кѳплю млынарства, маеть Ее Милость взати листъ владыки Володимерского позволенный (Там само, 79).

МЛЫНАРЬ, МЛИНАРЬ, МЛЫНАРЬ *ч.* Мірошник, мельник: Гребли ѳ млына того две части направѳють зъ замькѳ а третюю часть млынаръ (1552 *ОВол.З.* 196); а въ иншихъ млынехъ млынаре жадныхъ сумъ не мають — волно ихъ одменяти будетъ (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/1, 343); у Павла млынаря, роскидавши самое будоване млына, взяли стамтоль розмиру пшеницы маць осмъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 402); а при томъ грабежѳ тіежъ насланци слѳги боярове поданіе и дракганове... Юска Пилипа И Игна-та млынара мещанъ барзо збили (Київ, 1646

ЛНБ 103, 22/Id, 2011, 1); ксендзь Анѳтоний Янишевский... //... противько... Опанасови садовъникови, Лесъкови резъникови,... Мискови млынарови, Насъти бондарцы,... и инъшымъ всимъ подданым... //... оферовалсе правъне чынити не занехали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 155, 157).

МЛЫНАРЬ *див.* МЛЫНАРЬ.

МЛЫНЕЦЬ, МЛЫНЕЦЬ *ч. 1.* (невеликий млин) млинок: а на Володаве млын и мелник, а к томѳ на Шѳминѳ млынецъ кн(а)зю Андрѳю достал(оса) (Кошир, 1502 *АС* I, 148); *aszczo sia tytze dwoch stawkow na redce (!) na Pucowce, pod samym mestom, odyn stawok u mlyneć, niż my powedajut, jż wsi pospoł zasypały u młyn sprawiły* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 22); Къ тому тежъ двору и имено Берестечку, кгрунтъ пашный и сеножатный; двору и людемъ належачый, и часть у ставкохъ и во млынцу (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 56); селце Сушибаба зъ млынцемъ,... село ворона зъ млыномъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 374).

2. (ручний млин) млинок: млыне(ц), рѳчны(и) млы(и) (1627 *ЛБ* 37).

Див. ще МЛЫНОКЪ.

МЛЫНЕЦЬ *див.* МЛЫНЕЦЬ.

МЛЫНИЦЕ, МЛИНИЦЕ, МЛЫНИЦО *с.* (місце, де знаходився млин) млинице: Тые люди добрые... границу указали тым обѳма землямъ: рѳку Дарницю, на которой же рѳце и млиница, што перед тым от стго Николы Пустынского млынъ былъ (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 160); его милость даль имъ, къ ихъ манастырю святого Николы

Пустыньского, млыницо пустое на рѣцѣ на Дарницѣ, гдѣ бы они мяли собѣ млынъ справити для пожитку монастырьского (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); тыи именья... со всими людми и зє(м)лами па(ш)ными и бортными... з млыны и млынищи и и(х) выме(л)ки... потве(р)жає(м) ты(м) то приви(л)ємъ нѣшимъ кнзю ѳедорѣ (Краків, 1527 *Гр. СВ*); я... даю и дарую и записую... малжонку моему... //... третью част тых именей моих..., его милости самому... дѣтемъ и напою будучим счадом з двори..., зъ ставы и ставищи, з млыны и млынищи... зо всими пожитки и пошлинами (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 82–83); маєть и волєн // будеть пан Василей Гулевич... тые именья мои... з лєсы..., ставы, ставищами, млыны, млынищами... держати и вживати (Затурці, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 282–283); его короле(в)ская мѣ(л)сть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность... Данилу Дедичову з лю(д)ми служє(б)ными..., и(з) млыны, и(з) млынищи (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

МЛЫНИЦО *див.* МЛЫНИЩЕ.

МЛЫННЫЙ, МЛИННЫЙ, МЛЫНЫЙ, МЪЛЫННЫЙ *прикм.* Те саме, що млыновий: лѣпше бы смѣ самѣмъ собѣ оувазавши камѣ(н) млы(н)ны(и) на шїю. и ѣтопїти(с) в глѣбинѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.); А еслї бы же сблзнил едїног ѡ(т) малых сихъ вѣрующихъ въ ма. лѣпше бы смѣ оубы был завѣшон камен млынный на шїю его и вѣвержен въ море (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61); лѣпше бы такому оувазавши събѣ на шїю камє(н) мли(н)ныи и потопїти(с) оу водѣ, нѣ(ж)ли лю(д) събла(ж)нати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 136); то(т) млы(н) мо(и) ѡбычає(мъ)

тата(р)ски(мъ) с о(г)не(м) запали(л) збоже вшєлакое ѣ млыне бѣдѣчое и скрыню ѡ(д) би(в)ши замо(к) внивє(ч) ѡбе(р)нѣль и начи(н)є млыное до себе побра(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Жрънѣвъ: Жѣрна, або млынны(и) камєнь (1627 *ЛБ* 37); коло млыное *див.* КОЛО¹.

Див. ще МЛЫНСКИЙ.

МЛЫНОВЫЙ, МЛИНОВЫЙ *прикм.* (який стосується млина) млиновий: третью часть... имѣнья нашего продали есмо... князю Ильи... ѡстрожскомѣ... и з гаєм и з ставом..., //... и з млыновою частью, котораа на мене приходила (Острог, 1537 *АС* IV, 72–73); и по(д)не(с) нѣкоторы(и) а(н)гє(л) мо(ц)ны(и) камє(н) ꙗкобы млиновы(и) велики(и) и вкину(л) ѣ море (XVI ст. *КАЗ* 649); И тамъ же, въ Микулине, видєль есми млынъ зопсовано, кола и всю снасть млиновую поламано, порубано (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/Л, 44); В того ж Го(р)деѣ..., железа вси млыновыє пош(т)бирано в то(м) млыне (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); а до того золотыхъ полских сто на кожый рок з аренды моеи мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожъдого до рукъ отца игумена завше доходити маєть (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); коло млыновое *див.* КОЛО.

Див. ще МЛЫННЫЙ, МЛЫНСКИЙ.

МЛЫНОКЪ, МЛИНОК *ч.* Те саме, що млынецъ у 1 знач.: А позволили есмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); На реце Турн

гребля, форостомъ занятая, на той гребли млынъ рубленый, ... въ немъ коль мучныхъ 2, другой млынокъ вешнякъ на рече Березницы, коло в немъ мучное 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 370); млынки обадва, нижній и вышній, подъ тоеюжь горою на рѣцѣ Олшанцѣ съ поддаными, на томъ же кгрунтѣ мешкаючими, придаю (Вишнівецъ, 1619 *АЮЗР* II, 71); взглядомъ которого уряду тому ж войту для обыйстя его з ласки нашео гетманское даемо млинокъ Лопатинский (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

МЛЫНСКИЙ, МЛИНСКИЙ, МЛИНСКІЙ, МЛЫНЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що **млыновыи**: сын мой небожчикъ пан Гаврило Яновичъ Загоровский, за живота своего тую часть свою имениа своего отчизного... то ест двор з людми, зъ землями..., и с половицею млына и пожитков млынскихъ, ... мне матце своей дал, даровал и на вечность записал (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 380); нѣбо пѣрво(г) порѣшѣна. которое иныи, всѣ обрѣты небѣсныи за собѣю тагнетъ: ꙗко шестѣрна млыньскаа, и обращаетъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); в' то(т) ча(с) росказал' в'веречи на морѣ каме(н) мли(н)скій. встѣпи(в)ши нань ѣздѣль по водѣ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 93); Христѣна Стѣа; дѣвнаа; стоала нагаа в водѣ по шѣю по(д) колесомъ млынски(м) пѣть Мѣей: и тымъ тѣло свое тратила (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.); Не бѣдешъ брѣль в заставѣ з' испѣдне(го) и вѣрнаго каме(н)а млынскогогѣ, то естъ начинье жѣвности егѣ, бо дѣшѣ свою // заставиль оу тебе (серед. XVII ст. *Хрон.* 157–157 зв.).

Див. ще МЛЫННЫЙ.

МЛЫНЬ, МЛИНЬ, МЛЫН, МЪЛИНЬ, МЪЛЫНЬ ч. Млин: а на Володаве млын и мелник, а к томѣ на Шѣминѣ млынецъ кн(а)зю Андрѣю достал(оса) (Кошир, 1502 *AS* I, 148); Биль намъ чоломъ маршалокъ нашѣ, князь Андрей..., поведиль перед нами, ижъ земанинѣ нашѣ, ... продалъ емѣ ставѣ и млынѣ свой ѣтчизный на рече, на Вишовце (Краків, 1538 *AS* IV, 126); Мѣкѣ зо млына ви(н)ни до замѣкѣ приве(з)ти што мерокѣ на замокъ при(и)детъ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 189); Млынѣ замковы(и) по(д) местомъ на рече лѣгѣ з двема колы направенѣ добре мелѣ(т) ѣставичѣне и лете и зимѣ (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 196); А хотя бы нѣякие листы..., мели показати на тые имениа Суско и дворищѣ // спадковѣе... и к тому теж пол дворища Петрашевичѣ на Рудѣ, пол ставу и млын, — тогда... тые листы никоторѣе моци мети не мают (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 64–65); У млыне дей особно взято и погѣраблено жита мерочѣного мац чотыри...; пшеници мац две...; ячѣменю мац две (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); тые то насланѣцы... //... Кѣрѣнѣты Ставы, млины... неправѣне... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103–103 зв.); даю... млиновѣ пять: старий Бѣлорускій, млынѣ Горѣлій, млынѣ Рижиковскій, млынѣ Грицковѣ, млынѣ на Стрижню поповскій (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14); **млынѣ ветреный** — (*вітряний млин*) вітряк: до(л)зски(и) богданѣ кголимо(нт)... ве(л) насѣ ѣ(т) того коша(р)кова дѣба ко млынѣ ветренемѣ где тепѣ(р) капличѣка стои(т) (1546 *ОГ* 47); **на (свой) млынѣ опащиною натагати (що)** — лити воду на (свій) млин: а ижъ нѣкоторые слова хѣвы, и ап(с)ловѣ его свѣты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)-

скій криво опачиною натага(л),... кгда(ж) превѣчнѣю бжественѣю власть и силѣ бє(з) бачена и страхѣ зѣ Ха дереть да на своего папѣ кладеть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); **ручный млынъ** — жорна, млинок: Жрънѣвъ: Жѣрна, або млынны(и) кáмень, млыне(ц), рѣ(ч)ны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

МЛЫНЬСКИЙ див. **МЛЫНСКИЙ**.

МЛЫНЫЙ див. **МЛЫННЫЙ**.

МЛЪКО див. **МЛЕКО**.

МЛЪДОСТЬ див. **МЛОДОСТЬ**.

МНА ж. 1. (*грошова одиниця, також відповідна їй монета*) міна: міна, а(е), мна, гривна (1642 *ЛС* 269).

2. (*міра ваги, що дорівнює 1,5 кг*) міна: мна, фунтъ (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **МНАСА**.

МНАСА ж. Те саме, що **мна** у 1 знач.: Члкъ нѣкоторыи доброго родоу.... //... приз'валь деса(т) слоугъ свои(х). и даль и(м) деса(т) мнась (1556–1561 *ЛС* 304–304 зв.); и пришо(д)ши прѣвыи, рекль, г(с)пдроу. // мнаса твоа, причинила, ꙗ мнась (Там само, 304 зв.–305); И рекль ты(м), которыи стояли пере(д) нимь. въз'мѣтеу(т) него м'нась. и дайте томоу в' которого деса(т) мнась (Там само, 305 зв.).

МИХЪ див. **МЪХЪ**.

МНЕЙ див. **МНЪЙ**¹.

МНЕЙШИЙ див. **МНЪЙШИЙ**.

МНЕМАНЄ див. **МНИМАНЄ**.

МНЕМАНИЕЄ див. **МНИМАНИЕЄ**.

МНЕМАНЬИЙ див. **МНИМАНЬИЙ**.

МНЕМАТИ див. **МНИМАТИ**.

МНИЙ¹ див. **МНЪЙ**¹.

МНИЙ² див. **МНЪЙ**².

МНИМАНЄ, **МНЕМАНЄ**, **МНИМАНЬЄ**, **МНИМАНЬЄ**, **МНЪМАНЄ**, **МНЪМАНЬЄ**, **МНЪМАНА** с. 1. Думка, судження: мнѣніє мнѣма(н)є (1596 *ЛЗ* 57); Почѣди(в)шиса теды томѣ достато(ч)не, и абы(м) и на ба хѣлногo мнемана не по(д)несь, ..., пойдѣхъ искати слѣда єв(г)льскогo (1598 *Виш.Кн.* 269 зв.); яко нась слухи доходятъ, немилостиве и неласкаве нась слугъ и богомольцовъ своихъ вспомяти рачишь, — ачѣ не дивѣ, за такими непевными новинами, такого мниманя о нась быти (Вільна, 1599 *Ант.* 627); Розное теды о том мниманє и розмова была (Львів, 1605–1606 *Перест.* 39); шбмѣвискъ не слоухай, ачѣ злымъ люде(м) во всемъ вѣрѣ давай. тыє бовѣ(м) и добры(х) людеи чáсо(м) злы(м) мнѣманьємъ забиваютъ (Острог, 1614 *Тест.* 172); книжни(к)... з боа́ми бѣглости и сво́и(м) здана(м) и мнѣмана(м) самого себе... псоуетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); абы Бога вседержителя и сумне́ня своего христіанского таковымъ плохимъ мниманемъ не ображали побожностей ваших жадаемъ (Київ, 1626 *КМТМ* I (дод.) 280);

розуміння, бачення: А безчинство есть то, кгда хто што не по воли Божой чинить и не по преданіємъ апостолскимъ и отцов святыхъ, але болшъ мниманю своему, нижли разъ уфаленой правдѣ уводитися дасть (1603 *Пит.* 11).

2. Перекона́ння, світогляд: ксе(н)дзове би(с)кѣпи своєю прокѣрацією, як на трибуналѣ ѣ Люблинѣ, ѣ православны(х) з' вѣры и мни-

мана выкрѹтити и выве(р)нѹти и вы(л)гати хочѹ(т) (1598 *Виш.Кн.* 294); а дрѹгї разѹмѹють; ѿкѡ многѡ лѣтъ былѡ ѡ(т) творѣна свѣт(а); до ро(ж): хѡа;... такѡвыи оупевнѡю(т) свое мнѣманѡ; с тѡйногѡ Пр(о)рѣтѡва Ав'вакѹмѡва (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

3. Репутація, слава: А кгдажь мене, малжонка своего, и... детей моих... не шгледаючиса на добре мниманье, што статечные жоны звыкли передь шчима своима завжды мсть..., тамь, где се ей, подобало, мешкаеть (1577 *AS VI*, 73); Теды поменены(и) ште(ц) протопопа, не маючи жа(д)ное намне(и)шое налѣ(ж)но(с)ти и претексту до книги выше(и) менованое, ѡ(т)цу Облапскому... проданое, але то(л)ко упо(р)не на приведе(н)е до ди(с)гонору и шпо(ч)ного мнима(н)я ш протѣ(с)туючо(м)се, ... помененую книгу..., загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307);

поговір, осуд: а чуючи ся быт в томь початю и бременю и будучи на тот час в мене, отца своего, без бытности малжонка своего пана Василя Загоровского, не хотячи того занехат, абы напотомь якого мниманя на себе не понесла, ку ведомости моее, отца своего, то припустила (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 155); Оповедали мне возьному, ижь такь власне деялося, же перьвей слугь... выгнано зь двора, ... а потомь отъмыкали и брали, што хотели, а намь только невинне, уходячи мниманья людьского, усильне и кгвальтовне, при гайдукохь, у дворе владычнемь, мешкати и стеречи казаль (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 320).

Див. ще МНИМАНИЕ.

МНИМАНИЕ, МНЕМАНИЕ, МНЪМАНИЕ *с.* 1. Думка, оцінка: от всѣх ересей прехитрыйши, прелукавнующий, ... костел римский назватися может. Не согрѣшит никто за таковое мнимание о римском костеле, яко его тое поменил есми (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186);

підозра, поганий домисел: всѣкое мнѣманіе и дѹмѹ и злѹю волю з' рѡзѹма вѣгнавши, пѣлно и мѣлѹючи прѡвдѹ слѡ(в) слѹхаеть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); Зазрѣніе: Подозрѣнье, нещевѡніе, мнѣманіе, потѹплѣ(н)е, достѡи(н)ство, окасѡва(н)е, ѡсѹжде(н)е (1627 *ЛБ* 40);

поговір, осуд: разумѣти и розсудити не умѣли, гдѣ же и слѣпец писания не вѣдый, мнеманием бысть досчупати могл абы спознал, что есть истинна, что паки есть лжа (1608–1609 *Виш.Зач.* 213).

2. Обдумування, обміркування: признаваем и мы, глупая Русь, подтверждаючи твою похвалу и мнимание, о щастью костела латынского реченное, иж есть щасливы (1608–1609 *Виш.Зач.* 224).

Див. ще МНИМАНЕ.

МНИМАНЬЕ *див.* МНИМАНЕ.

МНИМАНЫЙ, МНЕМАНЫЙ, МНЪМАНЫЙ, МЪНИМАНЫЙ *прикм.* 1. Вигаданий; видуманий: А умоцованный стороны позваное поведиль, ижь дей пань Циминский обвиниль его милость, отца владыку, въ учинку мниманымь речей таковыхь, которые каране крвавое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 403); тоть мниманный поводь мestyца у суду мети не можеть (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 260); то(т) же

Умоцованы(и)... не признаючи мниманого
Учинкѹ просиль абы сторона поводава всѣ
контента в позве менованые показала (Вінни-
ця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 65); то(т) позо(в) е(ст)
Писаны(и)... //... за іаки(м)сь мнманы(м)
Право(м) свои(м) (Житомир, 1624 ЛНБ 5, II
4058, 69–69 зв.); в о(д)поведанью позыванаѹ
Сторона... поведила же таѹ Акция мнима-
наѹ естѹ (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141);
жа(д)ное приле(г)лости з Лещиномъ,... на
ты(х) мнманы(х) дво(х) копыцахъ, которы(х)
се за копыцы не при(з)наваеѹ, кды (ж) непо-
добные до копыцовъ, не маю(т) и ме(т) не мо-
гутѹ (Житомирщина, 1639 ККПС 196).

2. Уявний: Бо до сакраменьту потреба (не
мниманыхъ, але) видомыхъ жывеловъ (хлеба
и вина) (Вільна, 1599 Ант. 749).

3. Названий: И в' жолобѣ сѣномъ повѣрху
прикрітоє. З' Маткою власною, але ш(т)цѣмъ
мнѣманымъ, // Старце(м) такъ статѣчны(м) Іосифо(м)
названы(м) (Львів, 1616 Бер.В. 71–72).

4. (який здійснюється незаконно, без на-
лежних підстав) неправий: судъ духовный...
узналъ важный шлюбъ першый зъ делято-
ромъ, а вашъ тотъ теперешный мнеманый
вторый декретом своим неважный быти
узнавъшы, пожытя того мальженъства // ва-
шого непристойного заказалъ (Володимир,
1652 АрхЮЗР 8/III, 622–623).

Див. ще МНИМЫЙ.

МНИМАНЬЄ див. МНИМАНЄ.

МНИМАТИ, МНЕМАТИ, МНѢМАТИ,
МНѢМАТИ дієсл. недок. 1. Думати, вва-
жати: а пото(м) де(и) то(т) нахи(м) з рабее(м)
други(м) жидо(м) вночи тоє дета зарезали а

бра(т) еє ишко за руки де(р)жа(л) чого са де(и)
де(в)чина зла(к)нула мнимаючи жебы брата
еє зе(л)ка режу(т) (Володимир, 1567 ЦДІАК
28, 1, 2, 59); а іжъ сами мало видать, мнима-
ють же юж на свѣтѣ вси слепи (Острог, 1587
См.Кл. 18 зв.); Че(м) же са ты любимы(и) бра-
те рѣгає(ш) зъ інока, и(ж) с тобою не оумѣє(т)
бесѣдовати, або // мнимає(ш) и(ж) ты чого по-
жито(ч)ного в за(м)тоузѣ наоучи(л) (п. 1596
Виш.Кн. 245 зв.–246); А мнѣмає(ш) ты,
жебы а не могли шборонити са Іудѣ (XVI ст.
УЄ Трост. 59); мнѣмаєѹ же все зрозумѣль
(Острог, 1607 Лѣк. 182 зв.); Которѹю [ѹамару]
оузрѣвши Іѹда мнималъ, же бы была вшетѣч-
ница (серед. XVII ст. Хрон. 62 зв.).

2. Сподіватися, очікувати: А молачисѹ не
будте многомо(в)ные іако погане, абовемъ
мнѣмаю(т) и(ж) бѹдѹть выслѹхани въ шнои
своє(и) многомовности (Хорошів, 1581
Є.Нег. 6); Абы тѣды овои,... спрѣсншети по-
га(н)ски(х) шны(х) народушвъ выборнѣйшїи
люде были оушли, не знаючи Бѣга, знати его
однакъ мнѣмаючи, в цнѣтахъ и сѹми са коха-
ли, и и(н)ши(м) и(х) люде(м) залєцѣли (Єв'є,
1616 УЄ Єв. 3 ненум.); а ниѣ гды ажъ до Нѣсь
зышла [црква], мнѣмаєшъ ли єи звѣтажити
(Київ, 1625 Злат.Н. 129 зв.).

Див. ще МНИТИ.

МНИМАТИСА, МНѢМАТИСА дієсл.
недок. (вважатися за кого-небудь) матися:
если са кто мнимає(т) бѣти му(д)рѣ в' вѣцѣ
се(м), неха(и) са оучини(т) кглѹпы(м), іако
ничого незнаючи(м) (п. 1596 Виш.Кн. 236);
єсьли бы єсь бы(л) такїи, іа(к) са мнимає(ш),
да не в'падєши в то(т) вѣшеменєны(и) ро(в)
(1599 Виш.Кн. 214 зв.).

◇ **самъ быти мнѣматиса** — бути самовпевненим: оудѣвн м̄л(с)ть свою во свои(х). пока(жи) гдѣ живещи, или в ты(х) которѣе са тебе соромѣю(т) //... в ты(х) ли которѣи са сами бы(ти) мнѣмаю(т) (1599 *Виш.Кн.* 215–215 зв.).

Див. ще **МНИТИСЯ.**

МНИМІЙ *див.* **МНИМЫЙ.**

МНИМЫЙ, МНИМІЙ *прикм.* (*несправжній, фальшивий*) удаваний: Паве(л) ѡзнаими(л) мовачи:... вѣ(м) се ѡко внидѣтъ во(л)ци та(ж)ци во ва(с)... что во(л)ци та(ж)ци; то е(ст) нача(л)ствѣемые мнѣмые пастыре, драпе(ж)ници, лихон(м)ци (1598 *Виш.Кн.* 292 зв.); И паче же мнимый намесникъ его, яко еретици повѣдаютъ папежа быти намесникомъ Петровым, если до соборное апостольское церкве ко своѣй брати навернется, принятъ будетъ (Львѣв, 1605–1606 *Перест.* 47); Чтѣ же ѡ мѣрскихъ рекѣ, и мнимѣ дѣхѣвнѣй мало-змѣшленное набоженство держатъ (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* 28).

Див. ще **МНИМАНЫЙ.**

МНИТЕЛНИЙ *прикм.* Навмисно придуманий; надуманий: *opinabilis*, мните(л)ни(й) (1642 *ЛС* 293).

МНИТЕЛЬ *ч.* Вигадник, фантазер: *opinator*, мните(л) (1642 *ЛС* 293).

МНИТИ, МНѢТИ, МНАТИ *дѣсл. недок.* (що, о що і безъ додатка) Думати, вважати: рекль стѣи дѣхъ. не мните ѡ то нѣнѣ оустали (есте) из мртвыхъ. но того дѣла оустали естѣ. штобы есте пошли на целование // и ч(с)ть (1489 *Чет.* 259 зв.–260); Се, мню, пострадати иноческо-

му чину иже на брань естественныхъ похотей, в еже одолѣти плоти вооружается (1588–1596 *Виш.Кн.* 145); Не невѣдомо мню вамъ се естѣ ѡко снѣ мо(и) кнѣзь Алеѣandro восточникъ меж(д)ѣ зѣбами западныхъ людей вѣры и наѣки и всего набоженства ѣсѣль ѡбителе(м) (!) ѡрославски(м) се сталь (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); что же приѡбращѣ(т) ѡ(т)сюдѣ мню сами ѣскусо(м) оувѣда(т), если дѣбре выслѣхаютъ (1599–1600 *Виш.Кн.* 44); Непщѣю: Мнѣмаю, розѣмѣю, мню, вѣмѣнаю (1627 *ЛБ* 75); мню ѡко не невѣдомо е(ст) всѣчески(и) пр(с)то(л) нашѣ... хра(м) стго... Гес(р)гиа татарами или скифами ѡбнаже(н) изо всѣхъ сѣкрови(щ) (Ір-клѣв, 1650 *ЦЦАДА* 124, 3, 37);

(*мати на увазі*) вбачати: И ты(ж), назавтрѣе рож(д)ества хѣва нѣса(т) пироги, мна(т) в чѣсть бѣци полѣгъ навѣжаючи (Львѣв, 1590 *Гр.Рог.* 1);

(що) задумувати, планувати: тотъ хто тестаменьтъ мнить маеть меновите ко(ж)дую речъ в тестаме(н)те докладати (1566 *ВЛС* 76).

Див. ще **МНИМАТИ.**

МНИТИСЯ, МНИТИСА *дѣсл. недок.*
1. (кому) Здаватися, уявлятися: Мнѣ сѣ мни(т) ѡко ва(м) сѣа полѣ(з)на сѣт и ѣдо(б)на, а(з) сего ѡ(т) ѣсе(р)дна жѣлаю да бы(м) воскорѣ ра(с)-сѣди(л)сѣ зъ вами (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

2. (*вважати себе за кого-небудь*) матися: А латыню совѣм навѣм оставимо; ни я ихъ о чемъ, яко мнящихсяъ мудрыхъ (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 162); “Не замаѣ, никто жѣ не прѣлщается, если мнится быти мудр” (1608–1609 *Виш.Зач.* 221); нѣнѣ же ѣвидѣхъ пристанище... мѣтре бѣжен идеже велне бѣ(з)мольвие ни ере-

тики клевету(т) ни мнѣщисѣ хр̄(с)іани каво-
лици навѣтѣють (Афон, 1614 ЛСБ 446, 1 зв.);
Потребствѣю(т): Пóлезнаа быти мнѣтса: По-
трѣбный сѣть, и пожиточныи (1627 ЛБ 90).

3. Сподіватися, гадати: гордыи римляне
почитають своє, як божеє, зданье. Мѣстца
апостолов мнѣть ся съдержати, а их обычаев
не любяць ховати (к. XVI ст. Укр.п. 74).

Див. ще МНИМАТИСА.

МНИТИСА *див. МНИТИСЯ.*

МНИХЪ, МНІХЪ, МЪНИХЪ ч. Монах,
чернець: возвестилъ братѣ своему мнихоу
соущо (1489 Чет. 88); Узрите подобны(х) и
миролюбны(х) ксе(н)дзовъ бискупо(в) тогда
бывши(х) мниховъ того монастыра в кото-
ро(м) са тоє чѣдо на обличеніе нече(с)тіа и(х)
стало (1598 Виш.Кн. 305); Тебѣ радн оумръ-
щвлѣми есмо вес днѣ (по вса дни живота
нашего) въ мѣнихо(м) са ѿ(к) ѡвца на зако-
леніе, и(х) вѣдимо (Острог, 1599 Кл.Остр.
224); Тогда... протѣвъ едино вóлникѡмъ
еретѣкѡмъ поставившиса, еше мнѣхомъ
прóстымъ бѣдѣчи, Кліросѣ Цркви Кѡ(н)-
стантінопóлскои причтѣнь бывѣетъ (Київ,
1627 Тр. 620); monach(us), мни(х), мона(х),
инокъ (1642 ЛС 272); па(н) ге(т)ма(н) кды
за Днѣпръ ме(л) ити теды мниси домѣнѣкани
мѣчь посвящовали (серед. XVII ст. ЛЛ 170).

Див. ще МНИШЕКЪ.

МНИШЕКЪ ч. Те саме, що мнихъ: в
справѣ з мни(ш)ками... на рока(х) грѡ(д)-
ски(х) пре(з) про(к)повѣча з(п) 8 (Львів, 1631
ЛСБ 1052, 6 зв.); На то(и) сес(с)ни згоднаа
всѣ(х) ухвала, абы па(н) фере(н)ць Они(с)-
кови(ч) еха(л) до Люблина на трыбуна(л) в

справѣ це(р)ковно(и) з Жѣрависки(м) и сук-
це(са)рами его на то(и) ча(с) мни(ш)ками
(Львів, 1633 ЛСБ 1043, 33 зв.).

**МНИШЕСКИЙ, МНИШЕСКІЙ, МНИ-
ШЕСКІЙ, МНИШЕЦКИЙ** *прикм. (який
стосується ченця)* монаший, чернечий: и
бы(л) в монастыри. ·ві· лѣ(т). оу мнишеско(м)
чиноу. добре трѣжаєса. постомъ и мѣтвами
(1489 Чет. 88 зв.); так и(ж) дрѣзний которѣи
мнѣшескѣй чинѣ на са берѣ(т)... але не даю-
чи добры(м) ганбы, с(д)но лѣнѣвы(м)... толко
зна(к) покóры // на головѣ и на хрептѣ (XVI ст.
УС № 29519, 229–229 зв.); маючы мы видо-
мость съ протестацыи... черезъ... выступника
зъ стану мнишецкого Чернецкого которѣй...
протѣвъ... насѣ... змысливши непристойне
протестацыи до книгъ... внести смилъ и ва-
жился (Київ, 1610 АкЮЗР II, 59); Мнишескѣй
чинѣ ихъ, повстягливость посту отвергши,
мясояденіемъ питаются надѣ уставы церков-
ныи (бл. 1626 Кир.Н. 28); того Серафима, яко
инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ
повинного, для спасення его, водлугъ регу-
лы нашео мнишеское, въ затворѣ постни-
чества скажемъ (Київ, 1627 ЧИОНЛ V-3);
и до Іер(с)ліма пришедши, [Архісп(с)п]ь
Мнѣшеское приналъ житіе (Київ, 1627 Тр.
619); въ мнишескѣй чинѣ ити *див. ЧИНЪ.*

МНИШЕСКІЙ *див. МНИШЕСКИЙ.*

МНИШЕСКІЙ *див. МНИШЕСКИЙ.*

МНИШЕЦКИЙ *див. МНИШЕСКИЙ.*

МНИШИЙ *прикм. (властивий ченцям)*
монаший: сиби(л)ла. ерѣтьтреа... нашлехет-
нѣшаа зо вши(ст)ки(х)... ходѣла в' мнѣшо(м)
вдѣанію (Львів, поч. XVII ст. Крон. 79).

МНИШКА ж. Монахиня, черниця: До которого монастыра обьщого светого Спаса придали есмо увесь кгрунтъ Дубовець противъ того жъ монастыра на житие мнишокъ и монастырь для нихъ збудовати есмо казали (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/V, 94); Мартинъ Лютеръ и иные, будучи не только презвитерми, але и мнихами, поутекавши зъ монастырей, жоны собе мнишки споймовали?! (Вильна, 1599 *Ант.* 755); Такъ же и шпекуновъ ихъ если бы ихъ потребовали на пра(в)-не попа(р)те велебны(х) в бозе закон(н)иць и панє(и) богу ш(д)даны(х) мнишек рекгулы свето(г) доми(н)ника и(н)стытуциє(и) св̄ Катерины Ко(н)вє(н)ту Лво(в)ско(г̄)... с прито(м)ностью ста(р)шихъ и(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); до мнишок оддати — віддати до монастыря: Она... просила ксендза... жебы ю до мнишок... оддал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489).

МНИХЪ див. **МНИХЪ**.

МНОГАЖДЫ присл. Неодноразово; часто: Шци и бра(т)ѣ. многа(ж)ды хвалю ваше житьє. и не во лжю творю. но во истинѣ любовію мысла (1489 *Чет.* 307); а добры(х) дѣль ш дѣши забываютъ. мнозии бо многажды. в напастъ оупадаю(т). многаго ради прибытка шканного торговаго (Там само, 327); бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского монастыря, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыря о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); бывает (те(ж) мова(т) оучители) и ѣро(ст) многажды бл̄гы(м) и правы(м) // дѣланіѡ(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211–212).

МНОГАОЧИТЫЙ див. **МНОГООЧИТЫЙ**.

МНОГИЙ, МНОГІЙ, МНОГІЙ, МНОГЫЙ, МНОГЪ, МНОГЪ, МЪНОГЪ прикм. 1. (який складається з великої кількості когось, чого-небудь) численний: мнозии бо людие. не восхотѣша дати боу. но даю(т) разбоинокомъ (1489 *Чет.* 310); А на зав'треш'ній пакъ днь. многый народъ пришоль былъ на праз'дникъ (1556–1561 *ПС* 401 зв.); а еще де(и) ты матею ѡ(р)моли(н)ски(и) с ты(м) же анъдреемъ ро(л)га(н)скимъ... наехавъши мощно кгва(л)-то(м) з многими помочъники своими на вла(с)ное име(н)є его кунево конє(и) три(д)-цатєро его вла(с)ны(х) взяли (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); х̄с̄ шбачи(л) и(ж) многій наро(д) и сходитъса ко немуу (к. XVI ст. *УС* № 31, 31); по мѡрю зась Сквѣскаа Монѡксвла мнѡгон лѣчбы споражѣли (Київ, 1627 *Тр.* 661); лѣпшій бѡвѣмъ естъ малый набѣтокъ справедливый, нѣжли мнѡгѣ жи(т)ки несправедливѣ (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 660); **многие поты и працы** див. **ПОТЬ**.

2. (наявний у великій кількості) численний: сотвориль г(с)ь бѣ нашъ. многии чюдєса. со петромъ апустоло(м). многии города шбыходи(л). а сєсь ап(с)ль петръ. многи бѣды прина(л) ш(т) жидовъ (1489 *Чет.* 229 зв.); нижли сь тое моеє скрыни адамашокъ Михелевъ и мои многіє рєчи при томъ взяли (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); дальши(и) валь на многи(х) мєстьцахъ попсованъ роскопанъ (1552 *ОВол.З.* 197); просил пан воевода, абы жалоба, выдана от Єго Королевское Милости на него [кназя Дмитра] ѣако на... кгвалтовника... же замокъ... мощно вземъши з многими

скарбы и маестностами посел (Книшин, 1554 *AS VI*, 163); ты п̄не Миха(и)ло... наше(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) его... мишка... мно- гую маестность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ 5*, III 4071, 20); ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ своим... мель ли(с)ты за- ста(в)ные квиты на многіе до(л)ги (Варкови- чі, 1572 *ЛНБ 5*, III 4071, 32 зв.); Чого и // Да- маскинъ въ книгахъ своихъ, которые писалъ о тыхъ, што у вѣрѣ преставилисе, доводитъ тоє правды многими свѣдѣцтвы (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 190–191); его г̄да(р)скаа мл(с)ть мае(т) многіе ро(з)ходы (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); Што (ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в) и ѡздо(б) до(м)кѣ; коли а крас- ны(х) дворо(в) го(р)наго іер(с)лима не оузрю (1599–1600 *Виш.Кн.* 211); Присмотрѣтесе, якъ по многихъ повѣтахъ бѣдніи мѣщане, же имъ поотбирано въ мѣстѣхъ церкви, въ до- махъ, поляхъ и лѣсахъ набоженство свое... отправують? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 929); те- пѣрь на матѣриі твердой писма справивши дрѣкѣють книги многіи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30); Папа: По́пъ, тато, па́пѣжъ, за́цный о́тець, а́лбо о́ць ѡ(т)це́вѣ́ мно́гихъ (1627 *ЛБ* 80); Лѣпшій... е́стѣ́ справедливыхъ не достáтокъ, нѣжли грѣшныхъ мно́гое богáтство (Київ, 1637 *УС Кал.* 71); при смѣрти жалость, не- вимóвнаа, Гдѣ са ростает(т) члѣвкъ: съ всѣмъ любѣими(м) мѣра сегѡ;... и з бѣгáцтви мно́ги- ми (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **со мно- гимъ трудомъ** — (зі значними труднощами) з великою силою: м̄ти же его елена. шедши тамъ // испытала со многи(м) трѣдомъ... гдѣ есть ч(с)тныи крестъ сохранень (1489 *Чет.* 20–20 зв.); **многос множество** див. **МНО- ЖЕСТВО**; **мнозство многос, многос мноз-**

ство див. **МНОЗСТВО**; **многая личба** див. **ЛИЧБА**;

різний: Сеи ннѣшній хвалебны(и) днѣ... та(к) мае(м) ро(з)умѣти... и(ж) есть ѡ(т)- критіе таиньства бжїа... кторое было скрѣте потаєно пре(д) вѣки давны(ми) ѡко пишлѣтѣ многи историци (Львів, 1585 *УС № 5*, 508, на полях); По сѣм же бгѣ зѣмлю различними цвѣты, покрѣвь // наготоу еа: и ѡбогати(в) сѣменами и плоды мно́гими, сла(д)кими, и гóркими (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14–14 зв.);

(дуже великий, значний ступенем вияву) могутній, сильний: и слыша(л) е(с)ми голо(с) з неба ѡко голо(с) многи(х) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 634); прїидеть хс̄ съ нб̄(с)ными силами. ѡ(к) мльнїя блистаючи со силою мно́гою (к. XVI ст. *УС № 31*, 28 зв.).

3. (який трапляється, відбувається бага- торазово) частий, численний: Повѣдаемъ тобѣ, иж частокрот многи жалобы к намъ приходат ѡт подданных наших тамошних (Пе- трків, 1538 *AS IV*, 129); и за многи кгвалты и шкоды не малѣю сѣмѣ пеназей смѣ на тобѣ ѡсказали (Краків, 1538 *AS IV*, 138); ижъ вы [мещане лвовские] многиє соборища чините и единомысленныхъ на злоє ко собѣ избираете и противъ братству са корчемне застановлае- те (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); що е(ст) на свѣтѣ тог(д)ы емъ тоє вши(с)ко оучини(л) для члѣка грѣшна(г) напоследо(к) трѣпѣ(л) е(м) многи досады (к. XVI ст. *УС № 31*, 53 зв.); понсвѣжъ и слышалъ же по мно́гихъ злостехъ // знóвѣ ѡбецáлиса правою дорóгою ходіти (Острог, 1607 *Лѣк.* 72–73); подобает утвердити зрак глядѣщему аще хошет извѣстно сотворити себѣ видѣние, тако и уму чловѣчу, от мно-

гих мирских печалѣи привлачиму, неудобь опасно възрѣти на истинну (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 239).

4. (який займає великий відрізок часу) довгий: почаль молитиса г(с)оу бѣ на многъ ча(с). и рекъчи. г(с)и наведи ма на поу(т) твои (1489 *Чет.* 30); и не по мнозе же врѣмени. началь злое сѣма сѣяти. на х(с)а хоулоу глати (Там само, 352); Члкъ нѣкоторыи насадишь виноградъ. и даль его роботникомъ. а самъ ш(т)ишоль далеко за м'ногыи лѣта (1556–1561 *ПЄ* 309); до такой згоды ш(т) многы(х) лѣтъ жадасть дша кнѣжати (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); Аще прилѣчитса Рождество Хво в средѣ, боудет зима многа и добра (XVI – поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Црковъ именоую, не моуры и стѣны згнилыи; котѣрыхъ лѣта мнѣгѣи зепсованю под'дають (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43); обачмо кто, по комъ, якѣмъ спѣсобом', и якъ мнѣгѣи часъ по оумѣрлы(х) плаканю... //... плачь на(д) оумѣрлыми похвалы естъ гѣденъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 15–16); Мы бл(с)вение наше Пасты(р)ское... яко пре(д) многими лѣты... ненарѣшоне и(х) заховуемъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507); Четвѣртаа звѣзда; значѣтъ здравость тѣла; нестарѣющиса пре(з) мнѣгѣи вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.); на многи (многѣи, мнѣгѣи) лѣта, мѣнога лета див. **ЛЪТО**;

(який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь) надмірний: Того ище на усѣмъ гораздѣ, чомъ иства многа и питва многа, ... изъ тымъ изъ усячинымъ помрачиме душѣ (XVI ст. *НЄ* 168); прибы(т)ки мѣви(т) хс̄ мнѣгѣе соу(т) оу шца моего (Острог, 1607 *Лѣк.* 93).

5. (значний глибиною, силою вияву) великий: гла емоу архистратигъ михаиль. видиши ли прп(д)обниче водоу. исходащю ш(т) высоты горъ. онъ же р(ч)е ни(ть) господине мой, но вшима слышу. возмѣщѣние // много (1489 *Чет.* 12–12 зв.); “За усячино покладаеме ся, якъ Божіи слугы, у терпеливости многуй, у скорби, у бѣдахъ” (XVI ст. *НЄ* 15); Видишь, у Бога има(е)ме мирність, али на сѣомъ свѣтѣ розорванумъ многая досада (Там само, 86); такы(м) же образо(м) прѣидеть хс̄ съ иб(с)ными силами. ѿ(к) млѣнїа блистаючи со силою многою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.); мнѣ власне налѣжить себе самѣгш слѣгою Бжїимъ оуказати в' многомъ // терпѣнїи, в' оутѣскахъ, в' недоста(т)ка(х) (Св'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1 зв.); Отомъ тѣа, клейноте мой, втратила, дорогнїи, Бже творче, скарбе мой, ах, жало мой многий (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Долготерпѣнїе: Мнѣгаа терпѣиво(ст), негнѣвливость, шжиданье, несквапливость (1627 *ЛБ* 31);

непохитний, твердий: Што (ж) на то(т) ча(с) жена вчинїла, убачивши себе пребаченоу. и ап(с)ли ш(т)врѣненїи кторыи са за нею причинали. Не ш(т)чаали. не ш(т)чаалася. многоу вѣроу и ра(з)у(м) мѣла (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв.);

(надзвичайно сильний, глибокий (про почуття)) безмірний: “Благословенъ Бг̄ отецъ Господа нашего Исуса Христа, што на многуй своїи милости родиль (в *рук.* и родиль. — прим. вид.) насъ выдѣ мертвыхъ и урюкъ не гнильїи, и нескверный, и неисказанный, чомъ испрятанъ на небесѣхъ” (XVI ст. *НЄ* 23).

6. У ролі ім., у мн. (значна кількість людей) багато, -тьох: и многи(х) поча(л) ап(с)ль

х(с)въ приводїти оу вѣроу х(с)оу (1489 *Чет.* 268 зв.); мно́гыи пакъ вѣровали в не́го (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); Многіи бо змовят мнѣ во шный днѣ соудный (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); многие... до розмантыхъ сектъ утекають (Вільна, 1599 *Ант.* 583); по(д)бно е(ст) цр(с)тво нб(с)ное чл̄коу црю, котрый зготова(л) весѣла снѣ своему. и просиль многы(х) на весѣла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 106); Съ которыхъ книгъ еще снать на свѣтъ ничего не есть выдано, ку пожиткови и збавеню многихъ (Єгипет, 1602 *Диал.* 50); мно́гіе бовѣ(м) послѣ(д)ними боудѣчи, пе(р)выхъ та(к) пере(ш)шили (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); мно́гіи злѣ дне(с) богата(т)са ш(т) неправды (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Тогда былі правдївыи хр(с)тіане, але ннѣ; дарѣмно имѣ Хво носать, мнѣзи такѣвыи (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); А ижъ рѣзными... спѣсѣбами мнѣгѣ з' людїй дѣшѣ своѣ затрачають // абѣ розбиваючи... абѣ крадѣчи и забиваючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 130–131);

(неозначено велика кількість людей) багато: вспомните: кгда(м) де(и) пыта(л) чому то(и) кгрѣ(нт) пна по(д)коморого пустошите и его ѣживасте тогды многие з нихъ ш(т)казали, и(ж) де(и) е(ст.) што тут на то(м) кгрѣ(нт)те (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); іакъ мно́гимъ з ва(с) одѣне дароваль, Убогихъ, самъ ѣбогїй. любо шпатроваль (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГО *присл.* **1.** (у великій кількості) много, багато: велерѣчѣю мнѣго ш велики(х)

рѣча(х) мѣвлю (1596 *ЛЗ* 36); О чомѣ быхъ много до в.м. мель писати, што ся въ моей епископии Берестейской дѣеть (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Сама теды схисма, будучи речъ злаа, якъ много зъ себе обридливости маеть, такъ совѣты еи зъ обридлихъ автора своего поступковъ набываеть (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 731); та́къ воды тои мно́го скоштовалесь, же ажъ всего злѣго тебѣ ш(т) синагоги жидовско(г) тиранства заданого запомнѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173); Многоиспытѣю: Мно́го выпѣтѣю, вывѣдѣюса (1627 *ЛБ* 64); *repoto*, много пию (1642 *ЛС* 310); ма(л)жонька моя... маеть... поля моег[о]... и сеножате(и) такъ мно(г)[о], жебы за тую суму пятьдеся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)ре(с)поньдовало и(х) м(л) уконѣте(и)товали(с) (Тригорск, 1649 *ДМВН* 212); **множество много, много множество** *див.* **МНОЖЕСТВО.**

2. Дуже, сильно: А встав'ши пошоль къ ш(т)цоу своему. и еще шнѣ... паль на шїю е(г)[о]. и много цѣловаль его (1556–1561 *ПЄ* 289 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школь и наукъ посполитыхъ разширяти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 26); Тыранскаа атропо, чомѣсь прер'вала Клѣбокъ вѣкѣ животѣ: іакобысь не знала Же намѣ мно́го на егѣ житлѣ залежало (Вільна, 1620 *Лям.Леонт.* 5); Вздыха(и) и жалѣ(и) же(с) еще... //... та(к) мно́го скло(н)ны(и) до ма(р)ны(х) свѣ(ц)ки(х) рѣчїй (Київ, 1623 *Мог.Ки.* 52–53).

3. Довгочасно, тривало: іа теж тѣт на Волини не хочѣ много мешкати (Лукив, 1558 *AS* VI, 37).

4. Часто; неодноразово, багато разів: “Бѣды у рѣкахъ, бѣды выдѣ... своего роду... // ... бѣды... у трудѣ и у подвижѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много” (XVI ст. *НЄ* 15–16); Много иног(д)ы его стаа мл(с)ть рачиль приходити во іер(с)лимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 40 зв.); Шгладіаю и Кр(с)ть само́го себе, а то пре(з) цноты, въ котóрыхъ презъ рóзныи ш(т) свѣта, тѣла и бѣса великіи перешкóды, ѡкъ много квѣтнешъ, тѡкъ много Кр(с)ть тóтъ въ оупомѣнкѣ Вáшей Кн(ж): Мл(с)ти налѣжне а прáве(и) прилѣчне прислѣшати ма́сть (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

5. (у сполуч. із в. ст. прикм.) значно, далеко: а оцѣ вашѣ нѣснѣи кор’ми(т) ихъ. вы пакъ и много ш(т) нихъ лѣпшѣи есте (1556–1561 *ПЄ* 37 зв.); выборнѣйшѣи мѣжеве, пре(з) такъ дóлгѣи вѣкъ, в пáматѣ людской... живѣть: ѡкъ мнѡго гойнѣйшаа ш(т)плáта тѣмъ са ставáеть (Єв’є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); **много множає** — далеко бѣльше, багато бѣльше: “Уставляемъ вокупе всимъ вельможамъ... и господа моего Петра — множає царства имети власть по всей вселенъней, и отъ всихъ много множає, неже царю, почитатися” (Вильна, 1599 *Ант.* 549).

6. У ролі числ. (неозначено велика кількість кого-, чого-небудь) багато: и много лѣтъ тии свещеннии страсти х(с)вы. сосѣди честнии. лежали в зє(м)ли (1489 *Чет.* 26); црѣ... повелѣлъ дати емоу боги своа златыа. в нихъ же было много золота вковано (Там само, 31); бóрзо мнѡго тѣрковъ и тата(р) москва побѣла (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127); патріáрха іер(с)лимскѣи... бѣлъ в кѣвѣ и мнѡго блго-ч(с)тѣа внѣсь в на́шѣ зѣмлю ш(т)стѣпниковъ

(Там само, 130); где бых’мо такъ много взяли хлѣба на поустьяни, абых’мо накрѣмили то-ликии наро(д) (1556–1561 *ПЄ* 71 зв.); и ма(м) дє(и) то(г) ведомо(ст) и(ж) з гѣ(м)на мно(г) збо(ж)а розда(л) и розпороши(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); Втораа кни-ги часть // замыкаеть много простыхъ словъ в повседневны(х) розмовахъ потребныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5–5 зв.); то є(ст) члѣкъ хитрый, а вѣдаете ѡ(к) ю(ж) вам много ра(з) оу-ходи(л) хитростію своєю (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); За часу королевая Ахава... пророковъ... много пострадало (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 822);

(у значній мірі) багато: и рекоу дѣши мосѣ. дѣше имасѣшь *много* доброго. и на много лѣтъ положеного. шпочиван (1556–1561 *ПЄ* 274 зв.); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра кѣвача, к Тимофею, оз-наймуючи, пишет (1608–1609 *Виш.Кн.* 213); Лáкомство, // а́бо сребролюбіє... мнѡгѣ дѣмы в’ нѣвеч’ шбернѣло:... отца напротѣвъ дѣтѣи по(д)оустѣло (!)... и мнѣш ѣнших’ злостѣи починѣло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 358–359); а кто будетъ читати то много м(д)рости в тихъ кни-жокъ набѣде (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

7. У ролі ім. (велика кількість) багато: и р(ч)є има црѣ... много дамъ вама. и боудета мнѣ дрѣзи (1489 *Чет.* 34 зв.); Агтль... Гнѣвъ тежъ выстѣпи(т) и мовити бѣде(т): “И ѡ те(ж) межѣ издцями пекел’ними перестерѣгаль своєю по-ви(н)ности, а ти маа ш(т)тола вивель; и чре(з) мене много еси ўкрив’диль (Чорна, 1629 *Діал.* о см. 270); Зачи(м) много с православны(х) є(д)ны з нешѣдомости дрѣгѣє за(с) з частого ўжива(н)а казана и набоженства и на(д)де(р) з канцерованы(ми) зостали, и(ж) трѣ(д)но

розе(г)нати, есми істинно православны, албо именован токмо (Городок, 1640 *Гр.Мог.1*).

8. У ролі присудк. сл. Багато: а с архимандритом былъ Гарасимъ, полатникъ печерскій, а от слугъ были Ондрюшко Чемровичъ а Иванъ, тивунъ печерскій, и иных было много (Київ, 1510 *АрхЮЗР 8/IV*, 161); Рекль емоу, легеонъ има мнѣ есть або тма бо на(с) есть много (1556–1561 *ПЄ 143*); много тѣ // потравъ есть (к. XVI ст. *Розм. 13–13 зв.*); И тыхъ стеречися потреба и бѣгати, якъ трутизны и неприязни къ церкви нашей, котрыхъ есть много! (Київ, 1621 *Коп.Пал. 657*); ҆ ва-зѣню гнѣвливого пана, и злогъ и пишногъ. В которогъ на(д)ворѣ псѡвъ пекѣльныхъ многъ (Чернігів, 1646 *Перло 20 зв.*); га(р)мату побрали, и порохи, которы(х) было ба(р)зо много (серед. XVII ст. *ЛЛ 171*).

Пор. **МНОЖАЄ, МНОЖАЙШЕ.**

МНОГОБОЖІЄ, МНОГОБОЖІЄ с. Багатобожья, політеїзм: Тогда много божіе оупразниса идольскіа лѣсти, Ннѣ же славитса бж(с)тво едіноа власти (Острог, 1581 *См.В. 7 зв.*); Хвы Мченицы... звытажили діавола, и мучителей разрѣшили, и поганское многобожіе оупразнили (Київ, бл. 1619 *О обр. 73*); И нынѣ того тебѣ треба, королю полский жикгмонте, абысь ты вставил многобожіе (поч. XVII ст. *Вол.В. 98*).

МНОГОБОЖІЄ *див.* **МНОГОБОЖІЄ.**

МНОГОВИДНИЙ *див.* **МНОГОВИДНИЙ.**

МНОГОВИДНИЙ, МНОГОВИДНИЙ *прикм.* Різноманітний, розмаїтий: vari(us), разли(ч)ни(й), многови(д)ний (1642 *ЛС 407*);

Помысли колікій свѣтъ дивный и многови(д)ный; стѣи бѣдѣтъ мѣти въ цр(с)твѣ Нб(с)номъ (Чернігів, 1646 *Перло 165 зв.*).

МНОГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* Довготривалий, довгочасний: Нѣдѣтъ: Нѣмочъ, хороба, или многовреме(н)ное страда(н)е, бѣлезн' (1627 *ЛБ 73*).

МНОГОГРЕШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРЕШЪНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРИШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНИЙ *див.* **МНОГОГРѢШНИЙ.**

МНОГОГРѢШНЫЙ, МНОГОГРЕШНЫЙ, МНОГОГРЕШЪНЫЙ, МНОГОГРИШНЫЙ, МНОГОГРѢШНИЙ *прикм.* 1. (*сповнений грѣхів*) многогрѣшний: Молю ш(т)че стѣи мл(с)ть твою, Помлѣй многогрѣшную дшѣ мою (Чернігів, 1646 *Перло 19 зв.*);

(*у формулі самоприниження*) многогрѣшний: написа(н)... рѣкою многогрѣшна(г) и хѣ(ж)шаго въ члѣцѣ(х) дѣака нестерца (Київ, 1554 *ПИ № 1*); С помочоу бжѣіею... есть дописана книга стѣи и всехвалнаго ап(ст)ла ісв(г)листа мар'ка роукою многогрѣшнаго раба михаила (1556–1561 *ПЄ 198 зв.*); роукою многогрѣшнаго андреа Оуниковича с премишла и придана быс ку цркви стѣи столечной до вѣлча (Перемишль, 1571 *Свстц. 72*); И выписана есть в мѣсте зовѣмо(м) во л'вове. Рѣкож мнѣго грѣшнаго андреа попа рѣдомъ ш(т) арослава (Львів, 1585 *УЄ № 5, 1 тит.*);

исписаль сию книгу стое евліе престольное азъ // многогрѣшніи и недостойныи и нерадивыи раб Бжи илия изъ суходола (1601 ПДПИ CLXXVIII, 105–106); прето я многогрѣшный Самуель Василевичъ Совѣтанъ, ... таковымъ способомъ и порядкомъ росъпорядити умыслилемъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 506); Ваши(м) Мл̄(с)та(м) мѳн(м) Вѣлце ласкавы(м) П̄анш(м) и добродѣ(м), ... Многогрѣшный Інокъ Касіанъ Сакѳвичъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); которого и я многогришный чоловікъ себе зычачи, от мамоны неправедное други себе хотяж отворити (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 745).

2. У ролі ім. Многогрішний: Всѣхъ Творецъ, швожъ и тѳн Цѣркви... поставиль Іванна, Ерѣа свашчѣнна, абѣ... сѣмнѣн'а многогрѣшныхъ, чистиль сватоблїве (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 14).

МНОГОЖЕНЕЦЪ ч. Багатоженецъ: А нынѣ кождый владыка у своей епископїи поповъ двоженцовъ и многоженцовъ... мают (Львїв, 1605–1606 *Перест.* 43).

МНОГОЗЕРНЫЙ прикм. (який має в собі багато зерен) зернистый: іако... зѣрно пше-ничное впа(д)ши в' зѣмлю, кгда обѣмре(т), мнѳгїй ѳвоць чїнитъ, многозѣрный и оздѳбный кѳлосъ оураствїши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119).

МНОГОЗРИТЕЛЬНЫЙ прикм. (здатний усе бачити, помічати; пильний) зіркий, сторожкий: въ гѳрней чѣсти, чл̄ка, въ главѣ, в бѣло(м) и безкрѳвномъ мѳзкѣ, оумъ невидїмый, ... мнѳгосрїтел'ный: самѣа преднѣшаа сіла дшїи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.).

МНОГОИКОННЫЙ прикм. Який призначений для багатьох ікон: polyt[і]xos, многоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320).

МНОГОИМЕНИТЫЙ прикм. Іменитий, знатний: Вѣдомо твори(м) всѣмъ кѣпно ко нача(л)ствѣющи(м), и нача(л)ствѣемы(м), ве(з)дѣ обрѣтаемы(м) мнѳго именитомѣ рѳдѣ росїнскомѣ, всѣакого достоѣнїа и сѣна (Львїв, 1593 *ЛСБ* 231).

МНОГОКРАСНОСЛОВНЫЙ прикм. у ролі ім. (той, хто майстерно володїє словом) красномовець: алѣ ѣзнавѣючи своѣи сылы не крѣпо(ст) и не здоло(ж)но(ст), срама испо(л)нѣ, мушу ссебе по(з)навѣти, ѣсли мнѳгонаро(д)ному, и многокраснословному, слѣбъ сы(и) и скудослѳвенѣ, шдолѣти доволе(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОКРАТНЕ, МНОГОКРАТНѢ присл. Багатократно, багаторазово: царигоро(д)ские патрїархове... тую зве(р)хность столицы римское Петра светого ча(с) немалы(и) знали и ѣ(и) по(д)легалы и шт нее блгословенство бралы ш(т) котров хотяжъ многократнѣ ш(т)ступовалы але шпа(т) з нею едналиса (Брест, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Вы, священницы благочестивїи... пытаете многократне, что естѣ унѣа и якій пожитокъ приносить хрїстїаномѣ (бл. 1626 *Кир.Н.* 9).

Див. ще **МНОГОКРОТНЕ, МНОГОКРОТЬ**.

МНОГОКРАТНѢ див. **МНОГОКРАТНЕ**.

МНОГОКРАТЬ присл. Те саме, що **многокротъ**: бѣси... многокра(т) ш(т)водатъ ш(т) молитвы црковное чл̄вки. а иногда с разоума сводатъ (1489 *Чет.* 285 зв.).

МНОГОКРОТНЕ *присл.* Те саме, що **многократне**: Іако (ж) много кро(т)не а а и многоіе такъ з дховны(х) іако и свѣц'ки(х) ш то(м) з смиреніемъ наши(м) розмовѹ мѣли (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.).

МНОГОКРОТНЫЙ *прикм.* Багато-кратний, багаторазовий: а той [Сарварь] з' великимъ беспече(н)ством', и смѣло(ст)ю, В'схо(д)ною крайнѹ, бѹрачи, и гѹбачи Грѣковъ в' нѣй знайдѹючи(х)са проходѣль, гдѣ жадного не было Который бы в'зборональ, албо так' многокротное егѡ Наст'е перетиналь (Київ, 1627 *Тр.* 658); нищымъ школьнымъ ш(т) многокро(т)ны(х) робо(т) на гру(н)тѣ дале(м) зло(т) 1:5 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4 зв.).

МНОГОКРОТЬ, МНОГОКРОТЬ *присл.* Багатократно, багаторазово: И перво сего многокרותъ жаловал намъ князь... ш томъ, штож князь... Сонкѹшковичъ з детьми свои ми тын имѣнья свои емѹ завели не гораздо и шграничили не свое (Краків, 1510 *АС III*, 72); Што есмо первой того многокרותъ до тебе писали,... ижбы Казаки тамошние на влѣсы Татарские не ходили и шкоды никоторое имъ не чинили (Вільна, 1541 *АС IV*, 205); И пна мос(г) пана голого(р)ского на мене писане(м) свои(м) многокро(т) о(д)води(л). и ли(с)ты своими по (в)сѣхъ црква(х) голого(р)скихъ проклинае(т) ма (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2); а если не боуде(т) вѣровати. теды а в то(м) не бѹдоу винень бо многокרותъ наврѣта(л) е(м) и(х) пре(з) чѹда свои и пре(з) слѹгї свои (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 83); Якожь я наименшій отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многокרותъ уживаный, а праве якъ примушоный будучи склонилемся къ написаню тоей

книги (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 318); Множиц-сю: Многокротъ (1627 *ЛБ* 64); мы..., которіе многокро(т) таковѡе чло(н)ков' склоненіе на землю... з охотою чїнимо и продо(л)жаемо, не та(к) для до(л)жшей млтвы, іак для ш(т)по-чїнкѹ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **МНОГОКРАТЬ, МНОГОКРОТ-НЕ.**

МНОГОКРОТЬ *див.* **МНОГОКРОТЬ.**

МНОГОЛЕТНЫЙ *див.* **МНОГОЛѢТ-НЫЙ.**

МНОГОЛИСТВЕННЫЙ *прикм.* Багато-лиственный: Прїими (ж) теды шхотне Ваша Кн(ж): Мл(с): то(т) да(р) ш(т) мене Кр(с)тъ Хвѣ, а в' не(м) и свѡй: и по(д) ни(м) іакъ по(д) іакїм' тѣне(м) многолиствѣнного дѣрева, спѡсобом' шнои шлюбѣниці в' Пѣснехъ пѣсней в'спѡмненои пожадане рачѣ оусѣсти (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); *Образно*: оупаль Кѣдръ, то е(ст) архімандрїть на(ш) вѣвалень е(ст) пре(з) секїрѹ смѣртнѹю з' дочасногѡ животá, дрѣво бáрзо высѡкое и в добродѣтелехъ многолиствѣнное (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 18).

МНОГОЛИЧБНЫЙ *прикм.* (який складається з великої кількості чого-небудь) численний: И ледво трѡха вѣтхли: алї Тѹрчинъ нашѡль, з' многѡлічбнымъ поганствѡ(м), на ш(т)чїзнѹ нашѹ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46).

МНОГОЛИЧНИЙ *прикм.* Різноманїтний, багатоманїтний: plurifa[r]i(us), многоли(ч)-ни(й), шбразни(й) (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛИЧНЪ *присл.* Різноманїтно, по-різному: plurifariam, многоли(ч)нѣ (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛЪТЕНЬ *див.* **МНОГОЛЪТНЫЙ.**

МНОГОЛЪТИЕ *с.* Многоліття, довголіття: granda(e)uita, многолѣтие (1642 ЛС 211).

МНОГОЛЪТНЕ *присл.* Те саме, що **многолѣтно**: Иди жь Пресвѣтлый Могіло... Жій многолѣтне: Бгъ твоа заслона, Тарча, Корѡна (Київ, 1633 МКСВ 308); князю Семѣну васи(л)євичѣ Прозоро(в)ско(мѣ)... воеводѣ... Пути(в)скомѣ Си(л)весте(р) Косовѣ... здра(в)ствова(ти) і радоватисѣ многолѣ(т)не желає(т) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 34).

МНОГОЛЪТНИЙ *див.* **МНОГОЛЪТНЫЙ.**

МНОГОЛЪТНЫЙ, МНОГОЛЕТНЫЙ, МНОГОЛЪТНИЙ, МНОГОЛЪТЕНЬ *прикм.* 1. Багатолітній, багаторічний: Бл(с)венне а(р)сениа... епи(с)па митрополи(и) гали(ц)ко(и)... славе(т)ны(м) пно(м) мещано(м) мѣста лво(в)ского... млтѡ нша к милостивому бгу за вшу мл(с)ть є(ст) всегда ѡ много ле(т)но(м) здорови(и) (Стрятин, 1561 ЛСБ 35); Где который з ва(с) дїако(н)ский степе(н) многолѣтны(м) искѣсо(м) // свѣщенодѣйства слѣжебнаго по зако(н)е прошо(л) (1598 Виш.Кн. 280–281 зв.);

(який прожив багато років) довголітній: Ты мнолѣтень боудь, дѣлность твоа да трѡвѣеть, В' оздобе Цркѡи Стой, поки свѣта стаєть (Львів, 1615 Лям.Жел. 1 зв.); granda(e)pus, многолѣтн(й), ста(р) (1642 ЛС 211).

МНОГОЛЪТНО *присл.* Довговічно: Пѡнѣ Феѡдорѣ Копистенскомѣ... здороѡа дѡброго з' щасливимъ повожѣнамъ многолѣтнѡ зѣчить и вѣншѣеть Іє(р): П: Б: П(р) (Київ, 1623 МКСВ 8).

Див. ще **МНОГОЛЪТНЕ.**

МНОГОЛЪТСТВО *с.* Багаторічне перебування: Кое приобрѣтєние от притупленого и неученого в подвигѣ пустынным многолѣтством хочєши видѣти инока? (1615–1616 Виш.Поз.мисл. 242).

МНОГОМИЛОСТИВЕ *присл.* Всемилоствиво, милосердно: Пѡстырѣ мой пренасвѣтѣйшій... въ пѣстынѣ вѣка сегѡ,... полно... си(л) // дѣмонскихъ, вѣсхиті дѣшѣ мою ѡ(т) си(х), многѡмл(с)тиве, и причті къ ѡнимъ дѣшамъ, плачливимъ бѣвшимъ при Грѡбѣ твоємъ (Чернігів, 1646 Перло 97–97 зв.).

МНОГОМИЛОСТИВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТІВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТИВЫЙ, МНОГОМИЛОСТИВЪ, МНОГОМИЛОСТІВЪ *прикм.* (шанобливий епітет у формулі звертання) милосердний: Sacrae Tituli... Пренасвѣтѣйшомѣ... многомилоствивомѣ всѡконаластѡвенѣ (к. XVI ст. Розм. 72 зв.);

(про Бога) всемилоствивий, всеблагий: “чѡмъ Христѡсь долготерпеливѣ и многомл(с)тивѣ, не до конца гнѣѡаетъ ся” (XVI ст. НЄ 58); ѡ(н) є(ст) ще(д)рїй и до(л)готрѣпели(в) и мно(г) мл(с)ти(в) (к. XVI ст. УЄ № 31, 30 зв.); Бѡйтса и бга... Бо о ѡномъ слыхѣеть, же єсть долготерпели(в) и много мл(с)тїѡ (Острог, 1587 См.Кл. 14); Навернѣмѡса до Г(с)да Бга... Понєѡа(ж)... єсть... многомилоствивѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 65).

МНОГОМОВНОСТЬ ж. Те саме, що **многоровство**: А молачи сѧ не будте многоро(в)ныє ѧко погане, абовемъ мнѧмаю(т) и(ж) бѹдѹть выслѹхани въ шнои своѧ(и) многоровности (Хорошів, 1581 *Є.Нез.* 6).

МНОГОМОВНЫЙ прикм. 1. Багатослівний; балакучий: А молачи сѧ не будте многоро(в)ныє ѧко погане (Хорошів, 1581 *Є.Нез.* 6); Велерѣчивый: Многоровный, и тыжь пліотка (1627 *ЛБ* 14).

2. Красномовний, велемовний: А же былъ удатный и многоровный, одержаль отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легать былъ посланъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473).

МНОГОМОВСТВО с. Велемовність, багатослів'я: Или не вѣдає(ш), ѧ(ко) в(с)мѣха(х), рѣгана(х), про(ж)номо(в)ства(х), многоровства(х),... розѹ(м) блѣдѣчій то(го) помысла ш животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) сѧ не сподоби(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238).

Див. ще **МНОГОМОВНОСТЬ**.

МНОГОМОЛВНИЙ прикм. Багатоголосий, гамірний: А того не вѣдает пан Юрко, что святни над всѣ чудотворства спасти кому себѣ (не толко в градѣ забавном, мятежном и многоровном, але и в самой пустыни, в памяти несмутной и отлученной будучи от мира) покладают (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

МНОГОМАТЕЖНЫЙ прикм. (сповнений подій, тривога) буремний, неспокійний: што ю(ж) нынѣшни(х) многороте(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)-кѹ свѣта. а(ж) и до ска(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); шбернѹлиса до нѣи [церкви] мнѹгїи нарѹды ш(т)

мѹра мнѹго матѣжного мїра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63).

МНОГОНАРОДНЫЙ прикм. у ролі ім. Велелюдний: алѣ ѹзнаваючи своѣи сылы не крѣпо(ст) и не здоло(ж)но(ст), срама испо(л)нѣ, мушу себе познавати, ѣсли мнѹго-норо(д)ному, и многораснословному, слѣбѣ сы(и) и скуднословенѣ, шдолѣти доволс(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОНОГЪ ч. (Poluspeditum L.) наземка: poluspeditum, многоногъ трава (1642 *ЛС* 320).

МНОГООБРАЗНЕ, МНОГООБРАЗНЪ присл. Багатогранно, різноманітно: сѧ кнїга єв̄(г)лїє оучїтелное списано єсть. Іѧко и ап̄(с)лѣ пѧвелѣ вначѣле епїстолїи своѣи ко єврео(м) пїше(т) многочѣстне и многообразне (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит. 1); multiformiter, многообразнѣ (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНИЙ прикм. Багатогранний, різноманітний: multiformis, многообразни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНЪ див. **МНОГООБРАЗНЕ**.

МНОГООЧИТИЙ див. **МНОГООЧИТЫЙ**.

МНОГООЧИТІЙ див. **МНОГООЧИТЫЙ**.

МНОГООЧИТЫЙ, МНОГОЧИТЫЙ, МНОГООЧИТИЙ, МНОГООЧИТІЙ прикм. 1. Всевидюций: а другїе херавими. и серафими. шестокрилатни. четверозрачни. многоочитни (1489 *Чет.* 74 зв.); глѣть г(с)ѣ. к тобѣ бо соидоу с небѣси... тогда подвигнѹтса силы нб(с)ныѧ... архангѣли. многочитны се-

рафими. и бѹде(т) говоръ великъ в небесѣ(х) (Там само, 375 зв.); вл(д)ка всѣми владѣюшій... предъ которого маистѣтом' славы егѡ, трепещѹтъ херѹвими мно҃го очитыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); Аггльве боа(т) са и оустыдаю(т), и лица своа закриваюут. Пламеннѡснїи шестокрїлныи Серафими, И мно҃гошчитїи преслѣвныи (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); *Образно*: называѣт'са [церковъ] виноградомъ;... колесницею мно҃го шчитою, хершвїмьскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.); Прѣто радѹйтеса мѹченици... Ижъ вы ннѣ... самїмъ Бгомъ... по(д) Карїтѹ мно҃гошчитѹю запражени (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

2. *У ролї ім.* Дорогоцїнний камїнь овальной форми; кїстка для гри, покрита цятками: *ocellat(us)*, мно҃гошчити(ї) (1642 *ЛС* 289).

МНОГООЧНИЙ *прикм.* Багатоокий: *oculeus*, мно҃гош(ч)ни(ї) (1642 *ЛС* 289).

МНОГОПИТНЫЙ *прикм.* (про утробу) ласий до питва: Што са показало на шно(м) ща(ст)ливо(м) богато(м). которы(и)... зара(з) во шгнь вве(р)же(н) бы(л). тогды зара(з) в' препале(н)е оутрѡбы сѣтѡе, сластолюбное, винолюбное, мно҃гопи(т)ное, на пра(г)не(н)е капли воды дости(г) (п. 1596 *Виш.Кн.* 243).

МНОГОПЛЕМЕННЫЙ *прикм.* (який складається із багатьох народностей) багатоплемінний: Мѹжайса мно҃гоплемѣнный, росскїй народе, Да Христѡсѣ начѣло крѣпости въ тебѣ бѹде (Львїв, 1591 *Адел.* тит. зв.).

МНОГОПЛОДЕНЬ *див.* **МНОГОПЛОДНЫЙ.**

МНОГОПЛОДНЫЙ, МНОГОПЛОДЕНЬ *прикм.* 1. (про тварин) плодѹчий, плодовиий:

швца и(х) мно҃гоплѡд'ны, и мнѡжа(т)са на пѣст'виска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20);

(який дає багато плодів) плодѹчий: подобень бо єсть постникъ. финиковѹ цвѣтѹ. глемѡмѹ алефию. иногда бо єсть блещень. а оутро свѣтель и мно(г)плѡдѣнь. также постникъ ныне плачеть. а завтра веселитса ко боу мѣтвѹ твѡра бесѣдѹеть (1489 *Чет.* 303 зв.); *Образно*: ра(д)унтаса прѣс(с)тнаѣ верѣсто единоро(д)наѣ... совершасма дѡхомъ стѣмъ... напосна блговханиѣ(м)... прѣисходящи(х) животны(х) водѣ лѡзо мно҃гопло(д)наѣ. наполнивши всего мира чюдеса (1489 *Чет.* 69 зв.).

2. *Перен.* (який дає позитивні результати, наслідки) плодотворний: Нехай та Каллїѡпы аж' з' Нѡбомъ ровнаюут, Працы мно҃гопло(д)ныє нехай выхваляюут (Київ, 1633 *Евфон.* 309); розшмѣлем' и ѡ..., жем' не чѹждѣ талантѹ ш(т) Бга ми дарованогш зосталь: бѹдѹчи ш(т) дѣтїн'ства моѣго при знаменїтом', а Цркви Бжѣей блгопотрѣбномъ, и мно҃гоплѡдном' дѣлѣ // Твпографскомъ выхованный (Львїв, 1639 *Ап.* 3 нenum.–3 зв. нenum.).

МНОГОПОЛМИСНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох страв: шзна(и)мѣте ми ш тако(и) ли то любви сѣсѣ рѣклѣ, котраа в трапеза(х) мно҃гопо(л)мїсны(х) и питїа(х) ро(з)майты(х) со мѹзика(ми) са еднаѣ(т) (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.).

МНОГОПОЛЧНЫЙ *прикм.* 1. Який складається з багатьох полкїв: Княжа Острозское... муръ желѣзный на Украинахъ, страхъ и трепеть Татаромъ... мно҃гополчный... и стройный поѣздъ отправовати былѣ звыклѣ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136).

2. Який має багато полків: княже Висилій зь синомъ своимъ... и многополчнымъ и сильнымъ въ Берестью стануль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1138).

МНОГОПЪНЯЖНЫЙ *прикм.* Грошовитий, багатий: Воспомани и Филипа малара многопѣна(ж)ного, камо (!) тѣе рѣманые золотые, по его неволно(м) ш(т)ходѣ остались, и в чисе(м) ннѣ везеню седа(т)? (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МНОГОПЪРНЫЙ *прикм.* Багатоперий: Или не вѣдає(ш), ка(к) многопре(д)стоящи(м) гологлавы(м),... многопѣр'нымъ макгероносце(м),..., ш цр̄(с)твїи б̄жо(м)... и поме(ч)тати // не може(т)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.–239).

МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ, МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *прикм.* 1. Різноманітний, багатий: Іїко є(ст) красє(и) сѣдіна(м) ро(з)соудо(к), и старши(м) розѹмѣти радоу, вѣнець старшы(м) мно́го ра(з)личное искоуство, и похвала и(х) стра(х) гнѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

2. Всеосяжний: паве(л) глѣть. познана бы(с) ннѣ вл(д)камъ. вл(д)чествѣ // нб(с)ныхъ цр̄(с)твию. многоразличнаа б̄жиа премоудрость (1489 *Чет.* 229 зв.–230).

МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *див.* **МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ.**

МНОГОРОДНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох народностей: яко сенаторъ ростропный и зрительный,... многогородный свой народъ Россійскій любячи, жаднымъ не дался звести покусамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140).

МНОГОРЫБНЫЙ *прикм.* (багатий на рибу) рибний: достойный Гетманє, Твоа слава в' молчаню нѣкды не зостанє, Поки Днѣпръ з' Днѣстром' многорыбные плынути Бѣдѣть (Київ, 1622 *Сак.В.* 48).

МНОГОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Яскравий; сяючий: а тѣи звѣзды мно́го свѣтлыи оуставичне свѣтатса на главѣ еа [цр̄кви] (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); Слнце шное свѣта того многосвѣтлаа походна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263 зв.).

МНОГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславний, знаменитий: внсже исти(н)ный наслѣд'ник и властны(и) пото́мокъ вша, кна(ж), мл(с)ть, Єсть еси и на мѣсце (!)... оны(х) великосановны(х), и мно́го сла(в)ны(х) пре(д)ковъ свойхъ настѹпаєшь (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.).

МНОГОСЛОВІЄ *с.* Велемовність, багатослів'я: ты тєды дворанине, // или мирани(не)... альбо не вѣдає(ш) и(ж) твоа бѣсѣда и хї(т)ро(ст) и многословіє глѣпство(м) єсть пре(д) б̄гмъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МНОГОСЛУЖНЫЙ *прикм.* Високопосадовий: еда (!) бѣ на твою // пыхѹ многослѹ(ж)нѹю и на твою трапѣзѹ сребропо(л)миснѹю... глєди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 227–227 зв.).

МНОГОСЛЫНУЩИЙ *дисприкм.* у ролї *прикм.* Знаний, славний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ упріймованю // дару Духа Святого бываетъ, але отъ трудовъ,... богоподобнаго житїя Христова тѣсно-го добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23–24).

МНОГОСМЫШЛЕННЫЙ *прикм.* Вишуканий, витончений: Нѣколи же, — рече, — цр̄(с)каа мно́госмышле(н)наа трапѣза

та(к) ма не оусолодѣла, и во любо(в)ны(и) на(сы)то(к) не пришла, ꙗко (ж) тво(и) соухѣи хлѣбъ... // честный ш(т)че! (п. 1596 *Виш.Кн.* 240 зв.–241).

МНОГОСТЬ *ж.* Численность: в' шкалевáнью патрѣархѣи царѣгоро(д)скои, ꙗко той противъ которой бы брѣны пекѣльные перемочи, в которой прокла(т)ство, сватокоупство, мно́гость патрѣарховъ,... и ѣн'ше тѣмъ подѣбные вáды и недоста(т)ки найдовáти бы са мѣли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 156).

МНОГОТѢРПѢЛИВЫЙ *прикм.* Довготерпеливий: со страхомъ и с теплыми слезами. со въздыханьемъ оумолѣмъ мл(с)рдого бá. и мно(г)тѣрпѣливаго. и не оузримъ его стое мл(с)ти (1489 *Чет.* 218 зв.).

МНОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Славетный, уславлений: похвалю многохва(л)ное има твоє. надѣю бо са што послоушае(ши) мене рабы твоєа. егда са молила стáа бѣа (1489 *Чет.* 258 зв.); поклонюся и хвалю. и славлю. многохва(л)ное има твоє г(с)и (Там само, 261); прошоу многохвалного имени твоего. г(с)и бѣ црѣю всѣ(х) вѣкъ. единачадыи снóу бжѣни. прими ма рабоу свою (Там само, 264).

МНОГОХОТЕЦЬ *ч.* Той, хто має багато бажань: multivol(us), многохотець (1642 *ЛС* 274).

МНОГОЦЕННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЕНЬ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢННО *присл.* (розкішно, пишно) багато: блговѣрнии же црѣи. повѣлѣли

емоу вчинити гробъ позлащенъ. и многоцѣнно оукрашенъ (1489 *Чет.* 153 зв.).

МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦЕННЫЙ, МНОГОЦѢНЪННЫЙ, МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦѢНЕНЬ *прикм. 1.* (який має велику цінність, дорого коштує) дорогоцінний: и приш'ла к' немоу жона котораа то мала алавастръ мира. бан'коу олѣю нар'да пистикѣа многоцѣн'ны. з нарьдового корена. и розѣбивши бан'коу выльѣла на главоу его (1556–1561 *ПС* 183 зв.); жена... мѣла с'кланицю мѣра м'ногоцен'наго и выльѣла и на главу его [Исуса] (Там само, 109 зв.); Чи(м) есть лѣп'шѣи ра(д), красными и мно(го)цѣн'ными рѣзами красити са на(д) швы(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220); Ш(т) не́го тѣды, в'да(ч)нѣю сличность мае(т), прѣстѣй кроуше(ц) мнш(го)цѣны(м) ставáе(т) (Острог, 1612 *На з. Остр. Час.* 2); в' три лѣта по нарожѣню, Пречѣстѣю боготроковѣцѣ... до Цркви Іерѣсалимскоѣ, за дар' мншгоцѣнный... Бгѣ Творѣцѣ своѣмѣ ш(т)дали (Київ, 1637 *УС Кал.* 759); мншцѣнныи рѣзы носáщѣи... въ гробѣ темно(м) смерда(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 123); каменѣ (каменѣ) многоцѣнноє (многоцѣннѣноє, многоцѣноє) — дорогоцінне, коштовне каміння: сл(в)а бо г(с)на слава ч(с)та. пожданаа. лѣпше золота. и каменѣа многоцѣного (1489 *Чет.* 218 зв.); В' ср(д)це и дшѣ твою розоумнѣю, ꙗко в нѣакѣю // ска(р)бницѣ покладаю и сѣкривáю, та(к) великое и ди(в)ное богáтство (!), не кáменѣи мнѣго цѣн'ныхъ и злáта сказѣтел'ного. лѣчь таѣмницѣ вѣры стóи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. нenum.–3 нenum.); ш(т) каменѣи мнѣгоцѣннѣныхъ, діамѣнтш(в). и ш(т) начина златого, и сребрѣного; зрѣкъ

напасе (Там само, 21); Прето... молю мл(с)ть твою, Прійми ласкаве Корѹночкѹ мою, Паче злата и каменій драгихъ многѹцѢнныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); **камень многоцѢнный** *див.* **КАМЕНЬ**.

2. Розкішний, пишний: Читай теж о Петрѣ, ест ли папѣ отець, который не набыл многоцѢнныхъ столицъ (к. XVI ст. – п. XVI ст. *Укр.п.* 77).

3. *Перен.* (який має велику духовну цінність) дорогоцінний: такъ нб(с)ныи воинѣ ш(т) прободѣниа копєиного. даль дѣшо свою в рѹки бжьи. и небе(с)ны(м) // венце(м) вѣнчанѣ. и мно(г)цѢнною баграницею шдѣнѣ (1489 *Чет.* 59 зв.–60); Радѹйтеся Бгослѡвци... слѡвесѣ вѣшѣ такѡ искри... // Шгнѣмѣ Дѣха стгѡ распалѣнїи, И такѡ Пѣрла многѹцѢнныи, ш(т) блисканїа Дѣха стгѡ рож(д)енныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52–52 зв.);

МНОГОЦѢННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ**.

МНОГОЦѢННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ**.

МНОГОЧАСТНЕ *присл.* Багаторазово: ап(с)ль павель вначѣле епистолїи своєи ко еврео(м) пїше(т) многочѣстне и многообразне (Заблудів, 1568 *УС* № 552 передм. 1).

МНОГОЧИСЛЕННІЙ *прикм.* (наявний у великій кількості) численний: и Вы съ мною ннѣ горко рыдайте; Нб(с)ныи свѣтила, слнцє и Лѹна, мнѡгѡчислѣннїи звѣз(д)и (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

МНОГОЧИСЛЕНО *присл.* (у великій кількості) численно: шнї збираючи са соборно

з' оною цр̄ко(в)ю многочи(с)лено свѣты(х) преп(д)бныхъ и бгоносныхъ ш(т)цєвѣ. с которыми и самѣ пасты(р) нб(с)ны(и) быва(л), такѣ са обецѣль (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.).

МНОГОЧТЕНІЄ *с.* Тривале читання: не (ш)бременѣти слѹхи немошны(х) многочтенїє(м) но... тридєса(т) или бо(л)ше ли(ст)ко(в) прочитати, та же ко(н)чати (1599–1600 *Виш.Кн.* 201 зв.).

МНОГОЧЮДНЫЙ *прикм.* Надзвичайний, дивовижний: Многочюдны(х) бо ради твои(х) добродѣтелей, вси та слнцє свѣтлоє, Свропїа звѣздѹ единѡ шко росїи всѣ(х) ѡзыкъ гласы гласѹють (Львїв, 1591 *Просф.* 63).

МНОГОШАРНИЙ *прикм.* Барвистий, строкатий: multicolor, пе(с)три(й), многоша(р)ни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГОШУМЕНЬ *прикм.* (який створює шум) шумливий: Птиць сла(д)копѣсны(х) гла(с) слышѣвшєє дѣша насла(ж)дѣю(т), Сѣми же многошѹ(м)на трѡстїа стѣблїю прѡтивѹ ш(т)пѣвѣю(т) (Львїв, 1591 *Просф.* 70).

МНОГОЯДЕНІЄ *с.* Переїдання, об'їдання: ш(т) корєни злого, обжѣрства вѣтвїє. Многоядѣнїє, роскошноє ядѣнїє, пѣан'ство (Львїв, 1645 *О тайн.* 56).

МНОГОЯДЕЦЬ *ч.* Ненажєра, черевоугодник: вготова(л) // намѣ бѣ ·вї·любви...·аї·добродѣтель (м)но(го)пища. и многоядѣца не боудѣ. на ср(д)ци злы(х) мыслєи не держи. и не ра(д)уисѣ великомѹ питью (1489 *Чет.* 338 –338 зв.); polyphagus, многоядєць (1642 *ЛС* 320).

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ**.

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГИЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОЖАЄ *присл. в. ст. 1.* (у більшій кількості) більше: Болше о семь недооумѣю ниже дрѣзѣю писати, Ини бо о семь множає могѹть и лѹчше сказати (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); **многѡ множає** *див.* **МНОГО.**

2. (у більшому ступеню) більше: Уставляемъ вокупѣ всимъ вельможамъ... и господа моего Петра — множає царства имети власть по всей вселенней, и отъ всихъ много множає, неже царю, почитатися (Вільна, 1599 *Ант.* 549).

3. Забагато, занадто: Лішше: Непотрѣбне, бѡлше, мнѡжѣє (1627 *ЛБ* 59); Пльзѣє(т)са: съвершѣє(т) множѣє (Там само, 86).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЙШЕ.**

МНОЖАЙШЕ *присл. в. ст.* (у більшій кількості) більше: Антиохійській бовѣмъ патріярха на всю восходную сторону слово Божіє и владзу духовную ведле Бога розширяеть, маючи подъ собою архиепископовъ,... // множество, а епископовъ над то множайше (1603 *Пит.* 8–9); Прѡчее многѡ наѣпаче: Тѣм же множайше (1627 *ЛБ* 102).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЄ.**

МНОЖАЙШИЙ, МНОЖАЙШІЙ *прикм. в. ст. 1.* (значніший кількісно) більший: Бѡлѣй, вѣлшій: бѡлшій рѣчью, множайшій, бѡлшій лічбою (1627 *ЛБ* 11).

2. (значніший обсягом, охопленням чого-небудь) ширший: кѹ ро(з)множеню хвалы Бжѣей пре(з) Тѹпографію выти(с)ненѣамъ Книгъ...

на жадана и про(з)бѹ... Мещанъ Лво(в)ски(х)... склонилисьмысѣ... в... справѣ, абы напечатаніємъ... Книгъ... тымъ множа(и)шеє ро(з)множенѣ... и правовѣриє в вирны(х) росло (Львів, 1630 *ЛСБ* 607).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖАЙШІЙ *див.* **МНОЖАЙШИЙ.**

МНОЖЕНЬЄ *с.* Помноження; розмноження: Авгѹст^т: Ла(т): є(ст), ш(т) ворожбісто(г) названый, або ш(т) множѣнѣа. Прилагѣте(л) нѣ: Слѣвный, зѣцзнаменѣт^т, пѣнскі(и). Имѣ ры(м)ско(г) цѣсара, є(ст) и м(с)цѹ тѡсѣжъ имѣ (1627 *ЛБ* 183).

МНОЖЕСТВЕННЫЙ *прикм. 1.* Численний, великий: Исповѣдѹю єдино Крѣщеніє въ шставленіє грѣхѡ(в). где множестве(н)ное число грѣхѡ(в) шзначасть, ѣжъ Крѣщеніє не тѣлкѡ перворѡдногѡ грѣха, але и всѣхъ оучинкѡвыхъ в^т дорѡслыхъ подаєть ш(т)пѣщѣніє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902).

2. Який стосується множини як граматичної категорії: въ свѣдоцтѣ Єфремовѡмъ слова “церкви” именительный множественный отмѣнили, а тамъ стоить именительный единственный “церковъ” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 438).

МНОЖЕСТВЕННО, МНОЖСТВЕННО *присл.* (у великій кількості) масово: обратимово кореніє по рѹ(с) а расте(т) множественно на рѹ(с) (XVI ст. *Травн.* 167 зв.); Оѹмѹстарє по ла(т)... расте(т) на рѹси множественно по рѹ(с)ски же ды(м) землено(и) (Там само, 207 зв.); Оилєзѹ по ла(т). діопистри... по грече(с)... а на рѹ(си) множе(с)твенно ра(с)те(т) (Там само, 213).

МНОЖЕСТВО, МНОЖСТВО, МНОЖЬСТВО, МНОЖЬСТВО с. 1. (*велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и стала радость великая. не исказа(н)наа в тотъ днь. ш(т) множества исцѣлѣвши(х). славеще х(с)а ба нашего. и стоую преч(с)тоую е(г) мѣтръ (1489 *Чет.* 261 зв.); блговѣрныи моу(ж) агрикъ. вземъ свѣчи. и темьянъ... пошо(л) из женою своею... къ цркви стго никола. и мно(ж)ство людеи с нимъ идоша (Там само, 98); очи твои яко рыбники оу Зевоне, которыи жъ то соуть оу брони дчеръ множества (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); а в то(т) ча(с) и(з) аггло(м) бор'зо стало мно(ж)ство воинства нб(с)ного, хвалачи ба (XVI ст. *УС Литк.* 73); а притомъ было множество добры(х) людеи (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 12); Станъ же тепѣра с' чаровники твоими из множе(с)-тво(м) чаровъ твоихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); И рѣшилися з' Елимъ все множество сновъ Израилевыхъ на пѣшѣ Синъ (Там само, 93); **безчисленное множество** — (кого, чого) (*дуже багато*) сила-силенна: Старость знаменуетъ долготу вѣкшвъ, и безчисленное мношество часшвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 не-нум.); Кри(м)ски(и) ца(р) бс(з)числе(н)ное множество хрѣстна(н) во плѣ(н) взе(м)ше во свояки возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **многое множество** — те саме, що **безчисленное множество**: Многое множество: Многое мношество (1627 *ЛБ* 64); **множество много, много множество** — те саме, що **безчисленное множество**: латынски... костел... множество много народы со собою в погибель вѣчную влечет (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186); У Афинехъ много множество бол'вановъ было (Супральський монастир,

1580 *Пис.пр.лют.* 61); **множество (множество, мношество) великое, великое множество (множество)** — те саме, що **безчисленное множество**: людѣй мношество великое было (1509–1633 *Остр.л.* 131 зв.); м'ножество великое рыбъ загор'нули (1556–1561 *ПЕ* 227 зв.); мно(ж)ство великое рыбъ загорнѣли, а(ж) и мрежа са и(х) прорывала (XVI ст. *УС Литк.* 15); рыбацъ ѣсходи(ть) тамъ рекою богомъ з мора мношество великое (1552 *ОБЗ* 141 зв.); великіе ревнителі... книг великое множество языком словенським нанесли (Львів, 1605–1606 *Перест.* 25); и ины(х) ваши(х) папѣжей великое мно(ж)ство воевалиса штавивши црковъ божію (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); **множество незлѣченное** — те саме, що **безчисленное множество**: В тымъ то сіонѣ, ѣзра видѣвъ, незлѣчен'ное мношество збран'ного людѣ шдегненьхъ в шаты бѣлыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); **невымовное множество** — те саме, що **безчисленное множество**: есть за (ш)вецією... поуца велика... та(м) досы(т) коунъ. соболіи... и нѣго звѣрѣ невымов'ное мношество (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

(*велика кількість людей*) народ: чомѣ есте насъ вывели на тѣю пѣшѣ, абы есте все мношество голодомъ поморили (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.); **множество незличенное (неисчетное)** — люди, народ: едінъ незличономѣ мношество спротивилса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 150); А если бы хотел, Скарго, овде в турскую землю проходиться, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣх сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (1608–1609 *Виш.Зач.* 218).

2. (дуже велика кількість кого-, чого-небудь) безліч: и шло за нимъ мно́жество народа люді́й. и жен (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); у нихъ школы, друкарны и шпитали всюды, и казнодѣевъ мно́жество, без личбы (Вільна, 1599 *Ант.* 599); Спали́ огне(м) бж(с)тва тво́егω, мно́же(с)тво грѣхо(в) ср(д)ца мое(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

3. *Перен.* Сила, інтенсивність: Таа приповѣсть хр̄(с)тиане значи(т) и шка(з)уе́ть мно́жество покааніа грѣ(ш)ны(х) люді́й и велико(ст) чл̄вколюбіа бж̄іа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3).

Див. ще МНОЗСТВО.

МНОЖИТИ, МНОЖЫТИ *дісл. недок.*

1. (кого, що) (збільшувати кількісно) примножувати, помножувати: мае(т) ω(н) тые две части жизниковцовъ де(р)жати... всакие пожи(т)ки множити (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 46 зв.); Постѹпѹю далѣй в' родослѡвїи, пре(д)речѣнный Андрѣй дрѹгого сына Іакѡва зродїль, а той зродїл'... Стефана..., котѡрых' рачѣ Хс̄ Цр̄ѹ бл(с)вїти и мно́жити ω(т) рѡда в' родѣ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); нѣгда былъ в' Иїли Прр(о)къ Бж̄їй Єліссей... знашѡл'са в' глѹбоко(и) и мастїто(и) старости, а в' той не прожнїючі(и) але дѣлаючі(и) бы(л) и мно́жачї(и) дѡброє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Ниль в' Єгѹптѣ хлѣбъ мно́жит' (Київ, 1632 *Євх.* 295);

(що) (розширювати сферу впливу чого-небудь) поширювати: яко господарь хрестїанскїй, маючи на костели Божїи добрую бачность, жебы въ нихъ служба и фала милого Бога за щастного панованїя нашего множила

(Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Яко подобает правдивой церкви божией и тѣ нижереченные плоды в себѣ всюды множити (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 174); нынѣ же во градѣ, глаголет, проповѣдь не возбраняется, которую не отбѣгати, але множити потреба и прочая (Унів, 1605 *Виш.Дамн.* 188).

2. (що) Поширювати: Мае́ть преречонный Мелентей Хрыбтовичъ... хвалу Божию межн хрестиянми множити... въ парафіяхъ своихъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* I/I, 121); Що бисъ намъ тїи вѣсти не множилъ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); помененые бурмистръ, райцы, месчане... окрутньюю свою волю множити помагаючи по килкакротъ украинньюе хлопъство на залогу себе для жолнеровъ Речи посполитое умыслѣне затегали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

3. *Перен.* (що) (породжувати які-небудь думки, почуття) пробуджувати: коли бы папежъ антихристомъ... былъ, николи бы геретикове,... на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, штурмовали, але бы царство папезское... множили и розстегали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Котѡрое подозре(н)є во мне мно́жила, та(к) // оусилѡвнаа и такъ срѡгаа, и домовѡа и Рїм'скаа пїлность (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4–4 зв.); Сѹкна... їноческаа мае(т) быти таковаа котѡраа бы тїлко тѣло ωкрїла...; а не таковаа, котѡраа бы поро(ж)но(ст) и надѹто(ст) мно́жила (серед. XVII ст. *Кас.* 3).

4. *Перен.* (що) Збільшувати, розвивати: По(д)голене(ц) в' ми(р) стра(н)ствѣє(т), и миръ мїсльно в' собѣ ро(з)ширає(т), и множи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

5. (виконувати множення) множити: кгда(ж) кроу(г) слнчны(и) превы(ш)шае(т) едина(д)ца(т)и кроуго(в) лѣнои, и пре(з) тѣи едина(д)ца(т) мнѡ(ж) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316).

МНОЖИТИС *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЕ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСѢ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЯ, МНОЖИТИС, МНОЖИТИСЕ, МНОЖИТИСѢ, МНОЖИТИСА, МНОЖИТИСЕ *дієсл. недок.*

1. (збільшуватися кількісно; розростатися) множитися: мѣсто Волковийское въ людехъ и въ обыходѣхъ множилосѧ (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); слово бжее ро(с)ло и множилосе чи(с)ло ученико(в) (II пол. XVI ст. *КА* 29); книги друкованые почали множитися (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Възрастаю: Оуро-стаю, мнѡжѣ(са) (1627 *ЛБ* 20); Пѧть хлѣбѡвъ поламавши Хс̄ Учнѣкѡмъ своѣмъ дѧть: а тѣѣ оулѡмъки в' рѣкѧхъ Ап(с)лскихъ мнѡжилися (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429);

розмножуватися, плодитися: радо са бы(д)ло всакоє тамъ множить (1552 *ОБЗ* 141 зв.); ѡвца и(х) мнѡгоплѡдѣны, и мнѡжа(т)са на пѧст'виска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); “Растѣте, и множѣтесе, и наполнѣте землю, и обладайте ю” (XVI ст. *НЄ* 223); Кѣли ю(ж) люде почали са множити на свѣтѣ... прото карал и(х) бѣ за тотъ оучино(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 27); А чѣмъ болѣй ихъ тлѡмили тѣмъ болѣй са мнѡжили и росли. и ненавидѣли Егѣптане сынѡвъ Израйлевыхъ, и нарѣгѧлися з нѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Примножуватися, міцніти: и теперъ есмы силы и дѣевные та(к)же смѣслы в таково(м) юнотско(м) вѡзрастѣ, што дѧлей то бѡльше ростѣтъ мнѡжат'са (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); 3 выгнѧна всѣ(х) злѡстии цноты мнѡжа(т)са и ростѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 61).

3. Зростати, посилюватися: злодейство са множить, што ж нам дивно естѣ (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); szto sia dotyczet rozboiu prylicznaho, gwałt, szlachetskaia gapa, розога, aby sia slodeystwo (!) ne mnożyło (Вільна, 1547 *ZD* VI, 146); розказуемо... абысте такимъ своволнымъ юрыздицином... мнѡжити се не допусчали (Варшава, 1620 *ПККДА* 1-1, 17);

розгортатися, посилюватися: и издалосѣ какбы тотѧ валка имѣла сѣ велико множити (Кременець, 1510 *Cost.DB* 454); ка(к)бы тотѧ ва(л)ка имѣла са велико множити... кра(л) ѡгрѣски... //... посла(л)... кѣ ѣстановленію тоитѡ валки послы (Ясси, 1510 *Cost.DB* 468–469);

поширюватися, розповсюджуватися: слово паньское ро(з)ро(с)талосе и множилосе (II пол. XVI ст. *КА* 66); А то, же исповѣдъ свѣтую,... которою се люде наболѣй одѣ грѣховъ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой добродѣтели, цнотѣ и побожности множили и утверждали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); а слово божіе не вяжѣтся, але овшемъ растет и множитса у правовѣрующихъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 56); чинимъ ведомо симъ листомъ нашимъ: иж постерегаючи всюды, абы порядокъ был и справедливостъ свѣтая множилас, прото, за обранемъ всего посполства мѣста Чернигова... // Иоанна Скиндера за вѣйта и дозерцу мѣста и волости... теды и мы... за

війта и дозору... потвережаемо (Київ, 1649 *Тр.ПАК* 145–146).

4. *Перен.* Домагатися успіхів; процвіта-ти: Гобз'ю: Мнóж'са, сіль, мóци, кр'по-сти, набываю, розрост'юса, щáсте набываю, щасливе родж' (1627 *ЛБ* 26); Гобз'ющій: Оуживаючі щáсте, мнóжачійса, щасливе рост'чій, родáчій (Там само); Пресп'ваю: Превышаю, прес'п'ваю, помнóж'юса, мнóж'са, дáл'й дáл'й пост'п'ю, замагáюса бóльше (Там само, 96); Сп'ю: Мнóж'са, маю дóброе повожу(н)е, замагáюса, 'стигáю, сп'ш', квáплюса, посп'шаюса, бер' пóхоп', пост'п'ю (Там само, 120);

розширюватися, розвиватися: школа и дру-ка(р)на посполиты(х) люди и именемь и на-кладо(м) в'чне славити и множити са маеть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83, 78).

МНОЖИТИСА *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖСТВЕНО *див.* **МНОЖЕСТВЕ-НО.**

МНОЖСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖШІЙ *прикм. в. ст.* Частіший, численніший: Якъ бов'м) мнóгw мы w(т)-п'стимw... та(к) тисачми рáзw(в) бóл'ш' w(т)п'стит' нá(м) незлобівый Г(с)дь: По-нева(ж) нерóвнw мнóжшій и бóл'шій гр'хи // наш'... если мы простимw, и óнъ нáсь про-стит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60–61).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖЬСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖЫТИ *див.* **МНОЖИТИ.**

МНОЖЬСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖЬНЕСА *с.* Збагачення; успіх: Сп'аніе: Мнóж'н)еса, дóброе повож'енье, бранье пóхоп' и пóст'пк' до яковои р'чи (1627 *ЛБ* 120).

МНОЗСТВО, МНОЗТВО *с. 1.* Те саме, що **множество** у 1 знач.: любовь бов'мъ покрывáеть мнó(з)ство гр'ховъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3); За ряженемъ Бозскимъ, вид'ніе вид'ль Кириль, иж былъ на страшномъ и красномъ м'стци, гд' мнóзство ангеловъ Пречистой Богородицы предстояло (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 476); хтó б' са бы(л) не диви(л) (!) томоу цесáру богáтомоу, п'шномоу для зв'тажствъ мнó(з)ства и в'зо(м) триоу(м)фáлны(м) во-з'мого, котóры(и) соро(к) слóневъ тагноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196); Многочáдїе: Мнóзство д'т'ей (1627 *ЛБ* 64); мнóзство воды было w(т)дáлено (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); Трвперсональное твоё бw(з)тво, w нём же спасаёт'са; в'рныхъ мнóзтво (Чернігів, 1646 *Перло* 15); мнóзство великоє, великоє (велике) мнóзство (мнóзтво) — те саме, що безчисленное множество: В тых' лежáло мнó(з)ство великое бол'йчи(х), сл'пы(х), хрóмы(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); мнóзство и(х) великое на дороз'хъ и на украин' зме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); и жáде(н)' з' wб'вáтелевъ шны(х) w его збаве(н)ю нетоушилъ. великимъ бов'мъ мнó(з)ством былъ шго(р)нень похл'бцовъ (Острог, 1607 *Лж.* 80); Хмельницкий... до себе велико мнóзтва розного хлопства... затегнуль (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); мнóзство многоє, многоє мнóзство — те саме, що безчисленное множество: Б'здна: Безóдна, прóпаст, гл'бóкость, мнóзство мнóгоє в'дъ,

окни́на (1627 ЛБ 6); Ба́рзо піе(н)кное та́мъ е(ст) Нбо, мѣ́сце само́е ро́зныи наса́жено дре́вами, Пворшвъ мно(з)ство(м) мно́гимъ. и Купаріссѡвъ вынѣсло́стю борзо слі́чное было (Київ, 1631 Син.Тр. 812); Мно́гое мно́жество: Мно́гое мно́зство (1627 ЛБ 64); **мнозство незличино́е, незличино́е мнозство** — те саме, що **безчисленно́е множество**: вели́каа бы́ла кѹ́па проті́вникѡ(в), и на́ мно́зство незличі́но́е ѹшикована́а (Київ, 1627 Тр. 660); Пѣкъ... мо́ре незличі́но́е мнѡ́зство рѣ́къ в' себе берѹ́чи нѣ́коли не напо́лняет'са, такъ и хті́вость ла́комогѡ нѣ́коли са напо́лнити не мо́жет' (Київ, 1637 УЄ Кал. 68).

2. (бі́льша кі́лькість кого-, чого-небудь) бі́льшість: а гдѣ́ ца́рь Ле́въ Исáвръ, на но́вѣ Ца́рство прина́лъ, обѣ́цалъ і́мъ да́нь давати: оні́ зась примѹ́шали і́хъ а́бы и сто́рожѣ́ свой до Мѣ́ста приста́вили, бо ѹ́фно́ст' в' мно́зствѣ́ свойхъ и надѣ́ю покла́дали (Київ, 1627 Тр. 667).

3. Те саме, що **множество** у 3 знач.: зло́стїй мно́зство прекла́даючи, в' тѣ́иждь и в' го́ршыи зло́сти впа́дають (Київ, 1627 Тр. 28).

Див. ще **МНОЖЕСТВО**.

МНОЗТВО див. **МНОЗСТВО**.

МНѢЙ¹, МНИЙ прикм.в.ст. 1. *Перен.* (скромні́ший, проті́ший) нижчий: хотя бы́ти бо́лий, да бу́дет мний, и первы́й да бу́дет по́слѣдний все́м слуга (1608–1609 Виш.Зач. 227).

2. *У ролі і́м.* (менша сума) менший, -ого: если бы́сь не ча́сто мой това́рь кѹ́пова(л) за мнѢ́й не да́мъ на(д) ше́(ст) зо́лотыхъ и пе́(т)-на(д)ца(т) солдо́въ (к. XVI ст. Розм. 51).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙШИЙ**.

Пор. **МАЛЫЙ**.

МНѢЙ², МНЕЙ, МНИЙ, МЪНИЙ присл. в. ст. 1. (меншою мірою) менше: Велможный княже, ... здорова, щаста... зычимъ на веле лат фортѹнных не мнѢ́й, ѡко сами собѣ́ (Звенигород, 1546 AS IV, 499); Покорне прошѹ... Єе Милост, княгиню матѹхнѹ мою, ... нехай всими именами моїми владнст... и во все́мъ волност ма́ет, не ина́чей и ничимъ не мней, ѡдно такъ, ѡко ѡ́ самъ влада́лъ (Рожа́на, 1571 AS VII, 398); малжонку мою милую, так дѣ́ти и все ма́етности мои... въ мо́ць, въ опе́ку, у оборо́ну..., их милостя́мъ..., ко́торыхъ ихъ милостей ѡко ка́ждый дознава́еть побожності, щирости и доброты, такъ якъ не мъний будучи того доскона́ле сведо́мъ и по ихъ милости... ласки ку себе певень, то ихъ милостя́мъ злецаю и покорно прошу, абы, зъ доброты и ласки своен ку мне... тую пра́цу на себе пріня́ти... рачили (Літовиж, 1582 АрхЮЗР 7/1, 33); не мнѢ́й вчасне и достатечне тѹ́ бѹ́дешъ ча́стованы(и) анижли в которомъ домѹ́ Антве́(р)пски(м) (к. XVI ст. Розм. 60); не ты(л)ко с ты(х) до́брь тѣ́шачиса ко́торые ю́(ж) ма́е(т) в рѹ́ка(х), а́ле и с того не мнѢ́й и(ж) е́(ст) оупе́внена, же ты(м) потѣ́ха(м) нѣ́кг(д)ы ко(н)ца не бо́уде(т) (Острог, 1607 Лѣк. 55); кгда́мъ дей пріе́халъ до Голо́вковъ чо́ловіка хоро́го... прича́щать, где ме дей при оныхъ церемоніяхъ кѡвалто́мъ на́павши з двора сво́го панъ Жашковскій, не огледа́ючися ни́ц на бо́язнь Бо́жою и мний шаную́чи речей и свято́щи з онымъ покга́рьзо́нымъ отъ него, збилъ (Житомир, 1611 АрхЮЗР 1/VI, 403); До́водь дру́гїй... мнѢ́й ихъ вспо́мага́еть, нѣ́ждь шко́дитъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 494);

колі бы хто з' запа(л)чѣвости великое, ал'бо з' гнѣвѣ оудари(л) когѡ, мнѣй з'грѣши(л) бы, ни(ж)ли тотъ, котѡрый бы ро(з)мѣсльне (Львѣв, 1645 *О тайн.* 68).

2. (у меншому обязі; у меншій кількості) менше: если бы тежъ меншей было в тых всихъ именьахъ, вышей менсныхъ, нижли третаа часть, тогды маеть шнаа третаа часть с тыхъ двохъ частей именьей моихъ на поль быти такъ, якъ было мней, а не большей третее части (Конюхи, 1545 *AS IV*, 430); сны илскіе..., кды были ко(р)млѣны мѣнною... единаково бѣли насыщени, такъ ижъ якъ то(т) такъ же бы(л) сы(т) што мнѣй назбирѣль, якъ тотъ што болъшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Гды онѣи Канѡны по три(д)цати и мнѣй Тропарѡвъ мают', сѣй в' двѣстѣ и патдесѣтъ вѣходи(т) стѣхѡвъ (Киѣв, 1627 *Тр.* 620); на(д) мѣрѣ гды бѣрегѣ вода пресвы(ш)шѣеть, Южъ в' томъ року жѣзности земля не пѣщѣеть; Албо мнѣй нѣжъ потреба гды воды принѡситъ, Мнѣй тежъ и тогѡ лѣта травѣ косѣрь коситъ (Киѣв, 1632 *Свх.* 295); **не мний ани болшей** — (саме стѣльки) нѣ болъш нѣ менш: А ижъ звѣкла с поддаными быти трудность стороны ораня на фольварцек, теды и то постановляемо, абы одно по шести дний, не мний ани болшей, были повинни орати (Локачѣ, 1591 *ПККДА* 1–2, 164).

3. Легше, простѣше: Мнѣй было до того ж листу до тои унѣи только руку подписати, анѣжли цѣлый тестаментъ (Львѣв, 1605–1606 *Перест.* 44).

◊ **за мнѣй** — дешевше: если бысь не часто мой товаръ кѣпова(л) за мнѣй не дамъ на(д)ше(ст) золотыхъ и пс(т)на(д)ца(т) солдовѣ

(к. XVI ст. *Розм.* 51); **не мнѣй** — (до того ж) крѣм того: свѣдчи(т) Пана(н) Монасты(р), през тебѣ зражѣны... пс(н)кне споражени(и). Свѣдчи(т) нѣмнѣй и Гѡродъ Кѣвского Мѣста, Слѣчне з' ко(ш)то(м) в бѣды(н)кѣ цѣрковно(г) мѣстца (Киѣв, 1618 *Вѣзр.* 15); Книгѣ Православнѣю, Оучѣтелскѣю, Бѣгословскѣю, нѣмнѣй тежъ и Наѣки ѡ Цнѡтах в' собѣ маючѣю //... нашемѣ Мл(с)тивомѣ Пѣнѣ приписѣем' и офѣрѣем' (Киѣв, 1625 *Кол.Апок.* 3 зв.–4).

МНѢЙШИЙ, МНЕЙШИЙ, МНѢЙШІЙ, МНѢЙШЫЙ, МНѢЙШЪ прикм. в. ст. 1. (меншого діаметру) тонший: наболшого и нагрубъшого дерева на будинѣки способного повъ (sic. — *Прим. вид.*) десять тисечей поличил, а инѣшого мнейшого зличити трудно было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54).

2. (мени чисельний) менший: Для того урядомѣ... нашим росказуемо..., жебы купеня, збирания и выхоженя такового обывателемѣ..., в границы и панства чужоземские, так под хорогѣями, яко теж купами мнейшими, сурове и пилно забороняли (Кракѣв, 1609 *ЧИОНЛ XV-3*, 133); если мнѣйша личба ѣсть, нижли дѡсытъ бѣло до з'едѣна барѣнка, возми сосѣда своѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 89);

(про цѣну) менший, нижчий: иншого гѣтѣнкѣ што продамѣ за мнѣйшую цѣнѣ лечѣ за мнѣйшыѣ гроши не завше е(ст) пожитечно кѣповати (к. XVI ст. *Розм.* 28).

3. (слабший за силою, ступенем вияву) менший: Абѡвѣ(м) кождый грѣхъ... едѣныхъ в' великихъ злѡстехъ боудѣчихъ назбы(т) оубеспѣчѣеть. а дроугихъ в' мнѣйшихъ назбы(т) страшитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4);

МНѢЙШІЙ

бѡлшаа свѣтло(ст) закрываѣтъ мнѣйшѣю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263).

4. (мени важливий, дрібніший) менший: вѣдимо же тѡ, хотъ мнѣйшею рѣчью и ркѡмо зовучи, панѡве рѣмане в насъ оусѣлне влѣдѣти хотаѣтъ, боимѡса абы по(д) заслѡною того календара, на што ѣншого мѣры не брано (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 49 зв.); мнѣйше рѣчи, и котѡрыє на(м) нѣчѡго велѣкого не принѡса(т)..., еднѡкими соу(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

5. *Перен.* (мени досконалий) гѣрший: Такъ нѣгдыс' оузнавши з' розмышлѣна псалмографъ Царь Дѣвдъ призналъ, мѡло што мнѣйшимъ члѣка ш(т) Аггла (Киѡв, 1640 *Тр.Ч.* 6 зв. ненум.).

6. *Перен.* (скромніший, прѡстѣйший) нижчий: папежъ не естъ антихристом. Бо ся мнѣйшимъ всихъ чинить, и каждому светому честь выражаѣтъ (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 154).

7. *У ролі ім.* (молодший за віком) менший: іѡсифъ патрѣарха..., каждомуу ведлоугъ лѣ(т) каза(л) за столо(м) седѣти, за бѡлши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣйшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239).

Див. ще МЕНШИЙ, МНѢЙ'.

Пор. МАЛЫЙ.

МНѢЙШІЙ *див.* МНѢЙШИЙ.

МНѢЙШЪ *див.* МНѢЙШИЙ.

МНѢЙШЫЙ *див.* МНѢЙШИЙ.

МНѢМАНЄ *див.* МНИМАНЄ.

МНѢМАНІЄ *див.* МНИМАНИЄ.

МНѢМАНЫЙ *див.* МНИМАНЫЙ.

МНѢМАНЬЄ *див.* МНИМАНЄ.

МНѢМАНА *див.* МНИМАНЄ.

МНѢМАТИ *див.* МНИМАТИ.

МНѢМАТИСА *див.* МНИМАТИСА.

МНѢМАЮЧІЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Той, хто думає, гадає, припускає: непщевател(л), мнѣмаючій (1596 *ЛЗ* 59); Непщеватель: Мнѣмаючій (1627 *ЛБ* 75).

МНѢНИЄ, МНѢНІЄ *с. 1.* Думка, судження: Нсначаа(н)ный: Іже прѡтѣво мнѣнѣа, на(д)сподѣва(н)є бѣдѣчій (1627 *ЛБ* 74);

намір, задум: Отожь, госпоже Домникіє, нехай ся пан Юрко перво научит церковного чина и тайны его, а не зараз кого без воли христовы на христовом мѣстѣ от своего мнѣнѣа посаждаѣтъ (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Сумнів, недовѣра: мнѡзи кр(с)тѣаньстѣн лѡдѣє... в' вѣре поколебашаса, и мнѣнѣє(м) своймъ ра(з)сверепѣша... читанѣємъ возмѡгѣтъ себѣ испрѡвити, и на пѣть истин'нын привестѣ (Заблудѣв, 1568 *УС* № 552, 1 зв.); Не мов же ани разсужай, любимый прочитателю, невѣрием альбо мнѣнѣєм читаючи (1608–1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще МНѢНЬЄ.

МНѢНІЄ *див.* МНѢНИЄ.

МНѢННОМУДРО *присл.* Самовпевнено: Еше на смѣшное отрыганіє бабского бого-слова отвѣщаѣм альбо пытати его будем, что немьслно баѣтъ, и чюдимся: или ума изступил, или пьян был, или мнѣнномудро, конѣчно, слѣпо, и безразсудно духом мирским обѣю-

МОАВИТАНКА

родѣвши, так отрыгал (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 242).

МНѢНЬЄ *с.* Судження, міркування: Вáснь: Храпъ, мнѣньє (1627 *ЛБ* 13).

Див. ще МНѢНИЄ.

МНѢТИ *див. МНИТИ.*

МНЯТИСА *діссл. недок., перен.* Вагатися, зволікати: корол... на сѣм великий..., приехати рачил, нижли еше тот сѣм не почал

са, толко трем са, а мнем са, іако пѣтра, бо са еше панове... рада вси не зѣехали и люди іако не хтїве зѣжчают са к соймѣ (Вільна, [1547] *AS IV*, 528).

МНАТИ *див. МНИТИ.*

МОАВИТАНКА *ж.* (мешканка *Моавитської землі*) моавитянка: тоже нынѣ чинат вторые моавитанки сыном рѣским — лаховки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – першої половини XVII ст.**

**Випуск 17
М – МОАВИТАНКА**

затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

**Відгуки та побажання
надсилати на адресу:
вул. Козельницька, 4
Відділ української мови
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 – Львів**

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф.Колесси, 2
Львів 79000